

ספר

סיכום הלכות

שביעית

על פי סדר הרמב"ם פרקים א - ט, ושו"ע חו"מ סימן סז

ניתן להשיג את כל הסיכומים על רוב אורח חיים ויורה דעה

מודפסים כספרים

בפלא 0504247202

סיכומי הסוגיות מהמקורות ועד אחרוני זמנינו,

בתוספת פרקי הרחבה

ובסופו מפתח עניינים מורחב

נתחבר מאיתי בעזה"ת

שמואל אהרון ברוכיאן

כל הזכויות שמורות

מצווה להעתיק ולצלם לצורכי לימוד

אשמח להערות והארות, או כל עצה אחרת

ניתן לפנות לשמואל ברוכיאן: 050-4247202

מי שמעוניין בקובץ במייל: shmu050@gmail.com

כמו כן ניתן לראות ולהוריד את הקובץ באתר 'סמיכה', וכן ניתן להשיג את הספרים, על הלכות:

- ❖ ציצית, תפילין ושאר ברכות
- ❖ תפילה וברכות
- ❖ שבת
- ❖ עירובין
- ❖ פסח, יום טוב וחול המועד
- ❖ חגי תשרי, חנוכה ופורים
- ❖ איסור והיתר
- ❖ ריבית
- ❖ נידה
- ❖ מקוואות
- ❖ מילה וגרות
- ❖ מצוות התלויות בארץ
- ❖ אבלות
- ❖ חופה וקידושין

ישיבת מרכז הרב - ירושלים ת"ו

עיצוב כריכה: הדסה ברגמן

יעוץ גרפי: בניהו ינקוביץ

מהדורה שלישית סיון תשפ"ב - שנת השמיטה

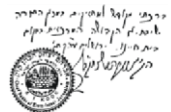
ישיבת
מרכז
הרב

מכתב ברכה מראש הישיבה הרה"ג יעקב שפירא שליט"א

בס"ד כ"א אדר א' תשע"ו

YESHIVAT
MERCAZ
HARAV

פיסודו של מרן הרב
אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל
Founded by Harav
Avraham Y. Kook

רחש לבו של תלמידנו היקר האברך השקדן הר"ר שמואל אהרון ברוכיאן
שליט"א

לעסוק באסוקי שמעתא אליבא דהלכתא ולאחרונה מוציא לאור סיכום
השיטות על מצוות התלויות בארץ, כיד ד' הטובה עליו, ואם כי אינני שר
המסכים ובפרט בענייני הלכה. אולם מכירני מאז את הרב הנעלה הנ"ל, אשר
יראתו קודמת לחכמתו וכוונתו ליכות את הרבים מזיו תבונתו, ע"פ מקורות
חז"ל ורבותינו שבכל הדורות.

ובעה"י יזכה להוסיף כהנה וכהנה בעמלה של תורה מתוך שמחה ומנוחת הנפש
להגדיל תורה ולהאדירה בשאר חלקי תורה"ק, ויברך ד' חילו ופועל ידיו תרצה,
ותרבה הדעת כמים לים מכסים, בהוספת ציצים ופרחים בתורה"ק, ואשרי
חלקו.

הרב צבי יהודה (בן דור) 12
ת.ד. 5010, ירושלים, 91050
טלפון: 02-6524793
פקס: 02-6540356

12 Harav Zvi Yehuda St.
P.O.Box 5010
Jerusalem, 91050
Phone: 02-6524793
Fax: 02-6540356
www.mercazharav.org.il
mercav@012.net.il

בברכה נאמנה לכבוד התורה ולומדיה

מרכז- הרב

ירושלים ת"ו

בניית נאמנה לכבוד התורה ולומדיה
י"א ש"ס
אבנ"ב
נבנ"ב

הקדמה

אודה לה' יתברך על אשר זיכני ללמוד הלכות שביעית ולהדפיס את עיקרי הדברים שנדונו במהלך הלימוד. ובאמת אין בכוונת חוברת זו לחדש הלכות וכד', אלא שהדברים יהיו מסודרים לי ולשכמותי.

השתדלתי תחילה להביא את מקור ההלכה במשניות ובגמרא, לאחר מכן את דברי הראשונים העיקריים בסוגיא, עם דברי האחרונים העיקריים בסוגיא. וכן את הנידונים המעשיים באותה סוגיא ואת דברי פוסקי זמנינו, השתדלתי להביא את כל דברי הפוסקים האחרונים מכל העדות תחת כפיפה אחת, כשהתחדשו במהלך הלימוד סברות וחיידושים אשר נמצא להם מקום בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים הוספתי את הדברים בגוף הסיכום, אך לא הוספתי דברים שאינם מעוגנים בפסיקה ההלכתית ואשר אין בהם עזר ללימוד הסוגיא הלכה למעשה.

מבנה הסיכום שמתוכו נובעת גם התועלת ממנו היא הבאת מקור הדין, משא ומתן בדברי הראשונים בלא אריכות, הבנת העקרון שבכל סוגיא והלכה, הבאת הדיונים ההלכתיים בזמנינו מתוך הפסיקה הלכה למעשה והנימוקים ההלכתיים שהובאו בשו"תים ובספרי ההלכה. והבאת פוסקי ומנהגי העדות השונות.

דרכי בסיכום ההלכות להתעמק יותר בסוגיות שבהן יש השלכה לנידונים מעשיים, בנידונים אלו השתדלתי להרחיב את היריעה עד היכן שידי משגת, אך בשאר ההלכות שההלכה למעשה אינה מובהקת השתדלתי להביא את עיקרי דברי הראשונים והמפרשים, אך לא להאריך יתר על המידה.

לימוד הלכות שביעית הינו לימוד מיוחד ושונה משאר ההלכות המוכרות, בלימוד זה ניכר הערך הגדול לחיבור 'בית יוסף' של המאור הגדול מרן ר' יוסף קארו, שסידר וקיבץ את הסוגיות ודברי הראשונים שבכל הלכה והלכה. בהלכות שביעית על הלומד לחפש ולתור בעצמו אחר מקורות ההלכה, אחר הנידונים, ומכיון שכל חיבור מסודר בסדר אחר, חלקם לפי סדר המשניות וחלקם ע"פ הרמב"ם, וחלקם לפי נידונים ופרקים אחרים, נמצא שהפיזור הוא גדול והעבודה רבה.

השתדלתי כבשאר הסיכומים להביא את מגוון הדעות והשיטות, ובעיקר את דעתם של גדולי ומאורי הדורות, הראי"ה קוק, החזו"א, הגרש"ז אוירבך, הגרב"צ אבא שאול, הגר"ע יוסף, הגר"ש וואזנר, הגר"מ אליהו ועוד רבים מפוסקי ואחרוני דורנו.

פרקים מיוחדים הקדשתי ללבן את הסוגיות של 'היתר מכירה' ו'אוצר בית דין', לבאר את המושגים והגדרים שנידונו במהלך הדורות. והבאת דעות הפוסקים הלכה למעשה.

נעזרתי רבות בספרו הבהיר של הרב י"צ רימון שליט"א שבסגנונו המיוחד מקיף ומעמיק את הסוגיות העיקריות של הלכות שביעית. ועל כך תודתי נתונה לו. כמו כן, נעזרתי רבות בשיעורי 'ארץ חמדה' על שביעית, שהקיפו סוגיות רבות עם מקורות שעזרו לי בכתיבת הסיכום. תודתי נתונה גם להם על עזרתם הרבה.

כאן המקום להביע תודה עמוקה והכרת הטוב לאישתי היקרה הודיה חיה שתחי', שכל רצונה ומאוויה שאשקוד על דלתות התורה. עוזרת ותומכת, וודאי שעליה נאמר 'שלי ושלכם - שלה הוא'. שנזכה לראות את כל זרעינו הולכים בדרך הישר, באהבה ושמחה.

להורי היקרים על שדואגים לי במסירות עד אין קץ, ותומכים ומעודדים, ולא חוסכים ממני מאומה כדי שאוכל להמשיך ולגדול בתורה. יהי ה' עמם לראות בנים ובני בנים עוסקים התורה ובמצוות, כשאיפתם ועמלם תמיד, הקב"ה ימלא כל משאלות ליבם לטובה ויזכו לרוות נחת מכל יוצאי חלציהם בבריאות ובשמחה.

הודאה מיוחדת לחמי הרב יוסף דורי שליט"א וחמותי מיכל שתחי', שעשו ועושים לעזור לנו בכל מכל כל בטוב עין ובהרחבת הלב. יהי ה' עמם לראות בנים ובני בנים עוסקים התורה ובמצוות, כשאיפתם ועמלם תמיד, ולרוות נחת מכל יוצאי חלציהם בבריאות ובשמחה.

מכלל הברכה, תודתי לגיסי היקר עמנואל דורי הי"ו שעבר והגיה את מרבית הפרקים של הספר, והעיר את הערותיו והארותיו. והיה לי לאחיעזר ואחיסמך בכך. ה' ימלא כל משאלות ליבו לטובה.

ברכה לשיבת מרכז הרב בה אני זוכה ללמוד, וממנה הכח להגות בתורה מתוך דיבוק חברים. ובפרט לעומד בראשה רה"י הרה"ג יעקב שפירא שליט"א יבורך מפני עליון, ויזכה להמשיך להרביץ תורה בישיבתנו הק'.

**“נתאר לנו עתה את הלכות שביעית בהגשמתן. יש בהן משום מעשה
הודאה, שאין כמוהו לשגב. אומה שלמה מכריזה במשך שנה תמימה
בשדותיה ובקרקעותיה, בגינותיה ובכרי דשאיה, בכל פרי ובכל עשב:
אדמתנו הלאומית היא לה', ואנחנו רק "גרים ותושבים" עמו. בלא רום לבב**

ובלא גאוות רכוש הם מצטרפים בשוויון זכויות אל עניי האדם ונעשים שווים

אף לחיית השדה; ונשגב ה' לבדו ביום ההוא"

(רש"ר הירש ויקרא כה, ו)

לזכרון עולם בהיכל ה'

מוקדש לעילוי נשמת האיש הכשר

ירא ה' ואוהב את הבריות

ה"ה ר' יצחק בן יהודה זצ"ל

נלב"ע

ה' סיון תשס"ו

ת.ג.צ.ב.ה.

לזכרון עולם בהיכל ה'

מוקדש לעילוי נשמת

האישה הכשרה, סבתי היקרה

טובה בת שמחה קנדי ז"ל

נלב"ע

ב' תמוז תשע"ב

ת.ג.צ.ב.ה.

לזכרון עולם בהיכל ה'

מוקדש לעילוי נשמת

סבנו היקר

ה"ה ר' **יחזקאל** בן **נג'יה** זצ"ל

עובד ה' באהבה ובאמונה

חביבם של גדולי ישראל שרבים נושעו מתפילותיו

נתבקש לישיבה של מעלה

יג' תשרי תשפ"ב

ת.נ.צ.ב.ה

תוכן עניינים

פרק א' - איסור עבודת הארץ והאילן.....3

א. 'ושבתה הארץ' - מצוה על האדם או על הקרקע. קניית ארבע אמות בא"י לצורך קיום מצוות השמיטה. שביתת הארץ בחצר שותפים ובגינות בבית משותף. הנוטע בתוך הבית. דין חממות. מצע מנותק. זריעה בשביעית בעציץ שאינו נקוב/נקוב הנמצא בבית. ב. המלאכות האסורות מהתורה. הגדרת זמירה. תולדות זמירה - קרסום וגזום. גזום גדר חיה וכיסוח דשא. ג. אבות ותולדות בשביעית. ד. נטיעה דאורייתא או דרבנן. חרישה דאורייתא או דרבנן. עידור. סיקול אבנים ונקיון הגינה. ניכוש וכיסוח עשבים. ה. נטיעת אילן סרק, פרחים וכד'. ייבול - חתיכת יבלות מהאילן. איבוק. עישון - זיהום - ריסוס. פירוק. ו. הצתת קנים. בדיקת זרעים. שריית זרעים במים - גידולי מים (הידרופניקה). ז. רפואת האילן בדרך טבעית וסגולית. עידור וקשקוש. כללי מלאכות דרבנן - אוקמוי ואברויי. גדרי 'אוקמי' ו'אברויי'. מלאכת 'אוקמי' גם עבור הפירות. ח - ט. איסור השקיה. השקאת פרחי נוי מחשש להפסדם. י. היתר מלאכה במקום הפסד. יא. היתר זריעה מפני הארנונה. יב. הנוטע בשוגג בשביעית. יג. החורש את שדהו בשביעית. יד. מלאכות בקרקע שלא קנסו למוצאי שביעית. טו. הטומן לפת וצנונות. הטומן את הלף. מירוס וכיסוח האורז. טז. ליקוט עצים משדהו ומשדה חברו. יז. ליקוט המוכיח שעושה להיתר. יח. קציצת עצים בשביעית. יט. דרך ביקוע זיתים. כ. המזנב בגפנים. כא - כב. בתולת שקמה. קשירת אילן שנפשה.

קונטרס מלאכת מחשבת בשביעית.....58

הקדמה. אינו מתכוון ופסיק רישא. גרמא. השקיה בגרמא או פסיק רישא. הקמת סוכה על דשא ופירוקה.

פרק ב' - פעולות שיש בהם משום שיפור השדה.....64

א. הוצאת זבלים לשדהו. ב. כמות פיזור הזבל המותרת. ג. הוצאת זבל בצורה הניכרת שאינה לזיבול. ד. זיבול ע"י הכנסת צאן. ה. שיוור בשדה ללא זיבול לצורך היכר. ו. חציבת אבנים מסלע שבשדה. ז. נטילת גדר אבנים משדהו. ח. אופנים המותרים בנטילת האבנים. ט. גודל האבנים המותרות בנטילה. י. צורת סיקול אבנים המותרת. יא. מילוי עפר בארץ.

יב. גודל האבנים המותרות בהבאה. יג. גדר אבנים שנפרצה. יד. בניית גדר האסורה והמותרת

פרק ג' - עשיית מלאכה ערב השביעית 74

א. תוספת שביעית. תוספת שביעית בזמן הזה. זמן המותר בחרישה ערב שביעית. ב. הגדרת 'שדה אילן'. ג. אילנות סמוכים ומפוזרים. ד. כמות הפירות ופיזורם מג' ועד ט' אילנות. ה. דין עשרה אילנות. ו. עשויות שורה ומוקפות עטרה. ז. גדר נטיעה. ח. אילן שנקצץ. ט. מלאכות המותרות ערב שביעית. י. פגים הנכנסים לשביעית. בניית מדרגות בשישית. יא. נטיעה קודם שביעית. נטיעת אילן סרק. שתילת ירקות, פרחים ועשבים בערב שביעית. שתילת אילן עם גוש בזמן תוספת שביעית.

פרק ד' - איסור ספיחים, איסוף ואכילה של יבול שביעית 91

א. ספיחים. ב. איסור ספיחים - מהתורה או מדרבנן? טעם גזירת ספיחים. ירקות ותבואה בשטחים גדולים. ירקות שנזרעו בשמיטה עצמה. ג. ספיחים בפירות האילן. ספיחים בשיח רב שנתי. ספיחים בפרחים ועצי בשמים. צמחים שאין הדרך לזרוע. איסור הנאה מספיחים. ד. ד' שדות שאין בהם איסור ספיחים. שדה בור - שינוי זמן הזריעה. ספיחים בגידולי בית וחממות. איסור ספיחים בדבר שאינו מאכל אדם. ה. ספיחים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית. ו. עד מתי אסורים הספיחים בשמינית. ז. בצלים שיצאו משביעית למוצאי שביעית. היתר ירקות מיד לאחר השביעית. ח. לוף במוצאי שביעית. ט. ראש השנה לאילן לעניין דיני שביעית. י. כלל איסור ספיחים. יא. תבואה וקטניות. יב. רק בתר לקיטה. מהי לקיטה. ספיחים בירק שנכנס משישית לשביעית. שלב הגידול הקובע באתרוג. שלב הגידול הקובע בשאר הדורים. יג. תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות בשמינית. יד. 'זרעו לזרע'. טו. דין 'נעבד' בשביעית. דין 'שמור' בשביעית. למעשה בדין 'שמור ונעבד'. טז. בנות שוח. יז. בצלים הסריסים. יח. דין דלועים שהוקשו. חיוב עקירת הספיחים. יט. עקירת לוף בצלים ופואה. כ. בצלים מוכנים שצמחו בשביעית. כא. בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית. כב. 'שלא יקצור כדרך הקוצרים'. דרך השינוי בקצירה. כמות היבול שמותר לקצור. איסור קצירה ובצירה רק בפירות הקדושים. כג. דרך השינוי בתאנים, ענבים, זיתים ושאר מינים.

כד. הפקר הקרקע או הפירות? איסור נעילת השדה. הפקר פירות שביעית - 'אפקעתא דמלכא' או רק ע"י הבעלים? תרומות ומעשרות בפירות שלא הופקרו הפרשת תרו"מ מפירות שגדלו אצל הגוי. ענבים שקנאם מגוי לעשיית יין. האם יש צורך להפקיר בפה. כה. חיוב הקדמה. קדושת הארץ. 'ביאת כולכם'. 'כל יושביה עליה'. - שביעית בזמן הזה ישיבת השבטים כתיקונם. שביעית בזמן הזה - מדאורייתא או מדרבנן? כו. גבולות הארץ לעניין שביעית. מעמד הריבונות של מדינת ישראל. דין הערבה הדרומית. דין הנגב המערבי וחבל עזה. גזירת ספיחים בתחום עולי מצרים. חיוב 'ביעור שביעית' בפירות שבגבולות עולי מצרים. מלאכות קרקע בגבולות עולי מצרים. כז. סוריא - דין כיבוש יחיד. אילו איסורים נוהגים בסוריא? עמון ומואב. כח. עבר הירדן והגולן. כט. קדושת שביעית בפירות שגדלו בשדה של גוי בא"י. איסור ספיחים בפירות של גוי. ספיחים בקרקע שנמכרה לגוי בשביעית. כיצד קונים פירות מגוי בשביעית? בעיות נוספות ב'יבול נכרי'. ל. האם פירות שביעית הם הפקר גם לגויים.

פרק ה' - קדושת פירות שביעית.....190

א. מצוה באכילת פירות שביעית. על מה חלה קדושת שביעית. קדושת שביעית בעצי סרק. קדושת שביעית בפרחים. קדושת שביעית בהדס. היתר הדלקת הנר וצביעה בפירות שביעית. ב-ג. גדרי אכילה ושתיה של פירות שביעית. סחיטת פירות שביעית. ריסוק פירות שביעית. מאכל שדרכו לאוכלו חי/מבושל. תבשיל שנפסד. ד. הבאת פירות שביעית לידי פסול. ה. האכלת מאכל אדם לבהמה. ו. סיכה בגידולי שביעית. פיטום השמן - הכנת משחות משמן של שביעית. ז. שימושים שונים בשמן של שביעית. נטילת ידיים קודם אכילת פירות שביעית. ח. הדלקה בשמן שביעית ובדמיו. הדלקת נרות חנוכה בשמן של שביעית. ט. צביעה. י. כביסה בגידולים של שביעית. יא. ייצור תרופות מפירות שביעית, וקדושתן. מחשבה קובעת לעניין שביעית. יב. לקיחת והחלפת אוכלי אדם מאוכלי בהמה. יג. הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ. הוצאת פירות לסחורה. הוצאת פירות שביעית מכיבוש עולי בבל לכיבוש עולי מצרים. הוציא פירות לחו"ל, האם מותר לאכלם שם? הוצאת אתרוגי שביעית מא"י לחו"ל. הוצאת פירות שביעית ממדינה למדינה בחו"ל. הוצאת פירות 'אוצר בית דין' לחו"ל. האכלת פירות שביעית לגוי. האכלת שכיר

ואכסניא בפירות שביעית. יד. פסיקת מזונות לאישה מפירות שביעית. טו. איסור איסוף פירות בוסר. טז. זמן הבשלת הפירות. יז. קציצת אילנות לעצים. יח. זמן תחילת איסור קציצת העצים. יט. שריפה והסקה בגידולי שביעית. כ. מרחץ שהוסקה בתבן וקש של שביעית. כא. גדר האיסור בהפסד פירות שביעית. שיעור האוכל שאסור להפסיד. גרם הפסד. השלכת פירות הראויים למאכל לאשפה. הפסד פירות שביעית שלא יועדו לאכילה. דבר הראוי למאכל בהמה, אך אינן מצויות באותו מקום. שאריות מזון. 'פח שמיטה'. קדושת הקליפות. גרעינים. הבדלה בין של שביעית. נתינת פירות שביעית לילדים. עירוב פירות שביעית וביטולם. כב. דיני תבלינים בשביעית. כג. שימושים שונים בקש ותבן של שביעית.

פרק ו' - מכירת פירות שביעית ודמי שביעית..... 247

א. גדר איסור סחורה בגידולי שביעית. מהותו של איסור הסחורה. על אילו גידולים חל איסור סחורה. איסור סחורה - על המוכר או על הקונה? מכירת דבר מועט. סחורה בפירות שהגיעו מגוי. איסור מכירת פירות שביעית בחנות ובשוק. ב. צביעה בשכר וטובת הנאה. אחד לוקט ואחד מוכר. ג. מדידה ושקילה בפירות שביעית. ד. איסור אגידה. ה. צורת מכירת פירות חו"ל בא"י. ו. תפיסת קדושת דמים בשביעית. ז. תפיסת דמים לאחר הביעור. ח. דרך מקח ודרך חילול. חילול שווה מנה על שווה פרוטה. ט. על מה מחללים דמי שביעית. עודף מחנות של פירות שביעית. קדושת שביעית על שטרות כסף. קניית פירות שביעית בצ'ק. י. פריעת חוב בדמי שביעית. שימושים שונים בדמי שביעית. משלוח מנות מפירות שביעית. יא. שכר עבודה מדמי שביעית. מתנת חנם לאומן. יב. תנאים בהיתר שכר הפועל. יג. קנס שכר החמרים. יד. נתינת ככר תמורת פירות שביעית. טו. אכילת פירות שביעית בטובה.

פרק ז' - דיני ביעור פירות שביעית..... 273

א-ב. מצות הביעור. הגדרת 'כלה מן השדה'. ביעור פירות נכרים. ביעור בפירות 'אוצר בית דין'. ג. חילוק מזון ג' סעודות. מהות הביעור וגדריו. הוצאת הפירות לרשות הרבים. הפקר בפני שלושה. קדושת שביעית בפירות לאחר זמן הביעור. עבר ולא ביער. ד. אכילה על המופקר. ה. ביעור באילנות העושים פעמיים בשנה. ביעור באתרוג. ו. הכובש כמה

מינים יחד. דין הטעם של פירות שביעית. הכשר כלים הבלועים בטעם של שביעית. ז. ביעור דמי שביעית. ח. דרכי הביעור בדמי שביעית. ט-י. שלוש ארצות לביעור. חלוקת הארצות בזמנינו. יא. ביעור לתמרים, זיתים וחרובים. זמן הביעור בספק. יב. מוליך פירות שביעית ממקום למקום. פירות שביעית שיצאו לחו"ל. יג. הצמחים שיש להם קדושת שביעית וביעור. יד. ביעור בדבר שאינו מיוחד לשימוש מסוים. טו. קדושת שביעית וביעור בגרעינים וקליפות. טז. שעת ביעור העלים. יז. עשבים לחים ויבשים. יח. עד מתי עניים נכנסים לפרדסים. יט. ביעור וקדושת שביעית בורד, כופר ולוטם. כ. היוצא מאילן סרק. כא-כב. כבישת ורד שביעית בשמן שישית. פירות שביעית שנתערבו בפירות אחרים.

פרק ח' - הנהגה כלפי החשוד על השביעית 303

א. מסייע ולפני עיוור. ב. מכירת כלים לחשוד על השביעית. ג. הכלים המותרים במכירה. ד. מכירה לאדם שאינו חשוד. ה. מכירת כמות כדים. ו. תליה בדברי היתר. ז. השאלה לחשודה. ח. החזקת ידי גויים בשביעית. ט. מלאכות המותרות והאסורות בסוריא. י. איסור מסירת דמי פירות שביעית לעם הארץ. מסירת פירות שביעית לחשוד על השביעית. חילול פירות שביעית כשמסרם לעם הארץ. יא. מכירה בהבלעה. קניה בהקפה. יב. הפירות שהתירו למכור. יג. המינים המותרים בקניה. יד. קניית פשתן מהחשוד. טו. דמאי בחשוד על השביעית. טז. חשוד על הטהרות. יז. נאמנות חשוד על דברים של אחרים. יח. כהנים החשודים על השביעית. יט. לקיחת מורסן מחשוד. כ. גבית צדקה מחשודים על השביעית. הלוואת פירות שביעית.

פרק ט' (שו"ע חו"מ סימן סז) - שמיטת כספים 322

א. מצות השמטת החובות בשביעית. ב-ג. שמיטת כספים מהתורה כשהיובל נוהג ומצוותה כיום. מתי חלה שנת השמיטה? ד. אין שביעית משמטת אלא בסופה. כותבים פרוזבול כל זמן שיכול לגבות החוב. ה. נתעבר אלול ונשמט חובו. ו. שביעית משמטת את המלוה. המשאיל לחברו מיני פירות וכד'. משכנתא. סיים שדה. שביעית משמטת פלגא מלוה דעיסקא. השמטת כספים שניתנו בהיתר עיסקא. האם שביעית משמטת שותפות. לוח שלא הספיק לפרוע לערב. שביעית משמטת את השבועה. ז. השמטת שבועת שומרים ושותפים. ח. שבועה על כפירה. ט.

המלוה את חברו לעשר שנים. המלוה שלושים יום סמוך לשביעית. התנה עמו שלא יתבענו. י. המתנה שלא תשמט השביעית. יא. הקפת החנות. שכר שכיר. יב. השמטת קנסות. יג. השמטת כתובה. יד. מלוה על המשכון. טו. המוסר שטרותיו לבית דין. טז. תקנת פרוזבול. יז. דייני הפרוזבול. יח. גופו של פרוזבול. מספר הדיינים. כתיבת הפרוזבול בלשון עדות. יט. אין כותבים פרוזבול אלא על הקרקע. השאילו מקום לתנור או כירים. היתה לו שדה ממושכנת. כ. כותבים לאיש על נכסי אשתו. כא. אחד שלוח מחמשה, וחמשה שלוו מאחד. כב-כג. פרוזבול המוקדם. שליח לכתובת פרוזבול. כד. טוען שאיבד את הפרוזבול. יתומים אין צריכים פרוזבול. השמטה בקופת הצדקה. כה. טוען שהפרוזבול היה לאחר ההלוואה. כו. טוען שאינה הלוואה אלא הקפת חנות. כז. ת"ח שהלוו זה את זה. כח. אמירת 'משמט אני'. כט. לא אמר 'משמט אני'. מוציאים השטר מהמלוה ונותנים ללוה. המוכר שטר חוב לחברו. ל. הנמנע מלהלוות קודם השמיטה.

היתר מכירה..... 370 .....

סקירה היסטורית. הקדמה. היתר מכירה - לכתחילה או דיעבד? א. קיום השביעית במהלך הדורות. ב. שביעית בזמן הזה. ג. קניין הגוי להפקיע את השביעית. ד. עבודת יהודי בשדה לאחר המכירה. ה. הפקעת מצות השמיטה. ו. לא תחנם. ז. אופן המכירה. ח. קדושת שביעית בפירות היתר המכירה. ט. סחורה בפירות היתר המכירה. י. סוף דבר.

אוצר בית דין..... 395 .....

הקדמה. מקורו של 'אוצר בית דין'. 'אוצר בית דין' בימינו. המלאכות המותרות ב'אוצר בית דין'. מניעה מאחרים להיכנס לפרדס. תשלום על פירות 'אוצר בית דין'. 'היתר המכירה' כנגד 'אוצר בית דין'.

מפתח נושאים מורחב..... 405 .....

רשימת הספרים העיקריים המובאים בספר (לפי סדר הא-ב):

- אור לציון: הגרב"צ אבא שאול. מהדורת תשנ"ד.
- דרך אמונה: ביאורי הגר"ח קנייבסקי על הרמב"ם. מהדורת תשע"ד.
- היתר מכירה או אוצר בית דין? הרב יהושע בן מאיר. מהדורת תשע"ד.
- הליכות שמיטה: לרב אופיר מלכה שליט"א. מהדורת תשע"ה.
- הלכה ממקורה שמיטה: הרב יוסף צבי רימון. מהדורת תשע"ד.
- חוט שני: שיעורי הגר"נ קרליץ. מהדורת תשפ"ב.
- חזון עובדיה שביעית: להגר"ע יוסף. מהדורת תשע"ה.
- ילקוט יוסף: להגר"י יוסף. מהדורת תשע"ה.
- שו"ת כרם שלמה: להגר"ש משה עמאר שליט"א. מהדורת תשנ"ט.
- לקראת שמיטה ממלכתית: הרב זאב וייטמן, סוגיות בשמיטה. מהדורת תש"ס.
- מאמר מרדכי: לגר"מ אליהו. מהדורת תשע"ד.
- מנחת אשר: לרב אשר וייס שליט"א. מהדורת תשע"ה.
- מנחת שלמה: ביאורי וליקוטי דברי הגרש"ז אוירבך על מסכת שביעית. מהדור' תשס"ח.
- מעדני ארץ: לגרש"ז אוירבך. מהדורת תשס"ח.
- משפטי ארץ: הוצאת בית מדרש גבוה להלכה בהתיישבות. מהדורת תשפ"א.
- פאת השולחן: רבי ישראל משקלוב, מתלמידי הגר"א שעלו לא"י לפני כמאתים שנה.
- קדושת השביעית: לרב משה הררי שליט"א. מהדורת תשרי תשפ"ב.
- קטיפה שביעית: בהוצאת מכון התורה והארץ. מהדורת תשס"ז. ההפניות למהדורת תשפ"ב נכתבו כ'החדש'.
- שבת הארץ: לרא"ה קוק, ביאור והוספות על הרמב"ם. הוצאת מכון התורה והארץ.

פרק א' - איסור עבודת הארץ והאילן

ובו כ"ב הלכות

הלכה א':

"מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושביתה הארץ שבת לה', ונאמר בחריש ובקציר תשבות, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור"

⌘ 'ושבתה הארץ' - מצוה על האדם או על הקרקע

בשמירת השמיטה נאמרו שתי מצוות (ויקרא כה, ב-ה) מצות עשה של - "ושבתה הארץ שבת לה'", ומצוות לא תעשה של - "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר". ודנו הפוסקים בגדר מצות שביתת הארץ - האם הציווי על ה"גברא" העובד בקרקע שלא לבטל את שביתת הארץ, או שהציווי נאמר על הקרקע שתשבות. הנפקא מינה המרכזית בשאלה זו, היא באופן שבשדהו נעשות מלאכות על ידי אחרים, כגון שחורש שדהו או זורע או קוצר על ידי גוי. וכן כשמשכיר לגוי או לישראל את השדה - האם עובר המשכיר משום שביתת שדהו.

המנחת חינוך (מצוה קיב. וכן מצוה רחצ אות טו) עמד על החילוק העקרוני בין השביתה בשביעית לבין השביתה בשבת ויום טוב. "ודע דשביעית בענין אחד חמור משבת ויו"ט, דבשויו"ט איכא איסור על העושה מלאכה בעצמו אבל ע"י גוי הוא רק שבות, אך יש עשה בשבת דבהמתו צריכה לשבות ואם משאיל או משכיר בהמתו לגוי עובר משום שביתת בהמתו בעשה, דגזה"כ דבהמתו אסורה במלאכה וכן לבית שמאי (שבת יח.), שביתת כלים, דאם הכלי עושה מלאכה עוברים הבעלים בעשה, אך שאר מלאכות כגון חרישה וזריעה עובר אם עושה בעצמו, אבל ע"י גוי אינו עובר כלל. ובשמיטה, אם עושה עבודת הארץ כגון שחורש שדהו או זורע או קוצר ע"י גוי נהי דהלא תעשה של עבודת הארץ אינו כי הכל כתוב לנוכח, שדך לא תזרע, אך בעשה עובר בכל עבודת קרקע אפילו ע"י אחרים, דכתיב 'שבת שבתון יהיה לארץ', 'ושבתה הארץ', מבואר גזירת הכתוב דהארץ תשבות, וכמו שמצוים על שביתת כלים ושביתת בהמה בשבת כן מזהירים על שביתת הארץ בשמיטה. והמשכיר לגוי או לישראל השדה, עובר המשכיר משום שביתת שדהו. הכלל כמו שביתת בהמה בשבת כך היא שביתת קרקע בשמיטה". לדעת המנחת חינוך - כמו שבשבת יש איסור עבודה ע"י אחר, כך גם בשביעית אסור לאחר לעבודה בשדה שלי.

והביא ראיה לדבריו שדין שביתת הארץ נאמר על הקרקע ולא על האדם, מהגמ' בעבודה זרה (טו.)- (טו:) על רב הונא שמכר פרה לעובד כוכבים. ושאל אותו רב חסדא, כיצד עשה זאת, והרי יש איסור למכור בהמה לגוי, גזירה שמא ישאילנה לו, וכשהגוי יעשה מלאכה יעבור הבעלים באיסור

שביתת בהמתו. השיב לו רב הונא, שאין איסור בדבר, שכן יש לתלות שהנכרי ישחט את הבהמה ולא ישתמש בה. ובהמשך הסוגיא, הביאו ראייה מדברי בית הלל שמותר למכור לישראל החשוד על השביעית פרה המלומדת לחרוש, מפני שיכול לשוחטה. ועל כך הקשה רבה: "מי דמי התם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, הכא אדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת". ואז אמר לו אביי "וכל היכא דאדם מצווה אסור, והרי שדה דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, ובית הלל מתירים למכור לאדם שדה ניר בשביעית מפני שיכול להובירה". ופרש"י (ד"ה אדם): "אדם מצווה על שביתת שדהו - שנת שבתון יהיה לארץ". מכאן הוכיח המנחת חינוך שהמצוות 'ושבתה הארץ' חלה על הקרקע. וכן מפורש בדברי הריטב"א שכתב "דאיכא איסורא בשדהו שהוא מצווה על שביתתה".

גם **תוספות רבנו אלחנן** (שם. הביאו הגרשז"א במעדני ארץ סימן יג אות יח) כתבו "ופריך והרי שדה וכו' דאע"ג דאם יהיה ברשות ישראל זה כשאחר חורש בה בשביעית הוה עליו איסורא דאורייתא, ולא החמירו חכמים משום גנאי זה שלא להתיר למכור על ידי תליה". ודייק הגרש"ז אורבך מסוף דבריו של רבנו אלחנן (ששינה מלשון התוספות וכתב שהאיסור "הוה עליו") כי בחרישת שדה חברו בשביעית, הבעלים עובר באיסור תורה כמו לענין שביתת בהמתו בשבת. **התוספות רי"ד** (ע"ז טו: אות כו) פשיטא ליה שהציווי הוא על הגברא העובד בקרקע, ולכן אם משכיר את השדה לגוי אין הבעלים עובר משום שביתת הארץ. אך משום דברי רש"י בסוגיא נקט שהציווי על הבעלים להשבית השדה, אף שאיננו עובד בשדהו. כדבריהם שהאיסור גם על בעל הקרקע, נקט בפשיטות **המהרש"ל** (חכמת שלמה ב"מ ז:): "כי בודאי אסור אמירה לנכרי בשביעית, אפילו אם תאמר שמותר בשבת, לפי שהשביעית תלה השי"ת קדושה בארץ, דכתיב, שבת שבתון יהיה לארץ". והיינו שהמצוה היא על הקרקע, וכ"כ בשו"ת **מהרש"ם** (ב, כו) והרב **נחפה בכסף** (ח"א סימן ד). גם **בתורת הארץ** (לרב משה ב"ר מאיר קלירס. ח"א פרק ו אות טז-יז) האריך והרחיב בנושא זה, ולדעתו אסור להשכיר שדהו לגוי שיעבוד בה בשביעית. וכ"כ **הערוך השולחן** (סימן יט אות יט) "דבשבת מלאכה נאסרה ולא שביתת שדה, משא"כ בשביעית ששביתת שדה היא המצוה, א"כ מה לי על ידו או ע"י גוי, סוף סוף עובר על שביתת הארץ".

החזון איש (סימן כא אות יז) נקט שפועל העושה עבודה האסורה בשדה - העבירה על העובד וגם בעל הבית עובר בשביתת שדהו. וגם מדברי **המנחת שלמה** (ח"א סימן נא אות ג) נראה שיש להחמיר כשיטת רבנו אלחנן והמנחת חינוך, ומאחר שלדעתם הבעלים עוברים במצות עשה של שביתת הארץ בזה שהשוכר זורע וחורש בשדהו בשביעית - הרי שעל המשכיר את ביתו לחייב את השוכר לשמור על שביתת שדהו בשביעית, ואם הוא רואה אחר כך שהשוכר חורש וזורע בגינה שלפני הבית, לכאורה צריך טעם מדוע לא יתחייב המשכיר למונעו או להפקיר את השדה כמו במשכיר בהמה לגוי לענין שביתת בהמתו בשבת. ובחוט **שני** (עמוד סח) הביא דברי הראשונים והאחרונים הנ"ל והעלה למעשה להחמיר כדעת המנחת חינוך, כדברי החזו"א "וכל העבודה האסורה, אסורה

לפועל לעשות, והעבירה על העובד, וגם בעל הבית עובר בשביתת שדה, ומכאן למד הגר"נ קרליץ "לפיכך אסור להשכיר את שדהו וגינתו לגוי או לישראל החשוד על שביעית, וכן אסור להזמין פועל או גנן, ואפילו הוא גוי, שיעשה מלאכות האסורות בשביעית. וכן אסור לומר לאחר שוטה וקטן שיעשו מלאכות אסורות בשביעית". גם הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה פ"ב אות א, פ"י ענף ב אות א) העלה שעל העשה של 'ושבתה הארץ' עובר בעל השדה אפילו אם נעבדה שדהו ע"י אחר אפילו ע"י גוי. ואפילו אם הישראל לא אמר לו בפירוש שיעבוד בשדהו אלא שהגוי עובד לדעת ולרצון הישראל, ג"כ אסור. אולם אם הגוי עושה מדעת עצמו נראה שאינו מחויב להפרישו. גם הגר"מ אליהו (מאמ"ר שביעית סימן ב. פרק ג הלכה א) העלה שאין להשכיר בית ובו גינה ליהודי החשוד שלא ישמור שמיטה, וכן לגוי אסור אם ודאי יעשה עבודה בגינה. וכן אסור לומר לגוי לעבוד בשדהו בשמיטה. ולדעתו מצות שמיטה היא לא רק מצות גברא שהאדם ישבות, אלא גם מצות חפצא שהארץ תשבות מעבודת האדם.

אלא שהוכחת המנחת חינוך אינה פשוטה, הרי **התוספות** שם (ד"ה מי) פירשו את דברי אב"י כן "ופריך והרי שדה דאדם מצווה על שביתת שדהו, וכשהוא ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו הישראל, ותלינן להיתרא". ומשמע שכאשר אדם חורש בשדה חברו, הרי החורש מבטל את מצות שביתת הארץ, אולם בעלי הקרקע לא עוברים על איסור בזה שעובדים בקרקע שלהם. גם מדברי הרמב"ם משמע שהחיוב הוא על הגברא, שהרי כתב 'מצות עשה לשבות מעבודת הארץ', וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ, הרי דתלה השביתה בעושה המלאכה ולא בבעלי הקרקע. אך בפתיחה להלכות שמיטה ויובל משמע שישנה מצות עשה שהאדמה תשבות, וזהו חיוב על האדמה. בספר **אור לציון** (עמוד קכד) כתב שבני ספרד קיבלו עליהם הוראות הרמב"ם במקום שמרן לא גילה דעתו, ולכן בני ספרד רשאים להקל כדעת הרמב"ם (אולם עיין בילקוט יוסף פ"א עמ' קמב שהעיר שלא מוכרח לומר כן בדברי הרמב"ם, וגם רוב הראשונים והאחרונים לא ס"ל הכי). **החזו"א** (יז, כה) נקט בדעת הרמב"ם שהמצוה על האדם בלבד. הרב קוק **בשבת הארץ** (קונטרס אחרון סימן א) מבאר ברמב"ם שהמצוה על הקרקע, אך היא חלה רק כאשר עובד בה בר חיובא באיסור.

המבי"ט (ח"ב סימן סד) אסר להשכיר את השדה לגוי בשנה השביעית, וה"ה קודם השביעית לצורך שביעית, "אבל בהבלעה כמה שנים שרי אפילו עובדה בשנת השמיטה דאיפשר שלא יעבוד בה שנת שביעית". גם בנו **המהרי"ט** (ח"ב סימן נב) החזיק בהיתר זה. הדבר עורר משא ומתן באחרונים: מה נשתנה שכירות בהבלעה מסתם שכירות? ישובים שונים נאמרו בדבר. עיין **בתורת הארץ** (פרק ו אות מ והלאה) שדן באריכות בהיתרו של המבי"ט. בספר **פאת השולחן** (סימן כג אות לא) הביא דברי המהרי"ט, וכתב דלכאורה יש ללמוד מדבריו דס"ל שהאיסור בשביעית הוא על הגברא, דאי נימא דהאיסור על הקרקע, הרי הקרקע אינה שובתת!

הגרא"י הכהן קוק ("שבת הארץ", קונטרס אחרון, סימן א) חולק על כל היסוד המוסכם מהאחרונים וסובר שאין המצוה שהארץ תשבות, אלא שהאדם ישבות, ולפיכך מותר מן התורה לעבוד על ידי גוי או להשכיר שדהו לגוי. **הרצ"ה קוק** (ספר זכרון להגרא"י קוק, ירושלים תש"ה) מאריך להצדיק את דעת אביו הרב.

קניית ארבע אמות בא"י לצורך קיום מצוות השמיטה

הנה בזמן 'קרבה שנת השבע' ישנם גופים ומיזמים רבים המוכרים קרקעות או עצים ע"מ שכלל הציבור יזכה להיות שותף ג"כ בקיום מצוות השמיטה, וע"י קניה זו ישנה תמיכה בחקלאים השובתים ממלאכה בשמיטה. נשאלת השאלה האם זו הדרך לקיים את מצוות השמיטה?

תחילה עלינו לבאר האם יש חובה או עניין להשתדל בקיום מצוות שאין יכולת לקיים אותם באופן הרגיל? האם על האדם לקנות בית עם גג כדי להתקין מעקה לגג, האם עליו לקנות אתון כדי לקיים מצוות פטר חמור, האם עליו לקנות בהמה כדי לקיים מצוות עשה של 'למען ינוח שורך' וכד'?

הגמ' במנחות (מא.) מבארת שבזמן שיש כעס מענישים את האדם גם על כך שלא לבש ציצית. והמלאך שם אמר לרב קטינא "טצדקי למיפטר נפשך מציצית"?! **התוספות** (ד"ה הכי קאמר) אומרים דמכיון שאנו מכריעים שציצית היא חובת האדם, לכן מענישים את מי שמנסה להתחמק ממצוה זו, אבל במצוות שאין בהם חובת האדם, אין מענישים את האדם, שהרי אין לו חובה. **השפת אמת** (שם) כתב על כך, שכוונתם "דבמצוה שבגופו ודאי שייך למהדר אחריו להשלים גופו בכל המצוות, אבל אי חובת טלית היא, אין סברא שיהא מוטל עליו ליקח טלית כדי לקיים בהטלית המצוה, כמו דלא מצינו שיהא חייב לקנות שדה כדי להפריש תרומות ומעשרות וכדומה".

מקור חשוב נוסף הוא הגמ' בסוטה (יד.) המתארת את רצונו של משה רבנו להיכנס לארץ ישראל:

"דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי; אמר לו הקדוש ברוך הוא: כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם"

גם **רבנו יונה** (משלי י, ח) ביאר את הפסוק "חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט" - "מי שהוא חכם לב, מחזר ומחפש אחרי המצוות, וגם כי לא הגיע חובה לידו, מתבונן במחשבותיו איזה הדרך תמצא לו מצוה לעשות". ודאי שרבנו יונה לא מביא כאן חובה, אלא אדם זה הוא 'חכם לב' ויש בכך מעלה. דרך זו יסודה בהבנה ע"פ הסוד שהגוף הוא לבוש של הנשמה, והמצוות אותם מקיים האדם נותנות לו חיות לכל אחד ואחד מאבריו, וכך כתב ר' **חיים ויטאל** (שערי קדושה ח"א ש"א) "...וכל איבר מן רמ"ח איברים נזון ממצוה פרטית המתיחסת לאותו אבר, וכאשר יחסר לאדם קיום

איזו מצוה גם האבר הפרטי המתייחס למצוה יחסר ממנו מזונו... ולכן צריך האדם לחפש בכל כחו לקיים כל תרי"ג מצוות". עוד כתב (שער הגלגולים פ"ד) שאדם שיחסר לו קיום אחת המצוות הרי שיצטרך להשלימו, עד שיקיים את כל המצוות. ב'פתח עיניים' (סוטה יד.) הביא את דברי האר"י.

גם בתוס' רא"ש (מובא בקובץ שיטות קמאי ערכין ב:) מובא "אין עונש למי שאינו קונה ארבע כנפות. מיהו צריך להשתדל לקיים כל המצוות וכי משה רבינו היה תאב לאכול מפירות הארץ? אלא מצוות התלויות בארץ וכ"ש מצוות ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצוות".

האדר"ת היה מהדר מאוד בקיום המצוות, והוא כותב (נפש דוד אות מו) שהשתדל מאוד לקיים מצוות מתנות כהונה: זרוע, לחיים וקיבה כדת, ושלח במיוחד כסף לארץ ישראל שיקיימו בעבורו מצווה זו. אבל תרומות ומעשרות לא שלח שיקיימו בשבילו בארץ ישראל.

ב'כללי המצוות' למהר"י גיקטיליה (בעל ה'שערי אורה') כתב "מדרך זה חייב אדם לרדוף אחר המצוות כולן ולקיים כל מה שאפשר לו מהן לקיימן, ולהיותו משתוקק וכוסף ומתאוה גם אחר המצוות שאינו יכול לקיימן, ועל זה עתיד לקבל שכר...". גם בעל **מנורת המאור** (פ"ו המצוות עמוד 409) כתב "אבל הוא משובח המשתדל שתזדמן לו המצוה, כדי להרבות זכויות כאלו ובכיוצא בהן...", כמקור לכך הביא את הגמ' בסוטה לגבי התאוות של משה להיכנס לארץ.

לכאורה יש לבאר כיצד רדיפה זו אחר המצוות שהאדם לא התחייב בהן, אין בה משום 'כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט' (ירושלמי ברכות ב, ט)? בשו"ת **התשב"ץ** (ג, ר) ביאר "ששם יש גדר שאם אחרים חייבים והוא פטור ומכניס עצמו לחיוב לא נקרא הדיוט. ולפי"ז בנידון נידן ודאי שמי שאין לו קרקע ורוצה לקנות ודאי שעושה טוב". כעין זה כתב בשו"ת **אפרקסטא דעניא** (א, קמה) שרק כאשר האדם מקיים המצוה בשעה שהוא פטור שייך לומר דנקרא הדיוט, "משא"כ בעושה טעדיק להתחייב הרי אח"כ כשעושה המצוה כבר הוא חייב, אלא שהוא המשיך החיוב ע"ע, בזה פשיטא דודאי ראוי לעשות כן ותע"ב ושכרו גדול בזה ובבא".

אלא שבמנחת אשר (שביעית סימן כא) נשאל אודות הפרסומים לקנות עץ או חלקת אדמה שתושבת ממלאכה בשביעית, ובכך להיות נמנה עם שומרי השביעית ולקיים מצותה. ודעתו אינה נוחה בכל ענין זה, שמעולם לא שמענו שיש מידת חסידות להכנס לחיוב מצוה שהיא בשב ואל תעשה. והוסיף עוד, שבשונה משבת שבה נצטוו כל אדם להשבית את בהמתו, בשביעית לא נצטוונו אלא להשבית את אדמת ארץ ישראל, ואין כל תוספת מצוה במה שאדם נמנע מלעבוד את אדמתו הוא, ממה שנמנע לעבוד את אדמת חברו או דהפקר, ונעתיק מעט מלשונו "בזמננו כולם רודפים אחר מצוות קלות ושוכחים כי עיקר שלימות האדם ודביקותו בהקב"ה בעבודת עבודה, ועבודת משא, ועמידה בנסיונות החיים. חקלאי ארץ ישראל המשביתים את אדמותיהם בשביעית הן הם גבורי כח עושי דברו, כאשר הם רואים את שדותיהם שוממין ופרנסתם נשמטת, הן הם הראויים לעזרה

ולתמיכה, ואם מעכ"ת רוצה חלק במצוה נשגבה זו יראה לתמוך בידם של גבורי כח אלה במקום לקנות עצים ואבנים בא"י שאינו יודע כלל היכן הם ואין לו כל פיתוי וצורך לעבדם".

והנה יש לי להוסיף בזה מעט, שודאי מצוות השמיטה אינה מצוה פרטית ככל המצוות, כמצוות ציצית, תפילין וכד', שהרי במהותה היא מצוה כללית שקיומה מהתורה הוא כאשר 'רוב יושביה עליה', וכו', וא"כ ודאי שמצוה זו תלויה בכל אחד ואחד מישראל. ועוד, שכיום רבים מהחקלאים אין ביכולתם לשמור את השמיטה באופן מלא ללא סיוע חיצוני, וא"כ נראה שכעין חובה עלינו להשתתף עמם ולסייע לגיבורי כח עושה דברו אלה לשמור את מצוות השמיטה, אם בדרך של קניית עץ ואם בדרך של תרומה. ואם בנוסף לכך נזכה גם בחלק ממשי בקיום השמטת האדמה, היה זה שכרנו.

שביית הארץ בחצר שותפים ובגינות בבית משותף

יש לברר כיצד לנהוג בבית או בנין שיש להם חצר משותפת לכל הדיירים, שהרי לדעת המנחת חינוך וסיעתו שהבעלים עוברים על מצות עשה של שביית הארץ גם כשאדם אחר עובד בקרקע בשביעית, כמידה ונעשות בגינה עבודות שאינן מותרות בשביעית, נמצא שכל דייר שיש לו חלק בגינה עובר על מצוה זו.

במשפטי ארץ (ט, ב. הע' 2) העלו שבעל דירה בבית משותף חייב לדאוג שהטיפול בגינה המשותפת יהיה על פי ההלכה. ואם על אף השתדלותו סירבו השכנים לנהוג כהלכה, דעת הגר"ש אלישיב שיש להפקיר את חלקו בגינה המשותפת בפני ג' אנשים, והפקר זה הוא לשנת השמיטה בלבד. ואם הדירה רשומה גם על שם האישה, גם היא צריכה להפקיר. הגר"מ שטרנבוך (שמיטה כהלכתה עמוד ט) כתב שמעיקר הדין אינו צריך להפסיד זכותו בגינה, אמנם ראוי להחמיר ולצאת מכל חשש ופקפוק ולהפקיר את זכותו בגינה בפני שלושה. דעת הגר"מ אליהו (מאמ"ר ט, כב) כתב שיודיע לועד הבית שהמיסים שהוא משלם מיועדים רק למטרות אחרות המותרות בשמיטה, וי"א שצריך להפקיר את הגינה בפני שלושה אנשים. **בחזון עובדיה** (עמוד קנה) כתב שאם אין דיירי הבנין מסכימים להימנע ממלאכות האסורות בשביעית, יש למכור אותן באמצעות הרבנות הראשית (עיין בנספחים ל'קדושת השביעית' מאת הרב משה הררי, שם מובא מכתב של הגרע"י שמכר את גינת הבנין ב'היתר מכירה'), ואם יסרבו גם למכרן, יפקיר רשותו מהגינות הנ"ל כדי שלא יהא שותף לדבר עבירה. **ובילקוט יוסף** (עמוד קמב ושסב) כתב שהבעלים אינם עוברים בעשה, אחר שהדבר נעשה שלא על דעתם, ורק שצריכים לבאר דעתם שהתשלום שהם משלמים אינו עבור הגינה, אלא עבור שאר הוצאות הבנין. אך **האור לציון** (א, טז. וגם בעמוד קכד) לשיטתו שאנו פוסקים כדעת הרמב"ם שהמצוה על הגברא, ולכן אם משלם לועד בית צריך לומר להם שאינו משלם עבור הטיפול בגינה אלא עבור שאר ההוצאות. ואם הוא חבר בועד בית עליו לפרוש מהועד בשמיטה. ובכל אופן, אף שהשכנים מטפלים בגינת הנוי המשותפת בשביעית, אין צריך להפקיר את חלקו בגינה משום כך.

במנחת אשר (עמוד ט. וכן בסימנים כב-כג) כתב שלא מועיל להפקיר את חלקו, "דבעבודת האדמה בשביעית אין נ"מ בין שדה שלו לשדה של אחרים, וא"כ מה יהני בזה הפקר?! וגם מצד הגדר הממוני אפשר דלא מהני בזה הפקר כיון שלא נשתנה שום דבר לא בזכויותיו ולא בחובותיו בהפקר זה, דהלא אותה ההנאה שהיתה לו נמשכת גם לאחר שהפקיר, וגם מחובות לועד הבית אין בידו להשתחרר".

אמנם אם עושים בגינה המשותפת רק מלאכות דרבנן, דעת הגר"ש אלישיב (שם) והחוט שני (עמוד סט) שאין צורך להפקיר את חלקו, וכ"כ בשו"ת **מנחת שלמה** (סימן מ ד"ה ומ"מ) שעל עבודות דרבנן לא עוברים על שביתת שדהו.

אולם מדברי **החזו"א** (סימן כא אות יז ד"ה ודין) משמע שגם במלאכה דרבנן עוברים משום שביתת שדהו. גם **במנחת אשר** (עמוד ט) החמיר בזה, שאין ללמוד גדר שביתת הקרקע בשביעית מגדרי שביתת בהמתו בשבת, שודאי בשבת עיקר השביתה היא על האדם, ולכן לא החמירו על בהמתו ככל שהחמירו בשביתת האדם עצמו, אבל בשביעית הלא שביתת הארץ היא עיקר ענין השביתה ומהותה, ורק כדי שתשבות הארץ נצטוונו אנו לשבות מלעבדה, וא"כ אין סברא שנקל בשביתת הארץ. גם הרה"ג **יעקב אריאל שליט"א** (באהלה של תורה ח"ג סימן ט) העלה קשיים בקיום הפקר זה, מהצד המשפטי שכן אם אין ההפקר תופס מבחינת החוק, יתכן שאין לו כל תוקף גם מבחינת ההלכה. אך מ"מ כתב שיש לנסות לשכנע את הדיירים לטפל בגינה ע"פ ההלכה, ואם נסיונות אלו לא עלו יפה, הרי שבהפקר הנ"ל (הנעשה בפני שלושה) יש לא רק פתרון מסויים לבעיית "ושבתה הארץ", אלא יש בכך גם משום מחאה כלפי השכנים. וע"ע בדרך **אמונה** (פ"א אות ט).

בשם הגרש"ז **אורבך** (חוברת טיפול בגינות נוי של ביהמ"ד להלכה בהתיישבות, שעלבים) מובא שאם התשלום לועד הבית כפוי ע"י החוק וא"א להשתמט ממנו, יש לשלמו כפי שמשלם שאר מיסים שמכספיהם מבצעים דברים האסורים ע"פ ההלכה. כמו כן אם הגינון יעשה בכל אופן, ואי התשלום לא ייצור אלא מריבה ומחלוקת, יש לשלמו מפני דרכי שלום.

סמל הנוטע בתוך הבית

שנינו בירושלמי (ערלה א, ב):

"רבי יוחנן בשם רבי ינאי אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשרות, דכתיב (דברים יד, כב) 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה'. ובשביעית צריכ', דכתיב (ויקרא כה, ב) 'ושבתה הארץ שבת לה' וכתוב (שם ד) 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'"

הרב משה מרגלית בעל **הפני משה** (ד"ה ובשביעית) ביאר "ולענין שביעית מספקא לן וצריכה למיבעי משום דכתוב אחד אומר ושבתה הארץ משמע דבכל מקום שהוא בארץ נוהג בו שביעית, וכתוב א' אומר שדך לא תזרע וגו' דמשמע דוקא אם הוא בשדך ולא בתוך הבית ומסתברא

דמספיקא לחומרא". וכביאורו 'מראה הפנים' (ד"ה אילן) העיר שהרמב"ם לא הביא דין זה בהל' שמיטה (וכן העיר המשנה למלך ריש פ"א), לכן ביאר שהרמב"ם מפרש שהבעיה נוגעת לספיחים שגדלו בבית, וכבר פסק שספיחים העולים בשדה בור וניר מותרים, וק"ו אם עולים בתוך הבית. אך זריעה ודאי אסורה. בספר תורת השמיטה (עמוד ו) הקשה עליו הרי מדובר בירושלמי באילן, ובאילן אין דין ספיחין!. ואם כן אין בתירוצו של מראה הפנים בכדי ליישב את דעת הרמב"ם שהשמיט בעיה זו של הירושלמי.

רבי ישראל משקלוב, מתלמידי הגר"א שעלו לארץ ישראל לפני כמאתים שנה בספרו **פאת השולחן** (סימן כ ס"ק נב) הביא את הספק הנ"ל, וכתב דכיון שהכריעו האחרונים ששביעית בזמן הזה דרבנן לכן יש להתיר לזרוע בשביעית בתוך בית מקורה. גם **הערוך השולחן** (סימן טז אות א) כתב שנראה לקולא, דבבית פטור משביעית. וביאר החזו"א (סימן כב סק"א) דאף שלענין מעשר נקט הרמב"ם שחייב מדרבנן, מ"מ סבר הפאת השולחן שאין זה מכריח שגם לענין שביעית החמירו רבנן, דאפשר שהקלו משום חיי נפש, וי"ל שלענין שביעית גם הרמב"ם מודה דלא גזרו חכמים. **הרא"ה קוק** (שבת הארץ א, ג) היקל כדברי פאת השולחן אך רק במקום הפסד. ובקונטרס אחרון ביאר את טעם הכרעתו: "כיון שיש להסתפק שמא עיקר הבעיה היא אם עובר על לא תעשה, אבל בעשה אולי פשיטא שעבר (אם זרע בבית), כיון דלא כתיב ביה שדך וכרמך, על כן אין להקל שלא במקום הפסד".

¹ **אולם החזון איש** (שם) דחה דברי הפאת השולחן ופסק להחמיר, משום שספק זה היה גם בזמן שהשמיטה נהגה מן התורה ולכן הוא נידון כספק דאורייתא ולחומרא, אף שכיום השמיטה נוהגת מדרבנן. ועכ"פ יש ס"ס לאסור מדרבנן, שמא אסור מדאורייתא ואף אם מותר מדאורייתא שמא רבנן אסרו. גם בשו"ת **מנחת שלמה** (ח"א סימן נא אות ז. ומנח"ש שביעית עמוד מא) כתב דמכיון

¹ והנה הבנת הגישה להחמיר בסוגיא זו נעוצה בהבהרת שיטת הרמב"ם בנושא גידולי בית: בהל' מע"ש פסק הרמב"ם (פ"ה ה"ט) שיש ערלה בבית. ובהל' מעשר (פ"א ה"י) פסק שאין חיוב מעשר בגידולי בית, אך הוסיף "ויראה לי שהוא חייב מדבריהם, שהרי תאנה העומדת בחצר חייב לעשר פירותיה אם אספן כאחת". ולענין שביעית כפי שהזכרנו לעיל הרמב"ם משפוט דין זה, ונחלקו גדולי הדורות האם דעתו להחמיר מדאורייתא, מדרבנן או להקל כליל? א. **הרידב"ז** (תוס' רי"ד על ירושלמי מעשרות פ"ה ה"ב) מרחיב בענין זריעה בעציץ אינו נקוב ובתוך דבריו דן בענין גידולי בית בשביעית, ותלה דינים אלו הא בהא. לדבריו הבעיה בירושלמי היא האם להעדיף דרשת 'ארץ' המרבה בית, או דרשת 'שדה' הממעטת בית. ומצינו שפסק הרמב"ם בהל' ביכורים (ב, ט) כמ"ד שהגדל בעציץ נקוב פטור מביכורים שנאמר 'בארצכם', וממילא הוי שדה ריבוי ולא מיעוט, ולכן השמיט הרמב"ם הם איבעיא, ולעולם מחייב בשביעית אילו בבית, וה"ה לעציץ נקוב שחייב בשביעית, דמרבה 'שדה'. ב. **הרא"ה קוק** (שבת הארץ א, ג. קונטרס אחרון סימן ג) ביאר את הרמב"ם שגידולי בית חייבים מדאורייתא בשביעית. ולענין הלכה כפי שהזכרנו מיקל במקום הפסד. ג. **תורת הארץ** (פ"ו סכ"ה) דן באבחנה בין דרשת 'ארץ' המרבה בית, ובין 'שדה' הממעטת בית, ולדעתו הרמב"ם לא הביא דין זה דפשוט הוא שמדאורייתא יש עשה בבית. וביאר ע"פ דברי הרמב"ם 'דאסור לעשות מלאכה מעבודת הארץ' וא"כ רמז לדרשת 'ארץ' המרבה בית. ד. במאסף 'כרם ציון' (אוצר השביעית, קונטרס הר צבי סימן יד) דן **הגרצ"פ פרנק** בגדרי פטור בית לענין שביעית, ומסיק שכמו דלענין מעשר העלה הרמב"ם לחייב מדרבנן, ה"ה לענין שביעית. גם **החזו"א** (כב, א) נוטה לומר שאיסור דרבנן איכא בבית, וכן מפרש את דעת הרמב"ם. ה. **פאת השולחן** (לעיל) הכריע דספק שביעית בזה"ז לקולא, וכן ביאר **הערוך השולחן** (טז, א) שהשמטת הרמב"ם פירושה דספיקא להקל.

שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הך בעיה דירושלמי, קשה לסמוך ע"ז להקל. ועוד, שהרידב"ז (ירושלמי סוף מעשרות) תמה על הפאת השולחן, ויש גם שתמהו דכיון שעיקר הספק הוא בדאורייתא אית לן למיזל לחומרא אף בזה"ז שהוא רק מדרבנן. "והעולה על כולנה הוא דכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הך בעיה דירושלמי קשה מאד לסמוך ע"ז לקולא". וכ"כ הגר"מ אליהו (ד, ה) שהעיקר להלכה שאין להקל בזריעה בבית. אולם בשו"ת שמע שלמה (ח"א חיו"ד סימן ז אות ה. וכ"כ בשו"ת כרם שלמה ח"ב דיני שביעית סימן א) כתב שכל מה שלא כתבו הפוסקים הבעיא בירושלמי, הוא משום שפשוט להם להתיר.

הגר"ש ישראלי (קטיף שביעית פרק יז) התיר רק בשני דרבנן, כגון מלאכות דרבנן ע"י גוי, או נטיעת עץ סרק בגוש. והגר"מ אליהו (שם) התיר אף בדרבנן אחד.

מה חשיב לבית? החזון איש (סימן כב ד"ה וגדר, ואף) כתב "וגדר בית ודאי אין צריך בית שחייב במזוזה, והדעת נוטה דהעיקר תלוי בכיסוי ואולי צריך מחיצות 'טפחים ג"כ". והוסיף "וכ"ש אם מתוח אוהל עראי לפי שעה לזרוע תחתיו שזה אינו כלום ואין אוהל עראי מבטל שם שדה כלל". וכ"כ האור לציון (פ"א שאלה ד). הגר"א שפירא הורה שיש חובה שתהיינה גם דפנות למבנה שרוצים לגדל בתוכו בשביעית (קטיף שביעית פ"ז הע' 12). אולם בשו"ת משפט כהן (סימן עג) ובשו"ת הר צבי (זרעים ח"ב סימן לד) כתבו שדי במחצלת זמנית הפרוסה מעל הצמח, ואין צורך בדפנות. גם הגר"ש ישראלי (קטיף שביעית פ"ז הע' 11) סובר שדי בגג זמני. והגר"מ אליהו (ד, ז) כתב "בית פירושו שיש גג ומחיצות, אך אין צורך שיהיו קבועים".

דין חממות

החזו"א (סימן כ אות ו ד"ה והזורע) כתב שהטעם שהזורע בבית פטור הוא משום דאין דרך זריעה בכך, והבית הוא לרועץ לצמחים. ולפ"ז החממות שעשויות בצורה המטיבה לצמח, אין להשוותם לבית. וז"ל "אבל הנוטע בבית הצמחים הם במצב לא טוב ורצוי, שנשלל מהם תועלת הגשם והטל האויר וקוי השמש, והבית להם לרועץ". והחוטש **שני** (פ"א סק"ד) סובר שחממה אינה כבית, משום שבית שאנו ממעטים שאינו כשדה הוא בית שאינו מקום גידול. אבל בית שנעשה כדי להועיל לגידול אינו מבטל שם שדה, והגדל בתוכו כגדל בשדה. ולא שייך לומר ש'שדך' הוא גזירת הכתוב בלי טעמים שרק מה שצומח בשדה חייב בשביעית, אבל הצומח בבית פטור אף אם הוא באופן המיטיב לפירות. ולדעתו פירות אלו קדושים בקדושת שביעית וחייבים בביעור. גם בשו"ת **מנחת יצחק** (י, קטז) כתב שאין להקל בחממה. וכ"פ האור לציון (פ"א שאלה ד בהערה). גם המנחת אשר (סימן ח) העלה להחמיר בחממות שאין להחשיבם כבית, וטעמו דאזלינן בתר צורת הגידול הטבעי, ואף אם החממה נבנתה מרשת שתכליתה רק למנוע כניסת חרקים לתוצרת החקלאית, ודאי חשיב כשדה, ואף אם יזרעו שם גידולים שאין החממה משכיחה אותם אין זה משנה, מכיון שהמקום של החממה מוגדר כבר כ'שדה', שוב אין חילוק מהם הגידולים שמגדלים בה.

גם בשם הגר"ש אלישיב (הליכות שדה גליון 78. משפטי ארץ שביעית פ"ז הע' 9) הביאו דאפשר שהירושלמי דן רק בבית שהצמחים נמצאים בו במצב לא טוב, ובכך נתבטל ממנו שם שדה רגיל, אבל חממה הוי איסור דאורייתא לכל ענין, ואף אם נאמר שהירושלמי הסתפק בכל בית ובכלל זה חממה שמא אינו שדה, אינו אלא למעט מאיסור דאורייתא, אך סו"ס אסור מדרבנן. אולם התיר שיזרעו בחממות אלו גידולי קיץ שאינם משתבחים מחמת חממות אלו, כיון שאין החממות מועילות לגידולם הוי כגידולי בית [למעשה, רבים סוברים דמכיון שבדרך הטבעית אין החממה מגדלת את גידוליה כדבעי, אלא רק ע"י עזרה חיצונית ע"י האדם הגידולים גדלים כמו שצריך, אין החממה חשובה כ'שדה'. כ"כ הרה"ג יעקב אריאל בהליכות שדה 78 ועוד].

אך בשו"ת להורות נתן (ח"י סימן עה אות ה) כתב שאע"פ שכ"כ החזו"א, מ"מ הרי דין זה הובא בירושלמי ומוכח שכל זה הוא מגזירת הכתוב דלא הוי בכלל שדה, ולא נזכר כלל הטעם משום שהבית להם לרועץ. ולכן פטור זה שייך גם בחממות שדינם כדין הבית. גם הרש"ז רווח בשו"ת חלקת השדה (סימן ו) טען דמכיון שעיקר הדיון בירושלמי הוא בפסוקים ולא בסברא, אין זה משנה האם הגידול בחממות מיטיב עם הזרעים או לא. וכ"כ בשו"ת שמע שלמה (ח"א יו"ד סימן ז-ח) להקל בחממות בשביעית, מכיון שגזירת הכתוב היא למעט בית מדכתיב 'שדה', אין לנו להוסיף בזה כלל, והוסיף להוכיח שאף גג ועליה חשבים כבית אע"פ שיש להם תועלת של טללים וגשמים. וכן העלה הגר"ע יוסף (חזו"ע עמ' קמד, ריד. שו"ת יביע אומר ח"ט יו"ד סימן לא. משא עובדיה עמוד צ והלאה) שמותר לזרוע בחממות בשביעית, ואין בפירות ובירקות שצמחו שם קדושת שביעית. גם הגר"שז אוירבך (מנחת שלמה שביעית עמוד מב) כתב דמכיון שנהוג לגדל בהם בכל ימות השנה רבו הסוברים דהוי בכלל שדה, ויש מקום לכאן ולכאן. ורצה להוכיח מכך שאף בעציץ שאינו נקוב יש הסוברים שנהוג בו שביעית, וא"כ כ"ש כאן, אך כתב דמכיון שאין זה ברור ששביעית נוהגת בהם, וגם יש ראשונים הסוברים דאף מדרבנן לא נוהג בהם שביעית, ואם ננקוט שבבית לא נוהג שביעית, א"כ ה"ה בחממות, "לכן חושבני שמפני הדחק אפשר להקל בנד"ד". ובמקום אחר (שו"ת ח"ג סימן קנח. הליכות שדה גליון 72) הובאה תשובת הגר"שז דמכיון שאנו סומכים שדין שביעית בזה"ז מדרבנן, "לכן חושבני שנכון מאוד לקבוע את הדבר למעשה, יחד עם צירוף של עציץ שאינו נקוב גם לענין ד' העבודות וקדושת הפירות". וכ"ד הגר"ש וואזנר (מובאת תשובתו בהליכות שדה שם. ושו"ת שבט הלוי ח"ו סימן קסז), "ומ"מ אין דעתי העניה נוטה להקל אלא בבית ממש אבל בכסוי בעלמא מלמעלה אין שום ראייה גמורה דנקרא בית לענין זה" (ובשו"ת ח"ח סימן רמז הוסיף 'לבי אנסני לספק אם זה רצון חז"ל לעשות מזה תעשייה שלמה של גדולי שנת השביעית ולספק גדולים טריים של גידולי שביעית אע"פ שנתגדלו באופן המותר מעיקר הדין"). גם דעת הגר"מ אליהו (מאמ"ר סימן ה) שחממות המגדלים בהם במצע מנותק, יוצאים בהם ידי כל הספקות. וכ"כ בפניני הלכה (ב, יג). וכ"כ בילקוט יוסף (ד, כא) עפ"ד הגרע"י (ע"ע חזו"ע תרו"מ עמוד מג) "ויש להקל גם בגידול בחממות, אך כאן צריך שהנטיעה או הזריעה תהיה בעציץ שאינו נקוב בתחתיתו, כך שאין יניקה לא לשורש ולא לנוף היוצא מהעציץ. וכן נוהגים

בכמה מקומות לזרוע בחממות בתוך עציץ, ופורסים ניילון עב על כל המשטח שעליו מונחים העציצים, ואין בהם קדושת שביעית".

✧ מצע מנותק

כתב הרא"ש בתשובה (כלל ב סימן ד) שאם מילא עפר בגג ונטע בו חייב בערלה. ואע"פ שבמנחות פד: שנינו לגבי ביכורים שנטיעה בגג הבית מביא ואינו קורא, היינו דוקא לענין בכורים דבעינן משבח ארצך, אבל לכל מילי חשיב מחובר גמור. וגם העשוי מקורות ונסרים ומילא עפר ונטע שם כרם, דעדיף טפי מעציץ נקוב וחייב בערלה, ומשמע מדבריו שעציץ שאינו נקוב פטור מערלה (מתשובת הרא"ש הנ"ל למד הגר"ש וואזר הובאו דבריו בהליכות שדה 67-68 תשנ"א, שיסוד הפטור של עציץ שאינו נקוב אינו מחמת חסרון עפר וקרקע, אלא מחמת שאין הדרך לזרוע כך ולא חייבה תורה אלא כדרך שבנ"א זורעים. אבל גג שהוא קבוע עדיף טפי אפילו מעציץ נקוב). אבל הרמב"ם (י, ח) סובר שעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, אע"פ שאינו כארץ לזרעים הרי הוא כארץ לאילנות. וכ"פ השו"ע (יו"ד סימן רצד סעיף כו).

מדברי הראשונים הנ"ל עולה שגם יריעות המונחות על האדמה נחשבות כחלק מהקרקע והגידולים שעליהם לא חשובים כמנותקים. אך מהתוספות (גיטין ז: ד"ה הא) משמע שגם משטח מנתק הקבוע בארץ מפריד בין הגידול לקרקעה (ומשמע בתוס' שצריך להיות באופן שאין אפשרות לגדל באדמה שתחת המשטח המנתק). הגר"ש ישראל (קטיף שביעית יח הע' 23) סובר שיריעה שכל תפקידה לנתק מהקרקע הרי היא מנתקת. והגר"מ אליהו מחמיר. וע"ע במאמרו של הרה"ג יעקב אריאל (התורה והארץ א) שהרחיב.

יש להעיר שכאשר המצע מנותק נמצא תחת כיפת השמים, כתב בשו"ת נחפה בכסף (ח"א יו"ד סימן ה) שיש איסור דרבנן לגדל בו גידולים. והגר"ש ישראל (קטיף שביעית פי"ח הע' 1) סובר שאין להקל גם באיסורי דרבנן במצע מנותק תחת כיפת השמים. אולם הגר"מ אליהו (ד, ו) כתב שמעיקר הדין מותר לזרוע מעל מצע מנותק, אף ללא חממה, ובלבד שיהיה ניכר שזורע על מצע מנותק, אך ראוי לירא שמים להחמיר שלא לזרוע אלא במצע מנותק ובחממה.

✧ זריעה בשביעית בעציץ שאינו נקוב/נקוב הנמצא בבית

כתב החזון איש (סימן כב סוף ס"ק א) "ונראה דעציץ שאינו נקוב ועומד תחת תקרת הבית יש להקל. אם תמצי לומר דזורע בבית דרבנן, יש לומר בעציץ שאינו נקוב לא גזרו, כיון דגם בזורע אינו אלא דרבנן. ואחרי שכבר הורה זקן הפאת השלחן להקל אף בזורע בבית, המקיל בעציץ שאינו נקוב, יש לו במה לסמוך". ובמקום אחר כתב החזו"א (סימן כו סק"ד) "חלילה להקל בעציץ שאינו נקוב בחוץ, ואפילו בשל מתכת, דסתמא דאינו נקוב אסור מדרבנן. וכן בבית אין להקל בארץ. ואף בעציץ שאינו נקוב בבית, הדעת נוטה להחמיר, אלא מי שסומך על פאת השלחן בעציץ שאינו נקוב בבית, אין לנו כח למחות, דיש להם על מי שיסמוכו, כיון שאין עציץ שאינו נקוב מפורש בגמרא, ומה שאינו מפורש בגמרא, נהיגי הפוסקים לסנף זה לקולא". בשו"ת שבט הלוי (א, קסז) דן

בדברי החזו"א, וכתב "באיכא תרתי, בית וגם אינו נקוב, מאן דמקיל בזה כגאון ישראל החזון איש (אשר צידד כן במכתב) מי מפיק מיניה, ומ"מ אין דעתי העניה נוטה להקל אלא בבית ממש אבל בכסוי בעלמא מלמעלה אין שום ראייה גמורה דנקרא בית לענין זה". **הגרש"ז אורבך** (הליכות שדה 72 עמ' 15) מתיר לגדל במצע מנותק הנמצא בתוך מבנה.

בשם **הגר"ש אלישיב** (הליכות שדה גליון 78) הביאו שאף עציץ שאינו נקוב הנמצא בחממה, אסור לגדלו בשביעית. וכ"כ **האור לציון** (פ"א שאלה ד) שאין לזרוע או לעשות שאר מלאכות הקרקע בשנת שמיטה בחממה, ויש להמנע מלזרוע ולעבוד בתוך הבית אף בעציץ שבתוך הבית, ואף אם העציץ אינו נקוב.

הילקוט יוסף (פרק ד כא, כו) סובר שבעציץ בבית, יש להקל בפרט אם הוא מקומה שניה ולמעלה. וכ"כ **בחזון עובדיה** (עמוד קמד) שמותר לזרוע בעציץ שאינו נקוב המונח בבית, ואפילו הוא מכלי חרס. **הגר"מ אליהו** (ד, ו) החמיר בעציץ נקוב בתוך הבית, והקל בשאינו נקוב בתוך הבית.

❖ קדושת שביעית: האם גידולים הגדלים במצע מנותק קדושים בקדושת שביעית? בשבת

הארץ (קונטרס אחרון סימן ג) ובהר **צבי** (זרעים ב, לה ד"ה והנה) סוברים שדין הקדושה שווה לדין הזריעה. אך מכיון שבירושלמי שאלה זו נותרה בספק האם מותר לזרוע גידולים בבית, כך יש ספק לגבי הפירות. לכן יש להחמיר בקדושת גידולים אלו מכיון ששאלה זו היא דאורייתא, כפי שאנו מחמירים במלאכות דאורייתא בתוך הבית. לכן דין קדושת הפירות תלויה בשאלה האם אנו אומרים שהיתר הזריעה בעציץ שאינו נקוב בתוך בית הוא עקרוני, כיון שאינו נחשב ל'שדה', ואז יש להקל גם לגבי קדושת הפירות. או שהיתר בזריעה בעציץ שאינו נקוב אינו עקרוני אלא מורכב מכמה ספקות המתירות את הזריעה, אך לגבי קדושת הפירות יש להחמיר. למעשה **הגר"ש אלישיב** (משפטי ארץ שם) היקל במצעים מנותקים הגדלים בחממה. גם **בחזו"ע** (עמוד קמד) פסק שגידולי חממה אין בהם קדושת שביעית.

❖ עציץ בקומות העליונות, נחלקו בכך האחרונים: א. בשו"ת שבט הלוי (ו, קסז) מחמיר

בעציץ נקוב אף בקומות העליונות, וטענתו שאין הריצוף מפסיק את יניקת הזרעים דרך הנקב, והעיד "דבדידי הי' עובדא עם הגאון חזון איש, זה לי שלשים שנה שדעתי הי' אז שרצפה הרגילה הנ"ל הו"ל כאבן ומפסקת בין עציץ לקרקע, ונקרא לעולם אינו נקוב, והחזון איש התווכח אתי ואמר דרצפה זאת אינה מפסקת והעציץ יונק מבעדה מן הקרקע, ושוב אחרי זמן הרימותי עציץ כזה ואבן הרצפה מן הקרקע וראיתי ברור שכנגד נקב העציץ הי' חלול כמו נקב באבן הרצפה על השכבה העליונה וניכר לעינים שזה מכח משיכת קרקע העציץ ע"י נקב שלו, ואין האבן מפסיק, ואמרתי ברוך שבחר בחכמים ובמשנתם". כך גם סובר **הגר"ש אלישיב** (קובץ תשובות ח"א סימן רלב) שכל רצפה

אינה חשובה לחציצה, ואולי אף נחשב שהצמחים יונקים מהם. ב. בשו"ת **מנחת שלמה** (ח"א סימן מד אות ב) כתב "עציץ נקוב שעומד ע"ג רצפה, אפשר דכיון שהרצפה קבועה ומחוברת יפה עם הקרקע רואין את הרצפה כצונמא שע"ג קרקע, ואם הניח עפר ע"ג צונמא זורע בתוך העפר הרי פשוט דחשיב ממש כזורע בארץ מפני שהעפר עצמו חשיב כקרקע... ואף אם לא ננקוט הכי לענין עציץ נקוב שעומד על רצפה של עליה, מ"מ נראה דברצפה של קומת קרקע שפיר יש לדון דאפשר דחשיב כארץ וצ"ע". ג. **במנחת אשר** (סימן ז) סובר שריצוף זה מפסיק את יניקת העציץ ואינו כעציץ שאינו נקוב, דבלטה זו קשה כאבן ואין המים מחלחלים דרכה אף שמרצפות אלה אכן בולעות מעט מים. ועוד, שתחת לריצוף יש חול ים שאינו מגדל צמחים כלל. וגם אינו דומה ל'צונמא', דשאני צונמא דהוי אדמה טבעית וחלק מקרקע עולם. וכ"כ **הילקוט יוסף** (ד, כו).

❖ **אדניות כבדות:** אע"פ שהגר"א וי"ס (שם) מיקל שכל ריצוף חשוב לחציצה גם בעציץ נקוב, לגבי אדניות כבדות שהדרך להניחן בפתחי מסעדות או אולמות ובתי חולים וכד', הוי כמחובר לקרקע מה"ת אף שאינם נקובים כלל כיון שהם קבועים במקומם ואין דרך לטלטלן ממקום למקום מחמת כובדם. ודומה לדברי הרא"ש לגבי גינה שנטעו על הגג דהוי כמחובר ממש. דלא בעינן שיהא מחובר לתהומא רבא ולקרקע עולם, אלא כל נטיעה קבועה בתוך שטח א"י חשובה כמחובר לקרקע. וכדברי החזו"א (עוקצין סימן ד אות ד) שהטעם הוא שמה שאינו מטלטל דינו כשדה. וכ"כ **במשפטי ארץ** (שביעית ח, 6) והוסיפו שכמו כן יש להחמיר בעציץ שנפחו גדול מ-650 ליטר להחשיבו כקרקע, למרות שאינו נקוב.

הגר"מ אליהו (קטיף שביעית פרק יח הע' 22-21) סובר שכדי שיחשב לעציץ שמותר לזרוע בו צריך שאדם אחד יוכל להרים אותו, והגר"ש **ישראלי** (שם) סובר שכל שהוא פחות מארבעים סאה.

בילקוט יוסף (ד, לא) כתב "מיכלים גדולים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים לרוב גודלם, גם הם דינם כעציץ שאינו נקוב לענין שביעית, דכיון שהכלי שלם ואינו נקוב אינו יונק ולא חשיב כארץ, מלבד כשהנוף יוצא לחוץ שאז יונק דרך נופו מן הארץ, וחשיב כמחובר גמור".

❖ **עציץ שאינו נקוב שנפחו נוטה החוצה:** **המשנה למלך** (פ"ב מביכורים ה"ט) סובר שנוף יונק כמו עיקר, וכ"כ **החזו"א** (סימן כב אות א) ו**האגלי טל** (זורע, כד, א). וכ"נ דעת **הגר"מ אליהו** (ד, ח) שכתב לגבי גידולים במצע מנותק, שצריך שהמצע יהיה רחב גם עבור הענפים הנוטים. **אולם** בשו"ת **בית דוד** (סימן א) כתב שלא אמרו כן אלא לענין טומאה ולא

לעניין יניקה במצוות התלויות בארץ, וכ"כ **הטל אורות** (מלאכות קוצר) ועוד. ודעת הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"א סימן רלב) נוטה להקל כשיטה זו. במנחת אשר (סימן ז) כתב שאם הנוף בקומה גבוהה ודאי יש להקל, לפי"ד הריטב"א שאף שורש אינו יונק למעלה מעשרה טפחים.

❖ העברת עציץ ממקום מקורה למקום שאינו מקורה: האחרונים דנו האם מותר להעביר עציץ מהבית לגינה או מהגינה לבית, האם עובר בכך משום איסור קוצר או זורע. האור לציון (א, ה) העלה שמותר להעביר עציץ גם אם הוא נקוב, ומ"מ טוב ליתן תחת העציץ פח וכד' לפני שמוציאו, בכדי להפסיק בינו ובין הקרקע. וכ"פ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן מא אות ב-ג. ח"ג סימן קנח אות ו. מנח"ש שביעית עמ' מג) שדיני שביעית אינם דומים לשבת, וכל שאינו מתכוין לשינוי הצמיחה שפיר דמי. ואין לאסור הוצאת עציץ ממקום מקורה למקום שאינו מקורה, משום שאינו אלא שינוי בדין אבל לא חשיב משום כך עבודה, והרוצה להחמיר עד שיצא הספק מלבו יהדר לסתום את הנקב. וכ"פ בילקוט יוסף (ד, כז). גם המנחת אשר (סימן ז) תמה על המחמירים, הרי אין איסור בעצם הקצירה בשביעית כמו שיש איסור קוצר בשבת, וכל איסור הקצירה בשביעית אינו אלא בדרך קצירתו שלא יקצור כדרך הבעלים לצורך מסחר, וא"כ מדוע נאסור פסיקת יניקה שלא במתכוין?! בפניני הלכה (ב, טו) העלה שמותר להוציא עציץ נקוב מהבית לחצר כדרך עראי שלא לצורך נטיעתו בחצר. אולם החזון איש (סימן כב ד"ה ואף) כתב "אף למאן דמיקל, אסור להסיר התקרה מעל הזרעים בשביעית דהוי תולדת זורע [ולפי זה אף אם זרע ערב שביעית, אסור להסיר התקרה בשביעית]. ועוד, כשמסיר התקרה נמצא דעביד איסורא למפרע, דהוי זורע על מנת להסיר, וזו זריעה גמורה. ואם הוסר באונס, כל מה שגדל אסור משום ספיחין". לדעת החזו"א 'זריעה הלכתית' אסורה בשביעית, והיינו שודאי אין כאן זריעה, אך מבחינה הלכתית חשוב שנתן את העציץ במקום שחשוב לזריעה האסורה. גם הגר"מ אליהו (מאמ"ר סימן ה) העלה שאין להכניס אדנית שהיתה במפרסת לבית משום נוטע. ואם רוצה להוציא עציץ מביתו למרפסת, עליו לעטוף את העציץ מכל צדדיו בניילון או בנייר כסף, כדי שלא יחשב לנוטע. וה"ה לאדם העובר דירה ורוצה להעביר את העציצים. וכ"ד הגרי"ש אלישיב (הליכות שדה 48, עמוד 84) והגר"נ קרליץ (חוט שני פ"א ס"ק כג).

❖ הגדרת 'נקב': הרמב"ם קבע בהלכות תרומות (ה, טו) כי שיעור הנקב הוא "כדי שורש קטן, והוא פחות מכזית". והוסיף החזון איש (סימן כב ס"ק א) "ואין אנו בקיאים בו בדיוק, ויעשו רק כפי הוצאת משקין ברווח". ובספר משפטי הארץ (ה, ה) הביאו מדברי הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ כי שיעור "כדי שורש קטן" הוא נקב קטן ביותר, ולכן הורו למעשה כי "עציץ שיש בו נקב בקוטר מילימטר אחד, יש להחמיר ולהחשיבו לנקוב, בין

אם הנקב בשולי העציץ ובין אם הנקב בדפנותיו כנגד העפר שבעציץ". אולם בילקוט יוסף (ד, כה) כתב: "והעיקר להקל בזה עד שיעור ס"מ אחד, ואין צריך להחמיר בפחות מחצי ס"מ, ואז דינו כעציץ נקוב". וכן הורה הגר"מ אליהו (קטיף שביעית פ"ח הע' 5), והוסיף שאם השורשים יכולים לחדור לקרקע ולהרחיב את הנקב, יש להחמיר עד 1 מ"מ.

גם אם גודל הנקבים הוא פחות משיעור זה, הורו הגר"מ אליהו והגר"ש ישראל (קטי"ש שם) שמספר נקבים מצטרפים לשיעור. סיבת הדבר, שלרוב הראשונים הולכים אחר היניקה, ומסתבר שמידת היניקה תלויה בסכום הכללי של שטח הנקבים, ולא בכל נקב בפני עצמו. ולכן נוטה דעת הגר"ש אורבך (הארץ ומצוותיה עמוד צג).

❖ החומר שעשוי ממנו העציץ: מובא בירושלמי (ערלה א, ב) שאין כלי חרס עומד בפני השרשים, והם מפעפעים דרך החרס ויונקים מהקרקע, אבל של עץ בעי נקיבה. ובמשנה (א, ב): "הנוטע בספינה והעולה מאליה חייב בערלה". וכתב הרא"ש (ערלה סימן ג) שאם הספינה של חרס חייב בערלה ובעץ צריך לנקוב, וכ"כ רש"י (גיטין ז: ד"ה עפר חו"ל). מאידך, התוספות (שם ד"ה עציץ. ומנחות פד: ד"ה כאן) הקשו על רש"י, דשל חרס בעי נקיבה ועץ לא בעי, שהוא מתלחלח יותר מהחרס. ולבסוף פירש דבשל חרס מהניא נקיבה, אבל בשל עץ אפילו נקוב לא מהני. וכ"כ האור זרוע (ח"א סימן שיג) שבכלי חרס בעי נקובה ואפילו לאילן. והנוטע בעציץ שאינו נקוב פטור מערלה. מרן השו"ע (רצד, כו) פסק כדברי הרמב"ם שהנוטע בעציץ אע"פ שאינו נקוב חייב בערלה. ובמנחת שלמה (א, עא) כתב שבאילן חשוב כנקוב תמיד.

הפוסקים דנו גם לעניין שביעית אלו חומרים גורמים לכלי להיחשב כמנותק מהקרקע, ובאלו חומרים ישנה עדיין יניקה. הגר"נ קרליץ (משפטי ארץ פ"ח הע' 12) הורה שפלסטיק מוקשה חשוב לאינו נקוב. וכ"ד הגר"ש ישראל (סידורים נאותים בשנת השבע סימן צח), באהלה של תורה (ג, יא) הגר"א וויס (קובץ דרכי הוראה דיני שביעית פסקי הוראה ו, הערה קיט). אולם הגרי"ש אלישיב (משפטי ארץ פ"ח הע' 15) הורה שגם אם השורשים לא יכולים לנקב את הפלסטיק, חשוב כנקוב, וטעמו משום שלא ברור לנו מה היא היניקה עליה דברו חז"ל, ולכן אין לנו להכריע בחומרים שחז"ל לא כתבו במפורש מה דינם.

ראה שבט הלוי (ו, קסז) שתלה את הדבר אם יתברר בבירור גמור שאין יניקה דרך פלסטיק. בשו"ת להורות נתן (ו, קא) מסתפק בדיון פלסטיק. וראה עוד בדברי הגר"מ אליהו (הארץ ומצוותיה עמוד צד).

הלכה ב':

"אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות"

המלאכות האסורות מהתורה

נאמר בתורה (ויקרא כה, ד-ה) "ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר. את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ". ופרש"י "לא תזמר - שקוצצין זמורותיה. ותרגומו לא תכסח".

התורה מפרטת ארבע מלאכות האסורות בשביעית, זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. ונחלקו האמוראים בגמ' במועד קטן (ג.) האם דווקא מלאכות אלו נאסרו בשביעית, או שמא אלו דוגמאות בלבד, וישנם מלאכות נוספות שנאסרו בשביעית:

"מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתיבינהו רחמנא? למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב, ולא? והתניא 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר' אין לי אלא זירוע וזימור... מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן? תלמוד לומר 'שדך לא כרמך לא', לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך... זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה - להקיש אליה, לומר לך: מה זריעה מיוחדת - עבודה שבשדה ושבכרם, - אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם! - מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא"

מהגמ' עולה שרק על תולדות של זמירה ובצירה חייבים מדאורייתא, ועל שאר התולדות חייבים מדרבנן בלבד, וכ"פ הרמב"ם למעלה. לשיטתו זמירה ובצירה אסורות מהתורה, אך הן חשובות כתולדות בלבד. אולם הריטב"א (ד"ה למה) סובר שזמירה ובצירה חשובות לאבות בשביעית, ולדעתו החיוב על תולדות בשביעית הוא מדרבנן בלבד. אך לדעת שניהם, ארבע מלאכות אלו בלבד אסורות מהתורה, וכל שאר המלאכות אסורות מדרבנן בלבד.

הגדרת זמירה

פרש"י (שם ד"ה זמירה) "זמירה בכלל זריעה - שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע... זימור - מחתך ענפים יבשין של גפן... מקרסמין - היינו, זימור, אלא שקירסום שייך באילנות. מזרדין - מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי".

מדברי רש"י עולה שזמירה אסורה מדאורייתא בשביעית רק בגפנים, אבל בשאר האילנות אסורה מדרבנן בלבד. וכ"ד הר"ש (ב, ג.). וכן נראה מפשט הפסוקים שבניגוד לזריעה המוזכרת לגבי שדה 'שדך לא תזרע', לגבי זמירה נאמר 'כרמך לא תזמר', ולא נאמר 'שדך לא תקצור'. וכ"ד הערוך (ערך קרסם).

אכן הרמב"ם השווה את מלאכות הכרם לשאר האילנות. וכשיטה זו שגם בשאר אילנות יש איסור זמירה, כתבו **האגלי טל** (זורע ב) ו**תוספות יו"ט** (שביעית ד, ד). וכ"כ **פאת השולחן** (כ, ב) ו**הערוך השולחן** (יט, ב) "ודע דאע"ג דבתורה כתיב רק כרם, מ"מ ה"ה לשארי אילני מאכל, ומפני שבארץ ישראל רוב נטיעתם כרמים, ובנזקין כתיב כי יבער איש שדה או כרם, וכן במערכי המלחמה כתיב 'אשר נטע כרם ולא חללו', ועדת קרח אמרו 'נחלת שדה וכרם', וכן 'לא נעבור בשדה ובכרם', ודוד אמר 'ויזרעו שדות ויטעו כרמים', ונחמיה אמר 'שדותינו וכרמינו', וכל התנ"ך מלא מזה לכן נקטה כרם, אבל ה"ה לכל אילני מאכל". ובאמת שכן עולה מדברי רוב ככל הראשונים בסוגיית הגמ' בבבא בתרא (פ:)², ומהם **הרשב"ם** (ד"ה הלכך), **רשב"א** (ד"ה הא), **מאירי** (ד"ה כבר) ועוד. **הגר"מ אליהו** (מאמר"ר ו, ג) פסק שלכתחילה יש לחשוש לדעה זו שכל גיזום שמטרתו להצמיח אסור מהתורה.

אמנם החזון איש (כא, טו. כו, א) סובר שאיסור זמירה מהתורה נאמר רק בגפן, וכך פירש את דברי הרמב"ם "אמנם נראה דכונת רבנו כאן לשלול שלא נאמר שאין דין שביעית באילנות אלא בכרם, וכדכתיב קרא כרמך ל"ת ואת ענבי נזירך לא תבצור... ולזה הקדים רבנו אע"ג דכתיב 'כרם', אחד כרם ואחד שאר אילנות בכלל איסור עבודת האילן". החזו"א פירש שהרמב"ם כשכתב 'אחד הכרם ואחד שאר האילנות' כוונתו הייתה לבאר שגם בשאר האילנות יש איסור מלאכה, אבל איסור זמירה יש רק בגפן, וזאת משום שזימור שאר האילנות שונה מזימור הגפנים, שהזמירה האסורה היא זמירה הגורמת לגדילת ענפים חדשים, אבל קציצת ענפים בשאר האילנות היא פעולה שנועדה רק לחזק את העץ והיא שונה במהותה מפעולת הזמירה בגפן. כדברי החזו"א פסקו **במשפטי ארץ** (ד, טז. ה, א 2).

כעקרון זה העלה הראי"ה קוק **בשבת הארץ** (קונטרס אחרון אות יא. וכ"כ במשפט כהן סימן סז) שיש לחלק בין סוגי הזמירות, וכשכורות את כל הענפים ומשאירים רק את גוף הגפן, נראה שאינה הזמירה האסורה מה"ת אלא היא מהתולדות. שהזמירה שנאסרה בתורה היא כשחותך רק חלק מהזמורות ולא כולם, וחיתוך זה נועד כדי להוסיף פריי של הגפן, אך החיתוך הנעשה כיום נועד כדי לשמור על בריאותו ואורך ימיו, ואינו חמור כזמירה האמורה בתורה, אלא אסור מדרבנן בלבד. והיינו רק זמירה שמהותה כזריעה שנועדה להצמיח פירות אסורה. וכ"נ שהסכים **הגרש"ז אוירבך** (מנח"ש שביעית פ"ב מ"ג).

העקרון העולה הוא שזמירה האסורה מהתורה היא כל זמירה שעניינה להצמיח פירות חדשים, שכן טבע הגפן (וה"ה עצים נוספים כגון הקיוי) שהיכן שזומרים את העץ, יפרצו ממנו ענפי פרי חדשים. הבסיס לטענה זו היא שהזמירה היא תולדה של הנטיעה (רמב"ם לקמן הלכה ג), ואם נטיעת אילן מאכל לחלק מהדעות אינו אסור אלא מדרבנן (לקמן הלכה ה), א"כ ה"ה לזמירה באילן שאינו מצמיח פירות שאיסורו מדרבנן בלבד.

² "ורמיניה: אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית, מפני שהיא עבודה... גבי שביעית עבדינן מידי דודאי קשי לה". ומשמע שהקיצוץ - זמירה, אסורה גם בשאר עצים.

המהריט"ץ (שו"ת החדשות סימן קעו) סובר בדעת הרמב"ם שרק כאשר הגיזום גורם לצמיחת פירות חדשים באותה השנה הוא אסור מהתורה, אך אם גורם להצמחת פירות חדשים רק בשנה לאחר מכן אסור מדרבנן. **הגר"ש ישראלי** הורה שגיזום שאינו מצמיח ענפי פרי אינו אסור מהתורה, ו**הגר"נ קרליץ** הורה (דבריהם מובאים בקטיף שביעית פ"א הע' 14) שרק גיזום המצמיח פירות באותה השנה אסור מהתורה. **בכרם ציון** (ד, א) סובר שגיזום בצמחי סרק אסור מדרבנן בלבד, וכן הורה **הגר"ש ישראלי** (שם).

מה דין זמירה בירק? **האור שמח** (א, טו) סובר שזמירה אסורה מהתורה גם בירק. וכ"כ **בשבת הארץ** (פ"א הט"ו אות ה). וכ"פ **הרב טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה עמוד יט). **אולם הנצי"ב** בהעמק שאלה (פ' בהר שאילתא קיב, א) כתב שזמירה בירק אסורה מדרבנן בלבד. וכ"כ **בקטיף שביעית** (א, י).

חידוש נוסף שחידש **החזון איש** (יט, יד-טו) הוא ע"פ העקרון שכל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו מדקדק עושה גרעון בפירות. ואע"פ שבשבת חייב, בשביעית כיון שאין עושים כן והוא נתכוון לעצים מותר, אבל אם נתכוון לזימור אסור. ולכן פסק דמכיון שאינו יודע דרך הזימור מותר לקצץ אף אם יזדמן לו שיחתוך בדקדוק, כיון שלא נתכוין י"ל דאין כאן זמירה. וכ"פ **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר ו, ד) שמותר לחתוך ענפי דקל או כל אילן לצורך סיכוך לסוכות, ובלבד שיחתוך ללא דקדוק. וכ"כ **בחזון עובדיה** (עמוד קנה) ו**הילקוט יוסף** (ז, יא). **הרב טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה עמוד יט) הוסיף שראוי לקצוץ הענפים באופן שמקלקל את האילן, כגון שחותך מצד אחד ענפים סמוכים זל"ז.

בשו"ת **באהלה של תורה** (ג, ל) נשאל לגבי הנוהג בעיריות לחלק סכך לתושבים מהגזם של העצים. גזם זה נעשה ע"י גננים בעלי מקצוע לצורך העצים, אלא שלקראת חג סוכות הם מגבירים את פעולת הגיזום כדי לאפשר לבעלי הסוכות לקבל סכך ולא יבואו לקצוץ בעצמם ולהזיק לעצים. וצ"ע האם מותר לסכך סוכות בגזם זה שנעשה בכוונה לטובת העץ, ואינו כקציצה שהותרה לעיל שנעשית באופן לא מקצועי. והעלה שמותר להשתמש בענפים אלו, מכיון שהקציצה מזיקה לעץ. וגם כשהיא ספק מזיקה ספק מועילה יש להתיר בעיקר בעצי סרק ובעץ שאינו שלו. בנוסף לכך האיסור אינו בחפצא של הענפים, ולכן אין הגזם פסול משום מצהב"ע. ובלאו הכי העבירה היא לא בחפצא של המצוה, בסכך עצמו לא נעשתה עבירה, אלא רק בחיתוכו מן העץ.

תולדות זמירה - קרסום וגיזום

המשנה בשביעית (ב, ג) מלמדת על חלק ממלאכות המותרות השביעית: "מקרסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה". ו**פרש"י** (מו"ק ג.) "מקרסמין - היינו זימור, אלא שקירסום שייך באילנות". רש"י הולך לשיטתו שמלאכת זימור שייכת רק בגפן, ולכן מבאר שקרסום היא המלאכה המקבילה לה בשאר האילנות. וכן ביאר **הר"ש**. ומשמע מדבריהם שזמירה בשאר האילנות אסורה מדרבנן בלבד.

וְכַךְ סוֹבֵר הַחֲזוֹ"א (כ"א, טו) כְּפִי שֶׁהִבְאֵנוּ לַמַּעֲלָה. מִשּׁוּם כֵּךְ מִתִּיר (כ"א, יז) לְצוּרֶךְ מִנִּיעַת הַפֶּסֶד לְזִמּוֹר אֵילָנוֹת וְעֵצֵי הָדָר.

אֲמֵנָם הַרְמַב"ם (פִּיה"מ ש"ס) מִבְּאֵר שֶׁקֶרְסוּם הִיא פְּעוּלַת קְצִיצָה שֶׁל תְּבוּאָה וְלֹא שֶׁל אֵילָנוֹת. כֵּךְ מוֹכֵרֵת הַרְמַב"ם לִפְרֵשׁ מִשּׁוּם שֶׁסוֹבֵר שְׁאִיסוּר זְמִירָה שִׁינֶךְ גַּם בְּשֶׁאֵר הָאֵילָנוֹת. וּמִשְׁמַע שֶׁקִּיצוֹץ יֶרֶק אֲסוּר מִדְּרַבָּנָן.

דַּעַה נּוֹסֶפֶת שֶׁל הָאוֹר שִׁמַּח (א, טו) וְהֵרָא"ה קוֹק (שִׁבְת הָאֶרֶץ ב, טו) שֶׁגַם זְמִירָה בִּירְקוֹת אֲסוּרָה מִהֲתוֹרָה.

גִּיזּוּם גִּדְר חִיָּה וְכִיסּוּחַ דֶּשָׁא

הֵאֵם מוֹתֵר לְכַסּוֹת וּלְגִזּוֹם לְמִטְרוֹת נוֹי? כָּתַב הַגְרֵשׁ"ז אוֹיֶרֶכְך (מִנְחַת שְׁלֵמָה ח"א סִימָן נ"א אוֹת ח) "גַּם מִסּוּפְקָנִי בִּפְרָחֵי נוֹי שֶׁעִיקֵר הַמִּטְרָה הוּא הַנוֹי וְהַיּוֹפִי שֶׁאֲפָשֶׁר שֶׁאֵם גּוֹזֵז וְזוֹמֵר כְּדִי לְשַׁמּוֹר עַל צוּרָתָם דַּחֲשִׁיב נִמִּי כְּאוֹקְמֵי אֵילָנָא וְשָׂרִי. וְצ"ע". וְכ"פ הַגְר"מ שְׁטֵרנְבוֹךְ (שְׁמִיטָה כְּהִלְכָה פ"א ה' י"א) שֶׁמוֹתֵר לְגִזּוֹם גִּדְר חִי שֶׁמִּטְרָתוֹ שֶׁלֹּא יִגְדֵּל וְיִשְׁאֵר בְּנוֹיו, אֶךְ הוֹסִיף שְׂרָאוּי לִשְׁנוֹת וּלְהַסְתַּפֵּק בְּגִיזּוֹם מִעֵט בְּאוֹפֵן שֶׁמוֹכַח שֶׁאֵינוֹ אֵלָא מוֹנַע נִיוּן, וְגַם בְּכָלִי אַחֵר מִהֲרָגִיל. וְה"ה לְכִיסּוּחַ דֶּשָׁא שֶׁמוֹתֵר, וְרָאוּי לִשְׁנוֹת בְּאוֹפֵן שֶׁמוֹכַח שֶׁזֶּהוּ שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה וְהֵינּוּ בְּצוּרָה וּבְכָלִי. גַּם הַגְר"א וִיֵּס (מִנְחַת אֶשֶׁר סִימָן כ"ה) הֶעֱלָה לְהַקֵּל כֹּאשֶׁר הַדֶּשָׁא בְּרִיא, וְאֵם יֵשׁ בְּדֶשָׁא קֶרְחוֹת אוֹ שֶׁהִגִּיזּוּם נַעֲשֶׂה עַל מִנַּת לְהַשְׁבִּיחַ וּלְהַצְמִיחַ, אֲסוּר. וְאִף שֶׁבְּגִיזּוֹם שִׁיחִים יֵשׁ יוֹתֵר לְהַחֲמִיר מִכִּיוֵן שֶׁאֵינָם בְּגִדְר יֶרְקוֹת, מ"מ יֵשׁ לְהַקֵּל כֹּאשֶׁר בְּרוּר שֶׁמִּטְרַת הַגִּיזּוֹם הִיא רַק לְנוֹי וְלֹא ע"מ לְהַצְמִיחוֹ. וְכ"כ בַּחֲזוֹן עוֹבְדִיָּה (עֲמוּד קִנָּה) וּבִילְקוּט יוֹסֵף (ט, ב. עֲמוּד שְׁסו) וּבִקְטִיף שְׁבִיעִיָּת (מט, כג, נ, יג) לְעֵנִיין גִּדְר חִיָּה וְכִיסּוּחַ דֶּשָׁא. הֶרֶב י"צ רִימּוֹן (עֲמוּד 146) הֶעֱלָה ע"פ מוֹמַחִים, דְּמִכִּיוֵן שֶׁאֵם לֹא יִכְסְחוּ אֶת הַדֶּשָׁא בְּזִמָּן, הַכִּיסּוּחַ לְאַחֵר מִכֵּן יוֹעִיל לְהַצְמַחַת הַדֶּשָׁא, נִרְאָה שֶׁטוֹב לְהַחֲמִיר וּלְכַסּוֹת אֶת הַדֶּשָׁא בְּשְׁמִיטָה כְּרָגִיל, וְלֹא לְהַמְתִּין עַד שֶׁיִּצְהִיב וְאִזּוֹ יִהְיֶה צוּרֶךְ חֻקְלָאִי לְכַסּוֹ. אוּלַּם בְּמִקְרָה שֶׁהַכִּיסּוּחַ מוֹעִיל לְהַצְמַחַת הַדֶּשָׁא מִמֶּשׁ, כְּגוֹן שֶׁהַדֶּשָׁא לֹא מֵלֵא, אוֹ שֶׁהוּא דֶּשָׁא זֶרַעִים, הַכִּיסּוּחַ עֲצֻמוֹ גּוֹרֵם לְגִידוֹל הַדֶּשָׁא, וְלִכֵּן רָאוּי לְזוֹרְעוֹ כְּמֵה חוֹדָשִׁים קוֹדֵם שֶׁמִּיטָה.

אוּלַּם הַחוּט שְׁנִי (עֲמוּד קִמָּב, קִמּו) אֲסֹר לְגִזּוֹם גִּדְר חִי בְּשְׁבִיעִיָּת. וְאִין לְהַתִּיר מִשּׁוּם שֶׁהִגִּיזּוֹם הוּא לְנוֹי וְאֵינוֹ לְעִבּוּדַת הָאֵילָן, שֶׁהַמִּצִּיאוֹת הִיא שֶׁאֵם לֹא גּוֹזֵם בְּמִשְׁךְ תְּקוּפָה מִמוֹשַׁכַּת אִזִּי גִזְעוֹ וְעִנְפוֹ יוֹצֵאִים לְמַעֲלָה מִהַמְּקוֹם שְׂרוּצָה, וְהַמְּקוֹם לְמַטָּה יִתְדַלְּדוּ בוֹ הָעֲנָפִים וְהָעֵלִים, וְעַל כֵּן כְּשֶׁגּוֹזֵם אֵינוֹ לְמִטְרַת נוֹי בְּלִבָּד אֵלָא כְּדִי שֶׁיִּצְמַחוּ לְמַטָּה בְּאוֹפֵן מֵלֵא, וְכִיוֵן שֶׁהִגִּיזּוֹם הוּא גַּם כְּדִי לְהַצְמִיחַ, נִמְצָא שֶׁמִּתְכוּיֵן לְזִימּוֹר וְאֲסוּר. וְלִכֵּן אֲסֹר גַּם לְגִזּוֹם דֶּשָׁא בְּשְׁבִיעִיָּת כִּיוֵן שֶׁמ"מ הַגִּיזּוֹם נַעֲשֶׂה אִף לְהוֹעִיל לְהַתְּפַחְחוֹת הַדֶּשָׁא, אֲמֵנָם אֵם בְּמִנִּיעַת הַגִּיזּוֹם יִתְקַלְקַל הַדֶּשָׁא לְגִמְרִי, יֵשׁ לְדוֹן לְהַתִּיר מִשּׁוּם הַפֶּסֶד. גַּם הֶרֶב טִיקוּצ'ינְסְקִי (סִפְר הַשְּׁמִיטָה עֲמוּד י"ט) פֶּסֶק שֶׁאֵין לְכַסּוֹ דֶּשָׁא לְמִטְרַת נוֹי, דֹּאף שֶׁאֵין בְּחִיתוֹךְ זֶה כּוֹוֶנַת גִּידוֹל אֵלָא רַק לְיוֹפִי בְּעֵלְמָא, מ"מ אֲסוּר כִּיוֵן שֶׁמוֹעִיל לְגִידוֹל הַצְמַח. וְכ"ד

האור לציון (א, יא) שאין לכסח דשא בשמיטה אף אם אין כוונתו אלא לנוי (אולם עיין בהע' שלא ברור האם בדשא שהוא כבר צפוף מותר, וה"ה לגדר חיה). גם הגר"מ אליהו (מאמ"ר ו, ה) התיר לכסח דשא או לגזום גדר חיה רק לצורך מניעת נזק, אבל לצורך נוי או השבחה אסור. ומ"מ אם הדשא נאה במצבו הנוכחי, ומטרת הכיסוח או הגיזום היא כדי למנוע צמיחת פרא - מותר לגזום את הגדר או לכסח את הדשא, ובלבד שישנה ע"י כיסוח פחות מהרגיל. ע"ע במשפטי ארץ (פ"ד, טז-כג).

הלכה ג':

"וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות"

אבות ותולדות בשביעית

הגדרות המלאכות בשבת ובשביעית שונות זו מזו בשני עניינים: האחד - במלאכות האסורות והמותרות, והשני (אף במלאכות שנאסרו בשתייהן) - ביחס בין האבות והתולדות. אם מעיינים בהגדרות איסורי שביעית שנקבעו על ידי חכמים, מוצאים כי רבות מהעבודות אינן כלולות בשום מלאכה ממלאכות שבת, כגון סיכת הנטיעות שלא יאכלם העוף, כריכת הנטיעות (הלכות שמיטה א, ה) ועוד, ובכל זאת לעניין שביעית הן חשובות כעבודות. וכן להיפך - שריית זרעים (שם הלכה ו), שאסורה בשבת ומותרת בשביעית.

החילוק הוא שתוכן העשה של שביתת השבת ושביתת השביעית שונה - בשבת נאסרו פעולות מסוימות, ובשביעית נאסר מה שמועיל לקרקע ולאילן. ולכן תיתכנה פעולות שיהיו אסורות בשבת מצד זה שהן דומות למלאכות שנאסרו, או אפילו זהות להן, למרות שאינן מועילות לארץ או לאילן, כגון שריית זרעים, ולכן הן יהיו מותרות בשביעית; ומאידך מלאכות שמועילות לארץ או לאילן ואסורות בשביעית, אך אינן נכללות אף לא באחת מהמלאכות האסורות בשבת, ולכן אינן אסורות בשבת. הגדרות מלאכה בשבת הן הגדרות הנקבעות על פי מעשה האדם, ללא תלות כל כך בנפעלים, ולעומת זאת הקריטריון הקובע את שביתת השביעית נובע מהתועלת לקרקע, שאבותיה הם זריעה וקצירה.

הלכה ד':

"כיצד החופר או החורש לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן המבריק או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן"

נטיעה דאורייתא או דרבנן

שנינו בגיטין (נג:)

"ורמי דרבי מאיר אדר"מ בדאורייתא; דתניא: הנוטע בשבת, בשוגג - יקיים, במזיד - יעקר, ובשביעית, בין בשוגג בין במזיד - יעקר, דברי ר"מ; רבי יהודה אומר: בשביעית, בשוגג - יקיים, במזיד - יעקר, ובשבת, בין בשוגג בין במזיד - יעקר! ולטעמך, תקשה לך היא גופה, מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית..."

מהגמ' הנ"ל עולה בבירור שנטיעה בשביעית אסורה מהתורה. ובאמת כך למד החזון איש (יז, כ) מהגמ' הנ"ל, וביאר שנטיעה בכלל זימור האמורה בתורה.

אולם הרמב"ם כתב שרק מכין אותו מכת מרדות, ועוד כתב לקמן (הלכה י) "שאינן אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו". ומשמע שנטיעה אינה אסורה מהתורה. אך החזו"א (שם) רצה לבאר שגם לדעת הרמב"ם אסור מהתורה, "ואפשר דהוי בכלל אין מזהירין מן הדין, ולפיכך אין לוקין על הנטיעה אע"ג דהוי דאורייתא". אולם מהר"י קורקוס (כאן) כתב "ובודאי כי הדבר נראה קשה, שהחרישה בשביעית תהיה אסורה מן התורה, ונטיעה תהיה מותרת! אלא שעל כרחינו צריך לומר כן, שכיון שהוצרך הכתוב לפרט זריעה וזמירה ובצירה וקצירה נראה שאין לך אלא מה שנתפרש בכתוב, דאי לא ליכתוב זומר ובכלל היה זורע, אלא ודאי מדכתביה משמע דלא הוה ילפינן ליה מזומר, א"כ נוטע דלא אתפרש לא ילפינן ליה". לדעתו דעת הרמב"ם שנוטע אינו אסור מהתורה כלל. גם פאת השולחן (סימן כ סק"ד) והאגלי טל (זורע סק"ב אות ה) למדו מהרמב"ם שאין בנטיעה איסור מהתורה לפי הרמב"ם.

תוספות (ר"ה י: ד"ה שלושים) הביאו את שיטת ר"ת דמשמע לכאורה שנטיעה אין בה איסור מהתורה. הר"ש (שביעית א, א) הביא בשם ר"ת (ר"ה ט: תוד"ה ומותר) שנטיעה אסורה רק מדרבנן. אולם הר"ש עצמו סובר שלא יתכן לומר שזימור אסור מהתורה ונטיעה אסורה מדרבנן בלבד "ועוד לא יתכן כלל דממ"נ דאורייתא היא, בזמירה כתיב 'כרמך לא תזמור', וכ"ש נטיעה דהיא עיקר מלאכה טפי, כדמוכח בשבת (עג: דזומר תולדה דזורע, וכ"ש נוטע דדמי לזורע טפי". גם המנחת חינוך (מצוה שכז) אע"פ שדחה את הראיה מגיטין, דיתכן והגמ' שם אזיל למ"ד נוטע דאורייתא, ולהלכה אינו כן. אך מ"מ כתב "גוף הדבר צ"ע דנטיעה יהיה קל מזמירה דהזמירה הוא גורם להצמיח האילנות ומכ"ש נוטע".

את קושייתם של הר"ש וסיעתו מה גרעה הנטיעה מזריעה האסורה מהתורה, הביא גם המהריט"ץ (החדשות סימן קעו), ותירץ "אמנם הנלע"ד שהטעם הוא, דזריעה הוא דבר שנהנה ממנה בשנת השמיטה, וכן זומר את הגפנים או אילנות נהנה ממעשיו בשנת השמיטה, ולכך עובר. אמנם נוטע אינו נהנה ממעשיו בשנת השמיטה עד אשר יגדל נטיעתו ולכך לא גזרה תורה. אמנם מדברי סופרים גזרו גם על הנטיעה". האגלי טל (שם) תירץ באופן אחר "ל"ל כיון דעצים אין בהם קדושת שביעית רק האיסור הוא משום הפרי, והפרי אינו גדל על הארץ שפיר הוי רק תולדה, וזה נראה לי טעמא דרשב"ג בירושלמי דמתיר ליטע אילן סרק בשביעית משום דעצים אין בהם קדושת שביעית, ואף דרבנן אסרי מ"מ ודאי מודים לרשב"ג דאינו דומה ממש לזורע". בשו"ת משיב דבר (ב, ס) תירץ את הרמב"ם, שהגמ' בגיטין דיברה על נטיעת גרעין האסורה מהתורה, והרמב"ם פסק לגבי אילן שנטיעתו אסורה מדרבנן בלבד. ובשבת הארץ (קו"א אות ו. מבוא פ"ד. אגרות ראי"ה ח"ב סימן ת) הלך בכיוון זה, וכתב "עיקר החילוק בין זורע לנוטע הוא דוקא בנוטע יחור שהוא חלוק בצורתו מזריעה שזורעין זרעים ותבואה, אבל אם הוא נוטע אילן ע"י זריעת גרעין אע"פ שבלשון חכמים ג"ז בכלל נטיעה הוא ע"ש פעולתו היוצאת שמצמיח אילנות... דזריעה ע"י גרעין אפילו לצורך גידול אילנות ראויה להקרא בתורה בלשון זריעה שמ"מ לענין הפעולה עצמה הרי היא זריעה... אבל בנוטע אילן דרך נטיעה קם דינא דהרמב"ם דהוה בכלל אבות או תולדות שאינם מפורשים בפסוק להדיא דלא אסר רחמנא והוי ככל המלאכות האחרות האסורות מדרבנן". וכ"כ הגרי"מ טיקוצ'ינסקי (ספר השמיטה ג, ט).

לענין נטיעה של עצים הנמצאים בגוש אדמה שהם יכולים לחיות ממנו שבועיים עד שיקלטו, דעת הגר"א שפירא (קטיף שביעית פ"א הע' 9) שנטיעה בגוש אסורה מהתורה, וזת"ד: "שיש בזה שני טעמים, חדא די"א שכל שתילה בגוש היא רק מדרבנן, ויש דעה ששביעית דומה לערלה. וע"ז יש לשאול שאין לדמות לערלה, ששם תלוי אם יש יניקה חדשה או ישנה. אבל לגבי מלאכה נראה שהוי מלאכה גמורה לשתול נטיעה כזאת בשבת, שהוי מלאכה, וא"כ הו"ה בשביעית". וכס הורה הגר"מ אליהו (שם). אולם הגר"ש ישראלי סובר שאיסורם מדרבנן בלבד. וכן נקטו בקטיף שביעית (א, ז), והוסיפו דה"ה לשתילת ירקות בשתילת תבנית ('חשתיל'), כשהוא ראוי למחייתם למשך שלושה ימים.

הגר"מ טיקוצ'ינסקי (ספר השמיטה ג, י) פסק שאין להעביר שתיל ממקום למקום, אבל אם העתיקו השתיל עם עפרו בשיעור שיכול לחיות בו, שאין זו נטיעה לענין ערלה, מסתבר שגם בשביעית אין זו זריעה, אע"פ שבשביעית יש גם עשה 'ושבתה הארץ' - אין זה נחשב לעבודת הארץ. וכ"פ בחזון עובדיה (עמוד קנב). אולם מדברי הגר"א שפירא לעיל משמע שגם בניד"ד יש להחמיר. וכ"כ בשם החזו"א (משפטי ארץ פ"ב הע' 5. וכ"כ החזו"א בהל' כלאים סי' ב סק"ט ד"ה ומיהו) שגם העברה עם גוש עפר סביב השרשים נחשבת נטיעה לענין שביעית. והגר"מ אליהו (ה, ג) כתב שיש ספק אם אסורה מהתורה או מדרבנן, ולכן במקרה שהחקלאי עובד ע"פ היתר מכירה, יש לבצע שתילה זו ע"י גוי.

חרישה דאורייתא או דרבנן

שנינו בראש השנה (ט. ומקורה בשינויים קלים במשנה שביעית א, ד):

"רבי עקיבא אומר: אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית - שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'. אלא: חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר: מה חריש רשות - אף קציר רשות. יצא קציר העומר שהוא מצוה"

לדעת ר' עקיבא הפסוק דן באיסור מלאכה בשביעית, ולומדים ממנו דין תוספת שביעית. ולדעת ר' ישמעאל הפסוק עוסק במלאכת שבת ובא להתיר את קציר העומר בשבת. והעולה מדברי ר' עקיבא שיש חיוב מהתורה לשבות מחרישה בערב שביעית, ומשמע שבשביעית עצמה החרישה אסורה מהתורה. ולדעת ר' ישמעאל הפסוק אינו עוסק כלל בדיני שביעית, וממילא אין מקור לאיסור חרישה מדאורייתא בשביעית.

מחלוקת אמוראים דומה מצאנו בגמ' במועד קטן (ג.) "איתמר, החורש בשביעית, רבי יוחנן ורבי אלעזר. חד אמר: לוקה, וחד אמר: אינו לוקה".

הר"ש (א, ד. ב, ב) סובר שחרישה בשביעית אסורה מהתורה, וכ"ד המאירי (מו"ק ג.) ועוד רבים מהראשונים.

בדברי הרמב"ם ישנה מבוכה, מחד בריש הל' שמיטה ויובל פירש את הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' כדעת ר' עקיבא "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושבתה הארץ שבת ליי' ונאמר בחריש ובקציר תשבות". ומשמע שחרישה אסורה מהתורה, אולם כאן כתב "מכין אותו מכת מרדות מדבריהם". ומשמע שחרישה אסורה מדרבנן בלבד! באחרונים מצאנו כמה גישות בהסבר דברי הרמב"ם:

א. הפאת השולחן (כ, א) סובר שלדעת הרמב"ם חרישה אסורה מדרבנן בלבד, לדעתו הרמב"ם פוסק כר' ישמעאל, ולדעתו הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' עוסק גם בשביעית, והחרישה הובאה לשם הדרשה מה חריש רשות אף קציר רשות, ולא משום שהיא עצמה אסורה בשמיטה. **ב. אולם המנחת חינוך** (קיב, א) סובר שלדעת הרמב"ם איסור חרישה אסור מהתורה, והטעם שלוקים עליה מדרבנן בלבד הוא משום שיש בחרישה איסור עשה ואין בה איסור לא תעשה. וכ"כ החזון איש (יז, א). **ג. בחידושי מים חיים** (כאן) כתב "והעיקר דמלקות ליכא אבל איסורא דאורייתא איכא וכ"כ הר"ש (ב, ד) דחרישה דאורייתא, ורבא בפ"ק דמ"ק לא קאמר אלא דתולדות לא אסר רחמנא". **ד. מהר"י קורקוס** (א, י) ו**הרדב"ז** (ש"ת ח"ה סימן קצו) ביארו שיש חילוק בין סוגים שונים של חרישה: "דשלשה מיני חרישה יש, חרישה לתקן את הקרקע (בלשון המקצועית - קילטור, ועניינה לאוורר את הקרקע) - לא נאסרה מן התורה כלל, וזו היא שכתב הרב ז"ל באותו פרק כיצד החורש או החופר לצורך הקרקע

וכו'. ב' חרישה לחפות את הזרעים, וזו זריעה ממש היא... עוד יש חרישה שלישית שהיא לגדל האילנות שהיא בכלל זריעה, כמו שהזמירה היא תולדה דזריעה שהיא לגדל האילן ולהצמיחו, כן החרישה לצורך האילנות היא בכלל זריעה, שע"י חרישה זו גדל האילן, כמו שע"י חרישה מגדל הזרע, והוא בכלל זריעה. נמצאת למד דחרישת האילנות בשביעית אסורה מן התורה ולכן דקדק הרב ז"ל בלשונו החופר או החורש לצורך הקרקע, דוקא לצורך הקרקע הוא איסורו מדרבנן אבל לצורך הזרעים או לצורך האילנות הוא איסורו מן התורה".

כנגד דברי הרדב"ז שחרישה לשם תיקון הקרקע אסורה מדרבנן בלבד, סובר **החזון איש** (יח, א) שכל החרישות אסורות מהתורה, וראיתו מכך שחרישה אסורה בתוספת שביעית, וזמן זה הוא ודאי קודם הזריעה. והוסיף שאין ללמוד מדברי הרמב"ם בהלכה י' מכיון שאין זה עיקר מקומו ולא בא אלא לשלול איסור שאר עבודות. וכ"ד **הנודע ביהודה** (תנינא לא), **שער המלך** (א, א) ועוד.

החוט שני (פ"א סק"ט) כתב שכל מה שעושה בקרקע כדי להכין אותה לזריעה או להועיל להצמחה הוא בכלל חורש, ולכן העלה לאסור להניח אדמה בחצרות הבתים בשביעית, וכן אלו הבונים דירות ועושים סביב הבית מקום הראוי לגינה אסור לפזר או להניח שם אדמה בשביעית אלא יניח שם חול או חצץ שאינו ראוי לזריעה. אולם עיין בשו"ת **באהלה של תורה** (ג, כ) שהעלה שמותר לעשות עבודה זו ע"י גוי, מכיון שמדובר בצורך גדול והפסד כספי משמעותי. וכ"כ בפניני הלכה (ב, ז).

עידור

בגמ' במועד קטן (ג) מובא שעידור אסור מדרבנן בלבד. אך מהו 'עידור'? הר"ש (ב, ב) והרמב"ם (פיה"מ פאה, ב, ב) פירשו שבשונה מחרישה הנעשית ע"י מחרישה, עידור נעשה ע"י האדם בכלי ברזל. וכ"פ הגרי"מ **טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה ה, א) שהחפירה ביד ע"י מעדר וכד' אסורה מדרבנן בלבד. וכ"כ **במשפטי ארץ** (ב, ה) ועוד.

רש"י (ד"ה עידור) ביאר שחרישה היא בכל השטח ועידור הוא רק בעיקרי האילנות, וכ"כ **המקדש דוד** (סימן נט סק"ז ד"ה והנה) ועוד.

מדוע עידור אסור מדרבנן בלבד? **החזון איש** (כא, טו) ביאר שעבודות משתנות בשינוי קל כגון חרישה היא אב, וחפירה ועידור, תולדה. ומבואר שהחילוק בין אב לתולדה הוא בשינוי קל בלבד. אולם דעת **התוספות יו"ט** (ב, ב) שעידור דינו כחרישה ממש. ולדעת **רע"ב** שניהם אסורים מהתורה.

סיקול אבנים ונקיון הגינה

במשנה בשביעית (ב, ג) מובא "מסקלין עד ראש השנה". ומשמע שסיקול אבנים בשביעית עצמה אסורה. ובירושלמי שנינו "תמן תנינן המסקל נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ וכא את אמר הכין א"ר יונה כאן בתלוש כאן במחובר". גם **התוספות רא"ש** (מו"ק א), **תפארת ישראל**

(שם), **מלאכת שלמה** ועוד סוברים שדווקא באבנים המחוברות לקרקע אסור, שבנטילתם מזיז עפר, אבל בתלושים אפילו בשביעית מותר.

ומובא **במנחת שלמה** (ח"א סימן נא אות י. ע"ע בשו"ת משנת יוסף ח"א סימן ג שפסק הגרשז"א כך להלכה) "ומסתפקנא דאפשר שאף בגינה קטנה הסמוכה לבית מותר לסקל ממנה עצים ואבנים, משום דכמו שבהמתו או כירתו גורמת היתר, ה"נ כיון שהיא סמוכה לבית כו"ע ידעי שדרך כל אדם לנקות את כל הסמוך לביתו משום נקיותא אף שלא לצורך זריעה, וכל כי האי הוי שפיר היכרא, וכדאיתא כע"ז בחולין סו"פ השוחט, וצ"ע". **הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה ה, ד) העלה במפורש להקל בגינתו. וכ"פ **הגר"נ קרליץ** (משפטי ארץ פ"ו הע' 6) ו**הגר"מ אליהו** (מאמ"ר ט, יג). גם **בדרך אמונה** (א, טז. באה"ל ד"ה מלקט) כתב "וכל שאין עומד כלל לזריעה אלא להשתמשות אין בו מראית עין, ומותר לנקותו, כנלענ"ד, ומ"מ להוציא את האבנים המחברים צ"ע".

וה"ה לעניין ניקיון של פסולת ולכלוך שנצטברו בגינה או בחצר, שמותר לסלקם לשם נקיון כדרך שעושה כל השנים, ובלבד שלא יתכוין לתועלת הצמחים שבגינה או להכשרת המקום לגינה. וכ"כ **בחוט שני** (פ"א ס"ק מא). וכ"כ **בילקוט יוסף** (פ"ח הלכה ה), והוסיף שטוב שיניח כסאות ושולחן בחצרו, כדי שיהיה מוכח שכוונתו להשתמש בחצר ולא להכינו לזריעה. אבל מעיקר הדין בחצר הסמוכה לבית א"צ היכר, דזה גופא היכר. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (י, קטו). **אולם הגרי"ש אלישיב** (משפטי ארץ שם) סובר שמה שרגילים בכל שנה לאסוף פסולת לשם נקיון, אין זו הוכחה מספקת שאין כוונתו גם להכשרת הקרקע או לתועלת הצמחים, ומותר רק עצים ואבנים שמשתמש בהם ורואים שמשתמש בהם.

האור לציון (א, טו) כתב שהרוצה לנקות גינת נוי שליד ביתו וכוונתו לנקיון בלבד, ולא על מנת להכין את הקרקע לזריעה וכד', רשאי לנקותה מעצים ואבנים ע"י מטאטא וכד', וכן להוציא משם שיחים המפריעים לעוברים שם, אם ניכר שאין כוונתו לצורך עבודת האדמה. וטוב שישאיר מעט פסולת, ולא ינקה הגינה לגמרי.

ניכוש וכיסוח עשבים

שנינו במועד קטן (ג).

"מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח? תלמוד לומר: שדך לא כרמך לא. לא כל מלאכה שבשדך,

ולא כל מלאכה שבכרמך... מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא"

מהגמ' עולה שניכוש העשבים אסור מדרבנן. אולם ניכוש זה הוא דווקא כאשר נעשה בשדה שיש בה גידולים וניכוש העשבים השוטים מועיל לצמיחתם וגדילתם, שעל פעולה זו חייב משום זורע. ואם מכשיר את הקרקע לזריעה ע"י ניכוש העשבים השוטים חייב משום חורש, שהרי בפעולה זו

עושה כעין חרישה המכשירה את הקרקע לזריעה. אך האם יהיה מותר לנקש עשבים בגינה כאשר אין בסביבתם עצים או גידולים שיהנו מניכוש זה?

החזו"א (מכתב שהובא במשפטי ארץ פ"ו הע' 7. דרך אמונה פ"א ציון ההלכה אות צה) כתב "ע"ש בשוב בשביל הנחשים במקומות שאין האילנות צריכים להאי עישוב וכגון שהמקום הוא רחוק מאילנות וכל העישוב הוא רק בשביל שלא יתאספו נחשים, אפשר להתיר, וכשאין המקום ההוא עומד לזריעה". ולמדו **במשפטי ארץ** (שם. וכן פ"ד אות יד) שאין הבדל בזה אם כוונתו לנחשים ומשום חשש סכנה או כוונתו לנקיון. אך הוסיפו שם שאין לעקור את העשבים עם שורשיהם, אלא יקצוץ את גבעולי העשבים בלבד. מכיון שלצורך נקיון לא רגילים לעקור את העשבים עם שורשיהם, ואם יעשה כך יחשבו שדעתו להכנת המקום לשתילה. וכ"כ בירחון הליכות שדה (124, ע"ש בהרחבה). **בילקוט יוסף** (ח, ה) התיר לתלוש מהחצר עשבים וקוצים כאשר כוונתו שתהיה לו אפשרות לשבת ולהינות מהחצר, והוסיף שטוב שיניח כסאות ושולחן בחצרו, כדי שיהיה מוכח שכוונתו להשתמש בחצר ולא להכינו לזריעה. אבל מעיקר הדין בחצר הסמוכה לבית א"צ היכר, דזה גופא היכר. הרה"ג **יעקב אריאל** (באהלי שדה ח"ב פ"א) התיר ניכוש עשבים לצורך נוי הגינה, אך הוסיף "גם במקרה כזה יהיה מקום להתיר רק קיצוץ וכיסוח מעל פני הקרקע, ללא חדירה לתוך הקרקע, כי חדירה לתוך הקרקע דומה לחרישה, ובחרישה לא מצינו היתר כזה".

בפניני הלכה (ב, יא) העיר הערה חשובה, שמי שרגיל להזניח את גינתו, אסור לו לבצע בשמיטה מלאכות לקיום הצמחים מעבר למה שהוא רגיל לעשות בכל השנים. וזאת משום שההיתר הוא כדי למנוע הפסד, וכיוון שהוא רגיל שלא לחשוש להפסד זה בכל השנים, משמע שאין זה הפסד עבורו.

הלכה ה':

"אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק, ולא יחתוך היבולת מן האילנות, ולא יפרק העלין והבדים היבשים, ולא יאבק את צמרתו באבק, ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת, ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, ולא יסוך את הפגין, ולא ינקוב אותו, ולא יכרוך את הנטיעות, ולא יקטום אותם, ולא יפסג את האילנות וכן שאר כל עבודת האילן, ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות"

בהלכה זו הרמב"ם התייחס למלאכות רבות האסורות בשביעית, אע"פ שהלכות אלו נידונו גם בהמשך הפרקים, אנו נרחיב ברובם, ובהמשך נפנה להרחבות נוספות בעז"ה.

נטיעת אילן סרק, פרחים וכד'

שנינו בירושלמי (ד, ד)

"אין מציתין את האור באישת של קנים מפני שהיא עבודה רשב"ג מתיר וכן היה רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית"

אולם בתוספתא (ג, יא) מובאת דעתו של רשב"ג בצורה שונה "וכן היה רשב"ג אומר, מותר לאדם ליטע אילן סרק כדי לעשות סייג בשביעית". היינו נטיעת אילן סרק אינה מותרת באופן גורף, אלא רק לצורך מסויים כאשר נוטע לעשות סייג.

הכס"מ ומהר"י קורקוס ביארו שמקור דברי הרמב"ם מירושלמי זה, ומשמע שדברי רשב"ג להתיר נטיעת אילן סרק מנוגדים לדעת רבנן המובאת קודם לכן לגבי הצתת האור, והלכה כרבנן.

ביאר הפני משה "שאינו עושה פירות ואינו אלא לסייג". מדוע מותר לטעת אילן כזה בשביעית? הר"ש סיריליאנו (שם) ביאר "דס"ל דכיון דאילן סרק הוי לעצים או לבנין לא אסיר נטיעתו, דלא אסרה תורה אלא למאכל כדכתיב (ויקרא כה, ד) 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור', ותזרע לא שייך אלא באוכל, ועוד דומיא דלא תזמור כרמך". החזו"א (יט, כ) כתב דעצים כיון דליכא עלייהו קדושת שביעית שרי בהו נמי עבודה".

הערוך השולחן (יט, ה) סובר שאיסור נטיעת אילן סרק מדרבנן בלבד, כדי שלא יבואו ליטע אילן העושה פירות. ועוד, שודאי גם חכמים החולקים על רשב"ג סוברים שאין איסורו אלא מדרבנן. וכ"ד הגרצ"פ פרנק (תורת השמיטה, תוספת שביעית סק"ט). וכ"כ בילקוט יוסף (ד, יד). אולם החזו"א (שם) סובר שגם נטיעת אילן סרק אסורה מהתורה. גם בשו"ת שבט הלוי (ג, קנח) דחה דברי הערוה"ש, "ואינו נ"ל, דיראה דחכמים ורשב"ג דפליגי באילן סרק ביסוד זה פליגי, אם איסור תורה בשביעית בעבודת קרקע גם בענינים דלא שייך בהו קדושת שביעית כעלים בעלמא כמבואר ברמב"ם פ"ה דלרשב"ג מכ"מ אסור משום ושביתה הארץ, שארץ לא שבתה אם נטע וחרש לצורך אילני סרק ואין קדושת שביעית תולה בעבודה בשביעית, מיהו בלא"ה דבריו צ"ע דגם נטיעה באילן מאכל רק מדרבנן ואעפ"י שהערוך השולחן מצדד דמ"מ עשה איכא אין דברי הרמב"ם משמע כן כמש"כ בעצמו, ועכ"פ אין לחלק באיסור נטיעה בין מאכל לסרק". גם הגר"מ אליהו (קט"ף שביעית פ"א הע' 7) סובר שנטיעת עצי סרק בשביעית אסורה מדאורייתא (והגר"ש ישראלי סובר שאם זורע צמחי סרק אסור מהתורה). וכ"כ בחוט שני (פ"א אות יד) לגבי כל נטיעת עצים, לגדר חי, וה"ה לדשא ושתילת צמחים.

הגר"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד יח) פסק כדעת רוב ככל הפוסקים שאין ליטע בשמיטה גם עצי סרק. וכ"כ במשפטי ארץ (ב, ג), ילקוט יוסף (ד, יד) ועוד רבים. ובשבת הארץ (כאן) כתב שאסור ליטע עצי סרק אפילו אם נוטע לשם גדר או לעשות סייג לכרמו.

אולם המהרי"ל דיסקין (סימן כז אות כג. הובא בספר השמיטה שם הע' 6) כתב "הסברס אסור ליטע אפילו לגדר מפני שמוציאין פירות", ולמד הרב טיקוצ'נסקי דמשמע שכשאין עושים פירות כלל מותר לסייג. ובמקום אחר (סימן כז אות כד) כתב שמותר לטעת ע"י גוי עצי אקליפטוס לזכך את האויר כדי לחוש לבריאות הגוף, ולכן אין לך שעת הדחק גדולה מזו. **הילקוט יוסף** (ד, טז ובהע') כתב בשם הגרע"י דכיון דשביעית בזה"ז מדרבנן, אזלינן להקל לטעת שיחי צבר שלא מוציאים פירות לצורך גדר וסייג, וכן בכל אילן סרק, ומ"מ עדיף לעשות כן ע"י גוי. בשו"ת **נצר מטעי** (סימן כח) נשאל בזמן לאחר מלחמת השחרור שקק"ל התחילה תכנית ייעור מקיפה, דבר המשמש כבטחון נגד הפולשים, נותן תעסוקה לרובבות עובדים, מכין חמרי גלם לתעשיות שונות ומשפר את האקלים, ונשאלת השאלה האם מותר להמשיך בנטיעות אלו בשנת השמיטה? והעלה להקל שלדעתו הלכה כרשב"ג שאין איסור נטיעה בעצי סרק, ואף ת"ק אינו חולק עליו.

❧ ייבול - חתיכת יבולות מהאילן

במשנה בשביעית (ב, ב) מובא ש'מיבלים' עד ראש השנה, ומשמע שבשביעית עצמה אסור. והיינו להעביר את היבש מהאילן (ר"ש משאנץ, ריבמ"ץ ועוד), או 'חותכין היבלת, מומין הנולדים באילן' (ר"ע מברטנורא). ויש מפרשים שאין לעקור יבלת ועשבים שוטים שסביב האילן (פירוש הגאונים כלים ג, ו).

❧ איבוק

הברטנורא (ב, ב) ביאר 'שרשים המגולים מכסים אותן באבק'. הר"ש **סירילאו** כתב שיותר נכון לפרש מלשון 'דאביק ליה מיבק' שאם יש סדר באילן עושה לו כמין חבל כדי לקושרו. **הרמב"ם** כתב 'פזרו עליהם האבק מפני שיש אילנות שיועיל להם', ומשמע שפיזור האבק אינו דווקא בשרשים אלא בכל מקום בעץ. **והראב"ד** (לתו"כ בהר פרשה א הלכה ה) ועוד פירשו שהאיבוק הוא השלכת סממנים על האילן בכדי לפטמו.

❧ עישון - זיהום - ריסוס

הר"ש ביאר "שמעלין עשן תחת האילן כדי שיפלו ממנו התולעים או ימותו". בעבר זוהי היתה הדרך להבריח מזיקים מהעצים.

אלא שיש לשאול, מדוע אסור לעשות מלאכה זו בשביעית, הרי היא לצורך הצלת העץ כדי שלא ינזק (וכן הקשה התוס' רא"ש במו"ק ג). יתכן והתשובה טמונה בפירוש **הרמב"ם** "עושין עשן תחתייהם להרוג את התולעים אוכלי הפרי והדבקים בו". יתכן וביאר בדווקא שעישון זה נועד להרחקת מזיקי הפרי, שלצורך הפסד הפירות אסור לעשות מלאכות, אך אם הוא לצורך העץ עצמו לכאורה יהיה מותר. וכן הוא עפ"ד **הראי"ה קוק** (א, ה. בביאור לקוץ את הקוצים). **אולם החזון איש** (כא, יד) חולק על שיטת הראי"ה, ומבאר שאפילו מלאכות שנועדו לקיים את פירות השביעית הותרו, ולא רק

מלאכות שמטרתן לקיים את העץ. לשיטתו הוא מבאר את המשנה (יז, יט. כ, ה) שלמרות שמן הדין העישון מותר, לעיתים אסרו חכמים מלאכות מסוימות כיוון שהן נראות כעבודות לגידול האילן.

מקור נוסף העוסק בהרחקת מזיקים הוא דברי המשנה (ב, ד) שאין "מזהמים את הנטיעות" בשביעית. הר"ש ביאר "כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות". והרמב"ם פירש שמנהג עובדי האדמה לסוך הנטיעים בשמן שיש לו ריח רע כדי שיריחו אותן התולעים אוכלי האילנות וירחקו מהם. ובהלכה כאן ביאר שהוא כדי להרחיק העוף שלא יאכל את העץ כשהוא רך.

גם כאן לא מובן מדוע אסור לדעת הרמב"ם לעשות פעולה זו בשביעית, הרי מדובר על פעולה שמטרתה לאוקמי אילנא! ונחלקו המפרשים ביישוב הרמב"ם. הפאת השולחן (כ, יא) מבאר שלמרות שפעולה זו מוגדרת כ'אוקמי', היא נאסרה בשביעית, מכיון שהיא נעשית בגוף האילן, ולצורך הפסד התירו רק מלאכה שעושים בקרקע. ובתפארת ישראל (ב, ד) כתב שאם מעכב היזק שבכללות הטבע, נחשב הדבר כאברויי אילנא ואסור. וכ"כ הרידב"ז (בית רידב"ז פ"א סעיף ה). אולם החזון איש (יז, יט ד"ה והר"מ) מבאר שאה"נ פעולה של זיהום להרחקת מזיקים מהעץ מותרת גם כשנעשית בעץ עצמו, אך מכיון שיש פעולה דומה שמטרתה להשביח את העץ, חכמים אסרו את כל הפעולות הללו שלא יבואו לטעות ולזהם כדי להשביח.³

הגר"מ אליהו (מאמ"ד ד, יא) פסק שכל מלאכה שמטיבה לצמחים או להשבחת הפירות, כדוגמת ריסוס אסורה מדרבנן משום תולדה של זריעה. וכ"פ באור לציון (א, יג-יד), אלא שהוסיף שאם ברי לו שללא הטיפול יזיקו עשבים אלו את הצמחים, ירסס חומרי הדברה על העשבים. וכ"כ בחוט שני (פ"א ס"ק טז). והכלל העולה שכל ריסוס שמטרתו מניעת הפסד מותר, וכן הורה הגרי"ש אלישיב (משפטי ארץ פ"ד הע' 28). וכ"כ בילקוט יוסף (ח, א), אלא שהוסיף שכיום כמעט כל ריסוס בא לאוקמי אילנא.

פירוק

הר"ש והרא"ש (ב, ב) ביארו שמטרת הסרת העלים נועדה להקל מן האילן. בשבת הארץ ביאר שגם כשאין העלים יבשים יש האוסרים ליטלם.

התוספות רא"ש והמאירי (מו"ק ג.) ביארו שמטרתה לאפשר חדירת אור אל הפירות, כדי שהפירות יבשילו.

³ תירוצים נוספים: א. המקדש דוד (סימן נט אות ו ד"ה הנה הרמב"ם) ביאר שבאמת פעולה זו אינה תולדה של אב מסויים, אלא שנאסרה כל פעולה שהריגלות לעשותה בקרקע (וכעין דברי החזו"א לעיל, ולכן לא מובן מדוע לא פירש החזו"א גם כאן שאסרו עבודה זו משום שנראה כעבודה לגידול האילן). עוד תירץ, שתולה דין זה במחלוקת בירושלמי, ופסק שגם לאוקמי אסור כאן. ב. המעשה רוקח ביאר שגם 'אוקמי' הותר רק כאשר אירע הקלקול, אבל כאן מדובר על מניעת קלקול בעתיד שלא הותר. ג. הצפנת פענח (יו"ט ח, י) חילק, שכאן הרמב"ם דיבר על 'נטיעות' ולכן אסר פעולה זו, אך כאשר מדובר על 'אילנות' ודאי שמותר, כיון שהוא לאוקמי.

הלכה ו':

"אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שהיא עבודת קרקע, ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחול, ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים, ושורין את הזרעים בשביעית כדי לזורען במוצאי שביעית, ומקיימין האלווי בראש הגג אבל אין משקין אותו"

הצתת קנים

שנינו בירושלמי (ד, ד) "אין מציתין את האור באישת של קנים מפני שהיא עבודה רשב"ג מתיר". הפני משה (ד"ה אין) ביאר "כשיש הרבה קנים תכופין זה בזה נק' חישת הקנים שהן כאגודה ואינן יכולין להתגדל, ומציתין את האור למעטן כדי שהנשארין יתגדלו ויתעבו, ואין עושין כן בשביעית מפני שהיא עבודה".

החזו"א (יט, כ) ביאר שהצתת הקנים מותרת לדעת רשב"ג, אע"פ שפעולה זו תכליתה לתועלת הצמיחה, משום דס"ל שכל דבר שאינו נוהג בו קדושת שביעית, גם העבודה מותרת בו. אך אנו סוברים כרבנן ולכן פעולה זו אסורה. בחוט שני (סק"כ) למד מדבריו שמותר לשרוף קוצים או שאר צמחים כאשר יש חשש שנמצאים שם נחשים, או כאשר יש חשש של שרפות וכד', כיוון שאין כוונתו לעבודת קרקע. ואין לאסור משום מראית עין כדרך שאסרו בנטילת אבנים, דשריפה אינה נראית כלל כמלאכת שדה. וה"ה שמותר לשרוף קוצים וצמחים המפריעים למעבר, או לשם נוי כאשר אין כוונתו לעשות במקום ההוא גינה.

בדיקת זרעים

עוד שנינו שם בירושלמי: "אין בודקין את הזרעים באדמה בעציץ אבל בודקין אותן בגללים בעציץ".

וביאר הפני משה "מפני שכן דרך לזורע בעציץ מלא אדמה ונראה כזורע בשביעית, אבל בודקין אותן בגללים בעציץ שאין דרך לזורע בעציץ מלא גללים".

הרדב"ז כתב "ובעי תרתי, בעציץ מלא גללים, אבל גללים בקרקע או עפר בעציץ לא, ומסתברא דאפילו בעציץ נקוב דלא החמירו כ"כ".

החזו"א (סימן כ סק"ה ד"ה הא דאמרו) הסתפק בלשון 'אין בודקים' משמע שחיובא ליכא, וביאר שמהתורה אין איסור, משום דאיירי בזורע ע"מ לנוטלן תוך ג' ימים קודם שישירשו, ולפ"ז יוצא שכל שזורע ע"מ ליטול הזרעים קודם השרשתן אין זה מלאכת זריעה. והמומחים מכירים בפיתוחם אם יצמחו. עוד ביאר שדין זה מדרבנן, ומהתורה אין איסור משום דאיירי שזורע בעציץ שאינו נקוב, אולם בעציץ מלא גללים מותר. עוד ביאר, דאפשר דדינא דירושלמי הוא מדאורייתא,

כגון שזרע בעציץ נקוב מלא בעפר, ואע"פ שכוונת זריעתו הוא רק בדיקת זרעים, אין כונת בדיקה מפסדת את שם זריעה שהרי אפשר לבודקן וגם להנות מפירותיה, ולכן אף שדעתו לעוקרן קודם השרשתן חייב. ולכן לדעת החזו"א הזורע להתלמד אסור מהתורה ואפילו אם דעתו לעוקרן קודם שיעשו פרי, והוסיף שכל מחשבה צריכה מחשבת בעלים, דמחשבה של אדם שאינו שליט בו לאו מחשבה היא, וא"כ בשביעית שמה שיצמח הוי הפקר ואינו בעלים כלל, מה תועיל מחשבתו בדבר שאינו שלו?! הגר"מ אליהו (מאמ"ר ד, ג) הביא דברי החזו"א להלכה שגם זריעה ע"מ לעקור או שלא ע"מ לגדל פירות אסורה. וכ"פ הילקוט יוסף (ד, יג) ומדבריו נראה שהאיסור מהתורה.

אולם בתורת השביעית (עמוד סה) חולק על העקרון העולה מדברי החזו"א שהבדיקה היא זריעה גמורה ולכן אסורה בשביעית, ולדעתו בדיקה אינה אסורה אלא מפני שדומה לזריעה, וזריעה זו אסורה מדרבנן בלבד.

עפ"ד החזו"א פסק הגר"נ קרליץ (חוט שני ס"ק כב) שאסור להדגים לתלמידים בשביעית בשיעורי טבע זריעה בתוך כלי שיש בו אדמה, וכן אסור לעשות שם נסיונות של זריעה, והעושה כן עובר משום שדך לא תזרע.

❧ שריית זרעים במים - גידולי מים (הידרופוניקה)

שנינו בירושלמי (ד, ד) "אין בודקים את הזרעים... ושווין אותן בשביעית למוצאי שביעית". וכיאר הפני משה שמטרת שריית הזרעים "שיהיו יפים לזריעה למוצאי שביעית, דאין זה עבודה". וכ"נ מדברי הרמב"ם כאן.

והנה לעניין שבת מפורש בדברי הרמב"ם (ח, ב) שיש בשריית זרעים איסור מהתורה "וכן השורה חזיין ושעורין וכיוצ"ב במים, הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא". וכ"פ השו"ע (שלו, יא). וודאי שהחילוק נובע מגדרי שביעית שאינו אלא תולדת זורע, ואינו חשיב לזריעה האסורה.

אולם כל האמור הוא דווקא שריית זרעים, אך מה יהא הדין בזריעה גמורה במים שע"י תחילת הגידול וסופו, האם גם במקרה כזה נאמר שאינו חשיב לזריעה? נקדים ונבאר את דרך הגידול במים (מתוך ויקיפדיה). חוקרים גילו כי האדמה היא בעצם מאגר החומרים המזינים, אך האדמה עצמה אינה חיונית לגידול הצמחים. בעזרת השורשים, הצמחים יכולים לספוג את החומרים המזינים שבאדמה כשהם מומסים במים. כאשר החומרים המזינים הדרושים לצמח מוספים באופן מלאכותי למי ההשקיה של הצמח, הצמח אינו זקוק למצע אדמה עשיר כדי להתקיים. ניתן לגדל כמעט כל צומח בעזרת ההידרופוניקה, אך צמחים מסוימים מתאימים לכך יותר מאחרים⁴. יש לציין

⁴ יש לציין שמיני צמחים רבים מניבים יותר תפוקה בפחות זמן, ולעיתים באיכות יותר גבוהה; בכך הופכת ההידרופוניקה לכלי רווחי עבור החקלאים בתנאים כלכליים וסביבתיים שונים. כשמשמשים בהידרופוניקה אין מחלות הבאות מן הקרקע, צמחי בר שיש לחסל, או אדמה שיש לעבד. ניתן לגדל צמחים בצפיפות רבה, ובכך לחסוך שטח (ניתן אפילו לגדל צמחים במספר קומות). ההידרופוניקה גם חסכונית במים, אם המכלים בהם גדלים הצמחים

שכיום ישנו שימוש ההולך ומתפתח בגידולים ביתיים כשיטה זו, מכיון שאין צורך באדמה, וכן ניתן לגדל גידולים שונים בקומות. נחלקו הפוסקים לעניין שביעית כיצד להתייחס לגידולים אלו שאינם מחוברים לאדמה, ונידון זה הוא המשך ישיר לנידון לגבי חממות שהארכנו בו (לעיל הל' א).

בשור"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות א) אסר אפילו להחליף את המים לזמורה שהניחו אותה במים כדי להכשירה לנטיעה לאחר השביעית (ותמוה, מה בין זמורה לשורה זרעים?). ולדעתו גידולים אלו דינם כגידולי עפר. גם בשור"ת הר צבי (זרעים ח"ב סימן לא) נשאל אודות גידולים אלו, והעלה שזריעה ע"ג בריכות של מים הבנויות בקרקע האדמה, יש להן כל דין זריעה בארץ למעשרות ושביעית, וה"ה לזריעה כזאת בעציצים העשויים מעץ או חרס. אך בפחים של מתכת מסתבר שיש להם דין עציץ שאינו נקוב ואין דינו כארץ, מ"מ אסור לזרוע ע"ג המים שבהם, שנכלל בגזירת אינו נקוב אטו נקוב. גם האור לציון (א, ב) פסק שיש להימנע מלזרוע בשמיטה במים, אף כשאין בהם עפר כלל.

מנגד, בשור"ת נחפה בכסף (י"ד סימן ה) דן בענין צמח החבצלת שמניחים אותו בכלי מלא מים עם מעט עפר, אם מותר לעשות כן בשביעית. ולמד מדברי הרמב"ם כאן שכל שאין בו אלא מים אין בו איסור כלל. והביא בשם אחד מהגדולים שכל שאין כאן עפר כלל אלא מים, אין כאן עבודת הארץ ולכן אין בו איסור כלל אפילו מדרבנן. גם הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד צז) הקל בזריעה זו מכיון שאין כאן ממהות 'שדך לא תזרע כלאיים' ו'שבתה הארץ'. שבשונה משבת שהציווי הוא על שביתת האדם, בשביעית הציווי הוא שהאדמה תשבות, ובזריעה במים אינו מבטל שביתת הארץ ואינו עובר על שדך לא תזרע ולא על ושביתה הארץ. וכ"פ הגר"מ אליהו (מאמר ד, ט) שמותר לזרוע בגידולי מים. והוסיף שאף המחמירים יודו שמותר להדגים בשיעור טבע את הזריעה בכוס מים, ובלבד שיהא ניכר שזאת הדגמה בלבד. וכ"כ להתיר בחזון עובדיה (עמוד קנא). ובילקוט יוסף (פ"ד אות כא, עמ' רפ. וכן אות לב) התיר אפילו תחת כיפת השמים, וכ"ש אם עושים כך בחממות סגורות.

בשם **החזו"א** (דרך אמונה פ"א צה"ל אות קי) מובא שהורה להקל בגידולי מים שבכריכות תחת גג ומחיצות לזרוע שם. גם **במנחת אשר** (סימן ח אות ד) היסס להקל באופן גורף בגידולי מים, מכיון שדברי בעל הנחפה בכסף אמורים בזרעים המונחים בכלי מלא מים בלבד, אבל בגידולי מים שבזמנינו שהשתיל נאחז ותקוע במצע שעשוי מחצץ או חומר אורגני אחר, ודומה טפי לזריעה גמורה בעפר, אפשר שיש להחמיר. ומ"מ כאשר הגידולים בתוך בית או חממה סובר שודאי יש להקל. **החוט שני** (ס"ק כד) היקל רק בשעת הדחק בעציץ שאינו נקוב כשהוא בתוך הבית, שאין להקל בכל גידולי המים, דכל שהמים מצמיחים אסור מדרבנן. בשו"ת **אז נדברו** (ח"י סימן מו אות א) כתב שגם לדעת המקלים, אין להקל לתת במים דשן חימי או קש.

עפ"ד המקלים, כתב **הילקוט יוסף** (ד, לג) שמותר להניח בשנת השמיטה גרעין של אבוקדו בתוך צנצנת עם מים בלבד. וכן מותר לתת גרעיני חמוס לתוך צמר גפן ולהניחם בצנצנת מים, ואין בזה איסור זריעה, אף שגרעינים אלה מוציאים ענפים. אולם במשפטי ארץ (ח, יז) כתבו עפ"ד האוסרים לעיל שעציץ שיש בו רק מים דינו כעציץ שיש בו אדמה, ולכן אין לגדל גרעין אבוקדו וכו', אלא כאשר נתמלאו התנאים שביארו שם.

האם מותר להניח פרחים תלושים בתוך עציץ מלא מים בשנת השמיטה? **בחזון עובדיה** (עמוד קנג) ו**ילקוט יוסף** (ד, לה) היקלו בזה ואפילו אם הפרחים סגורים ועתידים להיפתח ע"י נתינתם במים. אולם בספר מנחת ירושלים (ד, כה) כתב להחמיר ולהצריך ליתן דף להפסיק בין הפרחים היוצאים מהעציץ לקרקע.

הלכה זו:

"סוקרין את האילן בסקרא, וטוענין אותו באבנים ועודרין תחת הגפנים, והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר"

רפואת האילן בדרך טבעית וסגולית

שנינו בירושלמי (ד, ד):

"אין תולין תוכין בתאנה, כיצד הוא עושה? מייתי יחור מתאנה שטר ותולה בה, ואמר לה הדא עבדת ואת לית את עבדת. ולא כן תנא, אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסקרא ומטעינן אותו אבנים, ומבהתין ליה, דיעבוד אמר תמן דלא יתן פירותיו והכא דיעבוד לכתחילה"

הירושלמי עוסק בשאלה, אלו פעולות מותר לבצע באילן המשיר פירותיו. והעקרון העולה הוא שפעולות הגורמות לגידול הפירות אסורות, כגון תליית תוכין בתאנה. אולם כל פעולה שמטרתה לשמור על הפירות הקיימים, חשוב כמלאכה שמטרתה היא שימור או העמדת פירות בעלמא ולא גידול פירות חדשים, ולכן היא מותרת.

מהר"א פולדא (ד"ה תאניה) ביאר שגם פעולה סגולית אסורה לצורך גידול פירות האילן. וכן ביאר **הגר"א** (שם) "כותב שטר ותולה בה". וכ"ד **פאת השולחן** (כ, ז). גם **החזו"א** (סימן יט אות כ ד"ה וכותב שטר) הלך בדרך זו, וביאר "מ"מ אסרו חכמים כל השתדלות במעשה שלא יבוא לידי עבודה... ואין מדמין בדברי סופרים, ופעמים נראה להם לחכמים לעשות גדר". בדרך זו כתב **בשבת הארץ** (כאן) "מאחר שזה העושה עושה כן לתכלית הוצאת הפירות, דהוי כעבודת האילן - אסור".

אולם דעת **הר"ש סיריליאנו** (ד"ה וסוקרין) שפעולה בדרך סגולית מותרת בשינוי גם אם תכליתה לגידול פירות ולא רק לשמירתם.

שאלה דומה שנידונה בגמ' ובמפרשים היא האם מותר להתענות בשביעית על הגשמים כדי שיצמחו פירות בשביעית. בגמ' בתענית (יט:) מובא "תנו רבנן: מתריעין על האילנות בשאר שני שבוע, על הבורות ועל השיחין ועל המערות אפילו בשביעית. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף על האילנות בשביעית, מפני שיש בהן פרנסה לעניים". וכן ביאר **המאירי** (ד"ה אע"פ) "אף על פי שהשביעית אסור בעבודת קרקע מתענים על האילנות בשביעית שהרי יש מהן פרנסה עד שעת הביעור". וכ"כ בשו"ת **מנחת יצחק** (ח, נב). אולם מראה הפנים (תענית ג, א ד"ה תני) סובר שאין מתענית על הגשמים בשביעית, ולמד כן מדברי הרמב"ם (תענית פ"ב) שלא הביא סוגיא זו.

עידור וקשקוש

לעיל (הלכה ד) עסקנו מעט בדין עידור האסור מדרבנן בלבד, ופירשו המפרשים שבשונה מחרישה הנעשית ע"י מחרישה, עידור נעשה ע"י האדם בכלי ברזל. ולכן אסור מדרבנן בלבד.

בגמ' במועד קטן (ג.) מובאת ברייתא העוסקת בדין קשקוש תחת הזיתים:

"...וקשקוש בשביעית מי שרי? והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. תשמטנה - מלקשקש, ונטשתה - מלסקל! - אמר רב עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו; חד - אברויי אילני, וחד - סתומי פילי. אברויי אילן - אסור, סתומי פילי - שרי"

ופרש"י (ד"ה יקשקש) "יקשקש - היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים". וכן פירשו שם התוס' רא"ש, מאירי ועוד. וכן ביאר **החזו"א** (יז, יט). אולם ר"ח (שם) ביאר שקשקוש הוא הוצאת פסולת מן האילן.

כללי מלאכות דרבנן - אוקמוי ואברויי

שנינו בעבודה זרה (נ:)

"מ"ש זיהום דשרי, ומ"ש גיזום דאסור? מי דמי? זיהום אוקומי אילנא ושרי, גיזום אברויי אילנא ואסור!"

ופרש"י (ד"ה אבל) אבל סכין שמן לגיזום - כדי שלא ימות האילן אם נגזם קודם לכן מלאכה שהיא עבודת קרקע אסור רחמנא והני לאו מלאכת קרקע נינהו דאוקומי אילנא בעלמא הוא שלא ימות ואין משביחו לאילן אלא מעמידו בכמות שהוא... אוקומי - שלא יתקלקל מכמות שהוא אבל אינו משביחו. אברויי - מחזיקו ומשביחו.

לדברי רש"י איסור עבודת הקרקע בשביעית נמדד לפי התוצאה, אם המלאכה גורמת להשבחת האילן היא אסורה, אך אם כל מטרתה ומהותה הוא רק שמירה על המצב הקיים של האילן, מלאכה כזו לא נאסרה. דברים דומים כתב הריטב"א (מו"ק ג. ד"ה סתומי) "שאינו אלא לאוקומי בעלמא שלא יכנס השמש בין הבקעים ולא חשיבה עבודה". היינו מלאכה זו אינה חשובה לעבודה כלל, ונראה דהיינו שאינה 'עבודה אסורה'. וכך עולה מדברי החזון איש (יז, כז) שחילק בין מלאכות שביעית למלאכות שבת, שבשביעית מלאכות אוקמי מותרות משום שתכלית האיסור הצמיחה, אבל בשבת תכלית האיסור הוא טירחת האדם במלאכה, ולכן גם מלאכות אוקמי נאסרו.

אך רש"י במועד קטן (ג. ד"ה שרי) ביאר את ההיתר לאוקמי "דאית ביה משום פסידא". היינו מלאכה זו חשיבה למלאכה, אלא שהותרה משום הפסד (יש לציין שברש"י כת"י במהדורת עוז והדר, מבואר כדבריו בע"ז, וא"כ אין סתירה בדברי רש"י. עי"ל שהמפרש במו"ק אינו רש"י אלא אחד הראשונים).

אכן נראה שעיקר הנ"מ בין הגישות השונות להיתר 'אוקמי' הוא במלאכות האסורות מהתורה שמטרתן לאוקמי בלבד, אם נאמר שאינן חשובות כלל למלאכה, לכאורה גם אם רמת האיסור מהתורה תהיינה מותרות, אך אם נאמר שהותרו רק משום הפסד, יתכן שהקלו רק במלאכות דרבנן ולא בדאורייתא. והנה **בשבת הארץ** (א, כ) הביא הרב קוק מחלוקת האם היתר 'אוקמי' הוא רק במלאכות דרבנן או גם במלאכות דאורייתא, ובמקום אחר (א, ה אות יב) כתב "שלא מצינו היתר לאוקמי אילנא כי אם בתולדות שהן אסורות רק מדרבנן. אבל עצם זמירה שהיא אסורה מן התורה, יש לומר שאפילו לאוקמי אילנא ג"כ אסור". **בחוט שני** (ס"ק יז) חידד דעה זו, שלא שייך במלאכות דאורייתא אופן של לאוקמי, שגם חרישה שאם לא יחרוש את השדה הנטיעות ימותו, מ"מ עצם פעולת החרישה היא פעולת הצמחה. והוסיף לגבי השקיה "דאף אם לא ישקה ימות האילן או שלא יתן את פירותיו, מ"מ עצם ההשקאה הוא לאברויי שהוא נותן בפועל חיות לאילן ולפירותיו והוא כמו נתינת מאכל לאדם להחיות את נפשו, דפשיטא דאין זה פעולה של שמירה על הקיים כדי שלא ימות...".

אולם בשו"ת **מנחת שלמה** (ח"א סימן נא אות ח) התחבט בשאלה האם הותרו גם עבודות דאורייתא לאוקמי אילנא בכלל ד'לאוקומי שרי'? בתחילה נטה לאסור כדין חרישה בעשר נטיעות שמטרתה כדי שלא יתייבשו העצים ואפ"ה אסור, אלא שלאחר מכן העלה ש"ש מקום לומר דהשקאה וחרישה שרגילין תמיד לעשותן חשיבי שפיר עבודת שדה וכרם ושפיר אסירי בדאורייתא, משא"כ עבודה שעושין רק בדרך מקרה אפשר דרק לאברויי חשוב להקרא בשם

עבודה ולא לאוקומי", והביא בשם הרב קוק שהתיר והסכים ג"כ להתיר. גם הגר"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמ' כב בהע' 1א') סובר דמכיון שברמב"ם לא מפורש והר"ח מתיר גם בזימור דאורייתא, אין להחמיר בכגון דא.

הרב י"צ רימון הביא בספרו (עמוד 127) עוד שתי נ"מ לחקירה זו: א. האם יש צורך להשתדל קודם השמיטה לעשות את כל הטיפולים בגינתו לפני השמיטה, או שמא הוא יכול לדחות טיפולים במלאכות דרבנן שנועדו לשמור על הקיים, ולעשותם בתוך השמיטה? אם ההיתר הוא רק משום הפסד, לכאורה אין היתר לדחות טיפולים לשמיטה, אך אם אינן נחשבות כלל למלאכה, ייתכן שיוכל לכתחילה לדחותם לשמיטה. ב. האם מלאכות אלו הותרו שלא במקום הפסד, כגון לרסס את הקרקע בריסוס המונע מעשבים שוטים לגדול, כאשר לא מדובר במציאות של הפסד.

בדרך אמונה (פ"א ה"ה באור ההלכה אד"ה ולא) הביא נ"מ נוספת לחקירה זו ו"נ"מ בדבר שיש בו גם אוקמי וגם אברויי, דאי הוא היתר שהתירו משום פסידא א"כ אף אם יש גם אברויי מותר משום פסידא, אבל אם אין כאן שום היתר רק שהתורה לא אסרה רק אברויי א"כ כשיש שניהן אסור.

גדרי 'אוקמי' ו'אברויי'

הרמב"ם (להלן הלכה י') כתב "ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה". והיינו שהתירו מלאכות שאם לא יעשה אותם בשביעית יגרם לאיבוד האילנות. ולכאורה טעמו הוא משום הפסד הפירות ולא משום שמלאכה כזו אינה חשובה למלאכה (עיין פיסקה הקודמת). וכן ביאר **הקרבן אורה** (מ"ק ד: ד"ה הא) את דברי הרמב"ם, שכך לדעתו יש לבאר את 'סתומי פילי' שהוא משום פסידא.

עוד כתב הרמב"ם (לעיל הלכה ה) "ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך". ותמה עליו **הפר"ח** (בביאורו מים חיים) הרי פעולות אלו חשובות כ'אוקמי' ומדוע נאסרו? בעל **מעשה רוקח** ביאר שההיתר ב'אוקמי' אילנא' הוא דוקא כאשר כבר אירע הקלקול, ולכן התירו לתקנו כדי שלא יאבד כולו, "משא"כ בדבר שלעתידי דהיינו לסוך הנטיעות כדי שלא יאכלום העופות פשיטא ודאי דאסור".

הערוך השולחן (סימן יט, ו-ז) חילק בין מלאכות דרבנן שעושה בגוף העץ שאסורות, ובין מלאכות דרבנן שעושה מחוץ לעץ שמותרות כשמטרתן לקיום. ולכן אין לעשן תחת העץ כדי שימותו התולעים כיון שהמעשה בגוף העץ, אך אם עושה עשן הרחק מגוף האילן והעשן מגיע לאילן ומתוך כך מתים התולעים, מותר. וכן העלה **פאת השולחן** (סימן כ ס"ק יא). אכן כתב **הרא"ה קוק** (שבת הארץ קונ"א סימן י') שאין דברי פאת השולחן מוכרחים, ופעולה שהיא לאוקמי מותרת אף אם נעשית בגוף האילן. וביאר שאותן פעולות שאסר הרמב"ם הרי זה גדר של אברויי, כי כאשר יאכלו התולעת והעוף את העץ בשמיטה, יגדלו לאחר מכן בחזרה. אך אם יזיקו לאילן ויקרעו ממנו, ודאי

שלפעולות מנע אלו יהיה גדר של 'אוקמי' ויהיו מותרות. הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמ' כב בהע') הסכים שעבודה מותרת גם בגוף האילן.

החזון איש (כא, יז) כתב "ולכן במקום הפסד שימות כל עץ או שיפסדו כל הפירות, יש לסמוך להקל בכל אלו". ומשמע שרק באופן של הפסד מוחלט התירו מלאכות אלו, ולא בנזק חלקי לעצים או לפירות. ובספר **שנת השבע** (ח, ג) כתוב שהותרה השקיה כדי להציל מהיזק ניכר בכמות ובאיכות. גם **במשפטי ארץ** (ג, ב) העלו שמותר לעשות מלאכות דרבנן כדי להציל עצים וצמחים ממיתה או למנוע מהם קלקול ניכר. בצמחים רב שנתיים מותר לעשות מלאכות דרבנן כדי למנוע קלקול ניכר שאינו ניתן לתיקון, אך לא כדי למנוע קלקול שניתן לתקנו לאחר השמיטה בלא הוצאה גדולה.

חילוק אחר כתב בעל **תפארת ישראל** (פ"ב ס"ק כז) בעקבות שאלתו מדוע אסור לכרוך את הנטיעות בשביעית, הרי מטרתו להגן מחמה וצינה, וא"כ הו"ל אוקמי אילנא דשרי? לכן ביאר "י"ל כל שמעכב היזק שבכללות הטבע כצנה וחמה ורוח הו"ל כאברויי אילנא". הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמ' כג בהע') ביאר "כל אילן וצמח, מאז שנתקללה הארץ וקוץ ודרדר תצמיח דרכו ללקות בעקולים ותסבוכות טבעיים מהם בקוצים מהם בתולעים או באבנים וכו', וכן מהשמש והגשם, הרוח והברד, שעיקרם להצמיח ויש שמכים אותם לפרקים, כל אלו הדברים שהם מטבע הצמיחה - אם בא להסירם ע"י עבודה בשביעית הרי זה לאברויי, היינו לאשבוחי מכל שאר אילנות וצמחים, אבל כל הסרת נזק בלתי מצוי ורגיל זוהי לאוקמי". והוסיף לאחר מכן שמצא סברא זו בתפארת ישראל הנ"ל.

כתב **בחוט שני** (ס"ק יז) שרק כאשר האילן במצב של קלקול, מטרת פעולותיו למניעת הנזק מתייחסות להחזיק את האילן ולשמור על הקיים, אך כאשר לדוג' מסיר תולעים מהאילן, אע"פ שמסיר נזק ממנו, מטרת הסרת התולעים היא למנוע קלקול שמפריע לצמיחת האילן ולגדילתו ולא רק למניעת נזק גרידא, ופעולה כזו אסורה משום שחשובה לאברויי. והוסיף בהגדרת אוקמי ואברויי, "נמצא דגם לאברויי וגם לאוקמי מהני להצמחת האילן, אלא דאברויי המעשה מתייחס לצורך עצם ההצמחה, ולאוקמי המעשה מתייחס להסרת המזיק וההצמחה הוא בא כממילא ולפיכך אין זה אלא שמירה על הקיים. והקובע אם המעשה מתייחס לצורך ההצמחה או אם המעשה מתייחס להסרת המזיק הוא שכשהאילן או פירותיו במצב של קלקול, וע"י מעשיו מחזק את הקיים הוי לאוקמי ומותר, אבל כשהאילן או פירותיו גדלים כראוי ובא איזה מזיק להפריע לצמיחה וע"י מעשהו פועל שהעץ ימשיך לצמוח כהוגן הרי שמעשה זה מתייחס להצמחה והוי לאברויי אילני". לפי דבריו פסק שם שכשיש מכת קור המכלה את האילנות ופירותיהם, יהיה מותר לכסותם, דפעולת הכיסוי מתייחסת להצלה מקלקול הפירות וזה בכלל לאוקמי ושרי (ובאמת כבר קדמו הרא"ה קוק בשבת הארץ קונטרס אחרון יא).

נמצא לסיכום שבגדרי ההיתר של 'אוקמי' נאמרו כמה דעות: **א. מעשה רוקח** מחלק אם ההיזק כבר אירע שמותר לעשות פעולות מנע להצילו, לבין מלאכות שמטרתן למנוע נזק עתידי. **ב. פאת השולחן וערוה"ש** מחלקים בין מלאכות המתבצעות בגוף האילן שנאסרו, ובין מלאכות הנעשות חוץ לאילן. **ג. תפארת ישראל** מחלק בין נזקים טבעיים ורגילים ובין נזקים שאין כטבע הארץ.

מלאכת 'אוקמי' גם עבור הפירות

הרא"ה קוק (שבת הארץ קונ"א סימן י. שו"ת משפט כהן סימן עט. שבת הארץ פ"א ה"ה) סובר שאם יפסידו את הפרי ודאי שאין להתיר, משום שאת הפירות הפקירה התורה, וכל ההיתר הוא רק ביחס לאילן, "לפי טעמו של הרמב"ם בהלכה יוד, דעיקר ההיתר הוא משום שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, ובודאי לא שייך זה בפירות שביעית עצמם, שאין אנו אחראים לקיומם כלל", עוד כתב "שמה שהוא לצורך הפירות הפקיעה התורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל וסלקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם" (וכ"כ עוד בקונ"א בסימן יב). וכ"נ מדברי **פאת השולחן** (כ, ד). ע"ע בפניני הלכה (פ"ב הע' 3) שביארו מדוע שיטת הרב קוק מוכרחת. **אולם הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה עמ' כב, ועמ' כד בהע' 5) חלק עליו בעקרון שאין להתיר מלאכות לאוקמי בשביל הפירות, ולדעתו ה"ה לאוקמי פירי שמותר לעשות מלאכת אוקמי עבורם, והביא כמה וכמה הוכחות לשיטתו. וכ"ד **החזו"א** (סימן טז אות ד. סימן כא אות יד, ז), אע"פ שבדעת הרמב"ם למד שיתכן ומתיר רק לצורך האילנות ולא הפירות (כהבנת הרב קוק לעיל), מ"מ כתב שכאשר הרמב"ם מתיר עבודת קרקע בשביל שלא ימות כל עץ שבה, הכוונה גם לפירות דמכיון שאם אין פירות - העץ חשוב למת (וז"ל: ונראה, דהא דכתב רבנו ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ, אין הכוונה דתיכש העץ ולא תעשה פרי לעולם, אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו... וע"כ צ"ל דמתירין השקאה משום הפירות). טעם ההיתר משום שאף שהם הפקר מ"מ הרי הם נאכלים ונהנים מהם עד זמן הביעור. להבנתו היתר 'אוקמי' הוא על מהות העץ, ומכיון שמהות וייעוד עץ הפרי הוא פירותיו, לכן התירו גם עבור הפירות מלאכות 'אוקמי'.

גם **במנחת שלמה** (ג, קלב), **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר ג, ח-ט), **שביתת השדה** (ו, ה), **אור לציון** (א, יב) הסכימו לדברי החזו"א להקל גם בהפסד הפירות. **במנחת אשר** (סימן ב אות ב) העלה שאף שמצינו ראיות מפורשות דאף הצלת פרי הוי בכלל לאוקמי, לכאורה לא מצינו אלא בהצלת פרי קיים, אך אין מקור דמותר לעשות עבודות כדי להבטיח יכול ראוי של פירות שעדיין לא צמחו.

■ מלאכות 'אוקמי' עבור הדס למצוה:

יש לעיין אלו מלאכות יהיו מותרות לעשות בשביעית עבור ההדס כדי שעליו יהיו 'משולשים'.

בשו"ת **משנת יוסף** (ח"ב סי' מח; ח"ג סי' כא) אסר לעשות מלאכות 'לאוקמי' עבור ההדס, משום שלדעתו הפסד הדס למצווה אינו הפסד הפרי, שהרי מ"מ שם הדס עליו הגם שאינו כשר למצווה.

גם **בחוט שני** (א, י) אסר לגזום עצי הדס בשביעית כדי שיהיו משולשים וכן אין לעשן תחת ההדסים כדי שיהיו משולשים, אף אם לולי זאת לא יהיו הדסים משולשים לסוכות שהרי ההדסים עומדים בטבע ברייתן לריח ובזה אין חילוק אם ההדס משולש או לא משולש, אלא רק דלצורך מצוה בעי משולש ובזה כל שאין ראייה להתיר אין להתיר. בשונה מעצי ערבה שמותר להשקותם לצורך מצוה במקום הפסד, מכיון שאינם עומדים לצורך אחר נמצא שצורך המצוה זהו ייעודן.

אולם יש לעיין בדבריהם, שאין לדמות בין אתרוג להדסים, שכן עיקרם של ההדסים לריח. הרי בגמ' בסוכה (לז: מובא החילוק בין אתרוג שעקרו עומד לאכילה, ובין הדס העומד לריח "ואמר רבה: הדס של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה - מותר להריח בו. מאי טעמא? הדס דלריחא קאי, כי אקצייה - מריחא אקצייה, אתרוג דלאכילה קאי - כי אקצייה מאכילה אקצייה". ואם התירו מלאכות דרבנן באתרוג לצורך מניעת הפסד המצווה, שזהו 'אוקמי פירא שלו' הגם שעיקרו לאכילה, כדברי הבבלי, אזי הוא הדין בהדס; והגם שעיקרו לריח, מכל מקום אם מיועד גידולו למטרת המצווה, יהיה מותר לעשות מלאכות דרבנן ל'אוקמי פירא'.

הלכה ח' - ט':

"משקין בית השלחין בשביעית, והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה. מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו". "ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים בתחילה וממלאין את הנקעים מים"

איסור השקיה

שנינו במועד קטן (ב. ג.)

"[ב.] משקין בית השלחין במועד ובשביעית בין ממעיין שיצא בתחילה בין ממעיין שלא יצא בתחילה אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון ואין עושין עוגיות לגפנים... בית השלחין - אין, בית הבעל - לא... [ב:] אתמר, המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה? רבה אמר: משום חורש, רב יוסף אמר: משום זורע... [ג.] יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים? תלמוד לומר 'שדך לא תזרע' זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם"

מדברי הגמ' וכן עולה מדברי הרמב"ם משמע שהיתר ההשקיה נאמר דווקא בשדה 'בית השלחין' המבוססת על השקיה ולא על מי גשמים בלבד, וכפי שכתב הרמב"ם שהיא 'צמאה ביותר'.

אולם במשנה בשביעית (ב, י) מובא "ומרביצין בעפר לכן דברי רבי שמעון רבי אליעזר בן יעקב אוסר⁵". הגמ' במו"ק (ו:) דנה בדין זה והקשתה: "תנו רבנן מרביצין שדה לכן בשביעית אבל לא במועד, והא תניא מרביצין בין במועד בין בשביעית? אמר רב הונא: לא קשיא, הא רבי אליעזר בן יעקב הא רבנן. תניא אידך מרביצין שדה לכן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית, ולא עוד אלא שמרביצין שדה לכן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית".

הר"ש משאנץ (ב, י) גורס בגמ' הנ"ל "והתניא אין מרביצין לא במועד ולא בשביעית". וביאר שמפורש בדברי ראב"י שאוסר להרביץ השדה בשביעית, ולכן א"א לפרש שהוא מתיר. כך גרס כך **הגר"א** (מו"ק ו: ועיין **שנות אליהו** על המשנה הנ"ל שביאר מדוע יש לגרוס כך). **החשק שלמה** כתב שנ"ל ברור שכן היה ג"כ גירסת הרמב"ם (בהל' יו"ט פ"ח ה"ג שמחלק שם בין שדה בית השלחין לשדה בית הבעל, והעיר שם הלח"מ אמאי לא משני רומיא דברייא אהדדי בהכי א"ש, ולפי גירסא הנ"ל אין מקום לקושייתו).

הברטנורא ביאר ש'מרביצין' היינו משקים שדה לכן, וכן הלכה שמשקים שדה לכן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית, ולא עוד אלא שמשקים אותו בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית. **אולם הרמב"ם** פירש "מזין רסיסי מים על העפר הלבן". והוא מקום שיש בו אילנות מרוחקים זה מזה, אבל כשהיו קרובות הכל מסכימים שמותר להרביצם ואינה עבודה. גם **רש"י** (ד"ה לתרביצי) פירש שהרביצה היינו השקאה פורתא כדי שיצאו הירקות, בשונה מ'משקין' שהוא השקאה גמורה של בית השלחין.

[נזכיר בקצרה את מחלוקת הראשונים שמובאת להלן (הלכה י) האם ומדוע הותרה דווקא השקיה בשביעית: הנימוקי יוסף סובר "השקאה דצריכה תדיר לא מיקרי עבודה חשובה ולפיכך שריא". אך הר"ש סובר וכ"נ דעת הרמב"ם, שהשקיה היא רק דוג' למלאכת דרבנן שהותרה במקום הפסד].

א"כ על פי האמור יש לברר כיצד לנהוג בהשקיה בשביעית? על פי העקרון שמלאכות דרבנן הותרו במקום הפסד לצורך שמירה על הצמחים, כתב **החזון איש** (כא, יז) שמותר לעשות פעולות המצילות מהפסד, אך יש לשקול בכל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ, ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים. הגר"נ קרליץ **בחוט שני** (ס"ק לא, עמוד קכג) דן האם צריך לדון בכל השקאה והשקאה על המצב של השדה או בחסרון של השקאה זו יהיה הפסד לפירות, והאם צריך לאמוד את כמות המים שצריכה השדה כדי שלא יהיה הפסד, או דמכיון שחז"ל קבעו והחשיבו את עצם ההשקאה לצורך, התירו אף בלא צמצום, ומותר להשקותה כל צרכה כמו שמשקה בשאר השנים? אלא שלכאורה הסתפקותו אינה ברורה, הרי החזון"א עצמו כתב שבכל פעולה ופעולה שעושה יש לברר האם היא חיונית! לכן המשיך שם וביאר שמכך

⁵ במשנה שם מובא: "רבי אליעזר בן יעקב אומר מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד וחכמים מתירין בזה ובזה".

שחז"ל התירו השקאה בבית השלחין מחשש להפסד משמע שלא גזרו בה כלל איסור השקאה שחז"ל קבעו שבית השלחין הוא מצב של פסידא ואין צריך לדקדק, וכל שיש לה שם בית השלחין מחמת פסידא הרי היא בכלל התירא דהשקאה. אך סייג שבזמנים שבית השלחין אינה צריכה השקאה אין עליה עכשיו שם של בית השלחין, כגון בימות הגשמים שאינה צמאה למים פשוט שאסור להשקותה, וכן אחר שהשקה את השדה כדי צרכה וכבר אינה צמאה למים ולכן אסור להשקותה דכבר פקע ממנה כעת שם בית השלחין. לפי דבריו פסק להלכה שמעיקר הדין יכול להשקות כדי צורכו בלי צמצום ואפילו משקה בידו או ע"י צינור, אך אם משקה ע"י ממטרות ההשקאה מתייחסת לפעולה אחת שהותרה ולכן יכול להמשיך להשקות ע"י גם לאחר שהשקו כדי השיעור המצומצם. וביאר את דברי החזו"א לעיל שהוא רק לגבי שאר תולדות, אבל במלאכת השקאה במקום הצורך מותר.

העקרון העולה מדברי הגר"נ קרליץ שיש לכוון את הממטרות שיופעלו לעיתים רחוקות יותר, אך כאשר הממטרות פועלות ניתן לכוונן כך שימשיכו לפעול זמן ארוך כרצונו. כ"כ בקטיף שביעית (ח, ה) שבמדת האפשר יש להגדיל את מרווחי ההשקיה ולתת כמות גדולה יותר בכל השקיה. כך עולה גם מדברי האור לציון (א, יב) שכל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפירות או הצמחים רשאי להשקות את השדה כל צרכה, ואין צריך לצמצם בהשקאה. והוסיף שכיום כמעט כל שדה נפסדת אם לא משקים אותה. ומ"מ כל ההיתר להשקות את השדה הוא רק לצורך פירות המותרים באכילה בשביעית או לצורך ירקות שאין בהם איסור ספיחים, אבל לצורך ירקות האסורים ודאי שאין להתיר להשקות. וכ"כ הילקוט יוסף (יב, א-ב), ולדעתו הואיל והותר להשקות א"צ לצמצם בהשקאה, וגם א"צ להגדיל את הפרשי הזמן בין השקאה והשקאה. ע"ע בהליכות שמיטה (ב, ג). אך הגר"מ אליהו (ד, יד) העלה שגם כאשר מותר להשקות לא ישקה יותר מן ההכרח, ובהע' שם הביא שיתכן ויש להקל בנתינת כמות גדולה יותר בזמן בו יש הכרח להשקות, מדין ריבוי בשיעורין. וכ"ד הגרי"ש אלישיב (מובא במשפטי ארץ פ"ד הע' 10) שמותר להשקות רק כפי הצורך לקיום הצמחים.

☞ השקאת פרחי נוי מחשש להפסדם

בשו"ת המבי"ט (ב, סד) כתב אודות השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם, משמע מהמשנה "משקין את בית השלחין במועד ובשביעית", "דכל מה שמותר להשקות במועד מותר להשקות בשביעית... ולא שני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא דכל מה שיפסד אם לא ישקנו הוי פסידא, דהא לא חלקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה דכיון דיפסד הכל אם לא ישקנו לא מפלגינן ביניהו והתר זה לכ"ע אפילו למאן דסבר דשביעית בזמן הזה דאורייתא". ובמשפטי ארץ (ג, ד) כתבו שאף כדי למנוע פגיעה בצורתם החיצונית שלא יוכלו לשמש כפי יעודם המקורי מותר. במנחת אשר (סימן ב אות ג) נראה שדעתו היתה לפקפק בהיתר

זה, אך ביטל דעתו מפני החזו"א שמוכא בשמו להקל. ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן נא אות ח) הסתפק "בפרחי נוי שעיקר המטרה הוא הנוי והיופי שאפשר שאם גוזז וזומר כדי לשמור על צורתם דחשיב נמי כאוקמי אילנא ושרי. וצ"ע" (ע"ע מנחת שלמה, שביעית פ"ד מ"ב אות ב. ושם כתב 'מסופקני', אולם בשולחן שלמה, הל' שביעית עמ' סח. התיר מחמת שהפירות של הגינה הם הפרחים והיו שלה).

הרא"ה קוק (שבת הארץ קונטרס אחרון יב) סובר לגבי דשאים ושושנים שיש להשקותם דווקא אם הם מתקיימים גם בשנה שאחר השביעית, או שיצאו ונגמרו כבר בע"ש. והוא ע"פ דעתו שאין להקל לעשות פעולות עבור הפירות אלא עבור האילן בלבד. דרחמנא אפקריה ולא שייך להתיר עבודה בשביל הפסד.

בחוט שני (שם, עמוד ככד) כתב ע"פ שיטתו שהשקאה הותרה באופן גורף, שדשא העשוי לנוי נחשב לבית השלחין שמותר להשקותו אם הוא צמא למים. וה"ה לפרחי נוי, שאין חילוק אם הפסידה היא בפירות העומדים לאכילה או בצמח שאינו עומד אלא לריח, שהכלל הוא שכל שבמניעת וחסרון ההשקאה יופסד הצמח (אף שדמיו מועטים) מיקרי פסידא ומותר. וכ"ד הגרי"מ **טיקוצ'ינסקי** (ספר השמיטה עמ' כה בהע'), **האור לציון** (א, יב) ו**הילקוט יוסף** (יב, ג).

הלכה י':

"ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו"

היתר מלאכה במקום הפסד

הגמ' במועד קטן (ב:ג.) מביאה מחלוקת בטעם ההיתר להשקות את בית השלחין בשביעית:

"בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זורע, ובין למאן דאמר משום חורש - זריעה וחרישה בשביעית מי שרי? - אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא... רבא אמר: אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא"

היינו, לדעת אביי ההיתר נובע מכך ששביעית בזה"ז מדרבנן, ובמקום הפסד לא החמירו. ולדעת רבא ההשקיה עצמה אסורה מדרבנן בלבד, ואפילו ששביעית נוהגת מדאורייתא לא אסרו אותה במקום הפסד.

אנו פוסקים הלכה כרבא, ולכן מלאכת השקיה הותרה אע"פ שאסורה מדרבנן, וזאת משום הפסד. אלא שנחלקו הראשונים האם כל מלאכות דרבנן הותרו במקום הפסד? ה**נימוקי יוסף** (מו"ק א. ד"ה משקין) סובר שאע"פ שאסרו מלאכות רבות בשביעית, הן אינן דומות להשקיה "כל אלו מלאכות

חשובות הן דסגי להו בפעם אחת בשנה דומיא דזריעה וזמירה, אבל השקאה דצריכה תדיר לא מיקרי עבודה חשובה ולפיכך שריא". לדעתו רק מלאכות שאינן חשובות הותרו משום הפסד, אך שאר מלאכות שאינן תדירות לא הותרו משום הפסד.

אך רוב ככל הראשונים חלקו על דעתו של הנימוקי יוסף, הר"ש משאנץ (ב, ב) כתב "ואפילו בשביעית עצמה במקום פסידא, כגון להשקות בית השלחין, משמע התם דשרי, משום דתולדות בשביעית לאו דאורייתא ובמקום פסידא לא גזור". ומשמע שאת כל המלאכות שאינן מדאורייתא הותרו במקום הפסד. וכן משמע מדברי הרמב"ם כאן.

דעה נוספת של הריטב"א (מו"ק ב. ד"ה ובשביעית. ג. ד"ה יכול) הסובר ש"אסרו ג"כ בדבר האבד דבר של טורח" כעין דין חול המועד. ולא מצאנו חבר לשיטת הריטב"א, ולכאורה ירושלמי (מו"ק א, א) מפורש דלא כוותיה, שבשביעית הותרו גם מלאכות שיש בהן טורח. ובשו"ת **משיב דבר** (ב, נו) העיר על טעמו של הריטב"א, שהרי לא מצינו בשביעית איסור על הגברא לטרוח ולעבוד בשנה זו, אלא האיסור על האדם שלא יעבד את הקרקע, והאיסור הוא בחפצא של הקרקע, וא"כ מה בכך שהאדם טורח טירחה יתירה, כל שהיא מלאכת דרבנן במקום הפסד היה לנו להתיר!

להלכה נקטו האחרונים כדעת הר"ש והרמב"ם שכל מלאכות דרבנן הותרו במקום הפסד, כ"כ **המהרי"ט** (ב, נב), שו"ת **בית הלוי** (ח"ג סימן א אות ח), **מהרי"ל דיסקין** (סימן כז אות יב), **מנחת אשר** (סימן ב אות א). והחזו"א (כא, יז) הוסיף שיש להקל בכך משום 'תרי דרבנן', שמלאכות אלו בהגדרתן הן מדרבנן, וכן שביעית בזה"ז מדרבנן. ולכן הקל (שם) במקום הפסד שימות כל העץ או שיפסדו כל הפירות, אלא שהוסיף "אך צריך לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ, וכל שאינו אלא הרוחה אסור ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים, וכן חייבים לזבל ולנכש קודם ראש השנה, שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית, ואף אם לא יספיק לכל השנה כל מאי דאפשר למעוטי חייב למעט, וכן מה שאפשר לאחר עד אחר ר"ה חייב לאחר ואסור בשביעית"⁶. וכ"כ בדרך אמונה (ס"ק פח). אך בשו"ת משנת יוסף (ח"א סימן יב סי"ד) כתב בשם הגרש"ז **אורבך** שאין צורך לצמצם במלאכות שהותרו משום הפסד.

עוד נחלקו האם משום ששביעית בזמן הזה אינה מדאורייתא, הותרו גם מלאכות שעיקרן מדאורייתא במקום הפסד: **המהרי"ט** (ב, נב) סובר שכששביעית נוהגת מדרבנן בלבד מותר אפילו לעשות מלאכות דאורייתא, במקום הפסד. אולם מדברי **הרא"ה קוק** (שבת הארץ קונ"א סימן ב אות ב) משמע שרק כאשר המלאכה מעיקרה אסורה מדרבנן בלבד הותרו (שכתב שם שרק למ"ד שחרישה

⁶ כאן המקום להעיר הערה חשובה בגדרי 'אוקמי' ו'הפסד', מדברי החזו"א הנ"ל עולה שיש הבדל מהותי בין שני היתרים אלו, שהיתר 'לאוקמי' מתיר לגמרי את המלאכות שהותרו (כעין 'הותרה'), אך כאשר הותרה מלאכה משום הפסד יש לעשות את מירב המאמצים לא להגיע להיתר זה והוא מצומצם ביותר (כעין 'דחיה'). מאידך, מדברי הרב קוק (שבת הארץ קונ"א סימן ב) עולה ששני היתרים אלו שלובים זה בזה, שמלאכות 'לאוקמי' הותרו משום ההפסד שבמניעתן, וההיתר במקום הפסד הוא רק כאשר המלאכות הן 'לאוקמי'. וע"ע במנחת אשר (סימן ג) שדן בסוגיא זו.

מדרכנן יהיה מותר לחרוש במקום איבוד גמור). גם החזו"א (כא, יז) החמיר בכך. וכ"פ בשו"ת בית הלוי (שם) והגר"מ אליהו (מאמ"ר ג, י), אך בהפסד מרובה התיר.

מה דין כאשר יש רק ספק האם יהיה הפסד? החזו"א איש (סימן טז ס"ק יד ד"ה וספק) סובר שגם במקרה שיש רק ספק האם יהיה הפסד כאשר לא ישקו את השדה, מותר להשקותה בשביעית, דספק שיאבד הוי כדבר האבוד ודאי, כיון דשקדו חכמים שלא יפסד ממונם של ישראל. והגר"מ אליהו (מאמ"ר ג, יב) כתב שההיתר הוא בכל מקום שיש חשש סביר לכך. אולם בספר זיו הים (ח"א עמ' סד-עד אות ה) סובר שרק כאשר הנזק ודאי הותר, ובכלכלת שביעית (עמוד קפט) סובר שרק כאשר המזיק כבר נמצא התירו מלאכות דרבנן משום הפסד.

מה היא רמת ההפסד המתירה מלאכות דרבנן? החזו"א (כא, יז) כתב תוך כדי דבריו שהוא הפסד כל הפירות. אולם החוט שני (ס"ק לא) כתב שנמסר משמו של החזו"א שגם הפסד של רוב הפירות חשיב הפסד הפירות ומותר להשקותם. הגר"מ אליהו (מאמ"ר ג, ט) פסק שבשעת הדחק מותר לעשות כל פעולה הנדרשת למנוע פחיתה גדולה בכמות היבול ואיכותו ביחס למקובל בשנה רגילה, וזאת בהסתמך על דברי החזו"א, אך לדעתו במקרה כזה רצוי לעשות היתר מכירה כדי לחוש לדעת הרב קוק.

בארץ חיים סתהון (י"ד שלא, יט ד"ה כתב) בשם תשובת שדה הארץ (י"ד סימן כט) שמותר לעשות מלאכה גם כדי למנוע ממנו נזק. ועיין בשבת הארץ (אות ב, הוצ' מכון התורה והארץ) שיש שהתירו רק בנזק גדול, ויש שהתירו אפילו נזק קטן.

הלכה יא':

"משרבו האנסי' והטילו מלכי עכו"ם על ישראל לעשות מחנות לחיילותיהן התירו לזרוע בשביע' דברים שצריכין להם עבדי המלך בלבד, וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בהן הרי זה עושה"

✎ היתר זריעה מפני הארנונה

שנינו בסנהדרין (כו).

"בתחילה היו אומרים אחד זה ואחד זה פסולין, משרבו האנסי', ומאי נינהו - ארנונא. כדמכריז רבי ינאי: פוקו וזרעו בשביעית, משום ארנונא. חזרו לומר: אוספין - כשרין, סוחרין - פסולין"

מבואר בדברי ר' ינאי שיש היתר זריעה בשביעית מפני ה'ארנונא'. ונאמרו כמה שיטות בראשונים בטעם ההיתר: א. רש"י פירש: ארנונא - מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך כורין מן השדה לשנה. פוקו זרעו בשביעית - שביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ. גם תוספות (ד"ה

משרבו) התקשו כיצד התירו משום ארנונא איסור מהתורה? לכן פירשו דמיירי בשביעית בזמן הזה דרבנן. ב. התוס' תירצו תירוצ' נוסף, שמצב זה חשוב לפיקוח נפש ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך. וכן איתא בירושלמי (ד, ב) "בראשונה כשהיתה המלכות אונסת הורי ר' ינאי שיהו חורשין חרישה ראשונה". וכ"כ התוס' רא"ש, הר"ן ועוד. ג. הראב"ד כתב "אנו קבלנו האנסים ארנונא שנוטל המלך חומש מפירות הארץ, ומי שאינו עובדה גוזלין אותה ממנו, והמקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא היתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם בהם התירו לעבוד מפני האונס אבל לא במה שהחזיקו".

החזו"א (כ, ד) העיר שאע"פ שהרמב"ם כתב ש"התירו לזרוע בשביעית דברים שצריכין להם עבדי המלך בלבד", ולכאורה מה בא לאפוקי? אלא שאת אותו המין שהוא אנוס לזרוע בשביל עבדי המלך התירו לו לגמרי, משום שגם את היבול של השישית מסתמא לקחו ממנו, ולכן יכול לזרוע יותר גם עבור עצמו, אך אין היתר לזרוע מינים אחרים אע"פ שבכל מקרה יזרע את כל השדה, מכיון שבמין זה אין המלך נוטל ממנו, לא מינכרא האונס כל כך.

לצערנו בשנת השמיטה ישנם ערבים המנצלים את אי הנוכחות של החקלאים בשדה לתפיסת הקרקעות, ולכן מנהל מקרקעי ישראל הציע לחקלאים לחרוש את השדות כדי להבטיח את בעלותן הישראלית. בדרך אמונה (אות צז) הביא בשם **החזו"א** (עין תשובות וכתבים זרעים סימן לג) ששדה הגובלת עם הגוים ושכבר ניסו השכנים הגויים להשיג את גבולם, ושהדבר מביא לידי פגישות מסוכנות, מותר לחרוש את השדה כאשר החרישה לא תועיל לזריעה במוצאי שביעית, שחשיב כאונס ארנונא. **בקטיף שביעית** (מב, ח) כתבו עפ"ד הראי"ה קוק בשו"ת **משפט כהן** (סימן עד) שחרישה (בלשון המקצועית 'דיסק' והיינו שאינו חודר לקרקע) לצורך שמירת הבעלות היהודית על האדמות מותרת רק כאשר נעשית בשינוי מהדרך הרגילה, ובאופן שאינו מכשיר את הקרקע לגידול חקלאי, בנוסף החריש יעשה בזמן שלא מקובל כ"כ לחרוש בו, וכן יעשה ע"י גוי או בגרמא. ובדומה לכך כתב בשו"ת **באהלה של תורה** (שביעית סימן יז). הגר"מ אליהו העיר שכאשר אין אפשרות למלא תנאים אלו, מותר הכל ובלבד שהקרקע תשאר בבעלות יהודית.

הלכה יב:

"הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, מפני שישראל חשודין על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים יאמר המזיד שוגג הייתי"

הנוטע בשוגג בשביעית ❧

שנינו במשנה בתרומות (ב, ג): "הנוטע בשבת שוגג יקיים מזיד יעקור, ובשביעית בין שוגג בין מזיד יעקור". ובגמ' בגיטין (נד.) ביארו את החילוק בין שבת לשביעית:

"א"ר מאיר, מפני מה אני אומר: בשבת בשוגג - יקיים, במזיד - יעקר, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד - יעקר? מפני שישראל מונין לשביעית, ואין מונין לשבתות. דבר אחר: נחשדו ישראל על השביעית, ולא נחשדו על השבתות. מאי דבר אחר? ה"ק: וכי תימא, שבת נמי זימנין דמיקלע יום ל' בשבת, דאי נטע ההוא יומא הוא דסלקא ליה שתא, ואי לא - לא סלקא ליה שתא, ת"ש, דבר אחר: נחשדו ישראל על השביעית, ולא נחשדו על השבתות. דרבי יהודה אדרבי יהודה לא קשיא, באתריה דרבי יהודה חמירא להו שביעית, דההוא דאמר ליה לחבירו: דייר בר דיירתא! אמר ליה: אנא לא אכלי פירי דשביעית כוותך"

מהגמ' עולה שרק במקום שנחשדו על השביעית החמירו, אך במקומות שמקפידים על השביעית (אתרי דר' יהודה) אין גוזרים שוגג אטו מזיד. אלא שמהרמב"ם נראה שלא חילק בין המקומות, וכתב **הערוך השולחן** (יז, א) שאפשר דס"ל דהאידינא אי אפשר לסמוך על כך שחלק מקפידים וגזרו על כולם.

בגמ' מובאים ב' טעמים למה בשביעית יעקור גם בשוגג, משום שמונין שני ערלה לשביעית, וידעו הכל שנטעו בשביעית ויבואו להתיר נטיעה בשביעית. טעם נוסף, שנחשדו ישראל על השביעית ולכן גזרו שוגג אטו מזיד, שהמזיד יאמר שוגג הייתי. ויש כמה נ"מ בטעמים (דרך אמונה ס"ק צח, ילקוט יוסף ד, ו):

א. אם נטע בערב שביעית פחות מל' יום לפני שביעית, שמונין שני ערלה מהשביעית, א"כ טעם מונין יש כאן, אבל טעם נחשדו אין כאן, שבזה"ז אין תוספת שביעית, ונטע קודם השביעית. **בשבת הארץ** (כאן) העלה שבכה"ג לא קנסו שוגג אטו מזיד, שלא גזרו כ"כ מפני החשד גם על הפרק שלפני שביעית (ועיין בהערות לשבת הארץ בהוצ' מכון התורה והארץ הע' 3 שאע"פ שלכאורה יש סתירה בדברי הרמב"ם איזה טעם קיבל להלכה, ביארו את דברי הרב קוק שאין נוטעים בערב שביעית מטעם 'מונים', אך אינו מספיק כדי לקנוס את השוגג ולכן נזקק הרמב"ם לטעם חשד. משום כך בערב שביעית לא גזרו). **אולם בכרם ציון** (א, ז) וב**תורת השמיטה** (ס"ג הע' סק"ז) העלו שמחייבים את השוגג לעקור, גם בשלושים יום שלפני השביעית.

ב. אם נטע בסוף שביעית פחות מל' יום לפני ר"ה, דטעם נחשדו יש כאן, אבל טעם מונין אין כאן, שאין מונין כאן אלא משמינית. וב**שבת הארץ** (כאן) כתב שבכה"ג ג"כ יעקור אפילו בשוגג. כ"כ בשו"ת **מנחת שלמה** (ח"א סימן מח ד"ה גם בדעת) "וכן משמע מזה שפסק דהנוטע בשביעית יעקור אפי' אם נטע בתוך שתי שבתות של סוף שנה שביעית, אף על גב דלא שייך כלל הטעם של מונין".

ג. נטע אילן סרק, אין כאן מונין, אבל יש חשד. והנה הרמב"ם (לעיל הלכה ה) כתב שאין נוטעים בשביעית אפילו אילן סרק, ומשמע כאן שגם האיסור תקף גם לאילן סרק. וכ"כ בשו"ת **מנחת שלמה** (שם) דכיון דלא הזכיר כלל "עץ מאכל" משמע דה"ה באילן סרק, והוסיף שגם לטעם השני משום שמונין, "נראה דצריכים לומר דמשום עץ מאכל גזרו

על כל נוטע שצריך לעקור, כי לא מסתבר לחלק ולומר דבשבת וכן מזיד בשביעית חייב לעקור בכל ענין גם בשל סרק ואילו שוגג בשביעית הוא רק בעץ מאכל, וכן העלה להלכה שדין זה תקף גם לעצי סרק. וכ"כ באור לציון (על הרמב"ם כאן) שאף הנוטע אילן סרק צריך לעקור. וכ"כ בילקוט יוסף (ד, ו).

ד. אם הנוטע מת, דלטעם חשד לא קנסו את בנו, אבל לטעם מונין שייך גם גבי בנו. והרמב"ם כתב (ג, יא) "אם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור". וכתבו במשפטי ארץ (ח, טו) עפ"ד הגר"ש אלישיב והגר"נ קרליץ (חוט שני ס"ק לג) שאסור לקנות צמח נוי שנשתל בשמיטה באדמה או בעציץ נקוב (אך אם נשתל בעציץ שאינו נקוב גם אם נשתל באיסור, לא צריך לעקרו). וכ"כ הילקוט יוסף (ד, ו בהע'). ונחלקו האם מותר לקבלו במתנה, בית הרידב"ז (א, יב) סובר שגם אסור לקבלו במתנה. אך הערוך השולחן (סימן יז ס"ג) כתב שמותר לקבלו במתנה.

הגר"ח קנייבסקי (דרך אמונה ס"ק צח) הביא נ"מ אלו, וכתב שהרמב"ם פסק לחומרא כב' הטעמים, דכאן הביא הטעם שנחשדו, ולקמן ספ"ג הביא הטעם דמונין. וכ"כ פאת השולחן (סימן כ ס"ק לג). מה דין הפירות? מהר"י קורקוס (ד, טו) סובר שהפירות מותרים, וכ"כ הרש"ס (פ"ב ה"ד) ועוד. וכ"כ החזו"א (יז, כה) שאם לא עקר את הנטיעה, הפירות מותרים. וכ"ד הראי"ה קוק (שבת הארץ ד, טו), שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ה). אולם בבית הרידב"ז (ג, ז) העלה שגם לדעת הרמב"ם אם נטע בשביעית הפירות אסורין, ורק אם נטע בתוספת שביעית הפירות מותרים.

הלכה יג':

"החורש את שדהו או נרה או זבלה בשביעית כדי שתהיה יפה לזריעה במוצאי שביעית קונסין אותו ולא יזרענה במוצאי שביעית, ואין חוכרין אותה ממנו כדי לזרעה אלא תהי בורה לפניו, ואם מת יזרענה בנו"

החורש את שדהו בשביעית

מובא במשנה שביעית (ד, ב-ג):

"שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטיבה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית. חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית אבל לא מישראל"

מבואר במשנה ששדה שניטלו קוציה בשביעית, מותר לזרעה במוצאי שביעית, שלא קנסו אותו משום שנטל קוציה. אבל אם חרש את השדה קנסוהו שלא יזרע במוצאי שביעית, מכיון שהשביח את שדהו בשביעית שלא כדין. וכן גזרו חכמים שלא לחכור ממנו שדה זו מכיון שעבר על איסור בשביעית.

נחלקו הראשונים באיזה אופן בדיוק קנסו את החורש בשביעית: א. הר"ש ביאר שלא גזרו שלא תיזרע במוצאי שביעית אלא באופן שחרש שתי פעמים, אבל בחרישה פעם אחת לא גזרו. הרא"ה קוק (שבת הארץ כאן) ביאר שהקולא בחרישה פעם אחת הוא רק כאשר עדיין אינה ראויה לזריעה, אך אם חרש פעם אחת באופן שהיא יפה כך לזריעה, אסור לזרעה במוצאי שביעית. ב. הריטב"א (מו"ק יב: ד"ה שם תאנא) ביאר שבכל אופן שחרש פעם אחת יתר על שאר העם, אף שהחרישה הנוספת לא הכשירה את השדה לזריעה, קנסו שלא יזרע במוצאי שביעית. ג. תוספות הרא"ש (גיטין מד: ד"ה נטייה) ועוד ביארו שרק באופן שעבר על מלאכה דאורייתא קנסו אותו.

הרא"ה קוק (כאן) חידש שהקנס שאין חוכרין אותה ממנו הוא רק במקרה שדעתו היתה למוכרה, אבל אם יודעים שחרש אותה לצורך עצמו, אלא מפני שאחר השביעית לא היה יכול לזרעה מפני האיסור, מתוך כך מכרה לאחר, אז די לו בקנס של מכירה. עוד כתב שבזמן שנתרבו חורשי שביעית באיסור לא גזרו על השדות החרושות שלא יזרעו במוצאי שביעית, שהיא גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה, מפני שרבו השדות שנחרשו בשביעית. ולכן לא גזרו אלא על מי שהפקיר הרבה ויצא בזלזול איסור חרישה יותר ממה שזלזלו בו רוב העוברים. שרוב העם אינם מזלזלים אלא אינם יכולים לעמוד בניסיון של דוחקם. שיטת הרב שקנסו לא משום איסור חרישה אלא משום אפקירותא, ולכן כאשר כולם חורשים הוא מחדש שלא קנסו.

החזו"א (יט, טז) ביאר דאע"פ שגם זיבול אינו אלא מדרבנן, וא"כ גם אם נדיירה השדה לא היה לקנס שלא תזרע למוצאי שביעית, מ"מ אסור מכיון שהוכנה לזריעה ויש שבח זבל בפירות קנסינן ליה. ונראה מדבריו שהעקרון הוא האם השבח הוא בקרקע או בפירות. הגר"נ קרליץ (חוט שני ס"ק לד) הוסיף שמותר לזבל בשביעית כאשר במניעתן יפסדו רוב הפירות. אך כאשר יש איסור לזבל, אין לשבול גם ע"י מסוק או העמדת חומרים המועילים לצמח ואע"פ שאינם זבל של בהמות, וכן אסור להכניס חומרים אלו למי ההשקיה כשמשקה את שדותיו. אולם ב'הלכות שביעית' (א, יד) סובר שגם כיום חל קנס זה, וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ג חו"מ סימן ז) ועמוד הימני (ב, כג).

הלכה יד':

"המעביר קוצים מארצו בשביעית כדי לתקנה למוצאי שביעית, או שסקל ממנה אבנים אף על פי שאינו רשאי לא קנסו אותו ומותר לו לזרעה במוצאי שביעית"

מלאכות בקרקע שלא קנסו למוצאי שביעית

א. נטילת קוצים:

במשנה לעיל מובא "שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית". הרא"ש ביאר שטעם ההיתר הוא משום שלא הוכנה לזריעה עקב קיסוח הקוצים, ולכן לא קנסוהו. רש"י (בכורות לד: ד"ה תזרע) ביאר שלא קנסו אותו "דהא לא עבד בשביעית עבודה חשובה". בשונה מ'נטייה ונידיירה' דקנסינן

דעבד עבודה חשובה בשביעית. **התוספות** (ד"ה שנתקווצה) הסכים עם פירוש רש"י שנטל קוצים ממנה שהיו תלושין ומפוזרין בה, ולדעתו מחוייב לפרש כן שאם הקוצים מחוברים יש איסור דאורייתא בנטילתם, שמייפה את הקרקע. אך יתכן שלרש"י לא מחוייב לומר שכשתולש קוצים מחוברים חייב, שהעקרון העולה מדבריו הוא לאו דווקא עבודה בקרקע אלא החשיבות שלה, כפי שכתב במפורש הרא"ש.

מסתימת **הרמב"ם** משמע שאף אם נוטל קוצים מחוברים לא קנסוהו, שהרי גם סיקול אבנים הוא תולדה דחורש, וגם בו פסק להקל. וכ"פ **החזו"א** (יט, טז) עפ"ד **רבנו גרשום** שאפילו נטל קוצים מחוברים לא קנסוהו. וכ"נ מדברי **הרא"ה קוק** (קונ"א סימן טו) שפירש בדעת הרמב"ם שגדר הקנס הוא רק באופן שהמלאכה שנעשתה בשביעית הכינה כבר את הקרקע לנטיעה, אך אם עדיין חסר הכשר של היתר לעשות במוצאי שביעית, לא גזרו בכה"ג.

ב. סיקול:

פאת השולחן (סימן כ ס"ק לט) סובר דמיירי בסקל אבנים תלושות דבמחוברין עבודה גמורה הוי. **אולם הרא"ה קוק** (שם) סובר שגם את סקל אבנים מחוברות לא גזרינן עפ"ד לעיל, שרק באופן שהוכשרה הקרקע קנסו, שכן מדוקדק מלשון הרמב"ם 'כדי לתקנה במוצאי שביעית', משמע שתיקן אותה, אבל מ"מ עדיין אינה יפה לזריעה. וכ"כ **החזו"א** (יט, טז) ו**כרם ציון** (פ"ו סי"ב דעה ב).

הלכה טו:

"הטומן לפת וצנונות וכיוצא בהן בשביעית אם היו מקצת העלין מגולין אינו חושש ואם לאו אסור, הטומן את הלוף וכיוצא בהן לא יפחות מארבע קבים על גובה טפח וטפח עפר על גביו, וטומנו במקום דריסת האדם כדי שלא יצמח, ומותר למרס באורז בשביעית אבל לא יכסח"

הטומן לפת וצנונות

במשנה בכלאים (א, ט) מובא:

"הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית"

הריבמ"ץ העיר "דלאו דווקא לפת וצנון, אלא כיון שאינו רוצה בהשרשתו, שלא טמן כל אחד ואחד בפני עצמו כדרך הזריעה, אלא כל האגודה טמן, הילכך אפי' שאר דברים (ומקורו בירושלמי שם)". בדומה לו כתב **התוספות** (שבת נ: ד"ה הטומן) שמותר מפני שאינו מתכוון לזרוע. והר"ש כתב "דאע"ג דמיחזי כדרך שתילה במה שמקצת העלין מגולין, אפילו הכי אינו חושש כיון דאגודה טמן וגלי דעתיה דלא ניחא ליה בהשרשתו". וכ"כ **הרא"ש** ועוד.

מהר"י קורקוס העיר שאם צמחו והוסיפו אינו חושש על התוספת לא משום ספיחין ולא משום קדושת שביעית, דמכיון שאין עליו שם 'זריעה' ממילא חשבינן ליה כתלוש. וכ"כ **התפארת ישראל** (אות עב). וכ"כ **הרא"ה קוק** (שבת הארץ) שאין נוהג בהן שום דין מדיני פירות שביעית. אך **בית רידב"ז** (א, טו) כתב שאמנם אין בהם איסור ספיחין, אבל יש בהם קדושת שביעית.

אולם עיין **בר"ש ובריבמ"ץ** הסוברים שכל האמור אינו להתיר להטמין בשביעית עצמה, אלא שאם היו משישית ונכנסו לשביעית, ונוספו ע"י הטמנה זו כדרך שעושין הבצלים שאפילו בתלוש מוציאים עליו, ואע"ג דספיחי שביעית אסורים, הם מותרים.

סמל הטומן את הלוח

במשנה בשביעית (ה, ב) מובא:

"הטומן את הלוח בשביעית: רבי מאיר אומר - לא יפחות מסאתים עד גובה ג' טפחים, וטפח עפר על גביו. וחכמים אומרים - לא יפחות מארבעת קבים עד גובה טפח וטפח עפר על גביו. וטומנו במקום דריסת אדם"

וביאר המפרשים שהיו רגילים לטמון את הלוח בקרקע, ולא התירו חכמים לטמון בשביעית דבר מועט משום דמיחזי כזורע עד שיטמין סאתים ולא יפזרם, דצריך שיעלה גובה הכרי ג' טפחים וגובה העפר שעל גביו טפח במקום דריסת האדם כדי שלא יצמחו (**ר"ש**, **רא"ש** ועוד).

סמל מירוס וכיסוח האורז

במשנה בשביעית (ב, י) מובא: "ממרסין באורז בשביעית **ר"ש** אומר אבל אין מכסחין". ופירושו (**רא"ש**, **ר"ש** **משאנץ** ועוד) שמשקים עפר האורז ומערבבים המים בעפר, אך אסור לחתוך את עלי האורז, משום שחשוב לאברויי אילנא (**ערוה"ש** יט, יז), או משום שהוא איסור זומר (**שבת הארץ**), או משום שאינו הפסד גמור (**חזו"א** כא, יז).

בחוט שני (ס"ק לט) ביאר דמכיון שהשקאת האורז אינה כשאר השקיית השדות, אלא היא מלאכה אחרת שנראה ממש כעבודת הקרקע כיון שמערב המים עם העפר, הייתה הו"א לאסור השקיה זו, קמ"ל.

הלכה טז':

"בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שדהו, והוא שיטול הגס הגס כדי שלא יתכוין לנקות הארץ, אבל משדה חבירו נוטל בין דק בין גס, משרבו עוברי עבירה שמתכווין לנקות ואומרין הגס הגס אנו נוטלין, אסרו ליטול אדם משדהו אלא מתוך שדה חבירו והוא שלא ילקט בטובה, שלא יאמר לו ראה כמה טוב עשיתי לך שהרי נקיתי שדך"

❧ ליקוט עצים משדה ומשדה חברו

במשנה בשביעית (ד, א) מובא:

"בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס. משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה, ואין צריך לומר שיקצץ להם מזונות"

נחלקו המפרשים האם לאחר שרבו עוברי עבירה גזרו גם על ליקוט בשדה חברו או רק בשדה החמירו: הר"י קורקוס סובר דבשל חברו לא התקינו דבר וכדקאי קאי, ומותר להמשיך ללקוט בה גם גסים. אך הר"ש, רא"ש ועוד סוברים שגם על שדה חברו גזרו שלא ילקט בה אלא גסין, וכמו משלו קודם הגזירה. ולדעתם לאחר מכן גזרו גם על שדה חברו ולא התירו אלא מן ההפקר.

הרדב"ז עמד על שינוי הלשון בדברי הרמב"ם מהמשנה, וביאר שלכאורה תמוה מדוע מותר שזה ילקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה, היש לך טובה גדולה מזו שראובן מלקט בשדה שמעון ושמעון מלקט בשדה ראובן ונמצאו שדותיהן מתוקנים? לכן ביאר שלא התירו דבר זה אלא בשני תנאים: שלא ילקטו אלא הגס הגס. ועוד, שלא יאמרו לקוט אתה בשלי ואני אלקוט בשלך אלא בסתם, ואפילו בכה"ג בטובה אסור. ולכן שינה הרמב"ם מלשון המשנה, וביאר את אופן ההיתר המדויק.

החזו"א (יט, יד ד"ה והא) סובר שדווקא אם צריך לעצים או האבנים לבנין, אבל אם עושה לתקן את הקרקע שתהא ראויה לזריעה אסור. ואפשר שגם אם יש לו נוחותא בתיקון הקרקע, אבל בלא זה היה מלקט בשביל העצים, הוי הנאה הבאה לו בע"כ מותר.

הלכה יז:

"היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו מלקט ומביא לפניו, שבהמתו מוכחת עליו, וכן אם היתה שם כירתו מלקט הכל ומדליק שכירתו מוכחת עליו"

❧ ליקוט המוכיח שעושה להיתר

איתא בירושלמי (ד, א): "היתה בהמתו שם בהמתו מוכחת עליו. היתה כירתו שם כירתו מוכחת עליו". וביארו הפני משה, ר"ש סירילאו ועוד שאם בהמתו היתה בשדה בהמתו מוכחת עליו שלצרכה הוא מלקט העשבים ולא לצורך שדהו, ולכן אפילו הדקים מותר. וה"ה אם כירתו היתה שם והוא צריך לבער בה עצים, כירתו מוכחת עליו שלצרכה הוא מלקט.

אולם פאת השולחן (סימן כ ס"ק מה) סובר שרק לקיטת הגסים הותרה כשבהמתו או כירתו מוכחת עליו, דלא מסתבר שיהיה מותר לגמרי, דא"כ ינקה כל שדהו ויתלה בזה!

בשׁו"ת **משפט כהן** (סימן פא) והחזו"א (סימן יט ס"ק יד ד"ה והא) סוברים שלא התירו אלא כשאנו מתכוון לטובת שדהו, אבל אם מתכוון להטיב את שדהו אסור, אפילו אם בהמתו מוכחת עליו.

הערוך השולחן (יט, יט) העיר שאצל קרובו אסור כמו בשל, דודאי יש לחוש שמתכוין לטובתו לנקות הקרקע, וכ"ש שכיר אצל בעל הבית או עבדו וכל כיוצ"ב. וב'הלכות שביעית' (סימן א ס"ק קי) כתבו שכל מקום שאיננו עומד לזריעה או נטיעה, כגון חצר של נוי, מותר ללקט בה דקים וגסים, שהרי המקום מוכיח על עצמו שאין עומד לזריעה וכד'. ובחוט שני (ס"ק מא) הוסיף שלכן מותר לאסוף ניירות ופסולת מהקרקע בחצירו בשביעית כאשר עושה כן למטרת ניקיון, וכל כיוצ"ב שאוסף בידו כדרך האוספים לניקיון מוכח שאינו עושה לתועלת הקרקע ודומיא דכירתו מוכחת עליו, אבל כשאוסף לניקיון ע"י מגריפה וכד' אסור דעדיין לא מוכח כ"כ שאין זה לעבודת הקרקע. והכל לפי העניין. וכ"פ הגרי"מ **טיקוצ'ינסקי** (ספר השמיטה ה, ד). אך בשׁו"ת **מנחת שלמה** (ח"א סימן נא אות י) נטה להקל בזה כיון שמוכח שעושה לצורך ניקיון גינתו, אך נשאר בצ"ע.

הלכה יח:

"הקוצץ אילן או שנים לעצים ה"ז מותר לשרשן, קצץ שלשה או יתר זה בצד זה לא ישרש, שהרי מתקן את הארץ אלא קוצץ מעל הארץ ומניח שרשיו בארץ, בד"א מתוך שלו אבל משדה חבירו מותר לשרש"

קציצת עצים בשביעית

במשנה בשביעית (ד, ד) מובא:

"המדל בזיתים בית שמאי אומרים יגום, וב"ה אומרים ישרש. ומודים במחליק עד שיגום. איזה הוא המדל? אחד או שנים, המחליק שלשה זה בצד זה. במה דברים אמורים? מתוך שלו, אבל מתוך של חבירו אף המחליק ישרש"

נחלקו המפרשים בפירוש 'מדל': א. הרמב"ם סובר ש'מדל' הכוונה שמקצץ וכורת כדי שיהא מיקל רוב הנטיעות. וכאן מדובר שכורת את הזיתים להיות עצים לאש. ב. הרא"ש פירש "לישנא דשלופי, כשהזתים מעובין ומקורבין יותר מדי יניקתן מוכחשת ושולף מביניהם אחד או שנים ופעמים ג' להרחיבן זה מזה ולהרבות יניקתן". וכן ביאר הר"ש.

ונחלקו בזה ב"ה וב"ש, ב"ש סוברים שקוצץ העץ והשורש נשאר בארץ, שאם היה חופר ומשרש היה נראה כעבודת קרקע, וב"ה מתירים ורק כאשר קוצץ שלושה עצים ומעלה ויש הרבה קרקע חלקה, יאמרו לעבודת הקרקע מתכוון (רמב"ם: נחשב לעבודת הארץ. ר"ש: מראית עין, שנראה כמעבד שדהו). ולכן בשל חבירו מותר כפי שראינו לעיל שלא חשיינן בכיוצ"ב.

הרדב"ז ביאר שכאן לא הזכיר הרמב"ם שצריך שיעשה בשדה חברו דווקא 'שלא בטובה' מכיון שבשונה מהמקרים הקודמים שמתקן שדהו, כאן לא שייך 'טובה', ויתכן שבעה"ב מעדיף שתהיה שדה אילן.

פאת השולחן (סימן כ ס"ק מו) הולך לשיטתו שעיקר איסור עבודת האילן הוא דווקא באילן עצמו, ולכן אם הוא מדל באילנות כאשר הם נטועים בצפיפות, כדי שיתגדלו הנותרים בריוח ויתנו פירות מרובים יותר וטובים יותר, אע"פ שכוונתו להיטיב את גידול הנשאים מותר, ואינו דומה לזימור האמור בתורה, כיון שאינו עושה את הפעולה בגופן של האילנות עצמן, כי אם באילנות אחרים והרי היא כשאר עבודות הארץ האסורות רק מדרבנן. וכיון שאין ניכר שעושה לטובת האילנות, מותר לשרש גם בשל עצמו. וכ"כ **הערוך השולחן** (יט, כ) אלא שכתב דזהו דוחק, דא"כ מה החילוק בין שלו לשל חברו?! וכ"נ מדברי **החזו"א** (סימן יט סק"ד ד"ה ולפ"ז) ו**אבן האזל** (כאן).

האם היתר 'מדל' הוא דווקא בזיתים או גם בשאר אילנות? **הראב"ד** סובר שההיתר תקף רק בזיתים, משום שחשובים. אולם מהרמב"ם משמע שה"ה לכל אילן, וכ"כ **הכס"מ**, **ערוך השולחן** (יט, כ) ועוד. המשנה ראשונה ביאר, שעצי זיתים הם עצים יקרים, ולכן אין הדרך לקוץ אותם בשביל שימוש בעציהם.

החזו"א (יט, יד ד"ה וכן) הסתפק האם גם כאשר יש לו ניחותא בתיקון הקרקע מותר, ומ"מ אם לא אכפת לו עכשיו בתיקון השדה ודאי שרי.

הלכה יט:

"המבקיע בזית ליטול עצים לא יחפה מקום הבקוע בעפר מפני שהיא עבודה אבל מכסה באבנים או בקש"

דרך ביקוע זיתים ❧

במשנה בשביעית (ד, ה) מובא:

"המבקיע בזית, לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש. הקוצץ קורות שקמה, לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש"

ופירש **הרמב"ם** שהמחתך עצי הזיתים לקחת מהם עצים, לא יכסם בעפר מפני שהיא עבודה. וכ"כ **הר"ש**, והוסיף שכשנותן אבנים וקש אינו אלא כמושיב שומר שלא ייבש, והוא כאוקמוי (וכ"כ הר"י קורקוס בדעת הרמב"ם, וכן מפורש בירושלמי). והרא"ש כתב שבעפר נעשה טיט ומשביח האילן.

הר"ש סירילאו (ד"ה המבקיע) והתפארת **ישראל** סוברים שההיתר הוא דוקא כשכוונתו ליטול עצים לשימוש. אולם השושנים לדוד (ד, ה) סובר שהמתירים לעיל (ה"ח) לקצץ אילן לצורך האילנות הנותרים, יתירו אף כאן ע"פ התנאים שנאמרו שם.

הלכה כ':

"המזנב בגפנים והקוצץ קנים ה"ז קוצץ כדרכו בקרדום ובמגל ובמגירה ובכל מה שירצה"

המזנב בגפנים

במשנה בשביעית (ד, ו) מובא:

"המזנב בגפנים והקוצץ קנים, ר' יוסי הגלילי אומר: ירחיק טפח, ר"ע אומר: קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה"

הריבמ"ץ ביאר שזינוב גפנים, הוא הקוטע מקצת גפנים להגביר כוחן. וכן ביארו הר"ש והרא"ש. ורע"ב כתב "מקטע זנבות הגפנים כדי שיעבה הגזע ויגדל ויגבר כחו, וכן הקוצץ קנים כדי שיתעבו ויוסיף כחן". והיינו שכאשר ישנם ענפים קטנים היוצאים מהגזע העיקרי, הם משכרים את כוחו, לכן קוצצים אותם כדי שהגזע יתעבה וכל כח האילן יהיה בו.

החזו"א (יט, יד ט"ו) ביאר שאע"ג שבגפנים יש איסור זמירה דאורייתא, מ"מ מותר דכל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו על צד הדקדוק ניכר שאינו לעבודת האילן, ולכן אם נתכוין לעצים מותר, אבל אם עושהו ע"ד הדקדוק אסור אף אם נתכוין לעצים.

לקמן בקונטרס מלאכת מחשבת בשביעית נדון בגדרי ההיתר של מלאכה שעיקרה אינה נעשית לתועלת העץ, כמו כן גם בעניין המזנב בגפנים עיקר ההיתר הוא משום שאינו דומה לזימור האסור מהתורה, ועיקר עניינו אינו להשביח את העץ אלא לשמור עליו.

הלכה כא' - כב':

"אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית כדרך שקוצצין בשאר השנים מפני שקציצתה עבודת אילן, שבקציצה זו תגדל ותוסיף, ואם צריך לעציה קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה"

"כיצד קוצצה, מעם הארץ או למעלה מעשרה טפחים, אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף"

בתולת שקמה

במשנה בשביעית (ד, ה) מובא:

"אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה. רבי יהודה אומר: כדרכה אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ"

הריבמ"ץ ביאר שבתולת אילן פירושו שלא נקצצה מימיה. וכן ביארו הר"ש והרא"ש, ומכיון שעדיין לא נקצצה היא משתבחת בכך (רש"י נדה ח: "כן מנהג לקוצצה כדי שירבה עוביו ויוציא ענפים הרבה במקום החתך"). **הרמב"ם** ביאר "קוצצין את האילן בגובה ידוע ויהיה בזה תיקון האילן כמו הזמירה

לכרם. ר' יהודה אומר שאסור לקצוץ אותו במקום הידוע, ומותר לקצצה עם פני הארץ או למעלה מעשרה, לפי שדרכה להקצץ בתוך עשרה".

הרדב"ז ביאר שהרמב"ם פסק כר' יהודה ודלא כת"ק, משום שאין זו עבודת האילן ממש, דאי מתברר לן דלעצים הוא מכיין מותר, דומיא דמלקט עצים מתוך שדהו וכיון שהוא משנה הרי הוא מתברר דלעצים קא בעי לה ומשום דמסתבר טעמיה פסיק כוותיה. והכס"מ כתב דאפשר שהטעם מפני שהוא סובר שרבי יהודה לא לחלוק בא אלא לפרש.

מדוע אסור לקצוץ כדרכו? מדברי הרמב"ם בפיה"מ עולה שיש בקציצה זו משום זמירה של תורה. וכ"כ הרשב"ם (ב"ב פ: ד"ה הלכך). אולם החזו"א (יט, יד ד"ה ויש) ביאר שהאיסור לקצוץ כדרכו אינו אלא מדרבנן, משום אברויי אילנא.

כתב **התפארת ישראל** (אות כב) שאפילו לסוברים שבכל מקום שעושה לעצים מותר לעשות עבודה כזאת שהוא משביח בה את האילן בודאי, מ"מ לא הותר שם כי אם משום שהרואה יוכל לתלות ביותר בעצים, משום שמשנה מדרך העבודה הרגילה. אך כל זמן שקוצץ כדרכו, אין היתר אפילו אם צריך לעצים, ולכן רק כשקוצץ שלא כדרך עבודתה מותר. **הרדב"ז** ביאר שהאיסור הוא משום מראית עין. וביאר **הראי"ה קוק** (קונ"א סימן ט) שבבתולת השקמה חוששים יותר למראית עין מכיון שע"פ רוב נעשית פעולה זו להשבחתה, כעין זה כתב **החזו"א** (יט, טו ד"ה פ"ד) דמפני שדמיה יקרים א"א שיקצוץ לעצים מבלי שיכוון גם לתועלת האילן.

קשירת אילן שנפשח

במשנה בשביעית (ד, ו) מובא: "אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף" וביארו הרמב"ם ועוד שנפשח הוא אילן שנבקע, ומותר לקושרו לא כי שיתחבר הבקע אלא כדי שלא יוסיף עוד. ונראה שההיתר הוא משום דהוי לאוקמי, אך אם רוצה שיתחבר הוי לאברויי ואסור.

קונטרס מלאכת מחשבת בשביעית

ובו יבואר כל דיני וגדרי מלאכת מחשבת, ומהם דין אינו מתכוון, פסיק רישא, מלאכה שאינה צריכה לגופא וגרמא בשביעית. רבים מהמקורות הובאו בהלכות שבת, ולכן אקצר בשורשי הדינים, וניגע בהשלכות הנוגעות לדיני שביעית בלבד.

✧ הקדמה

הבאתי דינים אלו כאן, מאחר שבסוף פרק א הובאו כמה וכמה ציורים של מעשים שנעשים בקרקע או באילנות שלא למטרת עבודת הקרקע והאילן אלא למטרה אחרת, אלא שממילא גם מושבחים הקרקע והאילן, ובשאר איסורי תורה נידון זה חשוב ל'פסיק רישא' ואסור, וכאן יבוארו הגדרים לעניין הלכות שביעית.

שאלות רבות תלויות בסוגיות אלו, ונזכיר מעט מהן: פתיחית ברז כיור שמימיו יורדים לגינה. גריפת מים לגינה. שטיפת רכב שמימיו נשפכים לגינה. נטילת ידיים על גינה או עשבים. העברת עציצים מבית לבית, שכשיוצא מהבית העציץ יונק מהאוויר. פירוק סוכה שנבנתה ע"ג דשא ועוד.

✧ אינו מתכוון ופסיק רישא

מה דין פסיק רישא דלא ניחא ליה בשאר איסורים? דעת **הערוך** (ערך סבר) להתיר פ"ר דלא נילא ליה בדאורייתא באיסורי שבת. אולם כתב **הרא"ש** (שבת יד, ט) שזהו דווקא לעניין שבת דבעינן מלאכת מחשבת, אבל בשאר איסורי תורה פסיק רישא דלא ניחא ליה אסור מהתורה מכיון שלא בעינן מלאכת מחשבת ואין שום חסרון במלאכת האיסור.

כתב **הרמב"ם** (א, טז) "בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שדהו, והוא שיטול הגס הגס כדי שלא יתכוין לנקות הארץ", ומשמע שעיקר היתרו הוא משום שאינו מתכוין לתקן את הקרקע, אע"פ שהוא פסיק רישא. וכן מצינו לענין המדל בזיתים (א, יח) שעוקר חלק מעצי הזית כדי שהאחרים יצמחו טוב יותר "אבל משדה חבירו מותר לשרש", אע"פ שהוא פסיק רישא שעוזר לעצים, בשדה חבירו לא אכפת לו אם מתקן או לא.

אלא **שהתוספות** (מ"ק יג. ד"ה נטייה) העירו שבשונה משבת שאם תולש קוצים משדה חבירו פטור משום שאינו מתכוין "אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת".

אולם **הקרבן אורה** (שם) כתב "אין זה מוכרח, דבשביעית נמי בעינן שיתכוין לעבודת הארץ, ולהכי התיירו כמה דברים בתוך של חבירו, וכן מבואר בדברי הרמב"ם ז"ל בה' שמיטה פ"ב לענין נטילת גדר של אבנים דבכוונתו תליא מילתא, אם הוא מכין לתקן הארץ אסור ואם לאו מותר". גם **המקדש דוד** (סימן מט) חילק בין מלאכות שבת שהחייב אינו משום עבודת קרקע אלא משום תולש, וכל תולש חייב בשבת רק בעינן שיעור הראוי, "אבל בשביעית דהחייב רק במלאכת קרקע מנ"ל דיפוי הקרקע חשיב מלאכה?".

עוד מובא בגמ' בסנהדרין (כו.)

"רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא. פגע בהו ריש לקיש, איטפיל בהדיהו, אמר: איזיל איחזי היכי עבדי עובדא. חזייה לההוא גברא דקא כריב. אמר להן: כהן וחורש? אמרו לו: יכול לומר: אגיסטון אני בתוכו. תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להן: כהן וזמר? אמר לו: יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך. אמר להם: הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות"

והקשו **התוספות** (ד"ה לעקל), הרי סו"ס הוא משביח הכרם ומה בכך שאינו מתכוין לכך? ושנינו בשבת (עג:) הזומר וצריך לעצים חייב שתים משום קוצר ומשום נוטע הכא נמי לחייב משום עבודת נוטע! ותיצו שעשה עבודה זו באופן שודאי קשה לעץ ולכן אין לחייבו משום נוטע, וגבי שביעית אין לאסור אלא רק באופן שמשביח הקרקע. **המהרש"ל** ביאר את דברי התוס' שלעניין שבת אע"פ שמעשה זה קשה לעץ, מ"מ הקציצה מזרזת את הצמיחה ולכן פעולה זו גורמת מעט לצמיחה, אבל גבי שביעית ההסתכלות אינה האם גדל מעט אלא על המעשה כולו האם הוא משביח את האילן או את השדה או לא. ולדבריו גדר המלאכה בשביעית הוא רק דבר המועיל לאדם. **המהרש"א** הקשה על המהרש"ל שאפשר לחלק באופן אחר, האם מדובר על זמירה שיש בה תיקון או על זמירה שיש בה קלקול.

עוד כתבו **התוספות** (גיטין מד: ד"ה שנתקווצה) "דשביעית לא מיפטר משום מלאכה שאינה צריכה לגופה".

החזו"א (יט, ב) כתב שכשמניח את האבנים הנוגעות בקרקע ונוטל רק את העליונות, לא חשיבא עבודת קרקע בשביעית, ובאינו מתכוין מותר. וכתב **בחוט שני** (עמוד קמ) שטעם הדבר שבאינו מתכוין אין איסור תורה, מפני שאין אסור מהתורה אלא מלאכות שיש בהם עבודת קרקע או עבודת האילנות, אבל כשאנו מתכוין דומה לחופר בורות או חופר בנין שאין בזה איסור כלל. והטעם מפני שאין כאן מעשה של עבודת הקרקע, ואינו דומה לאינו מתכוין בשבת דשם החסרון הוא רק בכונתו ולא בעצם שם המלאכה. עוד ביאר שם לבאר מדוע אין איסור למד את הפרה לחרוש בשביעית אע"פ שאינו מתכוין לעצם החרישה, הרי סו"ס מעשה החרישה נעשה! וטעם הדבר דמכיון שיסוד איסור מלאכת שביעית הוא משום ו'שבתה הארץ' והיינו שאסור לעשות שהקרקע לא תשבות ע"י שמצמיחה, לכן כשחורש עם הפרה ללמדה לחרוש אה"נ דכלפי החרישה יש כאן מעשה מלאכה של חרישה, אבל מ"מ גבי שורש המלאכה שהוא השבתת הקרקע שלא תצמיח י"ל דליכא בזה פס"ר דכיון שכוונתו ללמד את הפרה ולא להצמחת הקרקע א"כ כלפי ו'שבתה הארץ' הרי זה נחשב שאין כאן מעשה כיון שלא נתכוין לזה, ולא הוי פ"ר כיון שאין בשורש האיסור שום מעשה והוי כהנאה הבאה לאדם בעל כורחו דאם אינו מתכוין מותר. שלא אסורה תורה אלא חרישה שתכליתה ויעודה עומד להצמחה וכוונתו לכך. ונראה שכ"כ במפורש

החזו"א (סימן יט סק"ד ד"ה ולפ"ז. ע"ע שם אות יד ד"ה והא) "דבשביעית כל שעיקר המלאכה אינו לעבודת הארץ אינו אסור מה"ת והתירו חכמים במקום שהתירו".

מדברי הרמב"ם לעיל הוכיח האור לציון (עמוד קא) שאע"פ שסיקול אבנים בשדה בשביעית אסור מדרבנן, כיון שאינו מתכוין לסקל את האבנים כדי לייפות את הקרקע אלא רק כדי להשתמש בהם, הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה בדרבנן ומותר. וכ"ש בשמיטה בזה"ז שהוא תרי דרבנן. וכ"כ בילקוט יוסף (עמוד תה). וע"ע בהליכות שמיטה לרב אופיר מלכה (ג, ב). גם הרה"ג יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה ג, ג) העלה שבאיסורי דרבנן יש מקום להקל בפסיק רישא, אך באיסורי דאורייתא אין להקל.

גרמא

הגמ' בשבת (קכ.) דנה אודות גרם כיבוי בשבת, ודעת רבנן "לא תעשה כל מלאכה - עשייה הוא דאסור גרמא שרי", והיינו שרק מלאכה בידיים אסורה מהתורה, אך לגרום לעשיית מלאכה אסור מדרבנן בלבד.

יסוד שאלה זו בביאור דברי הרמב"ן (שבת קנג.) שהקשה מה בין מחמר אחר בהמתו בשבת שאינו אלא לאו, לבין החורש ע"י בהמתו שחייב מיתת בי"ד. וכתב "מפני שהחורש בבהמה הוא נותן עליה עול והוא כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת, כל המלאכה על שם האדם היא ובו היא תלויה ואין הבהמה אלא ככלי ביד אומן, ואינו דומה למחמר שהבהמה היא הולכת לנפשה אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר".

הגרצ"פ פרנק (שו"ת הר צבי זרעים ח"ב לב-לד. כרם ציון י) כתב דשאני חורש בשור מן המחמר, לפי שזה המחמר במקומו עומד ואילו הבהמה מעצמה הולכת אלא שקורא לה בקולו ומחמת כן הולכת, ולכן כתב הרמב"ן שהמחמר לא חשוב כעושה מלאכה בבהמה עצמה אלא כגורם שתעשה הבהמה מלאכה ולכן אין בו אלא לאו, אבל החורש ע"י בהמתו הוא מוליך ומכוון את הבהמה למלאכה. ולדעתו יש להקל בשאלה העקרונית של גרמא בשביעית, ותלה שאלה זו בנידון שהבאנו לעיל האם האיסורים בשביעית הם חובת גברא, ואז עבודת קרקע שאינה נעשית ע"י האדם באופן ישיר אלא רק בגרמא, לא תאסר. אולם אם יש בשביעית איסור נוסף של שביתת הקרקע, יתכן והאדם צריך לדאוג לכך שגם אם הוא לא ביצע את האיסור - הקרקע לא תעובד, וממילא גם אם הוא יעשה את המלאכה בגרמא, הרי הוא עובר על איסור 'ושבתה הארץ'.

מנגד, החזו"א (כו, א) הקשה, אם נאמר שאין חיוב לחורש אלא מחמת אחיזתו במחרישה א"כ מה קשה לרמב"ן, הא ודאי דלא דמי חורש כלל למחמר, אלא ע"כ דאף בקושייתו נקט הרמב"ן דחייב החורש אף כשאינו אווז במחרישה כלל. וביאר החזו"א, דאפשר שדווקא בחורש שמחזיק את הבהמה לתלמיה ואינו נותן לה להטות על צידה, וגם לפניו א"א לה להלוך אא"כ תעקור רגבי העפר במחובר וחשיבא כקשורה למחובר, ובאמת המחרישה מכבדת עליה יותר משאר נשיאת

משא ובזה נחשבת ככלי אומן, ושמעין מדברי הרמב"ן דאף אם יכין מחרישה כבידה שהיתד לא תקפוץ מעומק האדמה והאדם מחמר אחריה בלי החזק בכפות המחרישה ג"כ חייב משום חורש, ומכאן לחורש במכונה שמתנעה ע"י קיטור או ע"י חשמל והאדם מכין אותה שתלך לפי תלמי השדה אף אם אין כאן כח אדם בעצם החרישה המכונה היא כלי האומנות של האדם ועמידת המכונה על השדה וכיוון הפרקים על מכונם לצורך החרישה זוהי מלאכת החרישה וחייב עליה חטאת.

נמצא א"כ שלדעת הגרצ"פ פרנק באופנים אלו אין איסור דאורייתא, שאין החילוק אלא בהיות האדם או חזו המחרישה בעודו חורש בה, משא"כ במחמר. ומנגד דעת החזו"א דבכה"ג הוי איסור דאורייתא וחשיב ככח וכמעשה האדם ממש. דכיון שהמחרישה מכבידה על הבהמה והוא מפקח על המחרישה הוי ככלי ביד האדם וכמעשיו ממש. ע"ע במנחת אשר (סימן ו) מ"ש בזה.

להלכה, פסק הגר"מ אליהו (מאמ"ר שביעית פרק ג הלכה א-ב) דמכיון שמצות שמיטה היא לא רק מצות גברא שהאדם ישובת, אלא גם מצות חפצא שהארץ תשובת מעבודת האדם. אין לבצע את המלאכות האסורות אף ע"י גרמא. אמנם במקרים מסויימים המותרים בשעת הדחק, עדיף לעשות את המלאכות בדרך גרמא מאשר בידיים, אך מלאכה הנעשית באמצעות טרקטור או מכונה אחרת נחשבת למעשה בידיים. גם האור לציון (עמוד ל) העלה שאין לחרוש בשמיטה ע"י טרקטור גם אם מפעילו ע"י שלט רחוק או בדרך גרמא, כיון שהוא מתכוין למלאכה.

לקראת שנת השמיטה תש"מ פותח במכון 'צומת' בהמלצת הרב גורן מכשיר השהיה שמטרתו להוות פתרון טכנולוגי חלופי לשימוש בגוי לזריעה ולעשיית שאר מלאכות האסורות מדאורייתא, לאחר עשיית היתר המכירה. בתחומין ב' התפרסם מאמרם של הרב ישראל רוזן ויאיר מאיר שהסבירו את הרקע ההלכתי עליו מבוסס פתרון זה ואת דרכי פעולתו של המכשיר. המכשיר עצמו אינו משפיע על הזריעה במאומה, אלא תפקידו להביא לידי כך שהמחרשה או המזרעה לא תעשה באופן ישיר, אלא ע"י שעון אוטומטי שבתוך מספר שניות יגיב על לחיצת כפתור. והיתר מכשיר זה מבוסס על כמה הנחות: א. מותר לעשות מלאכות דאורייתא בדרך שאסורה רק מדרבנן. ב. אין התורה אוסרת זריעה בגרמא. ג. זריעה בטרקטור המופעל בעזרת מכשיר גרמא וגז קבוע לא נחשבת לזריעה אלא לגרימת זריעה בלבד. והסתמכו שם על דבריו של הגרצ"פ פרנק.

אך הרב זאב ויטמן דחה היתר זה בשתי ידים (תחומין ז. וכן בספרו 'לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל' פרק ט. ובנספחים פרק כג). תחילה דן אודות דברי הגרצ"פ והביא אפשרויות אחרות להבנת הסוגיות בדיון גרמא בשביעית. עוד דן האם בכלל אפשר להגדיר פעולה זו כ'גרמא', ולדעתו כאשר אדם יחבר לבהמה עגלה מנוקבת ובה זרעים, והוא ישלח את הבהמה ויתן לה להסתובב בשדהו, ובתוך כדי כך תזרע השדה מאליה, שהרי הבהמה הולכת אדעתא דנפשא והזריעה אינה נשלטת ע"י האדם ומקום נפילתו המדויק של כל זרע וזרע תלוי בבהמה ובדרך הילוכה, פעולה זו יכולה

להחשב כגרמא. לעומת זאת אם אדם בונה מכשיר המבצע סדרת פעולות באופן עצמאי, ובהפעלתו הוא רק יגרום למכשיר זה לבצע בעצמו את הפעולות הנחוצות, הדבר לא יחשב לגרמא. והוסיף שבשונה משבת שהכנת מכשיר שיפעל בשבת נעשה בזמן מותר (ביום חול), הכנת המכשיר בשביעית נעשית בשנת השמיטה שכבר חלים בו האיסורים. לדעתו יש להשתמש בהיתר זה רק במקרים הכרחיים ביותר ולא ע"מ להמשיך ולגדל בשמיטה כרגיל. וע"ע במאמרו של הרה"ג **יעקב אריאל** (באהלה של תורה ג, ה) לגבי מכשיר גרמא בשביעית שהעלה שיש לחוש שגרמא בשביעית אסור.

✎ השקיה בגרמא או פסיק רישא

ע"פ האמור לעיל יש לדון האם מותר לגרוף מים מביתו לגינה, או ליטול את ידיו בכיור שמימיו נשפכים ע"ג דשא או צמחים.

הרמב"ם (פיה"מ ג, ד) ביאר שאע"פ שאסור לזבל את שדהו בידיים אפילו כשאינו מתכוון לזיבול, כגון שאינו מוצא מקום לפנות את הזבל והשדה מזדבלת מאליה. מותר להכניס לשדהו בהמות אע"פ שע"י כך השדה מזדבלת, כיון שאינו מתכוין לכך אלא רק לתת לצאן מקום, ואע"פ שהוא פסיק רישא שהבהמות יטילו את גלליהם ויזבלו את השדה וודאי שנח לו שהשדה מזדבלת, מ"מ כיון שהזיבול לא נעשה באופן מיידי אלא בגרמא הדבר מותר. וודאי שהיתר זה הוא רק כאשר אינו מתכוין לזבל השדה.

מי שטיפת הבית: בחוט שני (עמוד קמו) העלה שאסור להוציא מים דרך המרזב כששוטף את הרצפות כאשר המים יוצאים לגינתו, אף כשאין כוונתו להשקות את הצמחים אלא רק לשטוף הרצפות, משום שעדיין ליכא כעין בהמתו מוכחת עליו כיון שבפשוט מעשה זה הוא כדי להשקות, אך כיום שהדרך לערב במים חומרים המזיקים לצמחים, א"כ מוכח מעצם המעשה שאין כוונתו להשקיה ומותר. עוד כתב (עמוד קכו) שאם הצינור קבוע בקיר להוציא את המים של שטיפת הרצפות מותר, דהוי ככירתו מוכחת עליו (מה שיותר שכיח במציאות). דעת הגרי"ש **אלישיב** (מובא בדרך אמונה ציון הלכה יח) להחמיר שרק כשלא ניחא ליה מותר, אך בזמן שנח לו גם אם אינו מתכוין אסור. ונראה שחשש לדעת החזו"א (מנוחה נכונה מלאכת זורע הע' מד) שאינו חשוב לגרמא היות וכל השקיה נעשית באמצעות צינור. ובהליכות **שמיטה** (ג, ג) העלה שהדבר מותר כל זמן שאינו מתכוין במעשה זה להשקיה. וכ"פ **במנחת אשר** (סימן ה) משום שאין שום תועלת בהשקיה מוגזמת במקום אחד, והצמחים גדלים פרא ומאידיך הם נפסדים בצבעם ואיכותם. וכן העלה להקל **בילקוט יוסף** (יב, ח).

מי מזגן: כתב **בחוט שני** (שם) שאין לחוש כשהמים של המזגן יוצאים אל הגינה בשביעית, משום שאינו מוכח מהמעשה דכוונתו להשקאה ולכן כשאינו מתכוין מותר. והוסיף (עמוד קכו) שאם קושר את הצינור הנמשך מהמזגן לאילן שישקהו ודאי דאסור דהוי כאין כירתו מוכחת עליו (ע"פ

דברי הרמב"ם הי"ז). אך **בהליכות שמיטה** (ג, ג) העלה שאפילו אם נח לו בהשקיה זו מותר, כיון שהוא בגרמא שהרי לא מיד בהדלקת המזגן נשפכים המים. ובלבד שלא יכוון להשקייה בעת הדלקת המזגן. וכ"כ **במנחת אשר** (סימן ה) ו**בילקוט יוסף** (יב, ט).

הקמת סוכה על דשא ופירוקה

נחלקו הפוסקים האם מותר לפרק בשנת השמיטה סוכה שנבנתה ע"ג דשא, שהרי בזמן שהסוכה בנויה הדשא יונק פחות כיון שאינו חשוף לשמש, וכשמפרק את הסוכה גורם לריבוי יניקה בדשא, ודנו הפוסקים האם לאסור זאת בשמיטה משום זורע.

בשו"ת **הר צבי** (זרעים ח"ב סימן לד), **הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה ג, ח) ו**האור לציון** (עמוד כט) העלו שמותר לפרק את הסוכה גם אם ע"י מעשה זה מגביר את יניקת הדשא. וזאת משום שהגברת יניקה אסורה לדעת רוב הפוסקים רק מדרבנן (סימן שלח ס"ח ביה"ל ד"ה אפילו), ומכיון ששמיטה בזה"ז מדרבנן וגם אינו מכין לזה כלל, הוי פסיק רישא דלא נחא ליה בתרי דרבנן ומותר. ואף אם הוא דשא שלו ונח לו בפירוק הסוכה מותר, כיון שאינו עושה פעולה ישירה בדשא אלא מפרק את הסוכה ורק דרך אגב יש הגברת יניקה בדשא. וכ"כ **בילקוט יוסף** (ד, ל).

אולם החזו"א (כב, א) סובר לאסור כל פעולה כזאת, ולדעתו יהיה אסור לפרק את הסוכה מעל הדשא בשנת השמיטה משום זורע.

פרק ב' - פעולות שיש בהם משום שיפור השדה

ובו י"ד הלכות

פרק ב' עוסק בשני נושאים פרטיים, הוצאת זבלים לשדה וחציכת אבנים בשדה. ופרק ג' עוסק כולו בתוספת שביעית שאינה נוהגת בזה"ז, לכן נבאר פרקים אלו בקציר האומר למען יהיה החיבור שלם.

הלכה א':

"לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה, ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה מותר, ולא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שיעבור זמן שמזבלין בו לעבודת הארץ והוא משיקשור המתוק, ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה ואם ירצה להוסיף מוסיף, היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפתות"

סמל הוצאת זבלים לשדהו

במשנה שביעית (ב, ב) מובא "מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה". ומבואר שבשביעית עצמה אסור לזבל את השדה.

שנינו במשנה שביעית (ג, א-ג):

"מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות משיפסקו עובדי דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר משייבש המתוק רבי יוסי אומר משיקשור: עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפתות רבי שמעון אומר אף על האשפתות"

הרמב"ם ביאר ש'עובדי עבירה' היינו עובדי הארץ, והיינו מזמן שמפסיקים לעבוד בשנה השביעית, שקודם זה יחשוב כל הרואה אותו נושא הזבל שהוא מוליכו לעבודת האדמה, ושהוא מעובדי עבירה. וכן ביארו הר"ש ועוד.

ואם רוצה לרכז את האשפה בשדהו, צריך לעשותה לא פחות ממאה וחמישים סאה, שכשהיא בגודל כזה ניכר שאינה לזבל את שדהו אלא רק לשם ריכוז האשפה. ואין לעשות יותר משלש אשפתות לבית סאה, משום דמיחזי כמזבל שדהו כיון שהוא מפוזר. אבל בכל אחת ואחת מהאשפתות יכול להוסיף על גודלה כמה שירצה (רדב"ז ועוד).

כיום ישנם כמה דרכים לזבל את השדה: א. באמצעות זבל הניתן בכל כמה שבועות. ב. באמצעות זבל המתפרק לאט הניתן אחת לכמה חודשים. ג. באמצעות זיבול המגיע דרך מערכת ההשקיה.

ומכיון שיש אפשרות להשתמש בזיכול אחת לכמה חודשים, ודאי שעדיף לזבל בו קודם השמיטה כדי למעט עד כמה שניתן את הזיכול המותר בשמיטה עצמה.

בשו"ת באהלה של תורה (ג, לא) נשאל האם מותר לפזר דשן בשדה העומדת להיזרע מיד במוצאי השמיטה, השדה עדיין לא מוכנה לזריעה וניכרים בה גבעולים כסוחים מהקציר האחרון. האם הדבר מותר? ותשובתו שאם פיזור הדשן נראה בעליל שאינו מביא כל תועלת, יתכן שאין לגזור בזה, משום שאין חשד ובשעה"ד הדבר מותר.

הלכה ב':

"והרוצה לעשות כל שדהו שלש שלש אשפות לתוך בית סאה עושה, והרוצה לעשות זבלו אוצר עושה"

כמות פיזור הזבל המותרת

שנינו במשנה שביעית (ג, ג):

"עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפות לבית סאה יתר מכאן מחציב דברי רבי שמעון. וחכמים אוסרין עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה. עושה אדם את זבלו אוצר, רבי מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה"

הרמב"ם ביאר שהסיבה שיעמיק או יגביה את מקום האשפה, הוא משום שכך יראה שאין מחשבתו וכוונתו לתיקון הארץ ועבודתה, אלא לאסוף הזבל.

ומותר לאדם לעשות את זבלו אוצר, ביאר הר"ש שמותר לאדם לתת כמויות גדולות של אשפה במקום אחד, ואין לומר דמכיון שאסרו לתת יותר מג' אשפות אזי גם לעשות אוצר אסור, קמ"ל דמכיון שנותן הרבה אשפה במקום אחד, ניכר הדבר שלא עושה כן כדי לזבל שדהו אלא לאוצר. וכ"כ הכסף משנה.

הלכה ג':

"היה מעמיד הזבל על הסלע או שהעמיק בארץ ג' טפחים והערים הזבל, או שבנה על הארץ גובה ג' והעמיד עליו הזבל אינו צריך שיעור אפילו עשה כן כמה אשפות לתוך בית סאה בין גדולות בין קטנות מותר, שהרי הדבר ניכר שאינו לעבודת הארץ אלא לכניסת הזבל"

✎ הוצאת זבל בצורה הניכרת שאינה לזיבול

שנינו במשנה שביעית (ג, ג):

"עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפות לבית סאה יתר מכאן מחציב דברי רבי שמעון וחכמים אוסרין עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה עושה אדם את זבלו אוצר רבי מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע"

ביארנו לעיל שכשמניח את הזבל במקום הניכר, הרי שאינו נראה כמזבל שדהו. ובירושלמי מובא שכשם שמותר לתת על סלע וכד', ה"ה שמותר לתת במקום שיש שם סיד או צרורות או אבנים, שכיון שאין המקום ראוי לזריעה, אינו נראה כמזבל שדהו.

המשנה ראשונה סובר שיש להעמיק תחת כל ערימה וערימה של אשפה שנותן בשדה. אולם הגפ"א **אש ותורת השביעית** (עמוד קפא) סוברים שאין צריך להעמיק אלא תחת הערימות הנוספות, אך על הכמות המותרת א"צ, שהרי מותר לתת אותם בשדה.

הלכה ד':

"מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי זבל, והעושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתים ויכניס הצאן לתוכו, וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין"

✎ זיבול ע"י הכנסת צאן

שנינו במשנה שביעית (ג, ד):

"המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעה סאין רשב"ג אומר בית שמנת סאין"

הראב"ד סובר שרק כאשר אין כוונתו לזבל את שדהו עי"ז מותר, כגון שאין לו מקום להעמיד את הצאן, או שצריך לחלוב ולגזוז אותם במקום מיוחד. וכ"ד הגר"א.

הפאת השולחן (סימן כא סק"ז) ביאר ששיטת הגר"א כרש"י ותוספות שההיתר לזבל שדהו הוא בחוסר כוונה לזיבול. **והבית רידב"ז** (ב, ד) סובר שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלויה בדין של אינו מתכוון בפסיק רישא של מלאכה דרבנן, הרמב"ם מתיר והראב"ד אוסר.

עוד סובר **הראב"ד** שגם אם עשה דיר לצורך העמדת הצאן, מ"מ אסור להשאיר את הזבל במקום הדיר, באופן שע"ז תזדבל השדה במקום ההוא, שנמצא זה מזבל את שדהו בשביעית, אלא שצריך

להוציא אח"כ את הזבל מן הדיר ולהעמידו בתוך שדהו בסדר של אשפות גדולות, ע"פ השיעורים המותרים לכל מוציאי זבלים.

מהר"י קורקוס למד מההיתר לזבל את שדהו ע"י דיור, שכל מלאכה הנעשית ע"י בעלי חיים בשביעית אע"פ שהאדם גורם להם, מותרת. אך הרב קוק בשו"ת **משפט כהן** (סימן פא) סובר שהלכה זו מיוחדת לדיור, ואין ללמוד ממנה לשאר המלאכות ולהתירם ע"י בעלי חיים.

הלכה ה':

"היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין, כדי שידעו הכל שהצאן הטילו בה ונדדירה, ולא יאמרו זיבל זה כל שדהו בשביעית"

❧ שיור בשדה ללא זיבול לצורך היכר

שנינו במשנה שביעית (ג, ד):

"היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין"

הרדב"ז ביאר שהרמב"ם שינה את לשון המשנה כדי שלא תקשה עליו קושיית הראב"ד, ולכן כתב 'היתה כל שדהו' ולא כתב 'המדד'.

הפני משה סובר שהמחיצות שעושה בהם את הסהר צריכות להיות מחיצות גמורות כדרך שעושה לרשויות של שבת, וכ"כ **פאת השולחן** (סימן כא סק"י) ועוד. **אולם בתורת השביעית** (עמוד קפח) סובר שאפשר לעשות מחיצות בכל דבר מכיון שנועדו רק להיכר, אלא כל שניכר שיש כאן דיור של הצאן ולא לזיבול השדה, המחיצה מועילה.

הלכה ו':

"לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון שיסיר ממנה הסלע, ואם התחיל מקודם שביעית ופצל ממנה שבע ועשרים אבנים ברבוע ג' על ג' על רום ג' כל אבן מהן אמה על אמה ברום אמה או גדולות מזו ה"ז מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה"

❧ חציבת אבנים מסלע שבשדה

שנינו במשנה שביעית (ג, ה):

"לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות שהם שלש על שלש על רום שלש שיעורן עשרים ושבעה אבנים"

הרמב"ם סובר שטעם האיסור הוא משום שהוא יפה לארץ כשמסיר ממנו הסלע. והוסיף שגם ההיתר להמשיך את החציבה אם התחיל בה קודם השביעית הוא רק כאשר אינו מתכוין, אבל כשמתכוין לתיקון שדהו אסור. וכ"כ הר"י **קורקוס** (ב, ח), **ערוך השולחן** (כ, טז) ועוד.

אך הר"ש הביא בשם התוספתא (ג, א) שמותר אף כשמתכוין לעשות שדה, כגון לצורך מוצאי שביעית, ולא חוששים שנראה כמתקן לצורך שביעית, דכיון דאיכא שיעור מרובה כ"כ לא חשו למראית העין, דמאן דחזי סבר שעושה לצורך אבנים.

הלכה ז':

"גדר של אבנים שיש בגבהו י' טפחים או יתר ורצה ליטול כל אבניו אם היו בו י' אבנים או יתר כל אחת מהן משוי שנים או גדולות מזו ה"ז נוטל שהרואה יודע שלצורך האבנים הוא נוטל, היה פחות מ' או שהיו פחות מ' אבנים או שהיו אבניו קטנות ממשוי שנים נוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ"

נטילת גדר אבנים משדהו

שנינו במשנה שביעית (ג, ו):

"גדר שיש בו עשרה אבנים של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו. שיעור גדר עשרה טפחים פחות מיכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח"

הר"ש, **רא"ש** ועוד סוברים שמותר ליטול מגדר זאת גם אבנים גדולות וגם קטנות, וכ"כ **הר"י קורקוס** ו**הרדב"ז** בדעת הרמב"ם. וכ"כ **ערוה"ש** (כ, יז) ועוד. **אך מהרי"ל דיסקין** (דיני שביעית אות יח סק"ג) סובר שרק אבנים גדולות מותר ליטול.

הלכה ח':

"בד"א בשנתכוון לתקן שדהו, (או) שהתחיל ליטול בשביעית אבל אם לא נתכוון לתקן שדהו או שהתחיל מקודם שביעית נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום וגומם עד לארץ, וכן אם היה נוטל משדה חברו אף על פי שהוא קבלן גומם עד לארץ"

אופנים המותרים בנטילת האבנים

שנינו במשנה שביעית (ג, ו):

"בד"א מתוך שלו אבל מתוך של חברו מה שהוא רוצה יטול. בד"א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית, אבל אם התחיל בו מערב שביעית מה שהוא רוצה נוטל"

הרדב"ז התקשה, הרי הרואה אינו יודע כוונתו ואומר מתקן שדהו בשביעית כיון דליכא גילוי מילתא. ותירץ, שזוהי מחלוקת בירושלמי, ומדובר בשיש לו בניין ובניינו מוכיח עליו, אבל אם אין

לו בנין אפי' אין מתכוון לתקן את השדה אסור שהרואה אומר מתקן את שדהו בשביעית. ויגיד עליו רעו, שאם התחיל בו מערב שביעית דאיכא גלוי מילתא שאינו מכוין מלאכתו בשביעית אבל כל היכא דליכא שום גילוי אסור.

הר"ש, הרא"ש ועוד התירו בכל ענין כאשר התחיל מערב שביעית, וגומם עד לארץ. ודין זה אמור גם לגבי נטילת גדר וגם בדין פתיחת מחצב (אך מהרמב"ם מוכח שאין היתר זה בפתיחת מחצב), שאם התחיל מערב שביעית או כשאינו מתכוין לתקן שדהו, מותר בכל אופן. וכ"ד פאת השולחן (סימן כא ס"ק יא), וחזו"א (יט, ד).

הלכה ט':

"אבנים שראויות שתזעזע אותן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו, אם יש בהן שתיים של משוי שנים שנים ה"ז מותר ליטול אותן, היו קטנות מזה לא ינטלו"

גודל האבנים המותרות בנטילה

שנינו במשנה שביעית (ג, ז):

"אבנים שזעזעתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו אם יש בהם שתיים של משוי שנים שנים הרי אלו ינטלו"

הרדב"ז העיר שאין הכוונה שמותר ליטול אותם שתי אבנים בלבד, אלא מותר ליטול הכל אגב אותם שתי האבנים. ומלת 'אותם' קאי על האבנים שראויים לזעזע אותם המחרישה. ובאמת שכן עולה מגירסת הר"ש והרא"ש, וכ"כ הערוך השולחן (כ, יט) ועוד.

אולם הרידב"ז (על הירושלמי פ"ג ה"ה) כתב בשם המלאכת שלמה שרק את אותם האבנים הגדולות מותר ליטול, אבל את הקטנות אסור. והחזו"א (יט, ד) סובר שאם אינו מתכוין לתקן שדהו, נוטל אף אבנים קטנות כדין גדר.

הלכה י':

"המסקל שדהו בשביעית מפני שהוא צריך לאבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, וכן אם היה לו בשדהו גרגר של צורות, או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, ואם יש תחתיהן סלע או קש יטול את כולן"

צורת סיקול אבנים המותרת

שנינו במשנה שביעית (ג, ז):

"המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, וכן גרגר של צרורות או גל של אבנים, נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ. אם יש תחתיהן סלע או קש הרי אלו ינטלו"

כתב הפאת השולחן (סימן כא ס"ק טז) עפ"ד הירושלמי, שכל האיסור ליטול את האבנים התחתונות הוא דוקא אם הם מחוברות לקרקע, אך אבנים תלושות מותר לסקל. שדוקא המחוברות יש בהם טורח רב ואין עושין כן אא"כ רוצים לנקות את השדה שתהא ראויה לזריעה. וכ"כ הערוה"ש (כ, כ). אולם הרידב"ז (בירושלמי) סובר שלעולם אסור לסקל גם אבנים תלושות, אא"כ מניח את הנוגעות בארץ, שאז אינו נראה כמתקן את הקרקע. וכ"ד הגר"א, שו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן קעו).

הר"ש סובר שכאשר יש מתחת למקצת האבנים תבן וקש, מותר לסקל את כולן, גם אם אין תחתיהם תבן וקש, משום שכיון שאין כל המקום ראוי לזריעה, מוכח שאין כוונת הסיקול בשביל עבודת קרקע, אלא בשביל שהוא צריך לאבנים. אך מהריב"מ"ץ ורע"ב נראה שרק היכן שיש תבן וקש מותר לסקל את האבנים, אך לא את שאר האבנים.

הלכה יא':

"לא ימלא אדם גיא עפר או יתקננו בעפר מפני שמתקן את הארץ, אבל עושה הוא חייץ על פני הגיא, וכל אבן שיכול לפשוט את ידו וליטלה והוא עומד על שפת הגיא הרי זו תנטל"

מילוי עפר בארץ

שנינו במשנה שביעית (ג, ח):

"ולא יסמוך בעפר אבל עושה הוא חייץ כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה הרי זו תנטל"

הרמב"ם פירש שאסור למלא את הגאיות בעפר, אך מותר לעשות מחיצה כדי להבדיל את הגיא מכל השדה. ורק את האבנים הקרובות לו מותר ליטול, מפני שכשנראה אותו יורד או ישלשל עצמו לקחת אותם, נאמר שהוא לתקן שדהו נתכוין.

אך הר"ש ביאר שהאיסור הוא לסכור את מקום יציאת המים באבנים ע"י נתינת עפר וטיט ביניהם משום דמיחזי דמתכוין להשקות מהם שדותיו. אבל מותר לו לבנות חייץ, היינו גדר אבנים זו ע"ג זו, אך לא יתן ביניהם עפר או טיט. הרידב"ז הקשה, דכיון שמתקין אבנים אלו כדי שלא יחליקו בירדיתם למים, מה יועיל אם לא יניח שם עפר או טיט, ועוד, כיון שהשקאה עצמה מותרת, אפילו נראה שמתכוין להשקות שדותיו יש להתיר!

מדברי הרמב"ם עולה שאסור לבנות טראסות חקלאיות לצורך זריעה, והוא משום תולדה דחרישה. והחזו"א (יט, י) סובר שהאיסור הוא רק כאשר ממלא מדרגות אלו בעפר, אך בלא זה מותר. ולדעתו (כז, ה) היתר זה הוא בכל משך שנת השמיטה.

לגבי לקיחת האבנים, הראב"ד הסביר שלעולם בשדה שלו אסור לקחת אבנים, אפילו אבן כזאת שהיא קרובה עד כדי שיעור שפושט ידו ליטלה. וכל ההיתר כאן הוא לקחת אבן משדה חברו ואין בכך משום גזל. דכיון שהוא עומד ברה"ר ויכול ליטלה הרי היא הפקר.

הלכה יב':

"אבני כתף והם הנטלות ב' ג' על הכתף מותר להביאן מכל מקום בין משדה חברו בין משדהו, וכן הקבלן מביא מכל מקום ואפילו אבנים גדולות בין משדה שקבלה בין משדה שלא קבלה"

גודל האבנים המותרות בהבאה

שנינו במשנה שביעית (ג, ט):

"אבני כתף באות מכל מקום והקבלן מביא מכל מקום ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר' מרבי יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף"

הרמב"ם פירש שהקבלן מביא מכל מקום כיון שאינה שדה שלו, אינו מתכוין להכשיר את הקרקע, כפי שראינו לעיל שמותר לקחת אבנים משדה חברו. והר"ש ביאר שדרכו לבנות בניינים בקבלנות, וגם משדה שלו מותר לקחת, שמשדה חברו הרי מותר לקחת גם אם הוא אינו קבלן! עוד פירש שהקבלן הוא אריס, ואע"פ ששדה זו היא כשלו, מותר לקחת ממנה אפילו אבנים קטנות. אך דעת הראב"ד שקבלן הוא שקיבל לעשות חריץ בשדה, ואין חוששים שכוונתו לחלוק את השדה ע"י לקיחת האבנים.

נמצא ג' שיטות מיהו הקבלן: א. בונה בניינים ולכן אין כוונתו לשדה. ב. מקבל עליו עבודה בשדה, אך חשובה כאינה שלו ולכן מותר ליטול אבנים. ג. קיבל לעשות חריץ, וקמ"ל שאין כוונתו למלאכה זו.

הלכה יג':

"פרצה שהיא סוגה בעפר אם אינה מכשלת את הרבים אסור לבנותה, ואם היתה מכשלת את הרבים או שלא היתה סוגה בעפר אלא פתוחה לר"ה מותר לבנותה"

גדר אבנים שנפרצה

שנינו בירושלמי (סוף פרק ג):

"כל פירצה שהיא סגה בעפר אסור לגודרה בשביעית ושאינו סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית שאינה מכשלת את הרבים אבל אם היתה מכשלת הרבים אף על פי שאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית"

הראב"ד סובר שמותר לבנות פרצה בשביעית כדרכו תמיד, ואין חילוק בין מכשלת את הרבים לשאינה מכשלת, ובין סוגה בעפר לשאינה סוגה.

הלכה יד':

"אסור לו לבנות גדר בשביעית בין שדהו חבירו, אבל בונה גדר בינו ובין ר"ה, ומותר להעמיק עד הסלע ומוציא את העפר וצוברו בתוך שדהו כדרך כל מעמידין זבל, וכן אם חפר בור ושיח ומערה בשביעית צובר העפר בתוך שדהו כדרך כל החופרים"

בניית גדר האסורה והמותרת

שנינו במשנה שביעית (ג, י):

"הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עד הסלע מה יעשה בעפר צוברו ברשות הרבים ומתקנו דברי רבי יהושע רבי עקיבא אומר כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים לא יתקנו מה יעשה בעפר צוברו בתוך שדהו כדרך המזבלין וכן החופר בור ושיח ומערה"

הר"י קורקוס סובר שהאיסור לבנות גדר בינו ובין חבירו הוא רק בשדה בלבד, אך בחצירו אין איסור, מכיון שכל האיסור בינו ובין חבירו הוא רק מחמת שנראה שומר פירותיו, או מחמת שמונע מלהיכנס לשדותיו, ובחצירו לא חששו לכך. וכ"כ **הערוך השולחן** (כ, כז).

הר"ש הסתפק עפ"ד הירושלמי לגבי צבירת עפר בשדהו, האם מה שמותר לצבור העפר כדרך המזבליים, כשבונה את הגדר, שהוא בודאי כשיעור האשפות והמשפלות, שמותר לצבור זבל, וה"ה לעניין הזמן שמותר רק משפסקו עוברי עבירה. או שמא בצבירת עפר אע"פ שהשוו חכמים שתהיה כדרך המזבליים, כדי שלא יתחלף בזבליים ויסברו שגם זבליים מותר להעמיד באופן כזה, ויבוא מזה ביטול לדברי חכמים שהגדירו את השיעור של האשפות, אבל בהוצאה של ציבורי העפר שהבנין מוכיח עליו, אין חשש לאסור אפילו לפני הזמן שפסקו המזבליים.

במראה הפנים (ג, ז) כתב שכיון שלא נפשט הספק בירושלמי אזלינן לחומרא. אך בתורת השביעית (עמוד רכד) כתב דמכיון שהספק הוא בדרבנן אזלינן לקולא.

בילקוט יוסף (ו, ג-ד) העלה שאסור לבנות גדר בשביעית בין שדהו לשדה חברו, כיון שלצורך בניית גדר יש לחפור תחילה יסודות להחזקתה, ויש חשש שאחר חפירת היסודות יימלך להשתמש בחפירה לזריעה או לנטיעה ולא לבניית גדר. אבל לבנות גדר בינו ובין רשות הרבים מותר. ואפילו אם מעמיק בחפירה עד הסלע, מותר. וכן מותר לחפור בורות לצורך תקיעת עמודים כדי להניח שם גדר או רשת, שאין דרך לזרוע סמוך לרה"ר. וכן מותר לבנות בשביעית גדר להפריד בין שדהו לביתו, או לחצרו, או לבית של חברו, או לחצרו, ואפילו שעקב הבניה מעמיק בקרקע. וכן מותר לבנות גדר בין שדהו לשדה גוי, ורק בין שדהו לשדה חברו ישראל אין עושים גדר. אולם החופר בקרקע כדי לבנות גדר והוא במקום שיש לחוש שיטע שם אילנות במדרכה וכד', יש להחמיר שלא לחפור בשביעית.

פרק ג' - עשיית מלאכה ערב השנה השביעית

ובו י"א הלכות

הלכה א':

"עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה"

תוספת שביעית

המשנה הראשונה במסכת שביעית (א, א, ד) דנה בחריש הקודם לשנת השמיטה:

"עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי ובית הלל אומרים עד העצרת וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו"

עוד שנינו בראש השנה (ט).

"ודמוסיפין מחול על קדש מנלן? דתניא: בחריש ובקציר תשבת, רבי עקיבא אומר: אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית - שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'. אלא: חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר: מה חריש רשות - אף קציר רשות. יצא קציר העומר שהוא מצוה"

א"כ לדעת ר' עקיבא הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' מיותר, ולכן יש לדורשו על תוספת שביעית. גם לדעת ר' ישמעאל החולק עליו וסובר שפסוק זה מדבר על שבת, אומרת הגמ' במועד קטן (ד). שיש דין תוספת שביעית, אלא שהוא לומד זאת מהלכה למשה מסיני.

א. בירושלמי (א, א) נאמר שעד הזמנים המנויים במשנה החרישה יפה לפרי או לעץ, מכאן ואילך הרי הוא כמתקן שדהו לשביעית. וכ"כ הרמב"ם כאן. וביאר הרב קוק שדוקא עבודות כאלה שיש בהן משום תיקון הארץ לשביעית, אסורות בתוספת שביעית. כגון חרישה ששייך תיקון הארץ בשביעית ע"י, וכן זמירה בעבודת האילן שייך ג"כ שהיא לצורך שביעית. אבל קצירה ובצירה שאינה משום תיקון עבודת הארץ לשביעית אינה אסורה בתוספת שביעית, אפילו בזמן שהמקדש קיים.

רש"י (ר"ה ט). ביאר שחריש נאסר שלושים יום קודם השביעית, מכיון שמזמן זה הוא מועיל לשביעית. ובמ"ק (ד. ד"ה קראי) לא הזכיר את טעם האיסור מחמת שהחרישה מועלת לשביעית, אלא רק שהוא ילפותא בעלמא מצד תוספת.

וביאר בשו"ת **אגרות משה** (יו"ד ג, קל) שלכן התוספת אינה יותר משלושים יום, ולא די בתוספת כלשהו כמו תוספת שבת ויו"ט. בשו"ת **מנחת שלמה** (א, מח) ביאר שתוספת שלושים יום שונה במהותה לתוספת שביעית מפסח ועצרת, שתוספת שלושים יום אסורה מצד עצמה, ולכן אסור לנטוע בה גם אם אין הנטיעה לצורך שביעית כלל, ודומה לתוספת שבת ויו"כ שאסור מחמת עצמו. ואילו חרישה האסורה מפסח ועצרת הוא רק מפני שזה לצורך שנה שביעית.

ב. **הר"ש ור"ת** (הביאו הר"ש ב, ו) סוברים שאפילו עבודות שיש בהם תיקון לשביעית, לא נאסרו כי אם אלו האסורות מהתורה, אבל העבודות שבשביעית עצמה אינן אסורות אלא מדרבנן, לא גזרו עליהם בתוספת שביעית. ולדעת הר"ש חרישה אסורה מהתורה ולכן אסורה בתו"ש.

ג. **הר"ש** (ב, ו) למד איסור נטיעה בערב שביעית בק"ו מזמירה האסורה בשביעית כתולדת של זורע. ומתוך שלמד דיני ערב שביעית מדיני שביעית משמע שסובר שדיניהם שווים. ותוספת שביעית היא התפשטות שנת השמיטה לפניה. וכ"כ **תוספות** (מו"ק ג: ד"ה יכול).

תוספת שביעית בזמן הזה

הגמ' מסייגת לימוד זה "וכי גמירי הלכתא - בזמן שבית המקדש קיים, דומיא דניסוך המים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים - לא". וכ"כ **הרמב"ם** (כאן ולקמן הלכה ט).

שנינו במו"ק (ג: ד-):

"אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום. אמר ליה רבי זירא לרבי אבהו, ואמרי לה ריש לקיש לרבי יוחנן: רבן גמליאל ובית דינו היכי מצו מבטלי תקנתא דבית שמאי ובית הלל? והא תנן: אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין! אשתומם כשעה חדא, אמר ליה: אימור כך התנו ביניהן: כל הרוצה לבטל - יבוא ויבטל. ורבי יוחנן אמר: רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא בטיל להו. מאי טעמא? גמר שבת שבת משבת בראשית, מה להלן היא אסורה, לפניה ולאחריה - מותרין, אף כאן, היא אסורה, לפניה ולאחריה - מותרין. מתקיף לה רב אשי: מאן דאמר הלכתא - אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא? ומאן דאמר קרא - אתיא גזרה שוה עקרה קרא? אלא אמר רב אשי: רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא - בזמן שבית המקדש קיים, דומיא דניסוך המים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים - לא"

א"כ, בגמ' הובאו ג' דעות לגבי סמכות בית דינו של רבן גמליאל לבטל את תוספת שביעית. א. התנו שכל הרוצה לבטל יבוא ויבטל. ב. למדו לימוד משבת בראשית שלפניה ואחריה מותר. ג. למדו הלכה למשה מסיני דווקא בזמן שהמקדש קיים.

התוספות (מו"ק ד. ד"ה מה) סוברים שאפילו לפי רבן גמליאל ישנה תוספת שביעית בזמן הזה, שאורכה 'כל שהוא'. **הר"ש סיריליאו** (א, א ד"ה אף) סובר שיש להוסיף יותר מאשר תוספת רגילה של יו"ט, והוא יום אחד לפחות. **המקדש דוד** (סימן נד) שואל, ודאי שיש תוספת כל שהוא לשביעית, הרי השביעית מתחילה בראש השנה, וישנה תוספת ליו"ט! לכן הוא מציע השלכה מעשית אחת לכך שישנה תוספת שביעית 'משהו' מלאכה ע"י גוי בזמן תוספת שביעית, שבזמן התוספת גם ע"י גוי אסור לעשות מלאכה.

ומובא בשו"ת **תשובות והנהגות** (ח"ה סימן שה) "שראוי לכל אחד בארץ ישראל, שכשמקבל בפה בערב ראש השנה את קדושת היום של ראש השנה, יוסיף "ואני מקבל עלי מצות שמייטה שציוני הבורא יתברך שמו" ... שורש הדברים, דאף דקיימא לן שאין תוספת שלשים יום בזמן הזה... מכל מקום צריך תוספת כלשהו, וכמו שכתבו התוספות (מו"ק ד. ד"ה מה), דילפינן משבת שצריך להוסיף כל שהוא בכניסתו וביציאתו... ומעתה אני אומר דון מינה ומינה, דכשם שבתוספת שבת מבואר בקדמונים (ריטב"א ר"ה ט. ורבינו יונה ועוד) שמצוה לקבל שבת בפה, הוא הדין בשמייטה שאף שהקדושה חלה מאליה, בהגיע היום ומשהו קודם, מכל מקום ראוי לקבל על עצמו תוספת זו בפה כמו בשבת".

עוד יש להביא כאן את דברי **הגרש"ז אוירבך** (מנחת שלמה א, מח) "אך יש להדגיש דתוספת של ל' יום חלוק מתוספת של פסח ועצרת, שהרי מבואר דאסור לנטוע בזמן הבית אפילו אילן סרק תוך ל' יום, גם אם הקליטה שתהא לאחר שתי שבתות יהיה עדיין לפני ראש השנה, ואף על גב שהנטיעה היא לתמיד ואינה כלל לצורך שנה שביעית... והרי זה דומה במקצת לתוספת של שבת ויום הכיפורים דאסור מחמת עצמו, ואילו חרישה דאסרינן מפסח ועצרת הוא רק מפני שזה לצורך שנה שביעית".

ס זמן המותר בחרישה ערב שביעית

שנינו בתחילת מסכת שביעית (א, א. ב, א):

"עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית? בית שמאי אומרים: כל זמן שהוא יפה לפרי. ובית הלל אומרים: עד העצרת. וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו"

"עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות אמר ר' שמעון נתת תורת כל אחד ואחד בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת"

בירושלמי (א, א) מבואר שההיתר עד העצרת דווקא הוא משום שעד זמן זה החרישה יפה לפרי, מכאן ואילך הוא מנבל פירותיו. ובאילן סרק עד זמן זה הוא מעבה את העץ, מכאן ואילך הוא

מתיש את כוחו. ומכיון שהוא יודע שחרישה זו מתישה כוחו של האילן, הוא אינו מתכוין אלא לעבודת הארץ.

הרמב"ם (פיה"מ ב, א) ביאר דכיון שצריך לזרוע בשדה הלכן אחרי החרישה, צריך שיהא בה רטיבות מצויה, ולכן לא יחרשנה אלא כל זמן שיש בה רטיבות. ושדה האילן, הופכין אותה בחרישה כדי שירד המים ויחדור לעומקה, לפיכך אין צורך שיהא בה לחות או רטיבות, אלא מותר לו לחרשה ואפילו משתכלה הלחה.

הלכה ב':

"אי זו היא שדה האילן, כל שלשה אילנות לבית סאה, אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל ואפילו הן של שלשה אנשים רואין אותן כאילו הם תאנים, אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה חורשין כל בית סאה בשבילם, והוא שיהיה רחוק בין כל אחד ואחד כדי שיהיה הבקר יכול לעבור בכליו"

הגדרת 'שדה אילן'

שנינו במשנה שביעית (פרק א, משניות ב-ג, ה):

"[ב] איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה. אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי - חורשים כל בית סאה בשבילן, פחות מכאן אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו. [ג] אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים אם ראויים לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן פחות מכאן אין חורשין להם אלא לצרכן: [ה] שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן וכמה יהא ביניהם רבן גמליאל אומר כדי שיהא הבקר עובר בכליו"

צורת עמידת האילנות: נחלקו מפרשי הירושלמי האם צורת עמידת האילנות מעכבת או לא. הפני משה (א, ב) סובר שדווקא כאשר העצים עשויים כחצובה מפוזרים אחד כנגד שנים, מצטרפים לחרוש כל בית סאה בשבילם, מכיון שצורת עמידתם תופסת מקום ניכר בשדה, אך אם נטועים בשורה, אין חורשים להם אלא כל צרכם. וכ"ד החזו"א (יז, ט). מנגד, הרידב"ז סובר שאם יש ביניהם כדי שיהא הבקר עובר בכליו, אף שעומדים כשורה הם ג"כ מצטרפים. ולא אמרו שאינם מצטרפים אלא כשהם סמוכים זה לזה יותר משיעור שהבקר יכול לעבור בכליו. דמכיון שהם צפופים כ"כ, הרי שהשורשים שלהם אינם מתפשטים יפה מהצד ולכן עומדים לעקירה. וכן משום שאם השורשים אינם מתפשטים אין צורך לחרוש בשבילם את כל השדה. וכך מסקנת הירושלמי ע"פ הגר"א ועוד.

חרישת קרקע מופלגת מהאילנות: אע"פ שהפני משה 'מחמיר' כאשר העצים אינם נטועים בפיזור, מיקל הוא שגם כאשר העצים נטועים למעלה והבית סאה למטה, או ההיפך, באופן שרחוק הדבר שהחרישה בקרקע הרחוקה מהם תועיל לאילנות, מ"מ לעולם מועלת היא וחורשים כל בית סאה בשבילים. אולם הר"ש סיריליאו (א, ב) ו**מהר"א פולדא** (א, ד) מחמירים שאין לחרוש באופן זה, מכיון שאינו מועיל לאילנות.

פחות מג' אילנות: נחלקו המפרשים מה הדין כאשר בשטח בית סאה נטועים פחות מג' אילנות: **רש"י** (ב"ב כו: ד"ה ואלא) **מאירי** (שם ד"ה אבל) ועוד סוברים שאין חורשים אלא כדי צרכן של האילנות שהוא כמלא אורה וסלו חוצה לו. אך רש"י במקום אחר (סוכה לד. ד"ה ה') ו**הרש"ש** (ד"ה הלכה) סוברים שחורשים לכל אחד לפי חשבון של חלוקת הבית סאה לשלושה.

כמות הפרי בכל אילן: דעת **הרמב"ם** (פיה"מ א, ד) ו**הר"ש** (א, ג) שכל אחד מהאילנות צריך שיעשה ככר דבילה שהוא שישים מנה, ולא מועיל שכל העצים יחד מוציאים שיעור זה. אך הריב"מ (א, ד) ו**הראב"ד** (א, ד) סוברים שאין צריך שיהיה כל אחד מהם ראוי לעשות ככר דבילה, אלא די שכולם יחד יהיו ראויים לשיעור זה. אלא שצריך שכל אחד מהאילנות יהיה ראוי לעשות לפחות שליש משיעור זה, ולא די שאחד מהאילנות ראוי לכמות מרובה ואחד לכמות קטנה. ו**מהר"י קורקוס** (א, ד) סובר בדעת הרמב"ם שהעיקר הוא ששלושת העצים יחד עושים שישים מנה, ואף אם אחד מהעצים מוציא שיעור קטן מהשאר. וכ"כ **האבן האזל** (כרם ציון, ג, ד) ועוד.

הלכה ג':

"היו פחות משלשה לבית סאה, או שהיו שלשה ואחד ראוי לעשות שישים מנה או יתר והשנים אינן ראויין לעשות, או שנים ראויין לעשות אפילו מאה מנה ואחד אינו עושה אין חורשין להן אלא לצרכם והוא מלוא האורה וסלו חוצה לו"

אילנות סמוכים ומפוזרים

שנינו במשנה שביעית (א, ג-ד):

"[ג]...פחות מכאן אין חורשין להם אלא לצרכן: [ד] היה אחד עושה ככר דבלה, וב' אין עושין, או ב' עושין ואחד אינו עושה, אין חורשין להם אלא לצרכן עד שיהיו מג' ועד ט'"

הר"ש סיריליאו (א, ג) כתב שכשישנם ארבעה אילנות שיש ביניהם שיעור שהבקר וכליו עוברים, ושניים צפופים - הרי הם כחמישה. והעץ המרוחק נותנים לו כדי אורה וסלו, ואילו העץ הסמוך לרביעי הרי הוא כמי שאינו ואין חורשים בעבורו כלל. בשו"ת **ציץ אליעזר** (א, יט) כתב שהרמב"ם השמיט דין הרואים, מכיון שלשיטת הרמב"ם אנו מסתכלים אם עושה ככר לבית סאה, ואפילו אם העצים עומדים לעקירה, הרי השאלה היא כמות הפרי המופקת מהעץ.

הר"ש והרא"ש סוברים שאם כל האילנות קרובים זל"ז, פחות מכדי השיעור שהבקר עובר בכליו - אז אין חורשים להם כלל אפילו כדי צרכן, שהוא כשיעור אורה וסלו חוצה לו, משום שקיימי למיעקר חושבים כאילו אינם, ואינם בכלל ההיתר של שדה אילן. וכ"כ **ערוך השולחן** (יח, ז) והחזו"א (יז, טו).

אך המלאכת שלמה סובר שאת שיעור מלא אורה וסלו לעולם חורשים, אפילו אם הם מקורבים זה לזה ביותר, דלא גריעי מפחות מכאן. וכ"כ מדברי הר"י **קורקוס** (א, ב ד"ה ככר).

עד מתי מותר לחרוש שיעור 'מלא אורה וסלו'? **הרדב"ז** בתשובה (ח"ה סימן אלף תקס) סובר ששיעור זה מותר לחרוש עד ראש השנה. **אך הר"ש סיריליאו** (א, א ד"ה פחות) סובר שגם שיעור מלא אורה וסלו מותר לחרוש רק עד העצרת. וכ"כ **החזו"א** (יז, ח).

הלכה ד':

"היו מג' ועד תשעה וראוין לעשות ששים מנה חורשין כל בית סאה בשבילן ואף על פי שיש בהם מי שאינו ראוי לעשות"

כמות הפירות ופיזורם מג' ועד ט' אילנות

שנינו במשנה שביעית (א, ד): "...אין חורשין להם אלא לצרכן עד שיהיו מג' ועד ט'".

לעיל (הלכה ב) הבאנו את מחלוקת הראשונים האם צריך שכל אחד מהעצים יהיה ראוי לשיעור זה, או שדי בשלושתם ביחד יהיו ראויים לכך. ולדעת **הראב"ד** צריך שדוקא יהיה השיעור של ששים מנה מחולק ביניהם בשוה, ואם הם יותר משלושה ועד תשעה, צריך לעולם שתהיה החלוקה בערך שוה לכל אחד ואחד מהאילנות.

הרדב"ז (ג, ג) ביאר בדעת רש"י והירושלמי שהקפידא היא שיהיו האילנות מרוחקים ריחוק שוה לפי מספרם פיזורם בשטח בית סאה. וזה הפיזור הוא דוקא עד תשעה, אבל בעשרה אילנות אפילו אינם מפוזרים בכל הבית סאה חורשים אותו כולו. ונמצא שלדעת **הרמב"ם** אין צורך בפיזור שוה של האילנות בתוך הבית סאה.

הלכה ה':

"היו עשרה אילנות לתוך בית סאה או יתר בין עושין בין אינם עושין חורשין כל בית סאה בשבילן, עשר נטיעות מפוזרות לתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה ודבר זה הלכה למשה מסיני"

דין עשרה אילנות

שנינו במשנה שביעית (א, ד-ו):

"[ד] היו עשרה מעשרה ולמעלה בין עושין בין שאינן עושין חורשין כל בית סאה בשבילן.

[ו] עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ר"ה"

במשניות וההלכות הקודמות למדנו מה דינם של מספר אילנות מצומצם הקיים במקום אחד, עד כמה המרווח ביניהם, כמה שטח מותר לחרוש ועוד. משנתנו עוסקת בנידון של עשרה אילנות ומעלה הקיימים במקום אחד, מה דינם.

כמות הפרי בכל אילן: הרמב"ם (פיה"מ א, ד) כתב שאם היו עשרה אילנות או יותר בתוך בית סאה, בין שהיו עושים הרבה או מעט, חורשים כל בית סאה בשבילם. ולמדו מהר"י קורקוס והרדב"ז בדבריו שלמעלה מעשרה אילנות, אין חשיבות מה הכמות שעושים האילנות. וכ"כ הערוך השולחן (יח, טו). **המשנה ראשונה** (א, ד) סובר שאפילו אינם מניבים כלל פירות, חורשים כל בית סאה בשבילם. והר"ש והרא"ש סוברים שכל אילן צריך שיעשה שליש ככר או תשיעית.

פיזור הנטיעות: רש"י (סוכה לד. ד"ה הלכה), **תוספות** (ב"ב כו: ד"ה עשר) וראשונים נוספים סוברים שדוקא אם הנטיעות מפוזרות במרחק שווה בין זו לזו, אז מותר לחרוש את כל הבית סאה בשבילם, אבל אם הן פחות מעשר, או שאינן מפוזרות בשווה, מותר לחרוש רק את החלק היחסי (כגון 7 נטיעות, חורשים 70% מהשטח וכו'), **אך** דעת הרשב"א (סוכה לג: ד"ה תנו), **מאירי** (סוכה לד. ד"ה וענין) שבמציאות כזו, מותר לחרוש לכל נטיעה רק כדי צרכה שהוא מלא אורה וסלו חוצה לו. **הערוך השולחן** (יח, כ) סובר שאין צורך במרחק שווה בין הנטיעות, אלא העיקר שלא יפחת המרחק שבין נטיעה לנטיעה מכדי מעבר הבקר וכליו.

הלכה ו':

"היו עשויות שורה אחת (או) מוקפות עטרה אין חורשין להן אלא צרכן לכל אחד ואחד והדילועין עם הנטיעות מצטרפות לעטרה"

עשויות שורה ומוקפות עטרה

שנינו במשנה שביעית (א, ו-ז):

"[ו] היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן: [ז] הנטיעות והדלועים מצטרפין לתוך בית סאה רשב"ג אומר כל עטרה דלועים לבית סאה חורשין כל בית סאה עד ר"ה"

לפני הראשונים היו גירסאות שונות למשנה זו, הגירסא שהיתה לפני **הראב"ד** היא "היו עשויות שורה אחת מוקפת עטרה", והיינו שהשורה מוקפת עטרה, והכוונה לגדר. **אך** הרמב"ם בפיה"מ

גרס "היו עשויות שורה או מוקפות עטרה", והכוונה שעומדות הנטיעות בצורת מעגל. וכן ביאר הרא"ש.

לדעת הראב"ד, ר"ש ועוד לענין שלא יהיו חורשים להם אלא כדי צרכן, א"צ שיהיו עשויות שורה וגם מוקפות עטרה, אלא די באחת מהן, אם הן עשויות שורה, אין חורשים להם כל הבית סאה כיון שהן מפוזרות. ואם הן מוקפות עטרה שהיא מחיצה סביב, אין חורשים להם אלא כדי צרכן, כיון שהמחיצה מחלקת אותם משאר שטח הבית סאה, אין זה נחשב שהעשר נטיעות בתוך בית סאה. וכ"כ הכסף משנה, רדב"ז ועוד.

חרישה ליותר מעשר נטיעות: התוספות (ב"ב כו: ד"ה עשר) והרא"ש (א, ו) וראשונים נוספים סוברים שכאשר יש יותר מעשר נטיעות לבית סאה, אין חורשים כל בית סאה בשבילם, משום שנטיעות רכות העומדות יותר מעשרה לבית סאה עומדות להעקר, וכ"כ הרדב"ז. הרב קוק הסתפק האם במקרה הנ"ל מותר לחרוש אפילו כדי צרכן (כאן המקום להעיר שנטיעות הכוונה עצים שאינן לפרי, ואילנות פירושו עץ המניב פירות, במקרה הנ"ל כאשר העץ מניב פירות אין סיבה שיעקרוהו, דמאי אכפת לך, הרי סו"ס הפירות גדלים!).

צרוף נטיעות ודלועין: הרמב"ם, והר"ש פירשו שמדובר דווקא בדלעת יוונית, מפני שהיא גדולה ודומה לאילן. וכ"כ הרדב"ז ועוד.

הירושלמי (א, ו) העיר שדין זה הוא בתנאי שיהיו נטיעות רבות על דילועין. וכ"כ הרדב"ז והערוה"ש (יח, יח) בדעת הרמב"ם.

החזו"א (יז, טז) סובר שדלועין שכבר חנטו או עומדים לבשל פירותיהן בשישית, אין מצטרפין לנטיעות, שהרי החרישה אצלם איננה להצלה אלא הרווחת הפירות.

הלכה ז':

"אי זו היא נטיעה זה האילן הקטן כל זמן שקוראין לו נטיעה"

גדר נטיעה

שנינו בשביעית (א, ח):

"עד אימתי נקראו נטיעות רבי אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו רבי יהושע אומר בת שבע

שנים רבי עקיבא אומר נטיעה כשמה"

ופירש הרמב"ם בפיה"מ "נטיעה כשמה, ר"ל שנלך בהן אחר לשון בני אדם, וכל מה שדרך בני אדם לקרותה נטיעה היא נטיעה האמור עליה עשר נטיעות לתוך בית סאה". אך הריב"מ סובר ש'נטיעה' היא כל זמן שהיא בת שנתה, וכ"כ הר"ש, רא"ש ועוד.

הפני משה (א, ה) סובר שנטיעה הנראית כזקנה יש לה חומרת זקנה וחומרת נטיעה. **אך הערוך השולחן** (יח, טז) סובר שדינה כזקנה לכל דבר. מפני שהרואה יסבור שהיא זקנה.

הלכה ח':

"אילן שנקצץ והוציא חליפין אם נקצץ מטפח ולמעלה הרי הוא כאילן, מטפח ולמטה הרי הוא כנטיעה"

✎ **אילן שנקצץ**

שנינו בשביעית (א, ח):

"אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי ר"ש"

המשנה ראשונה סובר עפ"ד הרמב"ם שרק לחומרא דינה כנטיעה מטפח ולמטה, שאם הן פחות מעשר אפילו עושות כמות של פירות ג"כ אין חורשים בשבילן, עד שיהיו דוקא עשר. אבל אם הן עשר, אין בהם את הקולא של נטיעות שחורשין להן עד ראש השנה, כי אם דינם כשדה אילן של אילנות זקנות, שאין חורשים להם אלא עד העצרת.

כתב **הערוך השולחן** (יח, יז) שאילן שנקצץ בגובה של טפח מצומצם, יש לו דין אילן (שכן משמע מהירושלמי).

הלכה ט':

"וכל הדברים האלו בזמן המקדש כמו שאמרנו, אבל בזמן הזה מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה. אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר"ה, ומזבלין ומפרקין ומאבקין ומעשנין ומקרסמין ומזרדין ומפסלין ומזהמין את הנטיעות וכורכין וקוטמין אותן, ועושין להם בתים ומשקין אותם, וסכין את הפגין, ומנקבין אותן, כל עבודות אלו מותרות בערב שביעית עד ר"ה של שביעית ואפילו בזמן המקדש"

✎ **מלאכות המותרות ערב שביעית**

שנינו בשביעית (ב, ב-ה):

"[ב] מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכן בבית השלחין מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית: [ג] מסקלין עד ראש השנה מקרסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה רבי יהושע אומר כזירודה וכפיסולה של חמישית כך של ששית רבי שמעון אומר כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו: [ד] מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן

וקוטמין אותן ועושין להם בתים ומשקין אותן עד ראש השנה רבי אלעזר בר צדוק אומר אף משקה הוא את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר: [ה] סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה"

עידור וזיבול: התוספות יו"ט ביאר שעידור הוא לעדור סביב עצם הצמח של המקשאות והמדלעות ושל בית השלחין, אבל לא לעדור את כל השדה כולה. וכתב הר"ש ע"פ הירושלמי שסביב הצמחים מותר לעדור כפי מה שצריכים לפירות של שישית, ואפילו בחריש ע"י שוורים, ולא דווקא עידור ע"י מעדר.

עוד כתב התוס' יו"ט (ד"ה מעדרין), וכ"נ מדברי הר"ש שההיתר לעדור בבית השלחין הוא דוקא בגינה של ירק הצריכה השקאה, שגם צריך לעדור אותה סמוך לראש השנה. אבל בית השלחין של אילנות נראה שאין חורשים כי אם עד העצרת, כדין שדה אילן, כיון שכלל גדול הוא ששוב א"צ בחרישה לפירות של שישית.

יש כמה גירסאות ברמב"ם באשר לזיבול, והנ"מ היא האם הזיבול הותר רק במקשאות ומדלעות או בכל השדות. החזו"א (יז, יח) סובר שההיתר הוא רק במקשאות ומדלעות. אך לפי גירסאות אחרות ההיתר בכל השדות.

מלאכות באילנות ובנטיעות:

- ❖ **'מפרקין' הרמב"ם** פירש 'מפרקין' היינו ליטול העלין מן האילן להקל עליו. וכן ביאר הר"ש. ומשמע מדברי הרא"ה קוק שהאיסור הוא רק כאשר המלאכה היא ע"מ שיגדל יותר. אבל לאוקמי אילנא מותר גם בשביעית. אך רש"י (מו"ק ג. ד"ה מפרקין) ביאר שהוא מסלק את האבנים המונחות על עיקרי האילן.
- ❖ **'מעשנים'** היינו שמעלים עשנים כדי להמית את התולעים שבאילן.
- ❖ **'מקרסמים'** היינו לחתוך הענפים היבשים שבאילן. והראב"ד (פירושו לתו"כ בהר א, ה) ביאר שפירושו הורדות 'סורים' העלים מהשורשים.
- ❖ **'מזרדים' הערוך** (ערך זסל), רש"י (מו"ק ג. ד"ה מזרדין) ועוד פירשו שמסירים את הענפים הלחים ומשיירים מקצתם. ורבנו גרשום (מו"ק ג. ד"ה מזרדין) ביאר שהכוונה להסרת הענפים הלחים והיבשים.
- ❖ **'מפסלים'** ביאר הרמב"ם שהוא נטילת הפסולת מהאילן. וכן ביארו הר"ש, רא"ש ועוד. אך הר"ש הביא פירוש נוסף שהוא כריתת כל הענפים, והעמדת העץ רק על עצם צמרתו כדי שיתעבה. וכן הביא הרא"ש, מאירי (מו"ק ג. ד"ה אע"פ) ועוד. רש"י (שם ד"ה מפסגין) הביא פירוש נוסף שהוא מלשון 'פסגה' היינו אילן שענפיו נוטים לכאן ולכאן, קושרים אותו כדי שיעלו ענפיו למעלה.

- ❖ 'מזהמים את הנטיעות' הר"ש ביאר שכשקליפת האילן נושרת, מדביקים שם זבל להבריו, כדי שלא ימות האילן. והרמב"ם ביאר שמורחים את האילן בדבר שריחו רע, כדי שהתולעים יברחו או ימותו מפני חוזק הריח. והוסיף התוס' יו"ט שאע"פ שעבודה זו נעשית בגוף האילן, ג"כ מותר.
- ❖ 'וכורכין' הר"ש פירש שכורכים כעין כיסוי מסביב לאילן בחמה מפני החמה, ובצינה מפני הצינה. הראי"ה קוק הביא את דברי התפארת ישראל שהכלל הוא שכל דבר שהוא מעכב את הטבע שלא יעשה את פעולתו להפסד, ולא בגלל עניין פרטי לעץ מסוים, הרי זה אינו נכלל בהיתר של לאוקמי אילנא, ואין היתר לעשותו כי אם בתוספת שביעית. אולם דעת פאת השולחן שפעולה שהיא בגוף האילן הרי היא אסורה.
- הרמב"ם פירש שכשהענפים נטושים על הארץ, מקבץ את הכל וקושרם כדי שיעלו למעלה.
- ❖ 'וקוטמין אותן' הר"ש והערוך פירשו שמכסים את שרשיהם או צמרת האילן במקום הגלוי באפר וקטם. והרמב"ם ביאר שחותכים את ראשי הענפים כדי שיתגדלו יותר, או שיתנו פירות יותר.
- ❖ 'ועושין להם בתים' הרמב"ם ביאר ע"פ הירושלמי שהוא בית לצל כסוכה כדי שלא יכה אותם גשם שוטף, או חמה וצינה יתירה. והר"ש ביאר שהוא בנין גבוה אמה שעושים סביב האילן, וממלאים אותו עפר לחלק את האילן ולהיטיבו.
- ❖ 'ומשקין אותם' הרמב"ם ביאר שאסור להשקות אא"כ שופך מים על גוף האילן, והמים יורדים למטה ומשקים אותו. אבל לשפוך מים ולהשקות את האילן בעיקרו, כדרך ההשקאה של כל השנים, אסור גם בתוספת שביעית בזמן המקדש. ומהר"ש משמע שבתוספת שביעית מותר להשקות גם את עיקר האילן.

הלכה י':

"פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית לא סכין ולא מנקבין, ובזמן המקדש אין בונין מדרגות ע"פ הגאיות ערב שביעית משיפסקו הגשמים, מפני שהוא מתקנן לשביעית"

פגים הנכנסים לשביעית

שנינו בשביעית (ב, ה):

"סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה. פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית, לא סכין ולא מנקבין אותן. רבי יהודה אומר מקום שנהגו

לסוך אינן סכין מפני שהיא עבודה מקום שנהגו שלא לסוך סכין. רבי שמעון מתיר באילן מפני שהוא רשאי בעבודת האילן"

ופירש הרמב"ם: סכין את הפגין, סכין את הפירות הפגין כדי למהר בשולן. ומנקבין אותן, שעושין בהן נקבים, וכן דרך תאנים של קצת מקומות אצלינו שאינן מתבשלין עד שסכין קיסם ונוקבין בו קצה כל גרגר מהם. גם הר"ש הביא שי"מ שסכין את הנקבים שמן, ופירש עוד "מנקבין אותן כדי שיכנסו בהן הגשמים ויתבשלו מהרה". גם רע"ב ועוד הביאו שני פירושים אלו.

הר"ש העיר שמתחילת המשנה משמע שרק בשביעית אסור, אך עד ר"ה מותר! לכן ביאר שמדובר בפגין שאין דרכם להתבשל עד תשרי, ולכן אפילו בשישית אין סכין ולא מנקבין, מאחר דאין נגמר בישולן עד שתכנס שביעית. ור' שמעון מתיר "לסוך ולנקוב את האילן עצמו קסבר שאדם רשאי לנקוב את האילן דלא אסר רחמנא אלא עבודת קרקע".

א"כ, לדעת הר"ש אין סכין את הפגים שדרכם להיכנס לשביעית, היינו שאינם מתבשלים עד ראש השנה, אפילו בשישית, וכל ההיתר לסוך בתוספת שביעית הוא רק בפגים הנגמרים בשישית. וכ"כ ערוה"ש (יח, כג) ועוד. אולם הר"ש הביא דעה נוספת שבשישית מותר לסוך כל הפירות, והאיסור הוא רק בשביעית, וכ"כ הרא"ש (ד"ה פגי). וכ"כ הר"י קורקוס והרדב"ז (שו"ת כת"ח סימן רג) בדעת הרמב"ם.

המשנה ראשונה סובר בדעת הרמב"ם שאיסור זה נוהג אף בזה"ז, שאין תוספת שביעית נוהג, מ"מ אסור לסוך לכל הדעות את אותם הפגים הצריכים להיכנס לשביעית. ולדעתו זהו דין מגזירה ולא מעיקר הדין. גם הערוה"ש (יח, כג) למד בדברי הרמב"ם שגם בזה"ז אסור, והטעם נראה משום מראית עין, שזה נראה להדיא כעבודה בשביל השביעית.

החזו"א (י, ג. כא, יח) למד להתיר לעשות כל מלאכות 'לאברוי' בכל פירות השביעית בשנה השמינית. ונידון זה קשור בעיקרו לנידון לעיל בהלכה א' בדין תוספת שביעית ביציאתה, הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ סימן ב ד"ה ומהאי) סובר שהאיסור לסוך את הפגים בשמינית הוא משום תוספת שביעית, ואיסור זה כולל כל מלאכה לצורך פירות שיצאו משביעית לשמינית. והמשנה ראשונה (ד"ה שיצאו) ביאר שלסוברים שאין נוהגת תוספת שביעית ביציאתה, סיכת הפגים ומלאכות כיוצ"ב אסורות גם במוצאי שביעית משום שאיסור המלאכה שחל לצורך הפירות בשביעית אינו פוקע מהם, כשם שקדושתם לא פקעה [אולם מלאכות בגוף האילן מותרות אפילו לצורך הפירות. הרב קוק פ"ג ה"א. חזו"א כא, יח. מעדני ארץ סימן ו אות יא].

❧ בניית מדרגות בשישית

שנינו בשביעית (ג, ח):

"אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית"

ופירש הר"ש "וכשבונה המדרגות על אותם הגאיות הרי הוא משוה פניהם ומתקנים". והרמב"ם ביאר "דנראה כמתקן להשקות בהן שדותיו בשביעית".

הרא"ה קוק ביאר שהשאלה האם דין זה נוהג בזה"ז שאין בית המקדש קיים, תלוי בשאלה מה עיקר האיסור, אם הוא משום שמתקנן לשביעית, אזי בזמן שלא נוהגת תוספת שביעית הדבר מותר, אבל אם האיסור הוא משום מראית עין, משום חשד שיאמרו שהוא מכין להשקות את שדותיו השקאה האסורה בשביעית, יהיה הדין נוהג גם בזה"ז.

הלכה יא:

"אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרוואה בשביעית נטעו, נמצאת אומר שהנוטע או המבריך או המרכיב ערב שביעית קודם ר"ה במ"ד יום יקיים, פחות מכן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרין, ואם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור"

❧ נטיעה קודם שביעית

אע"פ שלמדנו לעיל שבימינו אין דין של 'תוספת שביעית' גם באיסורי דאורייתא, מ"מ המשנה (ב), (ו) מתייחסת לאיסור נטיעת עצים שדינו שונה משאר המלאכות:

"אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ר"ה, ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור. רבי יהודה אומר: כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: לשתי שבתות"

הגמ' בראש השנה (י:) עוסקת בהבנת משנה זו, ופוסקת "לדברי האומר שתי שבתות - צריך שתי שבתות ושלשים יום". היינו האיסור מתחיל 44 יום קודם ראש השנה של השביעית, אלא שנחלקו הראשונים בנקודה זו:

רש"י (ד"ה צריך) ביאר "שלשים לקליטה ושלשים לתוספת, כר"א". התוספות (ד"ה שלשים) הביאו דבריו וביארו שלשיטתו בעינן שלא תהא נקלטת בתוספת שביעית. אך ר"ת עצמו סובר שהאיסור

הוא שהצמח יקלט בשביעית עצמה, ולכן אין לנטוע אותו שבועיים קודם השביעית. ולדעתו דברי הגמ' ש"צריך שתי שבתות ושלשים יום" נאמרו לענין מנין שנות ערלה ולא לענין שביעית. אך מ"מ בזמננו אין כל הבדל בין שיטת רש"י לר"ת, דמכיון שאין דין תוספת שביעית לשיטת שניהם האיסור מתחיל רק שבועיים קודם ראש השנה.

מאיידך, הרמב"ם (כאן ובפיה"מ ב, ו) סובר שאין שום איסור בעצם קליטת הנטיעה גם בשביעית עצמה, אלא עיקר האיסור הוא משום מראית עין, והוא דין הקשור להלכות ערלה, ונבאר: כדי ששנה תחשב למניין שנות הערלה צריך 14 יום לקליטת הנטיעה, ועוד שלשים יום שתחשב הנטיעה שעבר עליה שנה (שלשים יום בשנה חשיב שנה), ולכן אם ייטע את האילן עד ט"ו באב, תחשב הנטיעה בר"ה כנטיעה שעבר עליה שנה שלימה לענין מניין שנות הערלה, נמצא שאם ייטע את הנטיעה לאחר ט"ו באב, מכיון שלענין מניין שנות הערלה לא חשיב שנה, הרואים שמונים את שנות הערלה משנת השמיטה יחשבו שנטעו את האילן בשביעית, כך ביאר הרמב"ן (ר"ה ט). את דברי הרמב"ם. (והר"י קורקוס פירש שהאדם יראה עץ צעיר הנטוע בשמיטה ויבוא לחשוב שמוטרטע בשמיטה. שאין מבחינים בין עץ הנטוע חודש לעץ הנטוע חודשיים), ולכן אסרו לנטוע כל נטיעה לאחר ט"ו באב. לשיטה זו איסור זה נוהג גם כיום, כיון שעיקרו שייך לאיסור ערלה הנוהג גם בימינו. ואינו תלוי כלל בדין תוספת שביעית.

למחלוקת זו יש מספר השלכות: א. האם איסור הנטיעה קודם השביעית שייך גם באילנות סרק, אם האיסור הוא בעצם קליטת הנטיעה בשביעית, גם אילנות סרק אסורים, אך אם האיסור שייך לשנות הערלה, אין שום איסור לנטוע אילנות סרק עד ערב שנת השמיטה. ב. נטיעת אילן עם גוש אדמה, מכיון שהאילן כבר נקלט אין צורך בתוספת של 14 ימי הקליטה ודי בשלושים יום קודם השביעית.

מתי הוא הזמן המדויק שמוטרטע עדיון עצים? 44 יום קודם השביעית הוא ט"ו אב, אולם אם נטע את הנטיעה בט"ז אב, יש לסמוך על דעת הרא"ש (סוף הל' ערלה אות טז) הסובר שאומרים מקצת היום ככולו וממילא איסור הנטיעה הוא רק מ"ז אב, ולכן בדיעבד לא יעקור את העץ. וכ"כ בהליכות שמיטה (א, ב). וכן ראיתי שפסק החזו"א (יז, כט) ובשו"ת מנחת שלמה (סימן נא אות ה). אולם עיין בילקוט יוסף (ב, ב) דמשמע ממנו דמכיון שמרן השו"ע (רצד, ד) החמיר בזה לענין ערלה, מניין לנו להקל בזה לענין שביעית?! אך לא ברור כ"כ האם פסק להקל או שהחמיר.

נטיעת אילן סרק

לכאורה דין זה תלוי במחלוקת בין רש"י וסיעתו לרמב"ם, לרש"י איסור הנטיעה קודם השביעית הוא משום האיסור שהנטיעה תיקלט בשביעית ובזה אין חילוק בין אילן מאכל לאילן סרק. ולרמב"ם האיסור הוא משום מניין שנות הערלה, הלכה שאינה שייכת לאילנות סרק וירקות, ולכאורה תותר הנטיעה עד ערב השמיטה ממש. אלא שלפירוש הר"י קורקוס ברמב"ם, גם נטיעת

אילן סרק אסורה בזמן תוספת שביעית, מכיון שהרואה יטעה לומר שנטע את הנטיעה בשביעית. אך בירקות לא שייך.

הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה סימן מח וסימן נא אות ד) פסק להחמיר כשיטת רש"י וסיעתו שמותר לטעת אילנות סרק או לזרוע ירקות רק עד ט"ו אלול, שיש חיוב על שביתת הקרקע, ואם ישרש בשביעית נמצא שהארץ לא שבתה. וכדברים אלו נראה שדעת **המנחת חינוך** (מצוה שכו) שכאשר הזריעה תשרש בשביעית, נמצא שהארץ לא שבתה, והרי הוא בכלל העשה של 'ושבתה הארץ'. וכ"כ **בשבת הארץ** (ג, יא), **האגלי טל** (זורע, ב) ו**הגרצ"פ פרנק** (הר צבי זרעים סימן לו אות ב). וכ"פ **הגר"צ עוזיאל** (התורה והמדינה ח"ד עמ' קמ) מכיון שלדעתו האיסור אינו משום מניין שנות ערלה, אלא משום שעץ צעיר נראה כמי שניטע בשמיטה. גם **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר א, ד) העלה להחמיר ולנטוע עצי סרק עד ט"ו באב, והמיקל לנטוע עצי סרק עד ר"ה יש לו על מי לסמוך.

אולם החזו"א (כב, ה. כה, יג. דלא כדבריו ביז, כה שנטה לאסור) מתיר לזרוע זרעים ולנטוע אילני סרק בזה"ז עד ראש השנה, וז"ל: "במ"ש להסתפק - אי מותר לזרוע בזה"ז כדי שתקלוט בשביעית, נראה דכיון דלא נזכר בגמ' ופוסקים לאסור אין לנו לחדש איסורים". ולדעתו גם אם נאמר שאיסורי השמיטה הם על הקרקע, האיסור הוא רק כאשר האדם עובד את האדמה בשביעית, אך אם לא עבד בה בפועל בשביעית אין איסור. וכ"פ **החוות בנימין** (א, ט עמ' סז). גם **האור לציון** (עמוד כד) העלה להקל בזה, מכיון שמצות השמיטה היא על הגברא. וכ"פ **הילקוט יוסף** (ב, ג) להקל לטעת אילן סרק עד סמוך לראש השנה. ומ"מ הוסיפו שלכתחילה נכון לא להיכנס למחלוקת ולהקדים את הנטיעה עד ט"ו באלול כדי שקליטתם לא תהיה בשנת השמיטה. וכ"כ **במשפטי ארץ** (א, יד).

שתילת ירקות, פרחים ועשבים בערב שביעית

בשו"ת **תרומת הדשן** (סימן קצא) למד מהגמ' בפסחים (נה.) שדי בקליטת ג' ימים קודם זמן הקרבת קרבן העומר כדי להתיר את החדש. וכ"כ בשו"ת **משכנות יעקב** (ס"ס סז). וז"ל **הערוך השולחן** (רצג, ט) "והחוש יוכיח בגינות שלנו שבל' יום כבר צמח הרבה מהארץ ואיך שייך השרשה בזמן ארוך כזה והכל מודים שבתבואה וזרעים ההשרשה היא רק ג' ימים ואין לפקפק בזה כלל". לשיטה זו אפשר לזרוע ירקות ודומיהם עד כ"ו באלול ערב השמיטה. וכ"כ **האור לציון** (עמוד כד) שירקות ופרחים חד שנתיים יש לזרוע עד שלושה ימים קודם ראש השנה.

החזו"א (תשובות וכתבים סימן כו סוד"ה ובחזו"א) סובר שלשיטה זו מותר לזרוע ירק עד כ"ז אלול ועד בכלל (לשיטתו לעיל שמותר לשתול אילנות מאכל עד ט"ז אב). וכ"כ **הגרש"ז אורבך** (שו"ת מנחת שלמה סימן נא אות ו) ו"ממילא נלענ"ד שמותר לזרוע אף בכ"ז אלול כיון דלגבי שיעור קליטה של ג' ימים אמרינן להדיא בגמ' פסחים נ"ה ע"א דחד מקצת היום ככולו אמרינן", אלא שהוסיף "ומיהו הגידולין יאסרו עכ"פ משום ספיחין". **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר א, ט) כתב שמותר לזרוע תבואה ושאר

זרעים עד ער"ה של השנה השביעית, וטוב להחמיר לסיים את השתילה ג' ימים לפני ר"ה, והמחמיר שלא לשתול שבועיים לפני ר"ה - תע"ב.

אולם בדגול מרבבה (הובא בפת"ש יו"ד סימן רצג ה) תמה ע"ז, דהא אנן קי"ל כרבי יוסי דהיינו שתי שבתות. ובאמת שהש"ך עצמו **בנקודות הכסף** (סימן רצג) השיג על התה"ד בזה. ובתשובת **חתם סופר** (סי' ק' וסימן רפ"ד ור"ס רפ"ו) כתב ליישב דברי התה"ד בטוב טעם. שר"י ורבנן לא פליגי אלא בשוב אינה קולטת, אבל לא יחלוק אדם שגם בג' ימים קולטת אלא שאין אנו בטוחים שאם לא קלטה אחר ג' ימים שעדיין קולטת ד' שבתות, ולכן בדיני ערלה דאורייתא בעי ב' שבתות, אבל חדש למ"ד בזה"ז דרבנן נוכל להתיר מכח ספיקא. ובשו"ת **שאלת שלום** (מה"ת סימן קפג) כתב שיש להחמיר שזמן ההשרשה הוא שבועיים.

דין שתילת דשא בערב השמיטה דומה לדין זריעת ירקות, שלדעת המתירים אפשר לשתול עד ג' ימים קודם השמיטה, וי"א שזמן קליטתו אורך בין שבועיים לשלושה. אולם מכיון שדשא חדש מצריך כיסוח כמה פעמים והשקיה מסויימת, יש להקדים ולשתול כמה חודשים קודם השמיטה. אך בדיעבד אפשר להקל בזה עד סמוך לשביעית. וכ"כ בפניני הלכה (ב, יז) שהרוצים לשתול דשא צריכים להקדים את שתילתו בחצי שנה לפחות לפני השמיטה, כדי שיספיק להיאחז ולמלא את כל השטח בשלמות. וגם הרוצים לשתול מרבדי דשא, צריכים לשתולם כחודש לפני השמיטה, כדי להבטיח את השרשתם המלאכה לפני השמיטה. והגר"מ אליהו (מאמ"ר א, י) כתב שמותר לשתול דשא ומרבדי דשא עד ערב ר"ה של השנה השביעית.

שתילת אילן עם גוש בזמן תוספת שביעית

ראינו לעיל שהצורך בנטיעה 44 יום קודם השביעית, לרמב"ם הוא משום ש-14 יום הוא הזמן בו הנטיעה נקלטת באדמה, ועוד 30 יום בהם מונים לעץ כבר שנה למניין שנות הערלה. ולרש"י אסור שהנטיעה תקלט בתוספת שביעית.

כל האמור הוא דוקא בעצים חשופי שורש, אך כאשר האילן כבר נקלט בגוש אדמה במשתלה וכד', לכאורה אין צורך להוסיף 14 יום, ואפשר לנוטעו עד ר"ח אלול, ואם מדובר על אילן סרק גם לדעת המחמירים יהיה מותר לנוטעו עד ראש השנה. ובמקרה כזה גם הגרש"ז אוירבך וגם החזו"א יסברו שמותר לטעת עד זמן זה. וכ"כ במפורש **הרב הרצוג** (פסקים וכתבים סימן מז אות ב), **הגר"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה א, ג) ועוד ששתילים אלו מותר לנוטעם עד ראש השנה. אך הוסיף שאם נקלט בעציץ שאינו נקוב, שהקליטה הקודמת אינה חשובה קליטה, כשנותנו אח"כ בארץ אפילו עם עפרו, הרי זה קליטה חדשה ואסור. גם **בילקוט יוסף** (ב, יב) העלה שאם השתיל הוא עם גוש עפר סביבו, כל שהגוש נשאר בשלימותו מותר לטעת עץ סרק כזה עד ערב שנת השמיטה. וכ"פ **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר א, ו), וכ"כ **בקטיף שביעית** (ז, ב) וב**משפטי ארץ** (א, ז).

אמנם בחוט שני (עמוד קעט) כתב שאע"פ שהחזו"א (דיני ערלה אות יח) סובר דסגי בעפר שיכול לחיות אף בפחות מג' שנים, למעשה נוהגים להחמיר בהעברת שתילים ממקום למקום למנות ג' שנים משעה שנטעם מפני שאין בירור גמור בזה וצריך להחמיר, וגם שמא נתפרק או נתמעט הגוש עפר ואין בו כדי לחיות, ומה"ט יש להחמיר גם לענין שביעית ואין להעביר שתילים או אילנות של עצמי מאכל ממקום למקום בתוך מ"ד יום סמוך לשביעית, ועכ"פ לענין דיעבד אם נטע בתוך זמן זה דחזו"ל קנסוהו דיעקור, נראה דבזה אין צריך להחמיר ולעקור.

פרק ד' - איסור ספחים, איסוף ואכילה של יבול שביעית

ובו ל' הלכות

הלכה א':

"כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו ושניהם נקראו ספח, בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהן ואין להן זרע הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואפילו שדה שנטייה בשביעית וצמחה פירותיה מותרין באכילה, וזה שנאמר את ספח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל"

ספחים

בפרשת השמיטה (ויקרא כה, ה) אוסרת התורה כל עבודה בשדה:

"אֶת סְפִיחַ קִצִּירְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת תְּבִיבֵי נִזִּירְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שְׁבִיעֹתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ"

ופרש"י: את ספח קצירך - אפילו לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר, הוא קרוי ספח. לא תקצור - להיות מחזיק בו כשאר קציר, אלא הפקר יהיה לכל. עוד כתב (פסחים נא: ד"ה שאין) "וכל שאר ספחים - מזרע הנחבט ונופל לארץ הוא".

והרמב"ן ביאר "ופירוש הכתוב כי הצומח מאליו בשדה מבלי חרישה וזריעה לדעת יקרא ספח קציר, שהוא נספח אל קציר השנה שעברה, מגזרת ונספחו על בית יעקב".

היינו, מהתורה כל הספחים מותרים, והם מיני צומח שגדלו מאליהם בשביעית, וחשובים כפירות שביעית לכל דבר. אולם משראו חכמים שעוברי עבירה זורעים בסתר מיני ירקות, וטוענים לאחר מכן שזרעו אותם בשישית, גזרו על כל מיני הצומח שעלו בשדה של ישראל שיהיו אסורים.

ובמשנה בשביעית (ד, ב) מובא:

"שדה שנטייה, בית שמאי אומרים: אין אוכלין פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים: אוכלין"

הרדב"ז ביאר שכאן מדובר על דינא דאורייתא קודם שגזרו על הספחים, או בפירות האילן שלא גזרו עליהם. עוד כתב, שבשונה מקנס חכמים לא לזרוע שדה שנטייתה בשביעית, כאן אין קנס משום שפירות שביעית הפקר נינהו ולא שייך קנסא. וכן ביאר הרש"ס (ד, ב ד"ה ובה"א). ובדבר

השמיטה (פ"ד מ"ב ד"ה שדה שנטייה) הסביר את העניין באופן שונה, שחכמים לא אסרו דברים שאין הציבור יכול לעמוד בהם, ובאיסור פירות שדה שנטייה אין הציבור יכול לעמוד ולכן לא אסרו חכמים את הפירות. אבל לעניין זריעה במוצאי שביעית הציבור יכול לעמוד ולכן גזרו.

הלכה ב':

"ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה, ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית"

ספחים - מהתורה או מדרבנן?

בתורת כהנים (פרשה ג אות ד) מובא:

"וכי תאמרו' עתידים אתם לומר: מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתינו! אם אין אנו זורעים מה אנו אוספים? אמר רבי עקיבא: מיכן סמכו חכמים על הספחים שיהו אסורים בשביעית. וחכמים אומרים: אין ספחים אסורים מדברי תורה אלא מדברי סופרים"

הרמב"ם כתב שכל איסור ספיחים הוא מדברי סופרים בלבד. וכן נראה דעת **הרמב"ן** (ויקרא כה). וכן מצינו **בחינוך** (מצוה שכח) שאיסור ספיחים הוא מדברי חכמים. וכ"ד **הכפתור ופרח** (סוף פרק מז ד"ה נמצאת), **מהר"י קורקוס** ועוד.

אולם היראים (מצוה קנח) פסק כדעת ר' עקיבא שאיסור ספיחים מהתורה. וכ"כ **הגר"א** (שנות אליהו ט סוף משנה א).

טעם גזירת ספיחים

בתורת כהנים לא נאמר טעם לגזירה. אך במשנה (ט, א) מובא "רבי יהודה אומר ספיחי חרדל מותרים, שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה". וכן מובא **ברמב"ם** "ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן".

מה המקור לדברי הרמב"ם? **הכסף משנה** ביאר שמקורו מדברי המשנה, שעיקר הגזירה משום עוברי עבירה. ו**מהר"י קורקוס** ביאר שהרמב"ם למד טעמו ממה שהתירו את אותם המינים שאין דרך לזרוע בגינות, ומשמע שהוא מפני שלא יזרעם ויאמר שמאליהן עלו, ולכן התירו מה שלא קיים בו חשש זה.

טעם זה מובא גם **ברמב"ן** שהוא מפני החשד, וכן מובא **בחינוך** (מצוה שכח) "חכמים גזרו להיות הספיחין אסורין באכילה, מפני עוברי עבירה שיזרעו גינתם בסתיו ויאמרו ספיחין הן".

✧ ירקות ותבואה בשטחים גדולים

הרמב"ם כתב בטעם איסור ספיחין "שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר". ועל כך יש לשאול, מה דין צמחים הנזרעים בשדות גדולים, דמשמע מלשון הרמב"ם שחששו רק לעוברי עבירה בסתר, ולא בדברים הנזרעים רק בפרהסיא ובגלוי, שזריעת השטח אפילו במכונות אורכת זמן רב, וא"א לעוברי עבירה להעלים מעשה זה.

בשו"ת **ישועת משה** (א, י) דן בכך, וכתב דמשמע שלא גזרו אלא באופן שיכולים לזרוע בשישית ולומר שעלו מאליהן, אך כיון שלא מנו חכמים היתר זה מוכח דלא פלוג רבנן בין שדה גדולה לשדה קטנה, ולכן שפיר אסור אפילו שטח גדול עד מאוד. גם **בחוט שני** (עמוד קפד) כתב שאין חילוק אם השדה נמצאת במקום הילוך לרבים או שהיא גדולה וקשה לזרוע שם בסתר, דלא פלוג רבנן בגזירתם. וע"ע בשו"ת **מנחת שלמה** (סימן נ אות ג) שכתב "ולולא דמסתפינא הייתי מסתפק אם גזרת ספיחין חלה על צמחים הנזרעים בסוף ששית רק בשטחים גדולים של שדות שלמות, מכיון שלשון הרמב"ם שם הוא: ויזרע בתוך שדהו בסתר, משמע שחששו רק לע"ע בסתר, ולא בדברים הנזרעים רק בפרהסיא ובגלוי שזריעת השטח אפילו במכונות - זריעה, תופסת זמן רב וא"א לע"ע להעלימה ולהסתירה ואי אפשר לו לבעל השדות לומר שזהו מספיחים שעלו מאליהם".

✧ ירקות שנזרעו בשמיטה עצמה

ראינו לעיל שהרמב"ם ביאר בטעם איסור ספיחין, שמא יזרעו באיסור ויאמרו שהתבואה גדלה מאליה. על כך יש לשאול מה דינם של גידולים שנזרעו בשמיטה עצמה, ודאי המגדלים עברו על איסור, אך האם הגידולים עצמם אסורים משום ספיחים?

הרמב"ם (ד, טו) עצמו כתב "עבר וזרעו בשביעית ויצא לשמינית אם זרעו לזרע בין זרעו בין ירקו אסור במוצאי שביעית כשאר הספיחים". ומשמע שעיקר האיסור הוא על תבואה שעלתה מאליה, ותבואה שנזרעה ממש באיסור אסורה כמותה. ובאמת דבר זה תמוה, כיצד היחס אל תבואה שנזרעה בשביעית עצמה הוא פחות חמור?! ובאמת **הגרש"ז אורבך** (הובא בשו"ת ישועת משה שביעית ט, ד) ביאר שחכמים לא גזרו על אנשים העוברים עברות במזיד, אלא כוונת חכמים היתה 'לעזור' לאותם אנשים ששמירת השביעית קשה עליהם ולא יכולים לעמוד בניסיון הפרנסה, ולכן זורעים ומתריצים שהיבול הוא מזריעה של שישית, בעבור אותם אנשים חכמים קנסו ואסרו כל תבואה מחשש שיזרעו את תבואתם כרגיל.

החזו"א (י, ו) דייק מהירושלמי שתבואה שנזרעה באיסור אסורה משום 'נעבד'. אולם הוא עצמו סובר שתבואה שנזרעה באיסור אסורה מדרבנן בלבד, שבתחילה רק תבואה שנזרעה באיסור נאסרה, ומכיון שלאחר מכן עוברי עבירה היו זורעים בסתר, הוסיפו לאסור את כל הספיחים.

הלכה ג':

"הא למדת שאין אוכלין מפירות שביעית אלא פירות האילנות והעשבים שאין זורעין אותם רוב האדם כגון הפיגם והירבוזין השוטים וכל כיוצא בהן, אבל הירקות שדרך רוב האדם לזורעם בגנות ומיני תבואה וקטניות כל הצומח מהן אסור מדבריהם והמלקטן מכין אותו מכת מרדות"

ספיחים בפירות האילן

היות וגזירת ספיחים היא משום שמא ילך ויזרע בסתר ויאמר ספיחים הם, לא גזרו חכמים איסור ספיחים על אילנות שאין זורעים אותם כל שנה, וכפי שכתב הרמב"ם, וכן הובא בחינוך (מצוה שכח) "וגזירה זו אינה אלא בירקות ותבואה וקטניות שדרך בני אדם לזורען, אבל פירות האילנות והעשבים שאין דרך בני אדם לזורען מותרין".

החזו"א (סימן כו, סדר השביעית א) היטיב לבאר את החילוק בין המינים "הצמחים נחלקים לשני סוגים, פרי אדמה הנזרעין שנה שנה, ופרי העץ הגדילין מאליהן שנה שנה, מצות השמיטה כוללת שניהם אמנם משתנים לפרטיהם, בפרי אדמה נצטוינו על איסור זריעתן ושנסתפק בכל השנה בתבואת שנה שישית ונשלל מאיתנו כל יבול שנה זו בין תבואה דהיינו חמשת מיני דגן ובין מיני קטניות ובין ירקות, ועוד נאסרנו באכילת פרי האדמה אף בספיחין". ולגבי פרי העץ כתב שמוותרים באכילה, אך יש להפקיר את הפירות, הפירות אסורים בסחורה, וכן אסור להפסיד אותם, וזמן אכילתן מוגבל. ויבואר כל דין במקומו אי"ה.

כתב הילקוט יוסף (כג, ה) שפירות האילן אין בהם גזירת ספיחים, כיון שבודאי לא נשתל בשנה זו. וכ"כ הגר"מ אליהו (יא, יד), משפטי ארץ (טז, ה) ושאר פוסקים.

ספיחים בשיח רב שנתי

בדברי החזו"א מובא החילוק בין זרעים שזורעים שנה בשנה, ובין פירות האילן. אך לא נתבאר בדבריו דיני הצמחים הדו שנתיים שצמחו בשביעית, כגון כננה, נענע, פפיה, פסיפלורה, שאמנם אין להם את גדרי עץ לעניין ברכת בורא פרי העץ וכו', אבל השורש שלהם נשאר משנה לשנה, ולכן גם אם אינם מוגדרים כעץ לעניין ברכות, לעניין שביעית עיקר האיסור על ספיחים הוא משום שיזרעו ויאמרו שצמח מאליו, דבר שלא שייך בגידולים אלו שהשורש שלהם נשאר משנה לשנה. הפוסקים האריכו לדון בדין שיחים אלו, וכפי שנבאר.

הבננה היא עשב ענק, רב שנתי. גזע הבננה דומה לגבעול בשרני עבה מאוד, ועל כן ניתן לו השם גזעול, הגדל מתוך פקעת בקרקע, השולחת שורשים ומצמיחה גזעולים אחדים בשנה. קבוצה כזאת של צמחי כננה נקראת קן. כל גזעול חי כשנה וחצי (באקלים טרופי הבננה מניבה פרי תוך כשנה, אך בארץ האקלים הוא סובטרופי ולכן הנבת הפרי אורכת זמן רב יותר, ועשוי להגיע לשנה וחצי עד שנתיים), מניב

אשכול כננות אחד ומת. לאחר מכן מתפתח מן הפקעת צמח חדש שיניב פרי וחוזר חלילה. כל קן עשוי לחיות שנים רבות, במקומות מסויימים בחו"ל עד 20 שנה, אך בארץ אורך החיים של הבננה לא עולה על כמה שנים בודדות.

שנינו בפסחים (נא.)

"דאמר רבה בר בר חנה: סח לי רבי יוחנן בן אלעזר: פעם אחת נכנסתי אחר רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא לגינה, ונטל ספיחי כרוב, ואכל ונתן לי. ואמר לי: בני, בפני - אכול, שלא בפני - לא תאכל. אני שראיתי את רבי שמעון בן יוחי שאכל - כדי הוא רבי שמעון בן יוחי לסמוך עליו, בפניו ושלא בפניו. אתה, בפני - אכול, שלא בפני - לא תאכל. מאי רבי שמעון? - דתניא, רבי שמעון אומר: כל הספיחים אסורין, חוץ מספיחי כרוב, שאין כיוצא בהן בירק השדה. וחכמים אומרים: כל הספיחין אסורים"

ופרש"י "חוץ מספיחי כרוב - עלין היוצאין מקלח הכרוב". ותוספות (ד"ה כל) ביארו "ומתיר ר"ש ספיחי כרוב דלא אסרה תורה אלא ספיחים דומיא דזריעה, דכתיב הן לא נזרע אבל ספיחי כרוב דמו לאילן כדאמר (כתובות קיא:) כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים בו בסולם ולא גזרינן אטו שאר ספיחים ורבנן גזרי ודוקא אליבא דר"ע דאיסור ספיחים מדאורייתא פליגי אבל לרבנן דפליגי עליה דר"ע וסברי איסור ספיחים דרבנן ליכא למיגזר".

הגרי"מ אהרנסון בשו"ת **ישועת משה** (סימן ב) הביא כמה טעמים מדוע אין בבננות איסור ספיחים: א. ההגדרה העולה מדברי התוס' היא שאיסור ספיחים חל רק על פרי האדמה, הנזרעים בבטן האדמה וכל הזרע מכוסה בעפר, ולא על פרי שתילים הנשתלים מתחילה על פני הארץ וגלויים מרגע הראשון של נטיעתם לעין כל. וביאר שכך אפשר לדקדק מדברי הרמב"ם שכל עיקרה של גזירה זו היתה מפני עוברי עבירה, ודקדק הרמב"ם לכתוב 'בסתר' דהיינו זריעת גרעיני זרע שאפשר לעובר עבירה לעשותו בסתר, ולאחר זמן שיצמח יאמר דספיחין הן, כי לאחר הזריעה לא מינכר מילתא עד שיצמח, אך שתילים ניכרים מיד לאחר הזריעה, וא"א להן לומר ספיחין הן, שהרי ראו אתמול שהשדה היתה ריקה.

ב. והוסיף שהחשד הוא רק על זריעה בשביעית המניבה יכול בשביעית עצמה, ולכן רק מינים שגדלים באותה שנה שזורעים אותם נאסרו משום ספיחין, שלא גזרו חז"ל על זריעה בשביעית כדי שיהיה לו בשנה השמינית מחנוכה והלאה. ומפורש ברמב"ם שבמקומות שאין אדם זורע שם, או זרעים שאין אדם זורע אותם - לא גזרו עליהם. ומשמע שגזירת ספיחים לא היתה כללית, אלא גזרו רק במקומות שיש חשש לטעם גזירתם.

ג. עוד כתב להתיר משום מחלוקת הר"ש והרמב"ם לגבי ירקות שגדלו בשישית ונלקטו בשביעית הגם שיש עליהם קדושת שביעית אין עליהם איסור ספיחים, ואם העיקר גדל בשישית, גם אם

העלים גדלו בשביעית אין בו איסור. ומטעם שכל הבננות הנמצאות בשוק בשנת השמיטה ואחריו עד חנוכה נתגדלו על עיקר שצמח לפני השביעית, והגם שאין זה עיקר המתקיים, כי לאחר שיצא החדש מתנוון הישן במשך הזמן, שכל שנה ושנה מתחלף בעלה אחר. ולניד"א לא לחשוך בו שזרעו בשביעית, מכיוון שראו אצלו גוף גזע הבננה בשישית, וזהו עיקר טעמם של הראשונים המתירים פירות שישית שנכנסו לשביעית, ואין היתר בגלל שנקראים פירות של שישית, אלא משום שרואים גוף הגזע בשישית אין מקום לחשד, ולכן הסומכים על שיטה זו כפי שפסק החזו"א (ה, יז) יש להם טעם נוסף להתיר. גם הגרצ"פ פרנק (כרם ציון הלכות פסוקות ט, א) ביאר דמכיון שהבננות אינן נזרעות בכל שנה כשאר הירקות, אלא השורשים מוציאים ענף חדש בכל שנה, יש לדון כאילן שאין בו גזירת ספיחים. ובאמת שכבר הרמב"ם עצמו (פיה"מ שביעית ט, א) כתב במפורש "לפי שסיבת איסור כל מה שדרך בני אדם לזרעו בכל שנה אינו אלא משום עוברי עבירה הזורעים בשביעית ועל כן אסרו כל הספיחים" (וע"ע בפיה"מ פ"ו מ"א שכתב "וכאשר היו בני אדם מערימים וזורעין התבואות בשביעית ואומרים שזה הזרע הצומח לא צמח אלא מהנשאר באדמה, או ממה שדרכו להצמיח פעם שנייה מן השורשים שנשארו באדמה, אסרו כל הזרעונים כגון התבואה והקטנית ודומיהם הצומחים בשביעית, והם הנקראים ספיחים". ומשמע מדבריו שעצם הגזירה היתה במפורש גם על גידולים שאין צורך לזרעם בכל שנה אלא צומחים משורשיהם בכל שנה מחדש. וצריך ביאור בזה).

גם הגר"י זילבר (ברית עולם ג, מו) העלה להתיר את הבננות משום ספיחים, בהסתמך ע"ד הישועות משה. וכ"כ בדרך אמונה (ס"ק כ. ציון ההלכה לה) בשם החזו"א, וכ"כ החוט שני (סק"י) בשמו. וכ"פ הגר"מ אליהו (מאמר יא, כ-כג. וע"ע שם סימן יט) לגבי ירקות רב שנתיים המתחדשים מידי שנה מהשורש, וה"ה לבננה ונענע (והוסיף שמ"מ יש קדושת שביעית בעלי הנענע). וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סימן קכ אות ז. ובמנחת שלמה שביעית מילואים סימן ז אות ב), ילקוט יוסף (כג, ו) ובפניני הלכה (ג, ד).

אך הגר"מ שטרנבוך (שמיטה כהלכתה ב, ו) אע"פ שהיקל מעיקר הדין מכיון שגזעו גדל ומניב פרי רק לאחר שנה וחצי, אך קדושת שביעית יש בהם. הוסיף דמכיון שיש מחמירים בנלקטו הירקות מיד אחר ר"ה, ויש גם חשש שנאסרו משום משומר ונעבד, נהגו להחמיר בבננות לא לאוכלם, אבל לחלושים או לתינוקות כשזקוקים לבננות שעיקולם קל אין להחמיר. גם האור לציון (עמוד ע) סובר שאין לאכול בננות שנלקטו בשנת השמיטה, שיש לדוןם ככל הירקות שנלקטו בשביעית שאסורים באכילה (אזיל לשיטתו, ועיין לקמן הלכה יב שדנו בזה). ומ"מ יש להקל לקטנים או חולים הצריכים להם. וכן יש ליזהר ולנהוג בהם קדושת שביעית. ולדעתנו כיום יש אפשרות בידי החקלאים לגרום שהבננות יצאו תוך שנה⁷, ולכן אין להתיר מהטעם שהזכרנו לעיל שהגידול אורך זמן של יותר משנה.

⁷ במאמרו של הרב גדי שקורי (יבולי השדה א עמוד רנח) הובאו בהע' דברי הרב שניאור זלמן רווח שליט"א שכתב, שברוב חלקי הארץ הבננות הנשתלות בקיץ אינם נותנים פירות תוך שנתיים, אולם באיזורים החוששים מקרה מקדימים את השתילה לאביב, ולאחר שתילה זו נותן הבננה את פירותיו לאחר 11 חודש. אולם זאת יש לציין

ויש להעיר שבכננות בכל מקרה אין איסור ספיחין, מפני שמה שמתחיל לגדול בשביעית מבשיל לאחר זמן ההיתר בשמינית (קטיף שביעית פט"ז הע' 9).

הגר"מ אליהו (מאמ"ר יא, כ) הוסיף דה"ה לכל הירקות הרב שנתיים המתחדשים מידי שנה מן השורש, אין בהם גזירת ספיחים. וכ"כ **בילקוט יוסף** (כג, ז), והוא כגון הנענע, פאפיה ועוד. אך **במשפטי ארץ** (טז, ה) כתבו שבמיני ירקות רב שנתיים שהתחילו לגדול בשמיטה, נראה שיש איסור ספיחים.

ספיחים בפרחים ועצי בשמים

נחלקו האחרונים האם גידולים שאינם קדושים בקדושת שביעית יש עליהם גזירת ספיחים או לא: בשו"ת **אז נדברו** (ח"ד סימנים ג-ה) סבור שאין קשר בין הדינים, שגם גידול שאין בו קדושת שביעית ייתכן שיש בו גזירת ספיחים, שהרי טעם הגזירה הוא שמא אדם יזרע בשביעית עצמה בסתר, וחשש זה נכון גם לגידולים שאינם קדושים בקדושת שביעית.

מגד, הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה ח"א סימן נא אות יא) סבור שאין איסור ספיחים בדבר שאינו קדוש בקדושת שביעית. וכ"ד **החזו"א** (כו, ב. דלא כדבריו בט, ד שיש איסור ספיחים אף שאין קדושת שביעית), **ללקוט יוסף** (כג, ט) ועוד.

ישנם כמה סוגים של פרחים, ולכל סוג וסוג דין שונה. פרחים שאין בהם ריח, פרחים שיש בהם ריח, פרחים חד שנתיים ופרחים רב שנתיים.

כתב **החזו"א** (סימן יד סוף אות ט) שאין איסור ספיחים בפרחים ועצי בשמים שעיקרן אילן, כגון הדס שיבה ולואיזה, אבל הם קדושים בקדושת שביעית ואסורים בסחורה לכו"ע.

הגר"מ אליהו (מאמ"ר יא, כד. וכן שם סימן יג) סובר שנוהג איסור ספיחין גם בפרחים שאין להם ריח, אך בפרחים יש להקל כדעת הר"ש שאם התחילו לגדול בשישית לא נוהג בהם דין ספיחין.

אולם הילקוט יוסף (כג, ט) העלה שפרחים בין אם נטעו אותם לשם ריח, ובין אם נטעו אותם לשם נוי בעלמא, אין נוהג בהם דין ספיחים. גם **האור לציון** (ב, יב) העלה שאין בפרחים איסור ספיחין כלל, שאין איסור ספיחין אלא כאשר יש בו איסור אכילה, וא"כ ודאי שאין איסור ספיחים בבשמים אף שעומדים לריח.

במשפטי ארץ (טז, ב. א, יט) כתבו שאיסור ספיחין חל רק על דבר שיש בו קדושת שביעית, ובמה יש קדושת שביעית? (שם יד, ב) פרחים העומדים לנוי ואין להם ריח, אינם קדושים בקדושת שביעית,

---

שהשתילים הנוצרים מתרבות בדר"כ, נשתלים כשהם כבר בני חודש וחצי ומעלה, נמצאת למד ששיח הבננה לעולם נותן פריי לאחר יותר משנה. ועוד יש לציין שאין זה רוב הגידולים. וגם שתילים אלו רק בפעם הראשונה מוציאים את הפירות בתקופה קצרה כזו, אבל בשאר שנים אינם נותנים פירות תוך שנתם.

ויש אומרים שגם פרחים שיש להם ריח אינם קדושים בקדושת שביעית. וע"ע מה שגדון בזה לקמן פרק ה.

✎ צמחים שאין הדרך לזרוע

כתב החזו"א (ט, יז ד"ה ויש) שירקות הזולים שאין זורעים אותם רוב בני אדם לא גזרו בהם איסור ספיחין, ואם נשתנה הדבר באיזה דור דרוב בני אדם זורעים אותו, מסתברא דאסור דאזלינן בתר שעתו. וה"ה דבר האסור משום ספיחים שבני אדם זורעים אותם והוזל לבני אדם וכעת אין הרוב זורעים אותם, הרי הוא מותר משום ספיחים. וכ"כ הילקוט יוסף (כג, ה) שלא גזרו על מיני צמחים שאין רוב בני אדם זורעים אותם. וכ"כ הגר"מ אליהו (יא, כט).

✎ איסור הנאה מספיחים

השער המלך (ד, ב ד"ה ודע) סובר שאיסור ספיחים הוא דוקא באכילה, אבל בהנאה מותרים. וכך למד מלשון הפסוק "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית", והיינו דוקא אכילה, וגם בראשונים לא מוזכר אלא איסור אכילה בלבד. גם האור לציון (ה, ג) סובר שספיחים מותרים בהנאה, ולכן מותר להריח בהם. וכך למד מדברי הרמב"ם שכתב "מדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה", אך הוסיף שהמחמיר לחוש לדעת החולקים, ואינו לוקח לברך ולהריח בשמים שיש בהם איסור ספיחים, תע"ב. הגר"מ אליהו (יא, ח) כתב שספיחים מותרים בהנאה. והגרש"ז אורבך (מנחת שלמה סימן נא אות יא) סובר דבהני דקיימי לאכילה לא אסרו אלא באכילה ולא בהנאה, ומשמע שהעומדים להנאה כגון בשמים להריח, נאסרו גם בהנאה. וכ"כ הילקוט יוסף (כג, ב).

אולם החזו"א (ט, ד, יג, טז, יד, ט) סובר דמכיון שתקנת איסור ספיחין היתה כנגד עוברי עבירה, מה לי עוברי עבירה באכילה או בהנאה? לכן לדעתו יש לאסור גם הנאת ריח ושאר כל התשמישים. נקודה חשובה הוסיף האור לציון (עמוד ע בהערות) שכל האמור הוא דוקא לענין איסור אכילה והנאה, אך כאשר קונה בשוק ספיחים ממקום שזרעו ועבדו בהם באיסור, יש בזה משום מסייע בידי עוברי עבירה, ואסור לקנות מהם.

הלכה ד':

"ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ובשדה זרע מותרין באכילה, ומפני מה לא גזרו עליהם לפי שאין אדם זורע מקומות אלו, שדה בור אין אדם נפנה לשם, ושדה ניר רוצה הוא בתיקונה, ושדה כרם אינו אוסר כרמו, ושדה זרע הספיחין מפסידין אותה, וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו"

ד' שדות שאין בהם איסור ספיחים

שנינו בירושלמי (ב"ב ה, א. כלאים ב, ג):

"דמר ר' ינאי כל הספחין אסורין חוץ מן העולים בשדה בור ובשדה ניר בשדה כרם ובשדה זרע. בשדה בור דלא משגח עליה בשדה ניר דו בעי מתקנה חקליה בשדה כרם שלא לאסור את כרמו בשדה זרע שאינו רוצה בהן"

הראב"ד העיר על דברי הרמב"ם, שלא גזרו עליו איסור ספיחים, אבל קדושת שביעית ודאי יש בה. **הכסף משנה** העיר שגם הרמב"ם מודה בזה. וכ"כ **בשבת הארץ** ועוד.

שדה בור: פירש **הפני משה**: בשדה בור דלא משגח עליה - אין הבעלים חוששין בספיחין העולין בשדה בורה. **החזו"א** (י, א) ביאר ע"פ הירושלמי שההיתר בשדה בור הוא משום דלא משגח עליה, והיינו שדה שאין רגילים לזרעה מאיזו סיבה שהיא, כגון שאין פירותיה משתמרים, או שיש טורח גדול בעבודתה, או שרחוקה ממקום ישוב.

שדה זרע: פירש **הפני משה**: בשדה זרע - של תלתן האמור במתני', דכשהוא לזרע אינו רוצה בהן לפי שהעשבים מפסידין אותו. **החזו"א** (סימן י אות א ד"ה ויש) ביאר דהיינו דוקא באופן שבזמן שצמחו הספיחין כבר הייתה השדה זרועה, כגון שדה שנזרעה בשישית ונכנסה לשביעית, אבל אם עלו ספיחין בשביעית ויצאה לשמינית, ואז נזרעה השדה, אין זה מתיר את התבואה, שההיתר הוא רק אם בזמן שעלו הספיחים לא היה נח לבעל השדה בגדילתם.

שדה כרם: פירש **הפני משה**: בשדה כרם - מפני שהוא רוצה בכך לעקור מינים אלו שלא לאסור את כרמו. **החזו"א** (כלאים ג, כט) העיר, הרי בשביעית השדה אינה של בעל השדה, וא"כ אין אדם יכול לאסור את כרמו בשביעית, וא"כ טעם ההיתר כאן לא שייך שאין אדם רוצה לאסור את כרמו! לכן ביאר דאפשר שדין זה שאין אדם אוסר את כרמו בשביעית אינו ידוע, ולכן לא חיישינן שיזרעו. או דמכיון שבכל השנים בדילי אינשי מלזרוע בכרם, לכן גם בשביעית אין רגילים לזרוע.

שדה ניר: פירש **הפני משה**: בשדה ניר - העומדת לחרישה, היינו טעמא דהוא בעי מתקנא חקליה שרוצה בכך שיתוקן שדהו ובלאו הכי יחרוש את העשבים ממנה.

כתב **החזו"א** (י, ו סד"ה ואם עבר) שבד' שדות אלו, שלא גזרו על ספיחיהן, נראה דדוקא בעלו מאליהן, אבל עבר וזרע - הגידולין אסורים משום ספיחים, ולדעת הראב"ד יש לאסור הגידולים משום קנס.

שדה בור - שינוי זמן הזריעה

ראינו לעיל שבשדה בור, היינו שדה שנחה שנה שלימה, וכן בשדה ניר, היינו שדה שנחה חלק מהשנה, לא גזרו על הספיחים משום שאין חשש שמא יבואו לזרוע אותה.

החזו"א (כב, ב ד"ה נראה דשדה) חידש ששדה הנזרעת שנה אחת בתבואה הגדלה בחורף, ובשנה האחרת מניחים אותה בורה בחורף, וזורעים אותה בקיץ במיני קטניות - ספיחים העולים בחורף מן התבואה - מותרים, כדין שדה בור. וכן אם זרע קודם השביעית למניעת השתלטות הנכרים על השדות, ולא עשה כדרכו בכל שנות הזריעה, ולולא איסור שביעית ודאי לא נחא לו בזריעה זו - הרי שדה זו כשדה בור שאין בה גזירת ספיחים, מכיון שאין כאן חשש שמא ילך ויזרע ויאמר ספיחים הם, דא"כ לא היה מפסיד שדהו והיה זורע בקיץ ולא בחורף. ומ"מ התבואה קדושה בקדושת שביעית. לדעת החזו"א מכיון שמצד השדה עצמו עדיף היה שלא לזרוע אותו, וזרעוהו רק משום שנת השמיטה, הוא נחשב עדיין כשדה בור שספיחיו מותרים. **במשפטי ארץ** (טז, יז) פסקו להלכה את דברי החזו"א.

מנגד, בשו"ת **מנחת שלמה** (א, ג) פקפק בהיתרו של החזו"א, ולדעתו דווקא ספיחים שעלו בשדה בור ממש הותרו, ולא בשדה שנזרע שלא בעונתו. משום שעדיין הסברא של גזירת ספיחים קיימת, שאדם יכול לזרוע את שדהו בשביעית ולומר שהזרעים עלו מאליהן. אלא שהוסיף שבשדה גדולה שאין אפשרות של זריעה בסתר יתכן שלא יהיה איסור ספיחים, שבאופן כזה א"א לומר שעלו מאליהן. אך למעשה הוא אינו מתיר זאת כיון שלא נזכר בשום מקום להקל בזה, וחכמים לא חילקו בין שדה גדולה לשדה קטנה, וכפי שכבר בארנו לעיל. גם **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר יא, כא) פסק שאין להקל בגידולים הנזרעים בשינוי ממחזור הזרעים הרגיל.

הרב **זאב וייטמן** (לקראת שמיטה ממלכתית עמוד 119) העלה סברא נוספת מדוע בימינו יש לדברי החזו"א מקום יותר גדול, מכיון שאין צורך להסתתר מאחורי תירוצים כמו 'עלו מאליהן', אלא הזורע בשביעית יכול לזרוע בגלוי ולומר שעשה היתר מכירה, ובמקרה כזה כל גזירת ספיחים אינה רלוונטית ואינה קיימת. ולכן לדעתו יש מקום להקל בכל הנוגע לתבואה שנזרעה לפני השמיטה. והוסיף שבפגישה עם הגרשז"א חזר הרב על כיוון זה להקל כדרך מרווחת יותר לפתרון הבעיה, מאשר הדרך של שינוי מחזור שספק אם יש לה במציאות ימינו על מה שתסמוך.

ספיחים בגידולי בית וחממות

לעיל (א, א) עסקנו בדיני הנוטע בתוך הבית, חממות וזריעה בעציצים בשביעית. וראינו שרבים מהפוסקים סוברים שאין בהם איסור בשביעית, והשאלה הנשאלת היא האם יש בהם גזירת ספיחים, ונראה דהא בהא תליא.

נקדים להביא את דברי הרב **חיים ברלין** (הובא בספר השמיטה עמוד כח) "אחרי שבירושלמי... ישנו ספק באילן שנטע בתוך הבית... אם נוהג בכלל דין שביעית... אם כן, יש להקל בגידולים בתוך הבית בנוגע לאיסור ספיחין שהוא דרבנן, בפרט בזמן הזה".

מראה הפנים (ערלה פ"א סוף ה"ב) סובר שאין איסור ספיחים בדבר הגדל בתוך הבית, שדומה להנך ד' שדות שאין הדרך לגדל בהם, וה"ה לבית שאין הדרך לגדל בו. עפ"ד כתב בתורת השביעית

(עמוד רנט) שבכל מקום שאין דרך בני אדם לזרוע אין בו איסור ספיחים, כגון בית חצר וגג. וכ"נ מדברי הראי"ה קוק (שבת הארץ א, ו). גם בחזון עובדיה (עמוד ריד) פסק שפירות וירקות הגדלים בחממות או באילן שבבית, אין בהם קדושת שביעית. ועיין לעיל ריש פרק א בדברי הפוסקים מה נחשב לבית וכן בדין חממות.

אולם החזו"א (יד, ט) מסתפק בדין זרעים שעל הגג, והקל רק בזרעים שלא רצה בהשרשתם.

מ"מ לגבי עציץ שאינו נקוב מיקל החזו"א (כב, א). גם הגרש"ז אוירבך (שו"ת מנחת שלמה תנינא סימן קכג אות ו. מנחת שלמה שביעית מילואים סימן ז אות ד) כתב דמסתבר שאין בעציץ שאינו נקוב כלל גזירת ספיחים, ובכגון דא על האוסר להביא ראייה ולא על המתיר. וכ"כ במשפטי ארץ (פ"ח הע' 48) בשם הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ. וכ"כ הגר"מ אליהו (מאמ"ר יא, כה) ובתנאי שאין נופו נוטה מחוץ לעציץ. והוסיף שם דכ"ש ירקות הגדלים בחממות על מצע מנותק שמותרים.

✻ איסור ספיחים בדבר שאינו מאכל אדם

איתא בירושלמי (ט, ה):

"תבן של שביעית מה שיהא אסור משום ספיחים רבי לוי שאל לרבי בא בר זבדי ושרי אמר רבי זעירא ואנא דלא סמכית עלי אשתאלת לאילין דבית ברסנא ואמרין נהגין הוינא כנישין תבן מן ערובת שמיטתא וכד מחסרין מיייתי מן שורייא אמר רבי ירמיה מתני' אמרה שהוא מותר דתני הצבועין והפטמון לוקחין מורסן מ"מ ואינו חושש"

וביאר הפני משה: ואנא דלא סמכית עלי - להתיר ושאלתי לאלו דבית ברסנא, ואמרו שהיו נוהגין להחמיר על עצמן והיו אוספין תבן מערב שביעית לצורכן, ואם היה חסר להן היו מביאין ממה שנדבק בחומה של טיט ולא היו נהנין מתבן של שביעית משום גזירת ספיחין. מתניתא - מהברייתא דהתוספתא שמענו שהוא מותר ולא גזרו עליו דתני בתוספתא (פ"ה) הצבועין והפטמין לוקחין מורסן מ"מ דלא נחשדו על הפסולת וה"ה על התבן.

הרמב"ם פסק להקל "וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו".

הרדב"ז התקשה, הרי במשנה (שביעית ט, ז) תנן "מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית", משמע ששביעית נוהגת בהם! לכן חילק בין שני סוגי תבן, בתבן הגס שאינו ראוי לבהמה לא נוהגת שביעית, ובתבן וקש הראויים לבהמה נוהגת שביעית. ומשמע מדבריו שגם בדברים שאינם ראויים למאכל אדם אך ראויים לבהמה נוהג איסור ספיחין. גם החזו"א (סימן ט אות יז ד"ה ומש"כ) סובר שאיסור ספיחין נוהג גם במאכל בהמה, וכ"כ הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה סימן נא אות יא) "אבל אוכלי בהמה או מיני צובעין שפיר גזרו בהם חכמים איסור ספיחין אף לענין הנאה, חוץ מתבן וקש". וכ"ד הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה ו, ד) שבתבן וקש לא גזרו איסור ספיחין, כי אין

דרכן של רוב בני אדם לזרוע אותם לשם זה. ולרוב הפוסקים אע"פ שראוים עדיין למאכל בהמה. אך דוקא תבן וקש אבל שאר זרעים הראוים למאכל בהמה יש בהם איסור ספיחים.

אולם דעת הר"ש סירליאו (ט, א ד"ה אבל האמת) שכל שאינו מאכל אדם אין בו איסור ספיחים. וכ"ד הראי"ה הרצוג (פסקים וכתבים ח"ג סימנים נז-סא). ובשו"ת ציץ אליעזר (יב, ס) כתב שאין הוכחה גמורה לכך שיש איסור ספיחים במאכל בהמה, אך הוסיף "ובאשר על כן נלפענ"ד שאם כי קשה להתיר לתלוש ספיחי המאכלי בהמה ולהאכילם בידים לבהמותיו ובפרט שהוא רק משום רווחא ומניעת הפסד, אבל נראה דיש שפיר להתיר לשלוח את הבהמות על פני השטח ושיאכלו מזה מאליהם, כי באופן זה יש לנו נוסף להאמור, גם דעת ראשונים הסוברת בנוגע לספיחי שביעית בכלל, שלא רק במוצ"ש בהמה רועה כדרכה (כלשון הרמב"ם) אלא אפילו בשביעית עצמה מותר... וא"כ יש עכ"פ להקל בזה גם בשביעית במאכלי בהמה שעל עצם האיסור בזה ג"כ נחלקו הפוס' בדיעותיהם, דהוי ס"ס (בפלוגתא), בדין". הילקוט יוסף (כג, יב) העלה שאין איסור ספיחים במאכל בהמה.

הגרי"ש אלישיב (דרך אמונה פ"ד באור ההלכה סוד"ה שיהיו) חילק בין דבר שדרך לזרוע כגון למאכל בהמה וכה"ג שאסור, אבל דברים שאין דרך לזרוע עבור זה י"ל דמותר.

הלכה ה':

"ספיחין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורין באכילה ואין תולשין אותן ביד אלא חורש כדרכו, ובהמה רועה כדרכה"

ספיחים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית

איתא בתוספתא שביעית (ה, טו):

"ספיחין של שביעית, אין תולשין אותן ביד, אבל חורש כדרכו ובהמה רועה כדרכה"

ביאר המנחת יצחק (על התוספתא) שאלו ספיחים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית, ולכן אין תולשים אותם משום דמחזי דלאכילה בעי להו ואסורים באכילה. וההיתר לחורש כדרכו הוא משום שמפסיד לספיחין. וכן פירשו החסדי דוד ועוד. וכ"כ הכס"מ ומהר"י קורקוס עפ"ד הרמב"ם כאן, שהרי בשביעית החרישה אסורה.

הערוך השולחן (כב, ט) ביאר שאע"ג שאסור להאכיל מאכל אדם לבהמה בשביעית כמו שיתבאר, מ"מ כשנוטלת מעצמה אין לחוש, וכן מבואר בתוספתא שאם הלכה הבהמה מאליה אין מחייבים אותו להחזירה.

הר"ש (ו, ד ד"ה משיעשה) הקשה, מדוע ירק שצמח בשביעית ונלקט במוצאי שביעית אסור משום ספיחים, הרי בירק אזלינן בתר לקיטה? ותירץ דמ"מ חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית, עוד תירץ דבירק שנגמר גידולו בשביעית לא אזלינן בתר לקיטה.

החזו"א (ט, ו ד"ה ר"מ) ביאר שחז"ל גזרו שאין לתלוש ביד במוצאי שביעית כדי שלא יבואו לאוכלן, או שלא יחשדוהו שתולש לאוכלם. עוד הוסיף החזו"א דאפשר שמצוה לעוקרן וכדין שביעית עצמה, אך אפשר שחרישה היא רשות כיון שעומדים להיות מותרים לאחר חנוכה או אחר שיעשה כיוצ"ב ולכן לא חייבוהו לעקור.

הלכה ו':

"ועד מתי אסורין ספיחי שביעית במוצאי שביעית? מר"ה ועד חנוכה, ומחנוכה ואילך הן מותרין. והזורע ספיחי שביעית אחר שביעית הגידולין מותרין"

עד מתי אסורים הספיחים בשמינית

הראב"ד התקשה מהיכן למד הרמב"ם דין זה? **הכס"מ** ביאר שהרמב"ם למד דין זה מהירושלמי להלן.

איתא בירושלמי (דמאי ב, א):

"ולענין ספיחין מראש השנה עד חנוכה אסור ספיחין מן חנוכה עד עצרת היתר ספיחות מן העצרת עד ראש השנה צריכה"

הר"ש סיריליאנו מבאר שהירושלמי שם עוסק בדין כרתי הנמצא בבית שאן בשביעית בנוגע לאיסור ספיחים, ומבארת הגמ' שהולכים אחר התקופות בהם מגיע הכרתי מארץ ישראל (שהרי דין בית שאן שונה לענין שביעית), ומכיון שהפירות בא"י צומחים מהר, מיד לאחר ראש השנה של השביעית יש שם כבר ספיחים של שביעית. לפי פירושו כל הזמנים המוזכרים כאן הם בשנה השביעית בלבד.

אך הרמב"ם שלמד את דבריו כאן מהירושלמי (עפ"ד מפרשי הרמב"ם) מבאר את הירושלמי באופן שונה, לדעתו הזמנים המוזכרים כאן אינם בשנה השביעית אלא בשמינית, ומדובר על איסור ספיחים של השביעית היוצא לשמינית. כדי שלא יקשה מדוע יאסרו הגידולים לאחר עצרת של שמינית, מגיה **הגר"א** "מראש השנה ועד חנוכה אסור ספיחין, מן העצרת ועד ראש השנה היתר ספיחין, מן החנוכה ועד העצרת צריכה [-בדיקה]". וכן עולה מדברי **התוספות** (פסחים נא: ד"ה כל).

החזו"א (ט, יג) ביאר שלאחר חנוכה כל הספיחים מותרים גם אם לא עבר די זמן כדי שיגדל כיוצ"ב לאחר השביעית, מכיון שהבריות הסיחו דעתם מדיני השביעית, ולא יבואו בעתיד להתיר זריעה בשביעית כדי שיהיה להם יכול לפני חנוכה של שמינית. וכ"כ **האור לציון** (עמוד עג) שביום ראשון של חנוכה הותרו גם הירקות שלא הגיע זמן שיעשו כיוצ"ב, ואף אם נלקטו בשמינית לפני חנוכה. וכ"כ **הילקוט יוסף** (כג, טז) ו**הגר"מ אליהו** (מאמ"ר יא, לג-לד), אך הוסיף שבשנה השמינית איסור

ספיחין פוקע ביום שבו מגיע מן היבול החדש לשוק, אף לפני חנוכה, ואף לפני שעבר הזמן שיעשה כיוצ"ב.

דעת החזו"א (ט, יג-יד) שההיתר לאחר חנוכה הוא דוקא בירק שנלקט בשמינית, אבל הנלקט בשביעית אסור לעולם. מאידך, הערוך השולחן (כב, י) סובר שההיתר הוא גם בירק שנלקט בשביעית. ובית הרידב"ז (ג, ו) סובר שההיתר אמור רק בספיחים שנלקטו לאחר חנוכה.

הלכה ז':

"בצלים שיצאו משביעית למוצאי שביעית אם עשו כיוצא בהן מותרין ואם לאו אסורין, וכן שאר הפירות אין לוקחים אותם במוצאי שביעית אלא משיעשו כיוצא בהן מפירות מוצאי שביעית עשה הבכיר הותר האפיל ומותר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד"

❧ בצלים שיצאו משביעית למוצאי שביעית

מובא במשנה בשביעית (ו, ד):

"מאימתי מותר אדם ליקח במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה הבכיר הותר האפיל רבי התיר ליקח במוצאי שביעית מיד"

הר"ש משאנץ ביאר שישנם ב' טעמים להיתר גידולים אלו: א. מכיון שיש שגדלו כיוצ"ב תלינן בהיתרא. ב. מפני שרבה ההיתר על האיסור ונתבטל. ולכאורה יש נ"מ בין שני הטעמים לגבי ירקות שידוע שהם מהשביעית, שאם ההיתר הוא משום דתלינן שהם מהשמינית הרי הם אסורים. אך מ"מ בהמשך דבריו כתב הר"ש שמהתוספתא משמע שאפילו בידוע שהם של שביעית מותר כשעשו כיוצ"ב. וכ"כ החזו"א (ט, יג ד"ה פ"ו) שטעם ההיתר משיעשה כיוצ"ב הוא משום שאז לא ניכר שמשתמש בפירות מהשביעית, וכן אין רגילות להטמין מהשביעית לצורך זמן שכבר הותר בו מן החדש. והוסיף דנראה דבין שעשו כיוצ"ב או הגיע חנוכה והם עדיין במחובר, ובין שנלקטו הותרו ואין בהם משום איסור ספיחין ולא קדושת שביעית.

כתב הילקוט יוסף (כג, יז) שדבר הידוע כספיחי שביעית לא הותר אף אחר חנוכה, עד שיוודע שמין זה כבר עשה פרי. וכגון כל הירקות המאוחסנים כמו בצל שום וכד'. ויש לעקוב אחר הפרסומים לגבי איסור ספיחים בגידולים שונים. ובאמת שכ"כ הראי"ה קוק (שבת הארץ כאן).

❧ היתר ירקות מיד לאחר השביעית

הרמב"ם כאן מתיר לקחת ירקות מהשוק מיד לאחר השביעית, אולם לכאורה סותר את דברי עצמו שההיתר בשמינית הוא רק לאחר זמן שגדל כיוצ"ב, ולאחר מכן מתיר ירק במוצאי שביעית מיד!

הרדב"ז ומהר"י קורקוס תרצו שהיו רגילים להביא ירק מחו"ל ונמצא בטל בשל חו"ל, וכ"כ הר"ש במשנה שם (אך עדיין קשה, דא"כ גם בשביעית עצמה יהיה מותר שהרי בטל בירק חו"ל! משנה ראשונה וחזו"א סימן ט ס"ק יד מיישיבים).

רע"ב הביא עוד טעם שבב' או ג' ימים עושה כיוצ"ב, וכ"כ הרש"ס על הירושלמי והגר"א בשנות אליהו ופאת השולחן (סימן כב סק"ט).

האור לציון (עמוד עד בהע') יישב שישנם שני סוגי ירק, יש פירות האדמה, כגון מלפפון בצל כרוב וכד', ויש עלי ירק, כגון נענע וכרפס ושאר ירקות עלים. ונראה שמה שהצריך הרמב"ם להמתין עד שיעשו כיוצ"ב היינו בפירות האדמה, וכמדויק מלשון הרמב"ם. ומה שהתיר הרמב"ם מיד היינו עלי ירק, ומטעם שהדרך בהם שמוסיפים עלים בכל יום והתוספת ניכרת בכל הירק. ולכן הקילו בהם, ואמרינן בהם גידולי היתר מעלים את האיסור ומותרים מיד, אבל שאר ירקות שאין טבעם לגדול כ"כ בכל יום, לא אמרינן גידולי היתר מעלים את האיסור, ואסורים עד שיעשו כיוצ"ב. והוסיף שכל האמור הוא דוקא לענין איסור ספחים, אבל לענין קדושת שביעית בירקות, כל שנלקטו בשמינית אין בהם קדושת שביעית.

כאן המקום להעיר הערה חשובה, שירקות שנזרעו ונלקטו בשביעית, כתב החזו"א (ט, יד) שאיסורם איסור עולם, גם אם ישהה אותם עד שיגדלו כיוצ"ב בשמינית. וכ"כ האור לציון (עמוד עג), **ילקוט יוסף** (כג, טז) ועוד. **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר יג, לה-לו) כתב שקופסת שימורים שנקנתה בשמינית לאחר חנוכה, ולפי תאריך הייצור שעליה הירקות שבה הם מגידולי השמיטה, יש לברר ולבדוק מקורם, ואם הם מיבול נכרי מותרים. ואם אין עליהם תאריך ייצור מותרים⁸. וביאר (שם סימן כג) שמכיון שקופסאות השימורים נשמרים אפילו לכמה שנים, אפשר לתלות שהם מלפני שנת השמיטה. וכן אם קונה לאחר שעבר מספיק זמן כדי שיכולים לייצק שימורים לאחר השמיטה, יש להקל ולתלות שהם מלקיטה שלאחר חנוכה.

⁸ יש אפשרות קלה לברר את תאריך הייצור, בדרך כלל מוטבעות שלוש או ארבע ספרות. הסיפרה השמאלית ביותר - ובדרך כלל מוטבעת במרחק מה מהספרות משמאל - מורה על שנת הייצור. שלושת או שתי הספרות שממין מורות על מספר הימים שעברו מתחילת השנה הלועזית, לדוגמא: 4101 פירושו: שהמוצר יוצר באמצע החודש הרביעי לשנת 2014 (למניינם). 4 - מורה על שנת 2014, (ופעמים שהשנה מוזכרת ע"י 2 ספרות כגון 14). ו-101 מורה על מספר הימים שעברו מתחילת השנה, וכשמחלקים אותם לשלושים מגיעים לחודש הרביעי מתחילת השנה.

הלכה ח':

"מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית משירבה החדש"

לוף במוצאי שביעית

שנינו במשנה שביעית (ה, ה):

"מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית ר' יהודה אומר מיד וחכמים אומרים משירבה החדש"

בחוט שני (ס"ק כ) ביאר ששיעור 'משירבה החדש' הוא השיעור של 'משיעשה כיוצא בו', ובאמת הם ב' זמנים שונים, וכל זמן שמקדים את חברו אזלינן בתריה, דאפשר שבלוף החדש מקדים את השיעור של 'משיעשה כיוצא בו', ובשאר ירקות השיעור של 'משיעשה כיוצא בו' מוקדם יותר, ונקטו השיעורים לקולא.

הגר"א (שנות אליהו) ביאר שבלוף יש גזירה מיוחדת, דדרכו של לוף להתקיים הרבה זמן בארץ ולכן גזרו טפי שמא יטמין מהשביעית למוצאי שביעית, ולכן אין די שימתין בכדי שיעשה כיוצא בו, אלא צריך להמתין שירבה החדש.

הלכה ט':

"באחד בתשרי ר"ה לשמיטין וליובלות, פירות ששית שנכנסו לשביעית אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן והגיעו לעונת המעשרות קודם ר"ה הרי אלו מותרין, ואף על פי שאוסף אותם בשביעית הרי הן כפירות ששית לכל דבר, ואם לא באו לעונת המעשרות אלא אחר ר"ה הרי הן כפירות שביעית"

ראש השנה לאילן לעניין דיני שביעית

בהלכות הבאות נעסוק מתי חלים דיני שביעית לעניין קדושת הגידולים בשנת השמיטה. המשנה הראשונה במסכת ר"ה מלמדת שר"ה לשמיטה הוא בא' תשרי, א"כ גם קדושת השביעית על הגידולים אמורה להתחיל בזמן זה, אך בגמ' (שם יג:) מובא חילוק בין הגידולים השונים "אמר רבה, אמור רבנן: אילן - בתר חנטה, תבואה וזיתים - בתר שליש, ירק - בתר לקיטה". היינו, כל גידול וגידול נחשב כגידול שמיטה לפי השלב המשמעותי ביותר בתהליך הגידול, אם שלב זה התרחש במהלך השמיטה, אזי דינו כפירות שביעית, אך אם תהליך זה קרה לפני או אחרי השמיטה, דינו כשאר כל הפירות בשאר השנים.

מה חשוב ל'חנטה' של האילן? **רש"י** (ר"ה יד. ד"ה אף) ביאר "שכל גדילת פירותיו על ידי שהעלאת שרף האילן לפני חנטה הוא". היינו מכיון שבשלב זה האילן מקבל כח לגדל את פירותיו, הוא השלב המשמעותי כדי לציין בו את חלות קדושת שביעית על הפירות. אך **הר"ש** (כ, ז) נותן טעם

אחר לקביעת זמן הקדושה בט"ו בשבט⁹, מכיון שט"ו בשבט הוא תאריך שנקבע כבר לגבי ערלה, קבעו תאריך זה גם עבור דיני שביעית. והסיבה היא שרוב האילנות חונטים סביב זמן זה.

החזו"א (שביעית סימן ז ס"ק יב) כתב שדעת הרמב"ם (כאן, וכן נפסק בשו"ע י"ד שלא, קכה) דחנטה הוא עונת המעשרות, דהיינו הבאת שליש ברוב האילנות ובתפוחים ואתרוגים הוא מיד שנעשה עגול בעודו סמדר שהרי חייבין גדולים וקטנים. אך לדעת הר"ש (ב, ז), התוספות (ר"ה יב: ד"ה התבואה) הרא"ש ועוד, יש חילוק בין זמן החיוב לעניין מעשרות ובין חלות הקדושה על פירות שביעית. לשיטתם החנטה מתרחשת קודם להבאת שליש, והיא ככל האילנות מיד שנופל הפרח ותחילת היווצרות הפרי.

לנידון זה ישנה השלכה על כל הפירות שהבשלתם בחורף, כגון אבוקדו וקיווי, שנפילת הפרח מתרחשת בשנה השישית, אך הזמן בו מגיעים לשליש גידולם הוא רק לאחר א' תשרי. נמצא שלדעת הרמב"ם פירות אלו קדושים בקדושת שביעית, ולשאר הראשונים פירות אלו אינם קדושים בקדושת שביעית, מכיון שהחנטה התרחשה בשנה השישית.

כיצד מחשבים את 'שליש' הגידול? דעת הראי"ה קוק ('הסכמות הראי"ה סימן ו ד"ה מה) שהוא שליש משקל הפרי. אך החזו"א (יט, כג. כא, טז) סובר שהוא שליש ההבשלה. וכן הורה הגר"ש ישראלי (קטיף שביעית פ"ז הע' 7) והגרש"ז אורבך (שם. כרם ציון תרומות פ"ד, גידולי ציון סק"א). דעה נוספת של הכפתור ופרח היא שהולכים אחר שליש גודל.

הגר"מ אליהו (קטיף שביעית שם. מאמ"ר יב, י) הורה שאותם מינים הראויים לאכילה כשהם קטנים - עונת המעשרות שלהם היא החל מהרגע שהם ראויים לאכילה, ובאותם מינים שגם בזמן שמגיעים לשליש הגידול אינם ראויים למאכל אפילו בדוחק, אין הולכים אחר שליש הגידול אלא אחר הזמן שראויים לאכילה. וכן הורה הגר"ש ישראלי שעונת המעשרות היא ברגע שהפרי ראוי לאכילה. ולכך נוטה דעת הגרש"ז אורבך (כרם ציון שם). הלכה למעשה הורו גדולים אלו שיש לחשוש לכל הדעות, מספק שאם תחילת היווצרות הפרי או הגעתו לשליש גידול היו בשנה השביעית - הפירות קדושים בקדושת שביעית (קטיף שביעית שם).

⁹ "וי"ל דבאילן אזלינן בתר חנטה כדדרשינן בראש השנה (י). ובשנה הרביעית ובשנה החמישית פעמים שברביעית ועדיין אסורין משום ערלה ופעמים שבחמישית ועדיין אסורין משום רביעית, דלאחר שנשלמו ג' שנים של ערלה של רביעית דהיינו אחד בתשרי אסורין משום ערלה אם חנטו עד ט"ו בשבט ואם לאחר ט"ו בשבט חנטו מותרין, ולענין הבאת שליש אין שייך לעשות דרשה זו שאין לאילנות יום קבוע בהבאת שליש לקובעו ר"ה שלהן שיחשוב שליש שליש להבאת פירות ורביעי לשנים כמו יום חנטה דשנה שלו ט"ו בשבט שיצאו רוב גשמי שנה ורגילין אילנות להיות חונטין, וכיון דגלי קרא לערלה דבתר חנטה הוא הדין לענין שביעית".

עוד נחלקו הראשונים מה הוא הזמן הקובע לכל הדינים המתייחסים לשמיטה, וכדלהלן:

שנינו בראש השנה (ב. יב.)

"[דף ב.] באחד בתשרי - ראש השנה לשנים, ולשמיטין, וליובלות, לנטיעה, ולירקות. באחד בשבט - ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים: בחמשה עשר בו. [דף יב.] תנו רבנן: ליקט ירק ערב ראש השנה, עד שלא תבא השמש, וחזר וליקט משתבא השמש - אין תורמין ומעשרין מזה על זה, לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. אם היתה שניה נכנסת לשלישית, שניה - מעשר ראשון ומעשר שני, שלישית - מעשר ראשון ומעשר עני"

כתב הרמב"ם (פ"א מהל' מע"ש ונט"ר ה"ב) והביאו השו"ע (יו"ד שלא, קכה): באחד בתשרי הוא ראש השנה למעשר תבואה וקטניות וירקות. ובט"ו בשבט, הוא ראש השנה למעשר האילנות. כיצד... וכן פירות האילן שבאו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שלישית, אף על פי שנגמרו ונאספו אח"כ בסוף שנה שלישית, מתעשרין לשעבר ומפרישין להם מעשר שני. וכן ואם באו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של רביעית, אף על פי שנגמרו ונאספו ברביעית, מפרישין מהם מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר ט"ו בשבט, מתעשרין להבא.

ברמב"ם ובשו"ע מבואר ש'עונת המעשרות' בכל שנה ושנה לפירות האילן היא בט"ו בשבט¹⁰, אולם במשנה מבואר שלעניין שביעית ראש השנה הוא א' בתשרי - זמן התחלת השנה השביעית, ונמצא שלדעת הרמב"ם ראש השנה לשביעית הוא בא' בתשרי בין לקולא ובין לחומרא, והיינו שפירות שחנטו בתחילת השביעית קודם ט"ו בשבט דינם כפירות שביעית, וה"ה פירות שחנטו בשמינית קודם ט"ו בשבט דינם כפירות רגילים וחייבים בתרו"מ.

אולם רבנו חננאל (ר"ה טו: ד"ה איתבה) כתב "אבל מה שחנטו קודם ט"ו בשבט בשביעית מן הששית הן חשובין ומותרין בשנה הראשונה של שבוע". ולדעתו גם בשביעית דיני הפירות נקבעים בט"ו בשבט, ונמצא שפירות שחנטו בשביעית קודם ט"ו בשבט אין דינם כפירות שביעית כלל. ומה שכתבה המשנה שבאחד בתשרי ראש השנה לשביעית, היינו שמתחילה שנת השמיטה לכל איסוריה.

גם בתורת כהנים (בהר פרשה א אות ד) לכאורה מפורש כשיטת ר"ח, שם מובא "שבת שבתון יהיה לארץ כיון שיצת שביעית אף על פי שפירותיה שמיטה מותר את לעשות מלאכה בגופו של אילן אבל פירותיו אסורים עד חמשה עשר בשבט¹¹". ופירש הראב"ד "אע"פ שתשרי ראש השנה

¹⁰ כך הבנת רוב האחרונים ברמב"ם, אך השל"ה (שער האותיות סוף אות ק) ביאר שכוונת הרמב"ם 'קודם ראש השנה' אינו א' תשרי, אלא ראש השנה לאילנות שהוא ט"ו בשבט.

¹¹ הגר"א שינה את הגירסא בתורת כהנים ומחק את התיבות 'אבל פירותיו אסורים עד חמשה עשר בשבט'. כך שדברי התורת כהנים עולים גם לפי שיטת הרמב"ם.

לשמיטין, כיון שט"ו בשבט ר"ה לאילן, כל פירות שחנטו עד ט"ו בשבט בשמינית אסורים לעולם משום קדושת שביעית, הילכך כל פירות שחנטו בשביעית מתשרי עד ט"ו בשבט של שנה שמינית אסורים משום שביעית". וזהו כשיטת ר"ח, אך בדברי ר"ח לא מפורש מה דין הפירות שחנטו מתשרי ועד ט"ו בשבט, ובדברי הראב"ד מפורש שהולכים לחומרא. דברים מפורשים יותר כתב הר"ש "ומיהו מה שחונט בשביעית מתשרי ועד ט"ו בשבט הרי ודאי בדין שביעית ולא בדין שישית דלא אמרינן לקולא אלא לחומרא. וטעמא, דקים להו לחכמים כי הפירות שחונטים מתשרי עד ט"ו בשבט בידוע שהן חונטין משרף שבאילן שנכנס בו מקודם תשרי". וכ"כ החפץ חיים (בפירושו לתורת כהנים).

נמצא לסיכום שישנם ג' שיטות בזה: א. רמב"ם: הולכים אחר א' תשרי. ב. ר"ח: הזמן הקובע הוא ט"ו בשבט. ג. ר"ש וסיעתו: הולכים לחומרא אחר א' תשרי ואחר ט"ו בשבט.

כמי נפסק להלכה (נזכיר שהנ"מ למחלוקת זו היא טיפול בפירות שחנטו לאחר א' תשרי של השביעית, וה"ה לפירות הנמצאים בשוק בשנה השמינית אך חניטתם היתה לפני תום שנת השמיטה, או אפילו בשנת השמינית עצמה קודם ט"ו שבט)? **ר' חיים ברלין** (הובא בספר השמיטה פ"א הע' 3) סובר שיש לנהוג כשיטת הר"ש והראב"ד לחומרא בפירות שהגיעו לעונת המעשרות קודם ט"ו שבט של שמינית שיהיה בהם דין קדושת שביעית. והשל"ה (שער האותיות אות ק) סובר שהולכים אחר ט"ו בשבט בלבד.

מנגד, רעק"א (ר"ה א, א), **פני יהושע** (ר"ה יד.) נקטו כרמב"ם שראש השנה לענין אילנות בשביעית הוא א' תשרי, וכ"פ **מנחת חינוך** (שכח, ד), **פאת השולחן** (כב, יד), **חזו"א** (ז, יג), **הראי"ה קוק** (שבת הארץ כאן) ועוד. נמצא שלפי רובם המכריע של הפוסקים קדושת פירות שביעית היא רק על פירות שחנטו לאחר א' תשרי, ופירות אלו מגיעים לשוק רק לאחר כחצי שנה מתחילת השמיטה. וכ"כ **האור לציון** (עמוד מג).

האור לציון (עמוד מד) מחדש דמכיון שלענין עונת המעשרות כתב הרמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"ה) "אשכול שהגיע בו אפילו גרגיר יחידי כולו חיבור למעשרות וכאילו הגיע כולו, ולא אותו אשכול בלבד אלא כל הרוח שיש בה אותה הגפן שיש בה האשכול, וכן רמון שהגיע בה אפילו פרידה אחת כולה חיבור". ה"ה לענין שביעית, כמו שמצינו שהרמב"ם דימה שביעית למעשרות לכל ענייני עונת המעשרות. ולכן אם גרגר אחד של האשכול הגיע לעונת המעשרות לפני רה"ש של שביעית, אף ששאר הגרגרים הגיעו לעונת המעשרות לאחר ראש השנה, כל אותה רוח שבצד הגרגר אין בה דיני קדושת שביעית. ובאמת שכ"ד **החזו"א** (ז, כב, ט, יז) והטעמים דקים להו לחכמים דגפן ורימון מטבעו להיות אוכל בזמן שכבר ביכר אחד מהן אף שאין סימן הביכור נראה בכולן, וכתב שה"ה לענין שביעית הדין כן, דבגפן ורימון כיון שבישל גרגר אחד והגיע לעונת המעשרות חשיב כהגיע כולו, ואם הוא קודם ר"ה לענין שביעית נידון לשעבר, ובשאר פירות פרי שהגיע לעוהמ"ש נידון לשעבר, ופרי שלא הגיע כלהבא. וכ"כ בדרך אמונה (אות סד).

הלכה י':

"התבואה והקטניות אסורין באכילה משום ספיחים, ופירות האילן אוכלין אותן בקדושת שביעית"

כלל איסור ספיחים

חכמים גזרו על תבואה קטניות וירקות איסור ספיחים כפי שראינו לעיל. אך על פירות האילן לא גזרו איסור ספיחין משום שטעם איסור ספיחים הוא שלא יזרע האדם בסתר כדי שיהיו לו תבואה או ירקות בשביעית, טעם זה לא שייך באילנות, משום שהאילן אינו נותן את פירותיו בתוך השנה הראשונה, וכן הוא אסור משום ערלה.

הלכה יא':

"האורז והדוחן והפרגים והשומשמן ופול המצרי שזרעו לזרע הולכין בהן אחר גמר פרי, אם נגמרו פרים קודם ר"ה הרי אלו מותרין בשביעית כפירות ששית, ואם נגמרו אחר ר"ה אף על פי שהשרישו קודם ר"ה הרי אלו אסורים משום ספיחים"

תבואה וקטניות

שנינו בראש השנה (יג:):

"תנן התם [שביעית ב, ז]: 'האורז והדוחן והפרגין והשומשמן שהשרישו לפני ראש השנה - מתעשרים לשעבר, ומותרין בשביעית. ואם לאו - אסורין בשביעית, ומתעשרין לשנה הבאה'. אמר רבה, אמור רבנן: אילן - בתר חנטה, תבואה וזיתים - בתר שליש, ירק - בתר לקיטה, הני כמאן שוינהו רבנן? הדר אמר רבה: מתוך שעשוין פרכין פרכין - אזלי רבנן בתר השרשה... אשתמיטתיה הא דאמר שמואל: הכל הולך אחר גמר פרי"

מה כוונת הגמ' "מתוך שעשוין פרכין פרכין"? **רש"י** (ד"ה מתוך) מפרש שאינם נלקטים כאחד, אלא היום מעט ולמחר מעט, "ונמצאו חדש וישן מעורבין יחד, הנפרכין לפני ראש השנה עם הנפרכין לאחר ראש השנה - אם הולכין בהן אחר לקיטה כשאר ירק כשיהא מפריש מעשרותיו הוה ליה מעשר מן החדש על הישן ומן הישן על החדש - אזלי בהו בתר השרשה שבשנה אחת משרשת כל השדה, שהרי בבת אחת זורעין אותן, ומעשר פירות האילן וקטניות וירק מדרבנן הן, ויכולת ביד החכמים לקבוע זמן לפי דעתם לכל אחד ואחד". **הריטב"א** (ד"ה הא) ביאר שיש כח ביד חכמים להגדיר מתי חלות הקדושה על מינים אלו, מכיון ששביעית בזה"ז דרבנן, והביא בשם **הראב"ד** שהשיעורים והענינים הללו הכתוב מסרם לחכמים לתקן בהם כמו שיראו.

המשנה מזכירה את הגדר של 'גמר פרי', בשונה מפירות וירקות שגמר הפרי בהם ברור, בדיני תבואה וקטניות יותר קשה לתת הגדרה מה חשוב לגמר פרי? **א. הרשב"א** (ד"ה ר' שמעון) כתב

"וגמר פירי היינו לאחר שנתייבש בשדה ואף על פי שנעשה פרכין פרכין, מ"מ מניחין אותו ליבש ולאחר ראש השנה שהכל יבש ומכניסין אותו כאחד הרי זה כאילו כולו חדש". **ב. תוספות** (ד"ה אחר) סוברים שבגמר הבשלת הפרי עוד קודם לקיטתו חשיב ל'גמר פרי'. **ג. ראב"ד** (פ"א מהל' מע"ש ה"י), **רדב"ז** (שם ה"ח) ועוד סוברים שגמר הפרי הוא שליש בישול הפרי.

בשונה מדעת הרמב"ם הסובר שהולכים במינים אלו אחר גמר פרי, סובר הר"ש (ב, ז) שהולכים אחר השרשה. ואם השרישו לפני ראש השנה של שביעית הרי אלו מותרים אע"פ שנגמר פריים בשביעית, מ"מ אין להם דין פירות שביעית, לא לעניין ספיחים ולא לעניין קדושת פירות שביעית. ואם השרישו לאחר ראש השנה הרי אלו אסורים. דמכיון שגמר פריים אינו ניכר כ"כ בזמן קבוע, הכל הולך אחר השרשה. וכ"כ הריטב"א (ד"ה אישתמיטתיה) ובשו"ת **שבט הלוי** (ב, קצז).

הלכה יב:

"הירק בשעת לקיטתו, והאתרוג אפילו היה כפול קודם ר"ה ונעשה ככזר בשביעית חייב במעשרות כפירות ששית, ואפילו היה ככזר בששית הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ומתעשר כפירות ששית להחמיר"

ירק בתר לקיטה

שנינו בראש השנה (יד).

"רבי עקיבא אומר: באספך מגרנך ומיקבך, מה גורן ויקב מיוחדין - שגדילין על רוב מים, ומתעשרין לשנה שעברה, אף כל שגדילין על רוב מים - מתעשרין לשנה שעברה, יצאו ירקות שגדילין על כל מים ומתעשרין לשנה הבאה"

רש"י מבאר שגורן ויקב הלכה בהם התורה אחר שליש, שמאותה שעה ראויה ליקצר בדוחק. והיינו, נקודת החיוב נגזרת מהזמן המשמעותי ביותר בתהליך הגידול, מכיון שבהבאת שליש אפשר בדוחק ליקצור את היבול, זהו הזמן המשמעותי. שונים מהם ירקות, מכיון שירקות הגדלים על מים אינם יכולים להתקיים ללא השקייה תמידית, כל עוד לא נקטפו הרי הם זקוקים למים, ולכן עד הלקיטה תמיד יש משמעות לתהליך הגידול, ולכן הוא נקבע כנקודת החיוב שלהם. והריטב"א (ר"ה יד): כתב "וכל עיקר לא הלכו בירק אחר לקיטה אלא משום דמסתמא בשעת לקיטתו נגמר פריו כדאמר שמואל הכל הולך אחר גמר פרי".

הר"ש (ב, ז) הקשה, לענין שביעית דאורייתא היכן מצינו חילוקים שיש בתר חנטה או שליש וכו', וביאר שהנלמד מהגמ' בר"ה שאזלינן בירק אחר לקיטה הוי דרשה דאורייתא הן לענין תרומות ומעשרות והן לענין שביעית. וכ"כ התוס' (קידושין ג. ד"ה מה דרכו) בשם ר"י. והריטב"א כתב בשם הראב"ד שהכתוב מסר שיעורים ועניינים אלו לחכמים לתקן בהם כמו שיראו.

אך כנגדם סובר **התוספות** (שם) שלעניין שביעית לא אזלינן בירק בתר לקיטה, אלא הגדל באיסור אסור והגדל בהיתר מותר. אולם **החזו"א** (י, ג) כתב שלא משמע כן מהסוגיא בר"ה, דאמר סתמא ירק בתר לקיטה, וכן אמרינן בירושלמי בהדיא שירק בתר לקיטה.

מהי לקיטה

דעת **התוספות** (סוכה לט: ד"ה ולשביעית) שלקיטה היינו גמר הפרי, "ונראה לפרש דהא דאזלינן בירק בתר לקיטה היינו בשלא נגמר גידולם בשיטת אבל נגמר גידולם בשיטת שרו... אלמא גמר פרי עיקר אלא דנקט בכל דוכתי לקיטה משום דדרך ללקט בגמר פרי". לשיטת תוס' ירק בתר 'לקיטה' אינו לקיטה בדווקא אלא גמר הפרי. גם **הר"ש** (ט, א) נקט כשיטה זו, אך הוסיף שלעניין שביעית גזרו חכמים אף על פירות שנגמרו בשיטת ונכנסו לשביעית, אטו פירות שלא נגמרו. מה הכוונה לגמר פרי? **החזו"א** (כז, ז) ביאר דהיינו שאינו משביח עוד, אבל לא סגי בגמר בשולו.

מנגד, מדברי **הרמב"ם** מוכח שלקיטה היינו לקיטה ממש, שהרי הרמב"ם לא חילק בין אורז ודוחן דאזלינן בהו בתר גמר פרי, לבין דין הירק שאזלינן בהו אחר לקיטתו. וכיון שלקיטה אינה גמר פרי, י"ל שהיא לקיטה בפועל. והעיר **החזו"א** (כז, ז) שאם יכשו עוקציהן באופן שאין חיבורן חיבור, כבר חשיב כלקוטים. **הרמב"ן** (כה, ה) ג"כ סובר כשיטת הרמב"ם. וכ"פ **השו"ע** (י"ד שלא, קכו).

החזו"א (כז, ז) כתב דמכיון שהרמב"ם והשו"ע פסקו שהולכים אחר הלקיטה ממש, אין לנו לסמוך על דברי המקלים, לעניין פרי הנכנס לשיטת ונלקט בשביעית. **בחוט שני** (אות כד) כתב עפ"ד **החזו"א** שאנו חוששים גם לדעת התוס' והר"ש, ששיעור לקיטה הוא גמר פרי, ולכן פירות שנגמרו בשיטת ונלקטו בשביעית צריך לעשרם בלא ברכה.

כל האמור הוא דוקא לעניין הזמן הקובע לגבי קדושת שביעית, ונמצא שכל הירקות שגדלו בשיטת ונקטפו בשביעית, יש בהם קדושת שביעית. וכ"כ בילקוט יוסף (כג, יד) בשם **הגרע"י**, שכל הירקות שתחילת גידולם בשיטת ונלקטו בשביעית, יש בהם קדושת שביעית. וכ"כ **הגר"מ אליהו** (יב, יא) ועוד. ועיין בפסקה הבאה בה נלמד אודות הזמן הקובע בירק לאיסור ספיחים. ומדברי רבים מהראשונים עולה שקדושת שביעית ודאי חלה על גידולים אלה.

ספיחים בירק שנכנס משיטת לשביעית

שיטת **הרמב"ם** (כמבואר מקישור דברי הרמב"ם בהלכה זו להלכה הקודמת) שהולכים אחר הלקיטה לגבי כל דיני הירקות בשביעית. ולכן כל ירק שנלקט בשביעית אסור באיסור ספיחים, אפילו אם נזרע וגדל בשיטת. כדעת הרמב"ם פסקו גם **הר"ש סיריליא** ו**המבי"ט** (ג, מה). **החזו"א** (ט, ג) ביאר בדעת הרמב"ם שרק לגבי קדושת שביעית הדין תלוי בעצם הלקיטה, אך לגבי איסור ספיחים אם נגמר גידול הירק בשיטת, אף אם נלקט בשביעית אין בו איסור ספיחים.

אולם הר"ש (ט, א) שאל מדוע ספיחי שישית שנלקטו בשביעית לא יאסרו משום 'ספיחים', הרי בירק אזלינן בתר לקיטה? עוד תמה, הרי ספיחי שביעית אסורים באכילה (ונחלקו ר"ע וחכמים אם אסורים מהתורה או מדרבנן), ובכל זאת מצינו בכמה וכמה משניות שהיו לוקטים ואוכלים ירקות בשביעית! כדוג' (ה, ד) "האומר לפועל הי לך סלע זה ולקט לי ירק היום" וכן (ז, ג) "ולוקט ירקות שדה ובנו מוכר על ידו". לכן ביאר "דכולהו בשל ערב שביעית, ומה שיש בהן תורת שביעית לפי שנלקטים בשביעית, דבירק אזלינן בתר לקיטה, אבל לענין איסור ספיחים דנפקא לן מדכתיב מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף משמע דתחלת גידול בעינן בשביעית, אבל ירק שגדל בששית והוסיף בשביעית הנהו ספיחי ששית מיקרי ולא ספיחי שביעית". לדעתו מכיון שלגבי איסור ספיחים נאמר בפסוק "הן לא נזרע" משמע שתחילת הגידול צריך להיות בשביעית, ולכן אם התחילו לגדול בשישית אפילו הוסיפו בשביעית אין בהם איסור ספיחים. גם הרמב"ן (כה, ה ד"ה והספיחין) כתב "והספיחין האלו האסורין הן הגדלים בזמן האיסור... אבל כל הירקות שצמחו בשישית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה... אבל אין בהם משום ספיחים שאינן ספיחי שביעית, שהרי בשישית צמחו, ואפילו הוסיפו בשביעית אין בהם דין ספיחים". וכ"ד **התוספות** (פסחים נא:). **הרא"ש** הוסיף לבאר "אבל ספיחים שיצאו בשישית אף דכל גדולם היה בשביעית מותרים, דלא אסרה תורה אלא אותם שיצאו בשביעית".

כיצד נפסק להלכה? שאלה זו היא נ"מ גדולה לכל הירקות ופירות האדמה כדוג' אבטיח ומלון, מאוצר בית דין בתקופת החורף של שנת השמיטה. (נראה להרחיב מעט כיצד יש לנהוג בפסיקת ההלכה כאשר הרמב"ם חולק על שאר הראשונים, שהרי ידוע שהרמב"ם הוא רבם של בני ארץ ישראל): **פאת השולחן** (כב, ג) העלה שאותם ירקות שגדלו בשישית ונלקטו בשביעית, אע"פ שהוסיפו בשביעית מותרים באכילה, רק אסור לנהוג בהם מנהג חולין, אלא בקדושת שביעית לכל דיניה. גם **החזו"א** (ט, יז ד"ה ירק) העלה שאפשר לסמוך על דברי הר"ש וסיעתו מכיון שהוא איסור דרבנן. עפ"ד (כג, ה) שכתב "שאינן הדבר כן עכשיו, היו אמנם ימים שהיו נוהגים ע"פ ספרי הרמב"ם, אבל מפני הבלבול שעירות חרבו וחזרו ונתישבו, נתבטל הדבר שהחדשים היו נגררים אחר פוסקים אחרים, ובזמן מרן ז"ל היו נוהגים לקבוע ההוראה ע"פ קיבוץ דעות כל החכמים, וכמו שנהג מרן הב"י ורמ"א ושאר החכמים, ומעולם לא עשה הב"י שו"ע מיוחד לארץ ישראל ע"פ דעת הרמב"ם... ואחרי שחדל המנהג סמכו הפוסקים האחרונים על דעת פוסקים אחרים זולת הרמב"ם אף במצוות התלויות בארץ... סוף דבר שדין מצוות התלויות בארץ כשאר ההלכות שהולכים בתר רוב הפוסקים בדאורייתא ובשל סופרים להקל אף בשקולין". גם **הגרי"מ טיקוצ'ינסקי** (ספר השמיטה ו, א) פסק כר"ש וסיעתו "שהאיסור רק בצמחים שתחילת גידולן היתה בשביעית אבל אם צמחו בשישית אע"פ שכל עיקר גידולם היה בשביעית - אין בהם איסור ספיחין ומותרין. אלא שצריך לאכלם בקדושת שביעית". גם **הילקוט יוסף** (כג, יג-יד) העלה להקל, אלא שהוסיף שהמחמיר כדעת הרמב"ם תע"ב, ומכל מקום יש להעדיף יכול יהודי כזה, כדי לחזק את החקלאים היהודים לשמור

שמיטה ושיהיה להם פרנסה". ושם האריך לדחות את דברי האור לציון לקמן שהספרדים קיבלו עליהם הוראות הרמב"ם בכל מקום גם כאשר רבים מהראשונים חולקים עליו. גם בחזון עובדיה (שביעית עמוד רט) פסק "ירקות שצמחו בשישית, אע"פ שנלקטו אחר ר"ה של שביעית, מותרים באכילה ואין בהם משום איסור ספיחין". הגרש"ז **אורבך** (מנחת שלמה מט-נ) רצה לחלק שכמו שלענין תבואה כולם מודים שאם הביאה שליש בשביעית אסורה משום ספיחים, "ה"ה לירקות דאע"פ שלענין קדושת שביעית אזלינן בתר לקיטה, מ"מ לענין ספיחין סגי בעונתן למעשר שחייבין בין גדולים ובין קטנים, ולכן אותן הירקות שדרךן להאכל עלין סגי במה שצמחו מעט בשישית, ואלה שמוציאים פירות כמו קשואין ודלועין בעינן דוקא שיצא תחלת הפרי בשישית, ורק אז הו"ל כהבאת שליש בתבואה אבל לא בפחות מזה", אך למעשה כתב "אך אעפ"י כן הנני חוזר ומדגיש דכל מה שכתבנו הוא לא למעשה הואיל וכבר הורה זקן". וכן העלו להקל במשפטי ארץ (טז, ח) ובקטיף שביעית (טז, ח).

אולם האור לציון (עמוד 10) כתב שמנהג בני אשכנז להקל לאכול ירקות אלו, אולם בני ספרד אין להם לאכול שום ירק שנלקט לאחר ראש השנה של השנה השביעית, ואפילו אם לא הוסיף צמיחה בשנה השביעית. ורק במקום דלא אפשר (כגון במקומות שלא ניכר להשיג ירקות של נכרים ואין לו מה לאכול), המיקל לאכול ירקות אלו יש לו על מה לסמוך. ובלבד שינהג בהם קדושת שביעית. לדעתו בני ספרד גירי בתר הוראות הרמב"ם, כפי שכתב מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן לב) שהרמב"ם הוא גדול הפוסקים וכל קהילות ארץ ישראל נוהגים על פיו, ולכן בכל מקום שלא גילה מרן דעתו, יש לבני ספרד לילך אחר הרמב"ם. גם הגר"מ אליהו (מאמר יא, יב) פסק "ירקות שרוב גידולם בשישית, שנלקטו בשביעית יש להורות כדעת הרמב"ם לאסור משום ספיחין, אף שסובר ששביעית בזה"ז מדרבנן". ונימוקו שמקובל בין גדולי הפוסקים הספרדים לפסוק בהלכות אלו כרמב"ם בלבד. ולכן הוסיף שהמורים לחקלאים לכתחילה לגדל ירקות בערב שביעית רוב גידולם, בכדי להינצל מאיסור ספיחין - אינו נכון להלכה. ומ"מ אף שכך הוא הדין, מ"מ במקום צורך שלא להזדקק לסחורה ערבית - יש להקל שאם רוב גידולו היה בשישית אזי אין בו גזירת ספיחין.

מה ההגדרה המדויקת של ירקות ש"התחילו לצמוח בשישית"? כפי שראינו לעיל הרא"ש כתב שדי בכך ש'יצאו' בשישית אף שכל גידולם היה בשביעית, שרק אותם גידולים שיצאו בשביעית עצמה אסורים.

בשו"ת **משנת יוסף** (א, לה) הביא בעניין זה "אנשי המשק לא יכלו להחליט אם הירקות שבשדה זו הוי בגדר נביטה (הצצה) בשביעית כי לא ראו בכל השדה היטב יציאת הזרעים על פני הקרקע והחזו"א זצ"ל הורה למרכז המשק שיוציא מלא חפניו קרקע עם הזרעים בקצה השדה במקום שלא היה ניכר למעלה הירק ומצאו את הגרעין שלם, והוציא עוד פעם כבר יותר בפנים בשדה ושם כבר היה הגרעין פתוח אבל לא יצא ממנו החוצה וגם זה לא מצא חן בעיני החזו"א ואמר לו

להוציא עוד ממקום אחר עוד יותר בפנים השדה ושם נמצא שכבר יצא הזרע על פני הקרקע דהיינו שהיתה נביטה בחוץ קצת, ועל סמך זה שברוב השדה היתה נביטה התיר את כל השדה, ר"ל לא רק במקום שנראה הירק למעלה כי אם גם בצדדי השדה ששם עדיין לא נראה הירק למעלה, ואמר כי כנראה בקצה השדה לא היתה האדמה מעובדת כראוי ולא קיבלה מספיק מים". גם **בחוט שני** (פ"ד סק"ט. עמוד קפה) הביא מעשה זה והוסיף "והיינו דהורה להקל בדיעבד אף בלא שצמחו מעל הקרקע אלא שהגרעינים התחילו לצמוח בקרקע".

שלב הגידול הקובע באתרוג

שנינו במשנה בכורים (ב, ו):

"אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים ולירק בדרך אחד, שוה לאילן: בערלה, וברבעי, ובשביעית. ולירק בדרך אחד, שבשעת לקיטתו עשורו - דברי רבן גמליאל. רבי אליעזר אומר - שוה לאילן בכל דבר"

הגמ' בראש השנה (טו): עסקה בדין האתרוג:

"אתרוג אחר לקיטתו למעשר, ואחר חנטה לשביעית. ורבותינו נמנו באושא: אחר לקיטתו, בין למעשר בין לשביעית. איתמר, רבי יוחנן וריש לקיש אמרי תרוייהו: אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית - לעולם ששית. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית, אפילו כזית ונעשית ככר - חייבין עליה משום טבל"

הרמב"ם כאן פסק עפ"ד הגמ' "והאתרוג אפילו היה כפול קודם ר"ה ונעשה ככר בשביעית חייב במעשרות כפירות ששית, ואפילו היה ככר בששית הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ומתעשר כפירות ששית להחמיר".

הרמב"ם פסק להחמיר לגבי דין האתרוג בשביעית, ולכן רק אם גדל בשישית וגם נלקט בשישית אין בו קדושה, אך אם חנט בשביעית או רק נלקט בשביעית, יש בו קדושת שביעית. **הכסף משנה** סובר שהרמב"ם פסק כך מחמת הספק, והרדב"ז סובר שהרמב"ם פסק כך לא מחמת הספק אלא מעיקר הדין.

כתב **החזו"א** (י, ז) שלדעת הראב"ד הולכים באתרוג אחר חנטה, ולכן אם חנט בשישית ונכנס לשביעית, אין בו קדושת שביעית. והוסיף שכ"נ מדברי רש"י ותוס', לכן לדעתו לדינא יש מקום להקל כמותם ללכת באתרוג אחר חנטה, אלא שכתב שהמנהג להחמיר כדעת הרמב"ם.

בקטיף שביעית (ו, ו) כתבו שהולכים באתרוג לחומרא אחר הלקיטה ואחר תחילת הגידול. ואף אם רק אחד משני שלבים אלו היה בשמיטה - יש לנהוג בו קדושת שביעית ולהפריש תרו"מ. וכ"פ **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר סימן יז) ו**בילקוט יוסף** (כ, ט).

שלב הגידול הקובע בשאר הדורים

בשור"ת מנחת שלמה (ח"א סימן נא אות כב. מעדני ארץ סימן ב אות ב) הביא את דברי הר"ש סירילאו (ט), (ה) הסובר שדין לימון כאתרוג, אך נלענ"ד כיון שהפרי הזה כבר היה ידוע ונפוץ בזמן הרמב"ם שהרי באגרת הרפואה אשר לו הזכירו פעמים רבות, וגם בהקדמת הרמב"ם לס' טהרות (ד"ה ובטומאת משקין), ואעפ"כ כתב דבפירות האילן הולכין אחר הלקיטה רק באתרוג בלבד, ומזה ששינה מלשון הגמ' והוסיף תיבת "בלבד" משמע שבלימון הולכין אחר חנטה ולא אחר לקיטה כאתרוג.

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי (ספר השמיטה א, ד והע' 5) כתב שפירות ההדר, הגם שהם גדלים ג"כ על כל מים כאתרוג - לא נראה להחמיר גם בהם כל חומרת אתרוג, ויש להקל ללכת בהם רק אחרי החנטה כשאר פירות האילן. והביא שכך כתב לו הרא"ה קוק (וכ"כ בשבת הארץ קונ"א סימן יח. שור"ת משפט כהן סימן נא אות ב) שאע"פ שבנוגע להשקאה שוים הם לאתרוג - חלוקים הם בהרבה זמ"ז, האתרוג הוא 'הדר משנה לשנה' ומתגדל ומתוסף בכל משך ימי קיומו על האילן וגם בשנה השניה והלאה, לא כן התפוז שאיננו דר משנה לשנה וכשמתגדל בשעורו לא יתוסף עוד, גם בחנטה משונה האתרוג שחונט בכל השנה אפילו באותו האילן שבו כבר גדלו פירותיו יש גם בו מחנטת הפרי, שלא כן התפוז ומיניו שדומים בכ"ז לשאר פירות אילן החונטים רק בזמנם, ואפילו הלימון החונט ברוב השנה איננו בזה כמו האתרוג. ולכן הסכים הרב קוק להקל בתפוז ומיניו ללכת רק אחר חנטה. והוסיף הרב טיקוצ'ינסקי לחלק, שהאתרוג בקליפתו ופריו איננו מתעפש ומתקרב כשאר פירות, וכשמתיבש הוא מצטמק ומתקשה, ויתכן שגם בשביל זה הוא נקרא 'הדר' שאילו ביבשותו הוא נשאר בהדרו.

בקטיף שביעית (ו, ז) כתבו שבשאר ההדרים המנהג המקובל הוא ללכת אחר תחילת הגידול. לכן חלים דיני שביעית רק על פירות ההדר הנקטפים בשנה השמינית. וכ"כ בחוט שני (ס"ק כה). אולם הגר"מ אליהו (מאמ"ר סימן יז) פסק לגבי פירות הדר, ובפרט פרי הלימון, הנקטפים בשביעית (אף שחנטו בשישית) - יש להחמיר לכתחילה לנהוג בהם דיני שביעית כמו שהחמירו באתרוג.

ולעניין חיובו במעשר, כתב החזו"א (שביעית סי' ז אות טז) שחייב, אלא שנסתפק האם הולכים בתר חנטה או לקיטה. ולכן כתב שבשנה השניה הנכנסת לשלישית צריך לעשרו בשני מעשרות. וכ"כ בשור"ת משנה הלכות (מה"ת ח"ב סימן רמד) שהלימון חייב בתרו"מ. ובחזון עובדיה (תרו"מ עמ' קכד) כתב שחייב לעשרו בברכה, אך כיון שישנו ספק אם הולכים בתר חנטה או לקיטה, טוב להפריש ממנו מעשרות כשני השנים.

הלכה יג':

"וכן פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית בתבואה וקטניות ואילנות הולכין אחר עונת המעשרות, והפרגין והשומשמין והאורז והדוחן ופול המצרי שזרעו לזרע אחר גמר הפרי, והירק אחר לקיטתו"

✧ תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות בשמינית

דיני פירות, ירקות, תבואה וקטניות נתבארו לעיל.

בחוט שני (ס"ק כו) העיר שקטניות שהתחילו לצמוח בשביעית והגיעו לעונת המעשרות במוצאי שביעית, אינם אסורים משום ספיחין, שהרי לא הביאו שליש בשביעית, אך מ"מ בשביעית עצמה צריך לעוקרן כדין ספיחין שהרי יש בזה משום חשש שמא זרען בשביעית. וה"ה בירקות דאזלינן בהו אחר לקיטה, אם התחילו לצמוח בשביעית ונלקטו בשמינית אינם אסורים משום ספיחין, ומ"מ צריך לעוקרן בשביעית.

הלכה יד':

"פול המצרי שזרעו לזרע בששית ונגמר פריו קודם ראש השנה של שביעית, בין ירק שלו בין זרע שלו מותר בשביעית, ואם זרעו לירק ונכנסה עליו שביעית בין ירקו בין זרעו אסור כספיחי שביעית, וכן אם זרעו לזרע ולירק אסור"

✧ 'זרעו לזרע'

שנינו בירושלמי (ב, ה):

"זרעו לזרע לפני ראש השנה שביעית ונכנסה שביעית בין זרעו בין ירקו מותר. זרעו לירק לפני ר"ה שביעית ונכנסה שביעית, בין זרעו בין ירקו אסור. 'זרעו לזרע ולירק לפני ר"ה השביעית ונכנסה שביעית' פשיטא זרעו מותר, ירקו מהו? תני רבי חייא אסור, תני רבי חלפתא בן שאול מותר. מאן דאמר מותר דבר תורה, מ"ד אסור מפני מראית עין..."

ופירש הפני משה: זרעו לזרע בששית - וכגון שהשריש לפני ר"ה של שביעית להאי מ"ד דאזיל ביה בתר השרשה, ולמ"ד דהולכין אחר גמר הפרי מיירי שנגמר פריו קודם ר"ה של שביעית. ונכנסה שביעית - ועדיין לא עקרו. בין זרעו בין ירקו מותר - ואף על פי שעודנו הוא מתגדל ביותר בשביעית אפ"ה לא נאסר משום ספיחי שביעית משום שהוא זרעו לזרע וכבר השריש או נגמר קודם שביעית ומתבטל הירק לגבי הזרע שהוא העיקר. זרעו לירק לפני ר"ה השביעית - והרי הירק הוא העיקר ונכנסה שביעית וגדל הירק הלכך הכל אסור משום ספיחי שביעית שאף הזרע שנגמר מקודם בטל הוא לגבי הירק. זרעו לזרע ולירק וכו' - פשיטא זרעו מותר שהרי זרעו גם בשביל הזרע, והלכך לא מתבטל לגבי הירק, אלא ירקו מהו משום ספיחי שביעית. מאן דאמר

מותר דבר תורה - מן התורה הוא מותר שהרי כבר נגמר קודם השביעית ומאן דאסר מפני מראית עין הוא דאסור שהרואה עוקר אותו בשביעית ואינו נוהג בו קדושת שביעית, יאמר פירות שביעית מותרין הן.

הרמב"ם סובר (לעיל ה"א) שבפול שזרעו לזרע אזלינן בתר גמר פרי. ואין בו לא איסור ספיחים ולא קדושת שביעית, שהרי נגמר פרי קודם שביעית. ואם זרעו לירק הולכים לענין ספיחים בתר לקיטה (לעיל ה"ג).

מה הכוונה 'זרעו לזרע'? הרמב"ם (פיה"מ ב, ח) ביאר "שזרעו לקחת ממנו זרע ולא לאכילה/לאכלו ירק". וכ"כ רע"ב "כדי להוציא ממנו זרע לזרוע ולא לאכילה". בדרך אחרת פירש רש"י (ר"ה יג: ד"ה פול) "והזרע לאכול את זרעו". היינו, מתי חשיב כקטנית ולא כירק? מתי שחפץ לאכול את הזרע (שחשובה לקטנית) ולא את הירק. הר"ש סיריליאנו (ב, ח) ביאר את דברי רש"י ש'זרעו לזרע' היינו שמניח את הקטנית שתתייבש, ו'זרעו לירק' הכוונה לאכלם חיים.

החזו"א (ט, יב ד"ה פ"ב ה"ה) כתב עפ"ד הגר"א שאם נגמר פרי קודם ר"ה אך הלקיטה היתה בשביעית, אין להקל בלקיטתו אלא כדי צרכו ליום אחד, למרות שנזרע לזרע ונגמר פרי בשביעית.

הלכה טו':

"עבר זרעו בשביעית ויצא לשמינית אם זרעו לזרע בין זרעו בין ירקו אסור במוצאי שביעית כשאר הספיחים, ואם זרעו לירק הואיל ונלקט בשמינית בין ירקו בין זרעו מותר, זרעו לזרע ולירק זרעו אסור משום ספיחים וירקו מותר"

סמל דין 'נעבד' בשביעית

לעיל (פ"א הלכה יב-יג) עסקנו בדין אילן שנטעו בשביעית ושדה שנחרשה בשביעית, כאן הרמב"ם מרחיב בדין זרע שדה בשביעית, ומה דין הגידולים.

שנינו בספרא (בהר פרשה א, ה):

"והיתה שבת הארץ לכם, מן השבות בארץ אתה אוכל ואין אתה אוכל מן השמור, מיכן אמרו שדה שנטיבה, בית שמאי אומרים אין אוכלים פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים אוכלים. בית שמאי אומרים אין אוכלים פירות שביעית בטובה, ובית הלל אומרים בטובה ושלא בטובה. רבי יהודה אומר חילוף הדברים זה מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל"

גידון זה הובא במשנה בשביעית (ד, ב):

"שדה שנתקוצה - תזרע במוצאי שביעית, שנטיבה או שנדיירה - לא תזרע במוצאי שביעית. שדה שנטיבה - בית שמאי אומרים: אין אוכלין פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים: אוכלין. בית שמאי אומרים: אין אוכלין פירות שביעית בטובה, ובית הלל אומרים:

אוכלין בטובה ושלא בטובה, רבי יהודה אומר: חלוף הדברים, זו מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל"

בירושלמי נחלקו בפירוש 'נתקצוה' האם הכוונה שנטלו קוציה או שנחרשה ע"מ להמית את הקוצים שצמחו בתוך התבואה. והדין הוא ששדה זו נזרעת במוצאי שביעית, וביאר הרא"ש מכיון שלא הוכנה עדיין לזריעה, לא קנסוהו. אבל 'נטייבה' הכוונה שהטיב עם השדה, או שזיבל את השדה, לא נזרעת במוצאי שביעית מכיון שהכין אותה לזריעה במהלך השמיטה. איתא ביבמות (קכב.)

"עובד כוכבים שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר פירות הללו של ערלה הן, של עזיקה הן, של נטע רבעי הן - לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו"

הרמב"ם כאן פסק שאם עבר וזרעו בשביעית ויצא לשמינית, אם זרעו לירק הואיל ונלקט בשמינית בין ירקו בין זרעו מותר. הרמב"ם (שו"ת מהד' בלאו סימן קכח, מהדו' מכון י-ם סימן שיב) סובר שפירות האילן שנעבדה בהם עבודה כולם מותרים. יתכן שלדעתו אין אדם יכול לאסור פירות שלא שייכים אליו כלל, אלא מופקדים לכלל ישראל, ומה שעשה עבירה ועבד את אדמתו, אינו יכול לאסור דבר שאינו שלו. הרמב"ם כאן פסק שאם עבר וזרעו בשביעית ויצא לשמינית, אם זרעו לירק הואיל ונלקט בשמינית בין ירקו בין זרעו מותר. ולדעתו הנעבד מותר באכילה. וכ"ד **החינוך** (מצוה שכח).

אולם הרמב"ן פירש ש'עזקה' מלשון 'מצאו יושב ועוזק תחת הזיתים', שפירושו חופר או עושה לה כמין גדר למלאתו עפר, ואברויי אילנא הוא ואסור, ופירות עצמן אסורין דמחמת עבודת שביעית באו וקי"ל הנוטע בשביעית יעקור ושדה שנטייבה לא תזרע למוצאי שביעית. וכן ביאר **הרשב"א** ו**הריטב"א** (שם).

גם **הראב"ד** תמה, שלא מצינו בזרע בשביעית שום היתר! שהנוטע בשביעית במזיד יעקור! **ר"י קורקוס** יישב, דאע"ג דאסור לזרוע, ואם זרע אפילו בשוגג צריך לעקור. כאן מדובר שעבר וזרע ולא עקר, וכך ביאר את לשון הרמב"ם 'עבר', ואם לא עקר הפירות מותרים והולכים בו אחר גמר פרי, ואין בפירות אלא איסור ספיחים לבד.

מקור נוסף ממנו למדים על איסור אכילת פירות שעשו בהם מלאכת שביעית, במשנה (ו, א) נאמר "שלש ארצות לשביעית, כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד, וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד, מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד". **ופירש הברטנורא** שמארץ ישראל לא נאכל ולא נעבד "משום שעבודת הארץ ההיא אסורה בשביעית, ואם נעבדה וגדלה אסור לאכול מאותן גדולים. פ"א ועיקר, לא נאכל לאחר שביעית בלא ביעור ולא נעבד בשביעית". ובשו"ת **הרמב"ם** (מהד' בלאו סימן קכח, מהדו' מכון י-ם סימן

שיב) הביא בשם ר' יצחק בן גיאת בספר המאור שפירוש 'לא נאכל ולא נעבד' היינו שמי שעבר ועבד הארץ בשביעית, הרי אותו הדבר הצומח אסור לאוכלו. והסכים לפירושו.

הר"י קורקוס (ד, כט) פסק שהעיקר להלכה כדברי הרמב"ם שהנעבד מותר באכילה, וכ"כ הכס"מ (ד, טו).

אך הכפתור ופרח (ספמ"ז) החמיר בזה, ותמה איך אפשר שנתיר מה שנזרע בשביעית.

❧ דין 'שמור' בשביעית

שנינו בספרא (תורת כהנים בהר פרשה א, ג):

"ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר. לא תבצור, לא תבצור כדרך הבוצרים, מיכן אמרו תאנים של שביעית אין קוצים אותה במוקצה, אבל קוצה אתה בחורבה, אין דורכים ענבים בגת אבל דורכים בעריבה, אין עושים זיתים בבד ובקוטבי, אבל כותש ומכניס לבדידה"

גידון זה הובא במשנה בשביעית (ה, ו):

"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה [כלי ברזל שחותך בו תאנים], אבל קוצה אותם בחרבה [סכין, חרב]. אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה [שלשין בה העיסה]. ואין עושין זיתים בבד ובקוטב [משימין עץ גדול וכבד על הזיתים שבבית הבד ונקרא קטיב ובראשו אבן גדולה], אבל כותש הוא ומכניס לבודידה [כעין עריבה], רבי שמעון אומר: אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה"

וביאר הר"ש שמקור דברי המשנה הוא בתורת כהנים, וכל מה שנאסר הוא דוקא מן השמור, אבל מן המופקר שרי כי אורחיה.

רש"י (ויקרא כה, ה) ביאר שבעל השדה הזיר את האנשים מענביו, ולכן אסור לבצור את הענבים. הרא"ם פירש את דברי רש"י שלדעתו האיסור בפירות שמורים הוא רק בעודם שמורים, אך אם הבעלים חזר והפקיר, יהיה מותר לאכול מהם. והרמב"ן הסביר בדעת רש"י (וכך היא דעתו), שפירות שלא הופקרו כלל לא נאסרו, ולדעתו הכרמים צריכים להיות בשביעית כמו כרמים של נזירים שאינם עובדים בכרם. א"כ, לדעת רש"י והרמב"ן פירות אלו של שדה שמורה מותרים באכילה. וכ"ד החינוך (מצוה שכט). הערוך השולחן (כא, ז) ביאר בדברי רש"י והרמב"ן שאין איסור אכילת פירות שמורים, אם כבר נתלשו בעבירה.

אך תוספות (סוכה לט: ד"ה בד"א) הביאו בשם ר"ת שפירות מן המשומר אסורים, כדרשת הספרא 'מן המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר'. והביא שכ"כ רש"י בשם רבותיו (יבמות קכב. ד"ה של עזיקה), אלא שהתקשה "דמאי איסור יש כאן, אם עבר זמן הביעור לא שנא מן המשומר ול"ש מן

המופקר אסורים, וקודם הזמן אלו ואלו מותרים"?!! תוספות (יבמות קכב. ד"ה של) ביארו כשם ר"ת שבספרא מפורש 'ואת ענבי נזירך לא תבצור - מן המשומר אי אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר', וגם את המופקר אין לבצור אלא ע"י שינוי. אבל מן המשומר אין לבצור כלל אפילו ע"י שינוי. וכ"כ הראב"ד (בפירושו לתו"כ).

התוספות רא"ש (סוכה לט): הקשו על ר"ת מהדרשה השניה בספרא, שמוותר לבצור בשינוי, וא"כ גם הפירות יהיו מותרים! ומתוך שהדרשה השניה עוסקת בפירות מופקרים שדווקא אותם יש לבצור בשינוי, אך פירות שמורים אסורים.

והנה הגמ' במנחות (פד.) הביאה שמעמידים שומרים לשמור על ספיחי שעורים לצורך העומר, וביאר רש"י ששומרים על השעורים מפני עניים וחיות של יקחוהו. והקשו **התוספות** בר"ה (ט. ד"ה וקציר) כיצד מביאים קרבן מדבר שאסור באכילה הרי הוא צריך להיות 'מן המותר לישאל'! ותירצו: א. שלא היה שמירה ממש, שהרי לא היו צריכים לשמור מבני אדם, שמאליהם היו פורשים כשהיו יודעים שהוא לצורך העומר, ולא היו שומרים אלא מבהמה ועוף. ב. התוספות במנחות (פד. ד"ה שומרי) סוברים שמדאורייתא בצירה דווקא אסור אבל באכילה מותר, שהלימוד בתורת כהנים הוא דווקא בבצירה ולא באכילה. ולדעתם איסור אכילה משומר הוא מדרבנן בלבד. **החזו"א** (י, ה ד"ה שם) ביאר את כוונת התוס' דמכיון ששומר לצורך הקדש אין איסור שמור, וכיון שאין איסור שמור אין איסור של משומר. ג. **תוספות הרא"ש** (ב"מ קיח ד"ה שומרי) ביארו שאיסור זה הוא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, ולגבוה כיון דלא אפשר, לא גזור. ד. **השפת אמת** (מנחות פד.) ביאר שאיסור משומר הוא דווקא כמשומר כל השדה, אבל כשיש לאדם ולחיה לאכול מותר לו לשמור לצורך עצמו, ורק כשכלה לחיה בשדה צריך להפקיר את מה שיש לו בביתו.

מחלוקת נוספת בדין 'שמור' הוא, מה דין שמור ביד גוי? **בעל המאור** (סוכה יט:) סובר שגם המשומר ביד גוי נאסר. אך **הראב"ד** (כתוב שם סוכה יט:) סובר שלא אסרה תורה אלא המשומר ביד ישראל, שעבר על 'והשביעית תשמטנה ונטשתה', אבל שמור ביד גוי לא אסרה.

סמל הלכה למעשה בדין 'שמור ונעבד'

ראינו א"כ שבדין 'נעבד' דעת הרמב"ן שפירות שנעבדו באיסור אסורים באכילה, ולדעת הרמב"ם מותרים. ובדין 'שמור' לדעת ר"ת פירות שלא הופקרו אסורים באכילה, אך דעת רש"י והרמב"ן שמותרים באכילה.

מהר"ם בן חביב (כפות תמרים סוכה לט: ד"ה כתבו) כתב דמכיון שראינו שפסיקת ההלכה המקובלת היא שפירות שמורים מותרים, הפירות מותרים, אלא שהוסיף שיתכן וההיתר הוא רק בפירות שמורים של גוי, אבל של ישראל יש לחוש שהפירות נאסרו, וצ"ע לדינא.

הערוך השולחן (כא, ה-ח) ביאר בדברי הראשונים שיש המתירים פירות המשומרים, יש האוסרים לגמרי, ויש האוסרים ביד ישראל ומתירים ביד גוי. ולמעשה כתב שהרוצה לסמוך על המתירים אין מוחין בידו.

בדברי **החזו"א** ישנה סתירה, במקום אחד (סימן כו סדר השביעית א. ט, יז) כתב שאם הבעלים החזיקו בשדה כשאר שנים, נאסרו הפירות לכל אדם ואסור לאוכלן, ואסור ליתנן לבהמתו. ובמקום אחר (סימן י אות ו) כתב לגבי אתרוגים שמטייבין אותן בשביעית באיסור ומשמרין אותם, שאין הפירות נאסרים ויוצאין בהן בחג. מה דעת החזו"א? בשו"ת **ציץ אליעזר** (ח"ו סימן לט אות ג) התחבט בשאלה זו, וכתב שיתכן ואת הקולא סבר בזקנותו וא"כ כך דעתו להלכה, ואפשר שבקיצור הדינים שהחמיר כך רצה להורות להמון העם משום מיגדר מילתא. והביא שדיבר עם הרב **קלמן כהנא** ואמר שלפי כל ההוראות שקיבל מהחזו"א הוא ע"פ הקולא וכך היא עיקר דעתו. גם בדרך **אמונה** (צה"ל אות קפז) כתב שהחזו"א היקל בנעבד, אך לעצמו החמיר בזה.

גם **הגרש"ז אוירבך** (מעדני ארץ הערות בענייני שביעית סימן ז) כתב שהכרעת האחרונים להקל בזה"ז באיסור משומר ונעבד, וגם החזו"א כתב בדביעבד אין הפירות נאסרין ומותרים באכילה לאחרים, ולכן נראה שמותר גם למחמירים לקנות פירות או ירקות דלא אסירי משום ספיחין. ובמקום אחר (שו"ת מנחת שלמה תנינא סימן קכ אות ג) ביאר מדוע לא גזרו על משומר ונעבד כפי שגזרו על ספיחין, "דמשומר לא משכחת בסתר (ולא גזרו על סתם פורקי עול) ובנעבד לא רצו לאסור את העץ לכל השנים, ולפיכך לא גזרו איסור נעבד גם על תבואה וירקות". וכ"פ הלכה למעשה בשו"ת **ציץ אליעזר** (ח"ו סימן לט אות ב) שרוב רובם של הראשונים סוברים שפירות משומרים מותרים באכילה. גם בשו"ת **באהלה של תורה** (ג, מט) העלה שמנהג העולם לא לחוש לדעת האוסרים, ק"ו שמור ונעבד בתחום עולי מצרים. גם משו"ת **אגרות משה** (או"ח א, קפו) נראה שסובר כרוב הפוסקים המתירים שמור ונעבד. גם **הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה ב, ב) כתב שאם עבר ושמרם - לרוב הפוסקים לא נאסרו, וכשיפקירם מותר לבצרם מעט מעט. וכ"פ **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר י, יב-יג) שישראל שלא הפקיר פירותיו, הפירות מותרים באכילה. וה"ה לפירות האילן שגדלו בשביעית כתוצאה ממלאכות האסורות בשמיטה - מותרים באכילה. וכ"נ דעת **הגר"א וייס** (מנחת אשר סימן טו, ולה). ולאחר זמן ראיתי שכ"כ **בחזון עובדיה** (עמוד ריד) ששדה שלא הפקירה בעליה בשביעית, או אפילו אם זרעה או נטעה בשביעית, העיקר להלכה שפירותיה מותרים באכילה.

מגד, הגר"א (שנות אליהו ח, ו) כתב שהמשומר אסור לגמרי. גם בשו"ת **מנחת יצחק** (ח, צה) כתב שמנהג ירושלים היה להחמיר מאוד בזה, ורק בעבר הירדן דהוי תרי דרבנן והוי שעת הדחק, יש לסמוך על המתירים. גם **החוט שני** (סק"ל) העלה להחמיר בדין נעבד, ונראה שכך הוא סובר בדעת החזו"א, שכהוראה לרבים פסק להחמיר. וכן הביאו בשם **הגרי"ש אלישיב** (אשרי האיש יו"ד ח"ב עמוד

ריב) שמנהג ירושלים מימות מהרי"ל דיסקין לאסור שמור ונעבד, וכן נוהגים בירושלים כיום לאסור בזה מן הדין.

ומ"מ כתב בדרך אמונה (מכתבים ממרן זצ"ל מכתב יז) שאפשר להקל באכילת 'משומר', אבל לא לקנות אף בזמן שאין בו משום סחורה. בננות של "תנובה" כבר הן של שמינית דאזלי' בתר לקיטה אבל צ"ע משום שנעבדו בשבת ובשביעית. גם האור לציון (א, יח, ד, ה) סובר שאין איסור באכילת פירות שנשמרו ולא הופקרו, וכן פירות שנעשתה בהם עבודה בשביעית. אך אין לקנות פירות אלו, משום שיש בזה סיוע לעוברי עבירה. וכן יש לאכול פירות אלו בקדושת שביעית. אולם עיין בילקוט יוסף (ד, ז) שדן האם יש איסור מסייע בדיני דרבנן, ונראה שדעתו להקל בזה.

למחלוקת זו ישנה השלכה גדולה לדעת הסוברים שהיתר מכירה אינו תקף, האם מותר להם לאכול פירות אלו, שהרי הם 'שמור ונעבד'. אם נאמר שהפירות לא נאסרו, אזי יכולים לאכול פירות אלו (אא"כ נאמר שבקנייתם יש איסור מסייע, וגם בזה ישנה אפשרות של אכילה באירועים או כשמתארח וכד'). וע"ע בילקוט יוסף שם שדן האם בכלל שייך לומר שביכול של היתר מכירה שייך שמור ונעבד, מכיון שמסתמכים על הגדולים המתירים, וכן עושים מלאכות דרבנן בלבד.

הלכה טז:

"בנות שוח הואיל והן נגמרות לאחר שלש שנים אם באו לעונת המעשרות קודם ר"ה של שמינית הרי הן נאכלות בשנה שנייה מן השבוע בתורת שביעית"

בנות שוח

שנינו במשנה שביעית (ה, א):

"בנות שוח שביעית שלהם שניה, שהן עושות לשלש שנים. רבי יהודה אומר הפרסאות שביעית שלהן מוצאי שביעית שהן עושות לשתי שנים אמרו לו לא אמרו אלא בנות שוח"

ופירש הרמב"ם שאפשר להיות דין הבנות שוח כפרי שביעית בשנה השניה לאחר השביעית, וזה כשיזדמן להם שיתחילו להנץ בשנה שביעית, והם עושות פרי לשלוש שנים, ונגמר פרים בשנה שניה מן השבוע, שהיא שלישית לתחילת שנת השמיטה שהמתחילו להנץ בו. וכן פירש הר"ש. והרא"ש הביא את דברי הירושלמי דמוציא פרי בכל שנה ושנה, וכל פרי אינו נגמר עד שנה שלישית, ואותן שחנטו בשביעית מסמנין אותן בחוט או בקיסם.

ובאמת שהרא"ש תמה, "ותמיה לי במאי פליגי בדבר שיש לעמוד עליו, אם לא נאמר דבהא פליגי ר' יהודה סבר חנטתן בשנה זו וגמרן בשנה שנייה וחכמים סברי עיקר גידולן בשנה ראשונה אלא שנמשכין לתוך שנה שנייה". והיינו מה החידוש בדין בנות שוח? החזו"א (יב, א) ביאר שבנות שוח לא דמי לשאר פירות, דכל טבע שלהן עיקר דממהרות להתבשל אחר חנטה, וסד"א דלא חשיבא

חנטה דידהו כיון שצריכים ליגדל עוד זמן הרבה ולא ליקדשו משום שחנטו בשביעית, קמ"ל דמ"מ אזלינן בתר חנטתם והם קדושים בקדושת שביעית בשנה השניה.

המשנה ראשונה הסתפק, כיצד לנהוג בבנות שוח לעניין ביעור, הרי זמן הביעור הוא בשנה השמינית, ופירות אלו מוכנים רק לאחר מכן, והיאך יכול לאכלן בשנה שניה שהרי צריך לבערן מן העולם! ואפשר שאה"נ דשביעית שלהם שניה וצריך לבערן מיד ולא להשהותן לאכילה. אך כתב מדסתמו המפרשים לשונם ולא כתבו שצריכים ביעור, משמע שמותר להשהותן אלא שיאכלם בקדושת שביעית. גם **החזו"א** (יב, ב) נסתפק בזה, וכתב שנראה שלעניין ביעור אזלינן בתר הפירות שחנטו בשביעית. אך **בשבת הארץ** כתב שכיון שהן גדלות בכל שנה ושנה, ודרכן להתאחר באילן שלוש שנים מחנטתן עד גידולן, א"כ לעולם אינן כלות מן האילן, ולא שייך בהן לומר כלה לחיה מן השדה, שהם נמצאים תמיד בשדה - על כן אין להם ביעור כלל.

הלכה יז:

"הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים ל' יום קודם ר"ה, ושל בעל שמנע מהם ג' עונות לפני ר"ה הרי אלו מפירות ששית, פחות מיכן הרי הם כספיחי שביעית"

בצלים הסריסים ❧

שנינו במשנה שביעית (ב, ט):

"הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית ואם לאו אסורים בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה ושל בעל שמנע מהם מים שתי עונות דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שלש"

מדוע נקראים בצלים אלו 'בצלים הסריסים'? בירושלמי מבואר שבצלים אלו אינן עושים זרע. ודומה לסריס שאינו מוליד, ולכן לא זורעים מין זה אלא במקום משקה.

ופירש הר"ש שזרען לירק, דאי זרעו לזרע הרי הולכים אחר השרשה גם אם לא מנע מהם מים, דכיון דמנע מהם מים שלוש יום קדם ראש השנה נמצאו גדלים על מי שנה שעברה, ולכן יצאו מתורת ירקות הגדלים על כל מים ונעשו כשדה בית הבעל שמסתפקת במי גשמים ומתעשרים לשעבר. וכ"כ הרא"ש.

עפ"ד הכסף משנה מתבאר שעצם הפסקת ההשקיה מורה על גמר הפרי, "שגמר פריין תלוי בשסמוך לגמרן ימנעו מהם מים". וכן מתבאר בדברי הרדב"ז. וכ"כ הערוך השולחן (כג, יב) "דכיון שמנע מהם מים שלוש יום קודם הוי גמר פירא שלהם בשישית". וכן מובא במשנה ראשונה, והוא מפני שמינים אלו צריכים השקאה ביותר, ולכן חילקו בהם בין מנע מהם מים או לא. ולכן כתב התפארת ישראל שדווקא במינים אלו שהדרך למנוע מהם מים קודם לקיטתן, אבל בשאר

ירקות אפילו מנע מהם מים בטלה דעתו ודינן כירקות למיזל בתר לקיטה. ובאמת שכ"כ כבר רש"י (ר"ה יד.).

ועיין בפאת השולחן (סימן כג סק"ב) שדוקא כשזרעו לירק מועיל מה שמנע ממנו מים שלושים יום קודם ראש השנה, אבל כשזרעו לזרע הולכים בו תמיד אחר גמר פריו.

הרמב"ם הזכיר שאם לא מנע מים דינם כספחים, ואזיל לשיטתו. ולדעת הר"ש אין נ"מ אלא לקדו"ש.

הלכה יח':

"הדלועין שקיימן לזרע אם הוקשו לפני ר"ה ונפסלו מלאכול אדם מותר לקיימן בשביעית שהן מפירות ששית, ואם לאו אסורין כספחי שביעית, וכן הירקות כולן שהוקשו לפני ר"ה מותר לקיימן בשביעית ואם היו רכים אסור לקיימן משום ספחים, אין מחייבין אותו לשרש את הלוף, אלא מניחו בארץ כמות שהוא, אם צמח למוצאי שביעית מותר, ואין מחייבין אותו לשרש את הקנדס אלא גוזז בעלין ואם צמח למוצאי שביעית מותר"

סג דין דלועים שהוקשו

שנינו במשנה שביעית (ב, י):

"הדלועין שקיימן לזרע, אם הקשו לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם - מותר לקיימן בשביעית, ואם לאו אסור לקיימן בשביעית. התמרות שלהם אסורות בשביעית"

ואיתא בירושלמי (ב, ז):

"למה לי הוקשו אפי' לא הוקשו מכיון שהוקשו נעשו כשאר זירעוני גינה שאינן נאכלין כיצד הוא בודק רבי יוסי בן חנינא אומר עוקצו אם נתאחה אסור ואם לאו מותר"

לדעת הרמב"ם הנידון כאן הוא לגבי איסור ספחים, ולכן אם נתקשו לפני השביעית דינם כגידולי שישית שאין בהם איסור ספחים. אך לדעת הר"ש הסובר שאין איסור ספחים אם התחיל לגדול בשישית, הנידון כאן הוא על קדושת שביעית בלבד, וביאר החזו"א (ט, יז) שהאיסור לקיימן הוא משום שכשמשהו אותן בשדה, ניכר כמשמרו ואינו מפקירו.

החזו"א (מעשרות א, יט) ביאר שמדובר באופן שראויים עדיין למאכל בהמה, ולכן עדיין שייך בהם איסור ספחים אם הוא של שביעית, והוא דווקא בדלועין עצמן. אבל הזרע עצמו אין השביעית נוהגת בו. והוסיף (שביעית ט, ד) שאם נפסל גם מאכילת בהמה, ואין ראויים אפילו ע"י הדחק, פקעה מהן קדושת שביעית לגמרי.

חוב עקירת הספיחים

איתא בתוספתא שביעית (ב, ט):

"כל ירקות שהוקשו לפני ראש השנה - מותר לקיימן בשביעית. אם היו רכין - אסור לקיימן בשביעית מפני מראית העין. אין מחייבין אותו לשרש את הלחף אלא מניחן כמות שהוא, אם היה צומח למוצאי שביעית מותר. אין מחייבין אותו לשרש את הקירנס, אבל גוזזה בעליו, אם צמחה למוצאי שביעית מותרת"

ביאר **המנחת יצחק** (על התוספתא): מותר לקיימן - וליכא ביה שום חשש כיון דנתקשו מקודם. מראית העין - דיאמרו שנזרעו בשביעית, מתוך שהם רכים. את הלחף - דדרכו להיות מב' וג' שנים ואין חשש שיאמרו שגדל בשביעית. הקונדס - מין ירק, לפי שדרכו לעלות מאליו ואין בו משום מראית העין.

בדברי **הרמב"ם** מפורש שהזרע ירקות בשמיטה באיסור צריך לעוקרם, וכן אם גדלו מאליהם באופן שכבר עבר זמן מתחילת השנה שיכלו עוברי עבירה לזורעם, ג"כ צריך לעקור משום מראית עין.

אלא שנחלקו האחרונים בדין ירקות שגדלו מאליהם בשביעית באופן שלא עבר זמן מתחילת השנה בכדי שיוכלו עוברי עבירה לזורעם, ובכה"ג אין משום מראית עין. האם צריך לעוקרם ג"כ: **החזו"א** (ט, ג-ו) סובר שבכל אופן צריך לעקור ספיחים אלו, שמלבד איסור אכילה יש גם מצוה לעקורם ולהניחם שירקבו. והסיבה לכך היא משום שלדעת הרמב"ם איסור ספיחים הוא איסור עצמי ואין לקיימו כלל בשדה, בשונה משיטת הר"ש שהנידון כאן הוא לגבי קדושת שביעית, ולכן עיקר האיסור הוא משום מראית עין.

אולם האור לציון (ה, ז) וה**ילקוט יוסף** (כג, טו) פסקו שאין צריך לעקור ספיחים שגדלו בשדהו בשביעית, אא"כ זרע באיסור, או במקום שיש חשש מראית עין שזרע באיסור, כגון שיש בשדהו ירקות רכים, וכבר עבר זמן מתחילת שנת השמיטה בכדי שהיה אפשר לזרוע ירקות אלו ויגיעו לגודל זה. והעוקרם יזהר שלא ילקט אותם דרך לקיטה, דהיינו ללקט את החלק הנאכל בלבד, אלא יעקור אותם מהשורש. וכ"כ **הכס"מ** שאין חוב לעקור סתם ספיחים בשביעית. וכ"נ מדברי שו"ת **שבט הלוי** (ה, קנג). גם **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר יא, י) פסק שרק ספיחים שהאדם זרע יש חוב לעקור, ומ"מ יש לשמור בהם קדושת שביעית ולכן יניחם במקום שירקבו מאליהן (בית רידב"ז סימן ג אות ה. חזו"א ט, ו). אבל ספיחים שצמחו מאליהן, אין צריך לעקור כלל.

הלכה יט':

"לוף של ערב שביעית וכן בצלים של ערב שביעית הקיצונים ופואה שנגמרו לפני שביעית מותר לעקור בשביעית בקרדומות של מתכת, ואין בזה משום עבודת הארץ"

עקירת לוף בצלים ופואה

שנינו במשנה שביעית (ה, ד):

"לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית, ב"ש אומרים: עוקרין אותן במארופות של עץ, וב"ה אומרים בקרדומות של מתכות. ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות"

יש להקדים שמינים אלו נמצאים בעומק האדמה, ולכן אם רוצה לעקורם נראה כחופר ועובד באדמה, לכן הצריכו ב"ש לעשות מלאכה זו בשינוי ולעקור רק בקרדומות של עץ, שהרואה לא יחשוב שאדם זה עובד בארץ.

האם ב"ה לא חוששים למראית עין? הר"ש סובר שבית הלל לא חיישי למראית עין. עוד כתב (משנה ה) שיש כאן שינוי קצת, שדרך עבודת הארץ היא במרא וחצינא ומעדר, אלא שאין זה שינוי גדול כ"כ כמו מארופות של עץ. והתוספות יו"ט כתב שבקרדומות של מתכת נמי הוי שינוי. וכ"כ הערוה"ש (כג, טז). ובקול הרמ"ז כתב דלא מיחזי כעבודה, שאין זה דרך עבודת קרקע לחפור מעט ולהניח מעט את המקום שבין לוף ללוף.

בשבת הארץ כתב שרק שינוי כזה מותר, דהיינו שינוי בצורתו של הכלי. שהדרך הוא לחפור את הארץ ולעבוד אותה בכלי שצורתו איננה כצורת הקרדום, זה חשוב שינוי ניכר, אע"פ שהחומר הוא אותו החומר עצמו שעושים בו את כלי העבודה בכל השנים - אין בכך כלום, ואין זה מבטל את ההיתר הבא מתוך השינוי של צורת הכלי. אבל אם יחפור במארופות, שהן בצורה זו עצמה שדרך הוא לחפור בה בעבודת הקרקע של כל השנים, אע"פ שהוא עושה שינוי בחומר הכלי - שבכל השנים היא של מתכת ועכשיו של עץ - אין שינוי זה חשוב כ"כ להתיר על ידו. שעיקר תכונת העבודה תלויה היא בצורתו של הכלי שעובד בו ולא בחומר שלו.

דעה נוספת של הר"י **קורקוס ומשנה ראשונה** (ה, ה) שמותר לעקור את הגידולים המנויים כאן, שגדלו לפני שביעית ולא צמחו בשביעית כלל, בלא שום שינוי כלל. ואין בקרדומות של מתכת שינוי מדרך העבודה של כל השנה, וכשם שמותר לעקור אותן בקרדומות של מתכת, כך מותר לעוקרן בכל אופן שירצה.

הלכה כ':

"הבצלים שירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו כל זמן שהעלין שלהן ירוקין הרי אלו מותרין, ואם השחירו הרי הן כנטועין בארץ ואותן העלין אסורין משום ספיחין, ובין כך ובין כך הבצלים עצמן בהיתרן עומדין"

בצלים מוכנים שצמחו בשביעית

שנינו במשנה שביעית (ו, ג):

"בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו, אם היו העלין שלהם שחורין אסורין, הוריקו הרי אלו מותרין. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר: אם יכולין להיתלש בעלין שלהן אסורין, וכנגד כן מוצאי שביעית מותרין"

עוד שנינו בנדרים (נז, נח):

"[נז:] ישמעאל איש כפר ימא, ואמרי לה איש כפר דימא, העלה בידו: בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית ורבו גידוליו על עיקרו, והכי קא מיבעיא ליה: גידוליו היתר ועיקרו אסור, כיון דרבו גידוליו מעיקרו, אותן גידולי היתר מעלין את האיסור, או לא? אתא לקמיה דרבי אמי, לא הוה בידיה... [נח:] אלא מן הדא פשטה, דתנן: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו, אם היו עלין שלהן שחורין - אסורין, הוריקו - מותרין; ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר: אם יכולין ליתלש בעלין שלהן - אסורין, וכנגדן למוצאי שביעית - מותרין, למימרא, דגידולי היתר מעלין את האיסור. ודלמא במדוכנין! אלא מן הדא, דתניא: המנכש עם הכותי בחסיות - אוכל מהן אכילת עראי ומעשרן ודאי; רבי שמעון בן אלעזר אומר: אם ישראל חשוד על השביעית - למוצאי שביעית מותר, למימרא, דגידולי היתר מעלין את האיסור. ודלמא בדבר שזרעו כלה! הא תניא, אלו הן חסיות: כגון הלוף, השום, והבצלים. ודלמא במדוכנין! חשוד על השביעית קתני. ודלמא בתערובת! המנכש קתני. לימא, תיהוי תיובתיה דרבי יוחנן ודרבי יונתן! אמר רבי יצחק: שניא שביעית, הואיל ואיסורה ע"י קרקע, בטילתה נמי ע"י קרקע"

השיטה מקובצת (נדרים נח.) הביא בשם הרי"ף "נראה לי שלאותה קליפה עליונה שאדומה קצת כשהן נגמרין קורא עלין וגם דרך של אותן עלין שיוצאין מן הקרקע להתאדם כשהם נגמרים וזהו קורא שחרות במשנה".

נחלקו הראשונים במציאות שהמשנה עוסקת בה:

1. הרמב"ם ביאר שמדובר על בצלים שאינם נטועים בקרקע, אלא מונחים עליה, וכשירדדים עליהם גשמים הם צומחים מעצמם. אם העלים ירוקים, זהו סימן שגדלו מהבצל עצמו ואינם חשובים כגידולי שביעית, ומותר לאכלן. ואם העלים שחורים, זהו

סימן שגדלו מהקרקע, וחשוב כאילו צמח בארץ, ודינם כפירות שביעית (בדרך אמונה ביה"ל ד"ה הבצלים ביאר, שלדעת הרמב"ם ר' חנינא בן אנטיגנס דיבר על ציור אחר, ודבריו אמורים על בצל הנטוע בקרקע, אך הרמב"ם לא פסק כמותו, ולכן לא ביאר את המשנה אליבא דשיטתו).

2. **הר"ש, רא"ש ור"ן** (נדרים שם) ביארו שמדובר על בצל הנטוע בקרקע, ואשמעינן שבצל של שישית שגדל בשביעית, אם עליו ירוקים זהו סימן שכל גידולו היה בשישית, והעלים צמחו מהבצל עצמו ולכן אינו אסור, אך אם העלים שחורים זהו סימן שגידולו נמשך גם בשביעית, וגידולי שביעית מבטלים את עיקר הגידול שהיה בשישית, אע"פ שודאי שגידולי שישית מרובים על השביעית.

וביאר את המשך המשנה 'וכנגדן למוצאי שביעית מותר', היינו בבצלים שגדלו בשישית, ועקרן בשישית ונטע אותם בשביעית, והוסיפו מעט ולכן נאסרו ע"י מעט זה, אך השאיר את הבצלים בקרקע עד השמינית, ובשמינית הוסיפו עוד מעט, כאן אמרינן שגידולי היתר מעלים את האיסור, מכיון שגם ההיתר של השישית מסייע לגידולי השמינית לבטל את גידולי שביעית.

מדוע לא אומרים על גידולי האיסור שיתבטלו מטעם 'קמא קמא בטיל'? **התוספות רי"ד** (נדרים נח). התייחס לשאלה זו וביאר: "אבל בגידולי קרקע כשהגידולין גדלין כל השרשין משתנין מכמות שהי' תחלה, שנתעבו יותר ונארכו יותר, הלכך יש לומר בהן דאתו גידולין ומבטלי להו לשרשין. ועוד שהקרקע מבטלתן, הלכך אין להקשות מהיתר ואיסור". **תוספות** (ב"ק ק: ד"ה אומר) הביאו תירוץ נוסף, לפי שגדל בלא הפסק א"א לומר שמתבטל.

נקודה חשובה נוספת, **הרמב"ם** סובר שגם כאשר העלים השחירו, אין גידול זה אוסר את כל הבצל, אלא רק העלים נאסרים מחמת שהוסיפו לגדול בשביעית. **פאת השולחן** (כג, ה) ביאר שמקור דברי הרמב"ם מהגמ' בנדרים (נט). "אם היו עלין שלהן שחורין - אסורין, הוריקו - מותרין; וכי שחורין אמאי אסורין? לימא: היתר שבהן להיכן הלך? א"ל: מי סברת על עיקר קתני? אתוספת קתני אסורין". ומפורש שרק התוספת אסורה ולא כל הבצל. וכ"כ **החזו"א** (ח, יד ד"ה ר"מ). וע"ש שהחזו"א הקשה על הרמב"ם, שהגמ' קודם לכן לא הבחינה בין עיקר הבצל לעליו לעניין מה שנאסר. ונשאר בצ"ע. לדעתו כל דברי הרמב"ם לא אמורים לעניין היתר הבצל עצמו באכילה, שהרי מעורב בו איסור והיתר. אלא הנ"מ היא לענין תפיסת דמיו שאין תופס דמיו אלא כנגד התוספת ולא כנגד העיקר, או לענין לאסור באינו מינו בנותן טעם שאין אוסר אלא בשיעור התוספת ולא כשיעור העיקר. **המאירי** (נדרים נח). סובר שאפילו רבו גידולים על עיקרו מותר.

אולם בתשובת **הרשב"א** (א, רפז) פסק שאם רבו גידוליו על עיקרו, אף הבצל עצמו נאסר. והר"י קורקוס הביא בשם **רש"י** שאפילו לא רבו גידולין הכל נאסר.

הלכה כא':

”בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית ורבו גידוליו על עיקרו העלו גידוליו את עיקרו והותר הכל הואיל ושביעית אסורה ע”י קרקע כך נטילתה ע”י קרקע”

בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית

בהלכה הקודמת הבאנו את דברי הגמ' בנדרים, שהסתפקה בדין בצל של שביעית שאסור משום ספיחים, שעקרו ונטעו בשמינית, האם גידוליו של שמינית מבטלים את עיקרו האסור. והביאו בתחילה שתי מימרות שמבואר בהן שאין גידולי היתר מעלים את האיסור, ומאידך גיסא הביאו מימרא המבואר בה שלענין שביעית גידולי היתר מעלים את האיסור. ויישבה הגמ' את הסתירה לכאורה בין המקורות, ”שניא שביעית, הואיל ואיסורה ע”י קרקע, בטילתה נמי ע”י קרקע”. וביארו הר”ן ורש”י שבשביעית האיסור מיוחד משום שהוא נובע מעצם הקרקע, ולכן גם גידולי הקרקע של השמינית מתירים אותה. בשונה מערלה שחסרון זמן גרם לאיסור, ובכלאים הערוב גרם לאיסור, וכביכול חשובים לאיסור עצמי, משא”כ בשביעית הקרקע היא האוסרת והקרקע היא המתירה. הרא”ש ותוספות ביארו ששביעית בא מעצמו בלי מעשה בני אדם, אבל ערלה בא ע”י שסיבכה בזקנה, וכלאים ע”י שעקר הכרם וטבל ע”י שמירה, דמי כמבטל איסור לכתחילה ולא בטל.

ובאמת שרק בשביעית סובר הרמב”ם שהעיקר הותר ע”י גידוליו, אך לענין ערלה פסק (פ”י מהל' מע”ש הט”ז) ”ילדה שסיבכה בזקנה והיו פירות בילדה, אפילו הוסיפו מאתים הרי אלו הפירות של ילדה אסורין, שאין גידולי היתר מעלין את העיקר האסור”. וגם לענין כלאים פסק (ה, כד) ”בצל שנטעו בכרם ואחר כך נעקר הכרם ואחר כך צמחו בצלים מן העיקר הנטוע אף על פי שרבו הגידולים על עיקרו במאתים הרי אותו העיקר באיסורו שאין גידולי היתר מעלין את העיקר האסור”. הרי שלגבי שאר ההלכות החמיר שהעיקר נשאר באיסורו, ואין גידולי היתר מעלים את האיסור.

אולם הראב”ד חלק על הרמב”ם, והביא את דברי הירושלמי (ו, ג) ”אמר לון אני לא אמרתי אלא במורכנין/מדוכנין”. ופירש שהכוונה ”פירוש מרוכנים, הטי נא כדך תרגום ארכיני כען, כלומר מעקלין הצואר שלהן שלא יגדלו, וכיון שעשה כן גלה דעתו דלא ניחא ליה בגידוליהן, ואם גדלו אותן גדולין מותרין ומבטלין את האיסור, ואי לא, אסורין דמינח ניחא ליה וכנטועין לכתחלה דמו”. הר”י קורקוס השיג, דמכיון שבירושלמי יש כמה דעות בזה, ובבבלי לא הביאו חילוק זה, לכן אין לסמוך בזה על הירושלמי.

נחלקו הראשונים כמה צריך שירבו הגידולים על העיקר כדי לבטל את האיסור: א. התוספות רי”ד (נדרים נז:) כתב שברוב איסורי התורה בעינן שישים כדי לבטל את האיסור, כאן די ברוב היתר כדי

לכטל את העיקר האסור, מכיון שהקרקע מבטלו. **החזו"א** (ח, א) ביאר שע"י הגידולים החדשים כל הגידול מתחדש וכביכול מתחלף בהיתר, ואינו דומה לתערובת של איסור והיתר שהאיסור נשאר בעינו ולכן צריך לבטלו, אלא כאן ע"י עצם הגדילה האיסור מתחלף ומתבטל. ב. הר"ן (נדרים שם) סובר שלא די ברוב, אלא בעינן שיעור ביטול בעלמא. וכ"כ השטמ"ק בשם הרא"ם.

נקודה חשובה שיש להעיר כאן, ע"פ הגמ' בנדרים, שכל האמור הוא דוקא בבצל ודומיו שאין זרעו כלה, אך בשאר גידולים שזרעו כלה, אפילו לא רבו גידוליו על עיקרו מותר, שהזרע נסרח ואין כאן איסור כלל.

הלכה כב':

"הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר ואת ענבי נזירך לא תבצור, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה"

סג 'שלא יקצור כדרך הקוצרים'

מקור הלכה זו בספרא (בהר א, ג), וכן מובא בירושלמי (ח, ו):

"את ספיח קצירך לא תקצור, מיכן סמכו חכמים על הספחים שיהו אסורים בשביעית... לא תבצור, לא תבצור כדרך הבוצרים, מיכן אמרו תאינים של שביעית אין קוצים אותה במוקצה, אבל קוצה אתה בחורבה, אין דורכים ענבים בגת אבל דורכים בעריבה, אין עושים זיתים בבד ובקוטבי, אבל כותש ומכניס לבדידה, ר' שמעון אומר אף טוחן הוא בבד ומכניס לבדידה"

דברי התורה כהנים באו ליישב את הסתירה לכאורה בפסוקים, מחד התורה מצווה לא לקצור ולא לבצור, ומאידך אומרת שפירות השביעית יהיו לאכלה. וכיצד נאכל אם לא נקצור או נבצור? לכן חילק התורה כהנים בין סוגים שונים של קצירה ובצירה. היינו שאסור לקצור מהשמור, אך מהמופקר מותר. עוד חילק, שכשקוצר בשינוי מותר. ובראשונים מצאנו כמה גישות ביחס בין התירוצים השונים:

א. **הרמב"ם** סובר ש'קצירה כדרך הקוצרים' היינו "כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ". הרמב"ם לא חילק בין שמור להפקר, ומ"מ אסור לקצור כדרכו ומותר בשינוי. והיינו כחילוק בשני בתורת כהנים, ולא הביא כלל את החילוק הראשון.

ויש להסתפק האם כוונת הרמב"ם שאינו חייב עד שיעשה את כל הפעולות הנ"ל? **במעדני ארץ** (ג, ב) תחילה ביאר ברמב"ם שעיקר הצריכותא בשינוי הוא רק כדי להראות שהפירות הפקר, ואע"פ שרבנן החמירו לעשות שינוי גם בקצירה וגם בפעולות לאחר מכן, מדאורייתא בחד שינוי נמי סגי. אך לאחר מכן (אות ג) ביאר שעיקר הצרכת השינוי

הוא רק בתלוש, ואעפ"כ אפשר שהקוצר ע"מ להעמיד כרי חייב גם אם לא עשה כרי. ולדבריו כל הפעולות שהן הוכחה שהשדה בבעלותו אסורות מהתורה.

אך ברש"ש (פ"ו מ"ב) כתב שאיסור העמדת כרי אינו אלא מדרבנן, ומשמע מדבריו שלוקה על קצירת כל השדה גם ללא העמדת כרי. **והחזו"א** (יב, ה) הסתפק האם כוונת הרמב"ם שעל קצירה לחוד לוקה, וא"כ ה"ה שעל העמדת כרי לוקה, או שאינו לוקה אלא אם ינהג כבעל הבית בכל הפעולות, קצירה העמדת כרי ודישה בבקר.

עוד כתב **החזו"א** (שם) שקרוב הדבר שאין לאו זה אלא בקוצר שדהו אבל קוצר שדה אחרים מדין הפקר אינו בכלל האזהרה. והוסיף (שם אות ו) שלענין איסור קצירת כל השדה אין חילוק אם הוא קוצר את השדה או ע"י שלוחו או אפילו גוי, שעיקר האיסור הוא תכלית הפעולה שהאדם זוכה בכל פירות שדהו.

ב. **הרמב"ן** (ויקרא כה) פירש שהאיסור הוא מדרבנן (דלא כרמב"ם שהאיסור מדאורייתא), לבצור את הענבים כדרך בעלים שלוקחים את כל היבול לעצמם, אך מותר לו לבצור עם העניים כדרך שהם בוצרים, כלומר שלא ישמרם לעצמו אבל ילקוט אותם עם העניים בהפקר, וינהוג בהם ג"כ כדרך שהעניים נוהגים לדרכן בעריבה. היינו לדעת הרמב"ן איסור הקצירה מהתורה הוא רק כאשר השדה אינה מופקרת, ואוסף את פרותיו כדרך בעל הבית שאינו מניח לזרים להיכנס לשדהו. אך אם השדה מופקרת אין איסור מהתורה לקצור. אך מ"מ חכמים אסרו קצירה כדרכה גם של פירות הפקר, כדי שלא יבואו לידי שימור הפירות.

ג. אמנם **התוספות** (ר"ה ט. ד"ה וקציר [השני]) סוברים שגם בשדה שהופקרה אסור לבצור כדרך הבוצרים, ולשיטתו "דוקא כי אורחיה אסור לקצור, אבל ע"י שינוי מותר אפילו בשביעית", וכך למדו מדברי הספרא לעיל. לשיטתו שתי תירוצי התורה כהנים נפסקו לחומרא, ולכן פירות שמורים אסורים בכל אופן, וגם בפירות הפקר אסרו בצירה כדרכה.

ד. **הר"ש** (ח, ו) סובר שעל קצירה בשינוי עובר רק על עשה של 'תשמטנה' כיון שלא הפקיר. והיינו שגם בפירות שמורים מותר לבצור בשינוי, אך פירות מופקרים מותר לבצור אפילו כדרכו.

לסיכום: נחלקו הראשונים בקצירה כדרך הרגילה ובשינוי, בפירות שמורים ובפירות הפקר: **א. רמב"ם:** פירות שמורים מותרים בשינוי, וה"ה לפירות הפקר. **ב. רמב"ן:** פירות שמורים מותרים בשינוי, וה"ה לפירות הפקר, אך מדרבנן צריך שינוי. **ג. תוספות:** פירות שמורים אסורים, ופירות הפקר מותרים גם ללא שינוי. **ד. ר"ש:** פירות שמורים אסורים, והפקר מותרים, אף ע"י שינוי.

החזו"א (יב, ו) הוסיף שאע"פ שמשמע שאם משייר באופן ששיורו מוכיח עליו שאינו נוהג מנהג בעלים בשדה, אין בזה איסור מהתורה. מ"מ חכמים אסרו שלא ללקוט הרבה שעצם הלקיטה המרובה מראה על דרך סחורה, ואיסור לקיטה מרובה הוא בין על הבעלים ובין על שאר אנשים.

ס דרך השינוי בקצירה

הרמב"ם (ד, א) כתב "וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור, שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל". מדברי הרמב"ם עולה שכל השינוי הנדרש בקצירה הוא בכמות הנקצרת, אך באופן הקצירה לא נצרך כלל לעשות שינוי. כשיטה זו נקטו גם **החינוך** (מצוה שכח) ו**החכמת אדם** (שערי צדק טז, א).

מגד, התוספות (סוכה לט: ד"ה בד"א. וכן ר"ה ט.) סוברים שהשינוי אינו בכמות אלא באופן הקצירה, היינו שיקצור בכלי שאין הדרך לקצור בו בדרך כלל. וכן ביאר **הברטנורא** את המשנה (ח, ו) "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותם בחרבה". מוקצה הוא כלי המיוחד למלאכה, וחרבה הוא סתם סכין.

מדברי הרמב"ם (פיה"מ ובהלכה כג) משמע שהבין שמדובר כאן על עבודה בפירות תלושים כבר, שבהם הצריכה המשנה לעשות את המלאכות בשינוי. אבל קצירת היבול מהקרקע אינה מצריכה שינוי בדרך המלאכה אלא רק בכמות הקצירה. כך לא קשה על הרמב"ם מהמשנה שלכאורה מפורש ממנה שיש לעשות את המלאכות בשינוי.

נראה שיש לחדד כאן את ההבנה במהות השינוי לשיטות השונות. לדעת תוספות וסיעתו ההיתר בשינוי הוא כפי שאנו מכירים את ההיתר לעשות מלאכות מסוימות בשינוי בשבת לדוג', והיינו שהתורה לא אסורה לעשות מלאכות באופן כזה. אך לדעת הרמב"ם שמותר לקצור כדרך הרגילה, אך רק בכמות קטנה. יש להבין מדוע כשקוצר בדרך זו חשיב לשינוי? והנה **הרמב"ם** כתב (ספר המצוות ל"ת רכב) "שהזהירנו מקצור מה שתצמיח הארץ מעצמה בשנה השביעית כמו שנקצור בכל שנה... אבל אינו מותר לנו לקצור אותו אלא בשינוי מעניינו הידוע. והוא אמרו יתעלה (שם) את ספיח קצירך לא תקצור. אינו רוצה בו שלא יקצור אותו כלל, כי הוא כבר אמר (שם) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואולם ירצה בו לא תקצור אותו כמו שתקצור אותו בכל שנה אלא כמי שיקצור דבר שהוא הפקר בלי הכנה ובלתי תיקון". אם נבין שהעקרון לשינוי הוא משום שלא יהא כדרך בעלות, מובן מדוע לדעת הרמב"ם השינוי הנצרך הוא בכמות דווקא, משום שבכך אינו מראה שהשדה שלו. וכפי שביאר **החזו"א** (יב, ה) שלא יעשה בכמות רבה וכדרך בעלות.

לעניין הלכה, **החזו"א** (סימן יב סק"ט, בסו"ד שם מ"ז) נקט כפשוטו דברי הרמב"ם. וכ"כ **הגרש"ז** **אורבך** (מעדני ארץ סימן ג) ו**אור לציון** (ד, ה).

הוסיף **החזו"א** (יב, ו) שאם קוטפים לאוצר בית דין בשביל כל בני העיר, אין צריך לשנות. וטעמו נראה, דמכיון שבאוצר בית דין הבעלים עובד בשדהו כפועל של הבית דין, נמצא שלא שייך כאן 'דרך בעלים' מכיון שאינו עובד בשדהו. וכ"ד הגר"ש אלישיב (לקראת שמיטה ממלכתית עמ' 101 הע' 3). אולם יש פוסקים שחלקו על חידושו של החזו"א שכל האיסור הוא ה'בעלות' ולשיטתם גם לבית הדין אסור לעשות מלאכות בקרקע, אע"פ שאינם הבעלים, עיין בכל זה לקמן בפרק על 'אוצר בית דין'.

שיטת הגר"א (שנות אליהו ח, ו) שבמחובר אין שום היתר של בצירה ואפילו במופקר, וכל מה שהותר ע"י שינוי לא הותר כי אם במה שכבר נתלש, שלא יעשה את העבודות שבתלוש שבו כי אם ע"י שינוי. ועצם התלישה מן המחובר צריך שתהיה דוקא ע"י קיטוף ותלישה ביד ולא ע"י שום קצירה, אפילו אם אינה כדרך הקוצרים.

❧ כמות היבול שמותר לקצור

כפי שראינו לעיל הרמב"ם כתב "כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר... אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל", ולדעתו השינוי הנצרך הוא בכמות הנקצרת ולא בדרך הקצירה. והיינו שלא יקצור כל השדה, אלא מעט מעט. **החזו"א** (יב, ו) ביאר שהאיסור הוא שלא יעשה כדרך שעושים בכל השנים, ולכן כל שהשאיר בשדה ושיורו מוכיח עליו שאינו נוהג בעלות, אינו עובר בלאו. אלא שהעיר, שלעננין שבות שאסרו לאסוף הרבה, שרוב הכמות נראה כסחורה לא מהני שיור, שהרי שבות זה בין בבעלים ובין באחרים. למעשה פסק (סדר שביעית כו, ו ד"ה ירקות) שילקוט "כשיעור שאדם מכין בביתו לתשמיש בני ביתו לימים מועטים". גם הגר"מ אליהו (מאמ"ר י, י) פסק שלמעשה יכול ליקח כשיעור שאדם אוסף לביתו לימים מועטים, וכן מותר לבעל השדה ליטול לעצמו ולבני ביתו כמות זו. וכ"כ במשפטי ארץ (יא, ג) שיקטוף כמות שרגיל להביא לתצרוכת ביתו לכמה ימים. וכשאזלה הכמות שהביא, יכול להביא כמות נוספת. גם בספר השמיטה (ג, הע' 12) הביא בשם הר"ח ברלין שהוא מזון שלוש סעודות. והגר"מ טיקוצ'ניסקי עצמו סובר שמותר להעמיד מבני ביתו או פועלים, שכל אחד ואחד ילקט או יבצור מעט מעט ולהביא הכל לביתו. שהרי גם זה חשיב לשינוי (אך הביא בהע' שכמה גדולים פקפקו בהיתר זה, גם החזו"א יב, ו החמיר בזה, מכיון שעיקר איסור לא תקצור הוא מדיני בעלות, וכשיקבל מכל בני ביתו את שאספו - הרי זו דרך בעלות).

אולם בפניני הלכה (ג, הע' 3) הקשה, הרי במשנה (ט, ח) מובא "מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד", ומשמע שהיה מצוי בבתיהם פירות רבים, עד כדי שבזמן הביעור נותר לו כדי לחלק לכמה אנשים לפחות ג' סעודות, וכיצד אפשר לומר שבזמן הלקיטה מותר ללקוט ג' סעודות בלבד? ועוד קשה, הרי התירו ללקוט כחמישה כדי שמן וחמישה עשר כדי יין (משנה ה, ז. וכ"כ הרמב"ם לקמן הלכה כד)! אלא שמוכרחים לומר שהואיל והפירות מופקדים לכל, מותר לאדם ליטול מהם כדרך שרגילים ליטול בכל השנים לתצרוכת

הבית, לפי מספר הנפשות. וממילא הדבר תלוי בסוג הפירות, שאותם פירות שנרקבים מהר מביאים למספר ימים, ומאלו שנשמרים לזמן רב מביאים למספר חודשים. וכ"כ הרש"ז רווח בשביית השדה (פי"ב הע' 11) שכל שלוקח כמות הרגילה לו בקניה בכל השנים בכל זמן מסוים, הרי זה כדרך ומותר, אך לא יקח יותר מכך שע"ז נעשה כאוצר ואסור. וכ"כ הילקוט יוסף (י, א). והוסיף בפניני הלכה שרשאי אדם להוסיף ולקטוף גם עבור קרובו או שכנו כדי לחסוך לו את הטרחה ללכת לשדה, ובתנאי שיהיה ברור שכל מה שהוא מביא מהשדה נועד לתצרוכת ביתית.

באור לציון (ד, ה) חילק ע"פ לימודו מדברי הרמב"ם, בין בעל השדה שאינו רשאי לקחת אלא מעט כדרך שמביאים מן ההפקר, ומי שאינו בעל השדה רשאי לקחת כרצונו ואף כמות גדולה, אך לא יבצור כדרך הבוצרים אלא בשינוי. ונראה מדבריו שם שכמו שכמות היין והשמן שמותר לאסוף הוא כמות לשנה, ה"ה לשאר פירות שמותר לאסוף כמות גדולה, כצורך לביתו אך לא יותר. לעניין קטיפה מרובה משדה של אחרים שמותר, כ"כ החזו"א (יב, ה, ו, ח), הגר"ש ישראלי (התורה והמדינה ח"ג עמ' קלז, חוות בנימין ח"א סימן ט אות ט) ועוד. אולם הגר"ש אורבך (מעדני ארץ סימן ו אות ג) חולק ע"ד, וס"ל שגם אוסף משדות אחרים אסור במרובה. ובילקוט יוסף (י, א) כתב שמעיקר הדין מותר לבצור אפילו בכלים המיוחדים לכך, אולם היכא דאפשר טוב שלא לבצור בכלים המיוחדים לבצירה, כמו מספריים המיוחדים לכך, אלא קוצץ בסכין או בידו כדי שישנה מהרגיל. וכ"ד הגר"מ אליהו (מאמ"ר ז, א).

בחוט שני (עמוד רכד, ס"ק לז) כתב שנראה שבדברים שדרך העולם לכובשם, כגון זיתים וכיוצ"ב, מותר ליקח שיעור המספיק לו ולבני ביתו לכל העונה ולכבוש בפעם אחת, כמו שמותר ליקח בין ט"ו כדים.

✿ איסור קצירה ובצירה רק בפירות הקדושים

כתב הרמב"ם "הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה". וכ"כ בספר **המצוות** (לא תעשה רכב) "שהזהירנו מקצור מה שתצמיח הארץ מעצמה בשנה השביעית כמו שנקצור בכל שנה". ופשט הדברים הם שהאיסור לקצור בשביעית בלא שינוי הוא דוקא בפירות שנוהג בהם קדושת שביעית, דאז בעינן שינהג בהם כמנהג הפקר, ולכן אסור לקוצרן בלא שינוי, כדי שלא להראות בעלות על הפירות. אבל בפירות שאין נוהג בהם קדושת שביעית, כמו בפירות שחנטו בשישית, בהם מותר לקוצרן בלא שינוי. וכ"כ החזו"א (כב, ב ד"ה תפוז) שרק בפירות שנתחייב להפקירן, ודרך הקוצרים משום דמיחזי כהנהגת בעלות נגעו בו. גם הגר"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמ' כ-כא. וכן פ"א הע' 6) העלה שהיו נוהגים לפניו שבי"ד היו לוקחים את הבציר לרשותם ושלוחיהם היו קוצרים ובוצרים וכו' שלא בשינוי, והיו מחלקים לכל אחד בשווה. דאחרי שכל עיקר הטעם הוא כדי להראות שהוא הפקר, אין לך מנהג הפקר גדול מזה. וכ"כ בילקוט יוסף

(י, ג) פירות שגדלו וחנטו בשנה השישית, כיון שאין בהם קדושת שביעית מותר לבצור אותם בלא שינוי.

הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ סימנים ב-ד) ביאר שכל איסור קצירה ובצירה נובע מקדושת פירות שביעית וכחלק ממצות ההפקר, שהבוצר והקוצר מבטל מצות הפקר מהפירות שהרי הוא נוהג מנהגי בעלות, ולא התירו אלא קצירה ובצירה לצורך אכילת פירות הפקר. ולכן אין שני סוגי קצירה ובצירה, אלא הכל מדיני בעלות, לפיכך איסורי קצירה ובצירה חלים רק בפירות שיש בהם קדושת שביעית. ולפי הסבר זה, הקוצר מפירות האילן כדי שלא יוכחש, או ע"מ לנקות את הקרקע, לוקה משום קצירה בשביעית, שהרי יש במעשה זה הוכחת בעלות.

אם כנים דברינו, נמצא שיש איסור קצירה ובצירה בפירות שביעית שיצאו לשמינית, שבזה מסיים את עבודת הקרקע של השביעית, וכ"כ החוט שני (עמוד רכ) ע"פ החזו"א (ג, כג, יב, ז, יז, ב) שאיסורו מדרבנן.

הלכה כג':

"וכיצד עושה תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל מייבשן בחרבה, ולא ידרוך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה"

❧ דרך השינוי בתאנים, ענבים, זיתים ושאר מינים

שינוי במשנה שביעית (ח, ו):

"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה, אבל קוצה אותם בחרבה. אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה. ואין עושין זיתים בבד ובקוטב, אבל כותש הוא ומכניס לבודידה. רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה"

בביאור צורת הטיפול בתאנים נחלקו הראשונים: א. הרמב"ם ביאר שהשינוי הוא במקום בו חותכים את התאנים התלושים והכנתם לייבוש, אך אין שינוי באופן הלקיטה מהמחומר. רבי נתן אב הישיבה (ח, ו. הובא בשבת הארץ הע' 3) ביאר שהצורך לשנות את מקום ייבוש התאנים הוא מכיון שבמחסנים הרגילים יש עדיין מפירות שישית, ואנו חוששים שמא לא יכנסו העניים לקחת מהמחסנים. לכן תקנו להניח את פירות השביעית במקום בפני עצמו, כדי שיוכלו העניים לקחתם. ב. הר"ש ביאר שהוא שינוי בכלי שחותכים את התאנים התלושים. וכ"ד הרדב"ז. ג. החזו"א (יב, ה ד"ה ולדעת) ביאר בדברי התוספות (ר"ה ט. ד"ה וקציר [השני]) שהשינוי הוא על הכלי שלוקטים בו את הפירות מהמחומר. והביא דעה זו לחומרא בלבד במקום שאפשר, אבל במקום שאין אפשרות

לשנות בקצירה, הקל לקצור ללא שינוי, ובלבד שלא יתלוש הרבה אלא מעט מעט ושלא כדרך הבעלים.

החזו"א (יא, ז ד"ה במש"כ) ביאר שעיקר האיסור לתקן את הפירות במוקצה נאמר דווקא על הבעלים, או על הזוכה מההפקר (אך לקמן יב, ו כתב שהאיסור רק על הבעלים ולא על הזוכה מן ההפקר), ומהותו כדי שלא יבואו לידי שימור הפירות, אך שלוחי בית דין המלקטים עבור הציבור, לא שייך בהם איסור זה, וודאי שמותרים בכל המלאכות הללו, שעיקרן איסורי דרבנן כאמור.

המקדש דוד (סק"ו ד"ה כתב הרמב"ם [השני]) סובר שרק את המלאכות הקרובות לפעולת הליקוט הצריכו חכמים לעשות בשינוי, אך מלאכות אחרות א"צ לשנות בהן, ולכן מותר לטחון פירות לאפותן ולבשלן, כדרכו בשאר שנים.

הלכה כד':

"מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכ"מ שנאמר ואכלו אביוני עמך, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר"

הפקר הקרקע או הפירות?

שנינו בנדרים (מב.)

"משנה: המודר הנאה מחבירו לפני שביעית - אינו יורד לתוך שדהו, ואינו אוכל מן הנוטות, ובשביעית - אינו יורד לתוך שדהו, אבל אוכל הוא מן הנטיעות הנוטות. נדר הימנו מאכל לפני שביעית - יורד לתוך שדהו ואינו אוכל מן הפירות, ובשביעית - יורד ואוכל. גמרא:... ארעא נמי אפקרה... ר' שמעון בן אליקים אמר: גזירה שמא ישהא בעמידה"

מהגמ' מבואר שגם הקרקע הופקרה לעניין ההיתר להיכנס לתוכה לשם קטיפת הפירות, ורק לעניין שימוש שאיננו קשור לקטיפה היא נשארת בחזקת בעליה. וכלשון הר"ן (ד"ה אמר עולא) "דרחמנא לא אפקרא לארעא אלא ללקוט פירותיה". וכ"כ **התוספות** (ד"ה אלא) **והרא"ש** (שם) "לצורך אכילה אפקריה רחמנא, שלא לצורך אכילה לא".

נחלקו הראשונים האם מותר לאדם לאכול את הפירות שלקט בשדה חברו או לא. **רש"י** (שם ד"ה בעומדים) מבאר שמותר לאכול את הפירות בשדה "דהא רחמנא אפקריה לארעא גבי שביעית לצורך אכילה". **אך מהר"ן** (ד"ה ארעא) משמע שאין היתר לאכול את הפירות בשדה, אלא רק ללקוט שם, שכתב "ארעא נמי רחמנא אפקריה" כלומר ללקיטת הפירות.

הגר"מ אליהו (מאמ"ר סימן ד) העלה ש'אפקעתא דמלכא' מתייחסת לפירות ולא לקרקע, ולכן יכול אדם לאסור על חבריו את פירותיו בנדר לפני השמיטה, ונדר זה אכן חל, אך אינו יכול לאסור את הפירות על כל העולם לפני השמיטה. גם **במשפטי ארץ** (י, ב) כתבו שהקרקע מופקרת רק ע"מ לקטוף את הפירות, כמפורש בגמ' לעיל.

סג איסור נעילת השדה

במכילתא דרבי ישמעאל (משפטים, פרשה כ) מובא:

"דבר אחר והשביעית תשמטנה ונטשתה, מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, תלמוד לומר והשביעית תשמטנה - ונטשתה, מגיד, שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם"

כתב **הרמב"ם** "וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית, ביטל מצות עשה". **הכסף משנה** ביאר שמקור דברי הרמב"ם מהמכילתא. והיינו שגם אם נועל את שדהו ע"מ לחלק את הפירות לעניים לאחר מכן, עובר על מצות עשה של השמטת הפירות. ומן הדין היה חייב לפרוץ פרצות בשדהו ובכרמו להראות שהוא מפקיר לכל, אלא שתקנו חכמים שלא יעשה כן מפני תיקון העולם, אבל גם לאחר התקנה אין שום היתר לנעול את שדהו (כס"מ עפ"ד שבת הארץ).

בתורת הארץ (פ"ח אות ח ד"ה וראיתי) סובר שלא רק על מנת לחלק את הפירות לעניים אסור לסוג שדהו, אלא גם על מנת להפקיר לאחר מכן אסור לעשות גדר לשדהו. והגרש"ז **אורבך** (מעדני ארץ סימן ז אות ב ד"ה ונראה) סובר שאם אינו מעכב את האנשים מלהיכנס לשדהו, מותר לו לאסוף את כל פירותיו ע"מ לחלק לעניים.

בחוט שני (ס"ק לז) כתב בשם **החזו"א** (וכ"כ בדרך אמונה ס"ק רצז. משפטי ארץ פ"י הע' 9) שאם תולים פתק על המנעול שפירות הנמצאים בפרדס הם הפקר, ואפשר לקבל את המפתח במקום פלוני שפיר דמי. וכן הובא בשם **הגר"מ אליהו** (קטיף שביעית פרק כא הע' 11) וכ"כ **הילקוט יוסף** (יד, ד). והוסיף **החוט שני** דמסתברא שאין להגביל את זמני הכניסה לפרדס, אולם יתכן שא"צ שיוכלו לבוא בכל עת כגון באמצע הלילה וכד', אלא שיהיה אפשרות להיכנס כל זמן שדרך בני אדם רגילים לבוא לקטוף פירות. עוד כתב, שחצר שגדלים בה פירות שביעית והחצר מאחורי הבית שאין גישה לשם מבחוץ, או חצר שלפני הבית שאין גישה לשם אלא מהבית, צריך לתלות פתק במקום שנראה ולכתוב בו שהפירות הנמצאים בחצר הם הפקר ואפשר לקבל את המפתח במקום פלוני.

הראב"ד (על תורת כהנים א, ה) סובר בדעת בית הלל שאין לאכול פירות שביעית אלא בטובה, וחייבים להודות לבעלים או להחזיר לו טובה על הפירות שלוקחים, ולדעתו אין להיכנס לשדה חברו בשביעית ללא רשות, כדי שלא יתרגל בשנים האחרות להיכנס לשדה חברו ללא רשות. **הרב**

קוק (שבת הארץ ו, טו) פסק כראב"ד שיש לבקש רשות מבעל השדה כדי לאכול מפירותיו. ופשוט שלבעל השדה אסור למנוע מאחרים להיכנס לשדהו. גם דעת הגרש"ז **אורבך** שצריך לבקש רשות. אך החזו"א (משפטי ארץ פ"ו הע' 9, דרך אמונה ד, כד ס"ק רצז) סובר שא"צ ליטול רשות מבעל הגינה.

ספ הפקר פירות שביעית - 'אפקעתא דמלכא' או רק ע"י הבעלים?

התורה (שמות כג, יא) בפרשת השמיטה מלמדת אותנו על מצות הפקרת הפירות בשמיטה:

"והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה, כן תעשה לכרמך לזיתך"

ופרש"י: "תשמטנה - מעבודה. ונטשתה - מאכילה אחר זמן הביעור. דבר אחר תשמטנה מעבודה גמורה, כגון חרישה וזריעה. ונטשתה מלזבל ומלקשקש".

ובמכילתא **דרשב"י** (כג, יא) מובא:

"והשביעית תשמטנה מלקשש ונטשתה מלסקל. יכול יהא מושיב עליה שומרין עד שתגיע שעת הביעור ויתננה להן ת"ל ונטשתה. ואכלו אביני עמך אין לי אלא עני, עשיר מנין? ת"ל והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, אם כן למה נאמר אביני עמך? רובה לעניים"

בסה"מ **לרמב"ם** (מצות עשה קלד) כתב "שצונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמיטה, והפקיר צמחי אדמתינו כלם לכל אדם. והוא אמרו ית' (משפטי' כג) והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו'". הרמב"ם מזכיר בדבריו גם את הציווי על האדם להפקיר את היבול, וגם את ההפקר שהוא 'אפקעתא דמלכא'.

המנחת חינוך (מצוה פד) הסתפק האם מצות הפקרת הפירות היא מצוה המוטלת על האדם, שהתורה ציוותה אותו להפקיר פירותיו בשביעית, ומחוייב להפקיר ואם מפקיר ה"ז הפקר, אבל אם אינו מפקיר אינו מופקר, ואע"פ שעובר על עשה ועל גזירת השי"ת, מ"מ אין אדם אחר רשאי ליטול הפירות, ואם יטול הרי הוא גזל כל זמן שלא יפקיר הבעלים. או שמא ההפקר בשביעית אינו תלוי בבעלים אלא הוא אפקעתא דמלכא והוא הפקר החל ממילא, ורק אם ינעל כרמו עובר על עשה וגוזל את הרבים, וכן אדם אחר יכול לזכות אף בע"כ של הבעלים, שהרי ההפקר אינו תלוי בהפקרתם בפועל.

בדברי **האור החיים** הקדוש (ויקרא כה, ב) מצינו גדר אחר בדין שמיטה. לפיו הקב"ה לא רצה לתלות את מתנת א"י לעמו בשמירת שנת השמיטה, שאם לא ישמרו אזי ה' יקח מעם ישראל את א"י, לכן שייר לעצמו את הארץ לשנת השמיטה, שבשנה זו הארץ שייכת לה' ולא לעמ"י. ומבואר שאין זה

הפקר, אלא ה' שייר לעצמו את השנה השביעית, וכיון שהארץ שייכת לו, לכן מותר לכל אדם להשתמש בפירות.

יש כמה נ"מ לשאלה זו: א. כשהבעלים לא הפקירו. ב. בשדה של חש"ו דלאו בני הפקר נינהו. ג. אם הבעלים צריכים להפקיר כדי לקיים את המצוה, או שמא די בכך שאין הם קוצרים ועובדים באדמה.

לקמן מובאת מחלוקת המבי"ט והב"י באשר לחיוב תרומות ומעשרות בפירות שביעית של גוי, וביארו האחרונים שנחלקו בשאלת ההפקר, האם היא אפקעתא דמלכא או מצוה על הבעלים להפקיר. אך מ"מ החזו"א (יט, כד) העיר שיתכן וכל מחלוקתם היא דווקא אצל גוי שאינו במצות שביעית. ובמנחת אשר (סימן יב) הוסיף להביא ראיות רבות שאכן הוי אפקעתא דמלכא והפקר התורה (א). מהרמב"ם כאן שהחיוב אינו להפקיר, אלא לנהוג מנהג הפקר כדין התורה, ורק כשמונע זכיית הרבים מבטל מצות עשה, אבל הפירות הפקר ממילא. ב. המשנה בכלאים ז, ה מבארת שהזורע כלאים בשביעית אין התבואה נאסרת, משום שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ומשמע שגם כשאינו נוהג מנהג הפקר דינא הכי. ג. נחלקו בירושלמי שביעית מאימתי אדם זוכה בפירותיו בשביעית, ולחד מ"ד לא זכה מהם, משום שהוא זכיה בטעות, שחשב שהן שלו. הרי שמדובר במי שלא הפקיר, וסבר דשלו הן, והוי הפקר שאינו תלוי בהפקרת הבעלים. והביא עוד כמה וכמה ראיות לכך). וביאר שמילתא דפשיטא היא שאין הפקר פירות שביעית תלוי בדעת הבעלים כלל אלא רחמנא אפקרן, ורוח אחרת היתה בקרב מרן הב"י בדבריו. ויסוד הדבר דאף שהתורה הפקירה פירות שביעית, אם אין הבעלים נוהגים בהן מנהג הפקר אלא נועל כרמו וסג שדהו חייבים פירות אלו במעשר, דמ"מ אין ללוי חלק ונחלה עמך ואין הדבר תלוי בדין התורה בלבד, אלא במציאות ההפקר בפועל שיש ללוי חלק ונחלה בו. והביא שבדברי הב"י מפורש כך, וז"ל: "אע"ג דרחמנא אפקרה כיון דאיהו לא אפקרה חייבת".

הרא"ה קוק (מבוא לשבת הארץ פרק יא, משפט כהן סימן פב) ביאר שאין כוונת הסוברים שיש חובה להפקיר את השדה ואם לא הפקיר השדה איננה מופקרת, אלא שרק כאשר גילה דעתו שאין רצונו להפקיר, כגון ע"י נעילת הגדר, אז מוטלת עליו החובה להפקיר שדהו. אבל אם לא עשה מעשה המוכיח שאיננו מפקיר גם הם מודים שהשדה מופקרת.

❧ תרומות ומעשרות בפירות שלא הופקרו

האחרונים (פאת השולחן כג, כט. מנחת חינוך הנ"ל. שו"ת מהרש"ם ח"ו סימן קכז) כתבו שהמבי"ט והב"י נחלקו במחלוקת האם מצות ההפקר היא אפקעתא דמלכא או חובה על האדם. קודם הבאת דבריהם נקדים את הנושא בו הם נחלקו והוא, תרומות ומעשרות בפירות שגדלו אצל הגוי בשביעית ונגמרה מלאכתן אצל ישראל.

הרמב"ם (פ"ו מהל' מתנות עניים ה"ה) פסק "שנת השמטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני". וביאר הרדב"ז שהוא משום ש"ההפקר פטור מכל הדברים, ושנת השמטה אפקעיתא דמלכא הוא שיהיה הכל הפקר".

כשיטת הרמב"ם נקט גם **רש"י** (ר"ה טו. ד"ה חסורי) הסובר שעיקר טעם הפטור של שביעית מן המעשרות הוא מחמת ההפקר. וכ"ד **התוספות רי"ד** (שם ד"ה אמר) "וכי שנת שביעית פוטרת מן המעשרות? הפקר הנוהג בשביעית פוטר מן המעשר! ולא מבעיא אפקעיתא דמלכא, אלא אפילו בשאר שני שבוע אם אדם מפקיר שדהו פטור מן המעשרות". מקור דבריו בביאור דברי הגמ' שם "אמר רבה: אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית - פטורה מן המעשר, ופטורה מן הביעור... יד הכל ממשמשיין בה, ואת אמרת תיחייב במעשר?!". וביאר את המחלוקת שם בגמ' האם מנהג ההפקר בפירות 'יד הכל ממשמשים בה' מחיל עליהם שם של פירות הפקר ולכן פטורים ממעשר, או שעצם המשמוש אינו פוטר ממעשר כל עוד לא הפקירו הבעלים את הפירות בפירוש. גם **הריטב"א** (ד"ה אמר רבה) סובר שהתורה לא פטרה פירות שביעית ממעשר, אלא מכיון שהם הפקר הרי הם פטורים ממעשר, וכדברי המכילתא "ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה, מה חיה אוכלת ופטורה מן המעשר אף אביוני עמך אוכלין ופטורין מן המעשר", וביאר שאע"פ שפירות האתרוג אינן קדושים בקדושת שביעית בשנה השביעית (מכיון שחנטו בשיטת), מכיון שהוא צריך לפרוץ את שדהו מחמת הפירות האחרים הנמצאים בה והם כן פירות שביעית, "מתוך כך יד הכל ממשמשיין גם באלו הוו להו הפקר ופטורין ממעשר כאלו היו פירות שביעית".

אמנם מתוספות (ראש השנה טו: ד"ה יד) משמע ששביעית פטורה מן המעשר גם כאשר אין דין שביעית על הפירות, שעצם העובדה שאלו פירות שביעית, פוטרת אותם מתרומות ומעשרות.

☞ הפרשת תרו"מ מפירות שגדלו אצל הגוי

כחלק מהמחלוקת על הכח שיש לגוי בהפקעת קדושת הארץ, נחלקו האם יש חובה להפריש תרו"מ מפירות שגדלו אצל הגוי.

ר' משה בן יוסף טראני עלה לצפת מסלוניקי ולמד אצל המהר"י בי רב, וכן היה לחבר בית הדין אשר בראשותו עמד ר' יוסף קארו, ורבו חילוקי הדעות ביניהם בענייני הלכה. לאחר פטירת מרן, התמנה המבי"ט לרב הקהילה בצפת. כמה וכמה מההלכות שנחלקו בהן, הם בדיני השמיטה, אחת מהן היא המחלוקת שהובאה לעיל האם ההפקר בשביעית הוא חובה על האדם או שהוא 'אפקעיתא דמלכא' (נידון בהרחבה לעיל), ועיקר מחלוקתם נסבה על דיני הפרשת תרומות ומעשרות בפירות גוי שנגמרה מלאכתן ע"י ישראל, כגון שקנה ענבים מהגוי ועשה מהם יין (שאל"כ יהיה היין יין נסך) או זיתים ע"מ לעשות מהם שמן, אך בשאר הפירות בדר"כ נעשה גמר מלאכתן ע"י בעל הפירות הגוי:

המבי"ט (א, יא) סובר שפירות נכרי שבארץ ישראל פטורים ממעשרות משום שיש בהם קדושת שביעית, וביסס את שיטתו על שתי יסודות: א. עצם קדושת הפירות פוטרן מן המעשרות אף אם אינם הפקר כלל. ב. אף פירות נכרים הפקר הם כיון דהוי אפקעתא דמלכא ולא מצוה בעלמא של הבעלים להפקיר. וז"ל: "ואם תתעקש לומר כי לא פטרה תורה ממעשרות אלא מה שהוא הפקר שהם פירות ישראל, אבל פירות גוי שאינו מפקירם יהיו חייבים, לא היא דאטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירה בשנת השמיטה יתחייב במעשר? הא רחמנא אפקריה לארעיה לעניים ולעשירים! ולכן אין שום חיוב מעשר כ"ש בגוי". לדעתו אין להפריש תרו"מ מפירות שביעית אפילו לחומרא, משום שהיא מביאה לידי קולא שמפסיד פירות שביעית.

אך הבית יוסף בשו"ת **אבקת רוכל** (סימן כד) כתב שדין שביעית כמו בכל שנה ושנה, שכאשר גמר הפירות היה אצל ישראל, הפירות חייבים בתרומות ומעשרות (רמב"ם תרומות א, יא). ודחה את שתי הנחותיו של המבי"ט, וכתב שכאשר הגוי קונה קרקע בארץ, הוא מפקיע אותה מהמצוות התלויות בארץ, ולכן אין דין פירות אלו כפירות שביעית. ולכן כאשר ישראל הוא זה שגומר את מלאכתו, דינם כפירות שאר השנים החייבים בתרו"מ. והוסיף, שגם אם היתה בפירות אלו קדושת שביעית, היה צריך להפריש מהם תרו"מ, מכיון שפירות אלו לא הופקרו, כיון שאינו בכלל מצות השמיטה וממילא חייבים פירות אלו בתרומות ומעשרות. והאחרונים הבינו בדעתו, שבאמת אין זה אפקעתא דמלכא אלא מצות גברא להפקיר את הפירות, וכיון שהגוי אינו מפקירן אכן אינם הפקר. וז"ל: "כי לא נפטרו פירות שביעית ממעשרות אלא מטעם הפקר, וכל שאינו מופקר לא נפטר ממעשרות. ומה שטען אטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירה כו', יש לומר שזהו כמודיע הדבר בסתום ממנו דאיכא למימר בהא אין הכי נמי שהיא חייבת אף על גב דרחמנא אפקירה כיון דאיהו לא אפקריה ואפילו אם תמצי לומר דפטורה איכא למימר שאני התם דרחמנא אפקרי' מה שאין כן בשל גוי". הבית יוסף גם הכריז חרם על מי שלא יפריש תרו"מ מפירות הגויים (שו"ת אבקת רוכל סו"ס כה). והמבי"ט (א, מג) ציין שהב"י חזר בו מדבריו.

עיין לעיל שהבאנו את דברי הגר"א וייס **במנחת אשר** (סימן יב) בביאור דין הפקר השדה בשביעית, עוד כתב בהסבר דברי הב"י, שדין ההפקר בשביעית שונה משאר הפקר, שהתורה לא הפקיעה את בעלות האדם על שדהו בשנת השבע, אלא התירה לכל אדם לזכות ולקחת, דאין הקב"ה צריך להפקיע בעלותו של פלוני כדי להתיר את שלו לאלמוני, והדין בשביעית הוא שאין בעלות האדם מעכבת כלל על אחרים מלזכות וליהנות משלו. וכיון שאין כאן הפקעת הבעלות בגדרי הממון, חידש הב"י שאם אינו מקיים את מצוות התורה ואינו מפקיר פירותיו אלא נוהג מנהג בעלים ומונע מכל אדם לזכות, אין הפירות פטורים מתרו"מ, והוא משום שאין ללוי חלק ונחלה בהם, ולכן שוב חייבים במעשרות.

כתב השו"ע (י"ד שלא, יט): שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל. ובחוצה לארץ שאין בה שמטת קרקע, מפרישין בשנת השמיטה בארץ מצרים ובעמון ומואב מעשר ראשון ומעשר עני. ובארץ שנער, מפרישין בה מעשר שני, כמו ברוב השנים. ושנת השמיטה האמיתית היתה שנת השי"ג. והוסיף הרמ"א (ב"י, וכ"כ הכפתור ופרח ספמ"ז): וי"א אם עובד כוכבים מכר פירות בשביעית לישראל, וגמר מלאכתו ביד ישראל, חייבים בתרומה ומעשר, ומפריש מעשר עני כדין עמון ומואב.

בספר החרדים (סימן נו) כתב שהשו"ע חזר בו מדבריו בב"י, שכתב סתם 'שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות' ולא חילק בין פירות גוי לפירות ישראל. משמע שהודה למבי"ט שאין בפירות אלו חיוב של תרומות ומעשרות. וכתב החרדים שכן עמא דבר שלא לעשר פירות אלו. **החזו"א** (סימן כ, עמוד 290 ד"ה ולא מצינו) סובר ששני הדינים בהם נחלקו הב"י והמבי"ט, האם יש קדושת שביעית בפירות גוי, והאם יש לעשר פירות שגדלו אצל הגוי ונגמרו ביד ישראל, אינן תלויות זב"ז, דאף אם יש קדושת שביעית בפירות הגוי, מ"מ אפשר שאין הפקר נוהג בהם. ולמעשה הסיק החזו"א (כ. ז. ט. יח) שיש להפריש תרו"מ מפירות אלו בלא ברכה. גם הפאת השולחן (כג, יב) פסק שיפרישו תרו"מ בלא ברכה.

אולם הברכי יוסף (שלא, י) דחה דבריו, שמרן השו"ע בדין זה כתב ששנת השמיטה היא שנת השי"ג, והתשובה הנזכרה בשו"ת אבקת רוכל היא שנת של"ד לפני מותו סמוך למיתתו, כי בניסן שנת של"ה נלקח ארון האלהים כנודע. והעיד ר' משה גאלנטי שמרן כתב באותה תשובה מאוחרת כך "והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נדוי שכלם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות עכו"ם שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר השנים". והסיק הברכ"י כדעת הב"י שאין קדושת שביעית בפירות שביעית של גוי, ושיש להפריש מהן תרו"מ אם נגמרו ברשות ישראל. והוסיף שכ"כ הרדב"ז, וכ"ד הרמ"א והפרישה והלבוש ועוד. וביאר שלאחר פטירת מרן או ממש סמוך למיתתו הנהיג המבי"ט להיפך, אבל לא שמרן נמצא במעמדם וביטל דעתו או חזר והודה להם (כפי שכתב הרב נחפה בכסף ס"ס ד). **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר סימן ד) העלה שהמנהג כדברי הב"י שפירות גוי אין בהם קדושת שביעית, ולכן אם מירחם ישראל יש להפריש מהם תרו"מ וא"צ ליזהר בקדושת שביעית בקליפותיהם. וכ"פ בשו"ת **יביע אומר** (ח"ג יו"ד סימן יט) והילקוט **יוסף** (יט, ב).

(גם החזו"א אע"פ שלא הכריע כדברי הב"י, דחה את הסוברים שמרן חזר בו, וכתב "ועדותן של הגאונים שחיו בחיי מרן והיו גדולי הדור בדור שלאחריו, ודאי קים להו טפי בדבר ועדותן מכרעת נגד דבר הנדפס לאחר דורות הרבה ולא מרן הב"י חתם עליה". אך הביאו שם מדברי החזו"א עצמו בסימן כ סק"ז שכתב ע"ד הברכ"י, שודאי חכמי צפת לא היו עושים דבר נגד מרן, וגם דברי הברכ"י שמרן לא חזר בו תמוהים, האם לא שכח שגאון יחזור מהוראתו?!) ויתכן שלאחר הכרזת נידוי לעשר הרבה עליו המבי"ט בראיות וקם הב"י בשיטתו של המבי"ט, והתיר הנידוי ומרן משך ידו כי הדבר היה מרופה בידו ולא עשה מעשה לצוות שלא לעשר, ואפשר שמקצת החכמים חזרו לדעת המבי"ט ונהיה רוב נגד מרן והוכרע הדין ע"פ הרוב, והוכרח מרן לבטל דעתו, ואף לדברי הברכ"י שמרן לא חזר בו וכך היה לאחר פטירת מרן, מ"מ הוא מנהג כהלכה, כי לעולם ההלכה כשופט אשר בימים ההם, והנידוי שהכריז עליו מרן

נתבטל כיון שבי"ד שלאחריו חלקו על עיקר דינו, וממילא אינו נוהג לדורות. ואמנם העיקר כעדות מהרי"ט שמרן בעצמו חזר בו).

לדעת הפוסקים שיש להפריש תרו"מ מפירות הגוי לחומרא, איזה מעשר יש להפריש? הרי ידוע לנו שבשנים ג'ו מפרישים מעשר עני, ובשנים אבד"ה מפרישים מעשר שני. אך כיצד ננהג בשנה השביעית? הרמ"א כתב ש"חייבים בתרומה ומעשר, ומפריש מעשר עני". אך בשו"ת דעת כהן (סימן רלט) העלה שטוב להפריש תחילה מעשר שני ולפדותו בלא ברכה, ואח"כ לומר "ואם צריכים מעשר עני בשנה זו, מה שנקרא בשם מעשר שני יהיה מעשר עני". וכ"פ הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה א, לז). גם האור לציון (ד, ב) פסק שיש להפריש מעשר עני, ומ"מ טוב להוסיף ולומר בלשון תנאי, שאם צריך מעשר שני, מה שעשיתי מעשר עני יהיה מעשר שני, ויחללנו על שוה פרוטה. וכ"פ הילקוט יוסף (כ, ג).

ענבים שקנאם מגוי לעשיית יין

הנה מה שלמדנו בפסקה הקודמת לגבי חיוב הפרשת תרו"מ מענבים שלקח מהגוי בשביעית ע"מ לעשות מהם יין, מכיון שנגמרה מלאכתן בידי הישראל. יש לברר מה ההלכה באופן שקונה ענבים מהגוי שמוכר לאכילה, ובדעתו של הגוי נגמרה מלאכתן, והישראל מחליט שקונה לצורך עשיית יין:

בשו"ת המבי"ט (ב, קצו) מוכח שגוי המביא ענבים ע"ד שהישראל יעשה מהם יין, יש להפריש מהם תרו"מ ללא ברכה מחשש איסור ברכה לבטלה.

בשו"ת יחזקאל דעת (ג, פב. וע"ע בשו"ת יביע אומר יו"ד ח"ה סימן כח) נשאל האם ענבים שקנאם ישראל מגוי בכדי לסוחטם ולעשות מהם יין, חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות? וכן צמוקים שקנאם ישראל מהגוי ועשאים יין, האם חייבים בתרומות ומעשרות? שהרי לפי מחשבת הגוי שמוכרן לאכילה הרי שנגמרה מלאכתן ביד הגוי, אך בכוונת הישראל לסוחטן, והרי שע"פ כוונתו לא נגמרה מלאכתן. ומסקנתו שענבים הנמכרים בשוק על ידי גוים, שגדלו בקרקע שלהם, שקנאם ישראל ועשה מהם יין, פטורים מתרומות ומעשרות, ומכל שכן אם קנאם ישראל לאכילה, ורק כשידוע הדבר שהגוי בצרם מהכרם על דעת למוכרם לעשות מהם יין, חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות. וישראל הקונה צמוקים מגוי, שגדלו בקרקע של גוי, ועשה מהם יין, פטור להפריש מהם תרומות ומעשרות, שסתמם נעשו לאכילה, ולא על דעת לעשות מהם יין. וכ"פ בחזון עובדיה (תרו"מ עמ' עב). וה"ה לעניין תרו"מ בשביעית, שאם קונה מהגוי כשאינן דעת הגוי לעשות מהם יין, הרי שפטור מלהפריש תרו"מ, כיון שגמר מלאכתן נעשה ע"י הגוי.

מנגד, כתב החזון איש (שביעית סימן ז' אות כ"ד. וע"ע מעשרות סימן ה אות ב) שענבים שנגמרה מלאכתם לאכילה על ידי הגוי, ולקחם ישראל לעשות מהם יין, אפשר שחייב להפריש תרומות ומעשרות, ואינו נפטר משום מירוח הגוי, ואפילו חשב הגוי עליהם לאכילה, כיון שעיקר מירוח הענבים הוא

גמר היין, והנה הרבה נוהגים לסחוט ענבים במסננת ושותים מיץ ענבים, והרי רוטב זה הוא יין, כמבואר בשו"ע (או"ח סימן ע"ב, ב), ומתחייב בתרומות ומעשרות ביד ישראל. גם **האור לציון** (ד, א) סובר שחייב להפריש מענבים אלו תרו"מ, שהכל תלוי בדעת הקונה, שאם קנה ע"מ לאכול את הענבים פטור מתרו"מ, ואם קנה ע"מ לעשות יין חייב להפריש תרו"מ.

סמל האם יש צורך להפקיר בפה

נראה שדין זה תלוי במחלוקת שהבאנו לעיל האם ההפקר נעשה ממילא או שחובה על האדם להפקיר. אם ההפקר נעשה ממילא, אזי אין שום צורך לכך שיפקיר בפיו, שהרי הפירות מופקרים מאליהם. אך אם נאמר שהאדם צריך להפקיר, יתכן שצריך להפקיר בפה.

בשו"ת **אגרות משה** (י"ד ח"ג סימן צ) כתב דאע"ג שפירות שביעית הפקר הן, על האדם להפקירן בפיו, וז"ל: "...משמע שבעל השדה מחוייב להפקיר בפה אף שבלא אמירתו שמפקיר נמי הוא הפקר, דכן משמע לשון הרמב"ם שכתב 'מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה', שמשמע שצריך להפקיר בפיו, ומש"כ אחר זה וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מ"ע, אין כוונתו שדוקא בכה"ג עובר העשה אבל ליכא עשה להפקירם, אלא שכוונתו שאם נועל כרמו וסוגר שדהו עובר המ"ע אף שמפקירם בפה". גם בשם **הגרש"ז אורבך** (ספר דיני שביעית יד, ג) כתבו שעל האדם להפקיר בפיו. ובאמת שכ"כ בבית **רידב"ז** (ד, ח) והקהילות **יעקב** (יבמות סימן י סק"ב).

אמנם הגר"א וייס בספרו **מנחת אשר** (סימן יב) תמה, "דהפקרה זו שבפה פטומי מילי הוא ומה ענינו", ולא שייך הפקר ע"ג הפקר! גם **האור לציון** (ד, ג) העלה שא"צ להפקיר את השדה בפני שלושה, וגם א"צ להפקיר בפיו. ודי במה שמשאיר שדהו פתוחה לכל הרוצה לבוא ולקחת פירות.

הלכה כה':

"אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית"

סמל חיוב שביעית בזמן הזה - הקדמה

אחת מהסוגיות המרכזיות בדיני השמיטה היא מעמד השביעית בזמן הזה, האם מצות השמיטה חלה בזמן הזה מן התורה? בפיסקאות הבאות ננסה לעמוד על עיקרי הדינים וההשלכות הנגזרות מהשאלה האם שביעית בזמן הזה מדאורייתא או מדרבנן. הנושאים המרכזיים עליהם יש להתייחס בסוגיא זו הם: א. קדושת הארץ. ב. 'ביאת כולכם'. ג. כל יושביה עליה. תחילה נביא את הנידונים המרכזיים ולאחר מכן את השיטות השונות בדברי הראשונים האם שביעית בזמן הזה מדאורייתא או מדרבנן.

קדושת הארץ

שנינו בחגיגה (ג:) "מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא". הגמ' שם דנה האם כיבוש הארץ בידי יהושע קידש את הארץ לעולם, וקדושה זו נותרה גם לאחר החורבן וגלות עם ישראל, או שהיא קדושה זמנית שפקעה בזמן שעם ישראל יצא לגלות. בירושלמי (י, ב) מובא: "אמר רבי יוסי וכי משעה שגלו ישראל לבבל לא נפטרו מן המצוות התלויות בארץ?". את הספק של הבבלי ר' יוסי פושט לקולא, שכאשר גלו ישראל מארצם התבטלה הקדושה הראשונה, והמצוות התלויות בארץ פקעו.

בראשונים מצאנו מחלוקת בסוגיא זו: **רש"י** (גיטין לו. ד"ה בשביעית) ביאר "ואף על גב דהלל בבית שני הוה סבירא ליה לאב"י דבבית שני הואיל ולא היה יובל נוהג לא נהגו שמיטין מדאורייתא". והיינו שקדושה הראשונה פקעה, ושוב המצוות התלויות בארץ, כשביעית, אסורים מדרבנן בלבד. עוד כתב (חולין ז. ד"ה הרבה) "דקדושה ראשונה בטלה דכי קדשה יהושע לשעתה קדשה ולא לעתיד לבא כשגלו בימי נבוכדנצר". וכ"ד **הרשב"א** (שבועות טז.) ו**ספר התרומות** (הלכות ארץ ישראל).

אמנם הרמב"ם (תרומות א, ה) פסק שגם אם נאמר שקדושה ראשונה פקעה, כשהגיעו עזרא ועולי בבל עמו, נתקדשה הארץ בשניה, וקדושה זו לא פקעה "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא". שיטה זו מבוארת יותר בדבריו בהלכות בית הבחירה (סוף פ"ו) "חייב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואף על פי שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה". **הכסף משנה** תמה עליו, מה הכח הגדול של החזקה מהכיבוש? ועוד, בראשונה שנתקדשה בכיבוש, האם לא היה שם חזקה?! אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש?! **התוספות** יו"ט (עדויות ח, ו) מבאר את דברי הרמב"ם, שבימי יהושע התיישב עם ישראל בארץ ע"י כיבוש בכוח, וממילא לאחר שהבבלים כבשו מידיהם את הארץ בכוח, בא הכיבוש השני וביטל את הכיבוש הראשון ואת הקדושה הכרוכה בו. עזרא, לעומת זאת, התיישב בארץ ברשות מלך פרס, ולכן לא ניתן לבטל את החזקה הזו אלא באופן דומה, של ישיבה ברשות, ולא ע"י כיבוש בכוח, כפי שעשו הרומאים.

'ביאת כולכם'

כתב **הרמב"ם** (הל' תרומות א, כו):

"התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהן שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד, ובזמן שכל ישראל שם שנאמר 'כי תבואו' - ביאת כולכם. כשהיו בירושה ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישי, לא כשהיו בירושה שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה, וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה"

הרמב"ם לומד מהמילים 'כי תבואו' שגם אם קדושת הארץ קיימת בזמן הזה, מצוות תרומה אינה קיימת משום שלא כל עם ישראל עלה לארצו. **החזו"א** (ג, ט ד"ה ר"מ) העיר, "מיהו 'ביאה' בתרומה לא כתיב, וגם 'כי תבואו' אינו ביאת כולם, ואולי צ"ל בבואכם היינו קרא דחלה וכתוב שם גם תרומה". וגם בפירוש **'זכותא דאברהם'** על הרמב"ם ביאר "ונראה להגיה שנאמר בבאכם והיינו גבי חלה וחלה איקרי תרומה כמו שכתב הכ"מ וגם מעשרות אינם מן התורה דאיתקשו כל הפרשות זה לזה". מדבריהם עולה שכל הלימוד הנ"ל אינו שייך כלל לדיני שביעית. וכ"כ הנצי"ב בשו"ת **משיב דבר** (ב, נו).

הגר"ח מבריסק (שביעית יב, טז ד"ה והנראה) ביאר שבאמת בתרומה לא כתיב כלל 'כי תבואו', ולדעתו הרמב"ם למד דין זה מכי תבאו האמור בשמיטה ויובל, ומשום דתרומות ומעשרות תליין בשנות השמיטה, ולפי"ז נראה ודאי דשמיטה ויובל גם כן צריך ביאת כולכם לדעת הרמב"ם, כמו תרומה ומעשר, כיון דעלייהו הוא דכתיב הך קרא דכי תבאו דילפינן מיניה דצריך דוקא ביאת כולכם.

כדברי הרמב"ם (לענין תרומה!) כתבו ג"כ **התוספות** (יבמות פב:), **רוקח** (סימן תפד), **רא"ה** בבדק הבית (דף קכו ע"ב), **ספר החינוך** (סימן תקז), **רשב"א** (יבמות פב: ושבוועות טז:), **ריטב"א** (יבמות פב) הרב **המגיד** (איסורי ביאה פ"כ ה"ג) ועוד. וכן פסקו גדולי האחרונים, ומהם: **הרדב"ז** (ח"א סימן תקסג, וח"ב סימן תשל"א), **והמב"ט** (ח"ב סימן קצו וקצז).

אך הראב"ד השיג וכתב: לא כיון להלכה יפה דהא קי"ל כרבי יוחנן דאמר ביבמות פב: תרומה בזמן הזה דאורייתא, ואי איתא להא מילתא בחלה הוא דאיתא. הב"י יישב שדעת רבנן בגמ' ביבמות שתרומה בזה"ז מדרבנן. ודחה את ראיית הראב"ד מדברי הרמב"ם בתחילת הפרק. גם **הטור** השיג על הרמב"ם שרק לגבי חלה הצריכו 'ביאת כולכם'. **הט"ז** (סק"א) כתב שרק למ"ד דתרומה דאו' קשה, אך למ"ד שכיום תרומה מדרבנן, חלה ותרומה שוים זל"ז, ונשאר על הטור בצ"ע.

מנגד, דעת **ר"י** (חולין ז. ד"ה והתיר. בכורות נד. ד"ה ושני) שהם דאורייתא, דקדושה שנייה שקידשוה בימי עזרא לא בטלה. כדאיתא ביבמות פב: מח' בין ר' יוסי לרבנן האם קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבוא, או רק לשעתה.

כתב **השו"ע** (יו"ד שלא, ב): בזמן הזה, אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה, אלא מדבריהם¹². מפני שנאמר: כי תבואו משמע ביאת כולכם ולא ביאת מקצתן, כמו שהיתה בימי עזרא. והרמ"א הוסיף: ויש חולקין, וסבירא להו דחייבין עכשיו בארץ ישראל בתרומות ומעשרות מדאורייתא, אך לא נהגו כן.

נחלקו האחרונים מה היא נקודת הזמן בה יש לברר האם כל ישראל שם, הגר"ח מבריסק (שביעית יב, טז ד"ה והנראה) ביאר שדין 'ביאת כולכם' אינו דומה לדין של 'כל יושביה עליה' (שיתבאר לקמן), שדין 'כל יושביה עליה' תלוי בזמן היובל האם למעשה כל יושביה עליה או לא, בשונה מדין 'ביאת כולכם' שתלוי אך ורק בזמן הביאה וירושה, שאז צריך שיהא ביאת כולכם (וכך ביאר את הגמ' בכתובות כה: שחלה בזה"ז דרבנן "משום דכי אסקינהו עזרא לאו כולהו סלוק, ולא קאמר בפשיטות משום דעתה אין עליה כל ישראל, הרי להדיא דהעיקר תלוי רק בשעת ביאה וירושה... דבאמת הך דינא דביאת כולכם הוא זה דין שחייל בעיקר הירושה והקידוש, דרק בירושה כי האי שיש בה ביאת כולם הוא דמתחייבים בתרומות ומעשרות ושמיטה ויובל, ובחסר ביאת כולם מיקרי עוד לא נגמר עצם הירושה והקידוש לענין חיובא דתרומות ומעשרות ושמיטות ויובלות, והוי זה חסרון בעצם הארץ דלית בה עוד חיובא דתרומות ומעשרות ושמיטות ויובלות").

אולם תלמידו המובהק של ר' חיים (שכינהו "אדמו"ר גאון ישראל") ר' איסר זמן מלצר (אבן האזל הל' בית הבחירה ו, טז) סובר שגם אם בשעת העליה לא היתה 'ביאת כולכם', אם רוב ישראל יעלה ארצה יחזרו חיוב דיני תרומה ושביעית להיות מהתורה, וכדבריו "דדין ביאת כולכם אינו דין בקדושת עזרא, דכיון דלא היה ביאת כולם לא נתקדשה הארץ, אלא דקדושת הארץ נתקדשה בשלימותה בקדושת עזרא גם לענין חיוב תרו"מ ודין ביאת כולכם הוא רק תנאי בחיוב תרו"מ, ונ"מ דאפילו יבואו אחר זמן ויהיה ביאת כולכם יתחייבו בתרו"מ... ואין הכונה דוקא על זמן ביאתן של ישראל בימי עזרא, אלא על כל ביאת ישראל מקדושת עזרא ואילך".

נמצא שלשיטת ר' חיים עצם העליה המצומצמת בימי עזרא פגעה כביכול בקדושת הארץ גם לעתיד, ולכן גם בעליית כל ישראל לארצו לאחר מכן דין זה לא ישתנה, וחיוב תרומה ושביעית יהיה מדרבנן בלבד. מנגד, ר' איסר זלמן מלצר סובר שבכל זמן שיהיה 'ביאת כולכם' החיוב יהיה מהתורה.

✧ 'כל יושביה עליה'

מובא בספרא (בהר, פרשה ב):

"יושביה, בזמן שיושביה עליה, ולא בזמן שגלו מתוכה, היו עליה אבל היו מעורבבים שבט יהודה בבנימן, ושבט בנימן ביהודה, יכול יהיה היובל נוהג תלמוד לומר יושביה, לכל יושביה, נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות"

¹² הש"ך (סק"ג) העיר שכל מקום שהזכירו הרמב"ם והשו"ע חיוב מהתורה, אין הכוונה לזמן הזה.

ובבבלי ערכין (לב:) מובא עוד:

"...מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה... ומי מנו שמיטין ויובלות השתא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות... שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן, יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יהא יובל נוהג? תלמוד לומר 'לכל יושביה', בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין"

מהגמ' עולה שהיובל נוהג רק כאשר כל יושבי הארץ עליה, וכן יש צורך שכל שבט ושבט יהיה בנחלתו, ולא כפי שמצוי כיום שהשבטים מעורבים זה בזה.

האם דין זה שייך רק ליובל או גם לשמיטה? הירושלמי (י, ב) התייחס לכך:

"וזה דבר השמיטה שמוט רבי אומר שני שמיטין הללו שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג שמיטה נוהג ד"ת פסקו יובלות שמיטה נוהגת מדבריהן אימתי פסקו היובלות [ויקרא כה י'] יושביה בזמן שיושביה עליה לא בזמן שגלו מתוכה היו עליה אבל היו מעורבים שבט יהודה בבנימין ושבט בנימין ביהודה יכול יהו היובלות נוהגין ת"ל יושביה לכל יושביה נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט המנשה בטלו היובלות"

מהירושלמי עולה שלדעת רבי יש דין מיוחד המקשר בין היובל לשביעית, שבזמן שאין היובל נוהג מדאורייתא, גם דין שביעית אינה מדאורייתא. דרשה דומה מביאה הגמ' במועד קטן (ב:):

"רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים. רבא אמר: אפילו תימא רבנן..."

הרמב"ם (י, ט) פסק את דברי רבי להלכה:

"ובזמן שהיובל נוהג דין עבד עברי... ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו, חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו"

בפשטות עולה מהרמב"ם שבזמן שאין היובל נוהג מהתורה גם מצות השמיטה אינה מהתורה. אך **הכסף משנה** (שם, וכן ד, כה, ט, ב) ביאר את דברי הרמב"ם בצורה שונה, לדעתו יש לקרוא את דבריו כך "ובזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אלו (אלא מדרבנן), חוץ משביעית בארץ (שבכל אופן נוהגת מהתורה). והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו (היינו, דין שמיטת כספים תמיד מדרבנן)". וכ"כ **הרדב"ז** (ד, כט).

'כל' יושבים או 'רוב' יושביה? מה הכוונה ב'כל' יושביה עליה? האם יש צורך שבאמת כל ישראל יהיו בארץ ישראל או שמא די ברוב? הרמב"ן (גיטין לו.) הביא את דברי ר"ת הסובר שדי שכל השבטים יעלו לארץ, אע"פ שמבחינה מספרית אין רוב ישראל שיושבים בארץ, "ואף על גב דבימי עזרא לאו כוליהו ישראל סלוק מיהו כל השבטים עלו ולא היתה א"י חסרה שבט, וכיון שכן כל יושביה עליה קרינא ביה, שאם לא תאמר כן כשהלכו שנים ושלושה מהם למדינת הים יבטל? אלא ודאי כל זמן שמכל השבטים עליה יושביה עליה קרינא ביה".

הרמב"ן (שם) עצמו לא מקבל את דברי ר"ת, שלדבריו גם אם יעלה קומץ קטן מכל שבט, יחשב כ'כל יושביה עליה', וזה לא יתכן. לכן ביאר "אלא אינו נקרא כל יושביה עליה ולא בבאכם עד דאיכא רוב כל שבט ושבט, כדאמרינן בעלמא בכל דיני הצבור לפסח ופר העלם דבר של צבור, וכי תעלה על דעת הרב ז"ל שאם עלו שנים או שלושה מכל שבט ושבט יהא יובל נוהג להם?!".

בשו"ת **ציץ אליעזר** (ח"י סימן א אות ט-יב) חידש שהגדר של 'ביאת כולכם' הוא שישים ריבוא מישראל כפי שמצינו ביוצאי מצרים שיצאו לכבוש את הארץ, "וכל שנמצאים בארץ ישראל ס' ריבוא מישראל נקרא כבר כל יושביה עליה, ובימי עזרא מכיון שלא עלו כמספר הזה, ועלו רק ארבע רבוא אלפים ושלוש מאות וששים ככתוב בספר עזרא, ולא הגיע מספרם אפילו לכדי רוב של ס' רבוא על כן לא הועילו בקידושם לחייב בתרו"מ מה"ת". ביאורו מתבסס על דברי רבנו גרשום (ערכין לב:) שמשמע ממנו שהנצרך להיות בארץ כדי שיחשב שכל יושביה עליה הוא ששים ריבוא. "ואם צדקנו בדברינו האמורים בהגדרת ביאת כולכם הרי יוצא לנו שמאז שהתיישבו בארצנו כאן במספר של ששים ריבוא (קרי: שש מאות אלף מישראל) נקרא שכל יושביה עליה וחייבים בתרו"מ מה"ת".

ע"ע **בפניני הלכה** (יא, ג-ה) שהאריך בבירור מי נכלל בגדר עם ישראל שיש להחשיבו בחשבון 'כל יושביה עליה', והסיק שגם את כל אותם היהודים שהתבוללו שע"י בירורים קלים למדי, ניתן להוכיח את יהדותם, יש לצרף לחשבון זה. אך אותם בני האנוסים שהתבוללו בגויים במשך כל הדורות, אין לצרף לחשבון זה. ולדעתו מניין היהודים לפי חשבון זה הוא כ-18 מיליון, ונמצא שיש עוד זמן רב עד שיהיו 'כל יושביה עליה'.

❧ ישיבת השבטים כתיקונם

מובא בתורת כהנים (ספרא, בהר פרשה א, ב):

"מניין אתה אומר כבשו אבל לא חילקו, חילקו למשפחות ולא חילקו לבתי אבות, חילקו לבתי אבות ואין כל אחד ואחד מכיר את חלקו, יכול יהו חייבים בשמיטה? תלמוד לומר 'שדך' - שיהא כל אחד ואחד מכיר את שדהו, 'כרמך' - שיהיה כל אחד ואחד מכיר את כרמו"

הרשב"א (גיטין לו.) כתב שגם בימי הלל השביעית לא היתה נוהגת מהתורה, מכיון שהשבטים לא היו בנחלתם, ולכן החיוב גם בזמנם היה מדרבנן בלבד. ומפורש בגמ' בערכין לעיל שכל שבט ושבת צריך להיות במקומו כדי שהשביעית תהיה מהתורה. וכ"כ התוספות רא"ש (מו"ק ב: ד"ה בזמן) בשם ר"ת "בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מתוכה וכו' נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט המנשה בטלו היובלות".

תנאי זה שכדי להתחייב בשביעית מהתורה צריך שכל שבט ושבת יהיה בנחלת אבותיו, הוא אולי הנקודה העיקרית שיתכן ובעקבותיה שביעית לא תהיה מהתורה, שתנאי זה לא יכול להתמלא ללא נבואה.

בפניני הלכה (א, ט) ביאר באופן בהיר כך "ההיגיון שבמצווה מובן - רק כאשר לכל ישראל יש קרקע בארץ וכולם שומרים שביעית יחד, הם יכולים להתמודד עם האתגר הגדול של השביעית. אבל כאשר רק לחלק יש קרקעות, אין הם יכולים לשאת בנטל השביעית לבדם. ואף אם מבחינה כלכלית היו יכולים לשבות, קשה להם להתגבר על יצרם כשהחובה אינה מוטלת על כולם בשווה. לא זו בלבד, אלא צריך שכל שבט ישב בנחלתו, מפני שבני השבט יכולים יותר לסייע זה לזה לעמוד באתגר הגדול של השביעית, ואף ידאגו לאכוף את היובל שבו הקרקעות חוזרות לבעליהן, שכן המסרב להחזיר את האדמה שקנה, פוגע באחד מבני השבט שלו. בנוסף לכך, כאשר אין כל ישראל יושבים בארץ, מן הסתם המקומות הפנויים מתמלאים בנוכרים שעובדים שבע שנים בשדותיהם, ויוצרים תחרות ששומרי השביעית מתקשים לעמוד בה".

❧ שביעית בזמן הזה - מדאורייתא או מדרבנן?

שנינו בגיטין (לו. וכן מובא במועד קטן ב:):

"פרוסבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' עמד והתקין פרוסבול... ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא? אמר אביי בשביעית בזמן הזה, ורבי היא, דתניא רבי אומר: 'זוה דבר השמיטה' - שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ותקינן רבנן דתשמט זכר לשביעית"

נחלקו הראשונים האם להלכה שביעית נוהגת בזמן הזה מדאורייתא או מדרבנן, וזאת לאור הנידונים השונים שהבאנו לעיל.

1. **רש"י** (גיטין לו: ד"ה רבא. סנהדרין כו. ד"ה פוקו) כתב "שביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ". גם **תוספות** (גיטין לו. ד"ה בזמן. ערכין לב: ד"ה מנו) סוברים ששביעית בזמן הזה מדרבנן. וכ"ד **הרשב"א** (גיטין שם), **ריטב"א** (שם), **ר"ן** (שם) ועוד ראשונים רבים. שיטה זו מבוססת על דעת רבי שכשם שאין היובל בזמן הזה נוהג מהתורה, כך אין שביעית נוהגת מהתורה בזה"ז. וכשם שביובל יש צורך שרוב ישראל יהיו על אדמתם, ה"ה לשביעית.
2. **הראב"ד** (השגות על הרי"ף גיטין יט.) סובר ששביעית בזמן הזה תוקפה רק ממידת חסידות. וז"ל: "ונ"ל דהני כולוהו מדת חסידות קא עבדי, דהא קי"ל כרבי דדריש דבר השמטה שמוט והשתא ודאי אין יובל נוהג לא בארץ ולא בחו"ל, לא מן התורה ולא מדרבנן, שהרי אין יושביה עליה, ואין שם ב"ד תוקעים ואין עבדים משתלחים והנך מעכבי... אלא ודאי ה"ק אפילו בזמן שיושביה עליה אם אינו נוהג בארץ כגון שלא תקעו ולא שלחו אינו נוהג בחו"ל אפי' יהיו שם ב"ד וכ"ש השתא". הראב"ד טוען שהלכה כרבי ששמיטה בזה"ז מדרבנן, וכן הקשר בין היובל לשמיטה הוא הדוק, ובזמן שאין היובל נוהג אזי גם השמיטה אינה נוהגת. ובדברי הרמב"ן שמביא את שיטת הראב"ד מובא עוד, שלדעתו מסוגיית פרוזבול מוכח שנטיית הגמ' היא לקולא, וזאת ודאי מהסיבה ששמיטה בזה"ז מדרבנן. גם **המאירי** (מגן אבות עניין טו. גיטין לו: סנהדרין כו.) הלך בשיטה זו, וביאר את דין השמטת כספים כך: "וא"כ מה שתקן הלל פרוזבול לשמטת כספים לזמן בית שני תקן שהיה בימיו, ומה שהוא קורא לו 'בזמן הזה' פירושו מפני שאין יובל נוהג בו, הא בזמן הזה לגמרי ר"ל אחר חורבן בית שני אין שמטת כספים נוהגת כלל אף מדרבנן... אלא שלדעתנו אף זו מדת חסידות ולזכר בעלמא". גם **בעל המאור** (מובא בספר התרומות שער מה סימן ד) סובר ששביעית בזה"ז ממידת חסידות בלבד. וזאת משום שהשביעית תלויה ביובל, וכשהיובל אינו נוהג, כך שביעית אינה נוהגת כלל. הרמב"ן כתב על דעה זו "ומי שאומר מדת חסידות היתה להם אין שומעין לו, שכל שלא תקנו חכמים אין העושה אותו נקרא חסיד אלא הדיוט כדאמרין בירושלמי כל שאינו מצווה בדבר ועושהו נקרא הדיוט...". מדבריו מובאים עוד כמה סיבות מדוע שיטת הראב"ד אינה נכונה. א. מהירושלמי (גיטין ד, ג) "פסקו היובלות נוהגת השמיטה מדבריהן", משמע שגם כשבטל היובל, השמיטה נוהגת. ב. בגמ' מובא שגם בימי רב אשי כתבו פרוזבול, וזמן זה היה כשהיובל לא נהג. ג. לא מסתבר שקידשו את היובל מדרבנן לאחר החורבן, שכן הארץ שוממה. ד. הראיה המכרעת, שהמנהג לשמור שמיטה, "ומנהג אבותיהם בידיהם להשמיט קרקע". הרמב"ן מסיים שגם הראב"ד חזר בו מדבריו.

3. **הרמב"ן** (ספר הזכות גיטין לו. ד"ה לענין) סובר ששביעית בזמן הזה מהתורה, כדעת חכמים, שאין להשוות את השביעית ליובל. וז"ל: "לענין הלכה שמטת קרקע נוהגת בארץ ישראל לדברי חכמים דבר תורה". אולם כנגד דברים אלה, מפירושו לתורה עולה שהרמב"ן אינו מכריע האם שמיטה בזה"ז מדרבנן או מדאורייתא. ובמסכת מכות (ג.) עולה מדברי הרמב"ן ששביעית בזה"ז מדרבנן. יתכן שדבריו במסכת מכות הם העיקר, מכיון שאת דבריו בספר הזכות כתב כתגובה לדברי הראב"ד. שכן ספר זה נועד להגן על הרי"ף מקושיות הראב"ד, ומכיון שכך תקף אותו ביתר תוקף.

גם ר' שמואל הסרדי שהיה תלמיד חבר לרמב"ן, כתב בספר **התרומות** "הילכך אפילו בזמן חורבן תורה היא, ואפילו למי שתולה אותה בקדושת הארץ". מקור דבריהם מהגמ' במועד קטן (ב:) האומרת שלדעת רבי שביעית בזה"ז מדרבנן, אך מביאה "אפילו תימא רבנן" משמע שחכמים חולקים על דעת רבי, ולדעתם שביעית בזה"ז מהתורה, וקי"ל (פסחים כז.) שהלכה כרבי מחברו ולא מחביריו, וא"כ הלכה כחכמים. וע"ע לעיל בטעמי הדחיה שהביא הרמב"ן לשיטת הראב"ד.

בשיטת הרמב"ם רבתה המבוכה ונחלקו הדעות באשר לשיטתו. ראשית כתב כאן הרמב"ם "אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית". **הכסף משנה** למד מתחילה שלדעת הרמב"ם שביעית בזה"ז מהתורה, "ומדברי רבינו פה נראה שהוא סובר דאף שלא בפני הבית נוהגת מן התורה, ופסק כההיא דת"כ משום דמשמע דההיא כחכמים דפליגי עליה דרבי והלכה כרבים". אך התקשה, הרי לקמן כתב הרמב"ם (ט, ב) "אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע... אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ...". ועוד, שכל דיני פרוזבול נכונים גם לשיטת רבי, וכיון שהרמב"ם כתב הלכות אלה, משמע שסובר כרבי! לכן כתב שהרמב"ם סובר כשיטת רבי, ולדעתו דברי רבי 'שמיטת קרקעות' הכוונה ליובל, שהרי השדות חוזרות לבעלים. אך שמיטת הקרקע עצמה מהתורה. גם **הערוך השולחן** (טו, ה) כתב בדעת הרמב"ם ששביעית בזה"ז מדאורייתא. וכ"כ **החתם סופר** (גיטין לו:), **הראשון לציון** (מו"ק ב: ד"ה בשתי) ועוד. **מנגד**, **המהר"י קורקוס** (ט, ב) אחז בדעת הרמב"ם ששביעית בזה"ז מדרבנן. וכ"כ בדעתו **המבי"ט** (ב, סד), **פאת השולחן** (סימן כג ס"ק כג), **חזו"א** (ג, ח), **הרא"ה קוק** (מבוא לשבת הארץ פ"א) ועוד. המקור המפורש ברמב"ם לשיטה זו הוא מ"ש (י, ט) "ובזמן שהיובל נוהג דין עבד עברי... ובזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם". ומשמע בפירוש שלדעתו החיוב מדרבנן. אך גם כאן הכס"מ ביאר את דברי הרמב"ם ש'מדבריהם' לא קאי אלא על שמיטת כספים דסמך ליה, אבל שמיטת קרקעות בשביעית הוי מדאורייתא בכל זמן. וע"ע בחזון עובדיה (עמוד קכא והלאה).

גם האחרונים הפוסקים נחלקו בשאלה האם שביעית בזה"ז מדאורייתא או מדרבנן: הנצי"ב בשו"ת **משיב דבר** (ח"ב י"ד סימן נו) סובר ששביעית בזמן הזה נוהגת מדאורייתא, וז"ל: "לאחר העיון בפסקי ראשונים, לא נמצא בשום פוסק דאיסור עבודת אדמה בזה"ז דרבנן". עוד כתב עפ"ד הרמב"ם שמצוה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, ואומרת התורה "קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיך האביון", היינו שבשנת השמיטה כל הגינות מלאות באביונים. וכל שהחשד שהיה על ההמון הוא דוקא באכילת פירות שביעית, אך ודאי שלא נחשדו על העבודה בקרקע עצמה. ולעניין הקשר בין היובל לשביעית כתב, "אלא ודאי לא קדושת יובל נוגע לשביעית אלא מניין יובל, ובשני שביעית עצמם לא כתיב הקדש כלל אלא בשנת היובל". גם בשו"ת **בית הלוי** (ח"ג סימן א סעיף ו אות ב) חידש, שאפילו לדעת הפוסקים הסוברים דקי"ל כרבי שהשמיטה תלויה ביובל, ובזמן הזה שאין היובל נוהג אין השמיטה נוהגת, מ"מ דין שמיטה בזה"ז לא הוי מדרבנן בעלמא, אלא מדברי קבלה, שכן כשנחמיה וסיעתו עלו מהגולה, קבילו עליהם באלה ובשבעה לשמור שמיטת קרקעות ושמיטת כספים (נחמיה י, לב), וודאי שיש לדין שמיטה חומר של איסורי תורה.

מנגד, המהרלב"ח (ס"ס קמג) פסק כדעת רוב הראשונים ששביעית בזמן הזה מדרבנן. וכ"ד **המבי"ט** (ב, סד), **מהרי"ט** (ב, נב) **כנסת הגדולה** (סימן שלא), **ישועות מלכו** (י"ד סימן נו), **נחפה בכסף** (א, ד), **הבא"ח** (סדר סוד ישרים המובא בשו"ת רב פעלים ח"א בקונטרס סוד ישרים סימן י, ד"ה בענין שנה השביעית). **חזו"א** (ג, ח. יח, ד), **יבי"א** (ג, יט-אות ז. ו, כד. ח"י חיו"ד קונטרס השמיטה סימן לז, לט), **חזון עובדיה** (עמוד קכא), **מנחת יצחק** (ו, קכח), **ציץ אליעזר** (ו, לט), **אור לציון** (עמוד ט), **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר סימן ב), **לקוט יוסף** (א, י).

לגבי הנידון מתי חלה שנת השמיטה עיין בתחילת פרק ט שהרחבנו בזה.

הלכה כו':

"כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה, וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה, ומהנהר ומאמנה והלאה מותר בעבודה בשביעית"

גבולות הארץ לעניין שביעית

הנה יש לברר מה הם גבולות א"י לעניין שביעית. סוגיה זו גדולה היא מאוד ואין אני מתיימר להקיפה בסיכום זה, אלא רק להביא את עיקרי השיטות בזה, לעניין הגבול הדרומי של הארץ, וכן

לעניין הערבה, הגולן ועבר הירדן. כמו כן יש לברר האם בתחום זה קיים איסור ספיחים, וכן האם קיים בהם מצות ביעור שביעית ועוד. בסיכום נושא זה נעזרתי רבות במאמרים שונים¹³.

ארץ ישראל נבחרה ונתקדשה ע"י הקב"ה כבר מימי קדם, אך לעניין חיוב המצוות התלויות בה, חיובה הגיע בזמן מאוחר יותר. ארץ ישראל נתקדשה פעמיים, האחת בימות יהושע ('עולי מצרים') והשניה בעליית עזרא ('עולי בבל'). הקדושה הראשונה בטלה (רמב"ם תרומות ה, א) על מעמד הקדושה השניה נחלקו בגמרא (יבמות פב:) האם גם היא בטלה, ובמהרה תהיה קדושה שלישית או שקדושה שניה - לא בטלה.

מה החילוק בין קדושה ראשונה לקדושה שניה? הרמב"ם (תרומות א, ה) פסק שגם אם נאמר שקדושה ראשונה פקעה, כשהגיעו עזרא ועולי בבל עמו, נתקדשה הארץ בשנית, וקדושה זו לא פקעה "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא". שיטה זו מבוארת יותר בדבריו בהלכות בית הבחירה (סוף פ"ו) "חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואף על פי שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה". הכסף משנה תמה עליו, מה הכח הגדול של החזקה מהכיבוש? ועוד, בראשונה שנתקדשה בכיבוש, האם לא היה שם חזקה?! אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש?! התוספות יו"ט (עדויות ח, ו) מבאר את דברי הרמב"ם, שבימי יהושע התיישב עם ישראל בארץ ע"י כיבוש בכוח, וממילא לאחר שהבבלים כבשו מידיהם את הארץ בכוח, בא הכיבוש השני וביטל את הכיבוש הראשון ואת הקדושה הכרוכה בו. עזרא, לעומת זאת, התיישב בארץ ברשות כורש מלך פרס, ולכן לא ניתן לבטל את החזקה הזו אלא באופן דומה, של ישיבה ברשות, ולא ע"י כיבוש בכוח, כפי שעשו הרומאים.

לאור ההבדל בין הקדושות השונות, מבדילה המשנה שביעית (ו, א) בין שלושה תחומים לעניין שביעית:

¹³ שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן א. שו"ת באהלה של תורה ח"ג סימנים א-ב. הרב יהודה הלוי עמיחי במאמרו על גבולות עולי בבל, ודין גוש קטיף והאזור אמונת עיתן גליון 103. הרב זלמן מנחם קורן (מוריה גליון י-יב, תשנ"ד). לקראת שמיטה ממלכתית' מאת הרב זאב ויטמן, עמוד 145 והלאה.

"שלוש ארצות לשביעית: כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב - לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה - נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים - נאכל ונעבד"

הנ"מ למעשה בין תחום עולי בבל לתחום עולי מצרים הם לעניין איסור ספיחים, ביעור פירות שביעית, היכן נוהגת קדושת שביעית, היכן יש קנין לגוי להפקיע את איסורי השביעית ועוד. נקודה נוספת שיש להעיר כאן היא, שכל הנידון להלן הוא רק לעניין שביעית ומצוותיה, אך אין כאן דיון על קדושת המקום ומעלתו, כדברי הכפתור ופרח (מהד' בית מדרש הלכה להתיישבות. פ"י עמ' מז) "קדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים, לא משעת הכבוש לחוד".

✎ מעמד הריבונות של מדינת ישראל

קודם שניכנס לעובי הקורה בלימוד המקורות של הלכות גבולות הארץ, ניגע בנידון מעשי ביותר והוא, מעמד כל חבלי הארץ שבידי מדינת ישראל, אזורים שהיו כלולים באזור כיבוש עולי מצרים ולא בקדושת עולי בבל. מה דינם כיום לעניין שמיטה, האם הכיבוש של צה"ל שהיה על דעת העם והממשלה החזיר את קדושת האזורים הללו לקדושה ראשונה של עולי בבל, מאחר שהיה זה כיבוש רבים, ונמצא שכיום אין הבדל בין כיבוש עולי מצרים לחזקת עולי בבל, ושני האזורים כאחד קדושתם שווה לעניין תרומות ומעשרות, וגם לעניין איסור שמיטה. הקדמנו נידון זה לכל הנידונים להלן בגבולות הארץ, מכיון שאם נגיע למסקנה שגבולות אלו נתקדשו וחשובים כחלק בלתי נפרד מא"י, כל הנידונים להלן אינם רלוונטים.

נקודה נוספת, הרב אברהם שרמן (תורה שבע"פ מב, עמוד עה) בירר באופן רחב ומעמיק את תוקף הכיבוש במלחמות ישראל, בדבריו אין התייחסות ספציפית לגבולות הארץ לדיני שביעית, אך דברי הפוסקים הרבים שהביא נותנים מרחב הסתכלות על כל החלות הדינית שבכיבושים אלו.

כתב הרמב"ם (פ"א מהל' תרומות ה"ב-ג):

"ארץ ישראל האמורה בכל מקום, היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא 'כיבוש רבים'. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום, אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם - אינו נקרא ארץ ישראל כדי שיהגו בו כל המצות... הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן, אף על פי שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה - אינו כארץ ישראל לכל דבר, ולא כחוצה לארץ לכל דבר, כגון בבל ומצרים. אלא יצאו מכלל חוצה לארץ, ולהיותן כארץ ישראל לא הגיעו. ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל? מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל, אלא נשאר בה משבעה עממים. ואילו תפס כל ארץ כנען

לגבולותיה, ואחר כך כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר. והארצות שכבש דוד הן הנקראין סוריא"

הרמב"ם ביאר שכשכובשים מקום מחוץ לגבולות הארץ, צריך שהמלחמה תהיה בהסכמת מלך או נביא, ומוסכמת על דעת רוב ישראל. על מנת שיחשב המקום הכבוש כ'כיבוש רבים', יש לכבושו רק אחרי שכובשים את כל ארץ ישראל. בהתקיים תנאים אלו, נראה מהרמב"ם שניתן לצרף כל מקום לארץ ישראל.

האם צריך לקדש בבית דין את המקומות החדשים שנכבשו?

החזו"א (ערלה א, יא) כתב "אין קידוש ארץ ישראל עד שיקדשוה בית דין. כדאמר שבועות (טז), ועיין שם בפירוש רש"י (ד"ה וקידשום). ובטורי אבן (מגילה י. ד"ה מצאו אלו) כתב דבית דין אומרים 'מקודש'. ומשמע דכמו דערי ישראל צריכים קידוש, הוא הדין ארץ ישראל כולה, וכך למד מהגמ' בשבועות העוסקת בקידוש בתי ערי חומה, שיש צורך לקדש בפה, וה"ה לעניין קידוש הארץ. **אולם הרדב"ז** (הל' תרומות א, ה) ביאר שקדושה ראשונה פקעה כיון שלא קידשוה בפה, "אך קדושה שניה בימי עזרא קדושה בפה, ולכן קידשה לעתיד לבוא". **בדבר אברהם** (א, י) דייק זאת מלשון הרמב"ם שם שנקט בקדושה ראשונה לשון נפעל 'נתקדש', דהיינו ממילא, ואילו בקדושה שניה נקט לשון פיעל 'קידשוה', דהיינו במעשה פעיל.

המקדש דוד (תרומות סימן ז) למד מדברי התוספות (יבמות פב: ד"ה ירושה) "דכיבוש לבד אינו מועיל, וצריכים גם כן לקדש, ואם היו רוצים היו יכולים שלא לקדש את כל ארץ ישראל". **אך המהרי"ט** (א, כה) לא נחה דעתו בדברי התוספות, ולדעתו אין צורך בקידוש אלא די בכיבוש. והוסיף המקדש דוד, שגם למהרי"ט אם כבשו מקומות שהקב"ה לא הראה למשה צריכים לקדשם בבית דין. לעומת מקומות שהקב"ה הראה למשה שאינם צריכים קידוש חדש, כיון שיש בהם כבר קדושה.

הרה"ג **שלמה גורן** זצ"ל (אמונת עיתיד גליון 50. תורת המועדים עמוד 658 'קדושת איזורי הכיבוש לפי ההלכה') כתב שהדבר תלוי בשאלה אם הכיבוש של צה"ל נחשב לפי ההלכה ככיבוש רבים, שאז הארץ מתקדשת מאליה כמו שנראה מדברי הרדב"ז על הרמב"ם (הלכות תרומות א, ה). ולשיטה שקדושת הארץ באה מאליה לפי רצון העם, הכיבוש של צה"ל חשוב לכיבוש, ואין צריך מלך ממש, אלא כל ממשלה השלטת לפי רצון העם זוכה לזכויות מלכות בכל הנוגע לייצוג העם מעין זה, שהיא רשאית לצאת למלחמה, וכל מה שנכבש על ידה נחשב מבחינת ההלכה ככיבוש רבים. (אך בזמן שלאחר כיבושו של צה"ל, שהיה שם רק ממשל צבאי, יתכן ולא היה בזמן זה כח כיבוש לקדש את הארץ), א"כ לממשלה יש דין מלך, אך ע"מ שהאיזורים שנכבשו יתקדשו, צריכה שתהא החלטה מצד הממשלה על דעת רבים שתתקדש הארץ, לדעתו, "חזקה זו יכולה להתבצע על ידי התנחלות יהודית באזורים המשוחררים, שכוחה עדיף לעניין קדושת המקום מאשר כיבוש".

האם צריך מלך או נביא כדי להחיל קדושה חדשה?

הרמב"ם פסק שכדי להחיל קדושה חדשה, צריך שהכיבוש יהיה מדעת רוב ישראל. כעת נדון בשאלה, האם כדי שהכיבוש יחשב כחלק מארץ ישראל הכרחי שמלך או נביא ינהיגו את העם.

המבי"ט (קריית ספר הלכות תרומות פ"א) סובר שרק בכיבוש ראשון היה צורך במלך או נביא ורוב ישראל, "אבל כיבוש שני כיון שכבר קדשה ארץ ישראל, אף על פי שבטלה כשגלו, לא הוצרכו רוב ישראל, אלא עזרא וסיעתו קדשוה".

עוד כתב **הרמב"ם** (פ"ה מהל' מלכים ה"ו) "כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר". הרמב"ם כאן מביא תנאי נוסף, שהכיבוש יעשה ע"י ב"ד. בשו"ת **ציץ אליעזר** (י, א) דן הרב אליעזר וולדנברג באריכות בסוגיא זו, ולאחר שהביא את דברי הרמב"ם הנ"ל, העיר דמכיון שכבוש המקומות הנ"ל נעשה במלחמת מצוה כשהגנו מהתקפות אויבינו, הרי שא"צ בכה"ג ליטול רשות מבי"ד לצאת למלחמה (רמב"ם מלכים ה, ב), ולכן כיבוש כזה מועיל גם שלא ע"פ ב"ד, שנטילת הרשות מבית הדין עניינה רק על עצם המלחמה ולא על קדושת הכיבוש.

בדומה לכך יש להביא את דברי **התוספות** (ע"ז כא. ד"ה כיבוש יחיד) שהביאו בשם רש"י הגדרה נוספת למושג 'כיבוש יחיד' 'שלא היה שם אורים ותומים ושישים ריבוא'. הרה"ג **יעקב אריאל** שליט"א (תחומין כט עמוד 300) ביאר שאין הכוונה לאורים ותומים בדווקא, אלא שכדי שלמלחמה ותוצאותיה יהיה תוקף של כיבוש, יש צורך באורים ותומים. אך כפי שכבר כתב הצי"א כאשר המלחמה היא מלחמת מצוה, יש לה תוקף עצמי ללא צורך בב"ד או לחילופין אורים ותומים.

הוסיף הצי"א בשם **הגאון מקרלין** (שאילת דוד קונטרס השביעית) שמבאר שלאחר שיכבשו הארץ ויתיישבו עליה כל ישראל בתור מושלי הארץ, כל מה שכובשים מתקדש בקדושת הארץ, גם כשלא היה על פי סנהדרין.

הרה"ג **שלמה יוסף זווין** (תחומין י עמודים 24-25) כתב ששאלה זו תלויה במחלוקת לגבי כיבוש מלכי חשמונאים. ר' יעקב עמדין בספרו "מור וקציעה" (סימן שו) סובר, שכל מה שכבשו מלכי חשמונאים בכלל גבולות עולי בבל ייחשב, וחלה עליהם קדושה שניה. וה"ה למקומות שכבשה המדינה. נחלק עליו בעל "תבואות הארץ" (פרק א) והוכיח בראיות שקדושה שניה חלה על מה שהחזיקו עזרא ובני דורו בלבד, ולא על מה שנכבש אחר כך בזמן החשמונאים והורדוס וכדומה. והעלה שתי סברות מדוע גם לדעת המור וקציעה לא תחול קדושה באזורים שכבשה המדינה: א. אין ראייה שאפשר לחדש קדושות חדשות. ב. "עולי בבל קידשוה בפירוש בפה. מסתבר שבנוגע לקדושת פה, לא כל הרוצה ליטול את השם יטול ויקדש... בימי החשמונאים היו סנהדרין ובית דין סמוכים, ואם הם קידשו, מניין לנו שאנו יכולים לקדש?". לעומתו, הרב **זאב ויטמן** (לקראת שמיטה

ממלכתית במדינת ישראל פרק יא עמוד 145) טוען שכו"ע מודים שבזמן תקופת החשמונאים האזורים שנכבשו היו קדושים, וכל המחלוקת היא רק אם קדושה זו התבטלה לאחר החורבן. וה"ה לענייננו שכל האזורים שנכבשו ודאי יש בהם כעת קדושה.

הציץ אליעזר (שם) הביא את דברי הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן סימן קמד) הסובר שבזמן שאין מלך ודאי גם שופטים מוסמכים ונשיאים כלליים במקום מלך הם עומדים, והאומה היא כעין מלך ושופט. יש לציין שגם הראי"ה הרצוג (פסקים וכתבים ג, לו) הסכים עם הרב קוק בהנחה זו. מדברי הראי"ה למד הציץ אליעזר אם כן גם בימינו הנשיא והממשלה והכנסת וכו' (על כל מגרעותיהם בשטח הדת) שנבחרו מדעת רוב ישראל היושבים על אדמתם, ואשר המה גם יותר מס' ריבוא, במקום מלך הם עומדים, בכל הנוגע למצב הכללי של האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם. ובפרט בנוגע לצבא - הכיבוש ומפקדיהם שפועלים על דעת כל יושבי הארץ (מלבד מיעוט שאינו ניכר, שבטל ברובא דרובא). והיינו, המלך הוא רק הכוח המארגן את הציבור. ממילא, ציבור מאורגן, גם ללא מלך רשאי להוציא למלחמה. בפניני הלכה (ה, ח) הסיק שיותר נראה שיש לכל המקומות שבריבונות ישראל דין עולי בבל.

מנגד, הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה ח"א שער ג סימן ו אות ג) ביאר עפ"ד הכסף משנה שמעשה ההקדשה היה בערי החומה, ובמעשה הקדשתם חלה הקדושה על כל שאר השטחים. וכך היה בבית שני שלא היה שם כיבוש, אלא מעשה של חזקה, היינו שהתיישבו בערי החומה ואז קידשוה, וחלה עי"ז הקדושה בכל תחומה של העיר. ובהמשך (שם סימן יג) הסיק מדברי הכס"מ שהכיבוש אינו פועל כלום, כל עוד לא תהיה הקדשת ערי חומה שצריכה להיות ע"י הסנהדרין ואין הדבר ברור ע"י מה מתקדשים. וגם כל אותם החלקים הנמצאים מחוץ לגבולות מסעי, אינם מתקדשים, משני טעמים: א. אין תורת כיבוש על מה שנכבש מחוץ לתחום א"י טרם שנגמר הכיבוש לפי תחום פרשת מסעי. ומכיון שהגבולות הצפוניים שבפרשת מסעי מגיעים הרחק מעבר למה שהגענו בכיבוש בזמנינו, התחום הנוסף אינו מתקדש. וע"ע לקמן שהרחבנו היריעה בזה. ב. "נראה שכיבוש מלחמה אינו שונה מכל קנין אחר, שאינו קונה אא"כ הקונה רוצה לקנות. ומכיון שממשלת ישראל עדיין לא החילה על המקומות שנכבשו את החוק הישראלי ושטחים אלה עדיין מוגדרים כשטח כיבוש, אין מעשה הכיבוש מהווה קנין. וממילא גם דין הקדושה שכרוכה בקנין הכיבוש לא חלה". ומ"מ נשאר בצ"ע בכל הנ"ל. על הטעם השני שהביא הרב ישראלי אנו יודעים לומר שכיום החוק חל על מקומות אלו, אלא שעדיין יש לברר האם הרצון מתבטא רק בהחלת הריבונות והחוק על אותו חבל ארץ או שיש מדדים נוספים לרצון זה. הרה"ג יעקב אריאל (תחומין כט עמוד 299 והלאה) סובר שודאי יש צורך בכוונה לא רק לזכות במקומות אלה אלא גם להחיל עליהם את קדושת הכיבוש, לכן כתב "גם אם אין צורך באמירה מפורשת או במעשה, מ"מ יש צורך בכוונה לקדש את הארץ בכיבוש. גם אם אין צורך בכוונה חיובית, כוונה הפכית, שלא לקדש, בודאי מונעת חלות קידוש. לענ"ד, אין כיום כוונה לקדש את המקומות החדשים, מתוך

ההשקפה שהלוואי וישמרו את ההלכות התלויות בארץ כהלכתן במקומן". ועוד הוסיף ע"פ הגמ' בחגיגה (ג): "הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שישמכו עליהן עניים בשביעית". ולכן אף אנו מעוניינים שישארו מקומות בארץ שספיחיהם יהיו מותרים בשמיטה, כל עוד אין לנו דרך חילופית. כי בלעדיהם לא יהיה מזון לשומרי השמיטה. עוטף עזה, שאף הוא בגבול עולי מצרים, והערבה, הם המאגר העיקרי לאספקת תוצרת שאין בה ספיחים. אם היינו מקדשים אותה לא היה נותר מקום בארץ שיש בו תוצרת חקלאית ללא איסורי שמיטה. בכך יש אפשרות לפרנס חקלאים ולקיים ישובים, וזו היתה גם כוונתם של עולי בבל כשלא קידשו את כל הארץ שתפסו. עכת"ד. לכן מסקנת הרב אריאל שכל המקומות הנ"ל אינם קדושים בקדושת שביעית.

כיבוש אזורים חדשים קודם כיבוש א"י השלמה:

איתא בספרי בפרשת עקב פסקה נא "דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו ארץ ישראל תהו רשאים לכבש חוצה לארץ והוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסים סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו המקום את היבוסים סמוך לפלטורין שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה". וכ"פ הרמב"ם (מלכים ה, ו) "כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר, והוא שכבשו אחר כבוש כל ארץ ישראל האמורה בתורה".

רבי יום טוב בן משה צהלון המהריט"ץ (סימן טז) למד מדברי הרמב"ם (תרומות א, ג) שהצורך בכיבוש א"י תחילה ורק לאחר מכן אפשר לקדש מקומות נוספים מחוץ לגבולות, "אין הדבר מפני קנס שנקנס דוד המלך עליו השלום על שנתרשל ולא כבש ארץ ישראל תחלה, אלא אפשר שגזרת הכתוב היא שלא תקדש חוצה לארץ עד שתתקדש כל ארץ ישראל". אך מהסיפרי למד שהוא קנס שקנסו את מי שעוזב את הפלטורין והולך וכובש מקומות נוספים. מכאן יצא ללמד על אותם המקומות שכבש משה טרם כניסת עמ"י לא"י, שלדעתו אותם מקומות כן נתקדשו בקדושת הארץ, וזאת משום שמשם לא יכל להיכנס לארץ, ולכן הכיבוש של חוץ הגבולות אינו מהוה חסרון, ולכן בכה"ג לא שייך קנס. עכת"ד¹⁴. מדבריו יש ללמוד גם על מלחמת מצוה שאינה באה כהוספת גבולות גרידא שבכה"ג שייך לקנוס, (שקודם כל יש לכבוש סמוך לפלטורין של מלך ורק לאחר מכן

¹⁴ יש לציין שבשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן סז) כתב שעבר הירדן הוא כיבוש רבים כדן, מכיון שרק לאחר שנכנסים לא"י ונמצאים סמוך לפלטורין של מלך שייך לקנוס את הכובשים אזורים רחוקים, אך קודם הכניסה לארץ מה שייך לקנוס את הכובשים אזורים מרוחקים יותר?! והמלבי"ם (דברים ג) ביאר שלמשה היה ציווי מיוחד, ולכן היה היתר גמור לכובשה. לדבריהם יתכן ולא שייך להוכיח מכיבוש עבר הירדן ע"י משה לכיבוש זמנינו. אך ודאי שגם עפ"ד מוכח שכל ה'איסור' לכבוש מקומות רחוקים קודם כיבוש המקומות הקרובים יותר הוא קנס, ולכן לא היה שייך לקנוס את משה. שאם הוא משום חסרון בתוקף הקדושה, מה מועיל שמשה נצטווה ע"י הקב"ה, מ"מ כיצד תחול הקדושה?!

להרחיב את גבולותינו). אלא היא מלחמה על קיומנו, ואם במלחמה כזאת הרחבנו את גבולותינו, ודאי שמקומות אלו נתקדשו.

עפ"ד הספרי כתב הגר"ש **ישראלי** (לעיל) שאין תורת כיבוש על מה שנכבש מחוץ לתחום א"י טרם שנגמר הכיבוש לפי תחום פרשת מסעי. ומכיון שהגבולות הצפוניים שבפרשת מסעי מגיעים הרחק מעבר למה שהגענו בכיבוש בזמנינו, התחום הנוסף אינו מתקדש. וע"ע לקמן שהרחבנו היריעה בזה.

אולם הגר"ש **גורן** (כתב עת תורת המועדים עמ' 658) ענה על טענה זו שתי תשובות: א. ההלכה הזאת אינה נוגעת אלא ביחס לכבושים שמעבר לגבולות א"י שבתורה, שאז אין לכבוש אותם ע"פ דין תורה אלא לאחר כיבושה של א"י השלימה, אבל כל מקום הנכבש בתוך גבולות התורה הזקוק לקידוש לשם החלת מצוות התלויות בארץ עליו, אין שום צורך לכבוש את כל א"י קודם לכן. ב. לא נאמרה הלכה זו שחייבים לכבוש קודם כל את כל גבולות התורה, אלא בקדושה ראשונה של דוד, שעדיין לא כל א"י הייתה קדושה, וגם ירושלים משום שלא היתה בידינו. אבל כאשר הקדושה תקפה גם לעתיד לבוא, יוצא שגם לפני כיבוש מקומות אלו הרי קדושתן תקפה, ורק מבחינת הכבוש והחזקה אינם בידינו, וזה אינו מעכב את תחולת קדושת הארץ על מקומות חדשים.

ס דין הערבה הדרומית

יש להקדים, שהנידון על הערבה הדרומית הוא הנידון המעשי ביותר בסוגיית גבולות הארץ לעניין שביעית, מכיון שאנו אווזים שהגבול הנ"ל הוא הגבול לעולי בבל וגם לעולי מצרים, נמצא שמחוץ לתחום זה הוא כח"ל לגמרי ומותר לעבוד שם באופן רגיל, ואין בו קדושת שביעית וכו'. בשונה מהנידון לגבי הנגב המערבי, שיתכן ואין בו ספיחים, אך קדושת שביעית יש בו, ולכן הנ"מ אינה גדולה למעשה.

במשנה הנ"ל מבואר "וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה - נאכל אבל לא נעבד". וכן הביא הרמב"ם כאן להלכה "וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה". א"כ מבואר שהספיחים מותרים (ונרחיב בזה להלן). מהו גבול עולי מצרים?

בפרשת מסעי (במדבר לד, ג-ה) מתארת התורה את הגבול המזרחי והדרומי של ארץ ישראל:

"[ג] והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה: [ד] ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה והיו תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה: [ה] ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה"

העולה מהפסוקים הוא שהגבול המזרחי של ארץ ישראל מסתיים בדרום מזרח ים המלח, והוא "קצה ים המלח קדמה". ומשם הוא עולה למעלה עקרבים שנמצא בתוך גבולות הארץ. בשו"ת משנת יוסף (ב, מז) מסיק שים המלח, כפי שהיה עד לפני 40 שנה, הוא באותו המקום שהיה בזמן נתינת התורה. אלא שיש לתת את הדעת לשינוי גובה פני הים מחמת ההתייבשות שאנו עדים לה בים המלח, ויתכן שלפני אלפי שנים קצה ים המלח היה במקום אחר לחלוטין. עיין בכך בספר 'תגל הערבה' שדן בנקודה זו. ובמאמרו של הרב קורן להלן שסקר באופן בהיר את הדעות השונות בנידון זה, וכן את התנודות שהיו בים המלח במאה השנים האחרונות. ומדבריו עולה שהנ"מ בכל הנידון הנ"ל הוא רק לגבי 'נאות הככר', משום שהישוב הדרומי הבא - 'חצבה' הוא 30 ק"מ דרומה מקצה ים המלח כיום. וע"פ מדידות של מבנים ושרידים עתיקים, נראה שהגובה המקסימלי של פני ים המלח היה 375- מטר, כך שים המלח השתרע לאורך עוד 11 ק"מ דרומה (מאשר בשנת תשכ"א), ולא יותר, לכן הגבול הדרומי של הארץ אינו נמצא דרומית לשם.

1. בעל **תבואות הארץ** (הוצאת לונץ עמוד כד. הובא בשו"ת משנת יוסף ח"א סימן מד) מפרש את הפסוקים שהגבול יורד מקצהו הדרומי של ים המלח (שהוא הצד המערבי של העיר 'חניזור' שממנה יש ירידה גדולה, וזו לדעתו מעלה עקרבים, וזהו 'ונסב לכם הגבול עד מגנב למעלה עקרבים') אל עבר עין תמר, ומשם דרך נחל צין (שהוא 'ועבר צנה', שהוא ע"פ תרגום יונתן מעבר לציני טור פרזלא, והכוונה שהגבול עובר למקום שגדלים שם תמרים קשים, ותיאור זה מתאים לצוער החרבה שבדרום ים המלח הסמוכה לכפר צפי) ונמשך הקו הנ"ל מקצה ים המלח עד נגב לקדש ברנע, והוא בין שדה בוקר שבצפון למכתש רמון שבדרום. ומצפה רמון לשיטתו היא מחוץ לגבולות הארץ. ונמצא שהגבול עובר בקו כמעט ישר מקצה דרום מזרח ים המלח ועד הים הגדול עם סטיות קטנות. ולשיטתו הערבה הצפונית והדרומית היא מחוץ לגבולות ארץ ישראל לעניין שביעית.

הגר"ח קנייבסקי (דרך אמונה תרומות א, ז ביה"ל ד"ה מאשקלון) סובר שאין להסתמך על השמות הערביים שקוראים למקומות מסויימים, ולדעתו יש להוכיח את הגבולות מהגמ' בבבא בתרא (עד:) "מאי דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה? אלו ז' ימים וד' נהרות שמקיפין את א"י ואלו הן ז' ימים ימה של טבריה (הוא כנרת) וימה של סדום (הוא ים המלח) וימה של חילת (כיר' פ"ט דכלאים הגי' של שליית) וימה של חולתא וימה של סיבכי וים אספמיא וים הגדול. ואלו הן ד' נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופיגה". הים הגדול שהוא הים התיכון גובל את כל א"י ממערב, ונהר הירדן גובל את כל א"י ממזרח, ושאר הנהרות כירמוך וכד' נמצאים ג"כ בצפון. ולגבי הגבול הדרומי, כתב שנחל צין שמתחיל מים המלח אל נחל מצרים שהוא אל עריש (ומה שהתורה כתבה ערים בגבול דרום, ולא כתבה שהנחל הזה הוא הגבול, משום שנחל זה מכזב ופעמים מתייבש בחלקו בקיץ, ולכן נתנה תורה סימנים בערים) "ולפ"ז המושב ירוחם הוא בתוך גבול א"י אבל המושב שקורין היום מצפה

רמון הוא חוץ לגבול". ולגבי הגבול הצפוני כתב שנהר הירמוך הוא הגבול הצפוני של ארץ ישראל.

הרב **זלמן מנחם קורן** (מוריה גליון י-יב, תשנ"ד) מציין אופן זיהוי נוסף לגבול הדרומי של א"י, ע"י המרחק בין ערי המקלט. בתורה נאמר (דברים יט, ג) "ושלשת את גבול ארצך", ובברייתא במכות (ט: ט) מבואר "ושלשת - שיהו משולשין, שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכם, ומחברון לשכם כמשכם לקדש, ומשכם לקדש כמקדש לצפון". א"כ, המרחק בין שכם לחברון זהה למרחק בין חברון לגבולה הדרומי של א"י. ידוע לנו שהמרחק בין שכם לחברון (שאין חולק על כך שזיהוי מקומות אלו כיום הוא ודאי) הוא 78 ק"מ, נמצא ש-78 ק"מ דרומית לחברון הוא גבולה הדרומי של א"י, ונקודה זו היא ואדי אלפיקרי הידוע כיום כנחל צין! את דבריו הביא גם הרב **נחום רבינוביץ'** (אמונת עתיך גליון 102 עמוד 67).

2. שיטת **האדמת קודש** (מובאת ג"כ בשו"ת משנת יוסף שם): גם הוא סובר שהגבול הדרומי מתחיל ב'עין תמר', ומשם עובר למעלה עקרים וממשיך אל מי מריבת קדש, הוא 'עין מרדה' הסמוך לערבה. ומה הוא מקום מי מריבה? הוא 'עין יהב', או שהוא 'עין רחל' הנמצא 7 ק"מ דרומית מערבית לעין יהב (ו-55 ק"מ דרומה מים המלח בקו ישר). וממשיך לואדי אל עריש. ולפיו הגבול עובר דרומית (כ-10 ק"מ) למכתש רמון, ונמשך בקו ישר כ-60 ק"מ מעין רחל עד 'הר המערה', ומשם ממשיך צפונה לעין קדיס שהיא קדש ברנע. ולפיו נכנס כל השטח שסביבות מכתש רמון לגבולות א"י. לשיטתו הגבול ג"כ עובר כמעט בקו ישר מקצה דרום מזרח ים המלח ועד הים התיכון, אלא שהוא סובר שיש בליטה גדולה לכיוון דרום, ומגיע עד אזור עין יהב או עין רחל. ולפיכך הערבה הצפונית היא בתוך שטח א"י¹⁵.

3. **הרמב"ם** בהלכות קידוש החודש (יח, טז) כתב "וכל אלו הדברים בשהיו המדינות שבמערב ושבמזרח מכוונות, כגון שהיו נוטות לצפון העולם משלשים מעלות עד חמש ושלשים מעלות". קו זה נמצא בדרום הערבה ליד קטורה ושזפון (אלא שלענ"ד לא ברור כלל וכלל שיש ללמוד מהרמב"ם שכתב כך לעניין קידוש החודש השייך רק לקווי ראיית המולד, ונראה שאין כוונתו כלל לקבוע בכך מה הם גבולות הארץ. וכ"כ הרב **נחום רבינוביץ'** (אמונת עיתך גליון 102 עמוד 71) "הרואה יראה שאין כוונתו {של הרמב"ם} בדבריו אלה להגדיר את גבולותיה של ארץ ישראל, ובוודאי לא לומר שהגבול הצפוני של הארץ הוא במעלה החמש ושלשים דווקא, והגבול הדרומי בשלושים או בעשרים ותשע. אלא רבנו מסביר שבשטח בין המעלות הללו, יש ליישם את החשבון מתי תיראה הלבנה בארץ ישראל ובסביבותיה, חשבון הבנוי על הנחות אסטרונומיות וחשבון בקירוב. ומעבר לגבולות שנקב, גם שם אפשר לחשב מתי תיראה הלבנה, אבל יש לחשב באופן אחר, 'דברים אלו... אינן אלא להגיד כל משפטי הראייה להגדיל תורה ולהאדירה' (הל' קדוש החודש פרק יח, הלכה טז)". הרב

¹⁵ שיטת האדמת קודש ותבואות הארץ שהגבול עובר במרכז הנגב. והנה הרב בנימין זאב שווארץ תוקף את שני הספרים הללו, ומוכיח את אי מהימנותם, ומתוך כך תוקף את ספר משנת יוסף של הרב יוסף ליברמן, שביסס את ספרו על שני ספרים אלו. ורבני העדה החרדית סמכו על ספר זה לעניין לקיחת יבולים מהערבה בשמיטה.

מרדכי עמנואל (המעין ניסן תשנ"ג) כתב שיתכן שהרמב"ם לא דייק להביא חצי מעלות רוחב, הואיל ואין הפסד בדבר בידיעת הראיה. על כן, יש כאן דעת נוטה, שהרמב"ם סבירא ליה שגבול הארץ הדרומי עובר במעלה 30.5¹⁶.

למעשה נחלקו האם ניתן לסמוך על דברי הרמב"ם הנ"ל להלכה: הרב **יוסף אפרתי** (הליכות שדה גליון 87 עמוד 15) כתב עפ"ד הכפתור ופרח (סוף פ"ט) שניתן ללמוד תחום הגבולות מהרמב"ם הנ"ל. אך הרב **זלמן קורן** (מוריה תשנ"ד עמוד קמו) סובר שגם אם באמת מפורש ברמב"ם שזה גבול הארץ לדיני שביעית, אין זה סותר את ההוכחה שהערבה היא ודאי חו"ל. שהרי הרמב"ם לא ציין אם הגבול הזה שבמעלות הרוחב שלושים, הוא במזרח או במערב הנגב, ולעומת זאת מצינו מפורש במקרא, שמן הקצה הדרומי של ים המלח, נוטה הגבול מערבה, ועל כן צריכים אנו לומר שאם אמנם הגיע גבול הארץ למעלת הרוחב השלושים, היינו דווקא במערב הנגב ולא בערבה שהיא מדרום לים המלח ממש.

4. **הגרי"מ טיקוצ'ינסקי** (עיר הקודש והמקדש ג עמ' רסג) ביאר עפ"ד הרס"ג ש'מעלה עקרים' אינו מעלה עקרים הנמצא לא רחוק מהקצה הדרומי של ים המלח, מכיון שמפורש בפסוק שמקום זה הוא 'על ידי ארץ אדום', רחוק מאות ק"מ מקצה ים המלח. ולכן ביאר שהוא ע"י אילת אשר על שפת ים סוף מזרחית, הנקרא בזמננו ים 'עקבה'. ומשם עולה הגבול על 'תתאו לכם הר ההר' שאינו הר ההר מקום קבורת אהרון בעבר הירדן, אלא הר ההר שבצפונית להרי הלבנון.

לשיטתו כל המשולש, מים המלח במזרח ומנחל מצרים שבמערב עד אילת שבדרום, הכל בגבול ארץ ישראל. רבים דחו את שיטתו, עיין בתבואות הארץ (עמוד כה) שביאר את דברי הרס"ג למעלה עקרים אשר בעמק אלגור (היינו הערבה מים המלח עד אילת), שנקרא כולו אל-עקבה על שם העיר עקבה שבדרומה. וע"ע בספר המעשר והתרומה (פ"ה עמ' מג) שאין כוונת רס"ג כלל לעיר עקבה, אלא שהמילה הערבית 'עקבה' משמעותה היא 'מעבר הררי', המזוהה יותר עם 'מעלה עקרים' שאנו מכירים¹⁷.

¹⁶ יש שדחו את ההבנה הנ"ל ברמב"ם מדברי הרמב"ם בעצמו שם פרק יא (הלכה יז) "ולפי שהראיה לא תהיה אלא בארץ ישראל כמו שביארנו, עשינו כל דרכי חשבון זה בנויים על עיר ירושלם ולשאר המקומות הסובבין אותה בכמו ששה או שבעה ימים שבהם רואין את הירח תמיד ובאים ומעידים בבית דין, ומקום זה הוא נוטה מתחת הקו השה המסבב באמצע העולם כנגד רוח צפונית בכמו שתים ושלשים מעלות עד חמש ושלשים ועד תשע ועשרים". נמצא שמי שבא להחמיר לפי דברי הרמב"ם בהל' קידוש החודש יש לו להחמיר

¹⁷ וע"ע בקונטרס 'הארץ לגבולותיה' (אות עו) מאת הרב רח"ז גרוסברג שהוכיח מלשון הכתוב (דברים ב, ח) 'ונעבור מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר' שמשמע שאלה שייכים לאדום, וגם איך אפשר לכנות מעלה עקרים בהשוואה לעקבה, ולמה לא הזכיר הכתוב בפירוש את אילת ועציון גבר הנזכרים בכמה מקומות במקרא. וגם מהו 'מנגב למעלה עקרים' כשאפשר להגביל את ים סוף. ועוד, מה היא ההבטחה לעתיד 'ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלתיים ומהמדבר על הנהר (שמות כג, לא), אם הגבול של פרשת מסעי ג"כ הגיע עד לים סוף, ולכן תימה מאוד על ספר ארץ ישראל שהלך בדרך רחוקה, דבר שלא שיערו כל החוקרים, ולא עלה על דעת אחד מהם להכניס את אילת בגבולות פרשת מסעי.

כיצד נפסק הלכה למעשה? נקדים ונביא את דברי החזו"א (ג, יח ד"ה ולענין) שכתב "עדיין אין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ שלא דקדקו במות חז"ל ושמות הערים ומקומותיהן נשתנו ויש שנמחקו זכרם ובנו על אומדנות". אך עיין בדבריו של הרה"ג יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה ג, א) "הצדק עם החזון איש באשר לזיהויים המשווערים על ידי החוקרים על סמך שמות ערביים שצלילם דומה לשמות המקוריים. אך גם הוא יודה שמקום שיש מסורת רצופה סומכים על הזיהוי. שהרי אין להעלות על הדעת למשל, שירושלים של היום אינה ירושלים של דוד ושלמה".

א. בשו"ת משנת יוסף (ח"א ס"ס מד. וע"ע בספר מנחת ירושלים עמוד קע) הביא את החלטת ועדת השמיטה של ה**בד"ץ העדה החרדית** להכשיר את הבאת הירקות מעין חצבה ועין ייב (וע"ע בזה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סימן שז). ובנוגע לנאות הככר הוחלט לשלוח משלחת שתברר אם השדות הנמצאות מנאות הככר ומערבה ומתקרבות לגבול הדרומי של א"י לפי תבואות הארץ ואדמת קודש, אז לא יוכשרו ירקות נאות הככר, אבל אם השדות נמצאות בצד המזרחי של נאות הככר, אז ישובו לדון בדבר. ולאחר בירור נמצא שהירקות המובאים משם נמצאות במזרח נאות הככר, והכשירו את כל הירקות המובאים משם שאין בהם כל חשש שביעית ותרו"מ. לפיהם הגבול הדרומי עובר מדרום למכתש רמון. וע"ע בספר 'מישור הערבה' שהאריך לחזק שיטה זו שאין בערבה שום סרך חשש של א"י לענין זה. גם הרה"ג יעקב אריאל (באהלה של תורה ח"ג סימן א) העלה להקל בכל הערבה שאין בה קדושת שביעית, משום שנאמר בתורה "והיה לכם גבול נגב, מקצה ים המלח קדמה" ומשמע שהגבול מתחיל מהנקודה הדרום מזרחית לים המלח ומשם ומטה הוא אינו בגבול עולי מצרים, דאל"כ היתה התורה צריכה לקבוע נקודת ציון דרומית לים המלח. וגם יש להקל בענין איסור ספיחים, אולם למעשה הורה לחקלאים שלא לזרוע בשנת השמיטה אלא לאחר היתר מכירה. ב'אוצר הארץ' משווקים ע"פ פסיקה זו גידולי ערבה דרומית שעשו בהם 'היתר מכירה'.

ב. **מנגד**, הרב יעקב אריאל מביא (שם אות ו) בשם הגרש"ז **אורבך** שהסתמך על דברי הרמב"ם שהגבול הדרומי של א"י הוא קו 30 מעלות¹⁸. וכ"כ בשו"ת חלקת השדה (ח"ב גבולות הארץ סימן ד) בשם הגרע"י זצ"ל. וכן העלה ה**ילקוט יוסף** (א, ו), והוא בצומת נווה חריף לכיוון אילת. וכן מובא בשם הגר"ש אלישיב (אשרי האיש יו"ד ח"ב עמ' רא. הליכות שדה גליון 93, עדות ר' יוסף אפרתי), שא"א להתיר ליקח ממה שנזרע ע"י ישראל בערבה, אפילו מפארן. אמנם במקומות הסמוכים לאילת ומאזור יטבתה, הרי מקובל בשם החזו"א שהורה שהם חו"ל¹⁹, ומסתמא שכל המקומות שהם

¹⁸ אמנם עיין בספר 'שמיטת קרקעות' (פ"א הע' לא) שהביא כמה מקורות סותרים בדעת הגרש"ז, ויש המביאים בשמו שכל הערבה הצפונית היא מחוץ לגבולות.

¹⁹ ישנו ויכוח מה דעת החזו"א באשר לגבול הדרומי, שכתב (ג, יח) "עדיין אין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ שלא דקדקו במות חז"ל ושמות הערים ומקומותיהן נשתנו ויש שנמחקו זכרם ובנו על אומדנות". הרב אפרתי

דרומה ממ"ש הרמב"ם ודאי אינם בתחום א"י, ואינם בכלל הספק. לשיטה זו המסתמכת על גבול 30 מעלות, מייבאים ירקות מאזור לוטן, קטורה ודרומה. ולא מהישובים הצפוניים לקיבוץ לוטן, כמו: יעל, פארן ועין יהב. וכ"כ הרב יוסף אפרתי (הליכות שדה גליון 122, עמוד 15) "ברור כי ים המלח הוא גבול של ארץ ישראל, אך הנידון האם הוא גבולה הדרומי, או שהוא גבולה הדרום מזרחי... וקשה לסמוך להקל לדון כחוץ לארץ, אלא באותם מקומות שהם דרומית למעלה השלושים (30°), שהוא כל השטח הנקרא 'חבל אילות' קצת צפונה מיטבתה, שמשם התיר מרן החזון איש לצרור תוצרת חקלאית שנזרעה בשנת השביעית על ידי ישראל".

ג. בשו"ת ציץ אליעזר (ג, כג. ד"ה אלא שיש) הביא מקורות רבים בנ"ך שאילת נכבשה ע"י מלכי יהודה וישבו שם ישראל. ומשמע מדבריו שם שלכן יהיה דינה כא"י. והוא כשיטת הגרי"צ טיקוצ'ינסקי שהובאה לעיל. כשיטה זו הורה גם הגר"מ אליהו (הובא בקטיף שביעית פ"ד הערה 2) שאין היום מי שיכול להכריע בשאלת הגבולות. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו או"ח סימן ב אות ב).

האור לציון (עמוד עח) העלה שהחלק הדרומי של הערבה אינו מא"י ולכן לא נוהגים דיני שביעית באזור אילת ויטבתה, וכן בנאות הככר הנמצא דרומית לים המלח מעיקר הדין נראה שאין בו דיני שביעית.

הגר"מ אליהו (מאמ"ר יא, ה) התיר ספיחים בערבה הדרומית משום ששביעית בזה"ז מדרבנן, וכן יתכן שאינן בגבולות עולי בבל, ובנוסף יש לצרף עשיית היתר מכירה. ועם כל זאת יש לנהוג בהם קדושת שביעית.

❧ דין הנגב המערבי וחבל עזה²⁰

בספר שופטים (א, יח) נאמר "וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון ואת גבולה". נמצא שעולי מצאים כבשו את עזה, ונראה שלפ"ז גם אשקלון חשובה לא"י. פרטי גבולות עולי בבל מתוארים בכמה מקומות, ומקור חשוב בעניין זה הוא המשנה בגיטין (א, ב):

"רבי יהודה אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום מעכו לצפון ועכו כצפון רבי מאיר אומר עכו כארץ ישראל לגטין"

בתוספתא שביעית (ד, יא) ובירושלמי (ו, א) מובאת 'ברייטא דתחומין' המפרטת ישובים רבים התוחמים את גבול עולי בבל. דא עקא, הזיהוי של רבים מהמקומות אינו ברור. לגבי הגבול

סבור (הליכות שדה שם) שהחזו"א היקל רק ביוטבתה, דהיינו עד קו הרוחב 30 מעלות. ואילו בשו"ת משנת יוסף שם כתב שאין הכרע ללמוד כך מהחזו"א, שהרי בימיו הישוב היחידי שהיה באזור הערבה הוא יטבתה ולכן התייחס רק אליו, אך יתכן והיה מיקל בכל הערבה הדרומית.

²⁰ בכתובת נידון זה נעזרתי רבות במאמרו של הרב יהודה הלוי עמיחי, אמונת עתיך 103 עמוד 40.

הצפוני משמע מהגמ' בגיטין שעכו תוחמת את הגבול, אך עיין בשו"ת מהרי"ט (א, פד) בדברי השואל, דמשמע שגם מקומות צפוניים יותר חשובים כארץ ישראל.

בתוספתא אהלות (יח, א) מובא: "עיירות המובלעות בארץ ישראל כגון סוסינא וחברותיה אשקלון וחברותיה אף על פי שפטורות מן המעשר ומן השביעית, אין בהן משום ארץ העמים".

לפי רוב הדעות, מיקום הנגב המערבי הוא בתוך גבולות מסעי, ולכן הוא מוגדר לכאורה בתוך גבולות עולי מצרים. אלא שנחלקו המפרשים האם מבחינת ההלכה חלים על המקום הזה דיני עולי מצרים או עולי בבל:

1. הנגב המערבי לא נכבש ע"י עולי מצרים: כתב הרמב"ם (תרומות א, ז) "אי זו היא ארץ

שהחזיקו בה עולי מצרים, מרקם שהוא במזרח א"י עד הים הגדול, מאשקלון שהיא לדרום א"י עד עכו שהיא בצפון..." מדברי הרמב"ם עולה שהגבול הדרומי של א"י הוא אשקלון. אך קשה על שיטה זו מכיון שבתורה מוזכר שנחל מצרים הוא הגבול התוחם את חלקה הדרומי של א"י. ו'נחל מצרים' הוא או הנילוס או ואדי אל עריש²¹, ששניהם נמצאים דרומית לאשקלון. ולכן נצטרך לומר שלשיטה זו יש הבדל בין גבולות עולי מצרים לגבולות מסעי. ולכן כל מקום שלא נכבש בפועל ע"י עולי מצרים אין דינו כא"י, אע"פ שנכלל בגבולות מסעי. גם מדברי הרמב"ם עצמו ישנה כביכול סתירה (שם) "וכל ששופע ויורד מטורי אמנום ולפנים א"י, מטורי אמנום ולחוץ ח"ל, והנסים שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי אמנום ועד נחל מצרים, מן החוט ולפנים א"י, מן החוט ולחוץ ח"ל".

2. הנגב המערבי נכבש ע"י עולי מצרים: התוספות (גיטין ב: ד"ה אשקלון) ריטב"א (שם) ועוד

סוברים שעולי מצרים כבשו עד נחל מצרים, אבל עולי בבל כבשו מרקם לאשקלון, ולכן אשקלון קדושה בקדושת עולי מצרים ולא בקדושת עולי בבל. וכ"כ הכס"מ בדעת הרמב"ם דמ"ש שא"י היא מאשקלון וצפונה, כוונתו שגם עולי בבל כבשוה, ועולי מצרים כבשו גם דרומה יותר עד נחל מצרים. וכ"נ שיטת הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה שביעית פ"ו מ"א ד"ה ועד הנהר).

3. הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ תרומות א, ז) ג"כ תמה על הסתירה שבדברי הרמב"ם לעיל,

והביא את דברי תבואות הארץ (עמוד נא) "שכתב על דברי רבנו כאן שפלאים הם בעינו ומשום כך כתב: "ואי לא מסתפינא, הייתי אומר שטעות המעתיק הוא בדבריו, וערכוב דברים בשתי הלכות אלה, וכן צריך להיות... איזה הוא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים

²¹ רש"י (יהושע יג) סובר "הוא נילוס הוא נחל מצרים". אך הרדב"ז (תרומות פ"א) חולק "נחל מצרים הנקרא ואדי אל עריש. ומי שאומר נחל מצרים הוא נילוס טועה הוא". הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה תנינא סימן מו) כותב שהגבול אינו דרומי מואדי אל עריש. הרב נחום רבינוביץ' זצ"ל (אמונת עיתך גליון 102 עמוד 71) סובר שהשטח שבין אשקלון לאל עריש בקו החוף וודאי נחשב לחו"ל ואינו נכלל בגבולות עולי בבל.

כל ששופע ויורד מטורי אמנום ועד נחל מצרים וכו', מהיכן החזיקו עולי בבל: מרקם שהוא במזרח ארץ ישראל וכו'... והכל יבוא אל נכון". הרב **נחום רבינוביץ'** (יד פשוטה שם) מבאר שהרמב"ם ביאר בתחילה את הגבולות ששם א"י לכו"ע, ואילו מחוץ לגבול זה עד נחל מצרים יש מקומות שלא כבשו עולי מצרים ואף לא עולי בבל. גם מדברי הגר"ש **ישראל** (ארץ חמדה נוספות לשער ד, א) מבואר שלדעת הרמב"ם עולי מצרים כבשו שטחים גדולים יותר דרומה, אך כיבוש זה לא החזיק מעמד. ולאחר מכן ביטלו לגמרי את ההשלכות של כיבוש זה, ע"י ביטול המעשרות באשקלון.

4. **הנגב המערבי נכבש גם ע"י עולי בבל:** כתב הכפתור ופרח (פ"ה כרך א עמוד סט) "בכל

מקום שהוא מנחל מצרים ועד כזיב ואינו נזכר עליו שהונח בכבוש שני, ראוי הוא שנקחה ובמוחזק מעזרא כעניין טבריה", ומשמע שעולי בבל הגיעו על נחל מצרים, אך בפרק יא כתב "ושל עולי בבל נחל מצרים, כזיב וזה לפי משנת שביעית, אבל לפי מסכת גיטין והתוספתא קצות עולי בבל רקם ואשקלון", ומדבריו משמע שיש מחלוקת במקורותינו עד היכן הגיעו כיבוש בבל, ומסקנתו "סוף דבר שמכבוש עולי מצרים לדרום הוא עזה ועזקה וכל חבל הים והארץ ההיא עד נחל מצרים". ומשמע מדבריו שכל הנגב המערבי קדוש בקדושת עולי מצרים.

בירושלמי (ו, א) מובא:

"גניא דאשקלון, אשקלון עצמה, ר' יעקב בא אחא בשם ר' זעירא מן מה דתני גנייה דאשקלון הדא אמרה אשקלון כלחוץ... ר' סימון ור' אבהו הוו יתיבין, אמר הא כתיב וילכבד יהודה את עזה ואת גבולה, ליתי עזה. את אשקלון ואת גבולה, ליתי אשקלון. מעתה ההן 'נחל מצרים' ליתי נחל מצרים"

בתחילה מביא הירושלמי שאשקלון אינו בתחום עולי בבל, ולאחר מכן הירושלמי מקשה על הברייתא דתחומין, מהפסוקים שיהודה לכד את אשקלון ועזה. ומתוך הירושלמי 'ליתי עזה, ליתי אשקלון'. ופירש הפני משה "השיב לו, אין בו עזה שבכתוב". וכ"כ הגר"א "אינו אותה עזה ואותה אשקלון דכתיב בקרא, אלא תרי עזה הוי ותרי אשקלון הוי". מדבריהם נראה שאין לסמוך על הזיהוי היכן מקומות אלו.

הרדב"ז (ח"ד סימן אלף קה) נשאל האם בני עזה חייבים להפריש תרו"מ, אם היא בכלל א"י לעניין זה או לא. והשיב דודאי חייבים להפריש, שהיא חלק מא"י, וכן עולי מצרים כבשוה. גם בספר **כפתור ופרח** כתב שעזה בכלל א"י היא. גם **המור וקציעה** (גדר ישוב ארץ ישראל דף יד. סימן שז) הסכים לדברי הרדב"ז שעזה היא בכלל א"י וחייבים להפריש שם תרו"מ. וכ"פ **בחזון עובדיה** (תרו"מ עמוד לח) לעניין הפרשת תרו"מ בעזה, שהפירות הגדלים בה פטורים מתרו"מ.

אולם המהרי"ט (א, מז) למד מהמשך דברי הירושלמי לגבי נחל מצרים, שהנה הירושלמי חזר בו מדבריו הראשונים, ולדעתו כמו שנחל מצרים אחד הוא, ה"ה לאשקלון ועזה. בדבריו מסיק המהרי"ט שעזה אינה כא"י, משום שכך תמיד החזיקו רבותינו הקדמונים וכל ישראל, והקבלה והמעשה עמוד גדול בהוראה הוא. גם הר"ש **סירליאו** (שביעית ו, א ד"ה גבעונים. בכורים ג, ג) סובר שעזה אינה בכלל א"י, אך לדעתו היא אינה נתקדשה כלל אפילו לא בקדושה ראשונה. וביאר שאע"פ שכתוב שיהודה לכד את עזה, לא כבשה לירושה וישיבה, אלא לכדה להיות לו למס. גם **הבית לחם יהודה** (י"ד סימן שלא) הביא שי"א שעזה כח"ל.

ובספר **אדמת קודש** (דף פה) כתב שמאשקלון בקו ישר דרומה עד קדש ברנע, הוא גבול עולי מצרים ועולי בבל, וכל הצד המערבי מקו זה לא כבשו עולי מצרים ועולי בבל. ובספר **תבואות הארץ** (עמוד מז) כתב שמקדש ברנע לכיוון אשקלון הוא גבול כיבוש עולי בבל.

שיטת **האור לציון** (עמוד עט) שכל הקו מערבית לאשקלון היורד לכיוון קדש ברנע שבאזור הנגב, ובכלל זה העיירות נתיבות אופקים ותפרח, הם בספק לעניין שביעית, ואין לעבוד שם עבודות קרקע, אבל נראה שמעיקר הדין היה אפשר להקל להתיר את הירקות שם משום איסור ספיחים. וכן לעניין תרו"מ, יפרישו ללא ברכה.

הרה"ג **יעקב אריאל** (שו"ת באהלה של תורה ח"ג סימן ב אות ה) רצה להקל בכל המקומות הללו לאחר שיעשו שם היתר מכירה, מכיון שה'בעיות' הקיימות בהיתר מכירה, רובן אינן קיימות באזור זה. מצד איסור לא תחנם, לדעת המנחת חינוך אין איסור באזור זה, ומותר למכור את השדות לנכרים בשביעית. החשש הנוסף שהמכירה לא יכולה להפקיע את א"י מקדושתה, לדעת היעב"ץ כיון שנתקדשה רק בקדושה ראשונה, דינה כסוריא ויש קנין לגוי להפקיע איסור שביעית ממנו. כמו כן בישובי חבל עזה מתקיימים כל התנאים שהיו בראשית המפעל ההתישבותי מבחינת הנחיצות של המשך המפעל, ואשר הצדיקו בשעתו את הוראת השעה שניתנה ע"י גדולי ישראל. וע"ע במאמרו של הרב **יהודה הלוי עמיחי** (אמונת עיתך גליון 103) ג"כ העלה שלעניין קדושת הפירות יש ספק ולכן יש להחמיר בזה. ואם ימכרו את הקרקע אין כל בעיה בפירות, היתר מכירה באזור זה מבוסס יותר משאר המקומות. לאחר היתר המכירה החקלאי יכול לעבוד בקרקע, ומעיקר הדין גם ד' עבודות מדאורייתא, אך עדיף להחמיר בכך.

החוט שני (ס"ק לט) כתב שלמעשה נראה דפירות הגדלים בעזה אין בהם איסור ספיחים אף דאפשר שזה מכיבוש עולי מצרים, אבל לענין קדושת שביעית אין להקל. אלא שהוסיף ש'רצועת עזה' אי אפשר לדעת אם כל השטח ההוא הוא מכיבוש עולי מצרים, ואפשר שהוא מכיבוש עולי בבל, ויש להחמיר שם גם לענין איסור ספיחים. ובשו"ת **תשובות והנהגות** (ד, רנח) פסק "אמנם העיקר נראה שלדין דינו של איזור זה ככיבוש עולי מצרים, שזהו דעת רוב הפוסקים והעיקר להלכה,

וקדושתה היא ככל שטח עולי מצרים שקדוש, אבל לא כקדושת מקומות שקידשו עולי בבל, ואנו תופסים עיקר כהאי שיטה, אף שלמעשה מחמירים אנו גם במקומות אלו כקדושת עולי בבל".

גזירת ספיחים בתחום עולי מצרים

שנינו במשנה שביעית (ו, א):

"שלוש ארצות לשביעית: כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב - לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה - נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים - נאכל ונעבד"

הר"ש והרא"ש פירשו את המשנה לענין ביעור, שבמקום שכבשו רק עולי מצרים נאכל אף אחר הביעור, והיינו שאין במקום זה מצות ביעור, אבל אסור לעבוד שם ככל דיני השמיטה.

אך הרמב"ם בפיה"מ ביאר²²: "וענין לא נאכל ולא נעבד, שאסור לנו עבודת הארץ ההיא, ואם תעבד ע"י אחר אסור לאכול ממה שתוציא". לפירוש זה איסור האכילה הוא מתבואה שצמחה לאחר שעבדו את הארץ באיסור. אולם מדברי הרמב"ם כאן עולה שאיסור האכילה נוגע בתבואת 'ספיחים', וז"ל: "כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה". ובאמת שכן מפורש בפיה"מ במהדורת הרב קאפח "אמר כל מה שהחזיקו בו עולי בבל מארץ ישראל, והוא שנתקדש קדושה שניה, אסור לאכול הספיחים הצומחים באותה הארץ, ואסור לעבוד אותה הארץ בשביעית. ושאר ארץ ישראל שלא נתקדשה קדושה שניה, מותר לאכול הספיחים הצומחים בה, ואסור לעבוד אותה הארץ".

הנ"מ בין הפירושים היא גדולה, האם גזירת ספיחים חלה בגבולות עולי מצרים. א"כ כאיזה מהגירסאות אנו נוקטים? הרמב"ם נשאל (שו"ת הרמב"ם סימן קכח) מה ביאור משנה זו, והביא את דברי הרי"ף גיאת שלדעתו 'נעבד' הכוונה מי שעבר ועבד את הארץ בשביעית (כגירסא הראשונה שהבאנו), אך לאחר מכן כתב "ועתה כשהיטבנו לעיין ולדקדק בכל הלכה והלכה בחבורנו הגדול, נתבאר לנו פרוש זאת המשנה... מדברי סופרים גזרו על כל מה שתצמיח הארץ בשביעית". א"כ הרמב"ם נקט כעיקר דבריו בהלכות, ש'נעבד' כוונתו לאיסור ספיחים, והיינו שלא גזרו במקומות אלו על הספיחים.

בדברי הרמב"ם לא מוזכר הטעם מדוע לא גזרו איסור ספיחים בגבולות עולי מצרים, המשנה למלך ביאר דמכיון שאיסור ספיחים אינו אלא מדרבנן לא גזרו בכבוש מצרים, אבל כל שאר דיני שביעית נוהגים גם בגבולות כיבוש מצרים. פירוש אחר פירש הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה עמ' קנב) שבמקומות אלו לא נתפשטו הרבה מישראל, שהיה מספרם מועט, "וכל עיקר גזירת ספיחים לא

²² המשנה למלך (הלכה כז) העיר שגם הר"ש והרא"ש מסכימים לדברי הרמב"ם שאין במקומות אלו גזירת ספיחים, אלא שהוסיפו שגם מצות ביעור לא קיימת שם.

היתה אלא מחמת שמא יזרעו ויתלו לאמר שהם ספיחים, וגזירה זו אינה שייכת אלא במקומות שהיו מיושבים בעיקר ע"י ישראל, אבל לא במקומות אלה, שלא היו שם ישראל אלא מעט מזער שבנקל יוכלו להשיג משל הנוכרים".

כיצד נפסק להלכה? **החזו"א** (סימן כו סדר השמיטה ד) כתב "שביעית אינו נוהג אלא בא"י אבל לא בחו"ל אף במצרים עמון ומואב ובבל, ובסוריא ועבר הירדן דין פרי אדמה הגדילין מאליהן כדין פרי העץ ומותרים באכילה... שלא גזרו חכמים על הספיחים בארצות אלו... יש מקומות בארץ שלא כבשום עולי בבל וגם בהם אין איסור ספיחים ודין ספיחים שלהם כדין ספיחי סוריא ועבר הירדן, אבל אין הדבר ידוע לנו בעדות ברורה שיש לסמוך עליה, וקל להכשל ולכן אין להקל בספיחי ארץ ישראל". נמצא שלדעת החזו"א אין איסור ספיחים במקומות אלו. וכ"ד הרא"ה קוק (מבוא לשבת הארץ, יא). גם **האור לציון** (ו, ב) העלה שמקום שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, אסור לעבוד שם עבודת קרקע, אבל הנעבד שם מותר באכילה, וכן אין שם איסור ספיחים, ולכן הירקות שגדלו שם בשביעית מותרים באכילה. ואולם יש בפירות וירקות שגדלו שם קדושת שביעית, ולכן יש להיזהר בהם. **בילקוט יוסף** כתב (א, ה) "אף בא"י אין כל המקומות שוים לדיני השמיטה, אלא מקומות שנכבשו אף ע"י עולי בבל נוהג בהם כל דיני השמיטה, ומקום שנכבשו רק ע"י עולי מצרים אין נוהג שם איסור ספיחים, אך אסור לעבוד שם עבודת קרקע האסורה בשמיטה...". גם **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר יא, ג) העלה שמקומות שאינם בגבולות עולי בבל - לא נאסרים הספיחים. וכ"ד **הגרש"ז אירבך** (לקמן).

נמצא שלמסקנה אין איסור ספיחים במקומות אלו, והנ"מ המעשית הגדולה לכך היא כל השטח של הנגב המערבי שלא נכבש ע"י עולי בבל, אך נמצא בתחום עולי מצרים.

❧ חיוב 'ביעור שביעית' בפירות שבגבולות עולי מצרים

המשנה בשביעית לעיל מלמדת אודות גבולות עולי מצרים "וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה - נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים - נאכל ונעבד". ופירש הר"ש "נאכל לאחר הביעור, וקסבר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא". וכן פירש הריב"מ.

המשנה למלך (ד, כו) הסתפק בדברי הר"ש, האם מה שכתב שהגדל בגבולות עולי מצרים נאכל לאחר הביעור, האם קודם הביעור יש בו קדושת שביעית או לא. וכתב "ומן הסברא נראה, דאין בו קדושת שביעית כלל, דכל דבר שיש בו קדושת שביעית צריך ביעור". **אולם הגרש"ז אירבך** (מעדני ארץ סימן ח) סובר שדווקא מביעור הוא פטור, אך שאר קדושת שביעית יש בו, והטעם שראו חכמים לפטור רק מביעור ולא משאר חיובי שביעית: א. יש צמחים שיש בהם קדושה ואינם חייבים בביעור. ב. לא ניכר בפירות אם הפקירו אותם בזמן הביעור או לא, לכן חכמים הקלו בחובת הביעור. ג. בגבולות עולי מצרים חכמים גזרו רק על ציווי שב ואל תעשה, וביעור הוא מצוה בקום עשה, ומכיון שאין מצוה לבער, אין איסור לאכול את הפירות אחר זמן הביעור.

הגר"א (שנות אליהו) סובר שאין קדושת שביעית בפירות הגדלים במקומות אלה. בשו"ת **מנחת שלמה** (ח"ג סימן קנח אות ד. מהדורת תשנ"ט. הר המור עמוד צד) כתב שגם לדעת הגר"א יש להפקיר את הפירות, כי זה עיקר דין שביעית. אך **החזו"א** (ג, כא) סובר שלדעת הגר"א אין אפילו חיוב להפקיר את הפירות.

להלכה נשאל **הגרש"ז אוירבך** (שם) האם אחרי מכירת הקרקעות יבולי המקומות של עולי מצרים הם כשרים למהדרין? וענה לו הגרש"ז שיש קדושת שביעית בפירות הגדלים בגבולות עולי מצרים, והנימוקים של המתנגדים להיתר שייכים גם במקומות הנ"ל, אלא שהטענים שאין לסמוך על ההיתר משום שיתכן ושביעית בזה"ז מדאורייתא, יכולים שפיר לסמוך על ההיתר במקומות אלה, אשר לכו"ע רק מדרבנן. לכן כדי לאכול את הפירות ללא קדושת שביעית, זקוקים להשתמש בהיתר מכירה. וגם המתנגדים למכירה צריכים רק להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הנלקחים משם, אבל התבואה והירקות שפיר מותרים באכילה, ואין טעם לאסור מצד איסור ספיחים. **בילקוט יוסף** (א, ה) פסק שיש חיוב לבער פירות שגדלו בתחום 'עולי מצרים'.

מלאכות קרקע בגבולות עולי מצרים

הרמב"ם (פוח"מ ו, א) והר"ש (שם) ביארו שבכל גבולות עולי מצרים נאסרה העבודה בקרקע, ובאחת מהגירסאות ברמב"ם מובא שאם נעבדה האדמה ע"י אחר, אסור לאכול ממה שתוציא. **אמנם ספר החינוך** (מצוה פד) סובר שאיסור העבודה בקרקע בגבולות עולי מצרים הינו מדרבנן בלבד.

בגמ' בחולין (ז.) מובא "הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר: קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית". **רש"י** ביאר שבגבולות עולי מצרים מותר גם לזרוע ולחרוש בשמיטה, והעניים יהנו מכך שיקבלו לקט שכחה ופאה.

אולם הר"י קורקוס (תרומות א, ה) הקשה על רש"י מהמשנה בשביעית (ו, א) דמשמע ממנה שיש איסור עבודה בקרקע בגבולות עולי מצרים! ותירץ: א. המשנה סוברת כשיטה שקדושה ראשונה לא בטלה בזמן החורבן, אך להלכה קדושה זו נתבטלה, ואזורים אלו מותרים בעבודה אם לא נתקדשו שוב (אך קשה לומר כך, דא"כ היה צריך להיות גם איסור בפירות עצמם). ב. הגמ' מביאה את עיקר הדין שמותר לזרוע בגבולות עולי מצרים מכיון שלא נתקדשו, אולם חכמים גזרו ואסרו את המלאכות בקרקע, וכך מובא במשנה. **פאת השולחן** (סימן כג ס"ק כה) ביאר שגם אחרי איסור העבודה, העניים משתכרים ממתנות עניין, וכן מהספיחים והירקות הצומחים שם. **הרא"ה קוק**

(אגרת כתב יד, מובא בשכתב הארץ הוצ' מכון התורה והארץ, עמוד 450) ביאר את דברי רש"י שבאזורים אלו היו זורעים ע"י גויים, ומה שאסרה המשנה היינו ע"י ישראל²³.

המקדש דוד (שביעית סימן א) תירץ שהמשנה ורש"י עסקו במקומות שונים: במשנה דובר על מקומות רחוקים שחכמים אסרו לצאת אליהם, ואסרו את העבודה על מנת שלא ישתקעו שם; רש"י עסק במקומות שהלכתית מותר לצאת אליהם, ושם התירו את עבודת הקרקע. והחזון איש (ג, כד) הסביר שהגמרא ורש"י עסקו במקומות בהם גרו יהודים, והייתה אמורה להיות בהם קדושה, אך בכוונה לא החילו שם קדושה והתירו עבודת קרקע. ואילו המשנה בשביעית עסקה בכרכים שבהם לא גרו יהודים, וכתוצאה מכך לא נוצרה קדושה. במקומות אלו העבודה אסורה. הגר"ש ישראל (ארץ חמדה ח"א תוספת בירור סימן ב אות ב) הקשה על החזון"א, שלשיטתו המשנה הייתה צריכה למנות 'ארבע ארצות לשביעית' ולא שלוש. וכן לשיטתו היה צריך לפרט את שמות המקומות שישבו בהם יהודים ובכוונה לא נתקדשו, ומהשמות המקומות בהם לא גרו יהודים, ולא מצאנו פירוט זה בגמרא וברמב"ם.

הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה ח"ג סימן קנח אות ד) סובר שגם המתנגדים למכירה צריכים להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הנלקחים מאזור זה, אבל התבואה והירקות מותרין שפיר באכילה. ואין טעם לחשוב ולאסור גם שם משום ספיחין.

הלכה כז':

"סוריא אף על פי שאין שביעית נוהגת בה מן התורה גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו ארץ ישראל וילכו וישתקעו שם, אבל עמון ומואב ומצרים ושנער אף על פי שהם חייבות במעשרות מדבריהם אין שביעית נוהגת בהן"

סוריא - דין כיבוש יחיד

שנינו בגיטין (ח).

"ת"ר: בשלשה דרכים שוותה סוריא לארץ ישראל, ובשלשה לחו"ל... ובשלשה לא": חייבת במעשר ובשביעית - כא"י... קסבר: כיבוש יחיד שמיה כיבוש"

ופרש"י: כיבוש יחיד - דדוד, שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכבוש יהושע שהיו כולם וכבשוה לצורך כל ישראל קודם חלוקה אבל דוד לא כבש אלא לצורכו. לדעתו כיבוש יחיד אינו כיבוש כלל.

²³ הגר"ש **ישראל** (ארץ חמדה כרך א - תוספת בירור סימן ב אות ג - עמוד קנב) הביא ראיות לפירוש רש"י: א. קשה לומר שלא קידשו את הערים כדי שהספיחין יהיו מותרים שם והעניים יהנו מהם, כי העניים היו מרווחים יותר אם היו מקדשים את הערים והפירות היו מופקרים. ב. אם רצו להתיר רק את הספיחין, מוטב לקדש את המקומות ולא לגזור שם על הספיחין, מאשר לא לקדש כלל את המקומות.

אולם תוספות (ד"ה כיבוש) הביא את דברי הספרי (פרשת עקב פיסקה נא) "דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו ארץ ישראל תהו רשאים לכבש חוצה לארץ והוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו המקום את היבוסי סמוך לפלטורין שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה". ורק לאחר שכובשים את כל א"י נאמר (דברים יא) "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם", והיינו שכל מה שהיו כובשים מחו"ל היה קדוש ואפילו יחיד. היוצא שלדעת תוספות גם כיבוש יחיד שמיה כיבוש, אלא שכתנאי לכך רק לאחר שיכבשו את כל א"י, אפשר להרחיב את גבולותיה למקומות אחרים. **הרמב"ם** (פיה"מ דמאי ו, יא) כתב "והכלל אצלינו שכל מה שכובשים אותו הרבים הרי הוא כארץ ישראל לכל הדינים, והוא שקורין אותו כבוש רבים. ומה שהכריחנו שלא לעשות סוריה כארץ ישראל בכל הדינים, הוא מה שאסביר. והוא, שאסור להלחם בשום ארץ מהארצות אלא עד שתכבש כל הארץ שסמן הקדוש ברוך הוא גבולותיה בתורה והיא ארץ כנען לגבולותיה, ומפני שכבש דוד אותה הארץ ארם נהרים וזולתה לפני שיגמור לכבוש את ארץ ישראל, לפי שהיבוסי נשאר עוד בירושלים, לפיכך הורדה מעלת אותה הארץ שכבש לגבי ארץ ישראל". לשיטתו גבולות הארץ לא יכולים להתרחב קודם שכבשו בתוך הגבולות עצמם, אך לדעתו יחיד לא יכול לכבוש ולקדש מקומות נוספים, אלא הכיבוש צריך להעשות דווקא ע"י הרבים, כפי שכתב בהלכותיו (תרומות א, ב) "אבל יחיד מישאל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום, אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם - אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצות"²⁴.

הרמב"ן (דברים יא, כד) כתב "והטעם כי דוד כבש אותה ברצון נפשו, שלא שאל באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין, כי היה חייב להוריש כל שבעת הגוים בתחלה ואחרי כן אם ירצה ילך אל ארץ אחרת כאשר הבטיח השם בכאן. ומפני שלא נעשה הכבוש ההוא כמצות התורה, אמרו מקצתם לא שמיה כבוש ודינו במצות כדין חוצה לארץ".

מה חשיב לסוריא? כתב **הרמב"ם** (תרומות א, ט) "אי זו היא סוריא מא"י ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל כגון דמשק ואחלב וחרן ומגבת וכיוצא בהן עד שנער וצהר הרי היא כסוריא, אבל עכו חוצה לארץ כאשקלון והם תחומי א"י".

אילו איסורים נוהגים בסוריא?

איתא בירושלמי (שביעית ו, ב) ע"ד המשנה "עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר":

²⁴ עוד כתב (תרומות א, ג) "הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען כגון ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן אף על פי שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה אינו כא"י לכל דבר ולא כחוצה לארץ לכל דבר כגון בבל ומצרים, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ ולהיותן כא"י לא הגיעו, ומפני מה ירדו ממעלת א"י מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י אלא נשאר בה משבעה עממים, ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כא"י לכל דבר, והארצות שכבש דוד הן הנקראין סוריא".

"אמר רבי אבהו שלא יהו הולכים ומשתקעין שם. בתלוש למה הוא מותר? מן גו דו חמי רווחא קריב לא נפק"

ופירש הפני משה: בתלוש למה הוא מותר - ולמה לא גזרו גם על התלוש שכיוצא בו אסור בא", כגון: האי דאמרינן לעיל (בפ"ד) אין בודקין את הזרעים בעציץ, וכן המסקל את האבנים, והרבה כיוצא בהן שאסרו מה שהוא נראה שעושה לתקן את הקרקע, ואף על פי שהן עצמן בתלוש. מן גו דהוא חמי רווחא קריב לא נפיק - רווחא קריב הוא ריוח מועט, ועל שריוח כזה מצוי וקרוב קרי ליה רווחא קריב, כלומר לא חששו לכך שבשביל שהוא רואה שהריוח דבר מועט הוא לא יצא להשתקע שם.

ביארו הר"ש, הכס"מ ועוד שלא גזרו על כל המלאכות שבתלוש, שמותר לעשותן בסוריא כדרכן בכל השנים ללא שינוי. וכ"נ מפאת השולחן (כג, כו), ערוך השולחן (טז, ו) ועוד.

מהחזו"א (ג, כא) עולה דמכיון שרבנן קבעו את ה'קדושה' שיש בסוריא, ודאי אין להקל בזה. והראב"ד (להלן הלכה כח) כתב שסוריא לא נכבשה ע"י עולי בבל, לכן דינה כגבולות עולי מצרים. עוד כתב החזו"א (שם אות כה) שיש בפירות שגדלו בסוריא קדושת שביעית, וחייבים להפקירם, ואסורים בסחורה והפסד, וחייבים בביעור ואסורים באכילה לאחר הביעור. וע"ע בדברי הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ סימן ח) שהאריך בביאור דינים אלו.

עמון ומואב

התורה בפרשת דברים (ב, ט) מלמדת שנאסרו ישראל להילחם במואב ולכבוש את ארצם, שנאמר "אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה". וכן נאמר לגבי בני עמון (שם יט) "וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם, כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירשה כי לבני לוט נתתה ירשה".

הגמ' בחולין (ס:) מבארת "עמון ומואב טיהרו בסיחון". והיינו שסיחון כבש את חשבון שהיתה עיר של מואב, וע"י כיבושו של סיחון הותרו להם, שנאמר (במדבר כא, כג-כו):

"ולא נתן סיחון את ישראל עבר בגבולו ויאסף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל. ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק עד בני עמון כי עז גבול בני עמון. ויקח ישראל את כל הערים האלה וישב ישראל בכל ערי האמרי בחשבון ובכל בנתיה. כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן".

הגמ' בחגיגה (ג:) מביאה מעשה הנוגע לנידון זה:

"מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אלעזר בלוד, אמר לו: מה חידוש היה בבית המדרש היום? - אמר ליה: נמנו וגמרו: עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. אמר לו: יוסי! פשוט ידיך וקבל עיניך. פשוט ידיו וקבל עיניו. בכה רבי אלעזר ואמר: סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם. אמר לו: לך אמור להם: אל תחושו למניינכם, כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי, ששמע מרבו, ורבו מרביו: הלכתא למשה מסיני, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. מה טעם? הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. תנא: לאחר שנתייבבה דעתו, אמר: יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן. וחזרו"

רש"י (ד"ה נמנו) ביאר "והתקינו שיהו ישראל הדרין בעבר הירדן, במה שכבשו מסיחון ועוג, ארץ עמון ומואב". עוד כתב שעמון ומואב הניחו מלקדשן כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית בלקט שכחה ופאה ובמעשר עני, לכך תקנו להן שיהו מעשרין מעשר עני, וברשות החכמים היה להטיל עליהן איזה מעשר שירצו, לפי שאינן חייבין מן התורה.

מ"מ מרש"י עולה שעמון ומואב היינו אותו החלק שכבש משה מסיחון. וכ"כ **הרמב"ם** (פיה"מ ידים ד, ג), **מאירי** (חגיגה ג. ד"ה קדושה) ועוד. **בשבת הארץ** ביאר שאע"פ שכל זה שלא החזיקו עולי בבל דין הוא שאע"פ שהוא נאכל - אינו נעבד, מ"מ היה להם איזה טעם לחלק בקדושה זו, ולהפחית את קדושת ארץ עמון ומואב שלא תהיה נוהגת בה שביעית כלל.

מגד, התוספות (חגיגה ג: ד"ה עמון) סוברים שעמון ומואב שאנו אומרים שאין דין שביעית נוהג בה, היינו ארץ עמון ומואב שלא נכבשה ע"י סיחון, שאותם לא כבשו ישראל כלל, ונשאר דינם כשאר חו"ל. וכ"כ ראשונים רבים, ומהם: **ר"ת** (ספר הישר חידושים סימן תלז), **רמב"ן** (ב"ב נו.) ועוד. וכן העלה **החזו"א** (ג, כד ד"ה ועמון).

הלכה כח':

"עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים"

האזורים המכונים כיום רמת הגולן והגלעד הם כנראה עבר הירדן התנכ"י אשר נכבש מאת סיחון ועוג ע"י משה, ולאחר מכן התיישבו שם בני גד, ראובן וחצי המנשה.

כפי שראינו לעיל ישנו הבדל בין הקדושה הראשונה שא"י נתקדשה בימות יהושע, שלא נתקדשה לעתיד לבוא. ובין הקדושה השנייה ע"י עזרא (עולי בבל) שנתקדשה לעתיד לבוא, בראשונים ישנה מחלוקת האם עולי בבל כבשו גם את עבר הירדן, וממילא השאלה האם אזורים אלו קדושים בקדושת א"י, וחייבים במצוות התלויות בארץ.

בשני מקומות בתורה נתחמו גבולות א"י, בברית בין הבתרים (בראשית טו), ובפרשת מסעי (במדבר לד). בברית בין הבתרים הוזכרו הגבולות מנהר מצרים ועד נהר פרת, ובתוכן ארצות עשרה עממין. ארצות שבעה עמין ניתנו מיד לאברהם, ואמרו בגמ' (ב"ב קט). "א"י ירושה היא לנו מאבותינו". ואילו ארצות שלושת עממין, קניי קניזי וקדמוני, עתידים להיות ירושה לעתיד לבוא. ורש"י כתב שארצות אלו הן ארצות עמון מואב ואדום. וארץ רפאים שהיא משבעת העמים, פרש"י (פסוק כ) שהיא ארץ עוג, שנאמר (דברים ג) 'ההוא יקרא ארץ רפאים'. הרמב"ן (דברים ב, כב) פירש שהחוי הם רפאים.

מדברים אלו נראה שממלכת עוג שהיא בעבר הירדן נכללת בתחום גבולות ההבטחה שניתנו מיד לאברהם, והם ירושה לנו מאבותינו.

ואמנם הרמב"ן (במדבר כא, כא) כתב שלמרות שמשה נצטווה לרשת שבעת העמים, וממלכת סיחון ועוג היו מהאמורי, מ"מ פתח להם בשלום, שמטרת משה היתה להכניס את עם ישראל לעבר הירדן המערבי, משום "כי זוהי ארץ זבת חלב ודבש", ומן הראוי היה שכל ישראל ישבו שם, ואילו לא דרשו בני גד וראובן להתנחל שם, היה משאירה לחרכה. החיד"א בברכי יוסף (אורח סימן תפט, ע"ש אריכות מרובה בנידוננו) הוכיח מדברי הרמב"ן שעבר הירדן הוא מכלל ארץ ישראל, אלא שמ"מ חסר בה מעלות הקדושה של א"י המערבית. וראיה לכך מדברי התורה כהנים (פרשת קדושים) לגבי ערלה 'וכי תבואו אל הארץ' (ויקרא יט, כג) "יכול משבאו לעבר הירדן, ת"ל אל הארץ - הארץ המיוחדת". ואם עבר הירדן לא היתה כלל מא"י, מה צריך דרשה מיוחדת לכך?! אלא ע"כ שהיא חלק מא"י, אך אינה הארץ המיוחדת²⁶.

²⁵ בלימוד וכתביבת נושא זה נעזרתי רבות במאמרו של הרב עמיהוד יצחק מאיר לוין (אורייתא ט, תשמ"ז עמוד קנב). מאמר נוסף מאת חיים בן דוד (כתב עת סיני קטו, תשנ"ה) סוקר את היחס לעבר הירדן בזמן התלמוד וקודם לו, שבתחילה 'עבר הירדן' נקרא לכל חבל הארץ המזרחית למרגלות החרמון בצפון ועד מדרום לים המלח. ובתקופה מאוחרת יותר המושג 'עבר הירדן' הצטמצם לחבל התישבותי יהודי מזרחית לחבל יהודה בין נחל ארנון בדרום לנחל יבוק בצפון, ובין הירדן במערב לרבת עמון במזרח.

²⁶ מקור נוסף שיש לדון בו בהקשר הנ"ל היא הגמרא בסוטה (יד). "דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוה משה ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא צריך וכו', אלא כך אמר משה, הרבה מצוות מצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן ע"י וכו'", ותמוה לכאורה מדוע לא ביקש משה ליכנס לארץ משום שרצה לישב

התשב"ץ (ג, קצח) כתב שפשוט שכל המצוות התלויות בארץ נוהגות גם בעבר הירדן, ומה שנידון בהערה לגבי תאוותו של משה להיכנס לארץ, הוא משום שרצה לקיים את המצוות הנוהגות במלחמת עממים והבדלת ערי המקלט, והכרתת זרעו של עמלק ומינוי מלך ובניית בית המקדש (לדעתו קדושת הארץ לעניין קדושת שכינה או לדור שם ולהקבר שם וכו') קיימת דווקא בעבר הירדן המערבי, אך קדושת הקרקע לעניין תרומ' ושביעית בעבר הירדן המזרחי שקולה לעבר הירדן המערבי). בשו"ת **ציץ אליעזר** (י, א) כתב אודות שטח הגולן אשר בבשן, ויתר שטחים שכבשו מארץ סיחון ועוג או מעמון ומואב, והביא את דברי התשב"ץ והברכי יוסף שנוהג במקומות אלו כל חובות הקרקע, ונראה שמסכים עמם לזה.

מגד, הר"ש סירילאו (ירושלמי שביעית ו, ב) סובר שעבר הירדן אינו חלק מארץ ישראל. וכנראה זאת משום שבגבולות מסעי הגבול אינו מגיע כלל לעבר הירדן המזרחי. וכפירוש **הספורנו** (במדבר לד, ב) שהנחלות לא חולקו בארץ סיחון ועוג, משום שאין בה קדושת א"י ולא היתה ראויה לגורל.

הראב"ד העיר על הרמב"ם שא"צ להביא עבר הירדן מק"ו ממקום עולי מצרים, שהרי לא החזיקו עולי בבל בעבר הירדן ובסוריא. **הכסף משנה** תירץ לדעת הרמב"ם דשמא כבשו עולי בבל קצת מעבר הירדן וסוריא, כמ"ש בקידושין שינאי המלך כבש שישים עיר. **המשנה למלך** הוכיח שלרמב"ם לא כבשו עולי בבל את עבר הירדן. ומהר"י **קורקוס** העלה בדעת הרמב"ם שלמרות שעולי בבל כן כבשו את עבר הירדן, מ"מ פטרינן להו בתורת כהנים משום שאינה 'ארץ מיוחדת', ולכן כל חיובה הוא מדרבנן.

הכסף משנה סובר שגם אם המקומות בעבר הירדן החזיקו בהם עולי בבל, אין במקומות אלו אותו דין של עיקר א"י, והספיחים בהם מותרים באכילה. וכ"כ **תבואות הארץ** (עמוד טז) ועוד. אך **הרדב"ז** הסתפק שיתכן ואם בעבר הירדן גם כבשו עולי בבל, דינם כא"י לעניין קדושת הפירות וחיוב ביעור ואיסור ספיחים.

החזו"א (ג, כה) כתב שעבר הירדן נתקדשה כא"י ולא נוהג בה איסור ספיחים רק משום שלא נכבשה בידי עולי בבל. ועבר הירדן הוא כא"י לכל דבר. וכתב בדרך **אמונה** (אות רו) שגם יבולים הגדלים אצל גוי בעבר הירדן יש בהם קדושת שביעית, ואסורים בסחורה והפסד, וחייבים בביעור. וכ"כ **במשפטי ארץ** (יז, ה).

בילקוט יוסף (א, ח) העלה שבגולן ובעבר הירדן המזרחית, שביעית נוהגת בהם עכ"פ מדרבנן, והיינו שאסור לעבוד שם עבודות קרקע האסורות בשמיטה, וכן עבודת האילנות. אבל ירקות הגדלים בגולן מותרים באכילה, ואין בהם איסור ספיחים. אולם בדרום הגולן קשה להקל לגבי ספיחין.

בא"י שהכל מעלים אליה, אלא נראה שמצוה זו יכל משה לקיים גם בעבר הירדן, אך את המצוות התלויות בארץ אפשר לקיים רק משנכנסו לארץ מערבית לירדן.

הגר"ש ישראלי (מדריך שמיטה לצרכן תשמ"ז עמ' 51) סובר שרמת הגולן אינה בכלל עבר הירדן אלא היא חלק מהגליל. גם **בשמיטה כהלכתה** (ב, יג) העלה שדין הגולן כא"י לכל דבר. וע"ע במאמרו של הרב **נחמיה ראטה** (שנה בשנה תשל"ב) שהעלה שכל דיני מצוות התלויות בארץ נוהגות בגולן ובבשן.

הלכה כט':

"עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם"

קדושת שביעית בפירות שגדלו בשדה של גוי בא"י

שנינו בגיטין (מז).

"משנה: המוכר את שדהו לעובד כוכבים - לוקח ומביא ממנו בכורים, מפני תיקון העולם. **גמרא:** אמר **רבה:** אף על פי שאין קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר: כי לי הארץ, לי קדושת הארץ, אבל יש קנין לעובד כוכבים בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם; ור' **אלעזר** אומר: אף על פי שיש קנין לעובד כוכבים בא"י להפקיע מידי מעשר, שנאמר: דגנך, ולא דגן עובד כוכבים, אבל אין קנין לעובד כוכבים בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: לה' הארץ"

הנה נחלקו רבה ור"א האם יש לגוי קנין בארץ ישראל להפקיע את החובה לעשר את תבואתה. לרבה אין קניין לגוי להפקיע ממעשר, ולכן גם אם מכרו קרקע לגוי, ממשיכים לנהוג בה דיני מעשרות. אך לדעת ר' אלעזר קנין הגוי פוטר את פירותיה מחיוב במעשר.

הרמב"ם (תרומות א, י) פסק כדעת רבה "עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות, אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם". וכ"פ **השו"ע** (י"ד שלא, ג).

בדברי הרמב"ם ישנה לכאורה סתירה, בתחילת דבריו כתב שקנין קרקע בא"י ע"י גוי אינה מפקיעה מהקרקע את חיוב המצוות התלויות בה, והיא נשארת בקדושתה. אולם לאחר מכן משמע מדבריו ש'קנין הגוי לא מפקיע' רק לענין שאם תחזור הקרקע לאחר מכן לישראל, אין זה ככיבוש יחיד, אלא כל המצוות התלויות בארץ חלות עליה מיד. א"כ, מה דעת הרמב"ם בדין הקרקע בזמן שהיא ביד הגוי?

המבי"ט²⁷ (חלק א סימנים יא, כא, ריז, שלו) אחז כתחילת דברי הרמב"ם שאין לגוי שום אפשרות להפקיע את קדושת הארץ, ואין משמעות לקניין שלו בהקשר זה. ולכן יש על פירותיו חיוב הפרשת תרו"מ, ובשנת השמיטה חלה עליהם קדושת שביעית ופטורים מתרו"מ. כדבריו פסקו מהר"י קורקוס (ז, ג), כפתור ופרח, הר"ש סיריליאנו (ו, א) ועוד.

אולם מרן הבית יוסף (שו"ת אבקת רוכל סימן כד. כס"מ כאן) אחז כעולה מהמשך דברי הרמב"ם, שדווקא כאשר ישראל חוזר וקונה את השדה היא חוזרת לקדושתה, אך בזמן שהיא ביד הגוי אין המצוות בארץ חלות עליה. לדבריו פירות הגדלים ביד הגוי בשביעית, לא חלה עליהם קדושת שביעית, ולכן אם נתמרחו ביד ישראל חייבים הם בתרו"מ. בשו"ת אבקת רוכל (סימן כה) הביא שגזרו נידוי שכולם חייבים להפריש תרו"מ מפירות שגדלו ביד הגוי בשביעית²⁸.

הרמ"א (יו"ד שלא, יט) פסק שפירות שביעית שגדלו אצל הגוי חייבים בתרו"מ. ולכאורה משמע שלא חלה עליהם קדושת שביעית. **אולם החזו"א** (כ, ז) טוען שיתכן וגם הרמ"א סובר שחלה עליהם קדושת שביעית, והפטור מהפרשת תרו"מ בשביעית אינו נובע מחלות הקדושה עליהם אלא מכך שהפירות הם הפקר. ומכיון שפירות הגוי אינם הפקר, יכולים הם להיות קדושים בקדושת שביעית. כך גם הציע הגרש"ז **אורבך** (מעדני ארץ סימן ז אות ו ד"ה ולענ"ד) להסביר, שאע"ג שהפקר דשביעית הוא אפקעתא דמלכא, מ"מ לא הפקיעה תורה את הבעלות אלא ממי שמחויב מן הדין להפקיר, משא"כ גוי שאין לו שום זכות קנין בנוגע להפקעת קדושה, מ"מ קנין ממון מיהו יש לו והפירות הרי הן שלו לכל דבר, ולכן לא גזרה התורה הפקר על פירותיו.

אלא שיתכן ודין זה ישתנה אודות לכך שלרוב הראשונים והפוסקים שביעית בזה"ז מדרבנן, ומבואר בדברי הרמב"ם (תרומות שם) שלגבי סוריא שקדושתו מדרבנן בלבד, לכו"ע יש קניין לגוי להפקיע את קדושתה, וכ"כ שם הרמב"ם "ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית".

²⁷ לעיל (הלכה כד) הארכנו בביאור מחלוקת המבי"ט והב"י בדין תרו"מ בפירות שגדלו אצל הגוי, וכאן נתמקד בשאלה האם חל על פירות אלו דיני קדושת שביעית.

²⁸ נביא את שכתבנו לעיל (הלכה כד) בשאלה האם מרן הב"י חזר בו מדבריו בסוף ימיו וסבר כדעת המבי"ט: **בספר החרדים** (סימן נו) כתב שהשו"ע חזר בו מדבריו בב"י, שכתב סתם 'שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות' ולא חילק בין פירות גוי לפירות ישראל. משמע שהודה למבי"ט שאין בפירות אלו חיוב של תרומות ומעשרות. וכתב החרדים שכן עמא דבר שלא לעשר פירות אלו.

אולם הברכי יוסף (שלא, י) דחה דבריו, שמרן השו"ע בדין זה כתב ששנת השמיטה היא שנת השי"ג, והתשובה הנזכרה בשו"ת אבקת רוכל היא שנת של"ד לפני מותו סמוך למיתתו, כי בניסן שנת של"ה נלקח ארון האלהים כנודע. והעיד ר' משה גאלנטי שמרן כתב באותה תשובה מאוחרת כך "והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נדוי שכלם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות עכו"ם שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר השנים". והסיק הברכי יוסף כדעת הב"י שאין קדושת שביעית בפירות שביעית של גוי, ושיש להפריש מהן תרו"מ אם נגמרו ברשות ישראל. והוסיף שכ"כ הרדב"ז, וכ"ד הרמ"א והפרישה והלבוש ועוד. וביאר שלאחר פטירת מרן או ממש סמוך למיתתו הנהיג המבי"ט להיפך, אבל לא שמרן נמצא במעמדו וביטל דעתו או חזר והודה להם (כפי שכתב הרב נחפה בכסף ס"ד).

ובאמת בעל התרומה (הלכות א"י עמוד סג) סובר דמכיון שכיום שביעית מדרבנן, יש כח לגוי להפקיע מקדושת הארץ גם לסוברים שבאופן כללי הגוי לא יכול להפקיע את קדושת הארץ בקניין הקרקע. וכ"נ מדברי הגר"א (יר"ד שלא, ו). הפאת השולחן (כג, כט) העיד שהמנהג בא"י היה כדעת הב"י שאין קדושת שביעית בפירות נכרים. וכך הכריעו למעשה הרדב"ז (ח"ה סימן ב אלפים רכא), דרישה (שלא, א), ברכי יוסף (שם אות י). וכ"כ הגר"מ טיקוצ'ניסקי (ספר השמיטה י, ב, ב) ו"נהגו בכל א"י כהב"י להקל לאכול פירות של נכרים בלא קדושת שביעית". וכ"פ למעשה הראי"ה קוק (שבת הארץ כאן), שו"ת מנחת יצחק (ו, כח-קכט), אור לציון (ב, יד), שו"ת ציץ אליעזר (יא, סו אות ה), הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ סימן ב אות ב), הגרצ"פ פרנק (הר צבי זרעים ב, לט), שו"ת יביע אומר (י, מב. וכן ג, יט. חזו"ע עמ' רט), ילקוט יוסף (יט, ב). גם הגר"מ אליהו (מאמ"ר סימן ד) העלה שהמנהג כדברי הב"י שפירות גוי אין בהם קדושת שביעית, ולכן אם מירחם ישראל יש להפריש מהם תרו"מ וא"צ ליזהר בקדושת שביעית בקליפותיהם.

אולם החזו"א (כ, ז) סובר שדעת הרי"ף הרא"ש והרמב"ם שלא כדעת בעל התרומה. ואין עובדים בשדה נכרי בשביעית, שכן עיקר ההוראה, ונוהגים קדושת שביעית בפירותיהן, ומעשרין אותם בלא ברכה. וכן המנהג בבני ברק (לדבריו, המנהג הקדום היה להחמיר עד שהגיע פאת השולחן ובעקבותיו התחילו להקל בדין זה). בדומה לכך כתב הבית הלוי (ג, א ענף ו) שרק בסוריא שיש חסרון קדושה אמיתי הדין הוא שהגוי יכול להפקיע את קדושת הארץ ע"י קניינו, אך בארץ ישראל ישנה קדושה מהותית שיתכן וכיום היא מדרבנן, אך תוקף קדושתה אינו דומה לסוריא שמעיקרא קדושתה פחותה מא"י. (הראי"ה קוק (מבוא לשבת הארץ, יא) האריך לסתור את דבריו של הבית הלוי).

הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ה, שז) כתב שהלכה זו נתונה במחלוקת גדולה בין גדולי הראשונים והאחרונים, ומ"מ הביא את דברי השל"ה שכל הנוסע לארץ הקדושה, נוסע בשביל לקדש את עצמו לקיים את המצוות אשר שמה'. ועיין שם עוד מה שמביא בשם ספר החרדים וז"ל 'כל הבאים לדור בארץ ישראל, חייבים להזהר מאוד בשמיטה ובכל מצוות התלויות בארץ, כדי שלא תהא מצות הדירה בארץ ישראל באה בעבירת ביטול מצוות התלויות בה ונמצא הפסדה יתר על שכרה'. וציין "שאע"פ שלא בא לחלוק או לפקפק במנהג העתיק שבירושלים שנהגו שלא לשמור קדושה בשל נכרי... רק כוונתי היא, שכשמוכרים מוצרים מיבול גוים, אין לכתוב "ללא חשש שביעית", אלא ראוי לכתוב על המוצר באופן בולט שזהו מיבול גוים, ולא להסתיר שסומכים על ההיתר שאין קדושה בשל נכרים, והקונה יבחר אם לסמוך להקל או לא".

להחמיר בקדושת פירות נכרים:

הנה יש לברר האם בני ספרד הרוצים להחמיר על עצמם ולנהוג קדושת שביעית בפירות שגדלו ביד הגוי רשאים, או לא? שורש העניין נעוץ בדברי מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן כה) "אמר יוסף קארו אחר שכתב החכ' הר' משה מטראני אגרת זאת השנית רצה לעשות מעשה כדבריו בשמטה

שעברה ומיחו בידו וכשמטה זו שהיא שנת השל"ד הקשה את רוחו ואמץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נדוי שכלם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר שנים". בדברי מרן לא ברור האם הנידוי הוא רק שיפרישו תרו"מ, אבל אפשר לנהוג בפירות קדושת שביעית, או שלא. בשו"ת ציץ הקודש (א, טו) הבין מדברי **המהרשד"ם** (יו"ד סימן קצב) שהחרם היה גם על שומרי שביעית ומחמירים כדעת המבי"ט, ולא רק על המקלים בעניין תרו"מ כשיטתו. ולפ"ז בן ספרד אינו רשאי להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הגוי. וכן העלה בשו"ת **יביע אומר** (ג, יט) "מי לא יחוש לגזרת נידוי וחרם שהחרימו מרן וכל קדושים עמו להנהיגם דיני שביעית בפירות של גוים. ומכ"ש באתריה דמרן ז"ל שבודאי היא חומרא המביאה לידי קולא".

אולם החזו"א (שביעית ס"ס כ) חלק על הבנת ציץ הקודש בדברי המהרשד"ם, לדבריו כל מה שכתב המהרשד"ם אינו אלא על הרוצים להחמיר בקדושת שביעית במשך שנתיים מחמת הספק, ועל זה כתב שנידו חכמי צפת לשומרי שביעית בשמינית. וכ"כ בארץ חיים סתהון (סימן שלא דף קז.). גם **האור לציון** (ב, יד) כתב שיותר נראה שהחרם היה למי שמיקל לא להפריש תרו"מ מפירות אלו, וכל הקפידא היתה על המקלים ולא על המחמירים לנהוג קדושת שביעית בפירות הגוי. ומ"מ כתב (ומקורו בכס"מ) שאין זה מתיר לנהוג קדושת שביעית בפרהסיא, כיון שהמנהג מקדמא דנא היה שלא לנהוג בפירות אלו קדושת שביעית, ואם יחמיר בזה יש בכך זלזול ברכותיו ואבותיו והרי זה כמוציא לעז על הראשונים. לכן לדעתו הרוצה להחמיר יעשה כן בצינעה בביתו באופן שלא יהיה ניכר שמחמיר בזה. כדבריו נראה מדברי **הגר"א שפירא** (הקדמה לספר 'קטיף שביעית') שהמנהג בא"י כדעת הב"י "ורק צדיקים מיוחדים נהגו בצנעא להחמיר כהמבי"ט, שהרי בית יוסף הביא שיש איסור לנהוג כמבי"ט".

ספיחים בפירות של גוי

הרמב"ם כאן כתב שאם גוי קנה קרקע בא"י וזרעה בשמיטה, פירותיה מותרים, משום שגזרו איסור ספיחים רק מפני עוברי עבירה, ואילו הגויים לא מצווים על השביעית. בהקשר זה דנו המפרשים אודות הגמ' בסנהדרין (צא).

"כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: ארץ כנען שלנו היא, דכתיב: 'ארץ כנען לגבלתיה', וכנען אבוהון דהנהו אינשי הוה. אמר להו גביה בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס מוקדון, אם ינצחוני - אמרו הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם - אמרו להם תורת משה נצחתכם. נתנו לו רשות, והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאים ראיה? - אמרו לו: מן התורה. - אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר ויאמר ארור כנען עבד

עבדים יהיה לאחיו, עבד שקנה נכסים - עבד למי, ונכסים למי? ולא עוד אלא שהרי כמה שנים שלא עבדתונו. אמר להם אלכסנדרוס מלכא: החזירו לו תשובה! - אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד ברחו, והניחו שדותיהן כשהן זרועות, וכרמיהן כשהן נטועות, ואותה שנה שביעית היתה"

מהר"י קורקוס גרס "ואותה שנה שביעית היתה, וסמכו ישראל עליהם", ולדעתו כך היא הגירסא האמיתית, ואע"פ שבחלק מהספרים לא גרסו 'וסמכו ישראל עליהם', נראה שכך צריך לפרשו. דאי לא, מאי נפקא מינה במה שהיתה שנה שביעית? אלא להודיענו שנעשה להם הנס באותו זמן. ונתקיים בהם: (על פי איוב כז, יז) 'יכינו רשעים וצדיקים ילבשו'. לדעת הר"י קורקוס גידולים שגדלו אצל הגויים בשביעית מותרים באכילה לכתחילה.

מנגד, הרמב"ם (פיה"מ ו, א) פירש ש'לא נאכל ולא נעבד', היינו שאסור לנו עבודת הארץ ההיא, ואם תעבד על ידי אחר, אסור לאכול ממה שתוציא. ומשמע שגם גידולים שגדלו אצל הגוי אסורים!

ר' אשתורי הפרחי בעל הכפתור ופרח (פרק מז) תמה על דברי הרמב"ם, כיצד התיר פירותיו של גוי הרי שנינו 'לא נאכל ולא נעבד!' ונמצא שלכאורה דברי הרמב"ם בפיה"מ סותרים את דבריו בהלכות שהתירו! ולדעתו מה שהגוי גידל בשדהו, אסור מהתורה משום שאין קנין לגוי והקרקע נשארת בקדושתה, אבל ספיחים שגדלו אצלו מותרים, משום שלא גזרו על ספיחים של גויים. ולבסוף הסכים עם הרמב"ם שגם מה שהגוי גידל מותר. הרדב"ז למד מהרמב"ם שפסק כמ"ד שאין קנין לגוי בא"י, שהרי כתב שהטעם שספיחי גוי מותרים הוא משום שלא גזרו עליהם, ואם יש קנין לגוי ודאי שאין ספיחים שהרי כל הגידולים מותרים! ואע"פ שהשדה קדושה הפירות מותרים, משום שהגוי העובד בשדה אינו עובר איסור, וגם הספיחים מותרים משום שלא גזרו על ספיחים שבקרקע הגוי. דלא כדברי הכפתור ופרח שסבר ששדה שנעבדה ע"י גוי אסורה מהתורה. הכס"מ סובר שדברי הכפתור ופרח אינם נכונים, מכיון שהרמב"ם בהלכות חזר בו ממ"ש בפיה"מ. עוד תירץ, שהאיסור כאשר הארץ נעבדה הוא דוקא ע"י ישראל ולא ע"י גוי. ולדעתו הרמב"ם בהלכותיו רק ביאר מדוע לא גזרו ספיחים בגויים. הערוה"ש (טז, ד) ביאר את הגמ' בסנהדרין שמדובר על שדות מסביב לא"י, ולכן אין ראייה משם שגידולי הגוי מותרים.

המבי"ט (א, כא) מספר שכשהלך לירושלים בשנת הרצ"ה מצא את הספר כפתור ופרח אצל המהרל"ב (שהיה רבה של ירושלים, שלדבריו עלה לארץ כדי לכפר על 'עוון' ההתנצרות שלו שהוטבל בעל כורחו בפורטוגל בזמן הגזירות בספרד) והיה כתוב שם "מי שלא חל עליו חוב שביעית כמו הגוי, פירותיו הם בחיוב תרומות ומעשרות", ומצא כתוב בהגהה "תימא, אמאי מותרין דמה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע בקנין הגוי. ואם כן מה שזרע הגוי בקרקעו בארץ ישראל בשביעית אסור, אבל ספיחיו דלא אסירי אלא משום גזרה מותרין, דאין הגויים מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם". המבי"ט עצמו אחז כדברי המגיה שמה שזרע הגוי אסור, מכיון

שאינן קנין לגוי להפקיע את קדושת הארץ. אולם מרן בשו"ת **אבקת רוכל** (סימן כד) סובר שדברי הגהה על הספר הם דברי בעל הכפתור ופרח עצמו שפסק כרמב"ם. ועוד, שהמבי"ט נסמך על השמיטה ששביעית בזה"ז מדאורייתא, אך הלכה לא כך וקי"ל ששביעית בזה"ז מדרבנן.

בשו"ת **מהרי"ט** (א, מג) כתב שאף שהרמב"ם כתב שפירות הנמצאים ביד הגוי מותרים מצד ספיחים, יש בהם קדושת שביעית, ודלא כמרן הסובר שאין בהם קדושת שביעית כלל. **החזו"א** (ג, כה. סימן כו קונטרס השביעית ג) סובר שודאי פירות הגדלים ביד גוי בשביעית הפירות מותרים באכילה, וגם אין בהם איסור ספיחים, שלא אסרו אותם אלא משום קנס, ויתכן שלא קנסו אותם בכך.

נמצא שאין בגידולי הגוי איסור ספיחים, ולקמן נרחיב האם יש איסור ספיחים בגידולים שגדלו בקרקע של גוי ע"י ישראל, ונ"מ בשדות של היתר מכירה שחלק מהעבודות נעשות ע"י ישראל.

ספיחים בקרקע שנמכרה לגוי בשביעית

הרמב"ם סובר שבתבואה שגדלה בקרקע של גוי אין איסור ספיחים. **המהר"י קורקוס** סובר שהתבואה מותרת גם אם ישראל זרע אותה. **הרב קוק** סובר (שבת הארץ מבוא יא, ד, כא, ח, ח) שאין איסור ספיחים בירקות שגדלו בשדות של היתר מכירה, משום שמעיקר הדין ברור שמכירת הקרקע לגוי מתירה גם עשיית מלאכות דאורייתא בשדה. וכ"כ **בחזון עובדיה** (עמוד רי) ו**הילקוט יוסף** (כג, ג) משום שלא גזרו על הספיחים אלא מפני עוברי עבירה, והגויים אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. ואף אם ישראל עבד בקרקע, לענין דיעבד ואיסור ספיחים שהוא מדרבנן, ספק דרבנן לקולא, ויש להקל בזה. וכ"פ **הגר"ש ישראלי** (חוות בנימין ט, יב).

אולם הכסף משנה סובר שכאשר ישראל זרע את התבואה היא אסורה באיסור ספיחים, וכ"פ **החזו"א** (י, ו) ו**הגר"שז אורבך** (מעדני ארץ ט, יא). גם **הגר"מ אליהו** (יא, יט) סובר שישראל שגידל בשדה של נכרי - אסור משום ספיחים, ולכן אין היתר מכירה מועיל במקום שהישראל הוא המגדל בפועל.

כיצד קונים פירות מגוי בשביעית?

הנה ראינו לעיל מחלוקת גדולה בין המבי"ט לב"י לענין קדושת פירות שביעית הגדלים אצל הגוי. ולדעת המבי"ט וכ"פ **החזו"א** יש קדושת שביעית בפירות אלו. א"כ עולה השאלה, כיצד יש לנהוג לדעה זו בדרך קניית ומכירת גידולים אלו.

המבי"ט עצמו כתב (א, לו) שיש להקל בדיני סחורה של פירות שביעית שגדלו אצל הגוי, דאע"פ שפירות אלו קדושים בקדושת שביעית, וסתם פירות שביעית אסורים בסחורה, היינו טעמא משום שאיסור הסחורה נובע מחובת ההפקר (שהפירות הם הפקר משום 'לאכלה ולא לסחורה') ובפירות הגוי מכיון שאין חובת הפקר בהם איסור סחורה.

אולם החזו"א (סימן כו סדר השביעית ג) פסק שאם יש קדושת שביעית בפירות, יש בהם גם איסור סחורה. וכן העלה הראי"ה קוק (קונ"א א, משפט כהן סד, סו).

שנינו בתוספתא (ו, ב):

"אין מוכרין ואין לוקחין מן הגוי ומן הכותי פירות שביעית. אחרים אומרים: מוכרין לכותי עד ארבעה אסרות"

א"כ בתוספתא נכתב שאסור למכור ולקנות מגוי פירות שביעית. **המבי"ט** (א, כא) ביאר שסיבת האיסור היא שהכסף שמשלם לגוי נתפס בקדושת שביעית, והגוי לא שומר על קדושתו. מאידך, הוכיח מהגמרא ביבמות שמותר לקנות מגוי פירות שביעית. ולדעתו, הגמרא חולקת על התוספתא, ויש לפסוק כגמרא. לדבריו הטעם שאין לוקחים מעם הארץ הוא משום שיש עליו מצווה לאכול דמי פירות שביעית בקדושת שביעית. ושמא לא יאכל. אבל גוי משום שאינו מצווה לא איכפת לו, ואדרבה עדיף לקנות מהגוי כדי לאכול אותם בקדושת שביעית, שהרי הפרי לעולם נשאר בקדושתו. **המהרי"ט** (א, מג) הביא טעם נוסף, שכל האיסור הוא משום שהפירות קדושים, אך כל דבר שבידי הגוי נפקע מקדושתו ונעשה חולין, ונמצא שלא פוגע בקדושתם.

מאידך, השל"ה (שער האותיות, קדושת האכילה אות קלח) סובר שיש איסור לקנות מהגוי במעות, ששביעית תופסת את דמיה ושניהם נשארים בקדושת שביעית, ונמצא שהכסף שמביא לגוי נתפסים בקדושת שביעית, וכשיבוא כסף זה לידי ישראל, נמצא נכשל בו בקדושת שביעית. והביא שאנשי מעשה בירושלים נהגו שלא לקנות מהגוי.

אלא שהפאת השולחן (קונטרס בס"ס כג) כתב שהשל"ה "הפריז על המדה מרוב חסידותיה", והוסיף "והשל"ה ז"ל לא ראה תשובת מהרי"ט הנ"ל ולכן החמיר והפחיד לכל בחומרא שלא נשמע מעולם, היפוך הירושלמי (דמאי ב, א) הא דרבי יהושע בן לוי דקנה בשביעית מגוי...". ועוד, שהשל"ה החמיר משום שסובר ששביעית בזה"ז מדאורייתא, אך אנו קי"ל ששביעית מדרבנן, ולכן יש קנין לגוי ואין קדושת שביעית בכלל בפירות גוים.

הרב יעקב וילובסקי בעל **הבית רידב"ז** (ד, נז.) ביאר שההיתר של מהרי"ט שייך רק כשקונה את הפירות ישר מהגוי, אבל אם קונה מיהודי פירות שצמחו בקרקע של הגוי, הדמים נתפסים בקדושת שביעית.

מ"מ יש לעיין כיצד ינהגו אותם הפוסקים ע"פ החזו"א שיש בגידולי נכרים קדושת שביעית, הרי אסור לסחור בפירות אלה, ואם ישלמו עבור הפירות הרי הם נתפסים ג"כ בקדושת שביעית? לכן תיקן החזו"א 'ועדות שמיטה' שתפקידן היה לפתור בעיות אלו, ע"י שהקונים ימנו כביכול את בעל החנות שיקנה בעבורם את הפירות מהגוי, והשכר שנותנים לו הוא עבור התיווך בין המגדל

לקונה. בכך נפטרת הבעיה של הסחורה בגידולי שביעית, שהרי לגוי אין שום איסור לסחור בגידולי שביעית.

דין קניית פירות מגויים מחו"ל:

שנינו בירושלמי (ח, ג):

"פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ לא יהו נמכרין לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אלא

כפירות הארץ ואם היו נכרין מותר"

וכ"פ הרמב"ם (ו, ה) "פירות חו"ל שנכנסו לארץ לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין, אלא כפירות הארץ אכסרה, ואם היו ניכרין שהם מח"ל מותר".

המבי"ט (א, כא) הביא שאפילו אותם גידולים שאינם ניכרים שהם מחו"ל, מותר למכור אותם כרגיל אם ידוע שרוב אותם הפירות מחו"ל. הרא"ה קוק (שבת הארץ ו, ה) כתב שכאשר רוב הפירות אין בהם קדושת שביעית, משום שהם מגידולי נכרי או משדות של היתר מכירה, אין לגזור על אותם פירות המגיעים מחו"ל שינהגו בהם קדושת שביעית, מכיון "שפירות של שביעית, שתהיה קדושת שביעית נוהגת בהן מן הדין, הם דבר שאינו מצוי, על כן לא שייך לגזור רובא אטו מיעוטא".

לדעת החזו"א (יד, יב) הגזירה על פירות חו"ל היא רק בעניין שקילה ומדידה, אך אין חיוב לנהוג בהם שאר דיני קדושת שביעית. עוד כתב, שבירקות בכל מקרה לא גזרו, משום שבלאו הכי רוב ככל הירקות מגיעים מחו"ל שהרי יש עליהם גזירת ספיחים.

האם כאשר יש שלטים בחנות המודיעים שהיבול אינו קדוש, הדבר נחשב שהפירות ניכרים? המנחת יצחק (י, קיד) כתב דאע"פ שמנהג ירושלים כדעת הב"י שאין קדושת שביעית בפירות נכרים, מ"מ אין חוששים כמו שאנו חוששים בפירות חו"ל דלא ליתי לאחלופי, ואע"פ שהסיטונאים קונים משדות הערבים ואחר כך מוכרים במדה ובמשקל לבעלי החנויות, אין בזה כל חשש, "בפרט שיש להם תעודה מיוחדת מוועד השמיטה אשר מונח במקום בולט ומפורסם, דבר המעיד שכל מה שמוכרים המה פירות עכו"ם שנלקטו תחת השגחתם, שפיר הוי כמו נכרין דמותר".

☞ בעיות נוספות ב'יבול נכרי'

אחת מהבעיות הידועות ב'יבול נכרי' היא, שסחורות רבות הגדלות בתוך שטחי א"י ע"י עובדים יהודים, שודאי עוברים על איסור, וגידוליהם אסורים. נמכרים לערבים והערבים מוכרים אותם לועדות כשרות למיניהם, כשהם טוענים שגידולים אלו גודלו ע"י בשטחיהם. אך נדון בכמה בעיות הלכתיות מובהקות:

1. קרקע הגזולה ביד הגוי: שנינו בסוכה (ל). "אמר להו רב הונא להנהו אוונכרי: כי

זבניתו אסא מנכרי לא תגזזו אתון אלא לגזזוה אינהו ויהבו לכו. מאי טעמא - סתם

נכרים גזלני ארעתא נינהו, וקרקע אינה נגזלת". ופרש"י שקרקע אינה נקנית בשום יאוש, דלעולם בחזקת בעליה עומדת. ובספר האורה (ח"ב, קנה. בשם תשובת הגאונים) כתב "קרקע אינה נגזלת ואינה נחמסת לעולם, וארץ ישראל בחזקתנו עומדת לעולם, ואף על פי שאין אנו שולטין בה". כתב המהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סימן תקלו) דקי"ל שקרקע אינה נגזלת, ונשארת ביד ישראל, וא"י נקראת על שם ישראל, דאפילו בזמן שישראל שרויים על אדמתו, אין להם רשות למכור שדותיהן לצמיתות, שנאמר "והארץ לא תמכר לצמיתות".

אמנם בספר התרומות (הלכות א"י עמוד 153) והמהרי"ט (א, מג) כתבו שבניגוד לגזילה פרטית, כיבוש ע"י מלחמה יוצר קנין בקרקע. ולדעתם, אמנם עם ישראל בכללותו לא התיימש מאדמתו ולכן זכותו לריבונות עליה לא פקעה מעולם. אבל היהודים הפרטיים בעלי האדמות, התיימשו מאדמותיהם הפרטיות, ולכן גם קרקעות הגוי אם הוא מחזיק בהם באופן חוקי מכח כיבוש הארץ ע"י ממלכת הגויים, והן הרשומות על שמו - הרי הם שלו ע"פ ההלכה. אך בבית רידב"ז (סימן ד. דף נה:) השיג על המהרי"ט וכתב שזו מחלוקת ראשונים. ועוד יש להוסיף שבאופן מעשי יש קרקעות רבות שביד הגויים וודאי הם בגזלות גמורה, ואין הבעלים מתייאשים מהם, וחלקם הם נכסי נפקדים שעזבו את א"י ומחכים לחזור לאדמתם.

אלא שבעל ה'תורת הארץ' (ב, ג) כתב "גוי שגזל קרקע מישראל, לכולי עלמא אמרינן אין קנין, ואם הישראל נתיאש מהקרקע יש אומרים דאין יאוש לקרקע, ויש אומרים דישי יאוש לקרקע, וי"א דאם נשתקעו כבר שם הבעלים ממנה הוי יאוש מן התורה ואם לא נשתקעו עדיין שם הבעלים ממנה הוי יאוש מדרכנן". עוד כתב "הקרקעות שכבשו עכו"ם מישראל בארץ ישראל בכיבוש מלחמה יש אומרים דהוי כגזל בידם ולכו"ע אמרינן אין קנין, וי"א דהוי כאילו קנו הקרקע מישראל בכסף ושייך בזה הפלוגתא דישי קנין ואין קנין". ע"ש במקורותיו. הגר"מ אליהו (מאמ"ר סימן כא) תמה, כיצד קונים היום פירות וירקות מהגויים, הרי יש לדרוש מהם שטר בעלות המעיד שהקרקעות נקנו על ידם או ע"י אבותם כדת וכדין! וע"ע במאמרו של הרב יהודה הלוי עמיחי (קטיף שביעית עמוד 358-362).

2. החזקת ידי נכרים בשביעית: מובא במשנה (ד, ג) "ומחזיקין ידי עובדי כוכבים בשביעית אבל לא ידי ישראל". ונחלקו שם בירושלמי האם הכוונה ש'מחזיקים' הוא שמותר לומר לגוי בשמיטה שיחרוש את השדה היטב ע"מ שנקנה ממנו את השדה לאחר מכן, או שמא רק מותר לומר לו 'בהצלחה'. הרמב"ם (ח, ח) נקט כדרך השניה "כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו", והיינו שלדעתו אסור לומר לו שיחרוש שדהו בשביעית, וכ"כ מהר"י קורקוס בדעת הרמב"ם.

מדוע הדבר אסור? או משום 'אמירה לגוי' שאסורה (כ"מ צ. ותוס' שם), או שגורם לגוי לחלל את קדושת הארץ ולהפקיע את שביתתה, שהרי אין קנין לגוי בא". הרב משה שטרנבוך רבה של ה'עדה החרדית' בשו"ת **תשובות והנהגות** (ד, רנו) דן בשאלה זו, וסיים "וצ"ל שאנחנו רק מזמינים אצלו סחורה, וזה מותר מפני שאנו רק מזמינים והקילו במקום מצוה, כדי שלא ייכשלו ח"ו בספיחין וכדו'. אבל הרבה נהגו להזמין אצלו סחורה עם קנין גמור וצ"ב". והחוט **שני** (ח, ח) כתב "ודע שכל הנידון כאן הוא רק אם מותר להתנות או לחזק ידי נכרים בשביעית וכנ"ל, אבל אם עבר וחזק ידי עכו"ם בשביעית באופנים האסורים וכנ"ל אין הפירות נאסרים באכילה. מ"מ אפשר שאם מתנה עם הנכרי שיספק ירקות מסויים שאין בהם חשש ספיחין (כגון שהקרקע היא של גוי בודאי שאז אין בצומח שם איסור ספיחין) ואפשר לנכרי לספק ירקות אלו מחו"ל או מפירות ששית, יש לצדד שאין בזה איסור".

3. **החזקת קרקעות א"י בידי נכרים:** קנייה מאסיבית של פירות וירקות מנכרים בשנת השמיטה ודאי מחזקת אותם מאוד, וגם את אחיזתם בקרקעות ארץ ישראל. ע"י דרישה גדולה של שומרי תו"מ לקנות דווקא גידולי נכרים, אחוז הגידולים שלהם מזנק בעשרות אחוזים, ולעיתים פוגע בחקלאים היהודים גם לאחר שנת השמיטה. **הראי"ה קוק** (אגרות הראי"ה א, שטז) נרעד ונרעש לשמע אותם האנשים שניסו להטות את אנשי הישוב הישן לקנות ענבים בשמיטה דווקא מהגויים, לאחר שסיכם עימם שיקנו דווקא מאנשי המושבות, וכתב בזה"ל: "אין לשער גודל החרפה וחלול השם ועוצם הרשעה שיש בזה. דמי לבבי כסיר ירתחו וכאבי עד לשמים מגיע, מהמצב האיום הזה, מהנפילה של תורה ויראת שמים אמיתית שיש בעניין זה".

הלכה ל':

"עיירות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבים עליהם נאמן כדי שלא יפוצו עכו"ם ויבזו פירות שביעית"

סמל האם פירות שביעית הם הפקר גם לגויים

שנינו בתוספתא (ד, ז):

"עיירות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר כדי שלא יפוצו גויים ויבזו פירות שביעית"

ובירושלמי פאה (ו, א) נחלקו האם הפקר רק לישראל ולא לגויים חשוב להפקר או לא:

"הפקר לאדם אבל לא לבהמה, לישראל אבל לא לגוים... פלוגתא דר' יוחנן ור"ש ב"ל על

דעתיה דר' יוחנן הפקרו הפקר וע"ד דר"ש ב"ל אין הפקרו הפקר"

ומאידך, בתורת כהנים (בהר) מובא "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה - לכם ולא לגויים". ופירש הקרבן אהרן, שאין פירות שביעית מיועדים לגויים. החזו"א (יד, ד) כתב שמצד ההפקר יש נטישה גמורה גם לגבי גויים, אבל למעשה מעכבים אותם מלזכות ואין בכך איסור, ובפרט שפירות שביעית קדושים למצותן וישראל מוזהרים עליהם, ומוזהרים בני נח שלא לקפח את ישראל ממצותן.

פרק ה' - קדושת פירות שביעית

ובו כ"ג הלכות

הלכה א':

"פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה, מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת נר ולצבוע בה צבע"

מצוה באכילת פירות שביעית

כתב הרמב"ן (השגות, שכחת העשין, ג) "שאמרה תורה בפירות שביעית: 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', ודרשו 'לאכלה ולא לסחורה'... ונכפלה זאת המצוה באמרו יתברך: 'ואכלו אביוני עמך'. שלא אמר: 'לאביוני עמך תעזוב אותם', כמו שאמר: 'לעני ולגר תעזוב אותם' בלקט ושכחה. אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום. והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה". רבי יצחק ליאון אבן צור בעל 'מגילת אסתר' (שכחת העשין עשה ג) הבין מדברי הרמב"ן שיש מצוה לאכול מפירות שביעית, ולדעתו הרמב"ם לא סובר כרמב"ן בזה, ולכן לא מנה את הציווי 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', שלדעתו מטרת הפסוק אינו לחייב את אכילת הפירות, אלא להתיר את אכילתם. וכ"ד הראי"ה קוק (קונ"א, כא).

אולם החזון איש (סימן יד אות י) כתב "אין חיוב לעולם לאכול פירות שביעית שאינן כקרבן} שְׁלָמִים שיהא מצוה באכילתן", ודחה את דברי המגילת אסתר, שכל כוונת הרמב"ן לאיסור סחורה בלבד וללא הבא מכלל עשה. היינו, התורה ציותה שלא לסחור ושלא להפסיד פירות שביעית, אלא שניסחה את הציווי בלשון חיובית 'לאכלה'. הרמב"ן אמנם מנה מצווה זו כמצוות עשה, אך אין כוונתו שיש מצוה באכילת הפירות, אלא שהמצוה באה ללמד את הדברים שאין לעשות בפירות שביעית. וכן הבין בשו"ת שרידי אש (ב, צ). גם המנחת אשר (סימן י) כתב שנראה מדברי הרמב"ן כהסבר החזו"א, "דבכל השבעה עשר מצוות עשה שמנה הרמב"ן כנגד שיטת הרמב"ם, פתח הרמב"ן בלשון: "שנצטוינו", מלבד במצוה ג', ובה בלבד פתח בלשון: "שאמרה תורה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ודרשו ולא לסחורה" וברור לענ"ד דלא כתב שנצטוינו, דאין כאן ציווי חיובי אלא איסור. ועוד, דאין הציווי מפורש בפסוק אלא מדרשה ולכן שינה לשונו".

מדברי התורת הארץ (לרב משה קליערס. פ"ח ס"ק כה) עולה שאע"פ שאין חיוב לאכול מפירות שביעית, "אין זה מצוה חיובית שיהיה חייב לאכול, רק אם אוכל מקיים מצוה". ובשו"ת שבט הלוי (ד, רלב) כתב שבאכילת קדשים ישנן שתי מצוות: א. מצוות אכילת קדשים. ב. מצוות אכילת הקרבן כדי שלא יהיה 'נותר'. והמצוה השניה שייכת גם באכילת פירות שביעית, שדואג לכך שלא יפסדו הפירות, ולדעתו זהו הטעם של איסור סחורה.

לדעת הסוברים שיש מצוה באכילת פירות שביעית, כתב מהרי"ט אלגאזי (חלה אות ב ס"ק יד) דמכיון שסתם אכילה בכזית, ה"ה ד'לאכלה' הוא דוקא בכזית או יותר, שרק בהן הזהיר הכתוב 'לאכלה ולא להפסד וסחורה', אבל פחות מכזית אינו בכלל מצוות עשה, כמו שהוא בשאר מצות עשה. אמנם דעת שו"ת שרידי אש (ב, ז) דמכיון שאין כאן מצות אכילה כמו קדשים ותרומה, לא שייך בזה שיעורים, ואף על פחות מכזית חל האיסור.

על מה חלה קדושת שביעית

שנינו בבבא קמא (קא):

"רבא רמי, תנן: ממין הצובעין - ספיחי סטים וקוצה, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור; אלמא, עצים יש בהן משום קדושת שביעית, ורמינהי: עלי קנים ועלי גפנים שגיבבן בחבא על פני השדה, לקטן לאכילה - יש בהן משום קדושת שביעית, לעצים - אין בהן משום קדושת שביעית! ומשני, אמר קרא: לאכלה, במי שהנאתו וביעורו שוין, יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן"

הגמ' מלמדת שאין בעצים קדושת שביעית, מכיון שדוקא דבר שהנאתו מגיעה יחד עם ביעורו, כאכילה, יש בה קדושת שביעית. אבל עצים, ההנאה בהם היא רק לאחר שנתבערו מהעולם.

רש"י (סוכה מ. ד"ה שהנאתו) ביאר "שהנאתו וביעורו שמתבער מן העולם באין כאחד, כגון סיכה ושתייה והדלקת הנר, ומהך דרשה נמי ילפינן שאין שביעית נוהג אלא בפרי העומד להנאות הללו, דהכי נמי מידרש קרא: והיתה שבת הארץ נוהגת במה שלכם לאכלה, שהנאתו דומה לאכילה".

גם היראים (סימן קנח) כתב שדווקא על מאכל אדם שהוא גדולי קרקע חלה קדושת שביעית, אבל לא על העפר עצמו ואפילו אם יש בו שימוש, כגון שצובעים בו.

ובגמ' בע"ז (יד.) איתא "זה הכלל: כל שיש לו עיקר יש לו שביעית, וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית!". ופרש"י: כל שאין לו עיקר - להתקיים בארץ בימות הגשמים כגון קישואין ודילועין וכיוצא בהן. אין לו שביעית - ומותר לעשות מהן סחורה ואינו מצווה להפקירן. דברי רש"י מחודשים עד מאוד, שבירקות כקישואים ודלועים אין קדושת שביעית! והמאירי (על הגמ' שם) הסביר שכוונת הגמרא לכמהין ופטירות שגדלים מגשם או מרטיבות ואין להם שרשים. והיינו, שלדעת המאירי - אין דיני קדושת שביעית בפטריות.

קדושת שביעית בעצי סרק

בגמ' לעיל ראינו שאין בעצים קדושת שביעית, משום שהנאתן (שהוא בדרך כלל שימוש לבערה) אחר ביעורן, והכלל בקדושת שביעית הוא שהקדושה חלה רק על דבר שהנאתו וביעורו שווה.

מכאן עולה שאין קדושת שביעית בעצי סרק, אולם לעיל ראינו דבר נוסף, שכאשר הצמחים עומדים לצביעה הרי הם קדושים בקדושת שביעית, מכיון שבשעת הרתיחה הצמח מתכלה ובו זמנית גם נקלט הצבע בצמר.

החזון איש (יג, ח) מחדש, שאף ברהיטים העשויים מעץ לא חלה קדושת שביעית, ואע"פ שההנאה מהמוצר, וביעורו היינו הבלאי בהשתמשות בו, באים כאחת. לדעתו כיון שהאדם לא מכלה את העצים אם עושה מהם כלים וכד', אין בהם קדושת שביעית. וביאר, דמכיון שייעוד העצים כאן הם הכנת רהיטים, שימוש זה חשוב כביעור החפץ ולכן הקדושה לא חלה בהם כלל. גם בשו"ת **מנחת יצחק** (ח, קב) דן בשאלה זו, ולדעתו קדושת שביעית על עצים יכולה לחול אם נשרשו בשביעית, ולכן אין במציאות עצים של שביעית לבנין או לכלים, דבודאי אילנות כאלה, שיהיו עציו ראויים לבנין או לעשות כלים, מוכרחים להיות בני איזה שנים לכה"פ, וא"כ ממ"נ אם נשרשו קודם שביעית אין בהם קדושת שביעית, ואם נשרשו בשביעית ונתגדלו איזה זמן אחר שביעית עד שיהיו ראויים, רבו גידוליו על עקרו, וג"כ אין בהם קדושת שביעית.

קדושת שביעית בפרחים

שנינו במשנה שביעית (ז, ו):

"הוורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, רש"א אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי"

אע"פ שההנאה מהפרח באה לפני כילוי, וראינו לעיל שקדושת שביעית חלה רק כאשר הנאתו וביעורו באים כאחת, ביאר **בעל המאור** (סוכה יט:) שרק כאשר ההנאה מגיעה לאחר הביעור, כמו עצים שנהנים מהסקתם רק לאחר שנתבערו, לא חלה בהם קדושת שביעית, אך במקרה שההנאה קודמת לכילוי, ודאי שיש בהם קדושת שביעית, וה"ה לפרח שנהנים ממנו ורק לאחר מכן הוא מתכלה. ובאמת שגם **רש"י** (סוכה מ. ד"ה הכי) ו**תוספות** (שם ד"ה ועצים) כתבו שהתורה מיעטה "כל שהנאתו אחר ביעורו", אך אם הנאתו לפני ביעורו לכאורה אינו מעכב, גם אם אינם באים כאחת. הרב **יצ' רימון** (עמוד 197 בהע') ביאר שטעם החילוק הוא, שאם ההנאה באה לאחר הביעור, הרי שהאדם איננו נהנה מן הפרי עצמו, אלא רק מדבר חדש הנוצר מהביעור של הפרי. לכן, אין פרי זה מוגדר כפרי לשימוש של האדם, וממילא אין בו קדושת שביעית. עם זאת, אם ההנאה והביעור שווים, או אם ההנאה קודמת לביעור, הרי שהאדם משתמש ביכול השביעית לצרכיו, ולכן יתכן שיש בו קדושת שביעית.

ובאמת שהירושלמי (ז, א) הסתפק האם יש לבשמים קדושת שביעית. והסביר הר"ש **סיריליאן** (שם) שבריך בשעת הנאתו ליכא ביעור. והספק הוא האם יש קדו"ש בהנאה שקודם לביעור, או רק בדברים שהנאתם וביעורם שווה. והחזו"א (יד, ט) ביאר שיסוד הספק הוא, האם הנאת ריח חשובה

להנאה השווה אצל כל אדם. ובשו"ת **ציץ אליעזר** (ח"ו סימן לג אותיות ג-ד) דן אודות טבאק הרחה האם נוהג בו קדושת שביעית, והעלה שלא נוהג בו קדושת שביעית. ולדעתו יש להקל בכל מיני הבשמים. אך **הפני משה** (ז, ו) סובר שיש קדושת שביעית במיני בשמים. וכ"כ אחרונים נוספים, עיין לקמן.

הירושלמי מנסה לפשוט את הספק ממקורות שונים, ולכאורה תמוה, מדוע לא פשט את הספק מהמשנה לעיל שמפורש בה שוורד יש בו שביעית. **החזו"א** (יד, ט) ביאר, שהמשנה דיברה על וורד שמשמש כבשמים, אך יש בו גם טעם, והיינו שמשמש כמאכל או לתת ריח במאכל. ולכן יש בו קדושת שביעית, אך בבשמים רגילים יתכן ואין קדושת שביעית. בשו"ת **שבט הלוי** (ב, רב) חילק את הפרחים לג' סוגים שונים: א. ורדים וכיו"ב שהם עשויים גם למאכל וגם לריח. ב. עשבי הבושם שאין להם תשמיש אחר מריח שלהם. ג. פרחי סרק העשויים לנוי בעלמא בלי ריח. ומה דינם?

א. **פרחים עם ריח וטעם**: **השבט הלוי** (שם) למד מהמשנה שיש על ורדים קדושת שביעית. וכ"ד **הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה פ"ז אות ד סק"ה), אלא שהוסיף שאחר שנקלט ממנו הריח והטעם שנתן בתבשיל ונשאר הצמח בלי טעם וריח, נעשה כעץ בעלמא ומותר להשליכו. וכ"כ **הילקוט יוסף** (טו, מד). גם **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר יג, סה) פסק שחלים בהם דיני שביעית, ויש לשומרם בקדושת שביעית.

ב. **פרחים עם ריח בלבד**: **השבט הלוי** (שם) סובר דמכיון שהיא בעיא דלא איפשטא, "להלכה יראה להחמיר בספק דלא נפשט בש"ס...". וכ"ד **הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה פ"ז אות ד סק"ה), משום שגם הנאת הריח היא כהנאת מאור וצביעה וחשיב כ'לכם לכל צרכיכם', והריח הנאתו וביעורו שווה. וכ"ד **הגרי"ש אלישיב** (משפטי ארץ פי"ד הע' 10) והגר"מ **אליהו** (מאמ"ר יג, סג). גם **האור לציון** (ב, יב) סובר שראוי לחוש ולנהוג בהם קדושת שביעית (לדעתו ראוי לשמור דיני שביעית, ולכן אין לעשות מפרחים אלו זרים לכלה וכד' באופן שמפסידים עי"ז). אך הוסיף שאין לקנות כלל פרחים שנשתלו באיסור בשמיטה, אף אם אין בהם קדושת שביעית, משום איסור סיוע לעוברי עבירה. ובחוט **שני** (סק"ב) הקל בפרחים שאין ריחם חשוב אצל בנ"א להחזיקם לריח, ומ"מ אסור לקנותם מחשוד על השביעית.

אולם בשו"ת **ציץ אליעזר** (ו, לג) פסק שיש להקל בספק זה של הירושלמי, משום שלא הוזכר בבבלי או ברמב"ם, ולכן גם בפרחים עם ריח אין קדושת שביעית. וכן העלה **הילקוט יוסף** (טו, מה), אלא שהוסיף (אות מו) שאם נטעו אותם לשם ריח ולא לשם נוי, יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, ולכן יש להיזהר בהדסים שמחלקים בברית וכד' שלא לזלזל בהם ולזרקם.

גם **הגרש"ז אירבך** (משפטי ארץ שם. וחוברת דיני קדושת שביעית ביבול שנת השמיטה עמוד 30) סובר שאין בפרחי נוי קדושת שביעית, משום שכיום רוב הפרחים נשתלים ונקטפים כדי

להנות מיופיים ולא מריחם, והרי זה כעצים דמשחן שעומדים להדלקה, ומ"מ מבואר בגמ' שאין בהם קדושת שביעית כיון שבסתם הם עומדים להסקה. ואם נקטפים גם כדי להנות מריחם, כגון בשמים, יהיה תלוי בהסבר הגמ' שם, ויש להחמיר. וכ"כ בפניני הלכה (ג, ו).

ג. פרחים לנוי בלא ריח: השבט הלוי (שם) סובר ע"פ הירושלמי שאין עליהם קדושת שביעית. וכ"ד הגר"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה פ"ז אות ד סק"ז), אך הוסיף שודאי אסור לזרעם ולנטעם, כמו שאסור לנטוע אילני סרק, אלא שאם צמחו אין להם קדושת שביעית. ואינו דומה לצמח המשמש לצביעת בגדים וכד', אף שגם הצביעה היא רק לנוי בעלמא, משום שסו"ס הנאת הצביעה או המאור, משמשת את גוף האדם ולצרכיו, משא"כ בפרחי נוי אין בהם הנאה גופנית. גם בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן נא אות יא בסופו. אות כג ד"ה אך. תנינא סימן קכג אות ג) פסק להקל בפרחים ללא ריח שאין בהם ק"ש. וכ"כ הילקוט יוסף (טו, מה) והחוט שני (סק"ב). וכ"נ מדברי האור לציון (ב, יב), והגרצ"פ פרנק (כרם ציון יג, כב).

אולם הגר"מ אליהו (מאמ"ר יג, סד. ובמאמרים סימן יג) העלה שגם בפרחים שמטרתם לנוי בלבד נוהג קדושת שביעית, משום שלדעת הכסף משנה (ה, י) יש קדושת שביעית בכל דבר שהשימוש בו הוא הנאה המקובלת לרוח בני אדם, אף אם הכילוי מהעולם בא לפני ההנאה או אחריה. ועוד, שקדושת שביעית נוהגת בפרחים כפי שהיא נוהגת בשרף היוצא מעצי הקטף, ש'קטפו זה פרי'.

מהו השלב הקובע את חלות הקדושה? בענפים ופרחים חד שנתיים, או בשיחים רב שנתיים שאינם מעוצים, דעת הגר"מ אליהו (קטיף שביעית פ"ו הלכה ח) שהשלב הקובע הוא הקטיף. וכן מובא בשם החזו"א (שביעית להלכה ולמעשה עמוד 64). ובאשר לפרחי ריח הגדלים על שיחים, מובא בצאת השנה (עמוד מח סימן ג ס"ה) שהולכים אחר הופעת הניצן של הפרח.

קדושת שביעית בהדס

המהרי"ל דיסקין (מובא בשו"ת ציץ הקודש ח"א סימן טו אות א) סובר שאין קדושת שביעית בהדס. הגר"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד לג) סובר שאין קדושת שביעית בהדס, משום שמגדלים אותו למצוה. וכ"ד הגרש"ז אורבך (מובא בשו"ת משנת יוסף א, ל), והגר"ש ישראלי (קטי"ש שם). וכ"כ בחזון עובדיה (שביעית עמוד רח. סוכות, הל' הדס ס"י) ובילקוט יוסף (כ, ג).

אך לדעת הגר"מ אליהו (קטיף שביעית ה, ג. מאמ"ר פ"ד, הדסים) יש קדושת שביעית בהדס, משום שכל השנה עומד לריח. ולכן יש להקפיד שלא לזרוק את ההדסים שמחלקים בבתי הכנסת במוצאי שבתות על הרצפה, וכן על הגבאים לשמור את ההדסים הנשארים ע"י עטיפה בנייר ובניילון.

בשו"ת **מנחת יצחק** (ח"ו סימן קל אות ג) כתב שאם נקטפו להרחיח יש בהם קדושת שביעית. ונסתפק מה דינם אם נקטפו למצוה וכוונתו להריח בהם אחרי החג.

✎ היתר הדלקת הנר וצביעה בפירות שביעית

מובא בתורת כהנים (בהר, סוף פרשה א) "תהיה אף להדלקת הנר, אף לצבוע בה צבע". הרמב"ם (פיה"מ ח, ב) הביא את דברי הספרא, שלמדה מהכתוב 'תהיה' שמוותר להשתמש בהם להדלקת הנר ולצביעה. ובאמת שכן מפורש במשנה (ח, ב) "קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר". הר"ש (שם, משנה א) הביא מהירושלמי דיש ריבוי אחר ריבוי, והסיק דאוכל אדם ובהמה עושים מהם צבעים לאדם.

לגבי צביעת בגד, כתב רש"י (ב"ק קא: ד"ה יצאו) שחשיב הנאתו וביעורו שוים, הואיל ובשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע. התוספות (סוכה מ. ד"ה יצאו) הביאו את דברי רש"י שם שלעניין משרה וכביסה חשיב הנאתו אחר ביעורו, הואיל והיין ששורים בו את הפשתן והכביסה מתבער מיד, ואילו ההנאה היא רק בשעת הלבישה, ותלו דין זה בשאלה האם יש שבח סממנים ע"ג הצמר.

הלכה ב' - ג':

"לאכילה ולשתייה כיצד, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולשתות דבר שדרכו לשתות, כדין תרומה ומעשר שני"

"ולא ישנה פירות מבריתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומע"ש, דבר שדרכו ליאכל חי לא יאכלנו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי, לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר"

✎ גדרי אכילה ושתייה של פירות שביעית

שנינו במשנה שביעית (ח, ב):

"שביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה לאכול דבר שדרכו לאכול ולסוך דבר שדרכו לסוך לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן וכן בתרומה ובמעשר שני קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר"

מדוע אסור לשנות ולהשתמש בפירות הקדושים בדרך שאינה מקובלת? א. רש"י (יומא פו:): והר"ש (ד, ז) סוברים שהבעיה היא בכך שמפסיד את הפירות, שכל שינוי מצורת האכילה הרגילה של הפרי חשובה להפסד. ב. הרמב"ם (פיה"מ מ, ד, ז) לומד מהכתוב 'מן השדה תאכלו את תבואתה' שאסור לקטוף פרי כאשר הוא בוסר, והיא גזירת הכתוב האוסרת שינוי מדרך האכילה הרגילה. גם הר"ש סיריליאנו (ח, ב) הלך בדרך זו, אך למד הלכה זו ממקור אחר "לכם - כדרך אכילתכם".

השאלה הנשאלת היא, כיצד נדע מה חשוב לשינוי דבר מבריייתו ומה חשוב לדרך הרגילה של השימוש בפירות? בשו"ת **משפט כהן** (סימן פה) מבאר הרב קוק שבדיני התורה יש לנו ארבעה דברים שהם מגלים אחד על חברו, והם: תרומה, מעשר שני, שביעית, וברכות, שתמיד נוכל להקיש מאחד על חברו, אא"כ יש הוכחה ברורה שאין להקיש במקרה מסויים. ושינוי מבריייתו אינו דווקא לעשות מהאוכל משקה, אלא כל שינוי צורה שאינו נוהג על פי רוב. הגר"מ אליהו (מאמ"ר יג, הע' כג) העיר שלמעשה אין אנו תולים את הלכות שביעית בהלכות ברכות, והכל תלוי ברגילות בשאר השנים.

דוגמא לדבר מצינו ברמב"ם הלכות תרומות (יא, ב) "תמרים של תרומה מותר לחבצן ולקבצן כענין הדבילה. ואסור לעשות מהם שכר. וכן אין עושין תמרים דבש, ולא תפוחים יין, ולא פירות הסתיו חומץ. וכן שאר כל הפירות אין משנין אותן מבריייתן בתרומה חוץ מזיתים וענבים בלבד...". נמצינו למדים שאסור לעשות מהתמרים שכר, אע"פ שהוא מעלה את התמרים לדרגה יותר גבוהה, ומכאן נלמד שעצם השינוי הוא האיסור ולא מה שע"ז מעלתו יורדת. וכ"כ פאת השולחן (כד, ד) שאסור לעשות מתמרים של שביעית שכר. גם הרב בנימין זילבר (ברית עולם ה, כה) אסר לעשות משעורים שכר, ודחה את דברי הערוה"ש לקמן, משום שטעם האיסור אינו בגלל שמשנה אותן מבריייתן, אלא לפי ששאר המשקים הוי זיעה ואינם כגוף הפרי ואינו חל עליו שם תרומה ממש.

אולם מדברי הערוך השולחן (כד, ט) נראה שמותר, הערוה"ש התיר לתת שעורים בשכר, וכן לעשות מדגן יין שרף, כיון שדרך העולם בכך, ומכיון שאין דרך אחרת לעשות שכר ויין שרף באופן אחר מותר. אולם לא ברור דיו מה יאמר לגבי שכר מתמרים, שהוא שינוי מהדרך הרגילה, בשונה משעורים. ולאחר זמן ראיתי שמקשים באמת על הערוה"ש מדבריו בהל' תרומות (פא, ה) שכתב "ופשוט הוא שאסור לעשות משעורים של תרומה שכר, וכן בכל הדברים כה"ג".

אך עדיין לא ברור דיו מה הגדר של האיסור, הרמב"ם (תרומות שם) הביא כמה שינויים שאסור לעשות בפירות. וביאר מהר"י קורקוס "והכלל לכל זה שאסור להפסיד את התרומה ולא לשנות אותה מתכונתה או לבטל טעמה, אבל כשעושה התמרים דבילה אין זה הפסד ולא שינוי תכונה". מדבריו עולה שיש כמה איסורים עצמיים בתהליך זה: א. הפסד הפירות. ב. שינוי מתכונתה המקורית, כגון פרי לממרח או למשקה. ג. ביטול טעמה. ולכאורה כל אחד מהקריטריונים הללו עומד בפנ"ע.

בחוט שני (הל' תרומות שם סק"י) ביאר עפ"ד החזו"א (כה, לב ד"ה חולין) דפרי מיקרי כל שמשתמשים בו כדרכו, ואם משתמש בו בצורה אחרת מיקרי פנים חדשות באו לכאן והפרי הראשון כלה ואסור לכלותו באופן אחר מדרך שימוש. ואין לומר שעניין שינוי מבריייתו הוא רק דין הפסד הפרי כפשוטו וממילא בשכר אין הוא מפסידו, די"ל דעצם השינוי מבריייתו זה גופא האיסור.

בפיסקה הבאה נדון בשאלת סחיטת וריסוק פירות שביעית, הרמב"ם בפיה"מ (תרומות יא, ג) ביאר שאין עושים תמרים דבש, משום שהתמרים אוכל והדבש משקה, ואין עושים אוכל משקה. וכן פירש הרדב"ז (תרומות יא, ב) "וטעמא דמתניתין משום דאין עושין מן האוכל משקה הילכך התמרים מותר לחבצן דאכתי אוכל הוא וטעמא דזיתים וענבים משום דאמר קרא כל חלב דגן תירוש ויצהר וקרא אותם ראשית הילכך אפילו שמן ויין שם ראשית עליהם דהיינו תרומה". גם הערוך השולחן (כד, ח) כתב שאין מרסקים שום אוכל שיאבד צורתו, וכן אסור להמחות אוכלים עד שנעשה כמשקה, דאף לרסקו אסור, וכ"ש להמחותו לגמרי. ובילקוט יוסף (טז, ט) הביא שיש האוסרים ויש המקלים בזה. והגרי"ש אלישיב (פירות שביעית טז, הע' לד. דרך אמונה ביה"ל ד"ה ולשתות) התיר לעשות ממאכל משקה.

סחיטת פירות שביעית

שנינו במשנה תרומות (יא, ג):

"אין עושין תמרים דבש ולא תפוחים יין ולא סתוניות חומץ ושאר כל הפירות אין משנין

אותם מבריינת בתרומה ובמעשר שני אלא זיתים וענבים בלבד"

הרמב"ם (תרומות יא, ב) הביא להלכה משנה זו, וכאן כתב "ולא ישנה פירות מבריינת כדרך שאינו משנה בתרומה ומע"ש". למדנו א"כ שאסור לסחוט ולשנות פירות, אך מותר לעשות מזיתים שמן ומענבים יין. וביאר הרמב"ם (פיה"מ שם) טעם הדבר "שנ' בהן כל חלב דגן תירוש ויצהר. ותירוש הוא היין, ויצהר הוא השמן. וקראם ה' ראשית כמו שקרא את הבכורים ראשית, וחייב בהן תרומה. ולפיכך מותר להוציא משקיהן בין שהיו תרומה או מעשר שני".

בטעם האיסור להפוך אוכל למשקה, יש לומר שהמשקה אינו חשוב אלא לזיעה ואינו גוף הפרי, ונמצא שמפסיד את הפרי ולא נהנה ממנו. טעם נוסף, שחשוב לאכילה שלא כדרכה, כיון שאין רגילות להכין מיץ ממינים אלו. נ"מ אם חלק גדול מהציבור נוהג להכין מיץ ממינים אלו, וכדלהלן.

עפ"ד הרב קוק שהבאנו לעיל יש להקיש מהלכות ברכות להלכות שביעית, ומכיון שנידון ברכה על מיץ סחוט נידון בראשונים ובאחרונים, נביא דבריהם בקציר האומר ונשליך לדיני שביעית.

שנינו בברכות (לח.) "האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו מ"ט זיעה בעלמא הוא". הגמ' לכאורה מדברת רק על מציאות שהמשקה יוצא מהפרי והפרי נשאר כמות שהוא. אך לא דיברה על אדם הסוחט פרי בשלמותו ויש בו את חתיכות הפרי, שיתכן ובמקרה כזה ברכתו תשאר לכשהיתה. [ובאמת כך פירש הראב"ד (הביאו הרשב"א לח. ד"ה דבש) "דהיכא דכתשן לא, דעיקר הוי ולא גרע ממיא דסילקא", אך הרשב"א שם דחה דבריו].

התוספות (ד"ה האי. וב"ב צו: ד"ה אחד) סוברים שה"ה לכל המשקים היוצאים מהפירות שברכתם שהכל כיון שחשובים כזיעה בעלמא, חוץ מיינן ושמן. כדברי התוס' כתבו ג"כ **הרא"ש** (סימן יב) **ורבנו יונה** (ד"ה האי).

אמנם בה"ג (הל' ברכות עמ' סט) סובר שרק כשנתן לתוכם מים ברכתם שהכל, הלא"ה מברך 'בורא פרי העץ' כיון דאשתני לעלויא כמו שמן זית.

אך הנה יש להעיר מהא דברכות (לט.) דאיתא התם "אמר רב פפא: פשיטא לי, מיא דסלקא - כסלקא, ומיא דלפתא - כלפתא, ומיא דכולהו שלקי - ככולהו שלקי". במה שונה דין שלקות שאפילו על המים שהתבשלו בהם מברך את ברכת הפרי, מאשר דבש שזב מהתמרים שהוא מגוף הפרי ממש, ואפ"ה מברך עליו שהכל. ובאמת שמצאנו בראשונים שחלקו בין המקרים (נביא רק את חלקם): א. הרשב"א (לח. ד"ה דבש) הביא את דברי **הראב"ד** שסובר, שמה שאמרו שמשקה היוצא מהפירות הוא כזיעה בעלמא היינו דווקא אם המשקה יצא מאליו, אבל אם סחט את הפרי ברכתם כברכת הפרי עצמו דומיא דמי סילקא. **אולם הרשב"א** (שם) ו**הרשב"ץ** (ד"ה אמר) חלקו על הראב"ד: "ולא דמיא למיא דשלקי ומיא דשיבתא, דהנהו כיון דרוב אכילתן הוא ע"י שליקה מי שליכתן כמותן. הא כל מידי דלית דרכיה למשלקיה ולא למסחטיה אלא למיכליה בעיניה, בהנהו לא אמרינן שיהיו מימיהן כהן". לפי דבריהם פירות הנסחטים אינם גרועים אלא כיון שאין הדרך לסוחטם ברכתם שהכל. ואה"נ אם הם פירות דרובא דאינשי נטעי להו אדעתא דהכי דהיינו לסוחטן ולהוציא מהם המשקה, ברכת המשקה כברכת הפרי.

כתב מרן **השו"ע** (רב, ח): "דבש הזב מהתמרים מברך עליו שהכל, וכן על משקין היוצאין מכל מיני פירות חוץ מזיתים וענבים מברך שהכל".

מה יהא הדין לגבי מיץ פירות שרובן עומד לסחיטה? מדברי **הרשב"א** שהבאנו לעיל עולה שפירות שרוב אכילתן הוא ע"י סחיטה, מברכין על מימי סחיטתן כמותן. אך לדעת **הרא"ש** בכל גוני מברך שהכל.

לכאורה, אם נקיש בין הלכות ברכות להלכות שביעית, נמצא שלדעת הרשב"א הסחיטה בשביעית תהיה מותרת במינים אלו, מכיון שהמיץ חשוב כפרי עצמו, ולדעת הרא"ש הסחיטה תהיה אסורה בשביעית, מכיון שהיוצא מהפרי חשוב לזיעה בעלמא.

החזו"א (סימן לג סק"ה) צידד שעל מיץ תפוזים מברכים 'העץ' הן משום שנחשב כפרי מרוסק, שהרי דרך סחיטתו אינה רק הוצאת המשקים בלבד, אלא גם הרבה מבשר הפרי נסחט עם המיץ, והן משום שנחשב שרוב אכילתו ע"י סחיטה. (אולם למעשה הורה הגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' קצב) שיש לברך שהכל, ושכן נהג החזו"א מפני שדין זה שנוי במחלוקת. וכ"כ בשו"ת **אור לציון** (ח"ב פי"ד תשובה ו), **ברכת ה'** (ח"ג פ"ז אות מה), **חזו"ע** (עמוד ככה) ועוד).

החזו"א (שביעית כה, לב) הקביל בין דיני שביעית לברכות, וכתב דמכיון שלגבי ברכות ברכת מיץ התפוז העץ, ה"ה לגבי שביעית סחיטת פרי כזה אינה נחשבת להפסד. ונשאר בצ"ע למעשה. אך למעשה נכתב בשמו (קונטרס סדר השביעית, ט) שמותר לסחוט זיתים, ענבים, תפוז, לימון ואשכוליות²⁹. אך יש להעיר שלפי הטעמים שהביא החזו"א, ההיתר הוא בפירות הדר מכיון שבשר הפרי נסחט בעצמו, בשונה מגזר ורימון לדוג' שבשר הפרי נזרק ורק המים נסחטים ממנו, ולדעתו לכאורה אסור לסחוטם (כ"כ ב'פירות שביעית' טז, ז בדעת החזו"א).

אולם הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד ל) כתב "לסחוט תפוז לימון ואשכוליות קשה לעניות דעתי להתיר". בתחילה רצה לומר דמכיון שנוהגים לשתות מיץ תפוז ואשכוליות דינו כזיתים וענבים שמותר, וסעד לדבר מדין סחיטת לימון בשבת... שבזמן הזה שהלימון עומד לכך כתב החי"אדם שאסור לסחוט. אך נמלך, והוכיח לחומרא: א) דהא תמרים עמדו מעולם גם לדבש... ועם כל זה אין עושין מתמרים דבש. ב) מפורש שם ששאר כל הפירות אין משנין אלא זיתים וענבים בלבד... משום שהשמן והיין הוא גוף הפרי, מה שאין כן, במשקין היוצאין מכל שאר פירות. ג) כל משקה היוצא משאר פירות איננו נקרא פירא... והוא רק 'זיעה בעלמא'... אולם איני קובע דבר זה במסמרות. גם **האור לציון** (ב, ב) אסר לסחוט פירות הקדושים בקדושת שביעית אלא

²⁹ בהלכות ברכות מצאנו דיון (רב, ז) לגבי הגדר של 'נתגדל לכך' האם הולכים אחר המין הכללי או המין הספציפי, היינו, אם יש מין או זן מסויים של פרי שהדרך לסחוט אותו, האם הוא חשוב כנתגדל לכך ואזי ברכתו תהיה העץ, ובדיני שביעית יהיה מותר לסחוטו, כיון שאת הזן הספציפי הזה הדרך לסחוט. או שמא הולכים אחר המין הכללי. וה"ה לדוג' לגבי עגבניות שרוצים להכין מהם מטבוחה, האם הולכים אחר העגבניות הכמושות והרכות שהדרך לבשל אותם, או הולכים אחר המין הכללי של העגבניות שהדרך לאוכלם חיים.

ונביא מעט ממה שכתבנו בזה בהלכות ברכות:

יש לעיין לפי מה נקבע שמין זה חשוב ל'נתגדל לכך': **החי"אדם** (כלל נב, י) כותב 'אם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק' ומשמע מדבריו שצריך רוב ממש. ובש"ע **הרב** כותב "אבל פירות שדרך אכילתם הוא..." מלשונו עולה שדרך מספיק בלי רוב. אך מדברי תרומת הדשן משמע שצריך שהרגילות תהיה תמיד לעשות כך. **בפניני הלכה** (ד, ב) נקט שדי אם מיעוט קטן יהיה רגיל לסחוט פרי מסוים כדי שיהיה מותר לאוכלו כך, הואיל ואין זה מנהג משונה מאוד בעיני רוב האנשים. לדעתו גם דרך אכילה של צמחוניים וטבעוניים אינה נחשבת משונה. **במשפטי ארץ** (כב, ד) העלו שצורת אכילה הנהוגה אצל חלק גדול מהציבור אע"פ שאינה נהוגה אצל רוב הציבור, נחשבת כדרך אכילה, ובלבד שלא יהיה אותו ציבור מיעוט קטן, וכן שיהיה ציבור זה רגיל בצורת אכילה זו ולא ינהג כך רק לעיתים רחוקות. ולדעתו דרך אכילה של צמחוניים וטבעוניים אינה חשובה לדרך אכילה. וכ"כ **הגר"מ אליהו** (נספחים, סימן ט) ובקט"ף **שביעית** (סב, ג).

החזו"א (כה, לב) סובר שאין צורך שהיה רוב השימוש בפירות הללו ע"י סחיטה, אלא די בכך שרוב האנשים משתמשים במין זה כשהוא סחוט, ובכך מגדירים את ההשתמשות בו ע"י סחיטה כהשתמשות רגילה.

בספר וזאת הברכה (בירור הלכה סימן יז) דן כיצד מודדים את ה'רוב'. האם הולכים לפי רוב המין בכללותו או אחר המין המרוסק ספציפית. שהרי לדוג' רסק עגבניות המצוי כיום בשוק נעשה מעגבניות מיוחדות שנתגדלו במיוחד לרסק, אך כלל העגבניות אינם מיועדות לרסק אלא לאכילה. והביא בשם **הגר"ש אורבך** והגר"ש **אלישיב** שהורו שהולכים אחר המין הכללי. וביאר סברתם, שהסברא של 'נתגדל לכך' היא שמאחר ופרי זה עומד לריסוק, רואים את הרסק כעיקר הפרי וממילא שם הפרי נשאר אע"פ שנתרסק, ולכן אם המין בכללותו אינו עומד לריסוק אין זה נחשב ששמו נשאר עליו. וכ"כ בשו"ת **פעולת צדיק** (ח"ג עמ' פ) שאפילו אם יש מחוז שרגילים לעשות פת מקטניות אין זה משנה את ברכתו משהכל.

זיתים וענבים בלבד. ואף לימונים ותפוזים ושאר פירות הדר אסר לסחוט, מכיון שהיוצא מהם חשוב לזיעה בעלמא. ולכן בסחיטתם מפסיד את הפירות, דהרי מוריד אותם מקדושתם.

הגרש"ז אורבך (שו"ת מנחת שלמה א, מו. וע"ע במנח"ש על שביעית ח, ב) דן גם הוא בדיני סחיטת פירות שביעית, וכתב שבדיני תרומה מצאנו בנוסף לאיסור הפסד הפירות, איסור גם להוציא את הפירות מקדושתם, ולכן הסחיטה נאסרה. אך בשביעית, כאשר הסחיטה איננה מפסידה את הפרי, מכיון שהרגילות לסחוט מין זה, אין הסחיטה חשובה להפסד. ולכן העיר "וממילא צריך לומר שהרמב"ם לא לגמרי אשווהו לשביעית ותרומות אהדדי, אלא נתכוין רק לומר שאיסור שניהם שווה בכהאי גוונא דאית ביה משום הפסד". מכך הסיק שמותר לסחוט תפוז ולימון ואשכוליות של שביעית כדי ליהנות מן המשקין היוצאין מהן, אך צריך להזהר שלא לאבד בידים מה שנשאר עם הפרי. אלא שהעיר "ומיהו איכא לספוקי דאפשר שיהא אסור לסחוט מפני זה שהנשאר עם הפרי נמאס מאכילה לרוב בני אדם".

בספר פירות שביעית (מהד' תשס"א. עמ' רפז והלאה) הביא בשם הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר שמותר לסחוט את כל הפירות והירקות הקדושים בקדושת שביעית שהדרך לסוחטם, דכיון שהדרך לסוחטם חשיב צורת אכילה ומותר. הגר"מ אליהו (מאמ"ר יג, כד. מאמרים סימן יב) התיר להכין מיץ מפירות שרובם מיועדים למיץ, כגון תפוזים לימונים, גזר ועגבניות. אך לא מפירות שרובם אינם מיועדים למיץ, כגון מלפפונים (אך עיין בקטיף שביעית סב, הע' 33-34 שהתיר סחיטת הדרים אך לא שאר פירות גם אם נהוג לסוחטם, לדעתו רוב התפוזים המשווקים בארץ מיועדים למיץ. ובמאמ"ר פ"ג הע' לג כתב שאף שבעבר אסר לסחוט מינים אלו, כיום שיש רגילות להכין מיצים מירקות אלו, מותר). ובילקוט יוסף (טז, א-ה) התיר לסחוט מיני הדרים, וכן לימון וגזר מכיון שכך הדרך היום. גם ביביע אומר (ח, לו. חזו"ע שביעית עמוד קנו) התיר לסחוט מיני הדרים בשביעית. גם במשפטי ארץ (כב, יג) העלו שמותר לסחוט לימונים תפוזים ואשכוליות כאשר מתערב במיץ מבשר הפרי, אך לא ראוי לסוחטם לתוך מסננת דקה שכל בשר הפרי נפרד מהמיץ. ויש להקפיד לסחוט היטב שכל בשר הפרי יסחט, כיון שהבשר הנשאר לא משמש לאכילה ונמצא מפסיד פרי. גם בקטיף שביעית (סב, כ) התירו לסחוט לימונים ושאר פירות שרוב בני אדם נוהגים להשתמש במיץ שלהם, כגון לימונים, תפוזים ואשכוליות. וכן ניתן להקל בהכנת מיץ תפוחים. והוסיפו שבסחיטת הדרים יש להשתדל לסחוט את כל הפרי ולהימנע מלסנן את חלקי הפרי הראויים לאכילה. ובפניני הלכה (ד, א) העלה שבדורות האחרונים דרכי אכילת הפירות נעשו מגוונות לאין שיעור, עד שניתן לומר שהמנהג העיקרי כיום הוא שכמעט הכל מקובל. ולכן רק כאשר מיעוט מבוטל נוהג בדבר מסוים, עד שהוא נחשב לדרך משונה מאוד, אין להתחשב בו, ואסור לאכול כך פירות שביעית.

לסיכום נמצא כמה דרכים שונות לגבי סחיטת פירות: א. הכל אסור מכיון שהיוצא מהפירות חשיב לזיעה (אור לציון, והנראה מהרב טיקוצ'ינסקי). ב. פירות הדר מותרים, ושאר

מינים אסורים (משמע מהחזו"א והרב אורבך). ג. כל המינים שהדרך לסוחטם מותרים (רוב הפוסקים לעיל).

ריסוק פירות שביעית

דין ריסוק פירות בשביעית דומה לדין סחיטת פירות, וכמו שבדין הסחיטה למדנו מהלכות תרומות וברכות, גם בדין זה נתבונן בדינים אלו ונשליך מהעקרונות לדיני שביעית.

שנינו בברכות (לה).

"ואמר מר בר רב אשי: האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא? - זיעה בעלמא הוא... אמר ליה ההוא מרבנן לרבא: טרימא מהו? לא הוה אדעתיה דרבא מאי קאמר ליה... האי תמרי של תרומה - מותר לעשות מהן טרימא, ואסור לעשות מהן שכר. והלכתא: תמרי ועבדינהו טרימא - מברכין עלוייהו בורא פרי העץ. מאי טעמא - במלתייהו קיימי כדמעיכרא"

הרמב"ם (תרומות יא, ב) פסק גמ' זו להלכה "תמרים של תרומה מותר לחבצן ולקבצן כעגול הדבילה ואסור לעשות מהם שכר...". וכ"פ **הפאת השולחן** (כד, ד) להלכה.

והנה נראה לומר דמדברי הגמ' 'זיעה בעלמא הוא' גבי דובשא דתמרי, משמע שעיקר הסיבה לברך שהכל על דבש אינו משום שהפרי אינו ניכר, אלא מכיון שהתמר נשאר כמות שהוא ורק זב ממנו המשקה, ולכן א"א לברך עליו פרי העץ. אך אם רק נתמעך הפרי ודאי שאפשר לברך עליו את ברכתו (כך ביאר בברכת ה' ח"ג פ"ז הערה 102) ומה שנקטה הגמ' 'טרימא' ולא תמר המרוסק לגמרי הוא משום שהיו רגילים בזמנם לעשות מאכל באופן זה מהתמרים (כן ביאר ה"ט ס' רב סק"ה).

אמנם לא ברור דיו על איזה ריסוק מדובר, **רש"י** (ד"ה טרימא) פירש "ושם טרימא - כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק. מותר לעשות מהן טרימא - שאינו מפסידה, אלמא דבמלתייהו קאי, וכיון דהכי הוא - מברכין עליה בורא פרי העץ". את דברי רש"י אפשר להבין בשתי אופנים: א. רש"י מבאר מהו 'טרימא', אך אינו נוקט עמדה ביחס לפרי המרוסק לגמרי, יתכן שאף פרי המרוסק לגמרי ברכתו תהיה העץ, אך אינו 'טרימא' המוזכר כאן. וכן ביאר ה"ט (סק"ד). ב. אם הפרי יהא מרוסק לגמרי אינו מברך העץ. וכן הבין ה"י.

הטור כתב "תמרים שכתשן קצת ואינן מרוסקין לגמרי בורא פרי העץ". ו**תרומת הדשן** (סימן כט) פסק שעל תמרים מרוסקים הרבה מברך שהכל.

מגד, הרמב"ם (ה, ד) כתב "דבש תמרים מברכין עליו תחלה שהכל, אבל תמרים שמעכן ביד והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה מברך עליהן תחלה בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש". הרמב"ם נקט בדווקא 'מעכן ביד', והסביר **הכס"מ** שכך מפרש את המילה 'טרימא' דהיינו שמיעכן בידו (ובנהר **שלום** סק"י כתב שהרמב"ם בא לאפוקי אם ריסקן בכלי שבכה"ג מברך שהכל) ויש

לעין בדברי הרמב"ם האם כשמרוסק לגמרי מברך שהכל או העץ. מדברי הב"י נראה שגם כשמרוסק לגמרי מברך העץ.

הדרישה (אות ד) כתב שרש"י והרמב"ם אינם חולקים כלל, רש"י מדבר בריסוק גמור של הפרי ולכן סובר שאיבד את ברכת 'בורא פרי העץ'. והרמב"ם פסק גבי פרי שעדיין תורת מאכל עליו, ומודה לרש"י שאם ריסק לגמרי אינו מברך העץ. ורש"י מודה שאם תורת מאכל עליו מברך העץ. ובכך יישב את לשון הטור שסתם שתמרים שכתשן קצת מברך עליהם העץ.

השו"ע (או"ח רב, ז) פסק את דברי הרמב"ם להלכה: תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם בורא פרי העץ ולבסוף ברכה מעין שלש. **אך הרמ"א** כתב: ולפי זה ה"ה בלטווערן הנקרא פוידל"א מברכין עליהם בפה"ע. וי"א לברך עליהם שהכל, וטוב לחוש לכתחילה לברך שהכל אבל אם בירך בפה"ע יצא, כי כן נראה עיקר³⁰.

השו"ע פסק את דברי הרמב"ם, וכבר ביאר בב"י שהרמב"ם סובר שגם במרוסק לגמרי מברך העץ. ולכן כשהעתיק את דבריו להלכה, פוסק לנו השו"ע שגם במרוסק לגמרי מברך העץ. וגם לקמן (רד, יא) גבי חבושים המרוקחים בדבש, כתב השו"ע "אפילו הם כתושים ביותר" מברך עליהם בורא פרי העץ.

עד כאן הבאנו את הנידון בהלכות ברכות לגבי ברכת פירות מרוסקים, לכאורה לפי הכלל שהביא הרב קוק לעיל נמצא, שהסוברים שמברכים על פרי מרוסק העץ סוברים שהפרי לא איבד מתכונתו וחשיבותו ולכן מותר בשביעית לרסק פירות אלו. והסוברים שמברכים על פירות מרוסקים שהכל, סוברים שהריסוק מאבד את מהות הפרי, ולכן בשביעית יהא אסור לרסקם, שנמצא מאבד פירות שביעית (כ"כ בחוט שני תרומות פ"א ה"ב). אלא שגם הרמ"א סובר שרק משום סב"ל מברכים עליהם שהכל, ולכן לדעתו אם בירך העץ יצא. נמצא שגם לדעתו מעיקר הדין היה

³⁰ ומצינו שנחלקו האחרונים בדעת הרמ"א: **המגן אברהם** (ס"ק יח) כתב שדווקא בגודגדניות שבישל ונימוחו לגמרי מברך שהכל, אבל מודה הרמ"א למרן שתמרים שנתמעכו מברך עליהם העץ אפילו כתושים ביותר. והראיה, שלקמן סימן ר"ד לא חלק הרמ"א ע"ד השו"ע שמברך העץ על חבושים מעוכים. כדבריו כתבו ג"כ **הלבוש והאליה רבה** (ס"ק יב). **אמנם השיירי כנסת הגדולה** (הגב"י סק"ט), **עולת תמיד** (סק"ז), **גר"א** ועוד סוברים שהרמ"א חולק על דברי השו"ע ולדעתו כשנתרסקו לגמרי מברך שהכל. וכתב **המ"ב** (ס"ק מב) שלהלכה קי"ל כשו"ע שכל שממשו קיים מברך את ברכתו, ורק כשאיבד את כל צורתו ולא ניכר מהו מברך שהכל. וב**באור הלכה** (ד"ה תמרים) הביא שיש ראשונים נוספים הסוברים שאפילו נתרסקו לגמרי לא נשתנית ברכתן, ולכן בודאי נקטינן כך להלכה.

בשו"ת **אור לציון** (ח"ב פ"ד הלכה ב-ג) פסק שלענין הלכה יש לברך שהכל, כיון שיש לומר בזה סב"ל אפילו נגד מרן. וכ"פ בשו"ת **רב פעלים** (ב, כט), **בא"ח** (פנחס, יב) ו**כה"ח** (ס"ק נז). **אך** בשו"ת **יביע אומר** (ז, כט) האריך בנידון זה ופסק שהעיקר כדברי מרן שיש לברך על פירות מרוסקים את ברכת הראויה. וכ"פ **בחזון עובדיה** (עמ' קלב) וב**ברכת ה'** (ח"ג פ"ז אות כו).

מקום לברך עליהם העץ. ונמצא שלכו"ע מותר לרסק ריסוק ע"י מזלג וכד', שעל ריסוק כזה כו"ע מודים שמברך את הברכה המקורית של הפרי.

החזו"א (כה, לב ד"ה אמנם, מן האמור) סובר שגם ריסוק גמור מותר, מכיון שמעיקר הדין הרמ"א סובר כדעת הרמב"ם.

הערוך השולחן (כד, ה) סובר שאסור לשנות הפירות מכפי שהן בברייתן, ולכן אסור להמחות אוכלין עד שנעשה כמשקה, דאף לרסקו אסור, וכ"ש להמחותו לגמרי. גם **במשפטי ארץ** (כב, יד) כתבו שאין לרסק פרי לגמרי כשנהפך למשקה, ורק ריסוק שדרכו בכך ונשאר אוכל מותר. גם **בחוט שני** (תרומות פ"א ה"ב) התיר לרסק פירות שביעית באופן שנשאר אחרי הריסוק צורת הפרי אע"פ שאין הדרך לרסקו באופן זה, ולכן מותר לרסק בשביעית תפוז, בננות, תפוחי עץ וגזר, כל זמן שניכר תוארן וצורתם לאחר ריסוקם, אבל לרסקם לגמרי עד שלא ניכר כלל הפרי אסור. **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר יד, יח) סובר שריסוק פירות תלוי רק במנהג בני אדם, ולכן דבר שמקובל לרסק, כגון בננה, אבוקדו, תפוז או גזר, מותר בריסוק למי שרגיל בכך, ולדעתו אין הבדל בין ריסוק גמור של הפרי לבין ריסוק השומר קצת על צורתו. ו**בילקוט יוסף** (טז, ו-ח) התיר לרסק את כל הפירות שדרכם בכך, ובשביל תינוק מותר לרסק פירות וירקות שאין דרכם בכך (וכ"ד הגר"ש אלישיב, הליכות שדה 50 אב תשמ"ו). וה"ה שמותר לרסק בננה ואבוקדו. וכן מותר לטחון שום או בצל ע"מ לערבן בקציצות. וכן אגוזים ובוטנים כדי לערבם בעוגה. אלא שצריך להקפיד שלא יערב מעט פירות שביעית בהרכה חולין, באופן שלא יורגש הטעם של פירות שביעית, כי עי"ז מפקיע אותם מקדושתם. **האור לציון** (ב, ב) סובר שבננות ואבוקדו וכד' מותר לרסק, אך פירות שאין הדרך לרסק אסור לרסק. ואם אינו מרסק לגמרי והצורה עדיין קיימת, מותר לרסק בכל אופן.

מאכל שדרכו לאוכלו חי/מבושל

שנינו במשנה שביעית (ח, ב): "שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה לאכול דבר שדרכו לאכול...". ובירושלמי (שם) מובא "וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס חיטין חיות אין שומעין לו".

הרמב"ם כאן פסק כך להלכה: דבר שדרכו ליאכל חי לא יאכלנו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי. את דבריו הביאו להלכה **הערוך השולחן** (כד, ח), **חזו"א** (כה, לב) ועוד.

נמצא, שאע"פ שהאדם אינו מכלה או משחית את הפרי או הירק, אלא משתמש בו בצורה אחרת מהמקובל, הרי הדבר אסור בפירות שביעית. ונראה לבאר, שכאשר האדם אינו משתמש בצורה הרגילה בפרי, נחשב הדבר להפסד מכיון שזאת לא הצורה המקובלת נראה הדבר כהשחתה. ונכלל הדבר ב'לאכלה - ולא להפסד' (ע"פ הר"ש ח, ב. גר"א ועוד).

מה חשוב כצורת אכילה רגילה? מובא בשם הגרש"ז אוירבך והגרי"ש אלישיב (משפטי ארץ כב, ד) שצורת אכילה הנהוגה אצל חלק גדול מהציבור, אע"פ שאינה נהוגה אצל רוב הציבור, נחשבת כדרך אכילה, ובלבד שלא יהיה אותו ציבור מיעוט קטן, וכן שיהיה ציבור זה רגיל בצורת אכילה זו ולא ינהג כך רק לעיתים רחוקות. וכ"כ הגר"מ אליהו (מאמ"ר יג, יא).

החזו"א (שם) הוסיף, שפירות שרגילים לבשלם או להכין מהם ריבה, מותר לבשלם ולהכין מהם ריבה.

מובא בשם הגרי"ש אלישיב (משפטי ארץ כב, ב. אשרי האיש יו"ד ח"ב עמוד רו) שאפיה, צליה ובישול נחשבים לדרך שימוש אחת, וכל שדרכו באפיה מותר גם בצליה ובישול וכן להיפך, ובלבד שאינו מתקלקל ע"י כך. והיתר זה הוא רק כאשר הדבר טוב וטעים לרוב הציבור גם בצורה שלא רגילים לעשות, שאם דרכו בבישול ולא באפיה וכשהוא אפוי אינו טעים לרוב הציבור, אסור לאפות. וכ"כ הגר"מ אליהו (מאמ"ר יג, י) משום שהכל נכלל בהגדרת בישול, היינו כל צורה שאינה משאירה את הירק או הפרי חי. אמנם בשם הגר"נ קרליץ (פירות שביעית יז, ז) מובא שכל שינוי קטן חשוב לשינוי, ולכן אם הדרך רק לבשל, אין לצלותו או לאפות.

עוד מובא בשם הגרי"ש אלישיב (משפטי ארץ כב, ג) שבישול וכבישה אינם חשובים כצורה אחת לעניין שביעית, ורק לחומרא אומרים כבוש כמבושל אך לא לקולא. ולכן דבר שדרכו להאכל חי אסור לכובשו, אם אין דרכו בכך, ודבר שדרכו בכבישה אסור בבישול. וכ"כ בקטיף שביעית (סב, ה).

פירות וירקות שנאכלים גם חיים וגם מבושלים, כגון תפוחים וגזר, כתב במאמר מרדכי (יג, ח) שנוהגים בהם כדרכם. וכ"כ בילקוט יוסף (טו, לג).

נתינת מאכל לתבשיל כדי לתת טעם: יש לדון האם מותר לתת עגבניות, גמבות, שקדים וצימוקים וכד' לתוך תבשיל כדי ליתן בו טעם, או שמא מכיון שהדרך לאכול מינים אלו בפני עצמם, כשנותן אותם לצורך השבחת מאכל אחר, חשיב כשינוי בצורת ההשתמשות שלו. והנה שנינו במשנה בתרומות (יא, א) "אין נותנין דבילה וגרוגרות לתוך המוריים מפני שהוא מאבדן, אבל נותנין את היין למוריים. ואין מפטמין את השמן אבל עושים את היין יינומלים". וכ"כ הרמב"ם (פי"א מהל' תרומות ה"ג). גם הפאת השולחן (כד, ה) פסק כן להלכה, שמותר לתת דבילה וגרוגרות לתוך התבשיל כדרך שנותנים את התבלין. וכן הביאו בקטיף שביעית (סב, ו) שמותר להשתמש במינים אלו כתבלין למאכל אחר, וכ"כ במשפטי ארץ (כב, ז). והוסיפו, שמאכלים שרק לעיתים או מיעוט אנשים משתמשים בהם לטעם, מותר רק אם ראויים לבסוף לאכילה.

תבשיל שנפסד

בירושלמי (ח, ב) מובא "כיצד לוכל דבר שדרכו לוכל אין מחייבין אותו לוכל לא פת שעפשה ולא קנובת ירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו". **הרמב"ם** בהל' מעשר שני (ג, יא) עוסק בדיני אכילת המעשר, וכתב "ואין מחייבין אותו לאכול פת שעפשה ושמן שנסרח, אלא כיון שנפסל מאוכל אדם פקעה קדושה ממנו".

הרמב"ם פסק: ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר.

ויש לדון בכל הנ"ל האם רק אינו חייב לאכול אוכל שנפסד, אבל אם ירצה יכול לאוכלו, או דילמא דאף אסור לו לאוכלו, כיון שאינו דרך אכילה, חשיב שעושה בפירות דבר שאינו כפי דרכו. והנה בפשט לשון הירושלמי משמע שאין מחייבים אותו, אבל אם ירצה יכול לאוכלו. ועיין באור לציון (פ"ב הע' א) שנסתפק בספק זה, וכתב שאין איסור לאכול פירות שביעית שנפסדו. וכן העלה הילקוט יוסף (טו, לח). **אולם החזו"א** (יד, י ד"ה ירושלמי) תמה, הרי לכאורה אין חיוב לאכול פירות שביעית, שאינם כשלמים שיהא מצוה באכילתן, לכן כתב דנ"ל שאין מחייבים אותו לחשבו למאכל אדם אלא רשאי להאכילו לבהמתו. ומכך למד שאסור לאכול פת שעפשה, דמכיון שראוי למאכל בהמה, אדם האוכלו שלא כדרכו נמצא מפסיד את האוכל.

הר"ש (ח, ב) כותב עפ"ד הירושלמי שאם עבר על התבשיל לילה, הוא נחשב לפגום. עפ"ד כתב **הפאת השולחן** (כד, ג) שתבשיל שנמצא בחוץ במשך הלילה אפשר לזורקו לפח, שהרי הוא כבר אינו ראוי למאכל אדם. **אולם** בשו"ת **אז נדברו** (ד, נו) כתב שענינו רואות שרוב הפעמים המאכל ראוי לאכילה גם אם היה מחוץ למקרר במשך הלילה, ולדעתו הרמב"ם לא כתב שעברה 'צורתו' כפי שמובא בתוספתא, אלא 'שנפסד', כי לדעתו שינוי הצורה שמתחרש לאחר לינת לילה אינו מתיר לזרוק את התבשיל, אלא רק הפסד ממנו.

דיני הפסד פירות שביעית יבוארו לקמן הלכה כא.

הלכה ד':

"ואין מבשלין ירק של שביעית בשמן תרומה שלא יביאנו לידי פסול, ואם בישל מעט ואכלו מיד מותר שהרי לא הניחן כדי לבוא לידי פסול"

הבאת פירות שביעית לידי פסול

שנינו במשנה שביעית (ח, ז) "אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול. רבי שמעון מתיר, ואחרון אחרון נתפס בשביעית, והפרי עצמו אסור".

הרמב"ם בפיה"מ ביאר שאם נפסל בשביל התרומה ישרף הכל, מפני שגורם לפירות שביעית שלא יאכלו. והר"ש כתב, דשביעית עד הביעור ותו לא, ור' שמעון מתיר, משום שבזבחים (עו.) מוכח דס"ל שמביאים קדשים לבית הפסול אפילו לכתחילה. וכ"כ הרא"ש.

והיינו שנחלקו הראשונים מה הטעם לאיסור בישול ירק שביעית בשמן של תרומה, לדעת הר"ש הוא מפני פסול התרומה בזמן ביעור שביעית. ולדעת הרמב"ם טעם האיסור הוא מפני השביעית שתיאסר ותישרף התרומה ותיפסל. וכן משמע מדברי הרמב"ם בהלכות שהביא דין זה בהל' שביעית ולא בהל' תרומות.

בחוט שני (ס"ח) למד, שאין לערב סמוך לפסח פירות שביעית עם מיני חמץ, כגון לאפות עוגה עם יין של שביעית וכד', ומ"מ מעט שרי.

הרב קוק הבין שלדעת הרמב"ם רק בדיעבד אם בישל מעט מותר, וכן הבין **הערוך השולחן** (כד, י) וביאר שודאי גם לכתחילה מותר, אלא שיש לחוש שמא לא יאכל מיד ולכן לא התיר אלא בדיעבד. **אמנם הכסף משנה** הבין שלדעת הרמב"ם גם לכתחילה מותר לבשל. והוסיף הראי"ה קוק, דנראה שדוקא כשהוא מקיים ואוכל מיד, אז יוצא הוא מכלל איסור הבישול, אבל אסור להשהות אע"פ שלכתחילה בישל כדי לאכול מיד.

הלכה ה':

"פירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותן לבהמה לחיה ולעופות. הלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה, אין מחייבין אותו להחזירה, שנאמר: 'ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול'"

האכלת מאכל אדם לבהמה

שנינו בתוספתא (ה, יג):

"פירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות, אם הלכה בהמה מאליה לתחת תאינה ואוכלת בתאנים, לתחת חרוב ואוכלת בחרובין אין מחייבין אותו להחזירה משם שנ' בארצך תהיה כל תבואתה לאכל"

וביאר **המנחת יצחק**: 'כל תבואתה לאכול' - אף מאכל אדם אם אוכלת מאליה. וכן ביארו **המנחת ביכורים** ועוד. והחסדי דוד למד מתיבת 'בארצך' שדווקא אם הולכת מאליה מותר, דאל"ה הו"א דשרי לתת לה בידים.

בחוט שני (ס"ק כא) התקשה, מה ההו"א לחייב את האדם להחזיר את הבהמה שלא תאכל מהעץ, הרי האיסור בהפסד פירות שביעית הוא דווקא להפסידם, אבל היכן מצינו חיוב שמירה שלא יופסדו הפירות?! וביאר שבאמת אין דין זה נובע מדיני הפסד לפירות שביעית אלא דהו"א שצריך

למנוע את הבהמה מלאכול משום שהיא מזיקה לרבים, שהרי פירות שביעית הפקר הם לישראל, ופירות שביעית הם גם עבור אכילת הבהמה ומשו"ה אין למונעה מלאכול.

החזו"א (יד, ד) הוסיף שמותר לנעול שדה בפני בהמה חיה ועוף, ורק לאדם צריך להפקירה. ומ"מ אם הבהמה אוכלת אסור להחזירה, שהרי הכתוב אומר 'ולבהמתך ולחיה וכו', ומ"ש 'אין מחייבים אותו להחזירה' הוא משום ההו"א שצריך לשמור על שדהו כדי לשמור על מאכל אדם מן ההפסד. גם הגר"ש **ישראלי** (התורה והמדינה ח"ג עמוד קיח) פסק שמותר למנוע מבהמה לגשת ולאכול מעצמה, ולכן כתוב 'אין מחייבים', שאף שההפקר לכל, התורה הקפידה 'לאכלה ולא להפסד'.

עוד כתב **החזו"א** (שם), שדווקא אם הבהמה אוכלת מן המחובר אין מחזירים אותה, אבל מהתלוש חייב להחזירה, כיון שכבר זכה בה חשיב כממונו ואיכא משום איסור מאכל אדם לבהמה (וכן מדויק מהלשון 'לתחת תאנה... לתחת חרוב ואוכלת'). וכ"כ **רידב"ז** (בית רידב"ז ה, ח). אולם התורת הארץ (פ"ח אות מד) מתיר גם במקרה זה לתת לבהמה לאכול. גם **החוט שני** (שם) התקשה בדברי החזו"א (עפמ"ש לעיל), מדוע מחויב להפריש את הבהמה כשאוכלת מעצמה מפירות תלושין, הרי אין האדם מפסידן, ולא מצינו חיוב שמירה על פירות שביעית שלא יופסדו! לכן ביאר דאירי באופן שהבהמה אוכלת כאשר נח לבעל הבהמה שהבהמה תאכל, דאז הו"ל כמאכילה בידים והוי כמפסיד פירות שביעית אף שאינו מפסידם בידים, ולכן כתב שאם רואה חתולים שאוכלים פירות שביעית, א"צ להפרישם מכיון שאינם שלו וגם לא ניחא לו באכילתם, ולכן אין זה בכלל מפסיד פירות שביעית.

הלכה ו':

"לסיכה כיצד, לסוך דבר שדרכו לסוך, לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן, ולא יפטם את השמן, ולא יסוך במרחץ אבל סך הוא מבחוץ ונכנס"

סיכה בגידולי שביעית

שנינו במשנה שביעית (ח, ב):

"שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה, לאכול דבר שדרכו לאכול ולסוך דבר שדרכו לסוך. לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן..."

בטעם ההיתר לסוך בשביעית, כתב **המהרי"ט** (ח"א סימן פג ד"ה שאלה) ועוד, משום שסיכה כשתיה, שנאמר 'ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו'. והתורת זרעים (ח, ב) כתב שלדעה זו מינים המיוחדים לסיכה חייבים בביעור, אע"פ שאינם מיוחדים למאכל. ולדעתו מקור ההיתר הוא משום שההנאה והביעור שווה, ולכן לא כתב הרמב"ם שסיכה כשתיה לגבי שביעית.

האם בזמן הזה מותר לסוך, או מכיון שאין הרגילות בכך אסור שאינו חשיב עוד להנאה אלא לרפואה, ואין להשתמש בגידולי שביעית לרפואה: **בכרם ציון** (יג, יב) כתבו שאף בזמן הזה מותר לסוך, ואף שאין רגילות לכך. וכ"כ **החו"ט שני** (ס"ק כב) דמה שאין נוהגים לסוך אין זה מגרע, שלכך השמן עומד וממילא הותר להשתמש לכך בשביעית. **אולם הגר"מ אליהו** (מאמ"ר טו, יב) כתב שרק מי שרגיל לסוך בשמן מסויים מותר לו להשתמש בזמן זה לסיכת הגוף גם בשביעית. וכ"כ בשם **הגר"ש אלישיב** (משפטי ארץ כד, ה) והוא משום שאין אנו נהנים מהסיכה, ולמטרת ריפוי אסור כי ריפוי אסור בפירות שביעית. ונראה לענ"ד שכאשר סך במשחות העשויות בשמן מותר, כיון שכך הרגילות היום, ורק בשמן לבדו אין רגילות לסוך.

הפאת השולחן (כד ס"ק לד) סובר שמותר בשביעית למי שיש חטטין בראשו לסוך בשמן של שביעית, שכל שאינו להפסד אלא הולך ונבלע בגופו ולא לאיבוד מותר. **אולם הגר"מ אליהו** (שם, יא) סובר שאין לסוך את השיער בשמן של שביעית לשם הסרת כינים, מפני שאינו נעשה כדרך הבריאים וניכר שהוא לרפואה, והשמן אינו נפסד בשיער וחלק גדול ממנו יורד ע"י המסרק או בחפיפה שאח"כ.

פיתום השמן - הכנת משחות משמן של שביעית

איתא בתוספתא (ו, ה) "אין עושין את היין אילנתית ואת השמן ערב". וביאר **המנחת יצחק** דמכיון שעשוי רק לרפואה ולא לשתיה, הוי הפסד ואסור. **והרמב"ם** (פיה"מ תרומות יא, א) ביאר "מפני שמשנה טעמו ומוציאו מכלל שמן ועושהו מכלל המשחות שמשתמשים בהן הרופאים שאינן ראויין לאכילה". פירוש אחר הביא **הר"ש** (שם) מכיון שהשמן נבלע בעיקרי הבשרים וכמותו נפחתה ע"י כך. **והערוך השולחן** (כד, יב) כתב שהאיסור הוא משום שמפסיד את השמן, וגם בגלל שמקלקל את טעם השמן.

הגר"מ אליהו (מאמ"ר טו, י) פסק שאין להשתמש בסבון או אבקת כביסה המכילים חומרים שהופקו באיסור מפירות שביעית, מפני שעשיית הסבון או האבקה אינה מפקיעה את קדושתם. גם **במשפטי ארץ** (כד, ז) העלו שאסור להכין סבון משמן של שביעית. ומקורו מהתוספתא הנ"ל.

מה דין עבר והכין? **הגר"מ אליהו** (שם) סובר שההכנה אינה מפקיעה את קדושת השביעית. **והחזו"א** (דמאי טו, א ד"ה טבל) כתב ששמן של תרומה שעשו ממנו סבון לא פקע ממנו שם של תרומה כיון שעדיין ראוי לסיכה, ולכאורה ה"ה שמן של שביעית, ומשמע שהרחיצה בסבון חשובה לסיכה, וא"כ לכאורה מותר לרחוץ בסבון שנעשה משמן של שביעית. אולם בירושלמי (ה, ב) איתא שאסור לסוך במרחץ, ופירש הר"א פולדא משום בזיון שביעית, ולפ"ז יהיה מותר לרחוץ בסבון רק במקומות שאין בזיון. ובערוך השולחן (כד, יד) ביאר שבמרחץ א"א שלא ילך חלק מהשמן לאיבוד.

הלכה ז':

"שמן של שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים, ואין סכין בו מנעל וסנדל, ואין סכין אותו בידים טמאות, נפל על בשרו משפשפו בידים טמאות, ולא יסוך רגלו בתוך המנעל, אבל סך הוא רגלו ולובש המנעל, וסך גופו ומתעגל על גבי קטבליא"

שימושים שונים בשמן של שביעית

שנינו בירושלמי שביעית (ח, ח):

"תני שמן של שביעית: אין חוסמין בו תנור וכירים, ולא סכין בו מנעלים וסנדליו, ולא יסוך אדם את רגלו והוא בתוך מנעלו והוא בתוך סנדלו, אבל סך הוא את רגלו ונותנו לתוך מנעלו ולתוך סנדלו, וסך שמן ומתעגל ע"ג קטבליא ואינו חושש. לא יתננה לא על גבי טבלה של שיש להתעגל בה רבן שמעון בן גמליאל מתיר"

מהר"א פולדא ביאר את העקרון שבהלכות אלו, שהדבר תלוי בשאלה כיצד הדבר נראה, כשנראה שעושה לצורך המנעל אסור, אך כשסך את רגלו ומועיל למנעל מותר, דלא נראה כ"כ שעושה לצורך המנעל.

בחוט שני (ס"ק כה) תמה, מאי שנא סיכת מנעל בפירות שביעית שאסורה, מצביעת בגדי אדם בפירות שביעית שמותר כיון שהנאתו וביעורו שוה? והכא נמי בשעת הסיכה משתבח העור של המנעל! לפי דברי התוס' (סוכה מא.) מובן, מכיון שפירשו שההנאה בבגד היא לבישתו, ובשעת הלבשה מתבער הצבע, משא"כ בסיכת המנעל בשמן שהשמן נבלע לפני ההנאה. והחזו"א (יג, ח ד"ה וכן הא) ביאר שסיכה דמי למשרה וכביסה דאין הנאתו וביעורו שוה.

נטילת ידיים קודם אכילת פירות שביעית

כתב הרמב"ם כאן "ואין סכין אותו בידים טמאות, נפל על בשרו משפשפו בידים טמאות". ומקורו בתוספתא (ו, ו).

הערוך השולחן (כד, טו) ביאר שטעם הדבר שאין לטמא לכתחילה פירות שביעית, משום שיש בהם קצת קדושה, ומשנפל על גופו אין חוששים עוד. **המנחת ביכורים** והחזו"ן **יחזקאל** (תוספתא שם) ביארו שאסור לטמאם מפני שבכך מפסידים.

הרא"ה קוק (שבת הארץ כאן) סובר שבזמן הזה שהכל בחזקת טומאה, לא שייך דין זה שלא יסוך בידים טמאות. וכ"כ **החוט שני** (ס"ק כו).

ומ"מ כתב **הרב קוק** (קוניא, כה) שאע"פ שאין לנו טהרות בזה"ז, מ"מ מפני כבוד קדושת שביעית אין לסוך גם עכשיו את השמן של שביעית כי אם בידים טהורות ע"י נטילת ידיים, כפי שתקנו נטילת ידיים לסעודה וסמכו על המקרא 'והתקדשתם אלו מים ראשונים', כ"ש שכשר הדבר לדון כן

בשמן של שביעית שנקרא קודש, והמקדש עצמו בזה לקיים הלכה זו גם בזה"ז תבוא עליו ברכה. והוסיף שהנוטל ידיו לפני כל אכילת פירות שביעית, אין זה בכלל 'הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח'. גם **החיי אדם** (שערי צדק יז, יז) כתב "ונראה לי דר"ל גם בשביעית כן דצריך נטילת ידים. אבל אין לומר דכשהוא טמא אסור, דלפי זה יהיה פירות שביעית אסור בזמן הזה". גם בתורת הארץ (חלק א פרק ח סעיף סא) כתב "דרך מפני כבוד קדושת פירות שביעית צריך ליטול הידים אף לסיכת הגוף וכש"כ כשרוצה לאכלם". אולם האור שמח (פ"ח מהל' אבות הטומאה ה"ח) כתב שדוקא בתרומה סתם ידים עושות משקה תחילה, אך לא בפירות שביעית שהם חולין, ולכן לדעתו אין צורך בנטילת ידים זו.

הרי"צ רימון (עמוד 184) סובר שעדיף לנהוג כרוב הפוסקים ולא להחמיר בכך, משום שזהירות בהקשר זה תוביל אנשים לאכול פחות פירות שביעית, וכך יצא שכרנו בהפסדנו.

הלכה ח':

"להדלקת הנר כיצד, שמדליק את הנר בשמן שביעית עצמו, מכרו ולקח בו שמן אחר או שהחליף שמן בשמן שניהם אסורים בהדלקה, שאין מדליקין בדמי שביעית, ולא יתן השמן לתוך המדורה אלא מדליקו בנר"

הדלקה בשמן שביעית ובדמיו

מובא בתורת כהנים (בהר, סוף פרשה א) "תהיה אף להדלקת הנר, אף לצבוע בה צבע". הרמב"ם (פיה"מ ח, ב) הביא את דברי הספרא, שלמדה מהכתוב 'תהיה' שמוותר להשתמש בהם להדלקת הנר ולצביעה. ובאמת שכן מפורש במשנה (ח, ב) "קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר".

אולם מובא בתוספתא (ו, ח) שאין לתת את השמן של שביעית במדורה, אלא דווקא בנר, וביאר הערוך השולחן (כד, טז) שאין זה דרך הנאתו, וכ"כ פאת השולחן (כד, לח) שאין דרכו בכך והוא כמפסיד. ובחוט שני (ס"ק כט) ביאר שעיקר הטעם הוא משום שבשביעית בעינן שההשתמשות בפירות תהיה 'כדרכו' והיינו כדרך הנאתו, ואין דרך ליתן את השמן לתוך המדורה. המקדש דוד (נט, ד) ביאר שהנאה זו אינה שווה לכל, מכיון שאדם חשוב אינו קורא לאור המדורה.

הדלקת נרות חנוכה בשמן של שביעית

לגבי הדלקת נרות שבת נראה פשוט שמותר להדליק אותם משמן של שביעית, שהרי פירות שביעית ניתנו גם להנאת האור, שהוא שימוש מקובל בשמן. אלא שגם ע"ז יש לשאול, אם מדובר על שמן הראוי למאכל, מניין לנו שאפשר להשתמש בו גם להדלקת הנר?

אולם מה יהיה הדין בהדלקת נרות החנוכה, הרי הלכה ידועה היא שאין נהנים לאור הנרות, וא"כ לכאורה אין להדליק את הנרות בשמן של שביעית, מכיון שאסור לו להנות מהם. ומאידך, יתכן שעצם ההדלקה יש בה הנאה המתירה את הדלקת הנרות בשמן של שביעית.

הרידב"ז (בית רידב"ז ה, ט) סובר שאין להדליק נרות חנוכה בשמן של שביעית, מכיון שאסור להשתמש באורם של נרות החנוכה, ולכן יש בזה הפסד פירות שביעית. וכ"פ בשו"ת **אמרי יושר** (א, ק). ובתורת הארץ (פ"ח אות מו) הוסיף לאסור גם נר שמדליקין לכבוד ביהכ"נ דאף שמותר ליהנות מהאור מ"מ עיקר ההדלקה הוא לכבוד ביהכ"נ ולא ליהנות. וכ"פ בשו"ת **משנת יוסף** (סימן כו) ועוד.

אולם הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה א, מב) תמה, כיצד אפשר לומר שעבור צרכי רשות מותר להדליק, ואילו לצרכי מצוה יהיה אסור?! והוסיף שיתכן והנאות שעושים ממרחק מנרות החנוכה מותר לעשות. גם בשו"ת **שבט הלוי** (א, קפד) טען כך, אך לדעתו מכיון שיש גדולים שהחמירו יש לפסוק כמותם, אע"פ שאין טעמם ברור לנו. דעת **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר, מאמרים סימן יד) להקל ולהדליק נרות חנוכה בשמן של שביעית, והיינו דוקא אם אין לו שמן אחר. ובחזון **עובדיה** (חנוכה עמוד פה. הובא בחזו"ע שביעית עמ' קסד) כתב שדעת הרבה מהאחרונים לאסור להדליק נרות חנוכה משמן של שביעית, כיון דקי"ל שאסור להשתמש לאורה, והתורה אמרה 'לאכלה' ולא להפסד, ויש מתירים. **בילקוט יוסף** (טו, סד) העלה שהעיקר להקל בזה, בפרט כשאין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, שיכול לקיים מצות נר חנוכה בשמן של שביעית. וכ"פ **האור לציון** (ב, ז).

בשו"ת **יביע אומר** (ג, יט) דן לגבי הדלקת נר של יא"צ או נר של בהכ"נ בשמן של שביעית, והעלה שבבילה מותר להדליק בשמן זה סמוך לשלחנו באופן שנהנים קצת מאורו. (מכיון שבלא"ה יש דעת כמה פוסקים דס"ל שאין שביעית נוהגת בזה"ז כלל) אבל ביום אין ראוי להדליקו משום דשרגא בטיהרא מאי מהני. ובשמן הנעשה מפירות הבאים מקרקע ישראל שנמכרה לגוי, אפשר להקל גם ביום. וכ"ש בשמן של פירות עכו"ם ממש שאין להחמיר בזה כלל.

הלכה ט':

"לצביעה כיצד, דברים שדרךן לצבוע בהן אף ע"פ שהן מאכלי אדם צובעין בהן לאדם, אבל אין צובעין לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה, שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה"

צביעה

שנינו במשנה שביעית (ז, א):

"כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית"

הגמ' בבבא קמא (קא:) מבארת הטעם, שכל דבר שהנאתו וביעורו שוים מותר, ופרש"י (שם ד"ה יצאו) שחשיב הנאתו וביעורו שוים, הואיל ובשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע. **התוספות** (סוכה מ. ד"ה יצאו) הביאו את דברי רש"י שם שלעניין משרה וכביסה חשיב הנאתו אחר

ביעורו, הואיל והיין ששורים בו את הפשתן והכביסה מתבער מיד, ואילו ההנאה היא רק בשעת הלבישה, ותלו דין זה בשאלה האם יש שבח סממנים ע"ג הצמר.

ולכאורה יש להקשות לשיטת רש"י, מאי שנא צביעה המותרת מסיכת כלים האסורה בשמן של שביעית? לשיטת תוס' ניחא כיון שההנאה בסיכה היא רק לאחר מכן ולא חשיב הנאתו וביעורו שוה, אך לרש"י יש לומר שסיכת בגדי האדם אינם בכלל 'לכם' לכל צרכיכם, דצבע לבגדו או לגופו הוא ממש צרכי האדם שהאדם מתייקר עי"ז, אבל שנעליו משוחים בשמן, אף שיש לאדם הנאה מכך, מ"מ לא חשיב הנאה ישירה מהשמן, אלא השמן מכשיר את העור לשימוש (כן ביאר החוט שני ס"ק ל). והוסיף לבאר החוט שני, שגדר ההיתר הוא, שיש חילוק בין משמשי האדם שחשוב כשימוש ישיר של האדם משום שמכבדים ומייקרים את האדם, ובין משמשי משמשין, וצביעת ביתו אין זה משמש את האדם אלא משמש למשמשי האדם.

דעת הרדב"ז שיותר לעשות מאוכלי בהמה צבעים לאדם. וכ"כ פאת השולחן (כד, יב) והרא"ה קוק, ואפילו מאוכלים כאלה שאינם עומדים לצביעה, אלא שראויים לצביעה.

הלכה י':

"מיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות שביעית ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה"

כביסה בגידולים של שביעית

שנינו בירושלמי שביעית (ז, א):

"מיני כביסות מהו שיהא עליהן קדושת שביעית? נשמעינא מן הדא, היירעינן והבורית והאוהל יש להן קדושת שביעית"

מהירושלמי עולה שקדושת שביעית חלה על גידולים מסויימים שייעודם הוא הכיבוס, ומכיון שכביסות מותר במיני שביעית, גם הקדושה חלה עליהם, שהרי משמשים את האדם. אולם בגמ' בסוכה (מ. מובא):

"אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה, רבי יוסי אומר: מוסרין. מאי טעמא דתנא קמא - דאמר קרא לאכלה - ולא למשרה, ולא לכבוסה. מאי טעמא דרבי יוסי - אמר קרא לכם - לכם לכל צרכיכם, ואפילו למשרה ולכבוסה. - ותנא קמא, הא כתיב לכם! - ההוא לכם דומיא דלאכלה - מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן"

וביאר הכסף משנה שרק בפירות ששייך בהם האכילה נאסר להשתמש בהם לצורך כביסה, אך במיני כביסות שלא שייך בהם לאכלה, ריבו את שימושם מ'לכם' אע"פ שהנאתם וביעורם אינו שוה.

נחלקו הראשונים האם חלה קדושת שביעית על מינים המשמשים לכביסה:

א. יש קדושת שביעית במיני כבסים, גם כשאין הנאתן וביעורן שווה: הרמב"ם

פסק ששביעית חלה על מיני כיבוסים, וכן מותר לכבס בהם, ומקורו בירושלמי. אך אסור לכבס בפירות שביעית³¹. הכסף משנה ביאר שהכלל 'הנאתו וביעורו שוים' הוא דווקא בדבר העומד לאכילה, אבל דבר שעומד לכביסה וכד' לא איכפת לן שאין ביעורו בזמן ההנאה, ולכן גם במיני הכביסה אף אם אין ההנאה בזמן הביעור, מותר לעשות בהם כביסה בשביעית. והחזו"א (יג, ו ד"ה ו בירושלמי) ביאר בדעת הרמב"ם שקדושת שביעית חלה על כל צמח שגדל בשביעית, ובלבד שמשמשים בו בצורה ישירה, לאפוקי עצים שההנאה מהם אינה ישירה, ולכן לא חלה עליהם קדושת שביעית. המקדש דוד (נט, ד) סובר שקדושת שביעית חלה על מיני כבסים רק כאשר הם ראויים גם לרחיצת הגוף, כי הנאתו וביעורו שוה, אך מיני כבוסים שאינם ראויים לרחיצת הגוף אין בהם קדושת שביעית כלל.

ב. יש קדושת שביעית במיני כבסים רק כשהנאתם וביעורם שווה: רש"י (סוכה מ).

ד"ה שהנאתו) נקט שכל דבר שאסור לעשות בפירות שביעית, אין שביעית נוהגת במיני פירות המיועדים לשימוש זה. ולכן אין שביעית חלה על בורית ואהל שהם מיני כיבוסים, כשם שאין להשתמש בפירות שביעית לכיבוס. והטעם, משום שהכיבוס הוא שימוש שאין הנאתו וביעורו שוין, דתחילה מתבער השורש ורק אח"כ מתכבס הבגד. גם מהר"י קורקוס (כאן) ופאת השולחן (סי' כד ס"ק מד) סוברים שהדין של 'הנאתו וביעורו שוין' אינו נוהג גם בכל מה שהוא פירות שביעית, אפילו במה שעומד למשרה ולכביסה ולשאר צרכים. ולדעתם בעת שמתבער הבורית הבגד מתכבס והוי דומיא דלאכלה, אבל כששורה כביסה ביין וכד' אזי היין מתקלקל מיד והכיבוס אינו נעשה אלא לאחר כמה ימים.

³¹ אלא שקצת קשה, שבהלכה ט נקט הרמב"ם שאין צובעים בהמה מפירות שביעית הואיל ואין קדושת שביעית בצבעי בהמה, וא"כ היה צריך להתיר לכבס בפירות שביעית, שהרי יש קדו"ש במיני כיבוסין! החזו"א (יג, ו) כתב שמשורה וכביסה הוו דרגה אמצעית, שהפעולה של השרייה היא פעולה אחת מתמשכת, אשר בתחילתה מתבערים מיני הכביסה ובהמשך מתנקה הבגד, ובזה סובר הרמב"ם שבפירות שביעית הראויים לאכילה, שבהם ההנאה והביעור שווין ממש, אין להתיר כיבוס, שאין ההנאה והביעור שוין ממש, אבל בורית ואהל אינם ראויים לאכילה, והם דרגה אמצעית של הנאה וביעור שוין, ולכן חלה עליהם קדו"ש ומותר לכבס בהם. עוד אפשר לומר, שהרמב"ם נקט שסוג שימוש כזה שאין בו קדו"ש הוי שימוש שאינו חשוב, ואין עושים אותו בפירות שביעית, אך אין זה מכריח ששימוש שיש בו קדו"ש הוא די חשוב כדי להתיר לעשותו בפירות שביעית גמורים.

ג. **אסור לכבס בחלק ממניי הכבסים:** הר"ח (סוכה מ.), סובר שאין לכבס בבורית ואהל, כיון שההנאה מהכיבוס היא אחר ביעור הצמח. והמקדש דוד (שם) סובר שרק במינים שראויים לרחיצת הגוף חלה קדושת שביעית, אך מינים הראויים רק לכביסה אין בהם קדושת שביעית ומותר לכבס בהם.

ד. **אין קדושת שביעית במיני כבסים:** הכפות תמרים (סוכה מ. ד"ה עוד) סובר שאין קדושת שביעית בכל מיני הכיבוס, משום שהכלל 'הנאתו וביעורו שוים' מגדיר גם אלו מינים חלה עליהם קדושת שביעית ואלו מינים לא חלה עליהם הקדושה, ומכיון שצמחים אלו ראויים רק לדבר שאין הנאתו וביעורו שוים, לא חלה עליהם כלל קדושת שביעית.

כתב בחוט שני (ס"ק לג) דמכיון שסבון אין הנאתו וביעורו שוים, שהרי הנאתו היא רק לאחר שמוריד את הסבון מגופו, שיש בסבון חומרים שאין הגוף יכול לסבול למשך זמן ממושך, ומאידך ביעורו הוא מיד שמסבן את גופו, ולכן אם עבר ועירב שמן של שביעית בסבון לרחיצה, אין בזה קדושת שביעית ומותר להשתמש בו. ומכיון שהסיכה ושטיפת הגוף הם פעולות נפרדות, אע"פ שהוא במשך זמן מועט, לא מיקרי דבר אחד. אמנם הגר"מ אליהו (מאמ"ר טו, י) סובר שאין להשתמש בסבון המכיל חומרים שהופקו באיסור מפירות שביעית, מפני שעשיית הסבון אינה מפיקה את קדושתם. וכ"כ במשפטי ארץ (כד, ז).

הלכה יא':

"כלל גדול אמרו בפירות שביעית, כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חיטים תאנים וענבים וכיוצא בהן אין עושין ממנו מלוגמא או רטייה וכיוצא בו אפילו לאדם שנאמר לכם לאכלה כל שהוא מיוחד לכם יהיה לאכלה ולא לרפואה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצין ודרדרין הרכים עושין מהן מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא לזה ולא לזה כגון הסיאה והאזוב והקורנס הרי הוא תלוי במחשבתו, חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים, לאכילה הרי הוא כפירות, למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמא, וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותו"

יצור תרופות מפירות שביעית, וקדושתן

שנינו במשנה שביעית (ח, א):

"כלל גדול אמרו בשביעית: כל המיוחד למאכל אדם - אין עושין ממנו מלוגמא לאדם, ואין צריך לומר לבהמה. וכל שאינו מיוחד למאכל אדם - עושין ממנו מלוגמא לאדם, אבל לא לבהמה. וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה - חשב עליו למאכל אדם

ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה, חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים, כגון הסיאה והאזוב והקורנית"

בירושלמי מבואר שמיני רפואה אינם שווים לכל נפש, מכיון שראויים רק לחולים, ולכן אין להשתמש בהם במיני פירות. וכן עולה מהסוגיא בסוכה (מ.) ובבא קמא (קב.). ובתפארת ישראל (הלכתא גבירתא ח, א) כתב שטעם איסור מלוגמא הוא משום 'לאכלה ולא להפסד'.

בכרם ציון (הלכות פסוקות עמוד נה) מובא שאין להשתמש בפירות שביעית לצורך הכנת ויטמינים, כיון שאינו שווה לכל נפש. וכ"כ בספר **פירות שביעית** (כג, קנז).

הרמב"ם אסר להשתמש במיני פירות לצורך רפואה, אך לא התבאר בדבריו האם יש קדושת שביעית במינים שעיקרם לצורך רפואה. אך לדעת **רש"י** שכל דבר שאין עושים בפירות שביעית, אין קדושת שביעית חלה עליו, נמצא שאין קדושת שביעית חלה על התרופות הללו, מכיון שאסור לעשותם ממני שביעית, ואם עבר ועשאם, אין בהם קדושה. ובאמת ה'**אמונת יוסף**' (פ"ז ה"א ד"ה מיני) סובר שהם קדושים בקדושת שביעית, כדין מיני כיבוסים. **אמנם** **החזו"א** (יד, ה ד"ה ונראה) סובר שאין קדושת שביעית בפירות שמיועדים רק לעשיית תרופות. וכ"כ **במשפטי ארץ** (כד, ד) שאם עבר והכין תרופות מפירות שביעית, פקעה מהם הקדושה ומותר להשתמש בהם. אך הוסיפו שמי שהכין את התרופה צריך לקנות פירות חולין בערך פירות השביעית שאיבד ולאוכלם בקדושת שביעית (ומקורו במשנה פ"ח מ"ח. עפ"ד החזו"א יג, טו).

נמצא א"כ, שמותר לאכול מאכל בריאים של פירות שביעית לצורך רפואה, אך אסור להשתמש בפירות שביעית כרפואה גרידא, כגון לגרגר בפיו משקים שונים להקל על כאב ולפולטם לאחר מכן.

מחשבה קובעת לעניין שביעית

שנינו בנדה (נא:)

"הסיאה והאזוב והקורנית שבחצר, אם היו נשמרין - חייבין. היכי דמי? אילימא דזרעינהו מתחלה לאדם - צריכא למימר? אלא לאו דזרעינהו מתחלה לבהמה, וקתני אם היו נשמרין - חייבין. אמר רב אשי: הכא בחצר שעלו מאיליהן עסקינן, וסתמא - לאדם קיימי, והכי קאמר אם החצר משמרת פירותיה - חייבין, ואם לאו - פטורין"

הרמב"ם (תרומות ב, ב) פסק שלעניין תרו"מ אם זרע מתחילה לצורך אדם הרי חייבים במעשר, ואם זרע לבהמה, "אע"פ שנמלך וחשב עליהן לאדם כשהן מחוברין פטורין שמחשבת חבור אינה כלום, עלו מאליהן בחצר, אם היא חצר המשמרת פירותיה הרי אלו חייבין שסתמן לאדם ואם אינה משמרת פירותיה פטורה".

התוספות (נדה נא. ד"ה אלא) סוברים שרק בחצר המשמרת פירותיה הם מיוחדים לאדם גם כאשר עלו מאליהם. אבל בחצר שאינה משמרת פירותיה, אם עלו מאליהם דינם כסתם שהולכים אחר מחשבת לקיטתו. והוסיף הראי"ה **קוק** (שבת הארץ) שדין זה הוא דווקא בחצר, כיון שהאדם מצוי שם לראותם, ויודע ללקוט בזמן הראוי להם, אבל בגינה אינם מיוחדים והולכים אחר המחשבה.

פאת השולחן (כה, ז וס"ל) הוסיף, שמחשבת בעלים מועילה דוקא במאכל שאינו מיוחד לאדם ואינו מיוחד לבהמה, אבל במאכל המיוחד לאדם, אפילו חשב עליו מחשבת עצים יש בו קדושת שביעית.

נשאלת השאלה, כיצד ננהג כאשר אדם מוכר את הסיאה אזור וקורנס שגדלו בשדה, שהולכים בהם אחר המחשבה, הוא מכר אותה לאוכלים והלוקח לקחה לעצים, או שהוא מכר לעצים והלוקח לקחה לאוכלים. **הרב קוק** פסק עפ"ד **פאת השולחן** (כד, טו) שהולכים לחומרא בכל דינים אלו, ולכן תמיד תהיה בהם קדושת שביעית, אא"כ גם המוכר וגם הקונה היה במחשבתם לשום עצים.

הלכה יב':

"מותר למכור אוכלי אדם ואוכלי בהמה וליקח בהם אוכלי אדם, אבל אין מוכרין אוכלי בהמה ליקח בהם אוכלי בהמה אחרת, ואין צריך לומר שאין מוכרין אוכלי אדם ליקח בהם אוכלי בהמה, ואם לקח בהן או החליף בהן אוכלי אדם באוכלי בהמה הרי הן כאוכלי אדם שאין עושין מהן מלוגמא לאדם"

לקיחת והחלפת אוכלי אדם מאוכלי בהמה

שנינו בתוספתא (ה, יב):

"מוכרין אוכלי אדם ואוכלי בהמה ליקח בהן אוכל אדם. ואין מוכרין אוכלי בהמה ליקח בהן אוכלי בהמה, ואין צריך לומר אוכלי אדם ליקח בהן אוכלי בהמה"

הראב"ד (תו"כ בהר א, ז) ביאר שהאיסור נובע מכך שמפסיד את הפירות שביעית העומדים לאדם. ובספר **יראים** (עמוד קפו) ביאר שזו גזירת הכתוב 'הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה'.

החזו"א (יג, כד ד"ה שם מוכרים) הסביר שעיקר האיסור של מכירת אוכלי בהמה לקנות בהם אוכלי בהמה, היינו דווקא אוכלי בהמה אחרת, כלומר אוכלין כאלה שאינם ראויים לבהמה הראשונה שהיו האוכלים הראשונים ראויים לה. אבל כשמוכר אוכלי בהמה כדי ליקח אוכלי בהמה אחרים ששני האוכלים ראויים בשהו לבהמה, אין על זה משום איסור מכירת אוכלי בהמה כדי ליקח אוכלי בהמה אחרת. גם **הרב קוק** הביא דעה זו.

הלכה יג':

"פירות שביעית אין מוציאין אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא, ואין מאכילין אותן לא לעכו"ם ולא לשכיר, ואם היה שכיר שבת או שכיר שנה או שכיר חדש או שקצץ מזונותיו עליו הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו, ומאכילין את האכסניא פירות שביעית"

הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ

שנינו במשנה שביעית (ו, ה):

"אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחוץ לארץ. א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ"

נחלקו הראשונים בטעם הדין שאין להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ:

א. הר"ש ביאר שהאיסור אינו עצמי, אלא הוא משום שביעור פירות שביעית (כשיגיע זמן הביעור) צריך להתבצע דווקא בארץ, ואם יוציא את הפירות לחו"ל הדבר יקשה. ועוד, שיתכן ואף קודם הביעור אין להוציא פירות שביעית לחו"ל (מקור הדין בתוספתא פ"ה ה"א), וכן ביאר הרא"ש ועוד.

נראה לפי הסבר זה שעיקר איסור הוצאת הפירות לחו"ל תלויה בדאגה לכך שלתושבי א"י יהיו די פירות בשנת השמיטה, ולכך נועד גם ה'ביעור' להוציא את היבולים שהאדם הפרטי אסף לביתו בזמן שכבר אין בשוק יבולים. לכן מובן שהאיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל הוא עצמי ולא תלוי בשום דין אחר, וגם אינו תלוי אם יתבערו הפירות קודם לכן וכד³².

ב. בתורת כהנים (בהר א, ט) מובא "אשר בארצך - מה שבארצך אוכלים, לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס (שם מקום בחו"ל). אמר רבי שמעון שמעתי בפירות שמוציא לסוריא ואין מוציאין לחוצה לארץ". הראב"ד ביאר שאם יצאו פירות שביעית לחו"ל אסורין באכילה. והסביר הטעם, כדי שלא יתחלפו בפירות חו"ל ונמצאו פירות שביעית יוצאים לחולין. וכן פירש בפירוש המיוחס לר"ש. כעין זה כתב הערוך השולחן (כד, כה) שחששו שבחו"ל לא ישמרו על הדינים הנוהגים בפירות שביעית.

ג. הר"ש סיריליא (ו, ה) ביאר "ונראה הטעם משום דמיקרי קודש, דדייני בהו דינא דיוצא בקדש, כן נ"ל". והיינו, בדומה לסוגי קדשים שנאכלים במקום מסוים, ה"ה לפירות שביעית.

³² לפי הסבר זה, ניתן לומר שיש קשר בין איסור הוצאת פירות שביעית, ובין איסור כללי יותר הקיים בכל השנה להוציא פירות מא"י שיש בהם חיי נפש. הגמ' בבבא בתרא (צ:) אוסרת להוציא פירות שיש בהם חיי נפש לחו"ל לתקנה ולהקלה על יושבי הארץ. ובשנה השביעית כל הפירות הופכים להיות לפירות שיש בהם חיי נפש האסורים ביצוא לחו"ל, כדי להקל על יושבי הארץ. עיין ב'לקראת שמיטה ממלכתית' פרק טז פיסקה 3.

מה הנ"מ בין הפירושים? במקרה שאין חובת ביעור, או שמוציא פירות מועטים שלא קיים החשש של הביעור וכד', לפי הר"ש והרא"ש יהיה מותר להוציא את הפירות, אך לדעת הראב"ד וודאי לפי הר"ש סיריליאו האיסור עומד בעינו גם במקרים הללו.

ובאמת בבית רידב"ז (ה, י) העלה שמותר להוציא דבר מועט לסחורה לצורך מזונותיו לחו"ל. והוסיף, שכל עיקר האיסור להוציא לחו"ל פירות שביעית בזה"ז הוא משום הביעור, ואם כבר נתקיים הביעור, כגון שהפקרים וזכה בהם, מותר להוציאם לחו"ל אפילו הרבה ביחד, וודאי שיש להשגיח שימכרו בהבלעה וישמרו על דיני השביעית. וכ"כ הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה ח, א, ה), האדר"ת (שמן רענן ח"ב קונטרס שבח הארץ).

ויש שדייקו מתפארת ישראל (הלכתא גבירתא ו, ה) שכל יסוד האיסור מפני שהפירות יהיו בזמן הביעור בחו"ל, וממילא אין איסור כאשר מייצאים את הפירות באופן שיאכלו עד הביעור, או שייצאו אותם אחר הביעור (ועד אחר זמן הביעור יהיו ברשות בי"ד ויפטרו בכך מהביעור).

הרא"ה קוק (שבת הארץ) הביא עפ"ד הפאת השולחן (סי' כד ס"ק נו) שאין איסור להוציא פירות שביעית לחו"ל יותר מהאיסור להוציא אותם בשנה רגילה, ולכן מותר להוציא פירות שביעית עד זמן הביעור, ואיסור ההוצאה לחו"ל מתחיל רק לאחר שנתחייבו בשריפה, שדינם כשמן שריפה ושאר קדשים.

ובשם הגר"ש וואזר והגרי"ש אלישיב מובא (חוברת קדושת שביעית ביבול שנת שמיטה, בהוצאת שעלבים) שבשעת הדחק מותר ליוצא לחו"ל לקחת עמו צידה לדרך מפירות שביעית. ונראה שהסתמכו על פירוש הר"ש במשנה, ועל ביאור החזו"א המובא לקמן בדברי התוס' שאין איסור להוציא לאכילה. וכ"כ החוט שני (סק"מ). גם הגר"מ אליהו (מאמ"ר יג, מז) התיר, אולם רק בשעת הדחק אם ברור לחלוטין שהפירות יאכלו לפני זמן הביעור.

עוד הביא הרידב"ז (משמרת הבית כב.) שמותר בזה"ז להוציא פירות שביעית לחו"ל מכיון שבא"י ודאי לא יאכלם בקדושת שביעית, שהרי עיקר גידולים אלו נועד לייצוא, ואין מספיק אנשים שיאכלו פירות אלו בא"י, ובחו"ל הוא רק ספק אם יאכלם בקדו"ש או לא, וא"כ לדעתו בכה"ג ודאי לא גזרו רבנן. וכ"כ בחזון נחום (ח"ב במשמרת להבית סימן ה סעיף יח). אך בשו"ת משנת יוסף (שביעית, ח"ב סימן כה) תמה, כיצד נוכל מעצמנו ומדעתנו לבטל איסור מפורש הנזכר במשנה?! גם המחזה אברהם (בתשובתו לחזון נחום, שם עמוד מז) פקפק בסברא זו, דסו"ס לגבי כל פרי ופרי בפנ"ע אין הכרח שלולי הוצאתו לחו"ל היה נפסד, אך מ"מ אף הוא הסכים לצרף סברא זו עם צדדים נוספים להקל. הגר"מ אליהו (יט, ח) אסר להוציא פירות אוצר בי"ד לחו"ל אף אם לא יוצאו לחו"ל ילכו לאיבוד.

הוצאת פירות לסחורה

הגמ' בפסחים (נב:) "תנו רבנן: פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ - מתבערין בכל מקום שהן. רבי שמעון בן אלעזר אומר: יחזרו למקומן ויתבערו, משום שנאמר בארץ, - הא אפיקתיה! - קרי ביה בארץ, בארץ, - אי נמי: מאשר בארץ. רב ספרא נפק מארץ ישראל לחוצה לארץ, הוה בהדיה גרבא דחמרא דשביעית". התוספות (ד"ה רב) הביאו בשם ריב"א, שהאיסור המובא במשנה לעיל להוציא פירות מא"י הוא דווקא לאכילה, ורב ספרא הוציא לסחורה, דיש סחורה המותרת. או שמדובר שהוציא בשוגג. החזו"א (יג, ד) תמה, כיצד יעלה על הדעת שמותר להוציא לצורך סחורה, והקונים יקנו לצורך אכילה?! לכן כתב דנראה להגיה שלצורך אכילה מותר, אך לצורך סחורה אסור³³. והביא שמדברי הר"ש והרא"ש שהביאו רק את התירוץ הראשון נראה שפסקו שהאיסור הוא בכל גווני, שגם לסחורה וגם לאכילה אסור, ורב ספרא הוציא בשוגג. וכ"כ פאת השולחן (כד, ס"ק נו). וכ"כ במשפטי ארץ (כ, ב).

הרא"ה קוק (קונ"א כג) סובר דמכיון שעיקר יסוד האיסור להוציא פירות שביעית לחו"ל הוא מטעם הצריכותא לבער את פירות שביעית דווקא בא"י, בשעת הדחק גדולה, כגון שהישוב בא"י תלוי כלכלית בייצוא הפירות, יש להקל בכך, ולומר שאין חובה לבער את פירות שביעית דווקא בא"י, ולכן מותר להוציאם.

מדברי המהרש"ם (משפט שלום רלא, ד) עולה הסבר נוסף מדוע מותר לייצא פירות לחו"ל, לדבריו מכיון שהאיסור להוציא פירות לחו"ל אינו עצמי, אלא עיקרו נועד לשמור על תושבי א"י שגם בשנת השמיטה על אף האיסורים הקיימים בה, יוכלו להמשיך להתקיים, לכן נאסר להוציא גידולים לחו"ל ע"מ להשאירם בארץ. מכיון שכך, אם עיקר הייצוא נועד לרווחת תושבי א"י, הרי שעיקר טעם האיסור אינו ולכן הדבר מותר. עוד מובא בשם הר"ח ברלין (הערה לבית רידב"ז ה, יח) שאם עיקר הגידול ניטע לשם יצוא, מותר לייצא פירות אלו לחו"ל (עי"ש שיש שדחו דעה זו).

הוצאת פירות שביעית מכיבוש עולי בבל לכיבוש עולי מצרים

המשנה בשביעית (ו, ד) עוסקת בשאלה מתי מותר לאדם לקחת ירק במוצאי שביעית, היינו מתי הוסר החשש שירקות אלו גדלו באיסור בשביעית, ועונה המשנה שמזמן שיעשה כיוצא בו מותר, ולדעת רבי מותר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד.

³³ ב'לקראת שמיטה ממלכתית' (פרק טז פיסקה 4) יישב, שיש להבחין בין פירות שבעליהם מיעדים אותם מלכתחילה לאכילה, שבמקרה כזה יש בהוצאתם לחו"ל משום פגיעה בקדושתם, שהרי אינם נאכלים בארץ, ובין פירות שמלכתחילה מיועדים ע"י בעליהם לסחורה, וממילא אין בהוצאתם לחו"ל פגיעה בקדושתם, כיון שעיקר איסור ההוצאה לחו"ל נועד כדי שפירות המיועדים לאכילה יאכלו בארץ, אך אם הם מיועדים מלכתחילה לסחורה ולא לאכילה, אין נ"מ אם יוציאום לחו"ל.

בירושלמי (ו, ד) אמרו "הוון בעון מימר לא פליגין אשכח תני רבי יודה אמר עד גזיב ר"ש אומר עד אמנה". והיינו שאלו גבולות הארץ לעניין היתר לקחת ירק במוצאי שביעית, שאם בתוך תחום זה גדל גידול מסויים מותר לקחתו בכל א"י, אך מחוץ לגבול זה אינו חשוב לא"י לעניין זה.

וביאר הר"ש סיריליאנו: עד כזיב: כלומר מאשקלון עד כזיב מוציאים מן הארץ, אבל מכזיב ועד אמנה לא, דלא כבשוהו עולי בבל. עד אמנה: אף מכזיב ועד אמנה מוציאים, דהיינו כל מה שכבשו עולי מצרים.

החזו"א (יג, ג) סובר שלא נתבאר האם מותר להוציא מכזיב ועד הנהר ועד אמנון, וכיון שנחלקו בסוריא משמע שמכזיב ולהלן מותר. גם הגר"מ אליהו (יג, מז) התיר להוביל פירות שביעית לאילת ולסביבתה, מפני שקדושת שביעית נוהגת שם.

אולם בתורת הארץ (א, ח, סא) העלה שאסור להוציא פירות מגבולות עולי בבל לגבולות עולי מצרים, וזאת עפ"ד המלאכת שלמה שאנו פוסקים הלכה כת"ק, וכפי שאין מוציאים לסוריא ה"ה שאין להוציא בניד"ד. ושכן עולה מדברי הגר"א.

❧ הוציא פירות לחו"ל, האם מותר לאכלם שם?

הראב"ד (לעיל, בפירושו לתורת כהנים) סובר שפירות שיצאו לחו"ל אסורים באכילה, ורק אם יחזירם לארץ, שוב יוכל לאכלם בקדושה. וכ"כ הגר"א (שם).

אמנם הרידב"ז (ה, יח) סובר שבדיעבד מותר לאכול פירות שביעית שיצאו מא"י לחו"ל. כ"כ גם **החזו"א** (י, ו ד"ה ואם) והנצי"ב בשו"ת **משיב דבר** (ח"ב ס"ס נו). וכ"כ **במשפטי ארץ** (כ, ב).

❧ הוצאת אתרוגי שביעית מא"י לחו"ל

האחרונים האריכו למצוא תקנה להוצאת אתרוגים של שביעית לחו"ל למצוה. **הרידב"ז** (ה, יח) כתב דכיון שאתרוג אין לו ביעור שהרי הוא דר באילנו משנה לשנה, ולעולם אינו כלה מן השדה, מותר להוציאו לחו"ל, דהא דאין מוציאים הוא כדי שיתבערו בארץ. **אולם הגרש"ז אוירבך** (שביעית ו, ה) תמה, שהרי האתרוגים הנמצאים בשדה, לעולם שמורים הם ולא מיקרי כלל מצוי לחיה, ואין מופקרים אלא אתרוגי שביעית בלבד, והני שפיר כלים לסוף ג' או ד' שנה, וא"כ שפיר חשיב כיש לו ביעור! וגם עיקר חילוקו בין זמן התלמוד לזמנינו, אינו מובן. והוסיף, שבעיקר דבריו יש לדון טובא, דמנליה לומר שהעיקר הוא מפני הביעור, ודילמא העיקר הוא כדי שאכילתן וכילויין יהיו בארץ, דומיא דתרומה טמאה וה"ה טהורה שמקומם רק בארץ ישראל, וודאי שההקפדה היא גם על האכילה שתהיה בארץ, דאל"ה אדם הרוצה להוציא פירות שביעית לאכילה לחו"ל, מנין לנו לאסור זאת? ואף באינו רוצה לאכלן הרי סו"ס הביעור גופיה אינו מטרתן ותכליתן של פירות שביעית, אלא תנאי הוא באכילתן שיבער כדי שיהיה מצוי, וא"כ מאי אכפת לן במה שמוציאים לחו"ל אם לא יאכלם שם כלל וגם לא יבערם?! גם **מהרי"ל דיסקין** (שו"ת ציץ הקודש א, טו) סובר

שהעיקר הוא שגם האכילה תהיה בארץ, וא"כ אדרכה, אם אין לאתרוג ביעור הו"ל לעולם כלפני הביעור דאסור בהוצאה!

דעת **החזו"א** (י, ו) שאין לשלוח אתרוגים לחו"ל, משום איסור הוצאת פירות שביעית לחו"ל, ומ"מ אין הפירות נאסרים ויוצאים בהם ידי המצווה, וכ"ש אם מכרו פרדסיהם לגוי. עוד מובא בשמו (דרך אמונה ס"ק צו) שלשלוח אתרוג בלתי מורכב לקיום המצוה במקום שיש להסתפק שיבטל המצוה בהעדר המשלוח, הדעה נוטה להתיר ולא ליקח מהעושה סחורה, ויזהר לנהוג באתרוג קדושת שביעית. ובציון ההלכה (שם אות קעט) מובא שהחזו"א הורה שיאכלו האתרוג אחר סוכות. גם בשו"ת **משיב דבר** (סימן נו, קונ' השמיטה בסופו) אסר לייצא אתרוגים לחו"ל. גם **הרא"ה קוק** (שו"ת משפט כהן סימן פו. אגרות הרא"ה ח"א, שלב) לא הסכים לשלוח אתרוגים לאנשים מחו"ל שביקשו ממנו, ואע"פ שמכרו אותם בהיתר המכירה³⁴. **הגר"מ אליהו** (יג, מז) אסר להוציא אתרוגים לחו"ל אף לצורך מצוה, ולדעתו רק אם נמכרה הקרקע לגוי יש להקל.

כתב **הילקוט יוסף** (כ, טז) שאין להוציא אתרוגי ארץ ישראל של שנת השמיטה לחוץ לארץ, ויש אומרים שלצורך יחיד מותר, אבל אין להסתחר בהם. ולכן אם הביאו לו אתרוג מארץ ישראל, ישלם על ההדסים והלולב, ויבליע דמי האתרוג בהם. ומ"מ אין האתרוג נאסר ויוצאים בו י"ח המצוה. וכ"ש אם מכרו פרדסיהם לגוי, דשל גוי מותר להוציאם לחו"ל. גם בשו"ת **תשובות והנהגות** (ב, תקס) העלה שמותר להוציא לחו"ל אתרוג לצורך יחיד, שדבר מועט בכה"ג מותר. ולעצמו החמיר גם בזה, לכן נהג שיקנו לו האתרוג שיהא שלו כבר בא"י, ובזה אין חשש. ובשו"ת **משנת יוסף** (ב, כט) כתב לצדד להקל לטס לחו"ל לקחת עמו את האתרוג, מכמה טעמי. גם **האור לציון** (על הרמב"ם כאן) הביא את דברי האחרונים שצדדו להקל להוציא אתרוג לחו"ל לצורך מצוה. גם בשו"ת **כרם שלמה** (ב, י) העלה שיש מקום להקל להוציא אתרוגים של שביעית לחו"ל בשעת הדחק או לצורך גדול, ובתנאי שהכל יעשה ע"פ הוראות ביה"ד שהוא מנהל את אוצר ביה"ד, ולא ישנו מהוראותיהם.

בקט"ף **שביעית** (כג, ד) כתבו שניתן לייצא אתרוגים לחג הסוכות, בהסתמך ע"ד הבית רידב"ז שאין איסור ייצוא באתרוגים, משום שאין בהם דין ביעור. וכן הייצוא יעשה לאחר זמן הביעור.

הוצאת פירות שביעית ממדינה למדינה בחו"ל

כתב **הרמב"ם** (ז, יב) "ופירות הארץ שיצאו לחוצה לארץ מתבערים במקומן ולא יעבירם ממקום למקום" (ומקורו בירושלמי לעיל ו, ד). וביאר **החזו"א** (יג, ד) "דכל שמעבירים למקום חדש הוי הבאה חדשה לחו"ל".

³⁴ ואגב דין זה, יש להביא מלשונו לגבי עיקר היתר המכירה "לנטות לחומרא בעיקר הענין, שאלמלא גודל ההכרח והדחק, ויסוד קיום ישוב אה"ק התלוי בזה, הייתי ג"א אומר כן...".

המנחת ביכורים (תוספתא ה, א) ג"כ הביא שבכל מקום שהפירות נמצאים, אין להוציאם למקום אחר, ולדעתו "אף לא לארץ ישראל".

❧ הוצאת פירות 'אוצר בית דין' לחו"ל

דעת הגר"פ אפשטיין (הובא בשו"ת משנת יוסף ח"ב סימן כו) שמותר לייצא פירות מאוצר בי"ד, מפני שפירות אוצר בי"ד פטורים מביעור, אחר שכבר מבוערין מן הבית. ובשו"ת אז נדברו (יד, נב) מתיר לייצא במסגרת אוצר בי"ד, מכיון שהדבר כלול בהיתר של יצוא לסחורה. ב'לקראת שמיטה ממלכתית' (פרק טז פסקה 9) העלה סברא נוספת להקל בייצוא פירות שביעית ע"י אוצר בי"ד, מכיוון שתפקידו של בי"ד לדאוג לציבור, אין עליו איסור הוצאת לחו"ל כמו על היחיד, משום שמקורו של האיסור להוציא פ"ש לחו"ל הינו בדאגה לצורך תושבי הארץ בשנת השמיטה, כיון שכך יחיד המוציא פירות שביעית פוגע בציבור, אך אם בי"ד החליט שעל מנת להוריד מנטל ההוצאות על תושבי הארץ, עדיף לשווק חלק מהפירות לחו"ל, הרי שהדבר נעשה כחלק מהדאגה לטובת הציבור, ולכן לא יהיה בכך איסור.

אולם הגר"מ אליהו (יט, ח) אסר לייצא פירות אוצר בית דין לחו"ל, משום שאוצר בית דין הוא רק לצורך סידור חלוקת הפירות בצורה מרוכזת ואינו מפקיע דיני קדושת שביעית. ואף אם מדובר ביין לקידוש או באתרוגים לארבעת המינים. ואף אם ברור שיאכלו לפני שיגיע זמן הביעור. גם בשו"ת משנת יוסף (שם) דחה את דעת המקלים,

למעשה הרה"ג יעקב אריאל (תחומין ז, שו"ת באהלה של תורה ג, ח) הציע, שימכרו את הפירות מתחילת גידולם לסוכנות שיווק של גויים מחו"ל, וכך לא תהיה בהם קדושה, וסוכנות זו גם תייצא את הפירות. וכיוון שאולי מכירה זו אינה מועילה להפקיע את קדושת הפירות, כאשר אפשר, ייצאו את הפירות באופן שלא יהיו בזמן הביעור בחו"ל. וכיוצ"ב כתב ב'לקראת שמיטה ממלכתית' (פרק טז), אלא שהעדיף לעשות זאת דרך מערכת אוצר בית דין ממלכתי, שהוא ימכור את הפירות לסוכנות שיווק של גויים.

סיכום טעמי ההיתר והפרטים אימתי יש המתירים להוציא פירות שביעית לחו"ל: א. כשמוציא לסחורה מותר (תוספות). ב. הוצאה לפני זמן הביעור (רידב"ז, הרב קוק). ג. הוצאת פירות שניטעו בשביל ייצוא (מהרש"ם). ד. מניעת הפסד הפירות (רידב"ז). ה. הוצאה לצורך מצוה. ו. מינים שאינם חייבים בביעור. ז. הוצאה ע"י מערכת אוצר בי"ד. ח. הוצאה ליחידים.

האכלת פירות שביעית לגוי

איתא בתוספתא (ה, יד):

"מאכילין את אכסניא פירות שביעית, ואין מאכילין לא את הגוי, ולא את השכיר פירות שביעית, ואם היה שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע, או שקצצו מזונותיו עליו - מאכילין אותו פירות שביעית"

התוספתא מונה שורה של אנשים שמותר או אסור להאכילם פירות שביעית, בפיסקה זו נעסוק רק באיסור להאכיל את הגוי פירות שביעית.

וכן מובא בתורת כהנים (בהר, א, ו) "לכם ולא לאחרים". וביארו המפרשים שכוונת הספרא היא לאיסור נתינת פירות שביעית לגויים.

מה הטעם לאסור נתינת או מכירת פירות שביעית לגוי? **המקדש דוד** (סי' נט סוף אות ה ד"ה אמרינן) שיש בזה איסור תורה (**הרב קוק** בקונ"א סימן כ סובר שהוא איסור דרבנן) משום שמפסיד פירות שביעית. ונראה, שבכך שמביא את הפירות לגוי מחלל את קדושת הפירות. אפשרות אחרת להסביר איסור זה, שנתינת פירות שביעית לגוי שיאכלם, פוגעת בייעודם שיאכלו ע"י ישראל, (בדומה לאיסור הוצאת פירות שביעית לחו"ל, שיש שהסבירו שהוא משום הפגיעה ביושבי הארץ שפירות שביעית נועדו בשבילם). הנ"מ בין ההסברים תהיה בייצוא או מכירת פירות לגויים כאשר הדבר אינו פוגע בישראל, לפי ההסבר הראשון עדיין יש בכך איסור, מכיון שמפסיד פירות שביעית, אך לפי ההסבר השני יתכן שכאשר המכירה לגויים אינה מזיקה לישראל, ולעיתים אף מטיבה עימו (כגון שמייצא פירותיו לגויים), הרי שהדבר דומה לאיסור ייצוא פירות לחו"ל, שבפוסקים הובאו מספר היתרים לכך.

החזו"א (י, יד ד"ה תניא) ביאר שאיסור המכירה לגוי היא משום שלא ינהג בהם קדושת שביעית, והוי כעין הפסד. ונראה שההפסד אינו בעצם אכילת הפירות ע"י הגוי, אלא ההשתמשות שלא כדין בפירות. ומהמהרי"ט (א, מג ד"ה ונמצא) משמע שעצם הנתינה לגוי היא ההפסד "...אנו מחוייבים לאכלם ולא להפסידם, שנתינתם לכותי הוא הפסד והוזהרנו מזה אלא שנאכלם בקדושתם".

המפרשים הביאו כמה מקרים בהם מכירת פירות לגוי מותרת:

הערוך השולחן (כד, ד) סובר שאין איסור להאכיל את הגויים בפירות שביעית, אלא האיסור הוא לפרוע חובו בפירות שביעית, ולכן מותר להאכיל את האכסניא מכיון שלא נוטלים שום דבר בעד זה, ואין מאכילים את הגוי פ"ש רק כאשר יש חוב לישראל בכך, והרי הוא כפורע חובו. וכאשר הוא שכיר לזמן הרי הוא כאחד מבני ביתו.

התוספתא (ו, יב) מביאה שאסור למכור לגוי, אך י"א שמוכרים לכותי עד ארבעה אסרות. **החסדי דוד** ביאר שהיתר זה הוא במקרה שלא מוצא למכור לישראל, והתירו לו כמות זו משום שיש בה

כדי לקנות פת מזון ב' סעודות לו ולאשתו כדי צורך יום אחד. והמנחת ביכורים שם ביאר שבכה"ג התירו לו למכור כדי ג' סעודות.

בפסיקה הבאה נדון בהאכלת פירות שביעית לשכיר ואכסניא, אם מדובר שם גם על גויים, נמצא כנראה שהאיסור להאכיל לגוי פירות שביעית אינו עקרוני אלא נובע מטעמים אחרים, דאל"ה היה אסור כלל להאכיל את הגויים בכל אופן שהוא.

סא האכלת שכיר ואכסניא בפירות שביעית

בתוספתא לעיל למדנו שמאכילים את האכסניא פירות שביעית, אך לא את השכיר. ואם היה שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע, או שקצצו מזונותיו עליו - מאכילין אותו פירות שביעית.

המנחת יצחק ביאר שכאשר הוא שכיר יום מחזי כנותן לו פירות שביעית על שכירתו, והו"ל פורע חובו ואסור. אבל אם השכיר אותו למספר ימים, מכיון שידוע שעדיין אינו חייב לתת לו שכרו, לא מיחזי כפורע חובו ומותר. החסדי דוד ביאר שהיתר האכסניא הוא משום שחשיב אצלו כגמילות חסדים וליכא בהן שום פריעת חוב.

המנחת ביכורים ביאר ששכיר שבוע (7 שנים) מכיון ששוהה אצלו הוה כבני ביתו. גם מהר"י קורקוס ביאר שכוונת האיסור היא במקרה שפורע חובו בפירות שביעית, ורק אם חשיב לאחד מאנשי ביתו מותר. ונראה מדבריו שלשכיר ישראל בכל מקרה אסור מכיון שנראה כפורע חובו, וכל ההיתר כאן נאמר דווקא על שכיר גוי.

הר"ש משאנץ (ת"כ שם) ביאר שמדובר על אכסנאי ישראל העובר ממקום למקום (אלא שלא מובן כ"כ מה ההו"א לאסור לתת לו). אבל אכסניא של גויים אין מאכילים, מכיון שחשיב כפורע חובו. מאידך, הר"י קורקוס ביאר שמותר להאכיל כל אכסניא והם אורחים, בין ישראל ובין גוי, ולא דוקא חילות המלך אלא כל מי שאורח אצלו מותר להאכילו בפירות שביעית. וכ"כ הפאת השולחן (סי' כד ס"ק נח), חזו"א (יג, כו ד"ה מאכילין), ראי"ה קוק (שבת הארץ). וכ"כ במשפטי ארץ (כ, א), קטיף שביעית (נח, יד) ועוד.

לדעת הר"ש משאנץ האיסור בהאכלת שכיר היא משום שפורע חובו. וכ"כ הערוך השולחן (כד, ד). והר"ש ביאר שמדובר על אכסניא שהם חיל המלך שמחוייבים להאכילם, ואסור לפורע חובו בפירות שביעית.

הגר"מ אליהו (יג, מח) הביא את האיסור לתת פירות שביעית לגוי, ולכן כתב שיש להיזהר שלא ליתן פירות שביעית לעובד זר הגר עם יהודי בביתו. ולדעתו העיקר כדברי הר"ש משאנץ שכל היתר שכיר ואכסניא נאמר רק בישראל, ולכן אין שום היתר לתת לגויים פירות שביעית בכל אופן. אך החוט שני (ס"ק מא) סובר שמותר לתת פירות שביעית לעובד זר הנמצא בבית ישראל, ע"פ

פירוש ר"י קורקוס שגם שכיר שנה מדובר בגוי, וה"ה לעובדים אלו שאוכלים משל בעל הבית הישראל.

הלכה יד':

"אין ב"ד פוסקין לאשה פירות שביעית, מפני שזה כמשלם חוב מפירות שביעית, אבל ניזונת היא משל בעלה"

פסיקת מזונות לאישה מפירות שביעית

איתא בתוספתא (ה, כב): "אין בית דין פוסקין לאשה פירות שביעית, אבל ניזונת היא משל בעלה". וביאר הר"י קורקוס כי כשהיא ניזונת מעצמה בשל בעלה בלי פסק ב"ד, אינו נראה פריעת חוב. **החזו"א** (יג, כו ד"ה שם הי"ד) ביאר שמ"מ ניזונת משל בעלה, דלא מינכר פרעון בזה, ודומה לשכיר שפסק מזונות, והוסיף שאף בנותן לאשתו במתנה נמי מיפטר ממזונות, כיון שהיא שבעה, אינו חייב לזונה.

ובחזון יחזקאל (על התוספתא) ביאר שמותר לזונה משל בעלה משום שהיא בבית בעלה והרי היא כאנשי ביתו, אבל בית דין אין פוסקין מזונות מפירות שביעית דאיירי שאין בעלה אצלה והיא בבית דירתה לבדה, וליכא למימר שהיא כאנשי ביתו ולפיכך הרי זה כמשלם חוב מפירות שביעית. ובחוט שני (ס"ק מג) העיר שאע"פ שמותר לזון את אנשי ביתו בפירות שביעית, אם זן אותם מכח פסיקת בי"ד, אין ליתן להם מפירות שביעית.

כתב הפאת השולחן (סי' כד ס"ק נט) והרא"ה קוק שעיקר החילוק הוא בין אם היא יושבת אצל בעלה שניזונת עמו, אע"פ שאוכלת משלו מדמי שביעית - אין זה כפורע חוב מדמי שביעית, אבל כשאינה אצל בעלה - אז היא אוכלת כגובה חוב של מזונות, ואסור לפרוע חוב מדמי שביעית. והוסיף הרב קוק שנראים הדברים שכל זמן שלא הוזקק הדבר לבוא לידי בי"ד אלא היא בעצמה ניזונת משל בעלה, אין חילוק בין אם היא אצל בעלה או לא, ולעולם ניזונת היא מדמי שביעית של בעלה. אלא שאם בא הדבר לידי בי"ד והם צריכים לפסוק לה מזונות, נעשה הדבר כחוב הבא להיות נפרע, ואסור לפסוק מזונותיה מדמי שביעית.

הלכה טו':

"אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר שנא' תאכלו את תבואתה אינה נאכלת עד שתעשה תבואה, אבל אוכל מהן מעט בשדה כשהם פגין כדרך שאוכל בשאר שני שבוע, ולא יכניס לאכול בתוך ביתו עד שיגיעו לעונת המעשרות"

אִיסוּר אִיסוּף פִּירוֹת בּוֹסֵר

שנינו במשנה שביעית (ד, ז):

"מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה ביחלו כונס לתוך ביתו"

גם בתורת כהנים (א, י) מובא "כל תבואתה - מלמד שאין נאכלת אלא תבואה, מכאן אמרו מאימתי אוכלים פירות האילן בשביעית..."

הרמב"ם ביאר שדין זה נלמד מהכתוב "מן השדה תאכלו את תבואתה", ולפיכך אסור לאכלם אלא אם כן ראויים לאכילה. ולכן יש לאכול את התבואה כמו שדרך בני אדם אוכלים, ודרך בני אדם לאכול מעט מן הפירות כשהן פגים דרך אקראי, ולכן יכול לאכול מעט מהם בשדה, ורק כשהוכשרו לגמרי כונס לתוך ביתו.

אולם הר"ש למד דין זה מהדרשה "לאכלה ולא להפסד", וכשאוכל קודם שיתבשלו היינו הפסד. בדומה לכך פירש **הריב"ם** ששכשאוכלים קודם הזמן הרי זה נראה כמאבד את הפירות. גם **הראב"ד** (על התו"כ) ביאר שאיסור זו הוא משום הפסד פירות שביעית. **אך הר"י קורקוס** העיר שלדעת הרמב"ם אין לדרוש דרשה זו כאן, דמכיון שאוכל אותם לא נקרא הפסד, וגם דמכיון שבשדה מותר לאוכלם כך ובבית אסור, משמע שדין זה הוא משום שיש לנהוג בפירות שביעית כדרך כל שנה (וכ"כ הערוה"ש לקמן). **ובמנחת שלמה** הקשה, הרי קודם שיעור משהזריחו אינו ראוי כלל לאכילה, וא"כ כל שאין אני קורא בו לאכלה מנלן דאסור להפסידו?!

יתכן ואין כלל מחלוקת בין הר"ש לרמב"ם, שהרי גם הר"ש עצמו הביא את הדרשה 'מן השדה', והיינו שלאחר שלמדנו מ'כל תבואתה' ממילא הוי בכלל הפסד לפירות שביעית שאסור, אך אינו טעם אחר.

שיטה נוספת של הר"ש סיריליאנו (ד, ז) שפירות שביעית הם קודש, ואין לאוכלם אלא באופן שתהיה הנאה מהם, ואם לרוב העולם אין הנאה באכילה זו, הרי זה כמביא קדשים לבית הפסול.

מה דין פירות שנאספו קודם זמנם? **החזו"א** (יט, כז) סובר שהאיסור הוא בעצם הלקיטה, אך לאחר שלקטו כבר את הפירות, אדרבה אם לא יאכלום הרי יפסדו ממילא. וכ"כ בתורת הארץ (ח"א ח, כז). **אך מהערוך השולחן** (כא, ט) נראה שדווקא אם נאמר שהאיסור משום הפסד אזי כשאוכל את הפירות, נמצא שאינו מפסידן (ולכן דחה הבנה זו), אך אם האיסור הוא כדי שיאכלום כפי מנהג בני אדם לאכלם, גם לאחר שנאספו קודם זמנם האיסור בעינו עומד (אלא שלא מובן, מדוע לאחר שנעשה המעשה לא נשתדל לצמצם באיסור, ושמא לא יועיל כלל לאכלם, דסו"ס אין הדרך לאכלם כך).

הלכה טז':

"ומאימתי יהיה מותר לאכול פירות האילן בשדה בשביעית, הפגין של תאנים משיזריחו אוכל בהן פתו בשדה וכן כל כיוצא בהן, הבוסר משיוציא מים ואוכלו בשדה וכן כל כיוצא בו, הזיתים משיכנסו סאה של זיתים רביעית שמן פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה, הכניס שליש מותר להכניס לביתו שהרי הגיעו לעונת המעשרות"

זמן הבשלת הפירות

שנינו במשנה שביעית (ד, ז-ט):

"מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית? הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה, ביחלו כונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות: הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה, הבאיש כונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בו בשאר שני שבוע חייב במעשרות: זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה, הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייבים במעשרות, ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית"

הר"ש סובר שדוקא זיתים, ענבים ותאנים רגילים לאכלם קודם בישולם, ולכן יש בהם שיעור של היתר אכילה, קודם זמן ההיתר להכניס לבית ולאכול. אבל בכל הפירות אין אלא שיעור אחד, שהוא זמן הגעתם לעונת המעשרות, וקודם שיעור זה אסור לאכלם גם בשדה. וכ"ד הרא"ש, ריבמ"ץ, ערוך השולחן (כא, יב) ועוד.

אמנם הרמב"ם כתב "ששאר פירות האילנות שדרך פגיהן להזריח דינן כך, ר"ל שאם כבר הוכשרו לאכילה מעט יאכל מהם עראי, ואם הוכשרו לגמרי כונס לתוך ביתו". וביאר **הערוה"ש** (שם) שלפירושו 'ושאר כל הפירות' הכוונה דווקא בדין ההכנסה לביתו. אך התקשה, שמהתו"כ מפורש להדיא לא כך "ושאר כל הפירות אין את רשאי לכבוש מהם ולשלוק מהם ולא לאכול מפניהם, אלא כעונתן למעשרות...". לכן נשאר בצ"ע בלשון הרמב"ם.

כתב **החכמת אדם** (שערי צדק יז, כו) "ולפי שאין אנו בקיאים בשיעורים אלו, ולכן אסור לאכול עד שהם ראויים לאכילה קצת". וכ"ד **הגרש"ז אוירבך** (שו"ת מנחת שלמה סימן נא אות יד) "דכיון שבזמנינו הלא רואים בעליל שנשתנה הטבע ותאנים ורמונים וכדומה אינם נאכלים כלל לשום אדם בשיעור זה אף לנפש היפה, ולא עוד אלא שהם גם מזיקים, לכן אפשר שהשתנה גם הדין ויאסר בתלישה ובהכנסה לבית משום הפסד... וכ"ש בזמנינו דשיעור הבאת שליש לא נאכלים כלל לשום אדם, וצ"ע".

הבית **ריב"ז** (י, א) הביא שמותר לקטוף אתרוגים קודם היותם ראויים לאכילה, לצורך מצות ארבעת המינים, משום שההשתמשות שלהם אינה האכילה אלא עצם המצוה.

הלכה יז':

"מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו שהרי מפסיד האוכל ונאמר לכם לאכלה ולא להפסיד, ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות מותר לקוץ אותו שהרי הוציא פירותיו ובטל דין שביעית ממנו"

קציצת אילנות לעצים

שנינו במשנה שביעית (ד, י):

"מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? ב"ש אומרים כל האילן משיוציא, ב"ה אומרים החרובין משישלשו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משינצו, ושאר כל אילן משיוציא, וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו. כמה יהא בזית ולא יקוצנו? רובע, רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל לפי הזית"

הרע"ב פירש "משום דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסד. ואני שמעתי כיון דאפקרינהו רחמנא לפירות אם יקצצם הוי גזול את הרבים". כפירוש השני כתב גם הרמב"ם "מפני שהוא גזול בני אדם, לפי שה' נתן פירותיהם לכל אדם". **התיו"ט** תמה, מדוע ביאר הרמב"ם דין זה ולא פירש כגמ' בפסחים (נב): 'לאכלה ולא להפסד'? ועוד, שבהלכות הביא הרמב"ם את הדין של 'לאכלה ולא להפסד'! לכן ביאר "שהרמב"ם בפירושו לא נתכוין אלא לתת טעם על דרשה ד'לאכלה ולא להפסד' ואמר שהוא מפני גזל הרבים, ואין בין פירוש ראשון לפירוש שני כלום כמו שחשב הר"ב ששני טעמים הם. ומ"מ לכאורה א"צ לטעמו אלא כך היתה מצות השביעית שלא להפסיד פירותיה אבל יהיו הפירות חשובים ולא נפסדים".

מפשט דברי הרמב"ם משמע שכאשר הגיעו הפירות לעונת המעשרות מותר לקצוץ את העצים, אע"פ שאין אוכלים את הפירות. וכ"כ **המאירי** (ברכות לו: ד"ה מותר). ויתכן שמדברי הריב"ם עולה שרק אם יכניס את הפירות לביתו מותר לקצוץ את העץ, אבל בלא"ה אסור.

המנחת שלמה תמה, מה שייך גזל בדבר שהוא הפקר? וביאר שהפקר בשביעית אע"ג שהוא אב לכל מיני הפקר, אפ"ה חלוק הוא במקצת משאר הפקר דחשיב כאילו אינו שייך כלל לשום אדם, ואפשר דחשיב כאילו כולם שייכים בה. וכאילו כל פירות אלו הם בשותפות של כלל ישראל, ולכן שפיר יש לדון בקציצתם משום גזל הרבים.

הלכה יח':

"ומאימתי אין קוצצין האילן בשביעית, החרובין משישלשו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משינצו, ושאר כל האילנות משיוציאו בוסר, ואין קוצצין את הכפניות בשביעית מפני שהוא הפסד פרי, ואם אין דרכן להעשות תמרים אלא שיציץ מותר לקוץ אותן כפניות"

‏ זמן תחילת איסור קציצת העצים

במשנה לעיל הובא מהו זמן איסור קציצת אילנות בכל סוג של אילן. לדעת בית שמאי 'משויציאו' וביאר הרמב"ם משיתחילו בו העלין הירוקים (אמנם במהדו"ב מובא שהוא משיפיע בו פרי), והר"ש פירש שהכוונה להוצאת פרי. והביא בשם רש"י (פסחים נב: ד"ה משויציאו) שהוא משויציאו תחילת העלין ביומי ניסן (עיין לעיל הלכה ג שהארכנו לבאר את גדרו איסור הפסד פירות שביעית).

ונחלקו המפרשים מהו הגדר של גידול פרי בכל אילן ואילן, אך לא נאריך כאן בנידונים הללו.

החזו"א (יט, כא ד"ה פ"ד מ"י) כתב דנראה שלפני שיעור של סמדר הנ"ל אין בפירות אלו דין הפקר והרי הם של הבעלים, דכיון שמותר לקוץ ולהפסיד אותם מוכח שאין בהם עדיין דיני שביעית, ואע"ג דקדושת שביעית נוהגת בשל מאכל בהמה מ"מ קודם שיעור סמדר כיון דאינו מיוחד לבהמה אלא לגדל ממילא אינו קדוש מדין מאכל בהמה.

‏ הלכה יט:

"אין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה, אבל מסיקין בגפת ובזגין של שביעית"

‏ שריפה והסקה בגידולי שביעית

שנינו במשנה שביעית (ט, ז) "מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה". ובתוספתא (ו, ח) מובא "מסיקין בגפת ובזגין של שביעית אבל אין מדליקין באגוזים ואין מסיקין בזיתים". הטעם שמסיקים בגפת וזגין הוא משום שאינם ראויים למאכל בהמה, וראויים להסקה בלבד (מנחת יצחק).

ובטעמא דמילתא כתב הר"ש שתבן וקש ראויים למאכל בהמה ויש בו קדושת שביעית ולכן אסור לשורפו ולהנות בו הנאה של איבוד, משום דדרשינן 'לאכלה ולא להפסד', אבל משנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה, פקעה קדושת שביעית ממה שבבית ולכן מותר לשורפו.

הרדב"ז הקשה, הרי לעיל (ד, ד) מובא שלא גזרו על התבן והקש, וכאן מוכח שיש קדושת שביעית בהם! לכן ביאר ששם מדובר על תבן גס או סרוח שאינו ראוי למאכל בהמה ולא גזרו עליו, והכא מיירי בתבן וקש הראויים למאכל בהמה, אך נשאר בצ"ע דא"כ הו"ל לפרושי.

מדברי הרמב"ם עולה שיש קדושת שביעית בעשבים הראויים למאכל בהמה ולכן אסור לשורפם או להשחיתם. **הכסף משנה** (לקמן הלכה כ) סובר שכל שהוא לצורך האדם מותר לכתחילה. אולם כתב **האור לציון** (ב, יג) שאסור להשחיתם או לשורפם אפילו לשם נוי המקום, משום שאינו חשיב הנאה לאדם ממש. והרוצה לעוקרם משום שמפריעים לעוברים ושבים או שצריך לבנות באותו מקום, רשאי לעקור אותם ע"י גוי. וכן מותר לדרוך על עשבים אלו דרך הליכה. והגרש"ז אוירבך

(מעדני ארץ סימן יא אות ז) כתב שאסור לדרוך עליהם כנעלים מלוכלכות בבוץ, דקדושים אף כשהם מחוברים לקרקע.

הלכה כ':

"מרחץ שהוסקה בתבן ובקש של שביעית מותר לרחוץ בה בשכר, ואם אדם חשוב הוא אסור שמא יסיקו בה דברים אחרים בשבילו כדי שיהיה ריחה נודף, ונמצאו מפסידין פירות שביעית"

סמל מרחץ שהוסקה בתבן וקש של שביעית

שנינו במשנה שביעית (ח, יא):

"מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית, מותר לרחוץ בה, ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחוץ"

הרמב"ם בפיה"מ ביאר: "אם מתחשב הוא, ר"ל אם אדם חשוב הוא, והוא שיהא נכבד וחשוב בעיני בני אדם, שמפני כבודו שמא יבואו לשרוף בין העצים מה שאינו עצים כדי שיוטב ריח המרחץ, כגון דברים שיש בהן ריח טוב וראוין לאוכל".

אך מהר"ש נראה שהלך בדרך אחרת, ולדעתו אם הוא אדם חשוב לא ירחץ במרחץ זה, משום שבני אדם למדים ממנו ויש לו להחמיר על עצמו, ובירושלמי נאמר אם היה אדם של צורה לא ירחוץ. וכ"כ **הרא"ש** שאם הוא אדם חשוב וצריך להתרחק מן הכיעור שלא ילמדו ממנו להקל. וכן פירש **הריב"מ** ועוד.

מהראב"ד נראה ביאור אחר, לדעתו אסור לאדם לרחוץ בשכר, ורחיצה בחינם של אדם חשוב, דינה כרחיצה בשכר, שרחיצתו במרחץ הנאה היא לבעלים.

הראב"ד התקשה, אם כדברי הרמב"ם, אסור לאדם חשוב לרחוץ בכל מרחץ בשביעית מחשש שיוסיפו להסקה דברים האסורים, ומדוע נקטו דווקא תבן וקש? **הכסף משנה** תירץ ש'תבן וקש' הוא לאו דווקא, ונקט משום רישא. עוד תירץ, שהוא רבונא, דאע"ג שאנו יודעים שכל ההסקה היתה רק בתבן וקש (ולא קיים החשש שהוסיפו בה דברים נוספים), לא ירחץ בה. גם **הרדב"ז** כתב דא"נ שגם בשאר דברים אסור. עוד תירץ, שדווקא תבן וקש שריחן רע יש חשש שיוסיפו דברים אחרים שריחן טוב, אבל בסתם עצים א"צ לחשוש. וכ"כ **הערוך השולחן** (כד, לא).

הכסף משנה הקשה, הרי לעיל (הלכה יט) למדנו שאסור לשרוף תבן וקש של שביעית מפני שהוא מאכל בהמה, וא"כ היאך הותרו להסיק בהן מרחץ? ותירץ שהכוונה אם הוסק בדיעבד, מותר לרחוץ בה. ועוד, שגם לכתחילה מותר להסיק בה מרחץ משום דצורך אדם הוא, וכל שאינו מיוחד

למאכל אדם עושים ממנו מלוגמא לאדם. אמנם המשנה למלך סובר שלכתחילה אסור להסיק בהם. וכ"כ החזו"א (יג, ה) דאע"ג שעשה איסור, מ"מ מותר בדיעבד לרחוץ בה.

החזו"א (יג, טו) ביאר את ההבדל בין ההיתר לרחוץ במרחץ שהוסק בתבן וקש של שביעית, ובין האיסור המובא לקמן (הלכה כג) להשתמש בתנור שהוסק בתבן וקש של שביעית. שבשביעית יש שני איסורים, עצם מעשה ההיסק הוא הפסד פירות שביעית, כיון שלא ניתנו להסקה. וכן ההנאה מההבערה האסורה של פירות שביעית אסורה משום שהיא בגדר איסור סחורה. ולכן אין לאפות ולבשל בתנור שהוסק ע"י פירות שביעית, שהאפיה והבישול הם ההנאה האסורה, ואם עבר ואפה אין הפת אסורה באכילה. משא"כ במרחץ, חימום המים אכן אסור, שהוא דומה לאפיה ולבישול בתנור, אך אחרי שכבר נתחממו המים אין איסור לרחוץ בהם, כשם שאין איסור לאכול את הפת שנאפתה בתנור.

הלכה כא':

"הקליפין והגרעינין שמותרין בתרומה לזרים אין קדושת שביעית חלה עליהם והרי הן כעצים אא"כ ראויין לצביעה. והקור קדושת שביעית חלה עליו"

הפסד פירות שביעית

גדר האיסור בהפסד פירות שביעית

שנינו במשנה שביעית (ד, י) שלכל אילן ואילן יש את השלב בגידול שרק ממנו והלאה מותר לקטוף את פירותיו, אך קודם לכן אסור. והגמ' בפסחים (נב:) ביארה שמקור האיסור הוא מהדרשה "לאכלה אמר רחמנא, ולא להפסד", וכשקוצץ אילן כשפירותיו טרם הבשילו הרי הוא מפסיד פירות שביעית. הלכה זו נפסקה ברמב"ם לקמן (ה, יח) "ואין קוצצין את הכפניות בשביעית מפני שהוא הפסד פרי".

ישנה שאלה יסודית בדינים אלו, האם הכתוב 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' ציווי הוא או היתר, יסודה בשאלה אחרת שיש להתבונן בה, האם איסור ההפסד והסחורה בפירות שביעית יסודם בציווי של 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', שהתורה ציותה שפירות שביעית יאכלו בצורה השווה לכל נפש, ולכן אסורים בהפסד וסחורה כדי שיגיעו ליעדם. או שאיסור הסחורה וההפסד מקורם בקדושת הפירות, שקדושים בקדושת שביעית ולא הותרו אלא לאכילה, ואסורים בהפסד וסחורה מחמת קדושתם שגדלו בשנה השביעית בשבת הארץ לה', ובקיצור: האם איסור ההפסד הוא משום הקדושה או מדין ההפקר³⁵: [כמה וכמה נ"מ לשאלה זו: א. באיסור קציצת אילנות שיש

³⁵ אפשרות נוספת לביסוס איסור הפסד פירות שביעית: א. מאחר שהפירות קדושים, אסור לקלקל אותם ולפגוע בקדושתם. ב. הפירות מיועדים לכלל הציבור, וממילא מי שמפסיד אותם גוזל את הרבים. ג. הפירות הם הפקר, והתורה אפשרה לזכות בהם למטרת אכילה בלבד. ד. הפירות מיועדים לאכילה, ומי שמפסיד אותם מונע מהם להגיע ליעדם.

בהם פרי, מה טעם האיסור, האם משום שמפסיד פירות שביעית או שהפירות הפקר ונמצא גוזל את הרבים. עיין לעיל הלכה יז. ב. גרם הפסד פירות, אם נאמר שהאיסור הוא על הפסד הפירות בידים, כאשר נעשה בגרמא יהיה מותר. אך אם נאמר שהוא דין באכילת הפירות, מאי אכפת לן כיצד נעשה ההפסד, סו"ס א"א לאוכלם! ג. מתי חל איסור הפסד הפירות, אם עצם מעשה ההפסד אסור משום קדושתם, הרי שהאיסור חל רק כאשר קדושת הפירות מתחילה, אך אם האיסור הוא כסברת הרמב"ם שיש לדאוג שפירות השביעית יהיו לאכלה ולא לגזול את הרבים, גם לפני שחנטו הפירות אסור להפסידם, שהרי בכך גוזל את הרבים מהאפשרות להנות מפירות שביעית. ד. האם כל הפסד פירות שביעית אסור, או רק הפסד פירות המיועדים לאכילה, ואם אין אפשרות של אכילה אין גם איסור של 'לאכלה ולא להפסד', נ"מ בספחים שגדלו בשביעית, ונראה לענ"ד שיש גם נ"מ בפירות שאינם עומדים לאכילה מחמת הצפה בשוק ולכן נותנים אותם לבהמות או שימושים אחרים. ה. דילול פירות (בעיקר באפרסקים, לאחר שגדלו הרבה פירות על העץ יש צורך להוריד את חלקם ע"מ ששאר הפירות יגדלו בצורה מיטבית, והרי הוא מפסיד את הפירות הללו בידיים) לצורך גידולם הטוב יותר של פירות אחרים. אם האיסור הוא עצמי הרי שאין לכך כל היתר, שהרי מפסיד פירות שביעית. אך אם כל ייעוד האיסור הוא להרווחת הציבור, הרי שודאי יש בדילול זה הרווחה לרבים שיהיו להם פירות טובים ומתוקנים יותר. יש שהתירו דילול זה בהסתמך ע"ד המהרי"ט שכאשר דרך הגידול נעשית בצורה מסויימת, הרי שאין בכך הפסד, כי לכך יועד הפרי וכך היא דרך גידולו. ו. האם מותר לבשל את היין, נחלקו בכך במשנה בתרומות פרק י"א, ת"ק אסור משום שממעיטו ור"י מתיר מפני שמשביחו. והרי מחלוקת זו היא ממש החקירה שהבאנו למעלה. הפאת השולחן העתיק הלכה זו לדיני שביעית, אך הרידב"ז חלק עליו, ולדעתו בשביעית לא נוהג איסור זה. עיין בכל זה במאמרו של הרב אליהו בקשי דורון (תורה שבעל פה, לה).

בשו"ת מהרי"ט (א, פג) ביאר שרק כאשר הפרי ראוי לאכילה חל עליו איסור הפסד, אבל כשאינו ראוי לאכילה לא הוי הפסד, ולכן אסור לקוץ אילן שאין דרך הנאתו בכך ואינו נהנה כלל ממה שמוציא האילן בשביעית, ואינו מתכווין אלא לעצים, ולכן ודאי אסור כאשר הפירות כבר חנטו. אבל כאשר הפירות לא נראו עדיין לאכלה, מותר לעשות מהם דברים הראויים להם, ואינו נחשב ל'לאכילה - ולא להפסד', הואיל ועדיין אינם ראויים לאכילה.

גדר אחר של ההפסד הובא בתורת הארץ (ח"א פ"ח אות ל) שדווקא כאשר מפסיד את הפירות לגמרי, כגון ששורפן וכד' אסור מהתורה, אבל כאשר אינו מפסידם לגמרי רק שיותר טוב לאוכלן כן והוא אוכלו באופן אחר וכדומה, נראה דאינו אסור אלא מדרבנן כיון דאינו מפסידם לגמרי, ועל

ובאופן כללי ניתן לחלק את הנימוקים השונים לשתי קבוצות: הנימוק הראשון מתמקד בחומרת המעשה עצמו, הפירות הם קדושים ולכן אין לקלקל אותם וחלל את קדושתם. ואילו הנימוקים האחרים מתמקדים בהשלכות העתידיות של המעשה: הפירות אמורים לשמש לתכלית מסויימת, והשחתתם מונעת מהם לשמש לתכלית זו.

כל פנים הוא אוכל זה, יש לומר דהוי לאכלה, ורק רבנן גזרו גזירה שלא יבואו להפסיד פירות שביעית. וכשאינם ראויים לאכילה באופן זה הוי כמפסידן לגמרי, ואף דיאכלם כך, אסור מהתורה.

שיעור האוכל שאסור להפסיד

כתב מהרי"ט אלגזי (הל' חלה עמ' כו ד"ה והנה לפי) דמפני שיש מצות עשה שחייב הכתוב לאכול פירות שביעית (אזיל לשיטתו), "א"כ יוצא לנו דמאחר דקי"ל בעלמא דסתם אכילה בכזית ובין לענין איסור לאו ובין לענין מצות עשה אינו עובר על הלאו ואינו מקיים המצוה כי אם בכזית, ה"ה הכא דלאכלה אמר רחמנא דדוקא בכזית או טפי מכזית הזהיר רחמנא לאכלה ולא להפסד וסחורה, אבל פחות מכזית אינו בכלל מ"ע כמו שהוא בשאר מצות עשה דלאכילה, כעשה דאכילת מצה וכיוצא". וכ"כ המנחת חינוך (מצוה שכת). גם בשו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סימן קיא. זרעים ח"ב סימן נד. כרם ציון פי"ד, ופי"ח בגאון צבי) כתב דאיסור הפסד פירות שביעית הוא רק בכזית. בספר קדושת השביעית (הררי, י, ל) העלה דמכיון שמצוות השמיטה כיום מדרבנן, לכן מעיקר הדין הלכה כדעת המקלים שאיסור הפסד פירות שביעית הוא רק בכזית, והמחמיר תע"ב.

אך בתשובות ר"ח כהן רפפורט (יו"ד סימן נט) כתב דאיסור שביעית הוא בכ"ש, וטעמו שרק באיסורי אכילה ממש השיעור הוא בכזית, משא"כ שביעית שנלמד מדין 'לאכלה'. וכ"ד הבית רידב"ז (ה, ה). במשפטי ארץ (כא, ב) כתבו שאסור לקלקל פירות שביעית אפילו כל שהוא, ובהע' הביאו שכ"ד מהרי"ט אלגזי והמנחת חינוך. וכ"כ בתורת הארץ (פ"ח אות לו ד"ה ועדיין) "ולכ"ע הדין כן דכ"ש פירות שביעית אסור להפסיד ולהסוברים דבעשה איכא חצי שיעור י"ל דאסור כל שהוא מטעם חצי שיעור כמ"ש המהריט"א ולהסוברים דבעשה ליכא חצי שיעור ע"כ עיקר האיסור כאן גם על כל שהוא". גם מדברי הראי"ה קוק (קונ"א סימן כב) נראה שהאיסור הוא אף בכל שהוא, שהרי אסר למלא את כוס ההבדלה באופן שישפך קצת. וכ"נ דעת הציץ אליעזר (ח"ו סימן לג אות ז. ח"ז סימן לב אות ה). וע"ע בספר פירות שביעית (טו, יז) שהביא את הדעות השונות.

הגר"מ אליהו (יג, ה) הסתפק בזה, וז"ל: "איסור הפסד פירות שביעית למדו חז"ל מהדרשה: "לאכלה" - ולא להפסד, ויש להסתפק אם הוא איסור לאו הבא מכלל עשה או איסור עשה, והנפקא מינה תהיה אם איסור הפסד פירות שביעית הוא דוקא בכשיעור או אפי' בכל שהוא". ושם (מאמרים, סימן יב ד"ה הפסד) ביאר שאם נאמר שהתורה מחייבת לאכול פירות שביעית וממילא לומדים שאסור להפסידם, כך שמי שמפסיד עובר ב"עשה" של "לאכלה", שייך לומר שאין אכילה בפחות משיעור, ואין בזה איסור, כי מה שהתורה כותבת "לאכלה" היינו שצריכה להיות "הנאה" בפירות שביעית, ואינה נקראת "הנאה" בפחות משיעור כזית במאכל או בשיעור רביעית במשקה. אבל אם נאמר שמה שדורשים "ולא להפסד" פירושו שמי שמפסיד פירות שביעית - עובר בלאו, אפילו אם נאמר שלא הבא מכלל עשה - עשה, מכל מקום כיון שבעניני הפסד עסקינן, אין לך אדם שמפסיד אוכלים בידיים בגלל שזה פחות משיעור, וכמו כן לא תמצא מי שמוכן לזרוק

ולשפוך אפילו כפית של מיץ לימון סתם כך וללא סיבה רק משום שאין בה שיעור משמעותי שיש בו שווי, וכיון שכן, איסור הפסד בפירות שביעית שייך גם בפחות משיעור.

גם הפסד

בשול"ת מהרי"ט (א, פג) נשאל האם מותר להאכיל עלי תות העץ לתולעות משי, שהרי האכלה זו פוגעת בפירות היוצאים מן העץ, ונגרם להם נזק. לדעתו "אין בזה משום לאכלה ולא להפסד הואיל וגרמא הוא ואינם מפסידן ביד". וראיתו מהירושלמי (ט, א) 'הפיגם והירבוזין וכו', ולא נמצא מאבד אוכלי בהמה?' ומשני: 'מאליהן הן אבודין'. גם בבית רידב"ז (ה, א) העלה שגרם הפסד מותר בשביעית, ולכן מותר לאחוז את האתרוג כדרכו בנטילת ארבעת המינים, ובלבד שלא ישפשף אותו בידיים, אלא נוטל כדרכו (בשונה מתרומה, שאסור ליטול אתרוג של תרומה כדרכו, שאפילו גרמא אסור משום שמשמרת תרומותי כתיב³⁶). כדבריהם כתבו גם תורת הארץ (ח, לו-מד), הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה ז, ג), הגר"מ אליהו (יג, יג), אור לציון (פכ"ב הע' ג), ילקוט יוסף (פרק טו הערה ד) ועוד.

אך המקדש דוד (סימן מב) ביאר שאסור גם לגרום להפסד בפירות שביעית, וצריך אף להציל אותם מהפסד, אך זהו דווקא מהפסד שנגרם ע"י סיבה מסויימת, אבל כאשר טבען הוא שיפסדו מאליהן, אינו מחוייב לעשות דבר כדי לשומרם מההפסד, "דכל שנפסדת מעצמה מחמת טבעה לא איכפת לך". והביא ראיה מהתוספתא (שביעית ה, יג) שאם בהמה הלכה מאליה לפירות המיוחדים לאדם, א"צ להחזירה, שנאמר 'לבהמתך ולחיה...', "ומכלל דבלא קרא דלבהמתך ולחיה כו' היה צריך להחזירה משום הפסד, אלמא דצריך גם כן למנוע שלא יבוא לידי הפסד".

גם הגרצ"פ פרנק (הר צבי או"ח ב סימן קיא) תמה על ראיית המהרי"ט מהירושלמי, שיש לחלק בין איבוד הנעשה מאליו, שגם בלא שום פעולה האילן יתייבש, לבין מעשה שעושה בגוף האילן, שאין מקור להתיר דבר זה. אלא ודאי שכוונת המהרי"ט לומר שעצם תלישת העלים לתולעים היא הדרך הרגילה להאכילם, ומה שע"ז הפירות נפסדים לא אכפת לך, מכיון שתוצאה זו חשובה לגרמא ואינו עושה בידיים. ולדעתו אין להביא ראיה מהמהרי"ט להתיר שאר הפסד בגרמא, שיתכן ועושה בזה איסור. גם מדברי החזו"א (יד, י) נראה שאסור הפסד בגרמא. ולדעתו גרמא אסורה כאשר האדם עושה פעולה שתגרום באופן ישיר הפסד לפרי, אבל מותר להניח את הפרי במקום כזה שייפסד לאחר זמן, כיון שבין כך הפרי עתיד להירקב.

בשם הגרי"ש אלישיב (דרך אמונה ציון ההלכה כט) מובא שיש איסור להפסיד פירות שביעית, אך אין חיוב לשומרם מההפסד. ולכן אינו מחויב להכניס את המרק שנתבשלו בהן ירקות שיש בהן קדושת שביעית בפריזידר (מקרה).

³⁶ התורה תמימה (ויקרא כה הע' כא) ביאר את ההבדל בין הפסד תרומה להפסד שביעית, שבתרומה איסור ההפסד נלמד מדכתיב 'משמרת תרומתי', והוא כעין סייג וגדר, ולכן גם הפסד של הקליפה החיצונה של האתרוג אסור, דאולי יבוא ע"ז להפסד ממש. משא"כ בשביעית דילפינן מן לאכלה ולא להפסד, לכן גם אם קליפה החיצונה נמאסת בכ"ז ראוי הפרי לאכלה, ואין זה בכלל איסור 'ולא להפסד'.

הנ"מ לשאלה האם מותר לגרום להפסד פירות שביעית בגרמא: א. אכילת רק חלק מפרי או ירק, ולהשאיר את חלקו לאכילה בזמן אחר, למרות שהדבר עלול לגרום לקלקול של החלק הנותר. כ"כ הגר"מ אליהו (יג, לח), ילקוט יוסף (טו, כג) ועוד. ב. להשאיר שאריות אוכל כדי שתרכבנה מאליהן. כ"כ הראי"ה קוק (משפט כהן ס"ס פה), חזו"א (יד, י), קטיף שביעית (סג, ו). ג. השארת אוכל הקדוש בקדושת שביעית בשמש כדי שירקב ויוכלו לזורקו. כ"כ בספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמוד רג). וע"ע בילקוט יוסף (טו, כג וכת). ד. נתינת פירות שביעית לקטן או לתינוק, עיין לקמן 'נתינת פירות שביעית לילדים'.

השלכת פירות הראויים למאכל לאשפה

בגמ' בחולין (עא.) מובא "נהי דלא חזיא בפניו, שלא בפניו מיחזיא חזיא ליה". היינו יש חילוק ברמת המיאוס של אוכלים, האם האדם ראה את האוכל במצב מסוים ולכן נמאס עליו, או שהאוכל מאוס מחמת עצמו. התוספות (כתובות ל: ד"ה לא) סוברים שקביעה זו נכונה גם לגבי דיני ממונות.

כתב בשו"ת משפט כהן (סימן פה) שאם גם לאחר שזורקים את הקליפות לאשפה, אפשר לנקותם ולאוכלם ולא נמאסו כ"כ, יש לומר שאין בו משום הפסד. אלא שאם הרואה שאריות אלו מאוסים, לא יאכלם מחמת המיאוס, הרי שהוא חשוב להפסד. היינו, לא מסתכלים רק על המאכל עצמו, אלא השאלה היא האם בסופו של דבר מאכל זה ראוי לאכילה. ומשמע שלדעתו אסור לזרוק את הקליפות לפח האשפה, משום שבמעשה זה הקליפות נמאסות בעיני האנשים למאכל, ונמצא מפסידם ע"כ. וכ"כ הרב יהודה עמיחי (התורה והארץ ח"ו עמוד 239) לגבי זריקת השאריות לאשפה שהיא בחלקה כבר רקובה, וגורמת להרקבת הירקות האחרים, אין זה גרמא מותרת אלא מעשה המזיק בפועל, והדבר אסור. על כן נראה שיש לעטוף את קניבת הירק ואת שאריות האוכל בנייר, ובזה לכולי עלמא... אין בכך הפסד פירות שביעית והדבר מותר. אלא שפתרון זה אינו עונה לבעיה שהעלה הרב קוק, שהרי גם ע"י עטיפת המאכל בנייר הוא נמאס לאכילה בעיני האנשים.

אולם בשם הגרי"ש אלישיב (משפטי ארץ פכ"א הע' 25) מובא שמאכל אדם שברור שלא יאכל (כדוג' שיירי מאכל או קליפות) מותר לגרום לו שיהפך למאכל בהמה כדי להאכילו לבעלי חיים. וסברתו, שגם הפסד אסור רק בדבר שעומד להיאכל, אבל דבר שעומד להיפסד, אין איסור לגרום להפסדו, משום שגם הפסד אינו אסור מצד עצם המעשה כמו הפסד בידים, אלא מצד הפסד התכלית שלמענו עומד.

הגרש"ז אוירבך (הר המור עמוד צו) סובר שמה שמחמירים לא לשים את הקליפות תוך פח האשפה, הוא רק מפני שמקדימים אחר כך לשורפם ולהפסידם, בשעה שהם עדיין ראויין לבהמה, ומה גם בזמננו שיהודים שורפים את הזבל.

הרב **אשר וייס** (מנחת אשר סימן לו) כתב שעצם הוצאת פירות לאשפה אינו הפסד בידים, דאינו מפסיד את הפירות בעצם, ואין בזה אלא גרם הפסד, וכפי שהביא המהרי"ט שם שהעלאת פירות לראש הגג ליבשן נחשב גרם הפסד והוא הדין בהנחת פירות באשפה. ואף דהחזון איש (יד, י) נקט דהעלאת פירות לגג הוי הפסד בידים, נראה דבנידון דידן יודה אף החזון איש דלא הוי מזיק בידים דמבחינת הפירות אין נפקא מינה אם מונחים הם במרפסת ביתו או במקום האיסוף עד אשר יבואו לאסוף אותם לאשפה, מה שאין כן כשמעלן בראש גגו במקום שהשמש מכה ומייבשת.

ביזוי פירות שביעית: הפני משה (ח, ב) ביאר שאין לסוך שמן של שביעית במרחץ משום בזיון קודש. גם הגר"מ אליהו (קטיף שביעית פרק סג הע' 7. מאמ"ר יג, כז) סובר שיש איסור לבזות פירות שביעית, ולדעתו איסור זה נוהג גם לאחר שהפירות נפסלו ממאכל ופקעה מהם קדושת שביעית, ואף שמותר להפסידם. וכ"ד הגר"מ שטרנבוך (שביעית כהלכתה ג, ג). אולם הערוך השולחן (כד, יד) דחה את דברי הפני משה שיש איסור של בזיון קודש בסיכת שמן של שביעית. וכ"כ האור לציון (ב, ג).

✎ הפסד פירות שביעית שלא יועדו לאכילה

שנינו במשנה שביעית (ח, א) שהכלל בשביעית הוא, שכל דבר המיוחד למאכל אדם אסור לעשות ממנו תרופה לאדם, וכל דבר שאינו מיוחד לאדם מותר לעשות ממנו רפואה לאדם אך לא לבהמה, "וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית". הרי שכל הצמחים שאינם מיוחדים בדווקא לאדם, קדושתם תלויה במחשבת האדם.

בשו"ת מהרי"ט (א, פג) בתשובה אודות האכלת עלי עץ התות לתולעים, הוא מביא טעם נוסף מדוע אין בהאכלה זו איסור, משום "שהאילנות הללו משעת נטיעתן אינם מיוחדים למאכל ולא לעשות פירות, אלא נוטעין אותם מתחלה לצורך המשי. ולא קרינן ביה: 'לאכלה' - ולא להפסד", הואיל ומתחילתן אינן עומדים לאכילה, ואדרבא הפסד הוא להם אם היו מניחים אותם לפירות, לפי שהם משתכרין יותר ויותר בגידול המשי מן הפירות, ולמה שהן מיוחדים שרי לאסתפוקי בהו". מדבריו עולה עקרון חשוב, הפסד פירות שביעית אינו תלוי כלל ועיקר בשאלה האם ישנם פירות שיפסדו או לא, אלא האם האדם משתמש בגידולי השביעית למטרתם. **הרב הרצוג** (פסקים וכתבים ח"ג סימן סז) הביא את פסק המהרי"ט, והוסיף חידוש על דבריו, שגם זרעים שדרך העופות לאוכלם, אך ישנה כמות עודפת של זרעים אלו שאין בהם צורך למאכל העופות, אותה כמות העודפת דינה כנזרעה לכתחילה לשם זרע, ולכן הוברר הדבר שמתחילה לשם כך נזרע, ואין איסור מטעם מפסיד אוכלי בהמה (בהסתמך על כך ששביעית דרבנן).

הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה תניינא סימן קיח) סובר שהיתר המהרי"ט הוא רק במקום שמשמש בעץ או בפרי לדבר שהוא השימוש העיקרי שלו, ולכן לא התיר המהרי"ט אלא בתותים משום שקיימים לצורך המשי (שהרי ודאי שאם נטע מלכתחילה כדי להאכיל לגוי, ג"כ אסור), והסברא, דמכיון שיש בהאכלה לבהמה ביזוי קודש, א"כ מה מהני שנוטע מעיקרא לכך?! ועוד, שיתכן וכל היתר המהרי"ט הוא דווקא להאכלת בהמה שאינו מפקיע לגמרי מקדושת שביעית, אבל לא יתיר להפקיע לגמרי. או שמא ההיתר הוא גם להפקיע לגמרי את הקדושה מהגידולים, ולדעתו כך נראה יותר מפשט דבריו. ולכן "בזמננו יש לדון שלא יהא נוהג שביעית בארבע מינים הניטלים בחג... והיה נראה לי דהנה דבר זה פשוט הוא דאי הוה מצינן מין גידול שאין ראוי לשום דבר אלא למצוה, ודאי שאינו חשוב כלל אוכל ולא נוהג בו שביעית". כעקרון העולה מדברי הגרש"ז נראה גם מדברי הרב הרצוג לעיל שהתיר לזרוע זרעים העודפים על הצורך של בעלי החיים, וזריעה זו היא שימוש שאין בו קדושה.

דבר הראוי למאכל בהמה, אך אינן מצויות באותו מקום

החזו"א (י"ד, י) סובר שקליפות הראויות לבהמה, אם רוב בני אדם אין מיחדין אותן לבהמה פקעה קדושתה, וכמו דאמר 'רוב עצים להסקה' אף שראוין לבישול ולהתחמם מהם. אלא שהסתפק האם אזלינן בתר ההנהגה שבאותו מקום שנמצא בו, או בתר רובא דעלמא, או הדבר מסור לחכמים כפי התשמיש הנאות להם, ואפשר שהתשמיש הנאות הוא ליתנן לבהמה ועדיין קדשי... והביא מהרמב"ם (כלאים ה, יח) שכתב: 'שכמוהו מקיימין רוב העם באותו מקום' משמע שמשנתנה לפי המקום והזמן. עקרון דומה כתב הרב **אשר וייס** (מנחת אשר סימן לו) שפירות מתולעים ואין דרך בני אדם בזמננו לאכול פירות כאלה, הוי ליה כאילו פירות אלו כלל אינם ראויים למאכל, ושוב אין איסור להפסידן.

אמנם מרן הרב קוק (שבת הארץ ז, יג) סובר שכל שהשאריות ראויות למאכל בהמה אפילו בדוחק, עדיין אין הדבר מתיר את הפסד האוכל, ולכן כדי שיהיו מותר לזרוק את השאריות בפח האשפה הרגיל, יש לחכות זמן רב, עד שהשאריות לא תהיינה ראויות אפילו למאכל בהמה (הרב י"צ רימון בדיני שאריות המזון העלה סברא, שגם לדעת הרב קוק מותר לזרוק שאריות שאינן ראויות למאכל אדם אך ראויות למאכל בהמה, מכיון שגם לאחר שמשליכים את השאריות לפח, עדיין הן ראויות למאכל בהמה). גם בשו"ת **שבט הלוי** (ב, קצט) תמה על דברי החזו"א, מניין לנו להקל בדבר שראוי למאכל בהמה ובהמה אוכלת אותו, ומחמת כן ראוי שתחול עליו קדושת שביעית, אלא שרוב בני אדם זורקים אותו? ואם היה יסוד להבנה שיש הפקעת קדושת שביעית במה שזורקין אותו, גם אם הוא ראוי לתשמיש, לא נמנעו חז"ל ללמדנו כזאת, ואדרבא פשטות המשנה לא כך (שביעית ז, ג): 'קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים וכו' יש להם שביעית' וכו' - "מוכח דהלכה קבועה היא לדורות בשביל שראויין לצביעה".

הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה א, נא. מנח"ש על המשנה ח, א) דחה את דברי שבט הלוי, "שהרי מסתבר שבשביעית צריכים להתחשב לא רק עם בהמות שבבית, אלא גם עם עוף השמים וחיות שבשדה, וכיון שכן אמאי לא נוהג שביעית בכל מיני עלין וקליפין, אפילו בהנך דלא חזו כלל לבהמה ורגילין תמיד לזורקן, דהא מכל מקום איכא ודאי חיות כאלה שהם כן אוכלין אותן?... ועל כרחך דכיון שרגילין לזורקן אין מתחשבין בכך, ולא קדשי אף אם לא חישוב לעצים. גם נקטינן דבפרחי נוי לא נוהג שביעית, ואף על פי שראויין ודאי לבהמות או לחיות ועופות". עוד כתב שבענייני שביעית אין להתחשב כלל עם האפשרות, אלא הכל תלוי אם זה באמת עומד לבהמה או לא. ובהוראות לבני ישיבת קול תורה כתב, שבעיר שאין בהמות מצויות מותר לזורק קליפות הראוים רק למאכל בהמה.

סא שאריות מזון

שנינו במשנה בתרומות (יא, ה-ח):

"ה: סובין של חדשות אסורות ושל ישנות מותר ונוהג בתרומה כדרך שהוא נוהג בחולין. המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע: ז: מגורה שפנה ממנה חטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו ונותן לתוכה חולין: ט: וכן חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח אלא נוהג בה כדרך שהוא נוהג בחולין: ח: המערה מכד לכד ונוטף שלש טפים נותן לתוכה חולין הרכינה ומיצה הרי זו תרומה"

ופירש הברטנורא, שחיטים חדשות אינן נטחנות היטב, לפי שהן לחות, ונשאר קמח הרבה מעורב בסובין. ונוהג בתרומה - בהוצאת הסובין והמורסן כדרך שנוהג בחולין, ואין כאן משום מאבד תרומה כשמשליך מה שאינו ראוי לאכילה. וכן המפנה את המגורה, מכבד כדרכו כדרך שרגילים לכבד האוצרות בעת שמפנים אותן. וה"ה בדין המערה, לאחר שעירה מהכלי ונטפו ממנו שלוש טיפין, נותן לתוכה חולין, וא"צ לקנחה יפה קודם שיתן החולין לתוכה.

העקרון העולה מהמשניות הללו הוא, שאין צריך לנהוג בתרומה בדקדקנות יתירה, אלא צריך לדקדק ולא לאבד כמויות חשובות מהתרומה, אך באופן כללי היחס לתרומה אינו שונה מהותית מהיחס הנכון שצריך להיות לאדם גם לחולין, לא לאבד לחינם אוכלים ומשקים.

לעיל ראינו שמאכלים הראויים לבהמה, ודרך האנשים לזורקם, לדעת רבים מהפוסקים לא חלה עליהם קדושת שביעית. מה יהיה הדין בשאריות הראויות למאכל אדם, אך אין דרך האנשים לשומרם, האם גם במקרה זה נאמר דמכיון שכך היא הדרך, אין בזה הפסד פירות שביעית. ומה יהיה הדין במוסדות ציבוריים שזורקים כמויות של אוכל שודאי דרך האנשים הפרטיים לא לנהוג כך, האם גם בכה"ג יכולים הם לנהוג כפי מנהגם שבכל שנה ושנה?

נראה שיסוד התשובה לשאלה זו נעוץ בהכנת איסור הפסד פירות שביעית שדנו בו בתחילת הלכה זו, אם הבעיה בהפסד נעוצה בפגיעה בקדושה, הרי שכל זמן שהקדושה קיימת אין שום היתר לזרוק את השאריות לאשפה. אולם אם האיסור מתמקד בעתידם של הפירות, הרי שלשאריות אלו ממילא אין שום עתיד, הפירות ממשו את ייעודם במהלך הסעודה, ואיש אינו מתכווין לאכלם לאחר מכן, לא שייך גם לדבר על גזל הרבים בשאריות ששום אדם אינו מעוניין באכילתם.

הרב **יואל פרידמן** (התורה והארץ ח"ו עמוד 230) סובר שהמשנה מדברת על שאריות בכמות קטנה מאוד שאין אפשרות לעשות בהם שימוש רגיל, כגון בגמר שפיכת שמן מחבית, ונותרו רק כמה טיפות שמן שאינן נשפכות בהטיית החבית. אך ברור שכמויות גדולות של שאריות פירות שאפשר להשתמש בהן, ורק האדם באופן סובייקטיבי מחליט שאין רצונו בפירות אלו, בוודאי שלא נפקע דין תרומה מהפירות והוא הדין גם לגבי קדושת שביעית.

מאידך הרב **אשר וייס** (מנחת אשר סימן לז) נשאל אודות גופים ציבוריים, ובמיוחד בתי חולים והצבא, שזורקים כמויות עצומות של אוכל משום הוראות בריאותיות לא להשאיר אוכל מארוחה לארוחה, כיצד ינהגו? והביא את דברי המשנה בתרומות לעיל, שצריך לנהוג כדרך שנוהג בחולין, וא"כ נראה עיקר שכל הגדר של שיירי האוכלין תלוי לפי המקום והזמן, וכל שלפי הנהוג דרך בני אדם לזרוק לאשפה, מעיקר הדין אין בו איסור הפסד. אלא שהביא את לשונם של כמה וכמה מגדולי הראשונים (רמב"ן, רשב"א, ר"ן בכ"ב פז): שאף שגדר ההיתר הוא שנוהג כפי שהוא נוהג בחולין, אין זה כלל גורף, דטעם ההיתר הוא מחמת שלא רצו חכמים להטריח יותר מדי, ולכן התירו לבטל מעט תרומה בחולין שמוסיף עליה בחבית (היינו ההיתר הוא נקודתי מאוד, רק מעט תרומה, ורק משום שביטול איסור הוא מדרבנן). אלא שהביא מלשון הרא"ש על המשנה למעלה, שסובין חדשים של תרומה מותר להשליכם ולאבדם אף שיש בהם הרבה קמח שראוי לאכילה, דאין זה נחשב הפסד כיון שכך הוא נוהג בחולין. וכן עולה מדברי הר"ש³⁷. והוסיף שודאי כל האמור הוא רק בשעת הדחק כשא"א לנקוט כעיקר ההלכה שלא לאבד כמות גדולה. ולמעשה יש לרוקן את שיירי האוכל שיש בהם קדושת שביעית לשקיות ניילון ולסגור אותם סגירה מעולה, וכך להניחם באשפה הכללית. בספר קדושת השביעית (הררי, נספחים, ז) הביא בשם הרב איל קרים שליט"א (הרה"ר לצה"ל) שהתייעצו עם הגר"מ אליהו זצ"ל כיצד להתייחס הלכתית למזון עם קדושת שביעית שנשאר בעגלות חימום בחדרי האוכל, שלא נאכל ע"י החיילים ושלכל הדעות ראוי לאכילת אדם. הגר"מ אליהו השיב, שמאחר שעל פי הנחיות בריאות הצבא אסור להחזיר מזון למקררים ולצרון

³⁷ אלא שהוסיף שיש מקום לעיין בגדר שיריים האם יש לזה שיעור מסויים דכאשר מדובר בכמות נכבדת של אוכל משובח ונקי מסתבר דיש בו איסור הפסד, אף אם במקום מסויים ומשום סיבות מיוחדות הדרך בחולין אכן לזרוק, ומשום כך נוהגים רבים לחשו לאיסור הפסד כשיש כמות נכבדה של אוכל משובח וראוי, ובודאי יש לחומרא זו מקום לכתחילה.

אותו שנית, הרי שהאוכל נחשב הלכתית כלא ראוי לאכילה (ואין חובה לשמור עליו בקדושת שביעית לאחר מכן).

הגר"א וייס הוסיף הערה חשובה מאוד, דמכיון שפירות שביעית עומדים לאכילה, אם ע"י הזהירות שלא להפסיד פירות שביעית יגזר שלא נאכלם כלל ונעדיף בהכרח פירות נכרים שאין בהם קדושת שביעית, יש לכך סיבה להקל באיסור הפסד. ולענ"ד נראה, שעצם העדפת פירות אחרים מראה שהזהירות היתירה אמנם יסודה בדקדוק והרצון לשמור על קדושת הפירות, אך היא אינה הגדר ההלכתי.

בשם הגר"ש אלישיב מובא (דרך אמונה פ"ה צה"ל אות כט) שאסור להפסיד פירות שביעית אפילו שיירי מאכל כל שדרך אנשים החסים על ממונם לשיירם (ואף שיש כיום רוב אנשים שזורקים שיירי מאכל, אפילו דברים הראויים לאכילה). והגר"ש ישראלי (קטיף שביעית פרק סג הע' 13. התורה והארץ ח"ג עמוד 179) סבר שאין קדושת שביעית בשאריות מזון שאין דרך בני אדם לאוכלן לאחר שנשארו, כגון: שאריות אוכל שנותרו בצלחת, ולכן לדעתו מותר לזרוק שאריות אלו ישירות לפח האשפה. (וכך גם נהג הלכה למעשה). וכן נראה דעת הגר"מ אליהו (יג, כד) "שאריות מזון של שביעית שהדרך לזרוקם לאשפה - מותר להניחם בפח האשפה, ומן הראוי לעטוף אותם בשתי עטיפות...". משמע שעיקר ההלכה שמותר לזרוקם ללא כל עטיפה לפח האשפה. עקרון זה עולה בדברי הרב אליהו בכמה וכמה מקומות, וכפי שפסק לגבי תפוח (יד, תפוח עץ), שאם אכל את רובו ומה שנשאר הרגילות לזרוקו, אין בשארית קדושת שביעית ומותר לזרוקו, וראוי שיעטפנו בשתי עטיפות. והאור לציון (עמוד מב) כתב שאין צריך לשמור שאריות מזון שבצלחת או בסיר. ובילקוט יוסף (טו, לא-לב) פסק שהמעט שרגיל להשאיר בצלחת ובקדרה אינו חושש עליו, ומותר לו לזרוקו לאשפה, אולם אם נשאר שיעור ניכר שרגילים לשמור לעצמו או לבהמתו, או להחזיר לקדרה, ועכשיו רוצה לזרוק אותו, אינו זורק לפח האשפה אלא נוהג בו בקדושה. וה"ה שמותר לשטוף סירים וצלחות שיש בהם שיריים, כל שהכמות קטנה שלא רגילים בשאר השנים לטרוח ולאסוף כמות זו. וכ"כ במשפטי ארץ (כג, י).

פח שמיטה' ⚡

בספר אורחות רבינו (ב, שמיט) מובא בשם הגאון ר' חיים קנייבסקי שבבית אביו הגדול הקהילות יעקב זצ"ל לא נהגו בפח שמיטה אלא רוקנו מה שנשאר לתוך שקית ניילון שקשרו וזרקו לאשפה, וכמו שנוהגין בתרומה בזמן הזה.

הרב אשר וייס (מנחת אשר סימן לו אות ז) הביא דבריו, ולדעתו יש עדיפות במנהג זה, מכיון "דבפח שמיטה לא נמלטנו לגמרי מחשש הפסד, דאף כאשר מחליפים מדי יום את שקית הפסולת, הלא פשוט דמה שנזרק בפח בבוקר כבר התחיל להתקלקל בערב ובפרט בימי הקיץ החמים, ואם כן כשזורקים לפח את שאריות ארוחת הערב יש כאן הפסד בידיים". וכן כאשר זורקים שאריות של

מאכלים שונים פשוט דיש בזה הפסד בידים. וודאי שאין צורך לייחד פח לכל מאכל ומאכל. ולכן לדעתו "פח שמיטה קולא הוא ולא חומרא, דכדי למנוע את הטירחה לרוקן את שאריות המזון בכל סעודה וסעודה לשקית ניילון ולקושרה, הקילו לזרוק את השאריות של כל היום כולו לפח השמיטה, אך אין כל ריעותא בזריקה לאשפה בשקיות אטומות". גם הגר"מ אליהו (יג, כט) כתב "יש מייחדים פח שמיטה בכדי לזרוק שם את שיירי מאכלי שביעית הראויים לאכילה, אולם למעשה כיום אין צורך בכך ובפרט שבמקומות רבים הזבל מובא לקבורה בעפר (כגון בירושלים), ובפרט שהדבר מרבה ביתושים וריח רע. ובכדי שלא להביאם לבזיון מקדושת שביעית - יעטוף אותם בשקית ויחזור קצת בשקית ויעטוף שוב בשקית נוספת ואז יוכל לזרוקם לפח כרגיל". והאור לציון (ב, ג) כתב שיעטוף את השאריות בנייר או שקית ניילון באופן שלא ימאסו בזריקתן לאשפה, ויניחם כך באשפה. וכ"כ בהליכות שמיטה (ד, יא).

אולם החוט שני (הל' תרומות יא, טו) סובר שאין להניח את השאריות מפירות שביעית בתוך שקית ניילון סגורה בתוך האשפה, מכיון שיתכן וישרפו או יאבדו את השאריות קודם שיפסדו ואיכא מכשול. ולכן יניחו את כל השאריות של שביעית בתוך כלי אחד, ואף שיקלקלו אחד את השני במשך הזמן, לית לן בה, כיון שבזמן ההנחה אין שום קלקול אלא הוא גרמא בלבד. אך אין להניח את הקליפות במקום שחלק מהאשפה כבר מקולקלת, שאז עצם ההנחה בסמוך להם כבר מקלקלת את השאריות שנמאסין מיד. וכ"כ הרב י"צ רימון (דיני הפירות הקדושים, שאריות המזון) שהפתרון האידיאלי הוא כלי לשמירת קדושת שביעית, ובכלי זה שמים שקית, ובה מניחים את שאריות האוכל עד שירקבו. לפני כל ארוחה יש להניח נייר סופג או עיתון שיפריד בין השאריות הישנות ובין החדשות, ולאחר יום או יומיים יש לקשור את השקית ולהשליכה לפח. ומובא בשם הגר"ח קנייבסקי (מובא ב'פירות שביעית' פרק יט הע' א) שבתחילה היו נוהגים בפירות שביעית כפי שנוהגים בפירות תרומה, לעטפם ולהשליכם לפח, ובאמת די בכך, אך אכשרי דרי ונוהגים להניח בפח מיוחד. והילקוט יוסף (טו, יב) כתב שיש מחמירים ומייחדים פח מיוחד לשיירי פירות שביעית אחר שכרך אותם, ורק אחר שנרקבים זורקים אותן לפח האשפה, ותע"ב.

בספר **קדושת שביעית** (הררי, י, לו) הביא את היתרונות והחסרונות שבכל פתרון: היתרונות שבקופסת השמיטה: השאריות לא נזרקות לפח לפני שהן נרקבות. יש לשאריות מקום כבוד בקופסת השמיטה. וכן אין צורך להחליף הרבה שקיות. החסרונות: פ"ש ישנים עלולים לקרב את הרקבון בפ"ש טריים. שאריות שונות זו מזו (כגון מרק, קליפות וכד') מתערבות יחד ונמאסות באכילה. וכן עלול להביא ליתושים וריח לא טוב. ולא ניתן לעשות הרבה קופסאות שמיטה לכל מין לחוד. היתרונות של הנחה בשקית ניילון: אין צריך להמתין עד שירקבו אלא מניחים מיד בפח האשפה. אין חשש שפ"ש ישנים ירקבו פ"ש ישנים. ניתן להניח כל שארית בשקית נפרדת. החסרונות שבשקית ניילון: עלולות להתפוצץ במכונות האשפה ולהתערב עם שאר האשפה,

צריך לדאוג תמיד לשקית חדשה, יש הסוברים שהנחה בשקית וזריקתה לפח נחשבת כהפסד בידים.

קדושת הקליפות

שנינו במשנה שביעית (ז, ג) "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין - יש להם שביעית ולדמיהן שביעית".

הרמב"ם (פי"א מהל' תרומות ה"י) פסק לגבי שאריות תרומה "קליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון, אף על פי שאין בהן אוכל; וקניבת ירק שמשליכין בעלי בתים - הרי אלו אסורים לזרים. אבל קניבת ירק שמקנבים הגננין מותרת לזרים. קליפי פולין ושומשמין - אם יש בהן אוכל אסורין, אין בהן אוכל מותרין".

הרמב"ם מחלק בין קליפות של אבטיח, אתרוג ומלפפון שגם אם אין בהם אוכל, הרי הם אסורים לזרים. ובין קליפות פולין ושומשמין, שאם אין בהם אוכל הרי הם מותרים. מה החילוק ביניהם? טעם הדבר, משום שקליפות של פולין ושומשמין אינן ראויות כלל לאכילה, ולכן מותרים לזרים. משא"כ קליפות של שאר המינים שראויים לאכילה ולכן אסורים לזרים. הרמב"ם כאן לגבי הלכות שביעית, למד מהלכות תרומה "הקליפין והגרעינין שמותרין בתרומה לזרים, אין קדושת שביעית חלה עליהם והרי הן כעצים, אלא אם כן ראויין לצביעה".

התוספתא (ז, ב) לומדת שבשביעית פסולת אוכלים כאוכלים (משא"כ במעשר שני). **המקדש דוד** (סימן לה) ביאר דמכיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם, הוי ליה פסולת אוכל, ומכיון ששביעית חלה על פסולת אוכלת, יש בהם קדושה. אולם החסדי דוד ביאר את התוספתא, כגון קש ותבן שהם פסולת אוכלין חל עליהן קדושת שביעית, כמבואר במשנה בכמה דוכתי, מה שאין כן במעשר, דקש ותבן פטורים לגמרי. **ובדרך אמונה** (ביה"ל ה, יט) ביאר שפסולת פרי היינו בוסר, דגבי מעשר פטור עד שיגיע לעונת המעשרות, ואילו גבי שביעית משיוציא מים יש בו כבר קדושת שביעית.

הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה א, נא. מנח"ש על שביעית ח, א) ביאר שיש מקום קצת להחמיר בקליפי תפוז ולימון משום שבתחילה הם היו טפלים לפרי ונתקדשו, לכן כל זמן שראויים עדיין לבהמה לא פקעה הקדושה מהם, אך בשאר שאריות שמתחילת ברייתן אין רגילות להחשיבם למאכל בהמה וזורקים אותם, מסתבר דלא חל על זה שום קדושה (ונראה שכך יש להסביר את החילוק המובא ברמב"ם לעיל בין סוגי הקליפות). בשו"ת **ציץ אליעזר** (ב, יז) העלה סברה נוספת לגבי קליפות תפוזים וכד' שניתן עדיין להשתמש בהם כדי לעשות סוכריות, ולכן יהיו קדושות בקדושת שביעית גם אם כעת הן אינן ראויות למאכל אדם. גם **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר סימן יב) סובר שאמנם מעיקר הדין אין חיוב לאכול את קליפות או שאריות התפוז, אולם כיון שהקליפות הללו ראויות למאכל בהמה, ואפילו למאכל אדם מכינים מהם ריבות או 'מסוכרים' וכד', לכן ראוי לשמור אותם בקדושת

שביעית. אולם הילקוט יוסף (טו, טו) סובר שמעיקר הדין אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית. והוסיף לגבי קליפות של בננה שמעיקר הדין אין בהם קדושת שביעית, אך המחמיר תע"ב, והיא חומרא. וכ"כ בשו"ת דברי דוד (טהרני, ח"ג יו"ד סימן נט אות יב).

החזו"א (יד, י) סובר שמותר לקלף גם פירות שאפשר לאכול עם הקליפה, כגון תפוחים (כמובא במשנה תרומה יא, ד' ומקנב בירק כל שהוא רוצה, ודין שביעית כתרומה). אך קליפות אלו יש בהם קדושת שביעית, שהרי יש בה אוכל, ולכן יניחם בכלי עד שיתעפשו ויפסלו מאכילת אדם, ואז מותר להשליכם. גם הילקוט יוסף (טו, יג) כתב שמותר לקלף פירות וירקות של שביעית כדרך שמקלף בשאר השנים, וא"צ להקפיד שלא לקלוף גם מעט מהפרי. ואף בקליפות הראויות למאכל אדם. אך יש להקפיד ולשמור על הקליפות הראויות למאכל אדם ולזורקם רק בתוך שקית בפנ"ע. וכ"כ עוד פוסקים רבים.

גרעינים

במשנה בשביעית (ז, ג) מובא שיש קדושה בגרעינים. וביאר הר"ש "גרעיני שאר פירות כגון תמרים וזיתים ושייך בהו שביעית, דקליפי אגוזים חזו לצביעה וגרעיני זיתים ותמרים חזו להסקה וחזו נמי לבהמה". וכן ביאר הרא"ש, ברטנורא ועוד.

הרמב"ם (פי"א מהל' תרומות הי"א) פסק "גרעיני אתרוג מותרים; גרעיני זיתים ותמרים וחרובין אף על פי שלא כנסן הכהן הרי אלו אסורין לזרים; ושאר הגרעינים, בזמן שכנסן ויש בהן לחלוחית למצוץ אותן - אסורין לזר, ואם השליכן מותרות".

החכמת אדם (שערי צדק פרק יז) פסק את דברי הרמב"ם בתרומות לגבי שביעית, ולכן גרעינים שמשליך אותם, אין בהם קדושה והרי הם כעצים. גם בשם הגר"ש אלישיב מובא (משפטי ארץ פרק כג הע' 9) שגרעינים שדבוק עליהם מבשר הפרי, אם הוריד היטב את הפרי הדבוק בהם, אע"פ שנשאר עליהם מעט פרי, אינו צריך לטרוח ולהוריד את השאר ויכול להשליכם לאשפה. אך כל זמן שחושב לאכול את שיירי הפרי הדבוקים בגרעינים, או שנשארה דבוקה לפרי כמות גדולה מבשר הפרי, עדיין הם בקדושתם, ויניחם בפח שמיטה. דבריו מבוססים על דברי התוספות בזבחים (פו. ד"ה ופליגא) הסוברים שגרעיני תרומה שיש עליהם מבשר הפרי, כל עוד הכהן מתכוון לאוכלם, יש עליהם קדושה הם אסורים לזרים. גם הילקוט יוסף (טו, יח) העלה שהעיקר שאע"פ שנשאר מעט מהפרי דבוק לגרעין, מכיון שבדרך כלל גרעינים אלה מיועדים להשליכם לאשפה, אין בהם קדושת שביעית, ומותר לזורקם לאשפה כרגיל.

אולם הגר"מ טיקוצ'ניסקי (ספר השמיטה ז, ג) סובר שגרעיני פירות שיש בתוכם מאכל, כגון גרעיני שזיפים ואפרסקין או שהם רכים כגון גרעיני תפוחים, או שנשאר סביבותם לחלוחית הפרי, כגון של תמרים וזיתים - אסור להפסידם שעדין ראויים למאכל. וכן נראה מדברי החזו"א (יד, י). גם **האור לציון** (ב, ד) פסק שגלעיני זיתים שנשאר בהם מבשר הפרי, יש לנהוג בהם קדושת שביעית.

הגר"מ אליהו (יג, לג-לד) סובר שמותר לאכול פירות שביעית בכל דרך מקובלת למרות שבכך עלול להיגרם הפסד לחלק מהפרי. ולכן האוכל תפוח או שזיף ונותר מעט מהפרי צמוד לגרעינים, מן הראוי שיימנע מלזרוק את השארית לפח אלא יעטוף אותה בשקית ואז יזרוק, למרות שמעיקר הדין אין בה קדושת שביעית.

סג הבדלה ביין של שביעית

דעת **הרא"ה קוק** (שבת הארץ קונ"א סימן כב) שלכתחילה אין להבדיל על יין שביעית משום שנוהגין נשים שלא לשתות מכוס ההבדלה, וחשיב ממעט באכילתו אם אין המבדיל שותה כל הכוס. אולם בשו"ת משנת יוסף (ב, מ) דחה דעה זו, "יש לומר שמנהג הנשים הוא רק לא לשתות מעצם כוס ההבדלה, אבל אם מחזיר שיור הכוס לצלוחית, ומתערב עם שאר היין, דומני שאין קפידא. ואם כן מה שלא שותות מהכוס עצמו לא הוי ממעט באכילתו, כי את הכוס צריך המבדיל לשתות שהרי בירך עליו, ואם ירצה לשייר יחזירו לצלוחית... היוצא לנו מהאמור שמותר להבדיל על יין של שביעית".

כתב **הרא"ה קוק** (שבת הארץ קונ"א סימן כב) "ראוי לעורר שאין למלא כוס ההבדלה (מיון של שביעית) יותר ממדתו לסימן ברכה, שנשפך ומאבד פירות שביעית, וכן בארבע כוסות במנהג שפיכת היין בסימני דצ"ך". וכ"כ **בילקוט יוסף** (טו, נח) שרק בדברים המיועדים לאכילה ושתיה שייך לומר 'דרכו בכך', אך לשימושים אחרים לא שייך לומר שדרך העולם לנהוג כך באוכל או במשקה.

אולם הגר"מ אליהו (יג, מג-מד) סובר שמותר לשפוך לכוס מעט יותר מתכולת כוס ההבדלה לסימן ברכה. וכן מותר לכבות את הנר ביין, אך ישפוך בצמצום. וכ"פ **האור לציון** (ב, ו), מכיון שכך הדרך לעשות בכל השנים.

סג נתינת פירות שביעית לילדים

כתב הבית **רידב"ז** (ה, א) שמותר לתת מאכלי שביעית לילדים משום שאין איסור לגרום הפסד לפירות שביעית, ולדעתו הוא הפסד בגרמא. ו**הרב זילבר** (הל' שביעית, ביה"ל לסימן ה) סובר שגרום הפסד אסור, אך מ"מ מותר לתת לתינוק משום דהוי דרך אכילה. וכ"ד **הגר"מ אליהו** (יג, טו). קטיף שביעית פרק סג הע' 29). גם **בילקוט יוסף** (טו, כד-כה) פסק שמותר לתת פירות שביעית לתינוק אע"פ שמפסיד את הפרי, ומ"מ על האב לחנך את בניו הקטנים שהגיעו לחינוך, שלא יבזבזו את האוכל שיש בו קדושת שביעית, שגם באיסור דרבנן אין לאב להרגיל את בניו לעבור על איסורים. וכ"ד **הגרי"ש אלישיב** (אשרי האיש יו"ד ח"ב עמ' רט).

בחוט שני (ה, ה) דימה נידון זה לנתינת חגב בשבת לתינוק כדי שישחק עמו (שבת צ:), ששם ישנו איסור שמא ימות החגב ויאכל אותו התינוק. ומשמע שאע"פ שנותן לו ע"מ לשחק, אם יש חשש שיאכלנו, הרי שאסור ליתנו לו. וא"כ גם לעניין שביעית כשנותנו לו ע"מ לאכול ומסתמא התינוק

יפסדנו הרי שנותן לו לאבדו! לכן ביאר שאם נותן לתינוק מאכל לאכול ולא לשחק, והתינוק אוכלו כדרך אכילתו בשאר השנים ורק בדרך אכילתו נפסד קצת מהפרי, אין זה חשוב כנותן לו להפסד, כיון שנותן לו כדרך אכילתו בשאר השנים, ומ"מ כשוראהו צריך להפרישו. אבל אם נותן לו מאכל שיודע שהתינוק רק משחק עמו ואוכל ממנו קצת, הרי זה כנותנו לאיבוד, והדבר אסור גם למ"ד שגרם הפסד מותר.

עירוב פירות שביעית וביטולם

כתב הגרש"ז **אורבך** (מנחת שלמה א, מו) בשם **האבני מילואים** (תשובות סימן יח) דכשמבטל תרומה ברוב חולין הוי ליה כאילו הוא מאבדה בידים, ולכן כתב שם דלבד מזה שהוא עובר אהא דאין מבטלין איסור לכתחלה עובר נמי אעשה ד'ושמרתם את משמרת תרומתי'. ולפ"ז רצה ללמוד לפירות שביעית שקראן הכתוב 'קודש' ואנו מזהירים על הפסדם, שאסור לערב פירות שביעית עם פירות של שאר שנים, גם אם דעתו לאכול את כל התערובת בקדושה, כיון דסו"ס פקע מדאורייתא קדושת שביעית, ונהפך הכל להיות חולין. אך דחה הבנה זו, שבשביעית מקפידים רק על הפסד ממש ולא על הפקעת קדושה. וטעם הדבר, "שעיקר איסור הפסד לא מחמת קדושה הוא, אלא מסתעף רק מן ההפקר דכיון דמהפקירא הוא דקא זכי לכן לא זכתה לו בהן התורה אלא לאכילה ולא להפסד, אבל לא מצינן בשום מקום שחייבתו תורה לאכלן דוקא בקדושה, מה שאין כן אכילת תרומה דכעבודת בית המקדש דמי, מזהירין שפיר לשמור גם על קדושתן".

הלכה כב':

"הצורר תבלין של שביעית ונותן לתוך התבשיל, אם בטל טעמן הרי אלו מותרין לכל דבר, ואם נשאר בהן טעם עדיין הם בקדושת שביעית"

דיני תבלינים בשביעית

איתא בתוספתא (ו, ד) "צורר את התבלין ונותן לתוך התבשיל אם בטל טעמן מותרין ואם לאו אסורין".

הנידון כאן הוא על התבלין, עד אימתי נחשב שיש בו טעם לעניין שחשוב למאכל שחלה עליו קדושת שביעית, בתוספתא וברמב"ם מובא שכאשר טעמו אינו מורגש הרי הוא כעץ בעלמא ואין בו קדושה.

מהאמור עולה שעל התבלינים חלה קדושת שביעית. וכ"כ הילקוט יוסף (טו, מב), קטיף שביעית (ה), משפטי ארץ (יד, א).

כתב בשו"ת **משנה הלכות** (ט, שכ) שמלפפונים חמוצים שכבשו אותם בתבלינים שונים, ואחד מהתבלינים יש בו קדושת שביעית, צריך לנהוג במלפפונים קדושת שביעית. וכ"כ הילקוט יוסף

(טו, מא). והוא משום הכלל 'טעם כעיקר', והיינו טעם התבלין הקדוש בקדושת שביעית מתפשט בכל המאכל, ומחיל עליו את דין התבלין.

הלכה כג':

"אין נותנין תבן וקש של שביעית לא לתוך הכר ולא לתוך הטיט, ואם נתן ה"ז כמבוער, תנור שהסיקוהו בתבן ובקש של שביעית יוצן, ומשתרד רביעה שנייה במוצאי שביעית נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית"

שימושים שונים בקש ותבן של שביעית

איתא בתוספתא (ה, יא-יב):

"תבן של שביעית אין נותנין אותו לא לתוך הכר ולא לתוך הטיט אם נתנוהו אחרים הרי הוא כמבוער. תנור שהסיקו בתבן ובקש של שביעית יוצן"

הראב"ד סובר שדוקא אם ישן על גבי הכר אז הוי כמבוער, אבל כל זמן שלא ישן על גביו אינו כמבוער, וצריך להסירו מהכר ולנהוג בו דין קדושת שביעית כדינו. וכ"כ **פאת השולחן** (כה ס"ק לו), **ערוך השולחן** (כד, לב) ועוד. ולדעת הערוה"ש כיון שישן פעם אחת על הכר, הרי הוא כמבוער.

במשפטי ארץ (כה, יב) כתבו שאסור לעשות כר או מזרון מתבן וקש של שביעית, אך מותר לשוטחם כדי לשכב עליהם, כל זמן שאינם מתקלקלים ממאכל בהמה.

החזו"א (יג, ח) הוכיח מדברי הרמב"ם שעשיית כלי נחשבת כביעור החפץ וכילוי, ולכן ביאר החזו"א שאין קדושת שביעית חלה על רהיטים מעץ, מכיון שכל דבר שייעודו ביעור וכילוי אין בו קדושת שביעית כלל, וה"ה לגבי רהיטים, מכיון שעשיית כלי חשובה כביעור, הרי שעצים אלו מיוחדים לביעור ואין בהם קדושת שביעית כלל.

פרק ו' - מכירת פירות שביעית ודמי שביעית

ובו ט"ו הלכות

הלכה א':

"אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית וילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה"

גדר איסור סחורה בגידולי שביעית

שנינו במשנה שביעית (ז, ג) שאין עושים סחורה בפירות שביעית, ולכן אסור לצבוע לצבוע בגידולי שביעית ע"מ לקבל שכר, שהרי הוא עושה סחורה בפירות שביעית. המקור לאיסור הסחורה נלמד בגמ' בע"ז (סב.) מהכתוב 'לאכלה', ודרשו 'לאכלה ולא לסחורה'.

הרמב"ן (ספר המצוות, נוספות מצוה ג) סובר שאיסור זה הינו מהתורה, דהוי לאו הבא מכלל עשה. וכ"כ **רש"י** (קידושין כ. ד"ה אבקה), ו**תוספות** (שם). וכ"כ **הערוה"ש** (כה, ב). אולם מדברי **הר"י מלוניל** (סוכה לט. ד"ה הלוקח) משמע שאיסור סחורה הוא מדרבנן, שמא לא ישמר דין הביעור. וכ"כ מהר"צ חיות (ר"ה כב. ד"ה וסוחרי) בדעת **הערוך** (ערך אבק). **המאירי** (קידושין כ.) הסכים שאיסור הסחורה הוא איסור עשה מהתורה, אך בר"ה (כב.) כתב "הואיל ולא נתפרש בתורה בהדיא, כמדברי סופרים הוא נחשב". והוא כדרך המשלבת ומאחדת את השיטות [שורש מחלוקת הראשונים בהבנת דברי הגמ' בקידושין כ. המכנה את איסור הסחורה כ'אבק שביעית', הערוך הבין שהביטוי דומה ל'אבק ריבית' האסור מדרבנן בלבד, ושאר הראשונים ביארו שהאיסור מהתורה, וכינוהו 'אבק' משום שאינו מעיקרי איסורי השביעית].

בתוספות רא"ש (סנהדרין כו. ד"ה משרבו) מובא, "דלא חשיב לסחורה אלא כשקנה על מנת למכור ולהרויח, אבל לוקט ומוכר שרי", לדעתו דווקא דבר שהוא כדרך הסוחרים אסור, ולכן אדם פרטי שליקט ורוצה למכור, אין בכך איסור, ודווקא כשקונה על מנת למכור ולהרויח, או שלוקט ע"מ למכור, הרי מעשיו מוכיחים שעושה כסוחרים, ואסור. וכ"כ **הר"ש סיריליאז** (ז, א ד"ה ומוכר), **חכמת אדם** (שערי צדק יח, ב) ועוד. **המשנה ראשונה** מגדיר באופן אחר את איסור הסחורה בשביעית, שרק כשקונה הרבה ביחד ומוליך ממקום הזול למקום היוקר אסור.

מהותו של איסור הסחורה

המהר"ם בן חביב (כפות תמרים סוכה מ:) כתב "אבל איסור סחורה הוא ענף ממצות שביעית, ולא אסר סחורה אלא כדי שלא יחרוש ויזרע, וכיון דאין סחורה לא יחרוש ויזרע. ונמצא דעיקר האיסור הוא בעבודת קרקע אבל סחורה הוא איסור קל, ולכך נקרא אבקה של שביעית". לדעתו עיקר איסור הסחורה הוא ע"מ שלאנשים לא יהיה כדאי לזרוע לחרוש ולקצור.

רש"י (סוכה לט. ד"ה אין. בכורות לא: ד"ה הלוקח) ביאר שאיסור הסחורה נובע מחובת הביעור, שאם יעשה סחורה בפירות שביעית יצניע את הפירות לאחר השביעית כדי להעשיר. אולם תוספות (שם ד"ה שאין) הקשה עליו, שאם דברי רש"י נכונים, מדוע כל הצמחים הקדושים בקדושת שביעית, ואין בהם חובת ביעור אסורים ג"כ בסחורה? ובאמת בשו"ת מנחת יצחק (ח, ק) הביא בשם **הפני יהושע** (ב"ק קא:) שאה"נ באותם מינים שאין להם ביעור מותרת הסחורה לפירוש רש"י. **והשבט הלוי** (ד, רלב) כתב שגם לדעת רש"י יש איסור סחורה בצמחים שאין בהם ביעור, כי חוששים שלא ישמור על הכסף בקדושתו. ונקט 'ביעור' כיון שדיבר על פירות שאוכלים אותם. **המקדש דוד** (סימן כא) סובר שיש לסיים את אכילת כל צמחי השביעית בשביעית, גם את אותם המינים שאין להם ביעור, וחובת הביעור חלה רק על צמחים מסויימים (ומ"מ כתב שלדעת רש"י איסור הסחורה חל רק בשביעית, אך אם ליקט פירות בשמינית לא שייך איסור זה).

שיטה נוספת שמובאת **ברשב"א** (ע"ז סב. ד"ה נמצא) שמותר למכור פירות שביעית ולקנות בדמיהם דברים הנאכלים שאפשר לבערן, אך אסור לקנות בדמי שביעית עבדים וקרקעות או כסות וכלים, מכיון שאינם נתפסים בקדושה. וכ"כ **הריטב"א** (סוכה לט. ד"ה גמרא) שאין שום איסור למכור פירות שביעית בדמים, ובלבד שינהג בהם קדושת שביעית, וכל האיסור הוא לקנות בהם דברים שאין קדושת שביעית נוהגת בהם.

על אילו גידולים חל איסור סחורה

הרמב"ם (ה, כ) כתב "מרחץ שהוסקה בתבן ובקש של שביעית, מותר לרחוץ בה בשכר". יש להבין מדוע לא נאסרה הרחיצה במרחץ זה, הרי היא הוסקה ע"י תבן וקש הקדושים בקדושת שביעית, ונאסרה הסחורה בהם?

הכסף משנה (שם) מבאר "לא נאסרה סחורה אלא בדבר שראוי לאכילה, וכדדרשינן 'לאכלה - ולא לסחורה'". אך הבינת אדם (שערי צדק יז הערה ג) התקשה, שהרי אסור לשרוף קש ותבן משום טעם זה: 'לאכלה - ולא להפסד', אף על גב דהוי מאכל בהמה! לכן ביאר דס"ל לרמב"ם דזה לא הוי סחורה, כיון שאין הדבר בעין.

בשו"ת **נבחר מכסף** (יו"ד סימן כג) כותב הרב יאשיהו פינטו, שאיסור הסחורה מתחיל רק מהשלב שהפירות גדולים 'כפול הלבן', אך קודם לכן מותר לסחור בהם, משום שהאיסור הוא 'לאכלה ולא לסחורה', ורק משהגיע לשיעור האכילה חל איסור הסחורה (כפי שאיסור קציצת האילן נלמד מ'לאכלה ולא להפסד' ולכן קודם שיש פירות על העצים אין איסור לקוצצו). ובתורת הארץ (ח, סג) הביא את דברי **הגרצ"פ פרנק** שכתב שמן התורה אין איסור סחורה לפני שהגיעו לשיעור גידול זה, אבל יש איסור מדברי חכמים (וחכמים לא גזרו על מכירה לחשוד בשלב זה). **תורת הארץ** עצמו סובר שיש איסור סחורה מן התורה גם בשלב גידול זה (המשנה אסרה למכור לחשוד רק משלב שהפירות הגיעו לעונת המעשרות, כי עד שלב זה ממילא אסור לקטוף את הפירות, וכשהם מחוברים אין אפשרות לזכות בהם).

✎ איסור סחורה - על המוכר או על הקונה?

כתב המאירי (סוכה לט.) על דברי המשנה שהלוקח לולב מחבירו בשביעית - נותן לו אתרוג במתנה, לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית. דמכיון שאין עושים סחורה בפירות שביעית, ועמי הארץ חשודים בכל אלו, לכן "אסור ליקח פירות שביעית מעם הארץ, שמא שביעית הם והוא נעשה על ידינו סוחר בהם". מדבריו משמע שהמוכר הוא הנכשל באיסור, אך יתכן שגם הקונה עובר. מהר"ם בן חביב (כפות תמרים שם) כתב במפורש שאיסור הסחורה הוא על המוכר. וכ"ד הנודע ביהודה (אהע"ז מהדו"ק סימן עז). וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (א, מד), ובמנחת אשר (סימן יג אות ב). גם החוט שני כתב שנראה פשוט שאיסור סחורה הוא על המוכר ולא על הקונה, משום שהמוכר משתמש ומנצל את פירות השביעית כדי להרוויח ממון, אבל הקונה אינו משתמש בפירות שביעית כדי להרויח, ואדרבה הוא קונה פירות שביעית כדי לאוכלם בקדושתם, ואין לומר שגם הקונה עובר על האיסור מכיון ששותף במעשה המכירה, זה אינו, משום שיסוד איסור סחורה הוא מה שמנצל את הפירות להרויח וזה שייך רק במוכר ולא בקונה.

בשו"ת מנחת שלמה (א, מד) הביא את דברי המבי"ט (א, כא) שלדעתו חייבים לנהוג קדושת שביעית גם בגידולי גויים בא"י, ומ"מ מותר לאותם אנשים לקנות או למכור פירות שביעית למי שאינו נזהר, וכשהקונה סובר כשיטות שבפירות יש קדושת שביעית, והמוכר סובר כשיטות שאין בהם קדושת שביעית - מותר לקונה לקנות מהמוכר. ומבואר "דלא חייש כלל לזה שהלוקח מבקש את המוכר לשקול, וגם מכשיל אותו באיסור סחורה שיש רק על המוכר".

אולם המקנה (קידושין נב.) סובר שאיסור הסחורה חל גם על הקונה, ולכן כשאשה מינתה שליח שיקבל עבורה קידושין, והאיש רוצה לקדשה בפירות שביעית, הרי שהשליחות בטלה, משום ש'אין שליח לדבר עבירה', ואם האיסור היה רק על המוכר, הרי שהשליח לא עובר על שום איסור, ושליחותו לא היתה בטלה. וכ"כ בשמיטה כהלכתה (ד, ב) בשם החזו"א.

✎ מכירת דבר מועט

כתב הרמב"ם "ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר". וביאר הר"י קורקוס שלא אסרו אלא כשלוקח הרבה ביחד כמנהג הסוחרים, אבל אם מוכר מעט לקנות בו דבר מאכל מותר, שאין זו סחורה.

התוספות (ע"ז סב. ד"ה נמצא) הביאו בשם ר"י שאיסור הסחורה בפירות שביעית "היינו לקנות הרבה ביחד להוליך ממקום הזול למקום היוקר... אבל אם הוא לוקט למכור על יד לקנות בו דבר אכילה אין דבר זו סחורה". עוד כתבו (סנהדרין כו. ד"ה ימכרו) "דסחורה היינו כשמוכרה בשוק, כעין חנות דדמי לסחורה. אבל פעם אחת כעין אקראי בעלמא ליכא משום סחורה" (ולכן יש הו"א בגמ' שימכרו פירות שביעית שנתעברו בתרומה). ובתוספות רא"ש (שם ד"ה לא) כתב שעוברים על איסור סחורה רק כשקנה ע"מ למכור ולהרויח, או כשמוכר בשוק.

מנגד, דעת הר"ן (ע"ז כד. בדפי הרי"ף ד"ה כל) "בטובת הנאה פורתא דכי האי גונא לאו סחורה מיקרי שאין זה כעין מקח". וביאר **הרב קוק** שנראים הדברים דהיינו כל שאינו לוקח את המחיר בשלמותו, כי אם בפחות משוויו, אין זה דרך סחורה ומותר. והוסיף, שלדעה זו נראה שמותר למכור באופן זה אפילו סחורה מרובה. עוד כתב ש'טובת הנאה' יש אומרים שהיא הנאה של דברים ותשואות חן בעלמא, אבל טובת הנאה של ממון, אפילו אם הוא דבר מועט לגבי הערך של הדבר הניקח בו ג"כ אסור, שזוהי מכירה גמורה (כן הביא הר"ן בשם **הראב"ד** "בטובה ושלא בטובה טובת דברים")³⁸.

מה השיעור של 'דבר מועט'? **הכסף משנה** כתב שהוא מזון של שלוש סעודות (ולמד כן מדברי הרמב"ם לקמן פ"ח הי"ב בעניין האיסור לקחת פירות שביעית מע"ה, שמותר לקחת ממנו מעט כדי מזון ג' סעודות). וכ"כ **החכמת אדם** (שערי צדק יח, א), **הרב קוק** (שבת הארץ). וכ"כ **בילקוט יוסף** (יו, ו) שמותר למכור מעט מפירות שביעית, כמו מזון ג' סעודות. [יש להעיר כאן, שמדברי התוס' סוכה לט. ד"ה יותר, משמע ש'שלוש סעודות' הוא שווי כספי, שהרי לגבי אתרוג כתב שהוא חשוב ליותר מג' סעודות]. אך **החזו"א** (כו, סדר השביעית ו) סובר שהוא כמות שאדם רגיל להביא לביתו לכמה ימים. גם **הפאת השולחן** (כו סק"ב) חלק על הכ"מ בזה, דשם בפ"ח מיירי לענין מסירת דמי פירות שביעית לעם הארץ, והיא ענין אחר מאיסור סחורה.

הפאת השולחן (סימן כו סק"ב) סובר שמותר גם למכור יותר ממזון שלוש סעודות, כגון שקנה ע"מ לאכול והותיר (ע"פ המשנה בשביעית ז, ג), במקרה כזה מותר למכור משום דלא חשיב סחורה. **בתורת הארץ** (פ"ח אות נב) סובר שכמות ההיתר שהותרה בכה"ג היא "כל שאין אורחא דסחורה בכגון זה".

בדין 'מכירה בהבלעה' עיין לקמן פרק ח הלכה יא.

סחורה בפירות שהגיעו מגוי

כתב בשו"ת **המבי"ט** (ג, מב/א, שלו) שאיסור 'לאכלה ולא לסחורה', הוא דווקא בפירות ישראל שלקחום מן ההפקר, משדות ישראל. "אבל מה שלקח בדמים פירות שביעית מן הגוי הרי תחילתו בסחורה, ומצי למימר: 'אתינא מכח גברא דלא מצית לאשתועי דינא בהדיה'". והיינו, מכיון שאין על הגוי איסור סחורה, מותר לסחור בפירות שהגיעו מגוי. ומהר"ם בן **חביב** (תוספת יום הכיפורים, יומא פג.) הוסיף, שסחורה בפירות שמכר הגוי מותרים ג"כ משום ששביעית בזה"ז דרבנן, לא ראו להחמיר בכה"ג.

המהרי"ט (א, מג) התיר לקנות פירות מגוי משום שאיסור הסחורה נובע מהקדושה שיש בפירות ובכסף, אך כל כסף שהוא ביד הגוי נפקעה קדושתו ולכן מותר בסחורה.

³⁸ אך **הפאת השולחן** (סי' כו סק"ו) סובר שלדעת הרמב"ם גם בטובת הנאה אסורה למכור, ו**החכמת אדם** (יח, ה) כתב "ואם מוכר בשביל טובת הנאה צריך עיון".

הרב פערלא (ביאור על ספר המצוות לרס"ג, עשה סא) כותב שלדעת הרמב"ם איסור סחורה הוא חלק מהאיסור לקצור ולבצור לצורך סחורה, ולכן אם הגוי בצר את הפירות, או שנשרו הפירות מאליהם, אזי איסור הסחורה לא חל. ואף אם יהודי אחד קטף את הפירות ויהודי אחר מוכר, אין בו איסור סחורה על המוכר, עד שיקטוף בעצמו וימכור. **האור שמח** (פ"ח מהל' מאכ"א הי"ז) מבאר דמכיון שעיקר איסור סחורה נובע מחובת ההפקר, וגוי אינו חייב בהפקר זה, לא נוהג בו איסור סחורה. וה"ה לישראל הבא מחמתו, אינו מצווה באיסור זה.

גם **הברכי יוסף** (שלא, י ד"ה שוב) סובר שאין איסור סחורה בפירות של גוי, גם לדעת הסוברים שיש בהם קדושת שביעית. וכ"ד **הרב קוק** (קונ"א סימן א אות א. משפט כהן סימן סד) ו**האור לציון** (ב, יד). **הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה עמוד מח) סובר שאין להקל באופן גורף בסחורה גמורה, אך אפשר להסתמך על כל הדעות המקילות באיסור סחורה.

אולם הר"ש סיריליאנו (ו, א ד"ה ועכשיו) סובר שיש איסור סחורה גם בפירות של גויים. וכ"ד **החזו"א** (סימן כו, סדר השביעית אות ג). אמנם מכיון שללא סחורה ורווח לחנוונים ומשווקים אין בידינו להמציא פירות וירקות להמון העם, כדי לפתור קושי זה הנהיג החזו"א שיהא בעל החנות שליח הלקוחות לקנות עבורם מן הגוי, ונמצא שאין הוא עושה סחורה לקנות ולמכור אלא הוא שליחם לקנות בשבילם, והלקוחות חותמים על שטר שליחות שבו הם ממנים אותו להיות שליחם.

✎ איסור מכירת פירות שביעית בחנות ובשוק

איתא בתוספתא (ו, יד) "ובלבד שלא יעשהו פלטר". ובירושלמי (ז, א) מובא "מהו 'ובלבד' שלא יעשו פלטר"? שלא יהא מזבין בההוא אתר בכל שנה. ואית דבעי מימור דלא יהא מזבין בכל שעה".

וביאר **המנחת יצחק** שלא יהא מזבן בההוא אתר בכל שנה, כלומר שלא יקבע עצמו למכור באותו מקום בכל שנה ולהיעשות כפלטר המוכר על יד על יד, דזה נראה עושה סחורה תמיד בהן, שהרי בכל שנה הוא מתעסק בכך, וא"כ אסור בשביעית. והביא את הדעה המובאת בירושלמי שלא התירו אלא בהזדמנות פעם או פעמים, אבל לא בכל שעה שזה כעושה סחורה בפירות שביעית.

כתב **הרא"ה קוק** (שבת הארץ ו, ב, כתב יד) "וכל זה שמותר כשבנו מוכר - זהו אם מוכר דרך ארעי, אבל אסור להעמיד חנות בשוק למכור את מה שלקח או אפילו מה שלקט אביו לעצמו". וכאן כתב "...רק שאסור למכור במקום אחד קבוע תמיד".

גם **תוספות** (ע"ז סב. ד"ה נמצא) הביאו את האיסור למכור בשוק, והוסיפו: "ויש ליתן טעם למה אסור יותר בשוק, שכשמעמיד חנות בשוק דומה יותר שמשתכר בפירות שביעית". והביא דבריו **בפאת השולחן** (כו, ב). ו**החזו"א** (כו, סדר השביעית ו) כתב "וכשמוכר הלוקט עצמו, או שמסרם לחנוני למכור, אסור למכור בשוק במקום שמוכר כל השנה וכן אסור למכור בחנות שמוכר כל השנה אלא מוכר בבית או בסמטא ובחצר".

המהרי"ק (כך ראיתי שהביא דבריו בספר 'באר בשדה' פי"א הע' ב, אך לא מצאתי במקור) כתב בדעת הרמב"ם שלא הזכיר את האיסור למכור בשוק, שלדעתו לקנות ולמכור אסור אפילו מעט ואפילו שלא בשוק, אם לקט ע"ד למכור אסור אפילו ע"י בנו, ואם כבר ליקט שלא על דעת למכור ונותר לו מותר למכור ע"י בנו אפילו רב.

בחוט שני (סק"ב) כתב שאף בפירות של אוצר בית דין, שהבי"ד מחלקים אותם לציבור ללא תשלום (חוץ מדמי ההוצאות), אסור לחלקם בחנות שרגיל למכור בה כל השנה. אך חנויות שמוסרים פירות שביעית ע"י שליחות שהקונים עושים את החנווני שליח לקנות מן הגוי, הורה בשעתו **החזו"א** להקל ולקבל את הפירות הנ"ל בחנות. עוד כתב (שם, קונטרס אוצר בי"ד, עמוד שצ) שאסור לחלק את הפירות בחנויות, מפני שע"י כך נראה כעושה סחורה, וכ"ש אם גובים דמי ההוצאות ומחלקים בכמויות גדולות של פירות ויין וכד', פשיטא שנראה כסוחר בפירות שביעית.

כתב **החזו"א** (סימן כו, סוף סדר השביעית) "החנונים שומרי תורה צריכים לדעת כי בשנת השביעית אי אפשר להם לנהל עסקיהם במסחר הפירות והירקות וצריכים לבקש פרנסתם ממק"א, וכבר הזהירו חז"ל על אבקה של שביעית, ואם אפשר להם להמציא פירות וירקות מחו"ל יזכו לעצמם ויזכו את הרבים".

הלכה ב':

"לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר, ולא יצבע מקליפי שביעית בשכר, מפני שזה עושה סחורה בפירות שביעית, לקח ירקות לאכול והותיר מותר למכור המותר והדמים שביעית, וכן אם לקט ירקות לעצמו ולקח מהן בנו או בן בתו ומכר ה"ז מותר והדמים דמי שביעית"

צביעה בשכר וטובת הנאה

שנינו במשנה שביעית (ז, ג):

"...הצבע צובע לעצמו, ולא יצבע בשכר - שאין עושים סחורה בפירות שביעית... ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו, לקח לעצמו והותיר מותר למכר"

הרמב"ם (פיה"מ) ביאר "אבל להתכוין לצבוע בשכר מן הצבעין של שביעית הרי זה אסור, אף על פי שלוקח אותם המעות ואוכלם בקדושת שביעית". והיינו שאיסור זה הוא מעיקר הדין. וכ"כ **רש"י** (ב"ק קא. ד"ה שביעית), **ר"ש** (ד"ה צובע) ועוד.

אך הר"ש סיריליאנו (סוד"ה ולא נבילות) סובר שהאיסור לצבוע בשכר הוא משום שדומה לסחורה. וכ"כ **משנה ראשונה** (ד"ה ולא יצבע) ועוד.

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי (ספר השמיטה עמוד לו) כתב שאם רק קבל שכר על פעולת הצביעה, ביחוד כשאין הצבע שלו והוא מקבל רק שכר טרחה, שכרו מותר. אמנם המשנה ראשונה (ד"ה ולא יצבע) ביאר שכ"ד הרמב"ם, אך בדעת הר"ש כתב שאסור גם לקבל רק דמי טרחה, משום שדומה לסחורה. והערוך השולחן (כה, ו) כתב שמשום שענין הצביעה הוא עסק ויש ביכולתו להתעשר ממנו, לכן אסרו כל צביעה בשכר ואפילו דבר מועט, ועוד, דזה אין הכרח כאכילה ושתייה, וביכולתו לדחותו עד לאחר השביעית.

הרדב"ז כתב עפ"ד הירושלמי שלא רק בהנאת שכר אסור לצבוע, אלא ה"ה בטובת הנאה, דהוי כשכר ומחזי כסחורה. וכ"כ **חכמת אדם** (שערי צדק יח סק"ד), **פאת השולחן** (כו, ב) ועוד.

שכר בישול בפירות שביעית: איתא בירושלמי (ז, א) החנווני שהיה מבשל ירקות בשביעית, והירקות קדושים בקדושת שביעית, לא יהא מחשב על דמי שביעית, אבל מחשב הוא על היין ועל השמן שהם חולין. ומבואר שמותר להשתכר שכר טורח בישול בפירות שביעית שלו. וצ"ע מאי שנא מצבע שאסור להשתכר שכר טורח צביעה בפירות שביעית שלו. וביאר **בחוט שני** שהאיסור להשתכר שכר טורח בפירוש שביעית שלו הוא דוקא דומיא דצבע שתחילת פעולת הטורח הוא בשל אחר כגון צובע בגד חברו, אבל בחנווני מיירי שמבשל ירקות שלו ורק אח"כ מוכר התבשיל לאחרים, ובשעה שמבשל אינו מעשה השתכרות אלא מעשה בישול ירקות ידיה, וכאילו מבשל לעצמו. לכן פסק שהמזמין שיכינו לו סעודה, כגון לחתונה, לא יזמין שיבשלו בשבילו מפירות שביעית, והעצה שיבליע שכר העבודה בפירות שביעית במאכלים ובטירחה בדברים שאין בהם קדושת שביעית.

אחד לוקט ואחד מוכר

במשנה (ז, ג) מובא "אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו". הר"ש ביאר שהדבר מותר "דהוא לא ליקטם". וכ"כ **תוספות** (סוכה לט. ד"ה וליתיב). לדעתם הגדרת האיסור כוללת ליקוט לשם מכירה, ומכירה בפועל, אם חסר את אחד מהמרכיבים הללו הרי אינו עובר על איסור סחורה.

לעומתם, הר"ש **סיריליאנו** ביאר שבנו מוכר בשבילו, "כלומר במקומו מוכר בשוק, דכיון דהוא לא ליקטן ולא טרח בהו, בזול זבין להו". מדבריו נראה שכשבנו מוכר ההיתר אינו מהותי, אלא טכני, המכירה לא תהיה כדרך סחורה, מכיון שימכור בזול.

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי (ספר השמיטה פ"ח אות א) סובר שדווקא בנו הגדול יכול למכור, לאפוקי בנו קטן וסמוך על שולחנו או אשתו, שידם כידו, והרי זה כאלו מוכר בעצמו. וכ"כ **הבינת אדם** (סימן יח סק"ג).

הרב טיקוצ'נסקי סובר שבכה"ג מותר אפילו למכור הרבה כדרך הסוחרים, וכ"כ **הרב קוק** לשיטתם. אך כל האמור הוא דווקא אם מוכר בדרך עראי, אבל אסור להעמיד חנות בשוק למכור את מה שלקח או אפילו מה שלקט אביו לעצמו.

עוד כתבו שלמתירים סחורה כשאין הלוקט עצמו מוכר, מותר למכור בהבלעה גם משל הלוקט, אם הוא מוכר ג"כ את מה שלקט אחר בבת אחת. ע"ע בשבת הארץ מה שהביא בזה.

הלכה ג':

"כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר"

מדירה ושקילה בפירות שביעית

שנינו במשנה שביעית (ח, ג):

"אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין, ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל"

ובירושלמי מבואר טעם האיסור:

"למה? כדי שימכרו בזול! וישקלו בליטרא, וימכרו בזול? אם אמר את כן, אף הוא אינו נוהג בהן בקדושה"

ביאר הפני **משה**: וישקלו בליטרא וימכרו בזול. שאם אין הקפידא אלא כדי שימכרו בזול א"כ הו"ל לחכמים לתקן שלעולם ימכור אותן בזול יותר מבשאר השנים ולמה אסרו לשקול וה"ה דפריך על מדה ומנין וחדא מינייהו נקט: ומשני אם אתה אומר כן אף הוא אינו נוהג בהן בקדושה. כלומר דמ"מ חששו שאם ימכור אותן דרך מכירה של שאר שנים אתי לזלזולי בהו ולא ינהוג בהן קדושת שביעית ואף על פי שמשנה הוא המקח ועוד דאם אתה מתירו למדוד וכו' אתי נמי לדקדק בהמקח.

הרמב"ם (פיה"מ) ביאר "שהדבר המועט שמותר לאדם למכור... אסור לו למכור כדרך שמוכרים שאר דברים בשאר שנים, כדי שלא ייראה כסוחר בפירות שביעית, אלא צריך להראות משהו מעין ההפקר שבפירות שביעית והוא שימכור אכסרא (באומדן)". והגר"א ביאר שהטעם באיסור המדידה והמשקל הוא משום בזיון לפירות השביעית.

נמצא שישנם כמה טעמים לאיסור מדידה ומשקל בפירות שביעית: **א.** כדי שימכרו בזול (ירושלמי). **ב.** שהמוכרים יזכרו שמקבלים כסף שיש בו קדושת שביעית (ירושלמי). **ג.** שהקניה לא תראה כמסחר, וכדי להודיע לכל שהפירות הם הפקר (רמב"ם). **ד.** משום בזיון (גר"א).

האם מותר למדוד ולשקול את הפירות והירקות של אוצר בית דין, שנמכרים או מחולקים? בדרך **אמונה** (באור ההלכה כאן) ביאר שהאיסור הוא רק כשמוכרין, אבל מותר למדוד ולשקול בתוך ביתו, ולכן גם בחנויות של שמיטה שהן בתורת שליחות, אין איסור למדוד ולשקול כי הוא רק להודיע כמה הוא צריך, ואין כאן מכירה כלל אלא שליחות (לשיטתו מדידה בבית לצורך הכנת מאפים או מאכלים אסורה, וכל ההיתר הוא משום שאינה חשובה כלל למדידה בכה"ג). עוד כתב (דרך אמונה שם ס"ק יט) בשם **החזו"א** שמותר למדוד ולשקול כיון שכל המטרה היא שכל אחד ישלם על הטירחא בצורה מדויקת ואין בזה איסור סחורה. ו**בילקוט יוסף** (יח, ה) כתב שהדבר מותר, כיון שכל הטעם שאסור למדוד ולשקול הוא כדי שנמכור בזול, א"כ כאן כיון דבלא"ה מוכר בזול לפי המחיר שנקבע ע"י הבי"ד, ועוד, שאינו מוכר כלל את הפירות אלא לוקח רק את דמי ההוצאות. ובספר **שביעית כהלכתה** (ד, ה) כתב שכל איסור משקל הוא במכר ולא במתנה, ולכן מי שקונה פירות שביעית בהבלעה עם פירות חולין, דהיינו שמשלם כל המחיר עבור פירות חולין, ופירות שביעית הן במתנה, ממילא מותר לשקול אותם. וכ"כ בשו"ת **אז נדברו** (י, מה). **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר סימן יא) העיר, שהדבר מצוי בעיקר בקניית ארגזי יין אשר הם שקולים ומדודים בדיוק רב.

אולם בשו"ת משנת יוסף (ח"א סימן כג אות ג) הביא ג"כ את הטעמים שכאן מוכר בלא"ה בזול, וכן שאינו מוכר כלל אלא לוקח את ההוצאות. אלא שהוסיף "אך לכאורה מניין לנו להפקיע איסור משקל המפורש במשנה על ידי סברא, כי החלוקה באוצר בית דין שהיא בזול אינה זקוקה עוד לתקנת חז"ל שראו צורך לאסור משקל פירות שביעית. וגם ישאר עוד טעמו של הגר"א, כי עצם המכירת פירות שביעית במשקל כפירות חולין, הרי זה בזיון קדושתן, וזה שייך לכאורה גם באוצר בית דין!". גם **בשמיטה כהלכתה** (פ"ג סו"ס טז) נוטה לאסור מדידת ושקילת פירות גם בחלוקת פירות אוצר בי"ד.

מה יהיה הדין כאשר אינו מוכר במשקל, וגם אינו מודד בכלי מדידה מיוחד, אך הוא כבר יודע כמה מכיל אותו כלי, ונמצא שלמעשה הוא כמודד? **התוספות יו"ט** כתב שגם כאשר אינו מודד בכלי מדידה ממש, אם יודע מה המידה אסור, שההיתר הוא רק באומד, וזה אינו חשיב אומד. ומקורו מבואר ב**ירושלמי** (שם) "רבי חזקיה בשם רבי אבא בר ממל: זה שהוא מודד בכפישה, ונסתיימה לו שנים ושלושה פעמים אסור למוד בה". וביאר **החזו"א** (יד, יב) שאין הכוונה שיודע מה שיעור המידה של אותו כלי, אלא שיודע שמשלם לו למכור פירות הממלאים כלי זה בכך וכך כסף, ומרויח מזה, הרי כלי זה משמש אותו בשימוש כזה ולכן אסור. וכ"כ **במשפטי ארץ** (יב, ז).

האם מותר למדוד לצורך שאינו מכירה, כגון למדוד פירות להכנת מאכלים וכו'? בשו"ת **אז נדברו** (י, מה) התיר, מכיון שמדידה שאינה לצורך מכירה מותרת. וכ"כ בדרך אמונה (ביה"ל ד"ה כשמוכרין), והוסיף שגם כשמגיע לביתו מותר לשקול כדי לידע כמה הגיעו.

המשנה ראשונה (ה, ג) סובר שמותר למכור באחד מאופנים אלו, אם רגילים בשאר השנים למכור באופן אחר, כגון למכור במידה דבר שרגילים למכור במשקל. אך הערוך השולחן (כה, ט) לא קיבל היתר זה, וכ"ד **החזו"א** (קונטרס סדר השביעית), **הרב קוק** ועוד.

הלכה ד':

"ואוגד דברים שדרך להאגד לבית למכור בשוק אכסרה כדרך שאוגדין להביא לבית לא כדרך שאוגדין לשוק, כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום, ודברים שאין דרכן להאגד אלא לשוק לא יאגוד אותן"

איסור אגידה

שנינו במשנה שביעית (ה, ג):

"אין מוכרין פירות שביעית... בית שמאי אומרים: אף לא אגודות. ובית הלל אומרים: את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב"

ונחלקו הרמב"ם והראב"ד בביאור דברי בית הלל:

הרמב"ם מבאר שהיו שני אופנים חלוקים של אגודה, כשהיה אדם אוגד לצורך ביתו, לא היה אוגד בצורה מדויקת אלא מאומד, וכשהיה אוגד לצורך מכירה בשוק, היה אוגד במידה מדויקת, ואמרו בית הלל שמותר לאגוד למכור בשוק כסוג האגודות שאוגד לצורך ביתו.

אך הראב"ד ביאר שלא היו שני סוגי אגידות, אלא היו אנשים שהיו רגילים לאגוד את הירק גם לצורך השימוש בביתם, ולהם מותר גם לאגוד לשוק כיון שאינו נחשב אצלם לדרך סחורה, משא"כ מי שאינו רגיל לאגוד לצורך ביתו. וכן ביאר **הר"ש**.

החזו"א (יד, יב) ביאר שלרמב"ם אין צריך צורת אגידה שונה אלא דהרמב"ם הוסיף לפרש, דודאי לאו כללא הוא דזה שדרכו לאגוד בבית אוגדין בשוק, דיש דברים שאוגדים בבית ואוגדים בשוק, אבל הוא בשני פנים בשינוי המשקל או בתואר האגוד, וכל שחזותו מוכיח עליו שהוא אגוד לשוק אינו בכלל ההיתר. ובחוט שני (סק"ו) ביאר שדעת הראב"ד שאין הדבר תלוי בצורת האגודה אלא במין הנאגד לבית, והרמב"ם מצריך תנאי נוסף שצורת האגד יהיה שאוגדים בבית ולא בשוק, והראב"ד חולק על זה.

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי (ספר השמיטה ח, א) ג"כ הביא שאין מוכרים פירות הנאגדים באותו אגד שדרך הסוחרים לאגדן, כי העיקר שלא ימכור בצמצום. ובספר **פירות שביעית** (ה, יב) כתב שאין למכור באריזה שהדרך למכרם כך כל השנים.

הלכה ה':

"פירות חו"ל שנכנסו לארץ לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין, אלא כפירות הארץ אכסרה, ואם היו ניכרין שהם מח"ל מותר"

צורת מכירת פירות חו"ל בא"י

איתא בתוספתא (ד, יא):

"פירות שביעית שבאו מחוצה לארץ אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין אלא הרי הן כפירות הארץ"

וביאר **המנחת יצחק** שטעם האיסור, משום שלא יבואו להתיר גם בפירות הארץ. וכ"כ **המנחת ביכורים** דלא ליתני לאיחלופי. וכך ביארו **הפני משה הרש"ס** ועוד.

בירושלמי (ח, ג) מבואר שאם היו ניכרים שהם מחו"ל מותר למכרן כרגיל. וכך פסק הרמב"ם כאן.

החזו"א (יד, יב) ביאר שחומרא זו נוהגת רק ביחס לאיסור המכירה במשקל ומנין, אך לא לאיסור סחורה, ביעור ועוד, שלא מצאנו שהחמירו בזה. עוד כתב, ש'אם היו ניכרים' הכוונה שאם אדם הבקי בירקות יודע להבחין בין ירק המגיע מהארץ ובין ירק המגיע מחו"ל, די בכך, אף ששאר האנשים אינם בקיאים בחילוק זה (כגון עגבניות, אותם אלה שמוכרים עם הגבעולים הירוקים מגיעים מהארץ, ואותם העגבניות שהם פחות אדומות ובדרכ יותר גדולות, מגיעות מחו"ל). עוד כתב החזו"א, שכל האיסור הוא דווקא בפירות, אבל בירקות שהם אסורים משום ספיחים ואין לנו אלא ירקות חו"ל, הו"ל כניכרים, שהרי ליכא ירקות הארץ.

במשנת יוסף (ח"ג עמוד קכב) העלה שפירות חו"ל שאינם ניכרים בצורתם, מותר למדוד אותם כשנמכרים בחנויות הידועות כמוכרות רק תוצרת שאין בה קדושת שביעית.

למעשה, כתב **הרא"ה קוק** (שבת הארץ) שבזמן הזה שרוב הפירות הם של נכרים, וגם השדות של ישראל הרבה מפקיעים מהם חובת שביעית מפני ההכרח, ע"י היתר המכירה, עד שפירות של שביעית שתהיה קדושת שביעית נוהגת בהם מן הדין הם דבר שאינו מצוי, ולכן לא שייך לגזור רובא אטו מיעוטא. ואין איסור למכור במדה או במשקל או במנין, כי אם פירות א"י, מאותם שקדושת שביעית נוהגת בהם מן הדין. וכ"כ **תורת השביעית** (עמוד תי), **תורת השמיטה** (יד, סו), **כרם ציון** (טו, ח), **ילקוט יוסף** (יז, ז). הרב קוק (שו"ת משפט כהן סימן עו) הוסיף, שבפירות שגדלו ע"י היתר המכירה, ראוי שלא לדקדק בכמויות במכירתם, כדי שיהיה מעין אכסרה (אומד).

גם החזו"א סובר שאם רוב השוק הוא של חו"ל, הו"ל כניכרין ולא אסרו אלא כשרוב הפירות הנמכרים הם מאותם הקדושים בקדושת שביעית ואז כשמביאים מחו"ל אין הדבר מפורסם ואתי לאחלופי.

הלכה ו':

"חומר בשביעית מבהקדש, שהפודה את ההקדש יצא הקדש לחולין ויתפשו הדמים תחתיו, והשביעית אינה כן, אלא המוכר פירות שביעית יתפשו הדמים ויעשו כפירות שביעית, והפירות עצמן לא נתחללו ונעשו כפירות שאר שנים, שנאמר בה תהיה בהוייתה תהא לעולם, ולפי שנקראת קדש תופשת דמיה, נמצאת אומר האחרון נתפש בשביעית והפרי עצמו הוא כמו שהיה"

תפיסת קדושת דמים בשביעית

מובא בתורה (ויקרא כה, יב): "כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה". ודרשו בגמ' בעבודה זרה (נד: וסוכה מ:):

"שביעית {תופסת את דמיה}, דכתיב: כי יובל היא קדש תהיה לכם, מה קדש תופס את דמיו ואסור, אף שביעית תופסת את דמיה ואסורה. אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין, אף שביעית תופסת את דמיה ויוצאה לחולין? תלמוד לומר: תהיה, בהוייתה תהא, הא כיצד? לקח בפירות שביעית בשר - אלו ואלו מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים - יצא בשר נכנסו דגים, בדגים יין - יצאו דגים נכנס יין, ביין שמן - יצא יין ונכנס שמן, הא כיצד? אחרון אחרון נתפס בשביעית, ופרי עצמו אסור"

א"כ למדנו שבשונה מהקדש שכאשר פודים אותו, הקדושה 'עוברת' לחפץ האחר, בשביעית אין הדין כן, אלא אם לקח תמורת פירות השביעית בשר, גם הבשר וגם הפירות קדושים כעת. ויש לבאר שקדושת ההקדש היא קדושה שחלה ע"י האדם, ולכן ביכולתו 'להעביר' את הקדושה למקום אחר. בשונה מפירות שביעית שהם קדושים בעצמותם ע"י הקב"ה שקידש את שנת השמיטה, ולכן אין ביכולת האדם לחלל או לפדות קדושה זו.

נחלקו האחרונים מה דין אדם שמכר או חילל פירות שביעית ביותר משוויין, כגון שמכר פרי שמחירו שני שקלים בחמישה שקלים, האם כל החמישה שקלים נתפסו בקדושת שביעית או רק שווי הפרי שהוא שני שקלים? **המנחת חינוך** (סוף מצוה שכט) סובר שאם ההפרש הוא משתות ומעלה, לא נתפסו הדמים בקדושת שביעית, אלא כנגד ערכם האמיתי של הפירות. אולם הפני יהושע (סוכה לט. ד"ה בתוספות) הסתפק בשאלה זו, וע"ע בשו"ת **ציץ אליעזר** (ח"ו סימן לט אות א).

הלכה ז':

"כיצד לקח בפירות שביעית או בדמיהן בשר נעשה הבשר כאותן הפירות ואוכלו כפירות שביעית, וצריך לבער אותן בשעת ביעור השביעית, לקח באותו בשר או בדמיו דגים יצא הבשר ונתפשו הדגים, לקח בדגים או בדמיהן שמן יצאו דגים ונתפש שמן, לקח בשמן או בדמיו דבש יצא שמן ונתפש דבש, וצריך לבער הפירות הראשונות עם הדבש האחרון, כדרך שמבערין פירות שביעית, ואין עושין משניהם מלוגמא ולא מפסידין אותן כשאר פירות שביעית"

תפיסת דמים לאחר הביעור

הבית **רידב"ז** (ז, יב) סובר שפירות שביעית ודמי שביעית לאחר הביעור האסורים בהנאה, אינם תופסים את דמיהם. **אולם המהרש"א** (קידושין נו. ד"ה ושביעית) סובר שיש תפיסת דמים גם לאחר הביעור, וכ"כ **החזו"א** (י, יג ד"ה ואם הגיע).

הלכה ח':

"אין שביעית מתחללת אלא על דרך מקח, בד"א בפרי ראשון אבל בפרי שני מתחלל בין דרך מקח בין דרך חילול"

דרך מקח ודרך חילול

שנינו בסוכה (מא.).

"אמר רב אשי: מחלוקת בפרי שני, אבל בפרי ראשון, דברי הכל דרך מקח - אין, דרך חילול - לא. והא דקתני אחד שביעית ואחד מעשר שני מאי שביעית - דמי שביעית. דאי לא תימא הכי - מעשר מעשר ממש? והא כתיב וצרת הכסף בידך! אלא - דמי מעשר, הכא נמי - דמי שביעית"

מסקנת הגמ' ששביעית מתחללת רק דרך מקח, היינו שמכר את פרי השביעית לאדם ומקבל תמורתו אוכלים אחרים, ובזה חלה קדושת שביעית על האוכלים האחרים, כיון שהמוכר קיבל אותם מכח פירות השביעית שהיו לו. ודרך חילול הוא שאומר פירות הללו יהיו מחוללים על פירות אחרים.

מדוע יש חילוק בין המרת הפרי השני להמרת הפרי השלישי? נראה לבאר בפשיטות כפי שהבאנו לעיל, שקדושת שביעית היא קדושה עצמית ולכן א"א לחללה ולהעבירה לחפץ אחר, ואם אדם ביצע תהליך של מכירת פירות שביעית, הרי שהקדושה אינה פוקעת מהפרי אלא נתפסת גם בדמי הקניה. אולם לאחר שכבר החליף פעם אחת את הפירות שביעית בפירות אחרים, הרי שהפירות השניים אינם קדושים בקדושה עצמית אלא רק משום התהליך שהאדם עשה, א"כ יש בו יכולת

לחלל את קדושתם לחפץ אחר, ודי להגיד שקדושת הדגים תעבור לבשר וכד', כדי שהקדושה תפקע.

האם קנין כסף חשיב ל'דרך מקח'? כתב החזו"א (י, יג ד"ה והכא) דאפשר שאם יתן מעות לקנות בהם פירות שביעית, ולא משך את הפירות, חלה קדושת שביעית על המעות, דאף שאין מעות קונות במטלטלין אלא לענין מי שפרע, מ"מ אפשר שהדמים נחשבים חליפי הפירות ונתפסים בקדושת שביעית. אמנם לאחר מכן כתב (שם ד"ה ולמדנו) שאם נתן מעות לקנות הפירות, לא נתקדשו המעות.

חילול שווה מנה על שווה פרוטה

הר"ש סיריליאנו (ט, ו ד"ה לענין קנייתן) סובר שאפילו לכתחילה מותר לחלל דמי שביעית בשווי מנה על שווי פרוטה, כשם שמותר לחלל הקדש ומעשר שני בזה"ז.

אך החזו"א (כה, ה) תמה, דבשלמא בהקדש ומעשר שני ניחא שהקלו אף לכתחילה לחלל על שווה פרוטה, הואיל ובלא"ה אין אנו נוהגים דיני הקדש ומע"ש, ואזיל הכסף לאיבוד, אבל בשביעית אפשר לנהוג דיני שביעית בכל המעות, ולמה להפסיד את השביעית, ומאי שנא מהא דאסור ליקח דברים שאינם מאכל משום שמפסיד את פירות השביעית, שכל עיקרן לאכילה. ולכן כתב החזו"א שאין להקל בזה. וכ"כ בשו"ת ישועות מלכו (י"ד סימן נד), אור לציון (ג, ב), משפטי ארץ (כ, ז) ועוד. וכן נראה במנחת אשר (סימן מג).

הלכה ט':

"וכשמחללין פרי הנלקח שנית אין מחללין אותו על בהמה חיה ועוף חיים, שמא יניחם ויגדל מהם עדרים, ואצ"ל שביעית עצמה, אבל מחללין אותן הפירות על השחוטים"

על מה מחללים דמי שביעית

שנינו במשנה שביעית (ח, ח):

"אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית ואם לקח יאכל כנגדן"

וביאר הר"ש שבהמה טמאה אסורה באכילה, ושביעית לא נתנה אלא לאכילה. הריטב"א (ע"ז סב.) ביאר שהתורה אמרה 'לאכלה ולא לסחורה', היינו לאכלן בפני עצמן או למכרן ולקנות בהם דברים הנאכלים שיכולים להתבער בזמן הביעור, שבהם קדושת שביעית תופסת, אבל לא דבר שאינו נאכל אלא שניתן לסחורה, כגון בהמה טמאה ועבדים ובגדים ושאר מטלטלים דעלמא. בדרך אחרת ביאר הרמב"ן (שם) שרק דבר שנתפס בו קדושת שביעית מותר, הואיל ואפשר לנהוג בו קדושת שביעית, אבל דמים שאי אפשר לנהוג בהם קדושת שביעית, הרי הוא מפקיע את הקדושה ולא קרינא בהו 'לאכלה'.

התוספות (קידושין נה: ד"ה אין) סוברים שאם עבר וחילל דמי שביעית על בהמה טמאה, אין כמעשויו כלום. וכתב **הערוך השולחן** (כה, יז-יח) שלדבריהם, אם חילל פירות שביעית או דמי שביעית על בהמה חיה, בהכרח שתשאר בקדושת שביעית, שא"א לנו להקל על דברי תורה, ומ"ש בברייתא 'אין מתחללין' ומשמע אפילו דיעבד, זהו משום מע"ש ומשום פירי שני דשביעית. אולם התורה שביעית (עמוד תיד) דייק מדברי הרמב"ם שגם אם עבר וחילל הרי הוא מחולל.

עודף מחנות של פירות שביעית

באופן כללי כיום לא נתקלים בכסף הקדוש בקדושת שביעית, אלא רק למחמירים לנהוג קדושת שביעית ביבול נכרי (כדעת החזו"א, וכך המנהג בבני ברק), או למחמירים בפירות של היתר מכירה לנהוג קדושת שביעית בכסף.

מדברי **המנחת חינוך** (מצוה שכט) עולה שמטבע הקדוש בקדושת שביעית אינו בטל ברוב מטבעות אחרים אם נתערב בהם. וכ"כ בשו"ת **מנחת יצחק** (ו, קכט), ולדעתו דמי שביעית אינם בטלים ברוב משום שהם 'דבר שיש לו מתירים', ולאחר הביעור שהמטבעות נאסרים לחלוטין ואינם, י"ל שמטבע הוא חשוב ואינו בטל. לדעתו "נכון ליקח דבר מאכל כגון פרי וכיוצ"ב שיהי' שוה פרוטה, ואחר שינקת המאכל מכל סיג ופסולת באופן שיהי' ראוי לאכול בלא שום שיור, ויכלול גם כל ספק של חלופי שביעית הנמצאים אצלו ויאמר: כל דמי שביעית או חילופי שביעית הנמצאים ברשותי יהיו מחוללים על המאכל הזה. ויאכלנו בקדושת שביעית". אלא שכתב שאין לחשוש לכך בסתם מטבעות הנמצאות בשוק, "כיון דיש הרבה מינים ששייך בהם קדושת שביעית ואין בהם ביעור, וגם בהרבה מזמן הביעור עד הפירות שמינית ל"ה זמן גדול כ"כ, שוב ל"ה ודאות בשום זמן שלוקח מהבנקים או מהחניות שיש שם דמי שביעית אחרי הביעור, ובכה"ג אזלינן בתר רוב וכנ"ל, כנלענ"ד".

בשו"ת **מנחת שלמה** (א, מה) נשאל "בדבר אלו שקונים פירות שישית אצל חנוני שאינו נזהר בדיני שמיטה, אם עליהם להיזהר לשלם עבור הפירות באופן כזה שהחנוני לא יצטרך ליתן עודף מפני החשש שלדמי העודף יש דין של דמי שביעית כיון שהוא מוכר גם ירקות שיש עליהם קדושת שביעית. ולדעתו הואיל ורוב המטבעות של החנוני אינן של דמי שביעית, פשוט הדבר דאף שמטבע הוא דבר חשוב ולא בטיל... מכל מקום אזלינן שפיר בתר רובא ואמרין דכל המטבעות שיש לו בחנות לאו של שביעית הם, אך אם יודעים ברור שבעל החנות מכר תחילה ירקות של שביעית שלא בהבלעה והדמים שקבל עבורם הם דמי שביעית, שפיר נאסרין כל המטבעות מפני התערובת, כיון דמטבע הוי ליה דבר חשוב ולא בטיל... ומכל מקום נראה דאף בכהאי גוונא שהלוקח יודע ברור שהמוכר נותן לו את העודף מדמי שביעית, מכל מקום יש לדון שאם הלוקח נתן למוכר שטר של חמשה שקלים עבור פירות ששונים רק ארבעה שקלים והמוכר נתן לו שקל אחד עודף מדמי שביעית, דהרי זה חשיב כאילו המוכר החליף את הדמי שביעית שלו על אחד

מחמשה מהשטר של חמשה שקלים שקבל מהלוקח, וחושבני שמותר לומר למי שחשוד על השביעית: תן לי שקל זה שלך שהוא דמי שביעית, ואני אתן לך עבור זה שקל אחר שהוא יתקדש במקומו, - כיון דעל ידי החליפין לא נתחדש שום ענין של מכשול שיהא מקום לאסור משום טעמא דאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ". ובחוט שני (סק"ט) העלה שהולכים אחר רוב המעות שאינן של שביעית, וכמו כן יש הרבה שקונים בדמי שביעית מאכלים שאין בהם קדושת שביעית, או שפורעים בצ'ק. אבל ירקן שרוב פירותיו קדושים בקדושת שביעית יש מקום להימנע מליקח ממנו עודף בגלל החשש של קבוע, ואם לקח יחללם על אוכל שאין בו קדושת שביעית ויאכלם בקדושת שביעית.

קדושת שביעית על שטרות כסף

כתב בשו"ת חתם סופר (י"ד סימן קלד) שגדר מטבע הוא שגזר עליו המלך שתצא, ומי שממאן מלמכור וליקח באותו המטבע יחייב ראשו למלכות, ודינא דמלכותא דין אמת ומשפט צדק הוא בזה. ולכן שטרות אלו דינם ככסף גמור לקדש בהם אישה, ולפדות הקדשות ומעשר שני. וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב (תליתאה, ח"ג סימן נה), ובשו"ת השיב משה (י"ד סימן נה) ועוד. גם האור לציון (ג, א) סובר שקדושת שביעית חלה על שטרות כסף, ולכן יש לחללם על אוכל ולאוכלו בקדושת שביעית. והביא שכ"כ החזו"א (י"ד הל' ריבית סימן עב סק"י) ששטרות נייר יש להם דין מטבע לכל מילי.

אך בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג סימן תד) פשיטא ליה שאין לפדות בשטרות כסף. גם בשו"ת עונג יו"ט (י"ד סימן קב) ס"ל שמטבע כסף או נחושת גם אם שוויו אינו ממש כערך העצמי של החומר ממנו הוא עשוי, מ"מ ערכו משתנה בין מטבע קטנה לגדולה. משא"כ שטר, שכולם ערך אחד להם, וההבדל הוא המספר הכתוב על השטר, זהו שטר גמור שאין גופו ממון ואינו אלא לראיה ולכן אין פודים בו.

קניית פירות שביעית בצ'ק

נחלקו הפוסקים בהגדרת הצ'ק בהלכה, אם דינו כהוראת תשלום בעלמא או שדינו כשטר חוב או ככסף מזומן. בספר תורת ריבית (פרק יח הערה לה) הובאו דברי הגרש"ז אורבך דס"ל שצ'ק גרע משטר חוב והוי כהוראת תשלום. וכ"ד הגרי"ש אלישיב שאין הצ'ק נחשב ככסף מזומן (קיצור הלכות ריבית הלכה סו) וכ"ד הגר"צ אבא שאול (שם). וכן מתבאר בשו"ת שבט הלוי (ז, רכב) ובשו"ת להורות נתן (ח, קג). אולם בשו"ת מנחת יצחק (ה, קיט-קכ) מבואר שהצ'ק דינו כשטר חוב. ולעומתם, דעת האגרות משה (ח"מ ח"ב סימן טו) שהצ'ק דינו ככסף ממש.

כיצד ננהג למעשה לעניין שביעית? מכיון ששביעית בזה"ז מדרבנן, ודאי יש לסמוך על הפוסקים הרבים דס"ל שאין הצ'ק נחשב ככסף מזומן וגם לא כשטר וממילא לא חל עליו קדושת שביעית.

וכ"כ האור לציון (ב, י). אולם במנחת אשר (סימן טז. וע"ע שו"ת מנחת אשר ח"א סימן מז) פשוט לו דהוי ככסף ממש.

הלכה י':

"דמי שביעית אין פורעין מהם את החוב, ואין עושין בהן שושבינות, ואין משלמין מהן תגמולין, ואין פוסקין מהן צדקה לעניים בבית הכנסת, אבל משלחין מהן דברים של גמילות חסדים וצריך להודיע, וכן אין לוקחין מהם עבדים וקרקעות ובהמה טמאה ואם לקח יאכל כנגדן כדרך שעושה במעשר שני, ואין מביאין מהן קיני זבים וזבות ויולדות וחתאות ואשמות, ואם הביא יאכל כנגדן, ואין סכים כלים ועורות בשמן של שביעית ואם סך יאכל כנגדן"

פריעת חוב בדמי שביעית

שנינו בקידושין (נ: נב.).

"משנה: ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות, וליקט אדם אחד כלכלה של תאנים, ושלחן היתה ושל שביעית היתה, ואמר הרי כולכם מקודשות לי בכלכלה זו, וקיבלה אחת מהן על ידי כולן, ואמרו חכמים: אין אחיות מקודשות. גמרא: אמר רב: שמע מינה ממתניתין... המקדש בפירות שביעית - מקודשת"

מבואר במשנה בקידושין שאדם שקידש בפירות שביעית, הקידושין חלים, ומוכיחה הגמ' מכך שהמקדש בפירות שביעית מקודשת. התוספות (ע"ז סב. ד"ה נמצא) ביארו שלמרות שיש איסור לפרוע חוב מפירות שביעית, מותר לקדש בהם אישה, משום שהקלו חכמים בשביל מצות פריה ורביה. עוד ביארו, שלכתחילה אין לקדש בפירות שביעית, אך בדיעבד מקודשת. איתא בתוספתא (ז, ט):

"אחד שביעית ואחד מעשר שני אין פורעין מהן מלוה וחוב, ואין משלמין מהן גמולין, ואין פודין בהן שבוין, ואין עושין בהן שושבינות, ואין פוסקין מהן צדקה, אבל משלחין מהן דבר של גמילות חסדים. וצריכין להודיע {למקבל שמדובר בפירות שביעית}"

לדעת החזו"א (יג, כו) האיסור לפרוע חובו מפירות שביעית, אינו משום סחורה, אלא משום שמשתמש בפירות שביעית למטרה שחכמים לא התירו, שהרי בפירות שנשארו לאדם מותר לסחור ואסור לפרוע חוב. ומוכיח מתירוצו הראשון של תוס' שאיסור פריעת חוב מפירות שביעית הוא מדרבנן.

אמנם הרמב"ן (ע"ז סב. ד"ה נמצא) כתב שאיסור פריעת חוב בפירות שביעית הוא משום שדמי הפירות אינם נשארים בידו ואינם נתפסים, הוא ליה סחורה, ואסור לעשות סחורה בפירות

שביעית. והביאור הוא, דמכיון שקונה בפירות שביעית דבר שלא נתפס בו הקדושת שביעית, הרי הוא משתמש ומנצל את הפירות שביעית לשימוש שאינו 'לאכלה'. וכ"נ מדברי הריטב"א (שם ד"ה נמצא) בשם הרשב"א, ועוד.

❧ שימושים שונים בדמי שביעית

פדיון שבויים: בתוספתא מובא שאין פודים שבויים בדמי שביעית. וכ"כ פאת השולחן (כו, י), **ערוך השולחן** (קכג, יג). ואע"ג שהיינו חושבים דמכיון שמצות פדיון שבויים היא מצוה גדולה וחשובה, יהיה מותר לפדות בדמיה שבויים, קמ"ל. הבית רידב"ז (ז, י) כתב בדעת רבנו שמחה שכוונת הדברים היא שאסור לאדם לשלם חוב שהוטל עליו לצורך פדיון שבויים בדמי שביעית. ובדעת הראב"ה כתב שאין בכך איסור, אך דמי שביעית אינם יכולים להשתעבד לחוב זה.

צדקה: הערוך השולחן (כו, ו) ביאר שאין לו לשלם לצדקה מה שפסקו עליו שחייב לתת, שחשוב כפרעון חוב בדמי שביעית. **המנחת ביכורים** (תוספתא ז, ו) ביאר שאין לתת דמי שביעית למטרות צדקה שאינן אכילת עניים, וספק מה הדין כאשר פוסקים צדקה לפי עושרו של האדם, האם מחשבים דמי שביעית שיש לו. ובחוט שני (ס"ק טז) דקדק מדברי הרמב"ם שאין פוסקים צדקה 'בבית הכנסת', דמשמע שדוקא גביה כזו חשובה לפריעת חוב כיון שהגביה נעשית בציבור שמטילים על הציבור את צרכי העני הוי כאילו הציבור קיבלו ע"ע לדאוג לעני זה, ולפ"ז נתינת צדקה לעני שלא בפסיקה בציבור בבית הכנסת אין זה אלא קיום מצוה ואינו כפרעון חוב, ומותר.

גמילות חסדים: מהר"י קורקוס כתב שאם עושה בדמי שביעית גמילות חסדים צריך להודיע, כדי שלא יחזיקו לו טובה שהביא משלו. והפני משה (דמאי ג, א) ביאר שצריך להודיע כדי שיזהרו לנהוג בהם קדושת שביעית. **הפאת השולחן** (כו, י. ס"ק כד) סובר שאם קיבל מחברו גמילות חסד של מצוה, מותר לו להחזיר מדמי שביעית, ובלבד שיודיעו. **אולם** בשו"ת **משנת יוסף** (א, כז) סובר בדעת הרמב"ם, שבכל מקרה אסור להחזיר מדמי שביעית.

❧ משלוח מנות מפירות שביעית

מובא במשנה שביעית (ח, ח): "אין מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מדמי שביעית ואם הביא יאכל כנגדן".

המשנת יוסף הקשה בשם החזון נחום וכלכלת שביעית, אם הסיבה לאיסור הבאת קורבנות מדמי שביעית היא משום 'לאכלה', מדוע אין מביאים בהם חטאת, שהרי היא נאכלת לכהנים! **בכלכלת שביעית** מביא את דברי הספרא (בהר א, ו) הממעט 'לאכלה' ולא להביא ממנה מנחות. וכ"כ **החזו"א** (יג, יג) שאין מביאים ממנו חטאת העוף אע"פ שהוא נאכל, משום שעיקרו קרבן ומשלחן גבוה קזכו, וחשיב לסחורה.

מפרשי המשנה הביאו מספר טעמים מדוע אסור להביא קורבנות חובה אלו מדמי שביעית: א. התוספות יו"ט והתפארת ישראל ביארו שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, ושביעית שיש בה קדושה, אינה חולין. ב. המשנה יוסף הביא בשם ספר עטרת ראש שאין לוקחים קורבנות בדמי שביעית, מכיון שהקרבתן יכול להיפסל, וכבר נצטוונו "לאכלה ולא להפסד". כמו שאין מבשלים ירק בשמן של תרומה. ג. עוד הביא שצריך שתהיה אכילה הראויה לבעלים, והחטאת נאכלת לכהנים, והעולה נשרפת כליל. ד. נימוקי הרא"ה: אסור לפרוע חוב בדמי שביעית, והקנים הם חוב על האדם, והוי כעושה סחורה בפירות שביעית. גם מדברי הרמב"ם כאן נראה שהטעם שאין מביאים קניי זבים זבות ויולדות מדמי שביעית, הוא משום שאין פורעים חוב מדמי שביעית. שהרי שתי הלכות אלו שובצו באותה הלכה, וכ"כ בשו"ת אמרי יושר (א, ק) דמכין שקניי זבים חובה הם, הו"ל כפורע חובו בדמי שביעית. ה. הר"ש סיריליאן אומר דמכין שעולה למזבח, 'לאכלה' אמר רחמנא. וכ"כ המלאכת שלמה. ו. כלכלת שביעית: לכם ולא לגבוה.

לגבי השאלה על משלוח מנות אנו דנים רק על טעם ד' של נימוקי הרא"ה, שאסור לפרוע חוב מדמי שביעית, וכ"נ דעת הרמב"ם.

כעת נגיע לשאלתנו, האם מותר לאדם לשלוח מנות בפורים מיין של שביעית, או מפירות שביעית. שאלה זו מתחלקת לכמה מצבים: א. משלוח מנות שיוצא בו בעיקר המצוה. ב. משלוח מנות נוספים לאחר שיצא בעיקר המצוה. ג. החזרת משלוח מנות לאדם ששלח לו.

א. משלוח המנות שיוצא בו בעיקר המצוה: הרוגצ'ובר בפירושו צפנת פענח (מגילה ב,

טו) כתב שצריך שיהיו המנות שלו ולא משל שביעית. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ז, קפג) דמכין שבמשלוח הראשון יוצא בו ידי חובת תקנת חז"ל, אסור לשלוח מפירות שביעית. כיון דמחויב לפרוע חוב זה של תקנת חז"ל. וכ"כ בחזון עובדיה (עמוד קסה. פורים הל' משלוח מנות סכ"א), הגר"מ אליהו (מאמר יג, נג. קטיף שביעית ס"ט), ילקוט יוסף (יז, ט). וכ"כ בשו"ת באהלה של תורה (סימן נז). בדרך אמונה (צה"ל אות קכא) כתב שלכתחילה יש להיזהר מלשלוח מנות מפירות שביעית מי שעדיין לא יצא ידי המצווה וצ"ע.

ראיה לשיטה זו שגם דבר שאינו חוב גמור אסור לתת מדמי שביעית, אפשר להביא מהתוספתא לעיל שאין משלמין מהם גמולים. וביאר הש"ך (י"ד סימן קלא ס"ק קסו) "כגון שחברו עשה עמו חסד וזה בא לשלם לו גמולו אל ישלם לו ממעשר עני שהוא כמו פורע בו את חובו". ואע"פ שחוב זה אינו נגבה בבי"ד, אסור לפרועו מדמי שביעית. הקשו שם הב"י והש"ך מה בין גמולין שאסור לגמ"ח שמותר כשמודיעו? ותירצו שבגמולין הוא שחברו עשה עמו חסד של רשות והוא בא להשיבו כגמולו. ואע"פ שא"א לכופו על כך, כיון שהוא חש חובה להשיבו כגמולו - ה"ז כפורע חובו מפ"ש. משא"כ

גמ"ח מי ששלח לבית האכל שהוא לצורך מצוה לא רצו לבטלו ממצוה ולכן התירו בתנאי שיודיע שהוא ממעשר עני. ולפ"ז ה"ה למשלוח מנות הראשון ששולח ה"ז כפורע חוב. משא"כ בשאר המשלוחים יש בזה צורך מצוה ולכן מותר.

אולם הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה עמ' רמא) סובר שמותר לקיים מצות משלוח מנות בפירות שביעית, משום דמשלוח מנות אינו חוב, דחוב שהוא מחמת מצוה ולא חוב ממון שאפשר להוציאו בדיונים אין בו משום איסור סחורה, ולכן אין בו משום איסור פרעון חוב מדמי שביעית. אך סייג שהשולח מנה מפירות שביעית על מנת שהמקבל יחזור ויתן לו מנה, מסתבר דחשיב סחורה ולא משלוח מנות. וכ"כ בשו"ת **מנחת יצחק** (י, נז) מכיון שאין לדמות את נתינת משלוח מנות למעשר, שמעות מעשר אינם שלו, ואין לקיים מצוות במעות שאינן שלו, ופירות שביעית הם הפקר ולאחר שזכה בהם הרי הם שלו ולכן יכול לתת לאחרים, ואינו חשיב כפורע חוב. וכ"כ **במנחת אשר** (סימן מז) מטעמים אלו. וכ"פ **החו"ט שני** (ס"ק טז) משום שהוא קיום מצוה ולא פרעון חוב (אך נשאר בצ"ע אם שולח לחבירו שמרגיש כלפיו כעין הרגשת חיוב, כגון הורים של תלמידים למלמד של בניהם). וכ"כ הרב **ש"ז רווח** (יבולי השדה חוברת א עמוד רו) דמכיון שהיא מצוה אינו ענין לפריעת חוב, ורק אם פסקו עליו הרי הוא פורע חובו מדמי שביעית, ולכן מותר לשלוח מנות בפירות מפירות שביעית, כיון שזה שלו, ויכול בהחלט לשלוח מזה. ואין זה נראה כפריעת חוב, כיון שזה מצוה. והוסיף עפ"ד העמודי אש שבמצוה דרבנן אין חשש של פריעת חוב, ואם כן משלוח מנות אינו אלא מצוה מדרבנן, ואין חשש לפריעת חוב. וכ"כ **במשפטי ארץ** (כ, ה).

בשו"ת **משנת יוסף** (א, כז) סובר שאף שלכתחילה אין שולחים משלוח מנות של עיקר המצווה מפירות שביעית, בדיעבד כשכבר שלח בודאי יצא י"ח. משום: א. לגבי קידושי אישה בדמי שביעית אסור לכתחילה, אך בדיעבד הקידושין תופסים, וה"ה למקח שקיים. ב. עפ"ד הכתב סופר (או"ח סימן קלט) "שמשלוח מנות שאני שהוא בין לעניים ובין לעשירים, כי כן דרך אוהבים ששולחים זה לזה מסעודת שמחה, ואם כן יש לומר שיוצא כששולח משלוח מנות ממעות מעשר לעני, כיון שאין כאן חיוב נתינה, אלא העיקר לקרב הנתינתו, ואם כן כשנותן לו מעשר עני על כל פנים משמח לבו, והשיג תכלית מבוקשו... וגם אם לכתחילה לא נסמוך על זה, כיון שנשאר בצריך עיון, אבל בדיעבד כשכבר שלח, יש לצרף סברא זו כסניף להיתר".

ב. **משלוחי מנות נוספים לאחר שיצא בעיקר המצוה:** כתב בשו"ת **שבט הלוי** (שם) "פשיטא דמותר לשלוח, גם מדמי או מיין שביעית, כיון שאינו בגדר דבר שחייב, ואינו בגדר תשלומי חסד". וכ"ד הגרש"ז אורבך (שם), **חזון עובדיה** (שם), הגר"מ אליהו (שם) ועוד.

א. החזרת משלוח מנות לאדם ששלח לו: בשו"ת תורה לשמה (סימן קצג) לרבי יוסף אלחכם, כתב שמי שקיבל משלוח מנות אסור לו להחזיר משלוח מפירות שביעית, דמכיון שמקובל להחזיר משלוח בעד משלוח שקיבל, יוצא שפורע חובו מפירות שביעית. וכ"ד הגר"מ אליהו (שם) דחשיב כפורע חובו. וכ"כ הילקוט יוסף (יז, י). בשו"ת שבט הלוי (שם) סובר שהמקבל דבר ומן הדין אינו חייב להחזיר תגמול על כך, אלא שמחזיר לו וגומל לו ושולח בחזרה, יש מקום להחמיר ולא לשלוח פירות שביעית, אבל הסומך על המקלים אין מזניחים אותו. הגרש"ז אורבך מיקל בזה ע"פ שיטתו לעיל. וכ"פ בחזון עובדיה (שם) שאינו אלא כגומל חסד לחבירו, שהרי רבים שולחים מנות לרעיהם, ואין רעיהם מחזירים להם כלל. וכ"כ בשו"ת באהלה של תורה (שם). וכן העלה במנחת אשר (שם) מכיון שכל שאין בו תביעת ממון אין זה דומה לסחורה ואין בו איסור, וכן משום שמחזיר לו כמצוה ולא משום פריעת חוב. וכ"כ בחוט שני (שם), אלא שנשאר בצ"ע אם מרגיש כעין הרגשת חיוב מחמת שקיבל ממנו משלוח מנות, אפשר דמיקרי כפרעון חוב.

הלכה יא':

"אין נותנין מהן לא לבלן ולא לספר ולא לספן ולא לשאר האומנין, אבל נותן הוא למי שדולה מים מן הבור להשקותו מים, ומותר ליתן מפירות שביעית או מדמיהן לאומנין מתנת חנם"

שכר עבודה מדמי שביעית

שנינו במשנה שביעית (ח, ה):

"אין נותנים לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות ולכולן הוא נותן מתנת חנם"

וביאר הרמב"ם שטעם האיסור משום שלא ניתנה אלא לאכילה ולשתייה ולסיכה, ומותר לתת לבייר לשתות מכיון שניתנה לשתיה. הפאת השולחן (כו, יא) סובר שדווקא שכר מה שמשקה לו מותר לתת מפירות שביעית, אך לא לפרוע שכר שמשקה אחרים מבני העיר. והר"ש סובר שאם נותן המים לצורך שתיית אדם אין שום בעיה לתת לו שכרו מפירות שביעית, ורק אם נותן לו עבור שאר תשמישים (כמו השקאת בהמתו ומשרה וכביסה ומרחץ) אסור.

הר"י קורקוס ביאר שאיסור זה אינו רק בדמי שביעית, אלא ה"ה שאין לתת שכר עבודה מפירות שביעית. וכ"כ הר"ש סיריליאן (ד"ה אין נותנין). אולם המקדש דוד (נט, ד) סובר שבפירות שביעית עצמם מותר לשלם שכר עבודה בעד דברים שהנאתן וביעורן שוה.

מתנת חנם לאומן

במשנה מבואר שמותר לתת מתנת חנם. וביאר הרמב"ם שאע"פ שיש בזה טובה כל שהיא, כבר נתבאר שהוא מותר. וכ"כ הר"י קורקוס "אף על פי שיש בדבר גמילות חסד וגם כי אפשר שיוזיל אצלו או יניח לו משכרו בשביל כך מותר כיון שאינו מתנה כן בפירוש".

רע"ב סובר שמותר לתת לפועלים מתנה מדמי או פירות שביעית, אע"פ שע"י שנותן להם מתנה אינם תובעים ממנו את שכרן, דהוי כמו אכילת פירות שביעית בטובה, שמותר. או מפני שאין זו דרך סחורה. וכ"כ הרא"ש, ר"י קורקוס, חזו"א (יג, יז) ועוד.

אולם הראב"ד (ע"ז סב: ד"ה אבל) והתוספות (ד"ה דיהיב) סוברים שרק אם עושים מלאכה באותם פירות שמקבלים בשכרם מותר, שבדרך זו הנתינה לא נראית כ"כ כתשלום, אך אם עבדו בדבר אחר והביא להם פירות שביעית, נראה הדבר כתשלום.

דעת **הלחם שמים** (מובא בתוס' אנשי שם ד"ה וכולן) שכל שהוא חייב לשלם להם שכרם, וע"י מה שנותן להם לא יתבעו ממנו את חובם, זהו ממש פריעת חוב מפירות שביעית או מדמיהן שאסור. ולא הותר אלא כאשר מקדים את נתינת המתנה לעבודה זמן רב, וגם אינו מכוון ליהנות ממנו בשביל כך.

הלכה יב:

"האומר לפועל הא לך איסר זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר ואינו כדמי שביעית, אלא מוציאו בכל מה שירצה, ולא קנסו הפועל להיות שכרו כדמי שביעית, ואם אמר לו לקט לי בו היום ירק, ה"ז כדמי שביעית ואינו מוציאו אלא באכילה ושתיה כפירות שביעית"

תנאים בהיתר שכר הפועל

שנינו במשנה שביעית (ח, ד):

"האומר לפועל הא לך איסר זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר. לקט לי בו ירק היום, שכרו אסור"

משנה זו הובאה בגמ' בע"ז (סב.). ומשמע שם ומדברי הראשונים, שברישא אין הדמים שביעית מכיון שהתשלום הוא שכר עבודה. ובסיפא הדמים שביעית מכיון שהפועל לוקט לעצמו ומוכר, והתשלום הוא דמי הירק. אולם בירושלמי מובא שהלכה זו היא מ'הלכות של עמעום', וההבדל בין הרישא לסיפא אינו מעיקר הדין. ולכן נחלקו המפרשים האם יש לאסור בשני המקרים או להקל בשני המקרים, ולא נאריך בזה.

ונביא בקיצור את דברי הראשונים בביאור החילוק בין המקרה שאומר לו 'הא לך דינר ולקוט לי ירק היום, ששכרו מותר. ובין אם אמר לו לקוט לי בו ירק היום, שכרו אסור. א. מרש"י (ע"ז סב. ד"ה

לקוט) ותוס' (שם) משמע שהחילוק הוא שהאומר לפועל לקוט לי ירק, הפועל מגביה את הירק מתחילה עבור בעה"ב, והמעות שקיבל הם שכר פעולה גרידא, ולכן לא חלה קדו"ש על המעות, אך בסיפא הפועל זוכה בירק מתחילה לעצמו, ואח"כ הוא מוכר את הירק לבעה"ב, ובזה אכן הדמים נתפסים בקדושת שביעית כדמי מכר. ב. מלשון הרמב"ם דייק הרדב"ז שלדעתו גם בסיפא אין אלו דמי שביעית מן הדין, אלא רק מחמת קנס, ומשמע שלהבנתו גם בסיפא זוכה הפועל לבעה"ב, והשכר שהוא מקבל הוא שכר פעולה, אלא שהיות ולא שכרו לכל היום אין זה שכיר יום אלא שכיר ירק, ושייך לקונסו. ג. הר"ש, רא"ש וריבמ"ץ הביאו את הירושלמי שהבאנו, ממנו משמע שהחילוק בין הרישא לסיפא אינו ברור. ד. הר"ש והרא"ש הביאו מהירושלמי טעם נוסף, דמייירי באופן שמראה הבעה"ב לפועל את הירק, דבזה אין הפועל טורח למצוא ירקות אלא רק מלקט, ונמצא ששכר רגליו הוא נוטל, משא"כ כשאינו מראה לו והפועל טורח לחפש, הוי כמוכר לו את הירק והוי כסחורה.

הכסף משנה סובר שדוקא אם לוקט לו ירק המותר באכילה, דהיינו ירקות שדה מאותן שאינם נזרעים, שאין בהם איסור ספיחים, אז שכרו מותר כשאמר לו לקוט לי היום ירק. אבל אם היה הירק מהירקות הנזרעים, שאסורים באכילה מטעם ספיחים, יהיה לעולם השכר אסור מטעם קנס, כיון ששכרו לדבר האסור. וכ"כ פאת השולחן (סימן כו ס"ק לד). והבית רידב"ז (ז, יב) סובר שגם אם ליקט ספיחים האסורים באכילה, אין לדמים דין שביעית.

הרא"ה קוק (שבת הארץ) כתב שאפילו הביא לו ירק הרבה יותר מהשיעור שמותר להביא מן המופקר, ג"כ שכרו מותר, כיון שאמר 'לקוט לי' ולא 'לקוט לי בו', לא נתן לו שכר הירק, כי אם שכר פעולה של הלקיטה, ושכר טורח זה אין בו משום דמי שביעית. אבל אם פסק עמו שיביא לו הרבה יותר ממה שמותר להביא מן המופקר, בשביל איסור זה, נראים הדברים ששכרו אסור, דכל שנעשה הפיסוק באיסור, ראוי לקנס ולאוסרן. אך מדברי החזו"א (יג, יט) משמע שאין לחלק האם הבאת הכמות הגדולה היתה ע"פ בקשת בעה"ב או ביוזמתו של הפועל, ובכל מקרה שכרו מותר.

פאת השולחן (סימן כו ס"ק לה) סובר בדעת הרמב"ם שרק כאשר אוסף כמות מועטת הקלו בפועל, אך אם מלקט כמות מרובה, אסור.

הרדב"ז סובר שרק בשכיר התירו את השכר, אבל קבלן למרות שמקבל שכר פעולה, שכרו קדוש בקדושת שביעית, מפני שדומה למכר.

הלכה יג:

"החמרים העושים בפירות שביעית מלאכת שביעית האסורה, כגון שהביאו יותר מדאי הרי שכרן כדמי שביעית, ודבר זה קנס להם, ומפני מה קנסו בשכר החמרים ולא קנסו בשכר הפועל, מפני ששכרו מעט לא קנסו בו משום כדי חייו"

קנס שכר החמרים

איתא בתוספתא (ו, יח) "החמרים והגמלין והספנין שהיו עושים בשביעית, שכרן שביעית".
הרמב"ם נקט שאותם פועלים עושים מלאכה אסורה ולכן קנסו אותם. וכ"כ **הר"ן** (ע"ז ל. ד"ה ופרכינן) ו**הר"י קורקוס**. אך **הרמב"ן** (ע"ז סב. ד"ה והא) סובר שקנסו את החמרים גם כשעשו מלאכה מותרת בפירות אסורים.

אולם התוספות (ע"ז סב: ד"ה חמרים) ביארו שהחמרים עשו מלאכה המותרת בשביעית, כגון שלא הביאו יותר מהשיעור המותר להביא מן המופקר, ג"כ שכרן אסור, משום שהחמרים מרויחים יותר מהפועל, נחשב שכרם כסחורה. וכ"כ **המאירי** (ד"ה חמרים), וביאר שגורם לשוכריהם לעשות סחורה בפירות שביעית. ו**הראב"ד** (שם) ביאר שקנסו שמא יבואו החמרים עצמם לעשות סחורה בפירות שביעית.

בחוט שני (ס"ק כב) כתב שלפי פירוש התוס', צ"ע על המוכרים פירות שביעית בחנויות גדולות כגון צרכניות או סופר מרקט וכיוצ"ב ששכרם מרובה, לכאורה דינם כחמרים! ולרמב"ם אם לא נעשית עבירה אין שכרם קדוש בקדו"ש, אך כתב שגם לדעת התוס' יש צד להקל מפני שהחמרים נוטלים שכרם לפי העבודה, ובזה אסרו לפי שנראה כסחורה. אבל בשליחות שנוטלים משכורת חודשית קבועה, אפשר שבזה לא קנסו חז"ל.

הלכה יד':

"הלוקח מן הנחתום ככר בפונדיון ואמר לו בשעת לקיחה כשאלקט ירקות שדה אביא לך בו ה"ז מותר, ואותו הככר הרי הוא כפירות שביעית, ואם לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מהן"

נתינת ככר תמורת פירות שביעית

שנינו במשנה שביעית (ח, ד):

"לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר. לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית, שאין פורעין חוב מדמי שביעית"

בירושלמי מבואר שההיתר הוא משום שירקות שדה מצויים. מהר"ש ו**הרא"ש** נראה שגרסו בירושלמי 'ועבדין דין לדין מתנת חנם לפי שירקות שדה מצויין'. והיינו שלפי הירושלמי באופן זה שנותן לו ככר והוא מבטיח לו להביא לו מירקות שילקט מהשדה, הרי הם מתכוונים למתנה תמורת מתנה, ולא למכירה גמורה של הככר, שאז יחשב הפירעון בירקות כפרעון חוב בפירות שביעית (והצריכותא לכך שהירקות יהיו מצויין, דאל"ה היינו אומרים שאין דעת הנחתום סומכת עליו שיביא לו ירקות בתמורה, וממילא כוונתו למכירה גמורה, והתשלום בירקות הוי פירעון חוב בשביעית ואסור).

אך הרמב"ם מפרש שאין כאן מתנת חנם, אלא הם מחליפים את הככר בירקות השדה, ואף שירקות השדה עדיין אינם בידו, מ"מ אנו דנים אותם כחליפי הככר, ולא כפרעון חוב הנוצר ע"י מכירת הככר. מדוע לדעתו אין בנתינת הירקות תמורת הככר איסור מדין סחורה? הרמב"ם בפיה"מ ביאר שהחלפה מותרת בפירות שביעית, ונראה שלא דווקא בכמות מועטת אלא כוונתו שאין זו צורת סחורה שנאסרה בפירות שביעית.

נמצא שהרמב"ם והר"ש נחלקו לדינא אם הככר מתקדשת, לדעת הרמב"ם הככר מתקדשת כדין דמי שביעית, ולר"ש אינה מתקדשת.

דעת הרידב"ז (ז, י) שאם קנה ממנו בהקפה פירות שביעית (כגון שמכר מעט דאינו אסור משום סחורה), מותר אח"כ לשלם מדמי שביעית כיון שהחוב בא מחמת שביעית מותר לשלם לו דמי שביעית. **החוט שני** (ס"ק כג) דן, שרק כאשר מכרו או הללו את פירות השביעית והיתה דעתם לפרוע בפירות שביעית, מותר, אבל אם מכרו פירות שביעית ע"מ לקבל מעות, ואח"כ בא לפרוע חובו בפירות י"ל דאסור. ודן לומר ששכנים הלווים זה מזה איזה מאכל או ירק שאינו של שביעית, אסור לפרוע מפירות שביעית דהוי פרעון חוב אלא יתנה בזמן ההלואה שאין זו הלואה אלא מתנה, ואז יוכל לתת מתנה ואין כאן פריעת חוב.

הלכה טו':

"אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה, בטובה כיצד שיתן לו פירות שביעית כמו שעשה עמו טובה שנתן לו, או שיכניסו לגינתו לאכול כמי שעשה לו טובה, ומי שנתנו לו פירות שביעית במתנה או שנפלו לו בירושה הרי זה אוכלם כדרך שאוכל פירות שאוסף אותן הוא בעצמו מן השדה"

אכילת פירות שביעית בטובה

שנינו במשנה שביעית (ד, ב):

"בית שמאי אומרים אין אוכלין פירות שביעית בטובה, ובית הלל אומרים אוכלין בטובה ושלא בטובה רבי יהודה אומר חלופ הדברים זו מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל"

וביאר הרמב"ם: בטובה - הוא גמילות או שבח וכאילו עושה לו שאילתו. והיינו שהדגש הוא על הבעלים שאינו מראה ששדהו הפקר, אלא שמראה שעושה טובה לאנשים שמרשה להם לקחת מפירותיו. **אך הר"ש** ביאר שבטובה אסור, משום שאין מחזיקים טובה לבעלים, דרחמנא אפקרינהו. והרא"ש ביאר שלא יחזיק טובה לבעלים, דרחמנא אפקרינהו, ואם מחזיק טובה נראה דמן השמור הוא מלקט. והיינו שהדגש הוא על האנשים שבאים ללקט, כיצד עליהם לנהוג עם בעל השדה.

הר"ן (ע"ז כד. ד"ה כ"ש) סובר שמותר לקבל בעד פירות השביעית שכר פחות משווי הפירות, שניכר בזה שהם הפקר, אלא שנותן לבעל הבית איזה שכר בשביל החזקת טובה. **הרמב"ן** (ע"ז נא:) סובר שמותר לקבל טובה תמורת הפירות אך לא טובת ממון דאז נראה כעין סחורה.

הראב"ד (עדויות ה, א) פירש שלבית הלל אין אוכלים אלא בטובה, היינו ברשות בעל הבית, כדי שלא יהא רגיל ליכנס לשדה חברו שלא מדעתו בשאר השנים שהשדה אינה הפקר. וכתב **הרב קוק** שנראה פשוט שבעל הבית מחוייב הוא לתן רשות, ואסור לו למנוע שום אדם שבעולם מלאכול את פירותיו בשביעית. ונראים הדברים שלדעה זו אם עבר בעל הבית ולא נתן רשות, אע"פ שעבר איסור בזה, ועובר משום מצות עשה של השמטת הפירות, מ"מ אסור לעבור על דעתו ולאכול הפירות בלא רשותו.

פרק ז' - דיני ביעור פירות שביעית

ובו כ"ב הלכות

הלכות א' - ב':

"פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כ"ז שאותו המין מצוי בשדה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כ"ז שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית וזהו ביעור של פירות שביעית"

מצות הביעור

איתא בתורת כהנים (בהר, פרשה א, ח):

"ולבהמתך ולחיה... מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית"

למדנו מדברי הספרא שכל זמן שיש פירות ממין מסויים בחוץ 'חיה אוכלת בשדה', אזי אפשר לאכול ממין פירות אלו גם בבית 'בהמה אוכלת בבית', אך כאשר מין זה לא קיים בשדה, יש לבער אותו גם מהבית.

מדוע ציוותה התורה לבער את הפירות בשביעית? **החזו"א** (ליקוטים סימן י, מכתב שני אות א) כתב "הא דכתיב והיתה שבת הארץ וגו' ולבהמתך ולחיה וגו', אין פירושו דפירות שביעית יהיה לכלם שוים ואם אין לחיה מפירות אלו לא תאכל גם אתה, אלא תוכל ליקח לעצמך כל פירות השביעית אף שאין לחיה מאלו, ובלבד שלא תרעב החיה ואם יש לה מארץ אחרת אינך צריך להיות שוה עמה בפירות, שאין דין ביעור להראות שאינך בעלים בשנה הזאת, אלא רחמנות על החיה". **הרש"ר הירש** (ויקרא כה, ו) ביאר, שהאכילה בשביעית היא רק בשותפות עם חייט השדה, ואסור לאכול מן הפרי שבבית, אם כלה מין זה מחייט השדה. ויש בדבר משום שוויון בין בני האדם ובין האדם לחיה.

הגדרת 'כלה מן השדה'

בירושלמי (ט, ה) משמע שחובת הביעור חלה לא רק כאשר החיה אכלה את כל אותו המין, אלא גם אם נסרח ואינו בנמצא כעת לאכילת החיות שבשדה.

המשנה ראשונה (ט, ז) כתב בדעת הר"ש ועוד שחובת הביעור חלה רק אם כלו הפירות ע"י אכילת חיה, אבל אם כלו מחמת סיבות אחרות, לא חלה חובת הביעור. **אך המקדש דוד** (נט, ב) סובר שאם כלו מחמת אכילת החיות לא חלה חובת ביעור, ורק לאחר שהפירות נשרו ונרקבו יש חובה לבערם. שהרי כאשר החיה הקדימה לאכול מאותו המין, לא הגיע זמנו בטבעי לכילוי.

כהמשך לנידון הקודם, נחלקו עוד מה דין פרי שמחמת טבעו עדיין לא הגיע זמנו שיכלה מהשדה, אך מחמת מעשה ידי אדם כבר כלה מהשדה, האם חלה עליו חובת ביעור או לא? **המקדש דוד** (שם) סובר שאם הפרי היה ראוי מצד טבעו להתקיים, פטור מביעור. וכ"כ בשו"ת **מנחת יצחק** (ג, צב), **משנת יוסף** (ב, יט) ועוד. אך הבית **רידב"ז** (ח, יג) והחזו"א (יג, כב) סוברים שהכל תלוי בשאלה האם יש עוד ממין זה בשדה, ואם האדם ליקט את כל אותו המין לביתו או שנעשה מעשה אחר שע"ז כלה לחיה מן השדה, אותו המין חייב בביעור.

מה הכמות שתשאר בשדה כדי שעדיין יחשב שאינו כלה לחיה מן השדה? **המקדש דוד** (נט, ב) סובר שאין חובת הביעור חלה, כל זמן שנשארה על העץ כמות פרי חשובה. **המבי"ט** (ג, מה) סובר שגם פרי אחד שנותר על העץ פטור מביעור, ונחלקו מה הכמות שפוטרת (מקדש דוד: כל עץ לפי חשיבותו. חזו"א: רובע הקב).

נקודה נוספת הקשורה להגדרת 'כלה מן השדה'. מה יהא הדין במינים שעד שהגיע זמן כילויים של פירות שביעית, כבר ישנם מפירות שמינית, האם הולכים רק אחר זמן הכילוי של גידולי שביעית, או דמכיון שסו"ס מין זה לא כלה לחיה לא חלה עליו דין ביעור (לעולם). **החזו"א** (טו, ג ד"ה נראה) סובר שהולכים רק אחר פירות שביעית, ואם כלה כל גידול השביעית, חלה עליו חובת הביעור אע"פ שיש כבר בשדה ממין השמינית. **המקדש דוד** (שם) סובר שחובת הביעור חלה כשכלים פירות הקדושים בקדושת שביעית. **אולם** הבית **רידב"ז** (ח, יג) סובר שהולכים אחר המציאות בשדה, אם יש בשדה ממין זה, אע"פ שהוא מגידולי שמינית, לא חלה עליו חובת הביעור, כיון דסו"ס לא כלה מן השדה! וכ"כ בשו"ת **מנחת שלמה** (ח"א סימן נא אות טו).

❧ ביעור פירות נכרים

כתבו בשו"ת **המבי"ט** (א, כא) והמהרי"ט (א, מג) דאע"פ שיש קדושת שביעית בפירות נכרים שגדלו בא"י, מ"מ אין עליהם חובת ביעור, מכיון שיכול לומר 'דאיתנא מכח גברא דלא מצית לאישתעווי דינא בהדיא' (כדין הלוקח טבלים ממורחין שנגמרה מלאכתן מן הגוי, מעשרן והן שלו, משום שיכול לומר 'קאיתנא').

אולם **החזו"א** (כה, כה) תמה, דאינו דומה דין נתינה למצות ביעור, דביעור אין זה דין נתינה, ולא שייך לומר בו דאיתנא מכח גברא שהוא פטור. ועוד, שהגמ' למדה מהפסוק שדוקא גבי תרומת מעשר פטור, אבל תרומה גדולה חייב ליתנה לכהן, וה"נ גבי פירות שביעית חייב לבעור.

❧ ביעור בפירות 'אוצר בית דין'

כתב **הרמב"ן** (ויקרא כה, ז) "ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור, אחר שכבר מבוערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד בית דין ולאכלן". הרמב"ן דיבר רק אודות פירות שבשעת הביעור נמצאים בחזקת בית הדין, שלכן אינם

חייבים בביעור, כיון שכולם שוים בהם. אך מה יהא דין פירות שהיו של הבי"ד וכעת בזמן הביעור נמצאים בידי הציבור? בשו"ת **מנחת שלמה** (סימן נא אות יז) כתב הגרש"ז אורבך, שאם בית הדין חילק אותם לציבור לפני זמן הביעור, "לכאורה נראה דמה שהיה ברשות האוצר בית דין לפני זמן הביעור אינו יכול לפטור את הפירות מחובת ביעור לכשיגיע הזמן, שהרי אפילו היה הפקר גמור כל הזמן, מכל מקום הזוכה בהם לעצמו לפני זמן הביעור שפיר חייל עליו אחר כך חובת ביעור, ואם כן מהיכי תיתי נימא דמה שהפירות היו באוצר בית דין עדיף טפי מהפקר ממש?...". אלא שאעפ"כ הסתפק, "דאולי יש מקום לומר דמה שבית דין מחלק לכל אחד ואחד כפי צרכו דאפילו מה שמחלקים הרבה זמן לפני הביעור מכל מקום אפשר דהרי זה חשיב כמזון של ג' סעודות שמחלקים סמוך לזמן הביעור לשכניו וקרוביו ולעניים, דאף שהם זוכים בזה לעצמם ואין זה הפקר, אפילו הכי הם פטורים מביעור, והכא נמי גם בחלוקת בית דין, כיון שזה ניתן על ידי בית דין למאכל ולא לעכב לזמן מרובה - אפשר דפטור".

בשמיטה כהלכתה (עמוד סה) פסק שצריך להניח את הפירות במקום מיוחד שמשמש לבית הדין לאוצר, וזוהי כוונת הרמב"ן שלכן פטורים מביעור, מפני שמבוער ועומד. ורק כשמונח במקום אחר באוצר מיוחד דניכר שיצא מרשות בעלים ונכנס לרשות בית דין הוא דמהני... והיינו 'אוצר בית דין' כפשוטו. **בילקוט יוסף** (יח, ז) העלה שפירות שביעית הנמצאים ברשות אוצר בית דין בזמן הביעור, לא חלה עליהם חובת ביעור, והם נחשבים כמבוערים, והמקבל את הפירות מיד שלוחי בית דין לאחר הביעור, מותר לאוכלם בלי ביעור. ואם לקח לפני הביעור, יש אומרים שחייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור, ויש חולקים ואומרים שאינם חייבים בביעור, וכן הלכה.

שיטת האור לציון (עמוד סד) שגם לטעמו של הרמב"ן שפירות אוצר בי"ד א"צ ביעור מפני שכבר מבוערים מהבית, אין זה אלא לשיטתו שדין ביעור היינו הפקר, אבל לשיטת הרמב"ם שביעור היינו איבוד ושריפת הפירות... אם כן ודאי שאף שהפירות נמצאים באוצר בית דין חייבים הם בביעור... ודאי שיש להזהר בזמן הביעור של פירות אלו. גם הגר"מ **אליהו** (יט, ב. כא, כד) העלה שפירות אוצר בי"ד חייבים בביעור.

הלכה ג':

"היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד"

חילוק מזון ג' סעודות

מובא במשנה שביעית (ט, ח) "מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד". והיינו שמחלק לכל בני ביתו ומכריו, לכל אחד ואחד מזון ג' סעודות, ולאחר שחילק ונשארו לו עוד פירות הרי צריך לבערן.

אלא שיש לברר, הרי זמן חילוק הג' סעודות הוא כאשר הגיע שעת הביעור, א"כ עד מתי יכול לאכול את הג' סעודות הללו? האם הם 'היתר' עד מתי שיחפוץ, או גם בהם יש זמן מסוים שלאחריו אסורים באכילה? **החוט שני** (סק"ג) ביאר שחלוקה זו אינה כעין קולא שאינו צריך לבער הכל והתירו לו לחלק, אלא היתר זה הוא דין שכן ראוי לנהוג מכיון שרצון התורה שפירות שביעית יכלו ויתבערו ע"י אכילתן בקדושת שביעית, ולכן התירה התורה לחלק מפני שזהו הצורה של כילוי וגמר הפירות.

הרדב"ז סובר שלאחר זמן הביעור אסור לאכול כלל מפירות שביעית, ולכן מי שהיה ירא שמא יגיע שעת הביעור, היה מחלק את המזון ג' סעודות קודם זמן הביעור, כדי שיכלו הפירות בזמן הביעור. וכ"נ דעת **החכמת אדם** (שערי צדק יט, ו) שכתב "שאיזה ימים קודם שיגיע לזמן ביעור יחלק הכל לעניים, וישאר לעצמו מעט..." משמע שהחלוקה היתה קודם זמן הביעור.

אולם פשוט לשון המשנה והתוספתא (ח, ב) היא שבשעת הביעור היו מחלקים את המזון ג' סעודות, וע"כ לומר שעצם החלוקה היא חלק ממנהות הביעור שלא ישאר תחת ידי האדם פירות שביעית. וכ"כ **הכפתור ופרח** (פרק מח), וכ"כ **החזו"א** (יא, ו) "וכשמפקיר רשאי להניח בידו מהן מזון ג' סעודות, ואם מוצא אדם שאין בידו מפירות שביעית כדי מזון ג' סעודות רשאי ליתנו לו אע"ג שכבר הגיע ביעור וכבר יש בידו מזון ג' סעודות וכבר נתחייב בביעור".

עוד כתב **החזו"א** (שם) שלא התפרש כמה זמן יכול לשהות כדי למצוא אוכלין, ואפשר עד שקיעת החמה. ולגבי שיעור ג' סעודות, אם אוכל בסעודות אלו כמות מרובה יכול להשאיר לו כמות זו, ואין אומרים לו שישתפק בסעודה מינימלית.

מהות הביעור וגדריו

שנינו במשנה שביעית (ט, ח):

"מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד ועניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור"

נחלקו הראשונים כיצד מבערים פירות שביעית:

דעת הר"ש שביעור הוא הפקר, והסתייע מדברי התוספתא לקמן שכשמגיע זמן הביעור מוציא את הפירות ומפקירם. וכן מובא בירושלמי לקמן שמפקיר את הפירות בפני שלושה, ומשמע שביעור הוא הפקר. וביאר הרמב"ן (ויקרא כה, ז) "ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם... ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם, כענין בערתי הקדש מן הבית (דברים כו יג)". עפ"ד ביאר ש'עניים' אינם אנשים אביונים, אלא אותם שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר, ו'עשירים' הם בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהם בהפקרם. וכ"ד התוספות (פסחים נב: ד"ה מתבערין)

אולם הרמב"ם סובר "ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד". ודבריו צריכים ביאור, מדוע יש לבערם מן העולם? וכן, כיצד יתיישבו דברי התוספתא והירושלמי לשיטתו? **הכסף משנה** ביאר שגירסת הרמב"ם במשנה הייתה שונה משאר הראשונים, וגרס "רבי יוסי אומר, אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים...", ופסק כר' יוסי, ולכן אין בהם היתר אכילה לכו"ע. ונמצא שמחלוקת הראשונים הנ"ל תלויה בגירסתם במשנה.

יתכן לבאר שאין מחלוקת בין הר"ש לרמב"ם, אלא הרמב"ם סובר שאם לא נדרוש לשרוף את הפירות בזמן הביעור, הרי שתכלית המצוה לא תתקיים, שהרי מפקירים את הפירות בהערמה ונמצא מבטל את המצוה. אך הר"ש והרמב"ן סוברים שעצם ההפקר מטמיעה בנפש האדם את ההבנה שפירות אלו אינם שלו, ואע"פ שבסופו של דבר נשארים הפירות תחת ידו, מהות הדבר מתקיימת.

יש לציין שמחלוקת הר"ש והרמב"ם נובעת מהבנת המשנה והגירסא שהיתה לכל אחד מהראשונים, לדעת הר"ש דעת ר' יוסי שגם עניים וגם עשירים אוכלים מפירות שביעית לאחר הביעור, א"כ מה עניין הביעור? לכן פירש שהביעור אין פירושו כילוי, אלא הפקר. מנגד, לרמב"ם הגירסא שונה, ולדעתו לאחר הביעור גם עניים וגם עשירים לא אוכלים מפירות שביעית, לכן ביאר שביעור פירושו כילוי.

לראב"ד כעין שיטה אמצעית, לדעתו יש שני שלבים בביעור, בתחילה כשיכלו פירות העיר ותחומיה, כל אדם מוציא מה שבביתו ומביא אותם לאוצר ב"ד והם מחלקים לכל אדם שלש סעודות כדי לשבת וכן בכל יום ויום עד שיכלו. ואם אין שם אוצר ולא ב"ד מחלקין, מוציאן לשוק ומפקירן ואף הוא יכול לחזור לזכות בהן ככל אדם, ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו ביהודה מכל יהודה ובגליל מכל הגליל. השלב השני, שכאשר יכלו אותם הפירות מכל הארץ, אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד. החזו"א (יא, ח) ביאר שלדעת הראב"ד יש שתי מצוות, אחת 'והשביעית תשמטנה ונטשתה', והשניה 'ולבהמתך ולחיה'. והיינו שמתחילה כל אדם אוסף פירות שביעית

לכיתו בין משל שדהו ובין משדות אחרים, ואוכלים כל זמן שהפירות מצויים, ואחרי שכלו הפירות יש מצוה 'ואכלו אביוני עמך' ולכן מבערים אותם, היינו מוציאים מביתו ומפקירם,

למעשה, הביא הכסף משנה את דברי הר"י קורקוס "שכדאי הם הגאונים הנזכרים והראיות לסמוך עליהם, וכ"ש בשעת הדחק כי רב הוא" (כוונתו ליושבי הארץ בזמן הזה שצריכים לבער את הפירות שקונים מהגויים (עיין לעיל), וא"כ אין להם מה שיאכלו, אך אם די בהפקר, הרי שזו תקנה גדולה עבורם). וכ"כ הפאת השולחן (פרק כז סק"ג), ערוה"ש (כז, ח), הרב קוק (משפט כהן סימן פג), חזו"א (יא, ז. קובץ אגרות ח"ב סימן קסב), הגרע"י (חזו"ע שביעית עמוד ריז, ומקורו במאור ישראל ח"ב עמוד קה. יביע אומר ח"ט סימן קח אות ח) בהסתמך על דברי הראשונים הנ"ל, ובפרט דשביעית בזה"ז מדרבנן. וכ"כ הגרש"י זוין (לאור ההלכה עמוד קכח), הגר"מ אליהו (כא, ג), ילקוט יוסף (כא, א) ועוד. גם המנחת אשר (סימן יז אות ד) הביא את דברי האול"צ לקמן, ותמה, הרי רבים מרבני הספרדים פסקו שדי להפקיר, ולכן לדעתו גם בני ספרד ינהגו כרמב"ן, ועוד, שיש בדבר קולא גדולה של הפסד פירות שביעית.

אולם החכמת אדם (שערי צדק יט, ד-ו) סובר שביעור פירושו שריפה או כילוי גמור כדעת הרמב"ם. ורק בשעת הדחק או מי שהוא עני יכול לסמוך על גדולי פוסקים הסוברים שביעור הוא הפקר. והוסיף "ומי אשר מלא ידו לה' ויכולת בידו לקיים מצות ביעור ע"י שריפה, נראה לי שיעשה כן, שאיזה ימים קודם שיגיע לזמן ביעור יחלק הכל לעניים, וישאר לעצמו מעט מכל מין כדי לקיים בו מצות ביעור בשריפה בזמנו. וכן דעתי לעשות אם יזכני ה' לעלות לארץ הקודש, ולקיים מצות שביעית וביעורו". גם האור לציון (עמוד נה) סובר שלבני ספרד אין להקל בהפקר אלא כל פרי שכלה מינו מן השדה, יש לבערו ע"י שריפה או בצורה אחרת של כילוי גמור, כיון שבמקום שלא גילה דעתו הב"י, יש לילך אחר הוראות הרמב"ם (ואף שהכס"מ הביא את דברי ר"י קורקוס, אין בזה גילוי דעתו, שכן רק הביא את דבריו ולא הוסיף עליהם כלום). אלא שסייג, שמי שיש בידו כמות מרובה של יין שקנה מאוצר ב"ד או קיבל, ואינו יודע מאיזה מקום בארץ באו הענבים, ואינו יכול לשתות את כל היין לפני פסח של השנה השמינית, יש לו להקל להפקיר את היין בזמן הביעור ולזכות בו לאחר מכן (כיון שיש צד לתלות שהענבים באו ממקום שלא כבשוהו עולי בבל, ועוד שלדעת הר"ש הוי ביעור, ויש כאן ס"ס). וכ"כ בספר שבת לה' (ח, ד) בשם הגר"מ לוי זצ"ל. וכן העלה מעיקר ההלכה בספר באר בשדה (יב, ה). הגר"מ אליהו (שם אות ד) כתב שכשיש לאדם כמות קטנה של פירות, יש מקום להחמיר כרמב"ם, ולהשתדל לגמור את הפירות לפני שיגיע זמן הביעור.

אך החוט שני (שער הציון נ) הסתפק האם לדעת הר"ש והרמב"ן עוברים על בל תשחית בשריפת הפירות. ובאמת שהרב קוק (שם) כתב שאין לשרוף, דא"כ הרי לדעת הר"ש וסיעתו נמצא מפסיד פירות שביעית (אולם קשה, הרי הר"ש עצמו סובר שלאחר הביעור אין קדושת שביעית בפירות!). וכן איכא איסור בל תשחית. וכ"כ המנחת אשר (שם).

הוצאת הפירות לרשות הרבים

איתא בתוספתא (ח, ד):

"מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על ביתו ואומר: אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול, חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו"

ובירושלמי (ט, ד) מובא שר' יאשיה אמר לרבי יצחק בר רדיפא שיפקיר את פירותיו בפני שלושה מאוהביו שסומך עליהם שלא יזכו בפירות אם יפקירם לפניהם, ואז יפקיר ויחזור ויזכה בהם לעצמו. ולמי שאין אוהבים שיכול להפקיר בפניהם, יחכה לזמן שהשוק מתרוקן מבני אדם, ואז יוציא הפירות לשוק ויפקירם, ומכיון שהוציא את הפירות לחוץ למשך זמן מה, אין לך הפקר יותר מזה.

הרא"ש (ט, ח) והר"ש (שם) הביאו את דברי התוספתא שההפקר נעשה ע"י הוצאה לרשות הרבים והפקרת הפירות שם. וכ"כ הרמב"ן (ויקרא כה, ז) ועוד רבים מהראשונים.

אולם הריב"מ (ט, ב) כתב "וכיצד מבער? עומד בביתו או בחוץ...". ומשמע שרשאי להפקיר אף בתוך ביתו.

להלכה, כתב הדרך אמונה (צה"ל ל) נראה דלא סגי להוציאו בחצר, אלא צריך להוציאו בדווקא לרה"ר. גם החזו"א (יא, ו) כתב שלכתחילה צריך להוציא את הפירות לרה"ר, וזהו פירוש המילה 'ביעור', היינו לבער את הפירות מהבית. וכ"כ בספר שבת לה' (ח, ד) לרב שבתי לוי. ובספר משמרת השביעית (עמוד רסא) ובאר בשדה (יב, ט). ובאמת שכ"נ מדברי הפאת השולחן (כו, ג) שלעולם צריך להוציא לרשות הרבים, גם אם מפקיר בפני שלושה. וכ"כ הערוך השולחן (כו, ח) בדעת רש"י (פסחים נב: ד"ה משום) שיש צורך להוציאו למקום הפקר שבהמות וחיות הולכות שם.

אולם הגר"א (בפירושו לירושלמי ט, ד) סובר שכאשר מפקיר בפני שלושה א"צ להוציאו לרשות הרבים. גם בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן קכג. ח"ג סימן קלב אות י) העלה שא"צ להוציא את הפירות בדווקא מחוץ לביתו, אלא די שיפקיר בפני שלושה בביתו. וכ"כ בספר שביתת השדה (עמוד שסו), והילקוט יוסף (כא, י).

הגרי"ש אלישיב הורה (משפטי ארץ לא, הע' 16) שבמקרה הצורך אפשר לקיים מצוות ביעור כשמוציא את הפירות לחדר מדרגות ומפקיר שם בפני שלושה אנשים, ובתנאי שחדר המדרגות אינו נעול. גם הגר"מ אליהו (כא, ה) כתב שיוציא את הפירות מביתו לחצר או לחדר המדרגות. ונראה שלשיטתם העיקר שיוציא מביתו, ואין הכרח דווקא לרשות הרבים. ואם יש טירחה גדולה אפילו להוציאם לחדר המדרגות, מובא בשם החזו"א (אורחות רבנו ח"ב עמוד שנג) שיפקיר בפני שלושה בביתו.

פסקה הפקר בפני שלושה

בתוספת לעיל מובא שמוציא את הפירות לפתח ביתו, אך הצורך להפקיר בפני שלושה לא מוזכר. גם הירושלמי (שם) לאחר שהביא את הפתרון שיפקיר בפני שלושה מאוהביו, דן כיצד ינהג אדם שאין לו אוהבים, ותשובת הירושלמי שיוציא את הפירות לשוק כשאין הרבה אנשים ויפקירם, אך לכאורה משמע שאין צורך להפקיר בפני שלושה, שהרי הוציא את הפירות לרה"ר, ואין לך הפקר גדול מזה.

ובאמת שכן ביאר המהר"א פולדא (ט, ד) "כשיכלה רגל מן השוק שיהא השוק נקי וצלול מן בני אדם, יוציאו הפירות לשוק ויפקירו, ויחזרו ויזכו בהן, הואיל והוצאתם הפירות לחוץ והנחתם שם זמן מה, אין לך הפקר יותר מזה". וכ"כ הגר"א (בפירושו לירושלמי ט, ד), שכשמוציא לשוק הוא מעשה הפקר, והוי הפקר גמור אף שלא בפני שלושה. וכ"ד הרב קוק שכתב שבזמן הביעור יש "לחזור ולהפקיר בפני שלושה או להוציאם לרשות הרבים... או ההוצאה לרשות הרבים אפילו בזמן שאין הרבים מצוין שם יצא בזה ידי חובתו ומקיים את המצוה", ומשמע שברה"ר א"צ שיהיו גם שלושה. וכ"נ בשו"ת ציצ"א אליעזר (ח"ד סימן י ענף ג).

לדעת הסוברים שא"צ להוציא בדווקא את הפירות לרה"ר, צריך להפקיר בפני שלושה. ויש לברר אלו שלושה אנשים יכול האדם להפקיר בפניהם? הירושלמי (שם) כתב שיפקיר בפני שלושה מאוהביו שלא יקחו לעצמם את הפירות, וכך יוכל לחזור ולזכות בהם לעצמו. אולם מלשון הירושלמי משמע שזהו רק כאשר לא יהיה להם מה לאכול לאחר הביעור. החזו"א (סימן כו, סדר השביעית א) כתב ש"ההפקר צריך להיות בפני שלושה אנשים, ואפילו הם אוהביו ובטוח הוא בהן שלא יזכו בפירות בעת שהוא מפקירן, ומצות ביעור קל לקיימה לפי האמור".

המהרי"ט (סימן פה) סובר ששלושה אלו יכולים להיות גם אשתו ובניו, אך מכף החיים (או"ח סימן רמו) משמע שצריכים להיות כשרים לעדות. וכתב בדרך אמונה (צה"ל ל) בשם הגר"ש אלישיב שמצדד דלא מהני בפני נשים, וכ"ש אשתו ובניו דלא מהני. עוד כתבו (משפטי ארץ לא, ב) בשם הגר"ש"א שדי שיהיו שניים גדולים ואחד קטן שיוכל לזכות (ע"פ הגמ' בנדרים מה. שהצורך בשלושה הוא כדי שיהיו אחד זוכה ושנים מעידים). אך לא מועיל להפקיר בפני אשתו ובניו הסמוכים על שולחנו. וכ"כ האור לציון (עמוד נו). גם הגר"מ אליהו (כא, ח) פסק שלא יפקיר בפני מי שסמוך על שולחנו, ובכלל זה אף אם בנו בחור ישיבה שאוכל בישיבה, שנחשב כסמוך על שולחנו.

פסקה קדושת שביעית בפירות לאחר זמן הביעור

נאמר במשנה שביעית (ט, ז) "מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה". הר"ש והרא"ש (שם) למדו, שאין קדושת שביעית לאחר שעת הביעור. וכ"כ המאירי (תענית ו:). גם המלאכת שלמה (ט, ז) הביא בשם חכם סולימאן אוחנא שכשנבטל מה שבשדה ממאכל חיה פקעה קדושת שביעית ממה שבבית, והביא שכתב עליו ה"ר יהוסף ז"ל "פירוש זה קשה

הרבה, דהא אדרבה כשכלה מן השדה חייב לבער מן הבית! ונראה דודאי חייב לבער כמו שאמר גבי עשבים ועלים לעיל עד שתד רביעה שנייה, אך אף אותו שמוותר ליהנות בו אחר זמן הביעור הוא מותר, אפילו להפסידו, כיון שכבר יפסד מעצמו ע"י הגשמים, כיון שכבר ירדה הרביעה. ונ"ל דהיינו מה שכבר נתבער כדינו כגון שהופקרו או מה שנתחלקו וצ"ע עכ"ל ז"ל". נמצא א"כ שכבר הסתפקו החכמים הנ"ל האם רק בפירות שעשו בהם ביעור אין קדושה, או שמשעה שהגיע זמן הביעור פקעה הקדושה מכל גידולי השביעית. גם **פאת השולחן** (סימן כה ס"ק יט) ביאר שלאחר זמן הביעור מותר להפסיד גידולי שביעית, כגון לשורפם וכד'. וכ"כ **התפארת ישראל**. גם החזו"א (יג, ה) כתב שלאחר שקיים את מצות הביעור בפירות מותר לאבדן (ונראה דה"ה לסחורה), כיון דפקע קדושתיהו (אך ודאי א"א לומר שבזמן הביעור קדושתם פוקעת עוד לפני שקיימו מצות הביעור, דא"כ בטל דין ביעור בדברים הנפסדים בשדה). וכן נראה שדעת **הגרש"ז אורבך** (מנחת שלמה סימן נא אות כ), דמכיון שלדעת כמה מהראשונים עיקר חובת ביעור הוא להפקירם במקום דריסת חיה ובהמה, ואם הניחם שם ולא זכה בהם מותר להאכיל לחיה ובהמה, "א"כ מהיכ"ת לומר דלאחר שזכה יהיה אסור לעשות כן?!", אלא שכתב לאחר מכן "אמנם בהערה למשמרת הבית סי' ה' סעיף י"ח כתב שם הרידב"ז ז"ל אגב אורחא דלאחר שזכה אסור להאכיל מאכל אדם לבהמה, וצ"ע" (וע"ע במעדני ארץ סימן י אות י-יא, שבתחילה הראה פנים מדוע לאחר הביעור שוב אין קדושה בפירות, מכיון שלאחר שכלה לחיה מן השדה שוב פקעה בעלותו, וכשחוזר וזוכה מן ההפקר, הרי הוא זוכה בהם לגמרי גם להפסד וסחורה. ולאחר מכן הסתייג אך לא ברור כיצד מכריע בשאלה זו). וכ"כ **הילקוט יוסף** (כב, ז) דמכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, בכל הספקות אזלינן לקולא.

אך הריבמ"ץ סובר שגם לאחר הביעור יש בו איסור סחורה וכו'. **החזו"א** (סימן כו, סדר השביעית ו) עצמו כתב "אם הגיע זמן הביעור, ר"ל שכבר אין ממין הזה במחובר, צריך לקיים מצות ביעור, ולאחר שקיים מצות ביעור חוזר ונוהג בהן כמנהגו קדם שהגיע זמן הביעור". גם **הגר"מ טיקוצ'נסקי** (עמוד מה הע' 3) כתב שנראה שכשחוזר וזוכה בפירות לאחר שהפקירם, עדיין לא פקעה מהן קדושת שביעית ואסורים בהפסד וסחורה, אלא שהביא שחכם אחד העיר לו, שהרי יש מהמפרשים הסוברים שצריך להפקיר במקום שמצויים חיה ובהמה, וכיצד נוהגים כך אם יש בהם עדיין קדושה?! ולדעתו לשיטת הרמב"ם הסובר שיש לשרוף את הפירות, ודאי לא נוהגת בהם קדושה מזמן זה, אך לדעת הר"ש וסיעתו הסוברים שדי להפקיר, ודאי ע"י ההפקרה לא פקעה קדושת שביעית שבהם, וכי קדושה שבהם להיכן הלכ? (וק"ק, הרי גם הר"ש וסיעתו לא אוסרים לשרוף את הפירות, אלא רק סוברים שאין צורך כזה. ולפי דבריו כיצד יאמרו שמוותר להפסיד פירות שביעית?). גם **הגר"מ אליהו** (כא, יא) פסק שאף לאחר שהפקיר את הפירות, יש עליהם קדושת שביעית. וכן הסכימו רבים מאחרוני זמנינו לדינא, ומהם בספר **משמרת השביעית** (עמוד רסב), **שביתת השדה** (עמוד שע), **שבת לה'** (ה, י), וטעמו שעיקר ההלכה כרמב"ם שביעור היינו שריפה, ודי לנו שנקל כדעת הראשונים הסוברים שאפשר להפקיר, אך ודאי קדושת השביעית נשארת עליהם.

עבר ולא ביעור

לדעת הר"ש וסיעתו הסוברים שביעור היינו הפקר, יש לברר מה הדין כשעבר ולא ביער את פירותיו, האם פירות אלו אסורים?

הרמב"ן (ויקרא כה, ז) אינו סובר כדעת הרמב"ם שיש לכלות את פירות השביעית לגמרי בזמן הביעור, אך מ"מ כתב "אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלן, אסורין הם באכילה לגמרי, וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין". וכן משמע בירושלמי (סוף פ"ט) שמכנה פירות אלו 'פירות עבירה'. וכן משמע **מרש"י** (יומא פג.), **חזו"א** (יא, ו) ועוד. גם בספר **השמיטה** (ט, י) סובר שאם עבר זמן הביעור ולא קיים בהם מצות בעור, נאסרו הפירות. ומשמע מהפוסקים שנאסרו ואין להם שוב תקנה להפקירם אח"כ. וכ"כ הגר"מ אליהו (כא, כו).

אך אם הפקירם מאונס או שלא ידע שהגיע זמן הבעור, כתב בספר **השמיטה** (שם) שכשנודע לו, יפקירם ולא יאסרו. וכן אם השהה אותם ע"מ לבערם, כגון שחיפש ג' אנשים להפקיר בפניהם, לא נאסרו, וכשיפקירם יוכל לחזור ולזכות בהם. ובאמת שזוהי דעת **ספר חרדים** (מצוות התלויות בארץ, פרק ביעור) שמי שלא ביער מאונס, אין הפירות נאסרים. וכ"כ **החכמת אדם** (שערי צדק יט, ה) "וכן ישראל שאירע לו אונס בשעת הביעור ולא יכול לבערו ולהפקיר, אזי כשיעביר האונס יקיים מצות ביעור ע"י הפקר. אבל אם עכב ישראל הפירות כדי לאכלן אסורין באכילה". וכ"ד הגר"מ אליהו (שם), אלא שהוסיף שאם זמן הביעור ידוע, פעמים חוסר ידיעה הוי כמזיד והפירות נאסרים. גם הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה ח"א סימן נא אות יז) סובר ששוגג דינו כאונס בזה, דלא שייך לקונסו. אך **השל"ה** (שער האותיות אות ק, קדושה) סובר שגם אם לא ביער את הפירות מאונס, הרי הם נאסרים.

למי נאסרו הפירות? מדברי **המהרי"ט** (א, מג) משמע שהפירות נאסרו לכל העולם, שהרי לדעתו אין לו תקנה עולמית. אך **הרידב"ז** (משמרת להבית כה: אות לה) סובר שכיון שהוא משום קנס נאסרו רק לבעליהן ולבני ביתו אבל יכול ליתנם לאחרים והם יפקירו.

הלכה ד':

"היו לו צמוקין של שביעית, וכלו הענבים מן השדה מן הגנות והפרדסים שהן הפקר אף על פי שעדיין יש ענבים בגפנים שבתוך החצרות אינו אוכל מן הצמוקין מפני ענבים אלו שבחצר, לפי שאינן מצויין לחיה, אבל אם יש ענבים קשים ביותר שאינן נגמרין אלא בסוף השנה הרי זה אוכל מן הצמוקין בשבילן וכן כל כיוצא בזה"

אכילה על המופקר

שנינו במשנה שביעית (ט, ד): "אוכלין על המופקר אבל לא על השמור, רבי יוסי מתיר אף על השמור".

הרמב"ם ביאר שהטעם שאסור לאכול מפירות שביעית אף בזמן שנותרו פירות שביעית מהשמור, הוא משום שזמן ההיתר תלוי ב'ולחיה אשר בארצך', והחיה אוכלת רק מן המופקר, לכן מה שנותרו פירות בשמור אינו מתיר באכילה, משום שהחיה אינה שייכת בפירות אלו.

בירושלמי (שם) ביארו את טעם ההיתר "את הוא שגרמת לך שלא לוכל". וביאר **מהר"א פולדא**, דאע"ג שפירות אלו עדיין בשדה ולא הוה כלה לחיה, מ"מ כלב קרינא ביה שהרי גרמת לה שלא לוכל, ואין לך כלה גדולה מזו.

הרמב"ם בהלכה חידש שגם כאשר אדם שומר על הפירות בהיתר, כגון שגדלים בגינתו או בחצרו ולכן הם שמורים, אעפ"כ אין פירות אלו מתירים אכילת אותו המין, מכיון שאין לחיה שייכות לפירות אלו. וכן ביאר **הגרש"ז אורבך** (מנחת שלמה סימן נא אות טו. מעדני ארץ סימן ו אות טו) ע"פ מהדורת הרב קאפח ש"ש רואים ברור שהכוונה היא מפני שאין דרך חיה לאכול בבתים וחצרים השמורות, אבל לא תלוי כלל אם למעשה זה הפקר או משומר". אולם מהמלאכת שלמה משמע שרק כאשר האדם עבר על איסור 'שמור' הרי הם אינם מתירים אכילת אותו המין, אך אם שמר בהיתר אוכלים על סמך אותם פירות, אע"פ שאינם בהשגת החיה. והביא בשם הר"ש סיריליאן שאוכלים גם על השמור.

עוד הביא הרמב"ם לגבי ענבים קשים ביותר. **הכס"מ** ביאר שמקור דין זה בהמשך המשנה 'אוכלים על הטפיחין' והם הגרגירים הקשים ממיני התבואה והקטנית, וכן ביאר הר"י קורקוס.

הלכה ה':

"אילן שעושה פירות שתי פעמים בשנה והיו לו מפירותיו הראשונות ה"ז אוכל מהן כל זמן שפירות שניות מצויות בשדה, שהרי מאותו המין בשדה, אבל פירות הסתיו אין אוכלים בשבילן, מפני שדומין לפירות של שנה אחרת"

ביעור באילנות העושים פעמיים בשנה

שנינו במשנה שביעית (ט, ד):

"אוכלין על הטפיחין ועל הדופרא אבל לא על הסתוונות, רבי יהודה מתיר כל זמן שבכרו עד שלא יכלה הקיץ"

הרמב"ם ביאר ש'דופרא' היינו שיש מן האילנות העושים פרי פעמיים בשנה, וביאורה: 'דו פרי'. ואם פסק מין התאנים הלחים ונשאר ממנו מה שצמח בפעם השנית, יאכל ממה שיש אצלו כל זמן שזה הפרי השני נמצא. וכן ביאר הר"ש ועוד. **החזו"א** (טו, ג ד"ה והנה) חידש, שאם ארע והפירות השניים חנטו לאחר ראש השנה של השמינית, אעפ"כ אוכלים עליהם, מכיון שברוב השנים הם גדלים בשנה אחת, חשיבי פירות שביעית לענין זה.

הרמב"ם פירש ש'סתוונית' היינו פירות הסתיו שהוא החורף. וכן פירש **הערוך**. **הברטנורא** (גדרים ו, ח) ביאר שמדובר על ענבים רעות הנשארים בגפנים בימי הסתיו, ומכיון שאינם ראויים אלא לחומץ, דומים הם בשביל כך לפירות של שנה אחרת. וכן ביאר **הערוך השולחן** (כו, כג). ועפ"ד סובר **הרב קוק** שי"ל שאם הם יפים בטעמם, אוכלים עליהם גם כן.

❧ **ביעור באתרוג**

הרא"ה קוק (קונ"א כד) סובר שדינו של אתרוג הוא כאילן העושה ב' פעמים, ודינם משכלו פירות הקיץ דאין סומכים על הסתווניות, וק"ו שאין סומכים על פירות שנה אחרת. וכיון שכלו אתרוגים של גידולי שביעית ה"ז זמן ביעורם. וכ"ד **החזו"א** (ט, יז ד"ה אתרוג). שו"ת **מנחת יצחק** (ג, צב), **ציץ אליעזר** (ח"ו סימן לט אות ח) ועוד. דעת **הר"ש סלנט** שכפי שחקר על זמן ביעור אתרוג, הנהו ברוב השנים בחודש שבט.

אמנם הבית **רידב"ז** (פ"ח ה"ג) סובר שהדבר משתנה מזמן לזמן, ובזמן ר"ע היו נלקטים מן האילנות, וכלה לחיה מן השדה, ובזה"ז (היינו בזמן הרידב"ז) המה מתקיימים באילן ב' וג' שנים, ופטור מן הביעור. אלא שכיום ידוע שהמציאות שאינם מקיימים האתרוגים על האילנות שלא יכחישו אותם.

הגר"מ אליהו (כא, כב) כתב שאתרוג תימני אין עליו דין ביעור, כיון שמתקיים בעץ להרבה זמן, אבל אתרוגים שאינם מתקיימים בעץ הרבה זמן, יש להם דין ביעור.

הלכה ו':

"הכובש שלשה כבשים בחבית אחת, כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית, ואם התחיל בה הרי הכל כמבוער, וכשם שמבער אוכלי אדם כך מבער אוכלי בהמה מן הבית ואינו מאכילן לבהמה אם כלה אותו המין מן השדה"

❧ **הכובש כמה מינים יחד**

שנינו במשנה שביעית (ט, ה), והובא גם בפסחים (נב):

"הכובש שלשה כבשים בחבית אחת. ^א רבי אליעזר אומר: אוכלין על הראשון. ^ב רבי יהושע אומר: אף על האחרון. ^ג רבן גמליאל אומר: כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית, והלכה כדבריו. רבי שמעון אומר: כל ירק אחד לביעור אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה"

במשנה הובאו כמה דעות כיצד ינהג בביעור כמה מינים הכבושים יחד:

א. ר' אליעזר: אוכלים על הראשון, ופרש"י (פסחים שם ד"ה על) שאוכלים עד שיכלה מן השדה אחד מהירקות שבחבית, שכל מין שכלה חייב לבער אותו ואת הטעם הבלוע

בירקות האחרים, נמצא שצריך לבער את שלושתם. וכן ביארו הר"ש, רא"ש, תוספות (פסחים שם ד"ה הכובש) ועוד.

ב. ר' יהושע: אוכלים על האחרון, והיינו שגם אם כל מהשדה שני מיני ירקות שבחבית, עדיין אינו חייב לבער עד שיכלה גם המין בשלישי.

אמנם טעמו צריך ביאור, מדוע אינו מבער לפחות את המין הראשון כאשר הגיע שעת ביעורו? א. הר"ש ביאר דמכיון ששביעית בזה"ז דרבנן מקלים, והוסיף שיתכן ובעלמא מודה ר' יהושע דשביעית אוסרת בנותן טעם, ושאני הכא שנעשו השלושה כבשים כאחד קודם שיבואו לידי איסור. וכן ביאר הרא"ש. ב. ר"ת (פסחים נב. ד"ה הכובש) ביאר שאע"פ שמין זה כלה מן השדה, הרי בלוע בו טעם של מין אחר שעדיין לא כלה בשדה, ולכן אינו חייב לבער (ונלמד מגזירת הכתוב 'מן השדה תאכלו את תבואתה').

ג. רבן גמליאל: כל מין שכלה יבערו, אך אין צורך לבער מין אחר, אע"פ שכל מין נותן טעם במינים האחרים. התוספות (שם) ביארו שמצד הטעם של המין שכלה, א"צ לבער, שטעם הרי הוא כמבוער. הראב"ד (לעיל ה"ג) ביאר, דמכיון שאין כאן דין של איסור אכילה אלא רק מצות ביעור, לכן לא אזלינן בזה בתר נותן טעם. וכ"כ הרדב"ז ועוד.

הרמב"ם פסק כדעת רבן גמליאל, וביאר בפיה"מ שטעמו משום שרבי פסק כמותו, והלכה כרבי מחבירו. או משום שהוא מחמיר (ותלוי בשני המהדורות של פיה"מ).

הראשונים הביאו פירוש אחר לכל המשנה הנ"ל בשם ר' ניסים גאון, לדעתו ר"א אמר שאוכלים על הירק שנכבש ראשון בחבית, משום שהוא נותן הטעם העיקרי, ור' יהושע סובר שגם האמצעי והאחרון נותנים טעם, ולשיטתו, מיד כשכלה אחד מהמינים יש לבער את שלושתם.

הרמב"ם כתב "ואם התחיל בה, הרי הכל כמבוער". לא ברור מה כוונת הרמב"ם בזה. הרדב"ז ביאר שאם התחיל להשתמש בחבית, הרי כאשר הגיע זמן הביעור למין אחד, חייב לבער הכל כאילו הגיע זמן הביעור לכל מה שבחבית. וכ"כ **החכמת אדם** (שערי צדק יט, יח) "ולכן נראה לי, דר"ל דאם התחיל בה ואז בעל כרחו צריך לגמור, דאם לא כן יפסיד. ולכן הוה ליה כמבוער". וכן הבין הערוך השולחן (כו, כד) בדעת הרמב"ם.

אולם הפני משה (ט, ד) ביאר ההיפך, שהכל כמבוער כבר וא"צ לבער כלל, דכיון שהתחיל בה דרך שיתקלקלו מיד אם לא יאכלום בזמן קצר, ולכן הוי כמבוער. וכן סובר הערוך השולחן (שם). לדעת הפני משה, ביאור דברי הירושלמי "כיון שהתחיל באוצר הרי הוא כמבוער", עניינו לדין כללי, שכשמגיע זמן הביעור ויש בעיר אוצר בית דין, והוא התחיל להכניס את פירותיו לאוצר, הרי פירותיו כמבוערים ואינם נאסרים עוד כדין מי שלא ביער את פירותיו כשהגיע זמן הביעור, מכיון שכבר התחיל להכניס (הרמב"ם לא 'כול' לפרש כך, מכיון שלדעתו ביעור פירושו כילוי, ורק לסוברים שביעור הוא הפקר, יכולים לפרש כך).

הבית רידב"ז (ה, ה) סובר שישתדל כל אדם לא לכבוש כמה מינים יחד כאשר אין זמן ביעורם שווה, כדי לא לגרום להפסד למין שזמן ביעורו מאוחר יותר. אך במשמרת לבית שם הביא שאין בזה חשש, מכיון שהוא רק גרם הפסד המותר בשביעית (עיין מה שהארכנו בדין הפסד בגרמא לעיל ה, כא).

כתב הגר"מ אליהו (כא, כ-כא) שאם כבש כמה מינים יחד והגיע זמן הביעור של אחד מהם, עליו לבער רק את אותו המין. אך אם ישנם שני סוגי פירות המעורבים יחד באופן שא"א להפרידם, כגון ריבה, כיון שהגיע זמן הביעור של אחד מהם, עליו לבער את כל התערובת.

❧ דין הטעם של פירות שביעית

לעיל ראינו שנחלקו התנאים כיצד ינהג כאשר כבש יחד כמה מינים שזמן ביעורם שווה, האם מתחשבים גם בטעם הבלוע או רק לעיקר הפרי. והרמב"ם פסק כדעת רבן גמליאל שמבער כל פרי בזמנו, ואין אנו חוששים לטעם הבלוע של אותו מין שזמן ביעורו כבר הגיע.

אלא שמשנה מפורשת בשביעית (ז, ז) לכאורה סותרת דין זה: "ורד חדש שכבשו בשמן ישן - ילקט את הוורד, וישן בחדש - חייב בביעור. חרובין חדשים שכבשו ביין ישן, וישנים בחדש - חייבין בביעור. זה הכלל: כל שהוא בנותן טעם, חייב לבער. מין בשאינו מינו ומין במינו כל שהוא שביעית אוסרת כל שהוא במינה ושללא במינה בנותן טעם". הרי ששביעית שלא במינה אוסרת בנותן טעם!

א. רעק"א ביאר שבאמת שני עניינים הם, דוודאי לענין קדושת שביעית אוסרת הבליעה ככל האיסורים, והיינו לאוכלן בקדושת שביעית שלא לעשות בהן סחורה, ועוד דיני שביעית. אך בכאן אנו אומרים לענין ביעור דלבערן מביתו אין הבליעה אוסרת, דאינו איסור ממש שאסור להשהותו. וכן הסכים **הערוך השולחן** (כו, כה). **ב. המשנה ראשונה** ביאר שאם השביעית היא משקה כשמן ויין, ונתנו בהם דבר יבש וודאי בולע ונאסר, כפי שמובא בעניין ורד שכבשו, אך כאשר כובש שני מינים יבשים, ורק באמצעות הפליטה מפליט מזה לזה, אינו אוסר. **החכמת אדם** (שערי צדק יט, יט. ובינת אדם שם) כתב "פירות שביעית שכבשו בשמן ויין של ששית, ילקוט הפירות, והשמן והיין יאכלם בקדושת שביעית. ואף כשיגיע זמן ביעור של הפירות אין צריך לבערם. אבל אם כבשו בשמן ויין של שמינית חייב ג"כ לבער היין והשמן כשיגיע זמן ביעור אותן הפירות". ולדעה זו נחלקו האם דין זה אמור קודם זמן הביעור או לאחר זמן הביעור, עיין לקמן הלכה כא.

החזו"א (יא, ג) סובר שגם אם ליקט את הורד או החרובים קודם זמן הביעור, הרי שהשמן חייב ג"כ בביעור מחמת הטעם שיש בו, ורק כששני המינים של שביעית אפשר לחלק בזמני הביעור. אך כאשר נבלע טעם של שביעית בשישית שאינו קדוש כלל, בזה כו"ע מודים שע"י הטעם מתחייב בשביעית, שהרי אין ממינו לחיה בשדה לא מהפרי ולא מהטעם.

הערוך השולחן (כו, כה) סובר שרק לעניין הביעור הקלו שאין דבר המקבל טעם חייב בביעור, אבל אם ניתן טעם מדבר הקדוש בקדושת שביעית בפירות, חייב לנהוג בהם קדושת שביעית ואסורים בסחורה.

הגרי"ש אלישיב (משפטי ארץ פכ"ג הע' 26) סובר שיש לחלק בין מים שבישלו בהם לדוג' תפוז"א שמותר לשופכם לארץ, מכיון שלא הושבחו ע"י הבישול, וה"ה למים שכבשו בהם מלפפונים חמוצים. אך מים שכבשו בהם פירות ויש בהם טעם טוב, אסור לשופכם עד שיתקלקלו. וכ"כ **הילקוט יוסף** (טו, מ). גם בספר **פירות שביעית** (יב, כו) כתב "פירות שביעית או הנסחט מהם, שנתערבו במאכל אחר ונותנים בו טעם - יש לנהוג בכל התערובת בקדושת שביעית".

כתב **הגר"מ אליהו** (טז, ג) "ירקות של שביעית שנתבשלו עם עוף וקיבל העוף טעם מהירקות - יש לנהוג בעוף ככל דיני קדושת שביעית. אולם לגבי עצמות העוף: אם דרכו של האדם לאכול ולמצוץ את העצמות - אזי יש לנהוג בעצמות ככל דיני קדושת שביעית, אבל אם אינו רגיל לאכול את העצמות - אזי העצמות דינן כקליפות שאינן ראויות לאכילה ואינן קדושות בקדושת שביעית". וכ"כ **בילקוט יוסף** (טו, לז).

עוד כתב **הגר"מ אליהו** (סימן יד, ערך 'שמן') "שיירי שמן שביעית של טיגון, אם נועדו לשימוש חוזר - יש לשמור עליו קדושת שביעית, ואם רגיל לשפוך את שיירי השמן - אין בו קדושת שביעית. שיירי שמן מסלט של שביעית - מותר לזורקם, אא"כ משתמש בו שוב לסלט אחר". ו**בילקוט יוסף** (טו, לה) כתב ששמן של שביעית שנשאר לאחר הטיגון, אסור להשליכו כל זמן שאפשר להדליק בו, אא"כ נשארה בו כמות קטנה שהדרך לשפכו. וכיום הרגילות שלא להשתמש בשמן שטיגנו בו אפילו פעם אחת ומקפידים לשפכו, וכיון שכך הכל נוהגים מותר לשפוך שמן של שביעית אחר הטיגון.

ובספר **קדושת השביעית** (הררי. י, מג) כתב לגבי אוכל שיש בו קדושת שביעית שנתערב עם אוכל שאין בו קדושת שביעית: אם התערב מין במינו (כגון יין שביעית עם יין שישית) אזי אפילו אם יכולי השביעית הם מעט שבמעט בתערובת, לדעת הרבה פוסקים לכל התערובת יש קדושת שביעית. ואם התערבו מין בשאינו מינו, הרי שהתערובת כולה יש בה קדושת שביעית רק אם פירות השביעית נותנים טעם בתערובת.

הכשר כלים הבלועים בטעם של שביעית

הר"ש סיריליאו (ט, ח ד"ה ולענין) סובר שלדעות שביעור היינו איבוד, יש להגעיל ולהכשיר את הכלים לאחר זמן הביעור. אולם הקהלות יעקב (ח, ג) סובר שאין צורך בזה. וכ"כ **הגרש"ז אוירבך** (מנחת שלמה סימן נא אות יט), משום שעל הבלוע לא חלה חובה של אכילה או חלוקה לעניים, וא"כ מה עניין להגעלה כאן? וכ"ש אם בשעת הביעור כבר עבר מעת לעת משעת הבליעה וטעמו נפגם. וכ"ד **הגר"מ אליהו** (כא, כג).

החוט שני (סק"ט) סובר שאם נבלע בכלים טעם של פירות שביעית, כשיגיע זמן הביעור, אין הטעם נאסר דהוי כמבוער, ולכן א"צ להגעיל כלים אלו. אמנם אם נבלע בהם טעם פירות שביעית לאחר זמן הביעור, הרי זה ככל בליעת מאכלות האסורות שאסור עד שיגעיל את הכלי. והגר"מ אליהו (טז, ד) כתב: סיר שבישל בו פירות או ירקות הקדושים בקדושת שביעית, ולאחר מכן בישל בו מאכל שאין בו קדושת שביעית, אף בתוך מעת לעת (24 שעות) - אין על המאכל דיני קדושת שביעית.

הלכה ז':

"וכשם שמבערין את הפירות כך מבערין את הדמים. כיצד הרי שמכר רמונים של שביעית והרי הוא אוכל בדמיהן, וכלו הרמונים מן האילנות שבשדה ונשאר אצלו מן הדמים שמכר בהן חייב לבערן"

ביעור דמי שביעית

שנינו במשנה שביעית (ז, א):

"כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית יש לו ביעור ולדמיו ביעור..."

מהמשנה למדנו שכשם שיש חיוב לבער את פירות השביעית, ה"ה לדמים שקיבל תמורת פירות השביעית, חל עליהם חובת הביעור בזמנם.

נחלקו הראשונים מתי חלה חובת הביעור בדמי שביעית: הרמב"ם פסק שדין הדמים כדין הפרי, אם קיבל דמים עבור רימונים והגיע זמן ביעור הרימונים, הרי שצריך לבער גם את דמיו. וכ"ד רש"י (ע"ז נד: ד"ה מתבערין).

אולם תוספות (נדה ח. ד"ה יש) כתבו "אף על גב דשביעית תופסת דמיה, יש חילוק בביעור בין דמיה לעצמה, כדתנן בפ"ז דשביעית (מ"ב) ר' מאיר אומר דמיה מתבערים עד ר"ה, אבל הן מתבערין עד הפסח". וכ"כ הערוך לנר בדעת התוספות. וכ"ד הר"ש סיריליאן (ז, א).

בספר השמיטה (עמוד מד ס"ז) הביא שגם חליפי פירות שביעית דינם כדמי שביעית, ומתבערים בזמן הביעור של הפרי שבו נתחלף. ואף אם החליף פרי של שביעית שאינו מתקיים בפרי של שביעית המתקיים (ואינו חייב בביעור), מעתה דינו כאותו פרי שהוחלף בו וחייב בביעור בזמנו. **אולם** **האמונת יוסף** (ז, ב) סובר שלא חלה חובת ביעור בחליפי שביעית.

הלכה ח':

"כיצד עושה קונה בהן מאכלות ומחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, או ישליכם לים המלח אם לא מצא אוכלין"

דרכי הביעור בדמי שביעית

כתב הפאת השולחן (סימן כז ס"ק יא) שכמו שמקיים מצות ביעור ע"י הפקר הפירות (לשיטת הסוברים כן, כמבואר לעיל), ה"ה שמקיים מצות ביעור בדמי שביעית ע"י הפקרת הדמים. ובאמת שכ"כ בפירוש ר"י בן מלכי צדק (ט, ב), וכ"כ הרב קוק.

הרדב"ז סובר שדברי הרמב"ם שיכול לחלק מזון שלוש סעודות לכל אחד ואחד, היינו דווקא מאכלים, אך לא יחלק לאנשים סכום כסף בשווי של ג' סעודות, מכיון שאנו חוששים שאם יתן להם דמים, לא ישתמשו בהם למאכל. החוט שני (סק"י) ביאר שאינו נחשב לגזירה חדשה, מכיון שעניין הביעור הוא שיעשה מעשה שהפירות יכלו ויגמרו מהעולם, ואם יחלק כסף הרי עדיין קיימים הם.

הלכות ט' - י':

"שלש ארצות לביעור: ארץ יהודה כולה, ההר והשפלה והעמק - ארץ אחת. עבר הירדן כולו, שפלת לוד, והר שפלת לוד, ומבית חורון עד הים - ארץ אחת. והגליל כולו, העליון והתחתון, ותחום טבריא - ארץ אחת. ואוכלין בכל אחת ואחת משלשתן עד שיכלה האחרון שבה"

"כיצד? היו לו פירות בארץ יהודה, אוכל מהן כל זמן שיש מאותו המין בכל ארץ יהודה כולה, וכן אם היו לו פירות גליל וכן בעבר הירדן"

שלוש ארצות לביעור

שנינו במשנה שביעית (ט, ב-ג):

"[ב] שלש ארצות לביעור: יהודה, ועבר הירדן, והגליל. ושלש שלש ארצות לכל אחת ואחת. גליל העליון, וגליל התחתון, והעמק, מכפר חנניה ולמעלה, כל שאינו מגדל שקמין - גליל העליון, ומכפר חנניה ולמטה, כל שהוא מגדל שקמין - גליל התחתון. ותחום טבריא - העמק. וביהודה: ההר, שפלה, והעמק. ושפלת לוד כשפלת הדרום, וההר שלה כהר המלך. מבית חורון ועד הים - מדינה אחת: [ג] ולמה אמרו שלש ארצות? שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה, רבי שמעון אומר לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה, ושאר כל הארצות כהר המלך, וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים"

מבואר בדברי המשנה שלעניין ביעור פירות שביעית מתחלקת הארץ לכעין ג' ארצות שונות, וכאשר כלה מין מסויים באותו אזור, אע"פ שבאזור אחר עדיין לא כלה, חלה עליו כבר חובת הביעור. טעם הדבר מבואר בגמ' בפסחים (נב:): "גמירי דאין חיה שביהודה גדילה על פירות שבגליל, ואין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה". ופרש"י (ד"ה דאין) "דאין חיה שביהודה - מתרחקת כל כך לצאת מיהודה לגליל ומגליל ליהודה, אבל יוצאה היא מגליל לגליל ומיהודה ליהודה". השפת אמת הקשה, הרי אותם חיות הנמצאות על הגבול, ודאי שאוכלות מהארץ הסמוכה לה! לכן ביאר שאין המרחק משנה אלא כך הוא דרך הטבע שכל חיה אוכלת ממקומה ולא ממקום אחר, ולא מחמת המרחק וכד'. וכן מבואר בדברי הר"ן (שם) שהחיות הגדלות בהר אוכלות רק מההר, ואף מאזור הבקעה שבאותה ארץ (יהודה, גליל וכו') אינן אוכלות. החזו"א (ג, לב) ג"כ הקשה כקושיית השפת אמת, וביאר שהחילוק בין המקומות אינו במרחק הגאוגרפי, אלא בטעם הפירות, ולכן חיה הגדלה במקום מסויים אינה רגילה לאכול פירות ממקום אחר, אע"פ שהוא סמוך לה.

מדברי הרמב"ם עולה שלמעשה אין חילוק בדינים בג' ארצות שבתוך כל אחת מהג' ארצות, אלא יש חילוק דיני רק בין יהודה, עבר הירדן והגליל. וכ"ד רש"י (שם ד"ה ושלש) "שחלוקות במנהג קיום פירותיהן, שפירותיהן כלות של זו קודם לזו, ואף על פי כן עשינו כולן אחת לביעור". וכ"ד המאירי (ד"ה שלש), וטעמו "ואין מונעין בעיר אחת כשכלה ממנה שאף החיות הולכות בכל המחוז ואוכלות".

אולם, תוספות (שם ד"ה עד) הביאו דברי רש"י והקשו, "דאם אינם חלוקות, למה שונה שלש ארצות בכל אחת?", עוד הקשו, שמדברי המשנה משמע שרק לדעת ר"ש 'לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה', משמע שלדעת ת"ק שלש ארצות חלוקות שכל אחת חלוקה לביעור! לכן ביארו ד'אחרון שבה' היינו פירות שבהר עד שיכלה אחרון שבהר, ופירות שבעמקים עד שיכלה אחרון שבעמקים, וכן שבשפילה עד שיכלה אחרון שבשפילה". וכן ביארו הר"ש והרא"ש ועוד. ולשיטתם ישנם ט' ארצות שלכל אחת מהן זמן ביעור בפני עצמה. כשיטה זו נקטו הגר"א (שנות אליהו) והחזו"א (ג, לא). מקור דעת התוספות וסיעתו הוא מהתוספתא (ז, ז) והירושלמי (ט, ב) ששם מובא שאין חיה שבהר גדלה בעמק, ואין חיה שבעמק גדלה בהר. ומשמע שגם בתוך החלוקה של הג' ארצות ישנה חלוקה נוספת של הר, שפלה ועמק.

נחלקו המפרשים מה הם תחומי יהודה גליל ועבר הירדן, יש הסוברים שעבר הירדן הוא הצד המזרחי של הירדן, ויש הסוברים שהוא בצד המערבי, ולא נכנסו לחילוקים אלו, מכיון שבלא"ה אין בהם נ"מ לדינא כפי שיבואר בפיסקה הבאה.

חלוקת הארצות בזמנינו

כתב **החכמת אדם** (שערי צדק יט, ט) "ולפי שלדעתי אין אנו יודעים אותם, לכן לא העתקתי". וכ"כ במשפטי ארץ (כט, א) דמכיון שבזמן הזה אין אנו בקיאים בגבולות המוזכרים במשנה, וכמו כן זמן הכלילי שבכל ארץ וארץ לא ידוע לנו במדויק כדי שנוכל לחלק בין הארצות, וכן מעבירים תוצרת מארץ לארץ, לכן לא האריכו בפרטים. וכ"כ בספר **שביתת השדה** (יד, כג) ועוד.

הלכה יא':

"ושלש ארצות אלו כולן חשובות כארץ אחת לחרובין ולזיתים ולתמרים, ואוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער, ואימתי הוא כלה, עד הפורים, ואוכלין בזיתים עד העצרת, ובענבים עד הפסח של מוצאי שביעית, ובגרוגרות עד החנוכה"

ביעור לתמרים, זיתים וחרובים

במשנה בשביעית (ט, ג) מובא "וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים". ובירושלמי הוסיפו גם חרובים. **התוס' יו"ט** ביאר שבפירות אלו החיות אוכלות גם ממקומות אחרים, ולכן לא חשיב 'כלה לחיה'. **הר"ש סיריליאו** (שם ד"ה ומגוש) ביאר שהטעם שאמרו גבי זיתים ותמרים 'כל ארץ ישראל אחת', ואין בה גבולים חלוקים אלא דווקא בשאר פירות, היינו משום שחזר וכללה כולה באלו השנים, דכתיב 'ארץ זית שמן ודבש', ודבש אלו התמרים, וחרובים נמי בכלל דבש הן בא"י.

לגבי ענבים וגרוגרות נחלקו הדעות, דעת **הר"ש ורע"ב** (ט, ה) שדינם כשאר כל הפירות שהולכים בכל ארץ אחר מה שכלו בתוכה, או בחלוקה לג' ארצות או בחלוקה לט' ארצות. וכ"ד **פאת השולחן** (כו, יא). אך מהמאירי (פסחים נב: ד"ה שלש) משמע לא כך, שכתב "אלא שאם היו מאוחרים מהם במקומות שהזכרנו אוכלין על סמך שלהם". ומשמע שגם בענבים אין דנים חילוק ארצות.

עוד כתב **הר"ש** שזמנים אלו הם הזמנים היותר מאוחרים מבין ג' הארצות, ואם ידוע שכלו הפירות לפני הזמנים הללו, יש לבער את הפירות. והר"ש **סיריליאו** תמה, הרי בימינו אנו רואים שזמן כילוי הענבים הוא מוקדם יותר. וכתב שברייתא זו נאמרה בזמן שהשנים כתיקנם.

לגבי הזמנים המדויקים של הביעור: **החזו"א** (טו, ז) סובר שיש לבער בכל אחד מזמנים אלו קודם שיבואו, כגון ביעור ענבים בפסח הוא עד בא החג. אך **הגרש"ז אוירבך** (מנחת שלמה סימן נא אות יח) תמה, כיצד אפשר לקבוע זמנים מדויקים לביעור, הרי ודאי שבאופן כזה או שמאחר את זמן הביעור או שמקדים, ונמצא שאם מפקיר וחוזר וזוכה בפירות, לא יצא י"ח הביעור כלל! לדעתו מזמן הפורים יש להתחיל לחשוש שמא כבר כלו מן השדה, ואסור להחזיק את התמרים מפורים ואילך בחזקת שהם שלו, אלא צריך לבערם ולהשאיר אותם הפקר עד שידע ברור שכבר כלו מן השדה.

⌘ זמן הביעור בספק

דעת החזו"א (סימן כו, סדר השביעית ה) שבהגיע זמן הספק שמא כלה אותו מין מן השדה, יפקיר בכל יום ויכול לחזור ולזכות בו ולמחרת יפקיר שוב עד שידע בודאות שכבר עבר זמן הביעור.

אולם הגרש"ז אירבך (שם) ע"פ דבריו לעיל סובר, שפירות שאינו יודע בדיוק מתי זמן ביעורם, "לא מהני כלל מה שיפקיר בכל יום מספק עד שיצא הספק מלבו אם הוא חוזר בו ביום וזוכה, אלא צריך להשאיר אותם הפקר ולא לזכות בהם עד לאחר שידע ברור שכבר כלו מן השדה". וכ"ד **הגר"ש אלישיב** (משפטי ארץ פרק לא הע' 30), ולדעתו יכול לאחר מכן להכניס את הפירות לביתו מתוך כוונה שלא לזכות בפירות, ויאמר בפני האנשים שמפקיר בפניהם, שהפירות מופקרים ועומדים אע"פ שמכניסם לביתו, וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול. וכ"כ **הגר"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה ט, יב) שכל זמן הספק יאכל את הפירות בתור הפקר, וכשיצא זמן הספק זוכה בהם לגמרי. ויש אומרים שלאחר שהפקירם יחזור ויכניסם לביתו בתורת הפקר בלא רצון לקנותם (דיני ביעור בשביעית ובשמינית ה, יט). וכ"ד **הגר"מ אליהו** (כא, יד), והוסיף שיתן לשכנו את המפתח לביתו כדי שיחשב להפקר אף שהפירות בביתו. וכ"כ **הילקוט יוסף** (כא, טו).

אמנם כל האמור הוא דוקא לסוברים שביעור הוא הפקר, אך לדעת הרמב"ם וסיעתו שביעור פירושו כילוי, כבר כשמתחיל הזמן המסופק יש לשרוף את הפירות.

הלכה יב':

"המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער, לפי שנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ופירות הארץ שיצאו לחוצה לארץ מתבערים במקומן ולא יעבירם ממקום למקום"

⌘ מוליך פירות שביעית ממקום למקום

שנינו בפסחים (נ: נב).

"[נ:] **משנה**: המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו - חייב לבער. רבי יהודה אומר: צא והבא לך אף אתה. [נב.] **גמרא**: ולית ליה לרבי יהודה הא דתנן: נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם? - אמר רב שישא בריה דרב אידי: מילתא אחריתי קאמר רבי יהודה. והכי קאמר: או ממקום שלא כלו למקום שלא כלו, ושמע שכלו במקומו - חייב לבער. רבי יהודה אומר: צא והבא לך אף אתה מהיכא דאייתניהו, והא לא כלו להו. - למימרא דרבי יהודה לקולא קאמר? והאמר רבי אלעזר: לא אמר רבי יהודה אלא לחומרא! - אלא איפוך: אינו חייב לבער, רבי יהודה אומר: צא והבא לך אף אתה מהיכא דאייתניהו - והא כלו להו. אביי אמר: לעולם כדקתני, והכי קאמר: או ממקום שלא כלו למקום שכלו, והחזירן למקומן ועדיין לא כלו -

אינו חייב לבער. רבי יהודה אומר: צא והבא לך אף אתה מהיכא דאייתנהו - והא כלו להו.

מתקיף לה רב אשי: לרבי יהודה, אטו אגבא דחמרא קלטינהו?"

התוספות (נב. ד"ה ממקום) הביאו בשם ר"י שתמה, מדוע המוליך פירות ממקום שכלו למקום שלא כלו חייב לבער, הרי אסור לשנות מפני המחלוקת אפילו לקולא, וא"כ לא יבער הפירות! ותירצו, שאם מדאורייתא חייב לבער, משום מחלוקת לא יעבור על דברי תורה.

אך דעת רש"י שמן הדין הולכים אחר מקום שהפירות נמצאים שם ולא בתר מקום גידולם, ולכן כתב שאם המוליך ממקום שכלו למקום שלא כלו מן הדין פטור לבער, ורק מדין חומרי מקום שיצא משם חייב לבער, ולפ"ז אם המוליך ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער מן הדין.

החזו"א (יג, ד) הקשה, מדוע בהוליד ממקום שכלו למקום שלא כלו אינו חייב לבער מעיקר הדין, הרי כבר נתחייבו הפירות בביעור, ותירץ דאפשר דאירי שהוציא קודם שחילק מזון ג' סעודות ובאותו היום הוציאן, ובאופן זה יש רק משום חומרי מקום שיצא משם.

פירות שביעית שיצאו לחו"ל

מובא בתוספתא שביעית (ה, א):

"פירות שביעית שיצאו חוצה לארץ מבערן במקומן - דברי ר'. ר' שמעון בן אלעזר אומר -

מביאן לארץ ומבערן בארץ, שנאמר: בארץ תהיה כל תבואתה לאכל"

המנחת יצחק ביאר שמחלוקת ר' ורשב"א היא האם 'בארץ' הוא רק לכתחילה אך אם הוציא, בדיעבד אינו צריך להחזיר את הפירות ולבער בארץ. או שהוא אף בדיעבד, שבכל מקרה צריך לבער את הפירות דווקא בארץ.

החזו"א (יג, ד) סובר שאיסור העברה ממקום למקום הוא כאיסור הוצאת פירות שביעית לחו"ל, ולכן אינו קשור לדיני הביעור, וגם קודם לכן אסור להעביר פירות שביעית ממקום למקום, שכל העברה כזו היא כהוצאה חדשה. וכ"נ דעת הרא"ה **קוק**. אמנם **המהר"א פולדא** (ספ"ו) סובר שרק לאחר שעת הביעור יש איסור להעביר ממקום למקום.

הרב קוק הוסיף, שנראה שהמוציא פירות שביעית לחו"ל ורוצה להחזירם לא"י, הרשות בידו, ולא אמרו שלא יעבירם ממקום למקום, אלא שאסור בחו"ל להעבירם ממקום למקום אחר, אבל אם רוצה להעלותם לא"י ולבערם שם בקדושת שביעית, ודאי שמותר ותבוא עליו ברכה. אמנם **המנחת ביכורים** (ה, א) סובר שלא יעבירם כלל, ואף לא לארץ ישראל.

לעיל (ה, יג) הארכנו בדיני הוצאת פירות שביעית לחו"ל.

הלכה יג':

"כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם או מאכל בהמה או ממין הצובעין אם אינו מתקיים בארץ יש לו ולדמיו שביעית וחייב בביעור הוא ודמיו, כגון עלי הלוף השוטה ועלי הדנדנה והעולשין מאוכל אדם, וכגון החוחים והדרדרין מאוכל הבהמה, וכגון אסטס וקוצה ממין הצובעין, ואם היה מתקיים בארץ כגון הפואה והרכפה ממין הצובעין אף על פי שיש לו שביעית ולדמיו שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהם שהרי מתקיים בארץ אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה"

הצמחים שיש להם קדושת שביעית וביעור

שנינו במשנה שביעית (ז, א):

"כלל גדול אמרו בשביעית: כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה, וממין הצובעים, ואינו מתקיים בארץ - יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור. ואיזה זה? עלה הלוף השוטה, ועלה הדנדנה, העולשין והכרישין, והרגילה ונץ החלב. ומאכל בהמה: החוחים, והדרדרים. וממין הצובעים: ספיחי איסטס וקוצה. יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להם ביעור ולדמיהן ביעור"

הר"ש כתב גבי עלי הלוף, שהמשנה הביאתו, כדי לחוש שאף שהוא אינו ראוי לאכילה עד שימתקו, מ"מ חלה עליו קדושת שביעית. וכ"כ הפאת השולחן (סימן כז ס"ק כח) והרידב"ז. אולם הר"ש סיריליאן סובר שלא חלה עליהם קדושת שביעית אלא כשימתקו.

ובעניין עולשין וכרישין כתב הר"ש ע"פ הירושלמי, שמדובר על עולשי שדה שאין להם חשיבות אוכל עד שיחשוב עליהם, וקמ"ל דמ"מ אם חשב עליהם לאכילה חלה עליהם קדושת שביעית. וה"ה לגבי שאר הירקות הנזכרים במשנה, דהיינו הרגילה ונץ החלב, כתב הר"ש שהם מאכל אדם ע"י הדחק.

בעניין החוחים והדרדרים, כתב התוס' יו"ט דנראה שהכוונה כשהם רכים, כדברי הרמב"ם לעיל (ה, יא) שמותר לעשות ממאכל בהמה מלוגמא לאדם, כגון קוצים ודרדרים הרכים.

הלכה יד':

"וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו ולדמיו שביעית אבל אין להם ביעור אף על פי שאינו מתקיים בארץ, אלא נהנין בו או בדמיו עד ראש השנה כגון עיקרי הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והערקבנין"

ביעור בדבר שאינו מיוחד לשימוש מסויים

שנינו במשנה שביעית (ז, ב):

"ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור אי זהו עקר הלוח השוטה ועקר הדנדנה והערקבנין והחלבצין והבוכריה וממין הצובעים הפואה והרכפא יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור ר' מאיר אומר דמיהם מתבערין עד ראש השנה אמרו לו להן אין ביעור קל וחומר לדמיהן"

הרמב"ם גרס במשנה 'כל שאינו' מאכל אדם וכו', 'ואינו' מתקיים בארץ. והחידוש במשנה זו הוא שיש דברים שפטורים מביעור, אף שאינם מתקיימים בארץ, והם דברים שאינם עומדים לשימושים החשובים של פירות שביעית, שהם מאכל אדם, מאכל בהמה או מין צבע. ומ"מ יש בהם קדושת שביעית משום שאינם עומדים להסקה, אך דין ביעור לא נאמר בהם.

אולם הראב"ד, הר"ש והרא"ש גרסו במשנה, כל 'שהוא' מאכל אדם וכו', 'ומתקיים' בארץ. לפי גירסא זו לא מתחדש במשנה זו כלל נוסף אלא הוא רק היפוכו של הכלל שבמשנה הקודמת, במשנה הקודמת איירי באלו שאינם מתקיימים בארץ ולכן יש בהם דין ביעור, ומשנה זו עוסקת במינים המתקיימים בארץ, ולכן אין בהם ביעור.

עפ"ד הרמב"ם הסבירו **הערוך השולחן** (כח, ה) והחזו"א (יג, ט) שמינים הנאכלים ע"י הדחק, אף שיש בהם קדושת שביעית, אין בהם ביעור.

החוט שני (ס"ק יז) התקשה, היאך שייך קדושת שביעית בדבר שאינו מאכל אדם או בהמה וגם אינו ממין הצובעים? אכן ברמב"ם (ה, י) מובא לעניין מיני כביסה שיש עליהם קדושת שביעית אע"פ שאינם ראויים כלל למאכל, אך זה לא שייך לכאן. והחזו"א (יג, ט) ביאר שמינים אלו, מיקרי אוכל שחל עליהם קדושת שביעית כיון שהם נאכלים ע"י הדחק אע"פ שאינם אוכל ממש, והטעם שאין להם ביעור, דכיון שאין הם מאכל הערב לאדם או בהמה, אלא נאכלים ע"י הדחק אין בהם ביעור.

הלכה טו':

"קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינין יש להם שביעית ולדמיהם שביעית אבל אין להם ביעור ולא לדמיהם, לולבי זרדים והחרובים יש להם ולדמיהם שביעית וביעור, לולבי האלה והבוטנה והאטדין יש להן ולדמיהן שביעית אבל אין להם ביעור, אבל לעלים שלהן יש ביעור"

קדושת שביעית וביעור בגרעינים וקליפות

שנינו במשנה שביעית (ז, ג-ה):

"[ג] קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינים יש להם שביעית ולדמיהן שביעית. [ה] לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור. לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור, אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן"

הר"ש ביאר שמדובר על כל הגרעינים של שאר פירות, כגון תמרים וזיתים, ששייך בהם שביעית, משום שקליפי אגוזים ראויים לצביעה, וגרעיני זיתים ותמרים ראויים להסקה, וכן גרעיני תמרים ראויים לבהמה, וגרעיני זיתים יש שמוציאים מהם שמן. וכן ביאר הרע"ב.

השושנים לדוד (ז, ג) והחזו"א (יג, יא) למדו מדברי הרמב"ם בכמה מקומות (לעיל ה, כא. ובהלכות תרומות יא, יא) שדעתו שיש קדושת שביעית רק אם ראויים לאכילה. ומשמע שגרעינים שאינם ראויים כלל אין להם שביעית. וכ"נ דעת הרב קוק.

הרדב"ז כתב שקליפי אגוזים היינו הקליפה החיצונה הראויה לצביעה, אבל הקליפה הפנימית הקשה הרי היא כעצים. והכסף משנה כתב שקדושת שביעית חלה על הגרעינים משום שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם, קדושת שביעית חלה גם עליהם. וק"ק כיצד לא הזכירו הפוסקים לעיל שלדעת הכס"מ יש להחמיר בכל הגרעינים!

הנץ: הר"ש ביאר שהוא השיער שברמון שבתוך ה'כתר' שבראשו, המלאה שיניים ובתוכה גדלים חוטים כעין שער, וזהו הנץ של הרמון. וכן ביאר הערוך (ערך נץ) ועוד. עוד פירש הר"ש שהנץ הוא הפרח הנופל מהרמון לפני גמרו. וכן ביאר רע"ב, ריבמ"ץ ועוד.

לולבי זרדים והחרובים: ביאר המהר"י קורקוס שחותכים ענפים אלו ומטמינים הענפים ההם כשהם לחים ולאחר מכן יאכלום. ולגבי שאר הלולים, כתב החזו"א (יד, ג) שלא התפרש למה שימשו.

הלכה טז':

"איזו היא שעת ביעור העלין בעת שיבולו ונושרין מאילנותיהן, עלי זיתים ועלי קנים ועלי חרובין אין להם ביעור לפי שאינן נובלות וכלות"

סע' שעת ביעור העלים

שנינו במשנה שביעית (ט, ו):

"המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק והמגבב ביבש עד שתד רביעה שניה עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן והמגבב ביבש עד שתד רביעה שניה רבי עקיבא אומר בכולן עד שתד רביעה שניה"

בתוספתא (ה, ח) כתוב "עלי זיתים, עלי קנים ועלי חרובים אין להם ביעור", ואילו בירושלמי (ט, ה) הוזכרו, עלי קנים, עלי האוג ועלי חרובין אין להם ביעור.

פאת השולחן (כו, טז) כתב עלי זיתים ועלי קנים ועלי חרובין אין להם ביעור לפי שאינן נובלות ובלות. והוסיף די"א שעלי האוג ג"כ אין להם ביעור, עלי גפנים אוכל מהם עד שינשרו מאביהן.

כתב **החזו"א** (יד, ג) שזמן חלות הקדושה על העלים והקנים, נראה שהוא מזמן חניטת הפירות, דלא מצינו שיעור אחר לזמן קדושתם, ומסתבר שדין אחד להם עם הפירות.

לעניין קדושת עלי הגפנים, איתא בגמ' ב"ק (קא:): "עלי קנים ועלי גפנים שגיבבן בחבא על פני השדה, לקטן לאכילה - יש בהן משום קדושת שביעית". ומשמע מה**מאירי** שראויים למאכל אדם. וכ"כ **החזו"א** (יד, ט). **אך מרש"י** (סוכה מ.) משמע שראויים למאכל בהמה. וב**משפטי ארץ** (יד, ח) הביאו שעלי גפנים שנקטפו לאכילה, קדושים בקדושת שביעית. ונראה שגם כשהעלים נקטפים כדי לתת טעם במלפפונים חמוצים יש להם קדושת שביעית כמיני תבלין.

הלכה יז':

"ועד מתי יהיה אדם רשאי ללקט עשבים לחין בשביעית עד שייבש המתיק, ויגבב עשבים יבשים עד שתד רביעה שנייה במוצאי שביעית"

סע' עשבים לחים ויבשים

במשנה לעיל למדנו מתי שעת הביעור של עשבים לחים ויבשים. כן ביאר הר"ש שהמשנה עוסקת בדיני ביעור. והרדב"ז ביאר לגבי עשבים יבשים, דכיון שירדה רביעה שניה, שכבר כלה לחיה מן השדה ונפסדו מחמת הגשמים ואין נהנה ואוכל אלא עד אותה שעה ומשם ואילך מבער ואינו נהנה. וכן ביאר **הערוך השולחן** (כה, י) שדין זה קשור לדיני ביעור, ומהזמן הנ"ל צריך לבערם. אולם המשנה ראשונה (ט, ו) ביאר בדעת הרמב"ם שטעם האיסור ללקט בזמנים אלו אינו משום

ביעור, דא"כ מדוע צריך לפרש את הזמנים, הרי עיננו רואות מתי יבשו העשבים, אלא ודאי מזמנים אלו אסור ללקטם שהרי הוא מפסיד פירות שביעית ומבטל מאכל חיה.

החזו"א (טו, ט) העיר, שבמשנה זו ישנו חידוש, שאותו מין דנים אותו כשני מינים, לחים ויבשים, והטעם, משום שחלוקים בטבעם ובטעמם, ולכן נתנו חכמים שיעור שונה לכל אחד מהם. אך בשאר המינים אין חילוק בין לחים ליבשים, ואוכלים בלחים עד שיכלו גם היבשים.

מה פירוש 'משייבש המתוק'? הר"ש והרא"ש פירשו שהכוונה משתיבש לחלוחית הארץ. אך הרמב"ם (ג, א), הערוך ועוד פירשו שהוא עשב מר, ומלשון סגי נהור קראו לו 'המתוק'.

מה הוא הזמן של 'רביעה שניה'? הרמב"ם הביא שבשנה המבכרת הוא בז' חשון, בשנה בינונית בכ"ג חשון, ובשנה המתאחרת בר"ח כסליו. וכ"כ הערוך השולחן (כח, י) ועוד. אך הר"י קורקוס (מתנות עניים א, יא) סובר שרביעה שניה מתחילה בכ"ג חשון ומסתיימת בר"ח כסליו. והריב"מ"ץ (ט, ו) סובר שתמיד זמן רביעה שניה הוא בי"ז חשון.

הלכה יח:

"ועד מתי יהיו העניים מותרין להכנס בפרדסות במוצאי שביעית לאסוף פירות שביעית, עד שתד רביעה שנייה"

עד מתי עניים נכנסים לפרדסים

שנינו במשנה שביעית (ט, ז) "עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות עד שתד רביעה שניה".

הרמב"ם פירש שהמשנה עוסקת דווקא בשביעית, עד מתי השדה הפקר שמותר ליכנס בה. אך הר"ש, רא"ש ועוד פירשו שדין זה הוא בכל שנה ושנה, עד מתי מותר לעניים ליטול לקט שכחה ופאה. הרב קוק למד שלפי סיעה זו, הרי במוצאי שביעית אין דיני לקט שכחה ופאה, ולכן דווקא במוצאי השביעית אינו חייב לתת לעניים להיכנס לפרדס לאחר צאת השביעית, ורשאי להוציאם לרה"ר כדי שיטלו אותם כל מי שרוצה (היינו אע"פ שהפירות עצמם הם הפקר, יכול להוציאם חוץ לפרדס, שלאחר השביעית א"צ להפקיר את השדה עצמה).

החזו"א (טו, יא) סובר שעד רביעה שנייה יכולים העניים להיכנס לכל מקום בפרדס, ואילו לאחר רביעה שניה, אם הניח להם בעל הבית דרך ללקט את הפירות שנשארו - חייבים ללכת בדרך שהשאירו להם הבעלים. ואם לא הניח להם דרך - הרי שהם יכולים להיכנס לפרדס וללקוט.

הרדב"ז ביאר שהר"ש הסביר כך את המשנה, שהרי כתוב 'עניים' ובשביעית הרי כולם שוים בזכיה מההפקר. ולדעת הרמב"ם 'עניים' הכוונה כל ישראל, שכולם חשובים עניים לעניין שביעית. וסיים הרדב"ז ששני הפירושים אמת.

הלכה יט':

"הוורד והכופר והלוטם יש להן ולדמיהן שביעית, הקטף והוא שרף היוצא מהאילנות מן העלים ומהעיקרים אין לו שביעית, והיוצא מן הפגים יש לו ולדמיו שביעית"

ביעור וקדושת שביעית בורד, כופר ולוטם

שנינו בשביעית (ז, ו):

"הוורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, רש"א אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי"

הר"ש ביאר שורד הוא שושן, וכופר הוא מין בושם, וקטב הוא קטף, הלוטם הוא לוט, קטפו זהו פריו. לכל אלו יש שביעית ולכן צריך להפקירם, ואסור לעשות בהם סחורה. ויש להם ולדמיהם ביעור (התוי"ט סובר שאין להם ביעור, מפני שאינם עיקר הפרי).

הרמב"ם כתב שלקטף אין שביעית. אולם הר"ש סובר שיש בו שביעית. ועיין בפאת השולחן (סימן כז ס"ק מד) בביאור מחלוקתם.

עיין לעיל (ה, א) שהרחבנו לגבי קדושת שביעית בבשמים וכד', ודנו שם גם במשנה הנ"ל.

הלכה כ':

"בד"א באילן מאכל, אבל באילן סרק אף היוצא מן העלין ומן העיקרים כפרי שלהן ויש לו ולדמיו שביעית"

היוצא מאילן סרק

שנינו בנדה (ח:)

"...א"ל ר' ירמיה לר' זירא: ואת לא תסברא דמאן תנא קטפא פירא - ר"א הוא? והתנן, ר"א אומר: המעמיד בשרף ערלה - אסור! אפילו תימא רבנן, ע"כ לא פליגי רבנן עליה דר"א - אלא בקטפא דגוואזא, אבל בקטפא דפירא - מודו ליה; דתנן, א"ר יהושע: שמעתי בפירוש שהמעמיד בשרף העלין, בשרף העיקרין - מותר, בשרף הפגין - אסור, מפני שהוא פרי. ואיבעית אימא: כי פליגי רבנן עליה דר"א - באילן העושה פירות, אבל באילן שאינו עושה פירות - מודו דקטפו זהו פרי, דתנן ר"ש אומר: אין לקטף שביעית, וחכ"א: יש לקטף שביעית, מפני שקטפו זהו פרי. מאן חכמים? לאו רבנן דפליגי עליה דר"א? א"ל ההוא סבא, הכי א"ר יוחנן: מאן חכמים - ר"א דאמר קטפו זהו פרי. אי ר"א, מאי איריא אילן שאינו עושה פרי? אפילו אילן העושה פרי - קטפו זהו פרי! לדבריהם דרבנן קאמר להו, לדידי -

אפי' אילן העושה פירות נמי קטפו זהו פרי, לדידכו - אודו לי מיהת באילן שאינו עושה פירות דקטפו זהו פרי, ורבנן אמרי ליה: לא שנא"

א"כ בגמ' נאמרו כמה דעות בדיני קטף, לדעת רב פדת המשנה בשביעית אתיא כר' אליעזר, הסובר ששרף של ערלה אסור, ולכן המעמיד גבינה בשרף ערלה אסורה באכילה.

אולם ר' זירא חולק על רב פדת, ולדעתו אפשר להעמיד את המשנה בשביעית גם כחכמים: א. יש להעמיד את המשנה בשרף היוצא מהפגים, ובזה גם חכמים מודים שיש דין ערלה, כמו שאמר ר' יהושע במשנה בערלה. ב. יש לחלק בין אילן העושה פירות, שבזה אין חשיבות לשרף היוצא מהעלים והעיקרים, ובין שרף היוצא מאילן סרק שאינו עושה פירות, שבזה יש חשיבות לשרף היוצא, דקטיפו הוא פרי.

ובהמשך הגמ' הובאו דברי ר' יוחנן שנקט שחכמים שנחלקו על ר' אליעזר ונקטו שאין לשרף האילנות תורת פרי, נחלקו גם באילן שאינו עושה פירות, ובכל גווני השרף הזה מותר.

הרמב"ם פסק שבשני אופנים יש לקטף תורת פרי: א. שרף הפגים. ב. שרף היוצא מהעלים והעיקרים באילן שאינו עושה פירות. הר"ש האריך בדין זה, הרוצה להרחיב יעין בדבריו.

מהר"א פולדא (ז, י) סובר שעצי פרי שעיקר נטיעתם היא לשרף, יש קדושת שביעית בשרף שלהם למרות שיש להם פירות. ודעת **הריב"מ** (שם) שאין לחלק בין אילן סרק לאילן מאכל, ובשניהם יש קדושת שביעית בשרף היוצא מהפגים ולא בשרף היוצא מהעץ או העלים.

הלכות כא' - כב':

"הכובש ורד שביעית בשמן של ששית ילקט את הוורד והשמן מותר, כבשו בשמן של מוצאי שביעית חייב לבער השמן שהרי הוורד יבש הוא וכבר נתחייב בביעור"

"חרובין של שביעית שכבשן בין ששית או בין מוצאי שביעית חייב לבער היין, שהרי טעם פירות שביעית בו, זה הכלל פירות שביעית שנתערבו בפירות אחרות מין במינו בכל שהוא ושלא במינו בנותן טעם"

כבשת ורד שביעית בשמן שישית

שנינו במשנה שביעית (ז, ז):

"ורד חדש שכבשו בשמן ישן - ילקט את הוורד, וישן בחדש חייב בביעור. חרובין חדשים שכבשן בין ישן, וישנים בחדש - חייבין בביעור. זה הכלל: כל שהוא בנותן טעם חייב לבער. מין בשאינו מינו ומין במינו - כל שהוא שביעית אוסרת, כל שהוא במינה ושלא במינה - בנותן טעם"

הרמב"ם (פיה"מ) ביאר שהורד אינו אוסר את השמן, מפני שלא יכנס כח הוורדים וטעמם בשמן, שהשמן הוא ישן והוורד חדש, אלא אם יניחוהו זמן רב. אבל ורד של שביעית בשמן של מוצאי שביעית, חייב לבער, משום שטעם הורד נבלע מיד בשמן, ולכן חייב לבער. ומשמע מהרמב"ם שהטעם של הורד מחייב את השמן בביעור, ולא ס"ל שהטעם כמבוער.

אולם הר"ש סובר שאין טבעו של ורד ליתן טעם בשמן, ולכן אין קדושת שביעית בורד שנכבש בשמן, ומלקט את הורד ורשאי לסחור בשמן או להפסידו. אך לענין ביעור החמירו יותר, ולכן בשנה השמינית שכבר נתחייב הורד בביעור חייב לבער גם את השמן שבלע מקצת טעם הורד.

העולה, שלדעת הרמב"ם משמע שאם הורד נתן טעם בשמן הרי זה מחייב בביעור, והוא אף אם קדם ולקט את הורד לפני זמן הביעור, מ"מ חייב לבער את השמן כשיגיע זמן הביעור, משום טעם הורד שבו, ולא אמרינן שהטעם כמבוער. ונחלקו האחרונים בדעת הר"ש האם חייב בביעור, או שהטעם חשיב כמבוער.

החכמת אדם (שערי צדק יט, יט) ביאר שכל הפירות שנכבשו, אם נתנו טעם חייבים בביעור, ואם לא נתנו טעם אין בהם חובת ביעור. ורק ורד של שביעית אינו נותן טעם בשמן שישית. **אולם הכסף משנה**, **ערוך השולחן** (כח, יב) ועוד ביארו את דברי הרמב"ם בפיה"מ כדבריו בהלכות.

הגר"א סובר שאם כבש ורד של שישית בשמן של שביעית, חייב בביעור גם הורד, שהשמן נותן טעם בורד ומחייבו בקדושת שביעית ובביעור.

פירות שביעית שנתערבו בפירות אחרים

הרמב"ם סתם דבריו ולא חילק מתי נתערבו הפירות, האם לאחר שעת הביעור או קודם שעת הביעור. שהרי הגמ' בנדרים (נח.) הביאה ששביעית דינה בכל שהוא דוקא קודם שעת הביעור, שהוא דבר שיש לו מתירים.

נחלקו הראשונים בדין זה של תערובת שביעית:

א. **הרמב"ם, הראב"ד והר"ן** (נדרים נח.) סוברים ששביעית תערובתה במשהו רק לענין החובה לנהוג בתערובת קדושת שביעית (כגון הפסד וסחורה), וגם זה רק במינו, אך שלא במינו בנותן טעם. והר"ן (נדרים נח.) כתב דזה הוי כדבר שיש לו מתירים, שיכול לאכול את כל התערובת קודם הביעור, אבל לענין איסור אכילה כגון אחר הביעור כשנאסר הפרי באכילה, אין הוא אוסר אלא בנותן טעם.

ב. **הר"ש והרא"ש** פירשו שרק אחר הביעור החמירו דשביעית אוסרת את התערובת במשהו, אבל קודם הביעור אינו חייב לנהוג בתערובת קדושת שביעית אלא בנותן טעם אף במינו, והיינו דהחמירו לענין הביעור.

ג. **הרא"ש והתוספות** (נדרים נח.) פירשו שמה ששביעית אוסרת בכ"ש במינה, הוא דווקא בענין גידולים, דהיינו שאם היו פירות שגדלו בשישית והוסיפו מעט בשביעית, דינם כפירות שביעית דגידולי איסור חשיבי ומבטלי לעיקר. ומשמע שלשיטתם תערובת רגילה, כגון כבישה או בישול, אין שביעית אוסרת אלא בנותן טעם, בין במינה בין שלא במינה, בין לענין קדושת שביעית ובין לענין הביעור.

עיין לעיל הלכה ו' מה שהארכנו בדין טעם של פירות שביעית.

פרק ח' - הנהגה כלפי החשוד על השביעית

ובו כ' הלכות

הלכה א':

"כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה, או למכור להן כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה"

מסייע ולפני עיוור

שנינו במשנה שביעית (ד, ג) "ומחזיקין ידי עובדי כוכבים בשביעית אבל לא ידי ישראל".

עוד שנינו (ה, ו) "אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית". וביאר הרמב"ם "אמר ה' ולפני עור לא תתן מכשול, הכוונה בזה, שמי שעוורה אותו התאוה והדעות הרעות, אל תעזרהו על עורונו ותוסיף להתעותו. ולפיכך אסור לסייע לעבריינים בעשיית העבירות, ולא לגרום למה שיביאם לכך, אלא נעשה בהיפך". ומשמע מדבריו שיסוד האיסור לחזק ולסייע ידי ישראל בעבירה הוא משום הלאו ד'לפני עיוור'.

אך מהרא"ש (שבת א, א) משמע שיסוד האיסור לסייע עוברי עבירה הוא מדין תוכחה, שכתב שם שבחד עברא דנהרא יש איסור דרבנן, שאפילו קטן אוכל נבלות בי"ד מצווין להפרישו, כ"ש גדול שלא יסייע לו.

החוט שני (סק"א) ביאר שהרמב"ם כתב 'כדרך שאסור... כך אסור לחזק...', והעניין הוא שאין זה רק משום מסייע, אלא יסוד ושורש האיסור להכשיל את חבריו הוא משום שבכל איסור ואיסור שהאדם מצווה שלא לעבור עליו בעצמו, מונח בו גם איסור שלא להכשיל את חבריו, וכשמכשיל את חבריו באיסור הוי כאילו הוא עצמו שותף באיסור שחברו עשה בגללו. והוסיף שיתכן ובזה נחלקו הראשונים האם אדם עובר על איסור 'לפני עיוור' באיסור שאינו מצווה בו.

הלכה ב':

"ואלו כלים שאין האומן רשאי למוכרן בשביעית למי שחשוד על השביעית, מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר, זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית אסור למכרו לחשוד, ולמלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מותרת מותר למוכרו לחשוד"

מכירת כלים לחשוד על השביעית

שנינו במשנה שביעית (ה, ו):

"אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר ועגלה וכל כליה זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור לאסור ולהתר מותר"

המשנה אוסרת למכור בשביעית כלי עבודה לחשוד על השביעית. אך מי מוגדר כחשוד? **התוספות** (סנהדרין כו: ד"ה החשוד) סוברים שהוא אדם שיצא עליו קול שעבר על איסור. **השו"ע** (אה"ע יא, א) סובר שהוא בתנאי שהקול אינו פוסק. **אך הערוך השולחן** (יו"ד סי' קיט סעיף כ-כא) סובר שאף בקול הפוסק נעשה חשוד.

בתוס' **אנשי שם** (ה, ז) סובר שלא התירו למכור כאשר אפשר לתלות שיעשה בכלים מלאכה מותרת, אלא כאשר האפשרות שישתמש בכלים באופן המותר שקולה לאפשרות השימוש באופן האסור. **אך התפארת ישראל** (פ"ה אות לב) סובר שלא התירו אלא כאשר רוב שימושן של הכלי להיתר. ודעת שו"ת **חתם סופר** (יו"ד סימן יט), **אגרות משה** (יו"ד ח"א סימן עב), **ציץ אליעזר** (ח"ד סימן ה פרק ג-ד) ועוד שמותר למכורם לחשוד גם כשתולים באפשרות רחוקה.

הלכה ג':

"כיצד מוכר הוא לו המגל והעגלה וכל כליה, שאם יקצור בו מעט ויביא על העגלה מעט ה"ז מותר, ואם יקצור כדרך הקוצרין או יביא כל פירות שדהו אסור"

הכלים המותרים במכירה

שנינו במשנה שביעית (ה, ו):

"אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר, ועגלה וכל כליה. זה הכלל: כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור לאסור ולהתר מותר"

הרמב"ם העיר "אבל מי שאינו חשוד מותר למכור לו כל מה שיבקש מפני שהוא מצניעו עד למוצאי שביעית"

כתב **הרא"ה קוק**, שלדעת פאת השולחן (סימן כב סק"א) שאסור לקצור בשביעית כלל אפילו בדרך עראי ודבר מועט, ושגם מהמופקר אסור לקצור, ומן המופקר מותר לתלוש רק ביד, אסור למכור אלא כלים כאלה שאפשר לעשות מהם דברים המותרים שאין להם ענין לעבודת קרקע, כמו מגל יד לשבור בו עצמות ועגלה להוליך עליה כלים. אך דברים המיוחדים לעבודת קרקע, כמו כלי קצירה - אין בהם שום היתר.

עוד כתב, שבמקום שמתירים פירות של נכרים ואומרים שאין קדושת שביעית נוהגת בהם, א"כ כל שאפשר לתלות בשל נכרים - תולה, ואין איסור למכור אלא בזמן ובמקום שאין אופן לתלות בשל נכרים.

הלכה ד':

"ומותר למכור סתם למי שאינו חשוד אפילו דבר שמלאכתו מיוחדת למלאכה האסורה בשביעית, שהרי אפשר שקנה בשביעית לעשות לו מלאכה לאחר שביעית"

מכירה לאדם שאינו חשוד

מקור דברי הרמב"ם בירושלמי (ה, ו):

"אמר רבי יונה כיני מתניתא אילו כלים שאין האומן רשאי למוכרן בשביעית לחשוד על השביעית סתמן מהו וממה דתני לאיסור ולהיתר מותר הדא אמרה סתמן מותר" מהירושלמי עולה שהדברים אמורים במי שלא ידוע עליו אם הוא חשוד, ולא רק במי שהוחזק בכשרות.

הרא"ה קוק למד מדברי **רש"י** (ע"ז טו:): שמה שאסור למכור לחשוד כלים המיוחדים לעבודת איסור - זהו דווקא בכלים המצויים תמיד לקנות אותם, שאין לתלות שקונה אותם לצורך שנה הבאה, שהרי יוכל לקנות אותם כשיצטרך להם. אבל כלים כאלה שאינם מצויים תמיד לקנות אותם במקום זה, כי אם כשיזדמנו - מותר למכור אותם לחשוד אפילו כשהם מיוחדים לאיסור, שהרי יכולים אנו לתלות שהוא קונה בשביל השנה הבאה, ומקדים לקנות עכשיו כשנזדמנו לו מפני שהוא חושש שמא לא יזדמנו לו בפעם אחרת.

הלכה ה':

"היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין, ומותר למכור לעכו"ם יתר מזה ואינו חושש שמא ימכור לישראל, ומוכר כדים רבים לישראל בחו"ל ואינו חושש שמא יביאם לארץ"

מכירת כמות כדים

שנינו בשביעית (ה, ז):

"היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר ומוכר לעובדי כוכבים בארץ ולישראל בחוצה לארץ"

כתב הרמב"ם "תקון משנה זו מוכר לגוים בארץ יותר מכן, ולישראל בחוצה לארץ. ולא נחוש שמא ימכרם הגוי לישראל, או יקנה ישראל בחוצה לארץ וילך לארץ ישראל, לפי שהכלל אצלנו אחזקי אסורא לא מחזקינן".

מהר"ש עולה שבחו"ל מותר למכור לו הרבה כדים, אע"פ שיודעים שדרכו להביא יין ושמן מא"י, שתולים שהכל הוא מן המופקר. ואע"פ שאסור להוציא פירות שביעית מא"י לחו"ל, וא"כ הוא מחזיק ידי עוברי עבירה, מ"מ כיון דאיכא למתלי בהיתר שיכניס בהם יין ושמן של חו"ל - תלינן, אע"פ שיודעים שדרכו להביא מא"י. וכתב הפאת השולחן (סימן כח ס"ק יד) ע"פ הגר"א שמותר למכור בחו"ל יותר מחמשה וחמשה עשר כדים, אפילו אם הקונה אותם הוא מא"י, רק שקונה אותם מחו"ל, ואין חוששים שמא הוא קונה אותם למוכרם בא"י לעוברי עבירה.

הרא"ה קוק סובר שכל מה שמותר למכור הוא רק משום שתולים שישתמש בהיתר. ולכן אם אנו יודעים בו בא"י שהביא מן המשומר, אסור למכור לו יותר משיעור הכדים שאמרנו. אך כמות זו מותר למכור לו אף כשיודעים שהביא מהמשומר, שהרי יכול ג"כ להביא מן ההפקר כשיעור זה, ותולים שיביא מההפקר ויתן בהם.

הלכה ו':

"ומוכר לחשוד פרה חורשת בשביעית שהרי אפשר לשוחטה, ומוכר לו שדהו שהרי אפשר שיובירה, אבל לא ימכור לו שדה האילן אלא אם כן פסק עמו על מנת שאין לו באילן, ומשאילו סאה למדוד בה אעפ"י שהוא יודע שיש לו גורן שהרי אפשר שימדוד בה בתוך ביתו, ופורט לו מעות אף ע"פ שהוא יודע שיש לו פועלים, וכולן בפירוש אסורים"

תליה בדברי היתר

שנינו במשנה שביעית (ה, ח):

"בית שמאי אומרים: לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית, וב"ה מתירין - מפני שהוא יכול לשחטה. מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע, ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן, ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים, וכולן בפירוש אסורין"

בירושלמי מבואר שאם מכר לו אחד מהדברים הללו על פי תליה של היתר, ובא אח"כ לביתו ומצאו שעושה בהם מלאכה של איסור - אינו זקוק לו להוציא מידו. וכל שכן אם השכיר לו את אחד מכל הכלים הללו ע"י תליה של היתר ונתברר לו אח"כ שהוא עושה באיסור - אינו זקוק לו. וכ"כ פאת השולחן (כח, ו).

הפאת השולחן (סימן כח ס"ק יח) ביאר את התוספתא (ג, יד) שיש איסור למכור לחשוד גם אילני סרק, כיון שחשוד לעשות מלאכות אסורות בשבילם. אולם הערוך השולחן (כט, ד) סובר שמכירת

עצי פרי אסורה שמא לא ינהג הפקר וקדושת שביעית בפירותיהם, ומכך נראה שמכירת עצי סרק מותרת.

הלכה ז':

"וכן משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה רחים ותנור, אבל לא תבור ולא תטחון עמה"

השאלה לחשודה

שנינו במשנה שביעית (ה, ט):

"משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור אבל לא תבור ולא תטחון עמה"

הרמב"ם ביאר "וטעם התרת אלו הכלים לפי שאינן מיוחדין לעבירה, שאנחנו אומרים שמא שאלה נפה וכברה למנות בהם דברים שבמנין, ריחים לטחון בה סממנים, תנור ללבן בו את הפשתן. ולפיכך כשפירשה לה שלפירות שביעית היא שואלת לא תשאלנה כלום". וכ"כ **ר"ש**, **פאת השולחן** (כח, ז) ועוד. מהר"י **קורקוס** הסתפק מה הדין בסתם, האם תולים בהיתר שלא ברור מה השימוש.

ר"ת (גיטין סא.) סובר שכל התליה שאנו תולים, כיון שאינה אלא מפני דרכי שלום, אינה שייכת אלא בהשאלה, שיש במניעות שאלה משום איבה. אבל במכירה שאין בה משום דרכי שלום כשאנו מוכר לו - אסור לסמוך על תליה כזאת. **אולם** דעת **הרשב"א** (שם ד"ה משאלת) שאין חילוק בין מכירה לשאלה, וממילא ה"ה לשכירות. וכתב **הרא"ה** **קוק** שמותר לסמוך על תליה זו, שבכל אופן יש כאן משום דרכי שלום אפילו כשמונע ממכירה. וה"ה מהשכרה, על כן תולים להיתר אפילו באופן הרחוק.

הלכה ח':

"מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו, מפני שאינם מצווין על שביתת הארץ אבל לא יסעדנו ביד, ומותר לרדות עמהן הכוורת וחוכרין מהן גירין לפי שאינן בני חיוב כדי לקנוס אותן"

החזקת ידי גויים בשביעית

שנינו במשנה שביעית (ד, ג):

"חוכרין גירין מן העובדי כוכבים בשביעית אבל לא מישראל ומחזיקין ידי עובדי כוכבים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום"

בירושלמי מובא "רבי חייא רבי אימי חד אמר חרש בה טבאות ואנא נסב לה מנך בתר שמיטתא, וחרנא אמר אישר".

ופירש הרמב"ם "בדברים בלבד ולא במעשה, כגון שראה אותן עובדין בשביעית אומר להם יעזרכם ה' וכיוצא בברכה זו".

הרדב"ז ביאר שהאיסור לרדות בכוורת הוא בכוורת המחוברת לקרקע, ועם ישראל אסור דמיחזי כעבודת קרקע. אולם מהכסף משנה נראה שאין חילוק. וכ"ד ר"י קורקוס.

הלכה ט':

"מותר לעשות בסוריא בתלוש אבל לא במחובר, כיצד דשין וזורין ומעמרין, אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין וכן כל כיוצא באלו"

מלאכות המותרות והאסורות בסוריא

שנינו במשנה שביעית (ו, ב):

"עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר. דשים וזורין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין, ולא בוצרין ולא מוסקים. כלל אמר ר' עקיבא: כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא"

לעיל (ד, כז) עסקנו בדיני מלאכה בתלוש בסוריא. ומרבים מהמפרשים עולה שלא גזרו על כל המלאכות שבתלוש, שמותר לעשותן בסוריא כדרך כל השנים ללא שינוי.

ונחלקו המפרשים האם יש קדושת שביעית בגידולים שבסוריא, י"א שיש בהם קדושה ויש החולקים, יש הסוברים שיש בהם חובת ביעור והפקר ויש הפוטרם.

הלכה י':

"כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן כך אסור ליקח מעם הארץ, לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, ואפילו כל שהוא, שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית"

איסור מסירת דמי פירות שביעית לעם הארץ

שנינו בסוכה (לט.) "תניא: אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות".

מדוע אסור לתת לעם הארץ דמי שביעית? א. הרמב"ם (פיה"מ פ"ט) ביאר "אסור לתת דמי שביעית לעם הארץ מפני שהוא חשוד עליהן להצניען, ולא יוציאם באוכל". ב. והרמב"ן (ויקרא כה, ה) כתב "אם ירבה לו בדמים יותר מסעודתו לבו ביום, חוששין ב[מי שהוא] עם הארץ שמא יעשה בהן סחורה". ג. תוספות רא"ש (סוכה לט.) ביאר שאין עם הארץ יודע דיני פירות שביעית, והמוסרן בידו

או דמיהן עובר משום 'ולפני עור לא תתן מכשול'. וכמה דינן ואיסורין יש בפירות שביעית שאין עם הארץ בקי בהן.

אלא שיש לשאול, הרי דמי שביעית ניתנים תמורת פירות שביעית, וא"כ אולי עדיף לקחת מהעם הארץ את הפירות שביעית ולנהוג בהם קדושה, ולתת תמורתם דמי שביעית? בשו"ת **מנחת שלמה** (א, לה) ביאר שעל ידי הדמים הוא עלול יותר לבוא לידי עברה מאשר אילו היו נשארים אצלו הפירות עצמם.

מסירת פירות שביעית לחשוד על השביעית

מובא בתוספתא (ו, יא):

"אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית אלא מזון שלש סעודות. במי דברים אמורים בדבר המתקיים אבל דבר שאין מתקיים אפילו מאה סעודות מותר"

ה**חסדי דוד** ביאר שההיתר הוא לחשוד לאצור פירות שביעית שלא לבער, והילכך אם הוא דבר שאינו מתקיים שרי. אולם אם הוא חשוד שלא לנהוג בהם קדושת שביעית - אסור למכור לו אפילו כלשהו. ה**רא"ה קוק** (שבת הארץ ח, טז) הבין שכל עיקר האיסור למכור לו פירות שביעית הוא שמא יעשה מהן סחורה או שלא יבערם בשעת הביעור, ובדבר שאינו מתקיים מסתמא לעצמו הוא קונה אותן. וגם צריך שיהיה דבר שאינו מתקיים עד אחר הביעור, שאז אין לחוש שמא לא יקיים בהם מצוות ביעור בזמנו.

ב**תורת הארץ** (ח"א פ"ח אות נג ד"ה אך) הבין בדעת החסדי דוד שאין למכור לו כלל פירות שביעית מחשש שלא ינהג בהם קדושת שביעית, ונמצא המוכר מכשילו בעשיית איסור, וגורם שלא יישמרו פירות שביעית בקדושתן.

ה**חזו"א** (יב, יז) הסתפק מה הטעם שהתירו למכור לחשוד דבר שאין מתקיים? ומשמע דלא חיישינן שמא לא יזהר בהפסד, או לשנות מדרך אכילתו, וכיוצא בזה שזה מן הדברים דלא שכיחי, ותלינן בהיתר דשכיח... "אלא עיקר החשש משום אוצרי שביעית, שזה היה שכיח שדרך להתיקר בשביעית... והלכך בדבר שאינו מתקיים לא אסרו חכמים, ובמזון שלוש סעודות התירו אפילו בדבר המתקיים משום כדי חייו".

חילול פירות שביעית כשמסורם לעם הארץ

שנינו בסוכה (לט).

"תניא: אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות. ואם מסר - יאמר: הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי"

התוספות (ד"ה מעות) התקשו, הרי זוהי מחלוקת אם יכול לחלל מה שביד חברו, ולמאן דאסר קשה מה מועיל כאן? לכן ביאר דהכא קנסא בעלמא. באופן אחר כתבו בבבא קמא (סח: ד"ה הוא) "יש לומר: דאפקינהו רבנן מרשות עם הארץ כדי שלא יהא נכשל, ואוקמינהו ברשות זה שיכול לחלל, דהפקר בית דין הפקר".

החזו"א (כה, ד) סובר שכל המחלוקת היא בשלו ביד חברו, אבל בשל חברו לכולי עלמא אינו יכול לחלל. ואולי כונתם דהכא יש לומר דהקנו לו חכמים כדי שיוכל לחלל... אלא דמכל מקום חשיב אינו ברשותו... "ומכל מקום נראה דאסור למסור לכתחילה על סמך שיחלל, דדלמא יפשע או יאנס ולא יחלל, ועוד שאם ימסרו ואחר כך יחללו ודאי יארע מכשולים והרבה יפשעו והרבה ישכחו, וישתכח עיקר האיסור מ ישראל... ומאד תמוהין דברי ר"ש סיריליאנו (ט, ו) שהתיר לכתחילה למסור דמי שביעית לעם הארץ על מנת לחללן אחר כך, ואין להקל בזה כלל".

הלכה יא':

"הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית נותן לו אתרוג מתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב"

מכירה בהבלעה

איתא בסוכה (לט.).

"משנה: הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו {המוכר לקונה} אתרוג במתנה, לפי שאין {הקונה מעם הארץ} רשאי ללוקחו בשביעית. גמרא: לא רצה ליתן לו, מבליע ליה דמי אתרוג בלולב"

ופרש"י: ימכור לולב ביוקר, עד שיתן לו אתרוג במתנה. **השפת אמת** הבין מדברי רש"י דצריך שיקנה לו העם הארץ בפירוש האתרוג במתנה. אך מלשון הרמב"ם משמע דגם בסתם שמשלם לו בעד הכל יחד - מהני, ואם דעת הלוקח ליתן כל המעות בעד הלולב, ולא על האתרוג, לא נחשב התשלומין דמי פירות שביעית. ומכל מקום גזל לא הוי, דמה נפקא מינה להעם הארץ? כיון שמשלם לו כפי רצונו.

א"כ, על מנת לפתור את איסור מסירת דמי שביעית לעם הארץ, ניתן לשלם בהבלעת דמי מוצר קדוש בדמי מוצר אחר שאינו קדוש. בירושלמי מובא סוג נוסף של הבלעה: כשיש מוצר אחד שחלק ממרכיביו קדושים וחלק לא, ניתן להבליע את דמי המרכיבים הקדושים במרכיבים שאינם קדושים.

מובא בירושלמי (ז, א):

"תני: 'החנווני שהיה מבשל ירקות בשביעית, לא יהא מחשב שכרו על דמי שביעית אבל מחשב הוא על היין ועל השמן ועל האבטלה', רבי לא מפקיד לאילין חלטוריא לא תיהוון מחשבין אגריכון על משחא אלא על חיטיא"

הר"ש סיריליאו פירש "האבטלה: שכר בטלה, ומבליע דמי הירקות בהדייהו". והיינו, שיכול לדרוש את דמי הירקות בהבלעה בשאר הדמים. הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן סימן פז. שבת הארץ ח, יא) כתב שבקניית פירות שביעית, רצוי להתנות שהכסף עבור החבילה והכלים שהקונה מקבל ואילו את הפירות הוא מקבל במתנה. וגם פותרים בכך את איסור הסחורה, וגם הדמים אינם נתפסים בקדושת שביעית. וכ"כ בספר השמיטה (עמוד לו ס"ג), וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן לט אות א), והיינו שיכול להבליע את דמי האתרוג כלולב, או לשלם עבור המכשירים והטורה, או לשלם לאחר זמן (הקפה).

אך הרב יעקב וילובסקי כתב בבית רידב"ז (לב). "אודות ההיתר להבליע דמי ענבים בהבצירה והובלה לעיר ומס המלך... הוא טעות גדול וחלילה להבליע גם דמי ענבים ולגנוב דעת עליון בזה. ולהלכה למעשה אין היתר הבלעה אלא במוכר שני מינים, מבליע מין אחד בחבירו כגון דמי אתרוג כלולב. אבל לא במין אחד - כגון להבליע שכר בטלה וטרחתו במין אחד, שלא מצינו הבלעה בשום מקום. והביא ראיה מהירושלמי לעיל שאפילו שכר בטלה, מבליע דמי הירק על היין והשמן של ששית, "אבל לא מצינו הבלעה במין אחד על שכר בטלה, שומו שמים על זה" (גם הרב קוק כתב להבליע את דמי הפירות במחיר האריזה והכלים, ולא רק בעלות העבודה).

הגרש"ז אורבך (שולחן שלמה עמוד קסא) כתב שלרש"י אינו יכול להבליע פירות שביעית עם פירות חו"ל, כיון שחייב להודיע לקונה שמדובר בפירות שביעית, אינו יכול להבליע, כי המכירה נפרדת (משמע מדבריו שבאופן שהבלעה מועילה, לא קיים גם איסור סחורה). הגר"ח קנייבסקי (דרך אמונה כאן) סבר שלא מהני הבלעה אלא לענין שלא יתפסו הדמים בדמי שביעית, אבל לענין איסור סחורה לא מהני הבלעה. וכן מובא בשם הגרי"ש אלישיב (שו"ת ישא ברכה שביעית סימן קה).

בספר השמיטה (עמוד מא הע' 12) כתב שלא אמרו בפשטות שיתן למוכר המעות במתנה והמוכר יתן לו האתרוג במתנה, משמע שבאופן זה אינו מועיל, ואף על גב דמותר לתת פירות שביעית במתנה (פרק ח, משנה ה).... יש לומר דוקא כשנתנו פירות בפירות, שבכגון דא רגילים להחליף במתנה, אבל סלע בפירות ניכר שהוא דרך מכירה.

הגר"מ אליהו (ז, ט) כתב שבהבלעה יכול לקנות פירות או שאר דברים שאינם קדושים בקדושת שביעית, ויבליע דמי פירות שביעית באותם דברים שאינם קדושים בקדושת שביעית, כך שאת הפירות הקדושים בקדושת שביעית יקח במתנה. ובאופן זה א"צ להודיע למוכר שמבליע את

התשלום על הפירות הקדושים, כמוצרים שאינם קדושים בקדושת שביעית. ודרך שניה, להבליע את דמי הפירות בתשלום על אריזה משום תקנת א"י, מיהו צריך שהאריזה תהיה שווה לכה"פ שווה פרוטה, דאל"כ אינו חשיב להבלעה (וכ"ד הגרש"ז אורבך מובא בחוברת קדושת שביעית ביכול שנת שמיטה, שעלבים)³⁹. אך באופן זה צריך להודיע למוכר שמבליע את תשלום הפירות במוצרים שאינם קדושים בקדושת שביעית. ולמעשה אין ראוי לסמוך על דרך זו לכתחילה, אך אם נעשה בפירות אלו 'היתר מכירה', יש להקל להבליע בדרך זו. דרך נוספת, לשלם על הטורח ולא על פירות השביעית, אך אין לנהוג כך.

החזו"א (יג, כ) כתב בדעת הר"ש שאכן התשלום הוא גם על הדבר האסור, אלא שמשום היכר הוא מובלע בדבר המותר. ובדעת רש"י כתב שהתשלום הוא רק על הדבר המותר, כאשר הדבר האסור ניתן במתנה.

קניה בהקפה

שנינו בעבודה זרה (סב:)

"דבי רבי ינאי יזפי פירי שביעית מעניים ופרעו להו בשמינית. אתו אמרו ליה לרבי יוחנן, אמר להו: יאות הן עבדין"

התוספות (ד"ה יאות) מסבירים שבמקרה כזה הכסף אינו נתפס בקדושת שביעית, משום שבשעה שהקונה פורע את החוב הפירות כבר אינם בעולם, ולכן אין מה שיתפס קדושה במעות. וכן ביארו רש"י, רמב"ן, מאירי ועוד.

א"ר (בתוס' שם) ביאר, דכיון שמשך אצלו קודם שיתן המעות, הרי המעות אינן נחשבות כתשלום עבור הפירות אלא כפרעון חוב, ולכן גם אם הפירות עדיין בעולם בשעת פריעת החוב, אין הדמים נתפסים בקדושתם.

הרא"ה קוק (שבת הארץ ח, כ) פסק כדעת רוב הראשונים, ולכן רק אם הפירות אינם בעולם בשעה שמשלם על הפירות הדמים אינם נתפסים בקדושה. וכן נקטו **הערוך השולחן** (כט, כד), שו"ת **משיב דבר** (ב, נו), **ספר השמיטה** (עמוד מב) ועוד.

א"ח **החזו"א** (י, יג, כו, ו) סובר דכיון ששביעית בזמן הזה דרבנן, ניתן לסמוך על השיטה המקילה. ולכן אם לקחן בהקפה ולאחר מכן שילם למוכר דמיהן - מותרים. וכ"פ **האור לציון** (עמוד מו).

לגבי תשלום בצ"ק, או בכרטיס אשראי, כתב בשו"ת **אז נדברו** (ד, סד) שיכול לשלם בהם כאשר לא רוצים למכור בהקפה ממש. וכ"כ **הילקוט יוסף** (יז, טו). גם **הגר"מ אליהו** (יז, ט) סובר שכדי שלא

³⁹ נחלקו האם על ההבלעה להיות סבירה או שאין לדקדק בכך. בשו"ת **ציץ הקודש** (ח"א סימן טו אות ג) סובר שעל ההבלעה להיות סבירה, וכ"כ בשו"ת **מנחת יצחק** (ו, סא). אמנם **הערוך השולחן** (כט, יב) סובר שמותר להבליע דמי האתרוג במעט עצים. ובשו"ת **ציץ הקודש** שם הביא בשם **מהר"ל דיסקין** שהתיר להבליע אתרוג בהדס.

יתפסו הדמים בקדושת שביעית אפשר לשלם בכרטיס אשראי או בצ'ק. וכ"ד האור לציון (עמוד מו),
חוט שני (פ"ו סק"ט) ועוד.

המנחת אשר (סימן טז) סובר שתשלום בכרטיס אשראי פשוט שאין בו תפיסת דמים, כיון שאין כאן דמים מסויימים אלא התחשבנות עם הבנק ועם חברת האשראי, אך אין כאן חפצא מסויימת המשמשת כדמים. אך לגבי תשלום בצ'ק סובר שחשיב ככסף ממש.

בשו"ת **באהלה של תורה** (ג, נו) העלה שגם מי שסובר שבהקפה רגילה נתפסת קדושת שביעית בדמים, בכרטיס אשראי לא תיתפס קדושת שביעית בדמים, כי חברת האשראי אינה משלמת עבור הפירות, אלא היא פורעת את חובותיהם של הלקוחות. ויתכן שמצב דומה יש בכל מערכת של יחסי קונה ומוכר, כשהקונה משלם אחת לזמן מסוים עבור כל המוצרים שהוא קונה, אין הוא משלם עבור כל מוצר ומוצר אלא פורע חובות שהצטברו במשך זמן מסוים. הדבר דומה לזקיפה במלוה לענין שמיטת כספים, שזקיפת ההקפה במלוה מנתקת את ההקפה עבור המצרך המסוים והופכת אותו למלוה הנשמטת בשביעית.

הלכה יב':

"במה דברים אמורים בזמן שהיה מוכר פירות שכמותן בשמור כגון תאנים ורמונים וכיוצא בהן, אבל היה מוכר פירות שחזקתן מן ההפקר כגון הפיגם והירבוזין והשוטים והחלגלוגות והכסבר של הרים וכיוצא בהן ה"ז מותר ליקח ממנו מעט כדמי שלש סעודות בלבד משום כדי חייו של מוכר"

הפירות שהתירו למכור ❧

שנינו במשנה שביעית (ט, א):

"הפיגם והירבוזין השוטים והחלגלוגית כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר רבי יהודה אומר ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה ר' שמעון אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות שדה וחכ"א כל הספיחין אסורין"

וביאר **הרמב"ם** דמשום כל האיסורים הנוהגים בפירות שביעית, לפיכך אם ראינו עם הארץ מוכר פירות שביעית, אם היו אותם הפירות ממה שדרך בני אדם לעשות מהם גנות ולשמרם כגון התאנים והענבים והחסים הרי זה אסור לקנות ממנו כלום ואפילו דבר מועט, כי כשתקנה ממנו הרי אתה מוסר לו דמי שביעית. ואם היו אותם הפירות מדברים המופקרים במדברות מותר לקנות ממנו בדבר מועט שיעורו מזון שלש סעודות, והוא כדי חייו, אבל בלוקח מן השמור אפילו כחצי איסור אסור לפי שהוא משמרן ואוספן שלא כדין.

* לדעת הרמב"ם ההגבלה על קניית פירות מההפקר, הוא מחשש שמא יעשה סחורה במעות, והאיסור לקנות מע"ה הוא אף על פירות שאין עליהם חובת ביעור. ^ב רש"י (סוכה לט. ד"ה אין) ג"כ ביאר שטעם האיסור הוא מחשש שיסחור בדמים, אך לדעתו איסור זה הוא דוקא כאשר לא יבער את הדמים ויסחור בהם לאחר הביעור. וכתבו התוספות (ד"ה שאין) שלדעת רש"י, בדברים שלא נוהג בהם דין ביעור - מותר למסור דמיהם לע"ה ללא הגבלה. ^א ולדעתם החשש הוא שמא המוכר לא ינהג קדושת שביעית במעות ובמה שיקנה בהם. וכ"כ הר"ש (ז, ג), רשב"א (ד"ה נותן לו), ערוה"ש (כט, יב).

הרשב"א (חולין ו.), חזו"א (י, יב) ועוד סוברים שלאחר השביעית, בזמן שרוב הפירות הנמכרים כבר אינם של שביעית, מותר לקנות את כל סוגי הפירות מעם הארץ.

מה הדין אם עבר ומסר לעם הארץ יותר ממזון ג' סעודות? הגמ' (סוכה לט.; קידושין נו.) מביאה שיאמר: הרי מעות הללו שמסרתי לע"ה יהיו מחוללים על פירות שיש לי בתוך ביתי, שאינם של שביעית. וכתב המאירי (קידושין נו. ד"ה וכן) שהפירות יכנסו לקדושה תחתיהן, ובא חבר זה ואוכל את הפירות בקדושת שביעית, והמעות קדושים ביד המוכר. ולדעתו דין 'אוכל כנגדן' הנאמר על מוסר דמי שביעית לע"ה הוא קנס בלבד, או שמדובר בכה"ג שמחלל ברשותו של מקבל המעות. וכ"כ פאת השולחן (כה, יב). וכתב הרא"ה קוק שחילול זה אינו מועיל כלום משום שאינו יכול לחלל מה שאינו ברשותו, ולכן המעות נשארים בקדושתם.

הלכה יג':

"וכל דבר שאינו חייב במעשרות כגון שום בעל בכי ובצל של רכפה וגריסין הקלקיות ועדשים המצריות וכן זרעוני גינה שאינן נאכלות כגון זרע לפת וצנון וכיוצא בהן הרי אלו נלקחין מכל אדם בשביעית"

המינים המותרים בקניה

שנינו במשנה מעשרות (ה, ח):

"שום בעל בכי ובצל של רכפא וגריסין הקילקין והעדשים המצריות ר' מאיר אומר אף הקרקס ר' יוסי אומר אף הקוטנים פטורים מן המעשרות ונלקחים מכל אדם בשביעית. זרע לוף העליון זרע כרישים זרע בצלים זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גינה שאינן נאכלים פטורים מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאע"פ שאביהן תרומה הרי אלו יאכלו"

הר"ש והרא"ש ביארו ע"פ הירושלמי (דמאי ב, א) שההיתר בירקות השנויים במשנה הוא משום שהם מחו"ל. ולדעתם מותר לקנות גם מחשוד על השביעית.

אולם הרמב"ם (תרומות ב, יב) ביאר שההיתר בירקות אלו הוא משום שחזקתן מן ההפקר. ולדעתו (לקמן הי"ד) אסור לקנות מהחשוד. וכתב **החזו"א** (מעשרות א, יט) שהרמב"ם מפרש שהירושלמי שהתיר לקנות מהחשוד איירי לעניין עיקר דין החשש בפירות שביעית, שבפירות אלו אין חשש, אבל עדיין יש קנס שלא לקנות מחשוד כל דבר שיש לו זיקה לשביעית (נ"מ למקבל במתנה, א"נ עבר וקנה, שאין בזה קנס ופירות אלו מותרים)

כתב **הפאת השולחן** (סימן כח ס"ק לב) שפירות אלו מותר למסור בעדן אפילו לעם הארץ מזון שלוש סעודות, כדין כל הפירות שחזקתן מן ההפקר. וכ"כ בתורת הארץ (ח"א פ"ח אות נב הערה ב).

הרדב"ז סובר שממינים אלו לוקחים הרבה, שאינם דומים לשאר המינים שההיתר בהם הוא רק משום חזקה שאינם מן השמור, אך עכ"פ השביעית נוהגת בהם ולכן לא התירו אלא כדי חייו. אבל אלו הדבר ידוע שהם מן ההפקר, שהרי פטורין מן המעשר ומן הדין נלקחין מכל אדם ולא משום חזקה, ולפיכך לוקחין מהם הרבה. וכן הבין בלשון הרמב"ם.

אך החזו"א (מעשרות א, יא, ב, ז) חילק בין המינים, בשום בעל בכי ודומיו הקלו משום שחזקתם מן ההפקר, ולכן מותר לקנותם רק כדי מזון ג' סעודות. אך בזרעוני גינה שאינם נאכלים, הקלו משום שאין בהם קדושת שביעית, ולכן אין הגבלה על כמות קנייתם.

הר"ש (מעשרות ה, ח) ו**הרש"ס** (ד"ה דילמא) סוברים שמותר לקנות פירות אלו אפילו מחשוד גמור. **אך הערוך השולחן** (כט, טז) סובר שלא התירו לקנותם אלא מאדם שאינו ידוע כחשוד על השביעית. וכ"כ **החזו"א** (י, יב), ולדעתו אם עבר ולקחם, או שקיבלם במתנה - מותרים באכילה.

הלכה יד:

"בד"א בעם הארץ סתם, אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמור פירותיו ולמכור מהן אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל, ואין לוקחין ממנו פשתן אפי' סרוק, אבל לוקחין ממנו טווי ושזור"

קניית פשתן מהחשוד

שנינו במשנה בכורות (ד, ח)

"החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשתן ואפילו סרק אבל לוקחין ממנו טווי ואריג"

בירושלמי (מעשרות ה, ג) מובא שלפשתן שייך זיקת שביעית ואסרו אותו משום קנס. והאיסור בו הוא משום הזרע של הפשתן כיון שנוהגת בו שביעית, וכל עוד לא נשתנה הרבה ע"י טווי ושזירה גזרו בו. וכ"כ **התוס' יו"ט** (בכורות ד, ח) ו**התפארת ישראל** (אות מד), וביאר שזרע הפשתן ראוי לאכילה. **אך החזו"א** (י, יב) סובר בדעת הרמב"ם שבכלל 'זיקת שביעית' הוא גם מינים שאין קדושת שביעית נוהגת בהם.

לדעת החזו"א (י, יב ד"ה ירושלמי מעשרות) אם עבר וקנה מהחשוד פשתן, מותר להשתמש בו ואין בו קדושת שביעית ואיסור ספיחין, אלא שקנסו לכתחילה את החשוד. ולדעה זו אין איסור ספיחים במקום שאין קדושת שביעית נוהגת בהם. וכ"כ הגרש"ז אורבך (מנחת שלמה סימן נא אות יא).

מדוע מותר לקחת ממנו טווי ושזור? רש"י (בכורות כט: ד"ה תיכי) ביאר שאלו שרשרות פשתן מעשה עבות, או בגדי פשתן העשויים בלי טוויה. וביאר הרמב"ם (פיה"מ) שמשום שבדברים אלו יש טורח מרובה לעשותם - לא יסתכן החשוד בהפסד הבגד אם יתגלה שהוא מפשתן של שביעית. וכ"כ פאת השולחן (כח, יד), חזו"א (י, יב) ועוד.

הלכה טו':

"החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, והחשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית, שאע"פ שזה וזה מה"ת, מעשר טעון הבאת מקום מה שאין כן בשביעית, ושביעית אין לה פדיון משא"כ במעשר"

דמאי בחשוד על השביעית

שנינו בבכורות (ל).

"משנה: החשוד על השביעית - אינו חשוד על המעשרות, החשוד על המעשרות - אינו חשוד על השביעית, גמרא: מאי טעמא? שביעית לא בעיא חומה, מעשר כיון דבעי חומה - חמיר ליה. החשוד על המעשר. מאי טעמא? מעשר אית ליה פדיון, שביעית כיון דקא מיתסרא ליה, ולית ליה פדיון - חמירא ליה"

רש"י (ד"ה אינו) ביאר דהיינו שאינו חשוד למכור טבל בתורת חולין. ותוספות (ד"ה מעשרות) ביאר שהמשנה מתייחסת למעשר שני, והיינו שאינו חשוד למכור מע"ש בתורת חולין. וגם הרמב"ם (פיה"מ) פירש שהמשנה מתייחסת למעשר שני. (ולדעת רש"י מעשר שני חמור משום שיש הטעונים הבאת מקום, ולכן מעשרות חמירי טפי לאינשי).

בדברי המשנה והרמב"ם נפתח צוהר לדיון האם אדם החשוד על איסור אחד חשוד גם לשאר איסורים. להרחבה עיין ביו"ד סימן קיט. יש שחילקו בין איסור שבת או ע"ז, ויש שהשוו איסורים הדומים זל"ז בחומרתם, או איסורים הדומים בסוגיהם, כגון אכילה וכד'. ויש הסוברים שהגדרת 'איסור חמור' תלויה בעיני הציבור. עיין בכל זה בשבת הארץ אות ב (הוצאת מכון התורה והארץ).

הלכה טז':

"החשוד על הטהרות אינו חשוד לא על המעשר ולא על השביעית, שהאוכל הטמא הזה שמכרו בחזקת טהור אינו מטמא אחרים אלא מדברי סופרים, והחשוד לדברי סופרים אינו חשוד לדברי תורה"

חשוד על הטהרות

שנינו בבכורות (ל).

"משנה: החשוד על זה ועל זה - חשוד על הטהרות, ויש שהוא חשוד על הטהרות ואינו חשוד לא על זה ולא על זה. זה הכלל: החשוד על דבר לא דנו ולא מעידו. גמרא: ויש חשוד על הטהרות. מאי טעמא? נהי אדרבנן חשוד - אדאורייתא לא חשוד"

הרמב"ם (פיה"מ) סובר שהחשוד על טומאה דאורייתא חשוד גם על המעשרות והשביעית. וכ"כ הר"י קורקוס ועוד. אולם רש"י (ד"ה הטהרות), תוספות (ד"ה הא) ועוד סוברים שאף החשוד על טומאה דאורייתא אינו חשוד על מעשר ושביעית.

הלכה יז:

"כל החשוד על דבר אף על פי שאינו נאמן על של עצמו נאמן הוא על של אחרים חזקה אין אדם חוטא לאחרים, לפיכך החשוד על הדבר דנו ומעידו"

נאמנות חשוד על דברים של אחרים

שנינו בבכורות (ל. לה).

"[ל]. זה הכלל: החשוד על דבר לא דנו ולא מעידו. [לה]. כל המומין הראויין לבא בידי אדם, רועי ישראל - נאמנין, רועים כהנים - אינן נאמנין, רשב"ג אומר: נאמן הוא על של חבירו, ואין נאמן על של עצמו, ר"מ אומר: החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו"

נחלקו הפוסקים בדיון זה:

א. החשוד נאמן: הרמב"ם (כאן, ובמעשר יב, יז) נקט שכאשר פסקו הלכה כרשב"ג הרי זה דין כללי לכל החשודים, שרק על עצמם אינם נאמנים אבל נאמנים על של אחרים, והטעם משום חזקה דאין אדם חוטא ולא לו. (והנאמר במשנה שהחשוד אינו דן ואינו מעידו, אתיא כר"מ ואין הלכה כמותו). כדעת הרמב"ם פסקו גם הר"ח (יומא עח.), שו"ת הרשב"א (סימן סד), רדב"ז (מעשר יב, יז), כס"מ (שם), ש"ך (סימן קיט ס"ק יח), פר"ח (ס"ז), שו"ת חקרי לב (יו"ד ח"ב עמ' רעג), ערוה"ש (כט, יח) ועוד.

ב. החשוד אינו נאמן: הראב"ד חולק, ולדעתו רק לענין מומר בכור פסקו הלכה כרשב"ג, שכל עיקר האיסור, אף אם הטיל בו האדם את המום ולא נפל מאליו, הוא קנס דרבנן, אבל לגבי שאר איסורים הלכה כר"מ וכסתימת המשנה, שהחשוד על הדבר אינו דנו ואינו מעידו. וכ"פ הט"ז (סימן קיט ס"ק יח) ועוד.

ג. חילוק בין חשוד לסתם אדם: הגר"א (סימן קיט ס"ז ס"ק יח) מחלק בין שני מקרים: א. אדם שאינו מוחזק כנאמן ואינו מוחזק כחשוד הרי זה כשר, ובזה קי"ל כרשב"ג דנאמן על של אחרים. ב. מי שידוע כחשוד אינו נאמן אף על של אחרים.

ד. חילוק בין עדות על מאכל לעדות על אדם: הפאת השולחן (הל' דמאי סימן יז ס"ק סט) חילק בין אם הוא אומר על המאכל שהוא כשר או על איזה דבר שהוא של היתר - כיון שהוא של אחרים, נאמן. אע"פ שהוא חשוד על של עצמו בשביל נגיעתו בדבר, מ"מ לאחרים אין אדם חוטא ולא לו. והוא שלא יהיה חשש גומלין בדבר, אבל כשהוא מעיד על האדם שהוא נאמן, על זה אינו נאמן. כיון שהוא חשוד - אינו בגדר עדות, ולהכשיר אדם צריך עדות. וכ"כ מהרי"ט אלגאזי (הל' בכורות לח.), פר"ח (קיט, ז), חקרי לב (ב, קסז) ועוד.

המהרי"ט אלגאזי (שם לו: ד"ה איברא) והש"ך (יו"ד סימן ב סק"כ) סוברים שדווקא בחשוד האמינוהו בשל אחרים, אבל אם הוחזק לעבור ונעשה מומר לאיסור זה - אינו נאמן כלל. חילוקים ודינים רבים ישנם בדיני 'חשוד', עיין בכל זה ביו"ד סימן קיט.

הלכה יח':

"הכהנים חשודין על השביעית, לפי שהם אומרים הואיל והתרומות מותרות לנו אף על פי שהן אסורין על הזרים במיתה ק"ו פירות שביעית, לפיכך סאה תרומה שנפלה למאה סאה של פירות שביעית תעלה, נפלה לפחות ממאה ירקבו הכל ולא ימכרו לכהנים ככל מדומע לפי שהם חשודין על השביעית"

כהנים החשודים על השביעית

שנינו בסנהדרין (כו.)

"רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא. פגע בהו ריש לקיש, איטפיל בהדיהו, אמר: איזיל איחזי היכי עבדי עובדא. חזייה לההוא גברא דקא כריב. אמר להן: כהן וחורש? אמרו לו: יכול לומר: אגיסטון אני בתוכו.... כהן וחורש? ... מאי שנא כהן - משום דחשידי אשביעית. דתניא: סאה תרומה שנפלה למאה סאין של שביעית - תעלה, פחות מיכן - ירקבו. והוינן בה: אמאי ירקבו? ימכרנו לכהן בדמי תרומה, חוץ מדמי אותה סאה! ואמר רב חייא משמיה דעולא: זאת אומרת נחשדו כהנים אשביעית"

רש"י (ד"ה נחשדו) ביאר שהכהנים נחשדו שלא לבער פירות שביעית. הערוך השולחן (כט, יט) ביאר שנחשדו על אכילת הפירות שלא בקדושת שביעית.

נחלקו הראשונים האם סאה תרומה שנפלה למאה סאין שביעית צריך לתת סאה אחרת לכהן או לא. **הרמב"ם** (תרומות יג, א) ו**התוספות** (בכורות כה: ד"ה תעלה) סוברים שצריך לתת סאה אחרת לכהן בשביעית כמו בכל השנים, וטעם הדבר שלא נחשדו הכהנים בדבר מועט. או דמכיון שהעלה אותה וקרא לה שם תרומה, הרי היא ממתנות כהונה, ואין לעכבה אצלו משום חשד שביעית. **מגד, רש"י** (סנהדרין כו. ד"ה יעלו) סובר שאין צריך לתת אותה לכהן. משום שהקלו בשביעית שהכהנים אינם מקפידים על כמות מועטת שתגרום להם צורך לנהוג קדושת שביעית. ומידי דלא קפדי אין צריך ליתנה לכהן.

הלכה יט':

"הצבענין והפטמין לוקחין מורסן מכל מקום, ואינן חוששין שמא מספיהי שביעית הוא"

לקיחת מורסן מחשוד

מובא בתוספתא שביעית (ה, ה) "הצבענין והפטמין לוקחין מורסן מכל מקום". ומובא בירושלמי (ט, ה) שדוקא ממי שאינו ידוע שהוא נאמן או חשוד מותר לקחת, אבל מודאי חשוד - אסור. וכ"כ **רדב"ז**, **ר"י קורקוס**, **פאת השולחן** (כח, טז), **חזו"א** (י, יב) ועוד. מדוע מותר לקחת מורסן? **הרש"ס** (ט, ה ד"ה ואינן) ביאר שאין חוששים שמא מחיטי ספיחים הם מכיון שפסולת הוא ואינו מאכל אדם, כולי האי לא גזרו. וה**חזו"א** (י, יב) ביאר שהקלו מפני שהזרע עצמו אסור משום ספיחים, ולא חוששים שעם הארץ יטרח לסחור במורסן בלבד. **הערוך השולחן** (כט, כא) סובר שמותר לקנות מורסן גם מחשוד, ואינו בכלל האיסור לקנות דבר שיש בו זיקת שביעית, מפני שמורסן של שביעית אינו מצוי. וה**ריא"ה הרצוג** (פסקים וכתבים זרעים סימן סא) סובר בדעת הרמב"ם שמותר לקנות ממנו אף מורסן של שביעית, ולדעתו אין בו איסור ספיחים, ואזיל לשיטתו שאין איסור ספיחים במאכל בהמה (**דלא** כשיטת **החזו"א** י, יב הסובר שיש איסור ספיחים במאכל בהמה).

הלכה כ':

"גבאי קופה בשביעית לא יהיו מדקדקין בחצרות של אוכלין שביעית, ואם נתנו להן פת מותרת ואין חוששין לה שמא מספיהי שביעית הוא, שלא נחשדו ישראל להיות נותנין אלא או מעות שביעית או ביצים הנלקחות בדמי שביעית, ומותר ללות מן העניים פירות שביעית ומחזירין להן פירות בשנה שמינית"

גביית צדקה מחשודים על השביעית

מובא בתוספתא דמאי (ג, יז) ובירושלמי (ג, א):

"גבאי צדקה בשביעית מדלגין על פתחיהן של אוכלי שביעית - דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים: אין צריכין לדקדק באוכלי שביעית, אפילו פת נתנו להם, מקבלין אותה הימנו, שלא נחשדו נותנות אלא מעות ובצים בלבד. אם היתה עיר כולה של אוכלי שביעית אין צריכין לדקדק באוכלי שביעית"

הרדב"ז סובר שדווקא כשהם רק חשודים על השביעית מותר ליקח מהם, משא"כ כשהדבר הוא ודאי שהם אוכלים שביעית באיסור, אסור ליקח מהם.

הערוך השולחן (כט, כב) כתב שיתכן ולא דוקא ביצים, דודאי כל מיני פירות וירקות אסור ליטול מהחשודים, אלא דפת לא שכיחא מתבואת שביעית, ורוב ככל הפת היא מתבואה של שישית, ורק ביצים מתקיימים הרבה זמן לפיכך אין איסור ליטול מהם רק מעות וביצים, ומ"מ כתב שנ"ל דאין זה היתר אלא לגבאי צדקה בשביל תקנת עניים, אבל לקנות מהם אסור כל דבר מאכל שיש בו חשש פירות שביעית כמו פת.

אולם החזו"א (י, יז) סובר שאף שנחשדו לאכול ולהאכיל חליפי שביעית, מ"מ מותר לקבל מהם מעות ושאר דברי מאכל. וטעמו, משום שהולכים אחר הרוב.

הלוואת פירות שביעית

שנינו בעבודה זרה (סב):

"דבי רבי ינאי יזפי פירי שביעית מעניים ופרעו להו בשמינית, אתו אמרו ליה לרבי יוחנן, אמר להו: יאות הן עבדין"

ההיתר ללוות מהעניים פירות בשביעית ולהחזיר להם בשמינית פירות שמינית, ואין קדושת חליפי שביעית חלה על הפירות של שמינית, ביאר **רש"י** (ד"ה יאות), **מאירי** (ד"ה היו) ועוד היינו כשכלו פירות שביעית קודם שנתנו להמלוים פירות של שמינית בחליפים שלהם. וכ"כ **הר"י קורקוס**, **ערוה"ש** (כט, כה), **הרא"ה קוק** ועוד.

לשיטתם, אם לא כלו פירות שביעית והם בעין, חלה על פירות שמינית שנתנו תחתם קדושת חליפי שביעית, ונוהג בהם כל חומר דמי שביעית. ואם כלו - ה"ה דבשביעית עצמה יכולים לפרוע בפירות של שישית, ולא תחול עליהם קדושת חליפי שביעית.

נחלקו האחרונים האם מותר לפרוע בדמי שביעית חוב הבא מקניית פירות שביעית: **הרידב"ז** (בית רידב"ז ג, י) סובר שגם אם כלו כל הפירות הראשונים מותר, כי חוב הנוצר מקניית פירות שביעית, מותר לפרעו בפירות שביעית ומדמיהן. אך לדעת **הרב קוק** אסור לפרוע בדמי שביעית חוב הבא

מקניית פירות שביעית, ולכן אסור להחזיר פירות שביעית אם כלו הפירות הראשונים, משום שאסור לפרוע חוב מדמי שביעית, אך אם לא כלו, הוי כמחליף פירות שביעית בפירות שביעית, ולא מצינו איסור בחליפין כל שאינו דרך סחורה. וכ"כ בספר השמיטה (עמוד לז).

פרק ט' (שו"ע חו"מ סימן סז) - שמיטת כספים

ובו ל' הלכות

הלכה א':

"מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית שנאמר שמוט כל בעל משה ידו, והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה שנאמר לא יגוש את רעהו ואת אחיו"

מצות השמטת החובות בשביעית

נאמר בתורה (דברים טו, א-י):

"(א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה: (ב) וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה': (ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא: (י) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלך ידך"

מהפסוקים עולה שבמצוה זו כלולים שלושה ציוויים: א. מצות עשה להשמיט את כל החובות. ב. מצוות לא תעשה, שאין לתבוע את החובות מהלווה. ג. מצוות לא תעשה, לא להימנע מלהלוות קודם השביעית מחשש שהחוב ישמט.

בטעמי המצווה, כתב הרמב"ם (מורה נבוכים ג, לט) שעניינה הוא חמלת העניים. החינוך (מצוה תעז) כתב "ללמד נפשנו במדות המעולות מדת הנדיבות ועין טובה, ונקבע בלבבנו הבטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול הברכה והרחמים. וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נשא קל וחומר בנפשנו לאמר, אפילו הלוייתי ממוני והגיע שנת השמטה אמרה תורה להשמיט בידו המלוה, שלא לגזול ושלא לחמוס משלו לא כל שכן שראוי לי להתרחק עד הקצה האחרון". הראי"ה קוק (הקדמה לשבת הארץ) מבאר שעניין השמטת כספים היא חלק מהשביתה הכללית, שתהא שנת שוויון ומרגוע, התפשטות הנשמה בהרחבתה אל היושר האלוקי המכלכל חיים בחסד. אין רכוש פרטי מסויים ולא זכות קפדנית.

הלכות ב'-ג':

"אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה

⁴⁰ אנו נלמד את דיני שמיטת כספים לפי סדר הרמב"ם, ונוסיף את פסקי השו"ע בכל סוגיא. כאשר השו"ע הביא פסקים שהרמב"ם לא התייחס אליהם, נביא אותם בנפרד כדי שכל דברי השו"ע ישובצו בפרק זה.

משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ"

"ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכ"מ, ואף על פי שאין היובל נוהג כדי שלא תשתכח תורת שמיטת הכספים מישראל"

שמיטת כספים מהתורה כשהיובל נוהג ומצוותה כיום

שנינו בגיטין (לו.)

"אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים; ותקיננו רבנן דתשמט זכר לשביעית"

בעל העיטור (ח"א ערך פרוזובול) סובר ששביעית בזה"ז מדאורייתא. ונחלקו בדעת הרמב"ן, י"א שלדעתו שביעית בזה"ז מהתורה, וי"א מדרבנן.

דעת הרמב"ם ששמיטת כספים נוהגת בזה"ז מדרבנן (הכסף משנה סובר ששמיטה בזמן הזה מהתורה, ולכן ביאר את דברי הגמ' 'בזמן שאתה משמט קרקע' שהכוונה ליובל שהרי שדות חוזרות לבעלים). הר"ן (גיטין כ. ד"ה ויש) ג"כ סובר ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן. והביא שי"א שאינה נוהגת אלא בזמן שהיה בית דין קבוע בארץ ישראל שהיה מקדש היובל, ואף על גב שאין היובל נוהג אלא בזמן שכל יושביה עליה מכל מקום היו מקדשין אותו מדבריהם, אבל בזמן הזה שבטל היובל לגמרי אפילו מדבריהם ונמצא שאין כאן שמטת קרקע אף השמטה אינה נוהגת כלל דשמטת קרקעות ושמטת כספים תלוי בהדדי (והר"ן דחה דעה זו). גם רש"י (ע"ז ט: ד"ה האי) סובר ששמיטת כספים נוהגת בזה"ז מדרבנן. וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל עז) ועוד.

אך בתשובת רב נטרונאי גאון (הובא בשו"ת תמים דעים סימן קלג) סובר שאין שמיטת כספים נוהגת כלל בזמן הזה, לא בארץ ולא בחו"ל. גם הראב"ד (השגות לרי"ף גיטין יט.) סובר ששמיטה אינה נוהגת כלל בזמן הזה אפילו מדרבנן, לא בכספים ולא בקרקע, דדוקא בזמן שהיו נוהגים בדיני יובל היתה נוהגת גם שביעית, אבל בזמנינו אין שמיטה נוהגת לא מהתורה ולא מדרבנן. ורק ממידת חסידות נהגו בה. אך כבר כתבו הרשב"א (חי' לז: ד"ה ולענין פסק הלכה שו"ת ח"ג סי' לב) וספר התרומות (שער מ"ה שם סימן ד) שהראב"ד חזר בו (בחדושי, ע"ז ט: ד"ה כי זה). גם הר"ז"ה (הביאו בעל התרומות שער מה) כתב שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה כלל, דדוקא בימי חכמי המשנה והגמרא היו בתי דין קבועים בא"י שהיו מקדשים יובלות ולכן נהגו שמיטת כספים, משא"כ בזה"ז שבטלו יובלות בטלו ג"כ השמטות עמהם. גם המאירי (מגן אבות סימן טו) סובר שאין שמיטת כספים נוהגת בזה"ז אפילו מדרבנן, והוסיף שרבים מהגאונים והרבנים סוברים כך, ולכן המנהג שנהגו במקומותינו לגבות

חוב שעברה עליו שביעית בלי פרוזבול, הוא נכון על פי דין. גם בשו"ת מהרימ"ט (ח"ב חחו"מ סימן קיג) כתב שהמנהג בכל המקומות לגבות חובות שעברה עליהם שביעית גם אם לא כתבו עליהם פרוזבול.

מה הטעמים שנאמרו למנהג המקומות שלא נהגו לשמט כלל? הרא"ש (כלל עז) העיד שגדולי העיר אינם משמיטים כספים, ואמרו שכבר נהגו כל הארץ הזאת שלא להשמיט. וכתב הרא"ש "דאפשר כיון שפשט המנהג שלא להשמיט והכל יודעים זה, הוה ליה כאלו התנה המלוה על מנת שלא תשמיטנו שביעית". וביאר הב"י שאינו נחשב כמתנה על מה שכתוב בתורה, מכיון דקי"ל בדבר שבממון תנאו קיים, והכוונה כאשר התנאי אינו בעניין הלכתי. בשו"ת תרומת הדשן (סימן דש) ביאר "ונראה למצוא קצת טעם וסברא אמאי לא נוהגים תורת שמיטת כספים עתה בדורותינו, משום דקי"ל כרבי דשמיטת כספים בזמן הזה אינו אלא מדרבנן זכר לשביעית, אבל מדאורייתא בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים. כך דרש לה רבי בתלמודא, וא"כ נוכל לומר דלא תיקנו זכר לשביעית אלא בארצות שקרובים לא"י כגון בבל ומצרים". המהרי"ל (ליקוטים) כתב דמכיון שכתבו בשטרות ששעבד לו ד' אמות בחצירו הוי הקרקע כמשכון, והמלוה על המשכון אינו משמט. הערוך השולחן (סז, י) כתב מה טעם מנהג זה⁴¹.

כתב השו"ע (סעיף א): אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה, אלא בזמן שהיובל נוהג. ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, בכל מקום. אך הרמ"א כתב: (רמב"ם פ"ט מה' שמיטה שער מ"ה והר"ן בשם י"א) כן הוא הסכמת הפוסקים. אבל י"א דאין שמיטה נוהגת בזמן הזה; ונראה שעליהם סמכו במדינות אלו, שאין נוהגים דין שמיטה כלל בזמן הזה, והמנהג היו נוהגים עדין בזמן הרא"ש, כמו שכתוב בתשובה (הטור ס"ה הביאו) שהיה צווח ככרוכיא לבטל המנהג, ולא אשגחו ביה, וכבר כתבו גם כן האחרונים ז"ל (בד"מ ס"ה הביאו) טעם למנהג שאין נוהגין שמיטה

⁴¹ "נלע"ד טעם נכון על מה שלא נהגו בהרבה מקומות גם במאות שנים מקודם בשמיטת כספים ולא חשו לכתוב פרוזבול דהנה שמיטת כספים בזמננו הוא מדרבנן כדי שלא תשתכח תורת שביעית וזהו מילתא דפשיטא דרבנן לא באו ע"פ תקנתם שתתעקר דבר מדברי תורה ח"ו רק בשמיטת כספים גופה מפני שהפקר ב"ד הפקר כמבואר בגמ' אבל אם ע"י זה תתעקר מצוה מהמצוות בוודאי לא תקנוה רבנן... ולכן הלל הזקן ובית דינו כשראו שנמנעו מלהלות ועוברים על מה שכתוב בתורה השמר לך וגו' עמד ותקן פרוזבול. ועיקר תקנת הפרוזבול היה כדי שיהיה כגבוי כמו שנתבאר וכ"ז היה טוב בזמן שיד דיני ישראל היתה תקיפה, ואפילו בזמן הגמ' היה עדיין ראש גולה והדיינים מתמנים ממנו והיה להם כח מהמלוכה לגבות ולהעניש את המסרב נגדם אבל בעונותינו הרבים זה מאות מהשנים שאין לנו שום תוקף ועוז לעשות דבר א"כ ממילא אין תועלת במסירת החובות לדיינים כיון שאין להם כח לגבותם ובהכרח שהמלוה בעצמו יגבה ויעבור על לא יגוש ואין תועלת בהפרוזבול. ועוד, כיון שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע וזה היה טוב בזמן הגמ' שעיקר מקום ישראל היה בבבל ובמדינות הסמוכות והיה להם קרקעות אבל אח"כ כאשר נתפזרו בכל כנפות הארץ ונדחנו מדחי אל דחי ואין לנו קרקעות ממילא דאין על מה לכתוב פרוזבול, ואם ננהוג עתה בשמיטת כספים פשיטא שלא ירצו להלות ויעברו על מה שכתוב בתורה השמר לך וגו' דבוודאי לא אכשר דרי יותר מדורו של הלל הזקן ולפ"ז וודאי דנדחת תקנתא דרבנן שהיא רק זכר לשביעית מפני לאו דאורייתא ופשיטא דבכי הא לא תקנו רבנן ובוודאי הוא למידת זכות על כלל ישראל ומ"מ הירא את דבר ד' יעשה פרוזבול כמו שנהגו בהרבה מקומות וכמ"ש בסעי' א' ע"ש וככה נוהגים בכל מדינת ליטא". בחזון עובדיה (עמוד ה) הקשה עליו, הרי רוב העולם אנשים כשרים שרוצים להחזיר חובותיהם וע"י הפרוזבול יוכל לגבות חובו, ומה לי כמה עבריינים שצריכים דיינים כדי להוציא מהם ממון? ועוד, מה שכתב שאין לנו קרקעות, הרי אין לך אדם שאין לו דירה בשכירות ללון ולגור, וקי"ל שאפילו אם השאיל או השכיר לו קרקע כל שהוא כותבים עליו פרוזבול!

כמבואר בדברי מהרי"ק שורש צ"ב ומהר"ר איסרלן בת"ה סימן ש"ד ובמהרי"ל, ואין לדקדק אחריהם.

הלבוש (סעיף ט) כתב שבאמת טועים אלו שגובים השטרות שעברה עליהם שביעית, "קולא גדולה היא לעבור על דברי חכמים שיש בה מיתה בידי שמים וישכנו נחש. וגדולי חכמים האחרונים הם רבינו יוסף קולון בשורש צ"ב ורבינו ישראל הנקרא רבי איסר'ל בעל תרומת הדשן ז"ל בסימן ש"ד חתרו דרכים לקיים המנהג, אבל הם דחוקים מאוד וגם תרוייהו ליתנהו אליבא דהלכתא, ועיין שם בדבריהם ותמצא שאין לנו על מה לסמוך". גם **התומים** (סק"א) האריך בתוכחות מוסר שיש להחמיר, בפרט שי"א שהוא מהתורה גם בזה"ז. וכ"כ רבים מהפוסקים (חזו"ע עמוד א. הגר"מ אליהו מאמ"ר כב, ב. ועוד רבים).

מתי חלה שנת השמיטה?

בגמ' בתענית (כט.) מובא "אמרו: כשחרב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היתה". היינו שהבית חרב בשנה ראשונה של שמיטה, אך נחלקו הראשונים באיזו שנה נחרב לבנינו.

עוד מובא בגמ' בראש השנה (ט.) "ורבנן: שנת חמשים אתה מונה, ואי אתה מונה שנת חמשים ואחת. לאפוקי מדברי יהודה, דאמר: שנת חמשים עולה לכאן ולכאן. קא משמע לן דלא". היינו נחלקו ר' יהודה וחכמים האם שנת היובל נכללת במחזור ה-50 שנה, לדעת ר' יהודה שנת היובל בכלל מניין השמיטה, ולכן המחזור הוא 49 שנה, ושנת היובל נמנית כשנה הראשונה לשמיטה הבאה. מנגד, לדעת חכמים היובל מוסיף עוד שנה מחוץ לחישוב השמיטות, ולכן המחזור השלם הוא 50 שנה.

הגמ' בע"ז (ט:) מבארת "אמר רב הונא בריה דרב יהושע: האי מאן דלא ידע כמה שני בשבוע הוא עומד...", ורש"י שם ביאר שהלכה כר' יהודה, אלא שמניין שנות השמיטה התחילו מהשנה השביעית להקמת בית המקדש השני. והחורבן היה בשנת 420 לבניין המקדש, 3829 לבריאת העולם, ושנה זו היתה הראשונה לשמיטה, נמצא שכיום השביעית בשנת תשפ"א, וכ"כ הרא"ש (ע"ז א, ז) והטור (חז"מ סימן סז).

אולם ר"ת (תוספות שם ד"ה האי) ג"כ סובר שהלכה כר' יהודה, אלא שתחילת חשבון שנות השמיטה בחלו משנת הקמת בית המקדש, והחורבן היה בשנת 421 לבנינו, שהוא שנת 3830 לבריאת העולם, והיא היתה השנה הראשונה לשמיטה, נמצא ששנת השמיטה כיום היא שנת תשפ"ב. וכ"ד הרשב"ם והגאונים.

דעה נוספת של הרמב"ם (פ"י ה"ד-ו) "...ולפי חשבון זה שנה זו שהיא שנת אלף ומאה ושבע לחרבן שהיא שנת שמנים ושבעה ואלף וארבע מאות למנין שטרות שהיא שנת שש ושלשים ותשע מאות

וארבעת אלפים ליצירה היא שנת שמיטה והיא שנת אחת ועשרים מן היובל... אבל כל הגאונים אמרו שמסורת היא בידיהם איש מפי איש שלא מנו באותן השבעים שנה שבין חרבן בית ראשון ובנין בית שני אלא שמטות בלבד בלא יובל, וכן משחרב באחרונה לא מנו שנת החמשים אלא שבע שבע בלבד מתחלת שנת החרבן וכן עולה בגמרא ע"ז חשבון זה שהוא קבלה. ושנת השמיטה ידועה היא ומפורסמת אצל הגאונים ואנשי א"י, וכולן לא מנו אלא לשני חורבן משליכין אותן שבע שבע, ולפי חשבון זה תהי שנה זו שהיא שנת שבע ומאה ואלף לחרבן מוצאי שביעית, ועל זה אנו סומכין, וכפי החשבון זה אנו מורין לענין מעשרות ושביעית והשמטת כספים שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות". לשיטת הרמב"ם הלכה כדעת חכמים, ולכן למעשה דעתו כשיטת ר"ת ששנת 3830 היא השנה הראשונה לשמיטה. **מהר"ר לוי בן חביב** (בתשובותיו סי' קמג) בפירות שביעית אשר לו הסכים שהשנה השביעית האמיתית היא אשר סמך עליה הרמב"ם, והסכים דעת ר"י לדעת הרמב"ם וכתב שלדעתם שנת ה'רס"ד היתה שמיטה. וכתב **הב"י** שכן ראה במצרים ששנת השמיטה היא מקובלת שם שהיתה שנת ה'רע"א וזה עולה כהסכמת ה'ה"ר לוי ז"ל ונראה שכך עלתה הסכמת כל החכמים הנזכרים שכך נוהגים בארץ ישראל ששנת ה'רצ"ט ושנת ש"ו ושנת ש"ג השמיטו וזה עולה כהסכמה הנזכרת.

אלא שהראב"ד נשאר בדעתו שגם היום צריך למנות יובלות, וסבר שאולי גם הגאונים סוברים כך. ולכן לשיטתו שנת השמיטה היא תשע"ט.

לסיכום: ישנם ג' דעות בראשונים מתי חלה שנת השמיטה: **א.** רש"י – תשפ"א. **ב.** ראב"ד – תשע"ט. **ג.** ר"ת, גאונים, רמב"ם – תשפ"ב.

למעשה, מחלוקת זו לא הוכרעה, אך כתבו **הב"י** והרמ"א (חו"מ סימן סז ס"א) "ובחשבון שנת השמיטה נפלה מחלוקת, והעיקר ששנת ש"כ ושנת ש"ז היתה שמיטה, ואם כן יהיה שנת של"ד הבע"ל שמיטה, יהי רצון שיבנה בית המקדש ויחזרו אז למנות שמיטין ויובלות כי יבא של"ה (בראשית מט, יא) לפרט. גם בשו"ת **מהרלב"ח** (סימן קמג) ו**ספר החרדים** (הקדמה למצוות התלויות בארץ), וה**מבי"ט** (א, נ) כתבו שכך המנהג, ואין לערער על כך.

לנידון זה ישנה השלכה גם לעניין סדר תרומות ומעשרות, מתי מפרישים מעשר עני ומעשר שני, וכן נ"מ האם מברכים על הפרשה זו, או שמא מחמת ספק השנים אין לברך. **הרב אלישר** (ספר איש אמונים ל, א סק"ז) סובר שמחמת הספק אין לברך על פדיון מעשר שני בשנים אבד"ה. אך למעשה מרן **הב"י** פסק בשו"ת **אבקת רוכל** (סימן ד) לברך, וכ"כ **הברכי יוסף** (שלא, כג), והגרע"י **בחזון עובדיה** (תרו"מ עמוד קצא), אלא שהוסיף שהרוצים להתנות מחמת הספק רשאים לעושת כן (דלא כדברי המטה יוסף יו"ד סי' ט שהמנהג להתנות הוא מנהג בורות כנגד מנהג ישראל).

האור לציון (עמוד יב) סובר שאין לצרף את ספק מניין שנות השמיטה לספק על עצם תוקף השביעית, משום שכך המנהג, ואין אחר המנהג כלום. וכ"ד **הגרי"מ טיקוצ'ניסקי** (ראש ספר

השמיטה). **אולם** בשו"ת **משפט כהן** (סימן סג) סובר שספק המנין הוא ספק עצום, ואין בידינו כלל להכריע. גם בשו"ת **יביע אומר** (ח"י סימן מב אות ח) סובר שאפשר לצרף לספק את מניין שנות השמיטה שנתונים במחלוקת הראשונים. והביא מכמה וכמה אחרונים שנקטו כך. וע"ע בילקוט יוסף (א, ב).

הלכה ד':

"אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה וזה דבר השמטה ושם הוא אומר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע אף השמטת כספים אחר שבע, לפיכך הלוח את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב"

אין שביעית משמטת אלא בסופה

שנינו בערכין (כח):

"אמר רב נחמן בר יצחק: תניא נמי הכי, נמצאת אתה אומר: אחד יובל ואחד שביעית משמטין כאחד, אלא שיובל בתחילתו והשמטה בסופה... בשלמא שביעית בסופה, דכתיב: מקץ שבע שנים תעשה שמטה"

רש"י (שבת קמח: ד"ה השוחט) סובר ששביעית משמטת בסופה, ולכן אפשר לכתוב פרוזבול גם לפני צאת השנה השביעית, שרק אז נשמטים החובות. וכ"ד **הרמב"ם** כאן, **הרמב"ן** (דברים טו, א), **רשב"א** בתשובה (ב, שיד) ועוד.

אך הרא"ש (גיטין ד, כ) סובר שאין כותבים פרוזבול בשמיטה עצמה, ואע"פ שאינה משמטת אלא בסופה, "נראה לפרש הטעם ע"פ המקראות מקץ שבע שנים תעשה שמטה וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו, מפשטיה דקרא ילפינן דאין שביעית משמטת אלא בסופה כדכתיב מקץ שבע שנים תעשה שמטה וזה דבר השמיטה שאינו אלא בסוף השבע שמוט כל בעל משה ידו, אבל מיד כשהתחלה שנת השמיטה אין בית דין בודקין לגבות שום חוב וגם המלוה בעצמו אין לו ליגוש הלוח דכתיב לא יגוש את אחיו ואת רעהו כי קרא שמטה לה', מיד שנכנסה השמיטה לא יגוש, אבל אם יפרע הלוח מעצמו אין צריך לומר משמט אני וכמו שאין נזקקין לגבות החוב כך אין נזקקין לכתוב פרוזבול מיד כשנכנסה שביעית". מקורו של הרא"ש בתוספתא (ח, יא) "אימתי כותבין פרוזבול, ערב ראש השנה של שביעית"⁴². וביאר **המנחת יצחק** דאע"פ שאין השביעית

⁴² כ"כ גם **הריב"מ** (י, ה) והר"ש (שם), וכן הביא בשמו האור זרוע (ח"ד פסקי סנהדרין סע"ט) וכ"ה בבעל העיטור (אות פ, פרוזבול). אולם **הרשב"א** (ב, שיד) כתב שזוהי גירסא משובשת "והכי איתא בגירסאות מדויקות, אימתי וכו' של מוצאי שביעית. וכן כתובה בפירושי המשנה לר"ש ז"ל". וכן גירסת **הרמב"ן** (דברים טו, א). והר"י **קורקוס** (ט, ז) כתב שבספרים שלנו כתוב בר"ש ערב שביעית, ובדק ומצא בכת"י שכתוב שם של מוצאי שביעית. ובשו"ת **הרא"ב** בן

משמטת אלא בסופה, מ"מ אסור ליגוש כל השנה ולפיכך צריך למסור החוב לבי"ד קודם השביעית.

נחלקו האחרונים מה הדין לפי הרא"ש במי שלוח בשביעית עצמה: הרדב"ז בתשובה (א, פ) והב"ח כתבו כעין פשרה, שבזה מודה הרא"ש שרשאי לתבוע את חובו כל השנה השביעית, וגם כותבים עליו פרוזבול עד ערב ר"ה של מוצאי שביעית, ורק במי שלוח קודם השמיטה נקט הרא"ש שאסור לו ליגוש את חובו (נמצא, שלדעת הרא"ש יש לכתוב שני פרוזבולים, אחד קודם ר"ה שלפני השביעית, כדי למסור כל חובותיו לבי"ד, ואחד קודם ר"ה של מוצאי שביעית עבור החובות של השביעית עצמה). אך הקרבן נתנאל (על הרא"ש שם) סובר שבכל ענין נקט הרא"ש שבשנה השביעית אסור לתבוע את החוב, ושאינן כותבים פרוזבול כלל בשנה השביעית. גם **התומים** (ס"ק כו) תמה ע"ד הרדב"ז והב"ח, דאם צוותה התורה כמ"ש הרא"ש שאסור לנגוש את רעהו בכל שנת השמיטה, מה הבדל יש אם הלוחו קודם או בשנת השמיטה!?

הטור הביא את דברי הרא"ש, אך הבית יוסף והדרכי משה כתבו שזוהי דעה יחידאה, ושאר הראשונים לא הביאוה כלל, וכפי שפסק השו"ע. וכתב הב"י שהמנהג פשוט בא"י לכתוב הפרוזבול בער"ה של מוצאי שביעית.

כתב **השו"ע** (סעיף ל): אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, לפיכך המלוה את חבירו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה בבית דין, וכשתשקע חמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב.

האורים (ס"ק נד. הובא בפת"ש ה) כתב שהירא וחרד יש להחמיר לעשות פרוזבול בערב שביעית, אם לא בהלואה שנעשתה בשביעית, שאז בלא"ה הרדב"ז והב"ח סוברים בדעת הרא"ש שיכול לעשות פרוזבול. גם **שו"ע הרב** (הל' הלואה סעיף לו) כתב "וזמן הפרוזבול הוא לכתחלה בסוף הששית לפני ראש השנה של שביעית, שאף ששביעית אינה משמטת אלא בסופה שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה יש אומרים שמשנכנסה שנת השביעית אסור לתבוע חוב... ואם לא עשה פרוזבול בסוף ששית יעשה בשביעית עד ראש השנה של מוצאי שביעית". בדרך אמונה (פ"ט צה"ל מד) הביא בשם **הסטייפלר** שלפעמים מסר מיליה ועשה פרוזבול גם בערב השמיטה. ובשם **הגרי"ש אלישיב** (אשרי האישי יו"ד ח"ב עמוד רמט) מובא שאף שמדינא א"צ לעשות פרוזבול בסוף השנה השישית, מ"מ יקירי ירושלים מהדרין בזה, וכמדומה שכן נהג הגר"ש סלאנט זצ"ל.

אך החתם סופר (חו"מ סימן נ) כתב שר' נתן אדלר לא עשה פרוזבול אלא בסוף שנת השמיטה, אלא שמ"מ כתב שהרוצה לחוש לדעת הרא"ש ולעשות פרוזבול לפני שנת השמיטה, אין בכך יוהרא. **הבא"ח** (כי תבוא, כו) כתב שכתובת הפרוזבול היא במוצאי השמיטה. גם **החזו"א** לא נהג לכתוב

פרוזבול בערב השמיטה (דרך אמונה פ"ט צה"ל אות מד)⁴³. גם **בחזון עובדיה** (עמוד ח. וכ"פ בשו"ת יחיה דעת ד, סב) כתב שאין לנו אלא דברי השו"ע, שכותבים הפרוזבול בסוף השביעית. וכ"כ ב**ילקוט יוסף** (פרוזבול, אות לט). **הגר"מ אליהו** (כג, ה) כתב "זמן עשיית הפרוזבול הוא עד סוף השנה השביעית".

✎ כותבים פרוזבול כל זמן שיכול לגבות החוב

הרא"ש פרק השולח סימן יח) והטור כתבו דאע"ג דאין השמיטה משמטת אלא בסופה, מ"מ אין כותבין פרוזבול אלא עד סוף שנה שישית. אך גם הרא"ש מודה דאין ביד המלוה לתבוע חובו כל שנה שביעית, ולא אמרו דאין שביעית משמטת אלא בסופה, אלא לענין שאם משלם הלוה מעצמו יכול לקבל ממנו.

אך הרמב"ם (ט, ד) סובר דיכול לתבוע חובו בב"ד כל שנה שביעית עד סופה.

כתב **השו"ע** (סעיף לא): כל זמן שהוא יכול לגבות החוב, כותבין פרוזבול.

לכן כתב **הסמ"ע** (ס"ק נג) שנמצא דכו"ע (הרא"ש והרמב"ם) ס"ל האי כלל דכל זמן שיכול לגבות חובו דהיינו ע"י הדיינים, כותבין פרוזבול, אלא שמחולקין עד היכן יכול לגבות חובו.

הלכה ה':

"שחט את הפרה וחלקה על דעת שהיום ר"ה של מוצאי שביעית ונתעבר אלול ונמצא אותו היום סוף שביעית אבדו הדמים, שהרי עברה שביעית על החוב"

✎ נתעבר אלול ונשמט חובו

שנינו במשנה שביעית (י, א-ב):

"הקפת החנות אינה משמטת, ואם עשאה מלוה הרי זה משמט. רבי יהודה אומר: הראשון הראשון משמט. השוחט את הפרה וחלקה בר"ה אם היה החדש מעובר משמט ואם לאו אינו משמט"

משנה א' דנה אודות הקפת חנות (ונרחיב בזה לקמן הלכה יא), לדעת ת"ק אינה משמטת, ור' יהודה סובר דראשון ראשון משמט. דהיינו אחרי שלקח פעם שניה בהקפה, נהפכה ההקפה הראשונה להיות מלוה ומשמטת. ומעתה נחלקו הראשונים בדין של השוחט את הפרה:

⁴³⁴³ אמנם עיין **בחוט שני** (סק"ה) שכתב שאין מכך ראיה שהחזו"א לא חשש כלל לדעת הרא"ש, שהחזו"א אמר פעם בשעה שהלך לעשות פרוזבול, שמה שעושה פרוזבול אינו כדי שלא ישמטו החובות שחייבים לו, דזה בלאו הכי לא איכפת ליה אם היה משמט ומפסיד החוב, אלא שחושש שיבואו לשלם לו החוב וישכח לומר משמט אני, ומה"ט עושה פרוזבול. נמצא שמה שכתב החזו"א פרוזבול אינו משום חשש לא יגוש אלא רק משום משמט אני, וכיון שנתבאר שגם לדעת הרא"ש אין החוב משמט רק בסוף השביעית, ורק איסור לא יגוש יש מתחילת השנה השביעית, ולכן צריך לכתוב פרוזבול בער"ה של שביעית כדי שלא יעבור על לא יגוש כשיתבע החוב. ע"כ.

הראב"ד בהשגות הביא את דברי הירושלמי שכתב שלפי חכמים אין החוב של השוחט את הפרה נשמט, דהוי כהקפת חנות, והמשנה כדעת ר' יהודה ובאופן שלקח ממנו אח"כ דבר אחר בהקפה, דבכה"ג סובר ר' יהודה שהחוב הראשון נשמט. כך דעת הר"ש והרא"ש, וכ"כ הר"ן (שבת קמח:).

אולם הרמב"ם הביא את המשנה כצורתה, ולקמן פסק גם את הדין שהקפת החנות אינה משמטת. הר"י קורקוס ביאר, שהרמב"ם לשיטתו שהקפת החנות אינה משמטת, משום שהרגילות היתה שמקיף וחוזר ומקיף עד שמתקבץ סכום מסויים ואז תובעו, ומתוך שבנתיים אינו רגיל לתובעו, אין זה בגדר חוב שנזקק עליו ולכן אינו משמט. ולענין השוחט את הפרה, לא מיירי שמכר באופן של הקפת החנות, אלא המכירה נזקפה עליו מיד במלוה, שהיה רוצה שישלם לו מיד, ורק בגלל היותו אינו משלם מיד. ולכן הוי חוב גמור ונשמט בשביעית. גם הכסף משנה הביא תירוץ זה (עי"ש שהביא תירוץ נוסף). הרדב"ז ביאר שהשוחט את הפרה לאו הקפת חנות היא, דחנוני דרכו להקיף, אבל זה ששחט את הפרה כדי לחלקה לא היה דרכו להקיף, והוי כעין מלוה ולפיכך משמט.

הלכה ו':

"שביעית משמטת את המלוה ואפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים ה"ז משמיט, ואם סיים לו שדה בהלואתו אינו משמיט, והשביעית משמטת את השבועה שנאמר לא יגוש מ"מ לא לשלם ולא להשבע"

שביעית משמטת את המלוה

שנינו במשנה שביעית (י, א): "שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר".

הגמ' בגיטין (לו.) דנה בדברי המשנה:

"תנן התם: השביעית משמטת את המלוה, בין בשטר בין שלא בשטר. רב ושמואל דאמרי תרויהו: בשטר - שטר שיש בו אחריות נכסים, שלא בשטר - שאין בו אחריות נכסים, כל שכן מלוה על פה: רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרויהו: בשטר - שטר שאין בו אחריות נכסים, שלא בשטר - מלוה על פה, אבל שטר שיש בו אחריות נכסים - אינו משמט {ב"י: דכיון ששעבד לו קרקעותיו כגבוי דמי וכמי שהקרקעות בחזקת המלוה הם וגבויות ממש ואין כאן חוב}. קריביה דר' אסי הוה ליה ההוא שטרא דהוה כתיב ביה אחריות נכסים, אתא לקמיה דר' אסי, אמר ליה: משמט או אינו משמט? א"ל: אינו משמט, שבקיה ואתא לקמיה דר' יוחנן, א"ל: משמט. אתא ר' אסי לקמיה דר' יוחנן, א"ל: משמט או אינו משמט? אמר ליה: משמט, והאמר הוא דאמר אינו משמט: א"ל: וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה? א"ל: והתני' כוותיה דמר! א"ל: דלמא ההיא בית שמאי היא, דאמרי: שטר העומד לגבות כגבוי דמי"

הרמב"ם סובר שמלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים הרי זה משמט. כדעת רב ושמואל, וכמעשה שעשה ר' יוחנן. וכ"פ **הרא"ש** (גיטין ד, טז), **ריטב"א** (גיטין לז. ד"ה אמר ליה), **מהרש"ל** (יש"ש גיטין ד, מה) ועוד.

אך דעת ר' יוחנן ורשב"ל ששטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט, ובגמ' הובאה ברייתא כשיטה זו. וכ"כ **המהרי"ק** (שורש צב) להסביר את מנהג העולם שלא לטעון טענת שמטת. **התומים** (סק"ב) ביאר שר' יוחנן לא עשה מעשה כשיטתו ונהג ששטר שיש בו אחריות משמט, משום שלדעתו שביעית בזה"ז מדאורייתא ואין להקל ע"פ סברתו, אך אנו שסוברים ששביעית בזה"ז מדרבנן א"כ יש לפסוק כר' יוחנן ששטר שיש בו אחריות אינו משמט. משום ד"במילתא דרבנן סמכינן אמדומה וסברא בעלמא כמש"כ הרמב"ן, ודמיון ריו"ח הוא דמיון אמת וצדק מבלי פקפוק כלל והלכה כוותיה וא"ש. ודרך זו נ"ל דרך ישרה והתרה גלויה בעד השטרות שיש בתוכן אחריות מפורש".

כתב **השו"ע** (סעיף ב): שביעית משמטת את המלוה, ואפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים. מה דין אם נתן הלוה למלוה לפרעון חובו צ"ק על החשבון שיש לו בבנק, ועדיין לא נפרע ע"י הבנק למלוה, האם השביעית משמטת חוב זה או לא? בשו"ת **שבט הלוי** (ט, רצא) כתב שאינו משמט, דחשיב כשוה כסף בידו, שיכול למוכרו או ליתנו לאחר כשוה כסף. וכ"כ בשו"ת **משנה הלכות** (ז, רס) דהוי כגבוי. אולם בחזון עובדיה (עמוד יא) פסק דכיון דמחוסר גוביינא, משמט, דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי. וכן מובא בשם הגר"ש **אלישיב** (ספר שמטת כספים בהלכה, קונטרס שביבי אש סימן יב אות ג) דלא עדיף צ"ק משטר שביד המלוה שמאפשר לו גביית חובו מהלווה. וכ"כ **התשובות והנהגות** (ח"ג סימן תמז ס"ב), הגר"מ **אליהו** (כב, י), וילקוט **יוסף** (כד, ו).

המשאל לחברו מיני פירות וכד'

כתב **במלאכת שלמה** (שביעית י, ב) שהמלוה לחברו מיני פירות או שאר אוכלים, כל מידי דלא הדר בעיניה, הרי הוא דומה להלוואת כסף שהשביעית משמטתו, לא מבעיא אם זקפו במלוה כגון שאמר לו אתה חייב לי כך וכך מדות של שמן או יין, או כו"כ ביצים או אגוזים, דהוי ממש זקפו במלוה ושביעית משמטתו, אלא אפילו אמר לו הלויית לך ככר אחד או ליטרא שמן או יין, אעפ"כ השביעית משמטתו, משום דמעיקרא בתורת מלוה באו לידו כיון דלא הדרו בעיניה. ומה שאמרו חז"ל שמטת 'כספים' לאו דווקא. וכ"כ בשו"ת **חיים שאל** (ח"ב סימן לח אות יג), **בא"ח** (סוף פ' כי תבוא), **חזון עובדיה** (עמוד לח), הגר"מ **אליהו** (מאמר"ר כב, ה. ומאמרים סימן כה) ועוד.

משכנתא

שנינו בבבא מציעא (סז):

"רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אמרי תרוייהו: האי משכנתא, באתרא דמסלקי - אין בעל חוב גובה הימנה, ואין הבכור נוטל בה פי שנים, ושביעית משמטתה. ובאתרא דלא מסלקי - בעל חוב גובה הימנו, ובכור נוטל בו פי שנים, ואין שביעית משמטתה"

ו**פרש"י**: ושביעית משמטתה - כשאר מלוה בשטר, שנכסי לזה משועבדין לה, ושביעית משמטתן, דאין זה מלוה על משכון שאין שביעית משמטתו, דהתם במשכון של מטלטלין קיימינן, וטעמא משום דבעל חוב קונה משכון שבדו, דילפינן (בבא מציעא פב, א) מ'ולך תהיה צדקה', והוה ליה כגבוי.

כתב ה**שו"ע** (סעיף ב): והמשכנתא, במקום שדרכם לסלק המלוה בכל עת שיביא מעותיו, שביעית משמטתה; ומקום שאינו יכול לסלקו עד סוף זמנו, אין שביעית משמטתה.

ה**סמ"ע** (סק"ח) ביאר שמשכנתא היינו כשמלוה לחבירו על שדהו והמלוה אוכל פירות ממנו בנכייטא, והיינו שמנכה לו דבר מועט בכל שנה מחובו.

סיים שדה

איתא בגמ' שם:

"תניא אידך: סיים לו שדה אחת בהלוואתו - אינו משמט; ולא עוד, אלא אפילו כתב כל נכסיי אחראין וערבאין לך - אינו משמט"

ו**פרש"י**: סיים לו - הלואה למלוה. שדה אחת בהלוואתו - יחדה לו לגבות הימנה. סיים - הראה בסמיניה ובמצריה דגבוי ממש דמי. אפילו כתב כל נכסיי אחראין - דלא דמי לגבוי כל כך כסיים אפ"ה אינו משמט.

הנה ה**רמב"ם** כאן נקט שאין שביעית משמטת כאשר סיים לו שדה בהלוואתו, והמהר"י קורקוס כתב שכך מוכח מהירושלמי. **אך הרמב"ן** הקשה על הרמב"ם מהגמ' בב"מ (סז): ששביעית משמטת משכנתא באתרא דמסלקי, דהיינו שהלואה יכול לסלק את המלוה מהשדה ע"י פרעון חוב, ואם משכנתא הנמצאת תחת ידו נשמטת, כ"ש סיים לו שדה דג"כ יכול לסלקו (היינו דמשמט).

ה**ר"ן** (יט: ד"ה הלכך) ביאר שיש לחלק בין משכנתא לבין סיים לו שדה, דמשכנתא לא ייחדה לפרעון, משא"כ סיים לו שדה שייחדה לפרעון. ובעל ה**תרומות** (שער מ"ה סי' י) כתב ד"ל שגם הרמב"ם איירי באופן שלא מצי לסלקו בזוזי.

כתב ה**שו"ע**: ואם אינה משכנתא, אלא שסיים לו שדה בהלוואתו, אינו משמט. וי"א דה"מ באתרא דלא מסלקי ליה; וכל שאינו יכול לסלקו, אפילו יום אחד, מקרי אתרא דלא מסלקי ליה.

הסמ"ע (סק"ט) סובר שבסיים לו שדה מהני אפילו אם אינו יכול לסלקו יום אחד לענין שאינו משמט, ובמשכנתא בעינן דוקא שלא יהיה יכול לסלקו בכל זמן המשכנתא. אך לדעת ה"ט"ז (ס"ב) אין חילוק, וסיים לו שדה שווה לדין המשכנתא, ולדעת האומרים שדי בשאינו יכול לסלקו ביום אחד - די בשניהם יום אחד, ולדעת האומרים שבעינן שלא יהיה יכול לסלקו כל זמן המשכונה, הכי נמי בסיים לו שדה בעינן שלא יהיה יכול לסלקו כל זמן ההלוואה. וכתב הערוך השולחן (ס"ג) שכן עיקר.

שביעית משמטת פלגא מלוה דעיסקא

שנינו בבבא מציעא (קד:)

"אמרי נהרדעי: האי עיסקא, פלגא מלוה ופלגא פקדון. עבוד רבנן מילתא דניחא ליה ללוה, וניחא ליה למלוה. השתא דאמרין פלגא מלוה, אי בעי למשתי ביה שכרא - שפיר דמי. רבא אמר: להכי קרו ליה עיסקא, דאמר ליה: כי יהבינא לך - לאיעסוקי ביה, ולא למשתי ביה שכרא. אמר רב אידי בר אבין: ואם מת - נעשה מטלטלין אצל בניו. רבא אמר: להכי קרו ליה עיסקא, דאם מת - לא יעשה מטלטלין אצל בניו"

מבואר בגמ' שגם החצי החשוב למלוה אינו כשאר מלוה, ואין מקבל העסקה רשאי להוציא לצרכיו הפרטיים, אלא הוא מחוייב להתעסק בו עם חלק המעות של הפקדון. עוד מבואר בגמ', שבשאר מלוה אם מת הלוה אין המלוה גובה מטלטלין מהיתומים, דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב, אבל פלגא מלוה דעיסקא אינו כן, ואם מת מקבל העיסקא נוטל המלוה את כל הסחורה שנקנתה לצורך העיסקא, גם את הפלגא מלוה.

נחלקו הראשונים אם פלגא מלוה דעיסקה הוי כשאר מלוה ונשמט בשביעית: לדעת מהר"ם מרוטנבורג (תשובות מיימוניות משפטים סימן יב) שביעית משמטת פלגא מלוה דעיסקא, משום שחלק זה חשיב למלוה גמור. אך מהר"ח אור זרוע (תשובה סימן לט) סובר שאין שביעית משמטת עיסקא כלל, דעיסקא בחזקת מרא דעיסקא קאי, דלמור"מ ניתנה ולא להוצאה.

כתב השו"ע (סעיף ג): מי שיש לו עסקא משל חברו, שביעית משמטת פלגא שהיא מלוה. וכ"פ שו"ע הרב (הל' הלוואה סל"ז), ערוך השולחן (ס"ד), חזון עובדיה (עמוד יב) ועוד.

אולם הרדב"ז בתשובה (ח"ד סימן רפה) פסק ששביעית אינה משמטת עיסקה כלל. משום שהיא אינה מלוה, אלא רבנן עשאוה פלגא מלוה ופלגא פקדון, מילתא דטבא לתרויהו, אבל לא לענין שתשמט השביעית פלגא מלוה. וכ"ד התומים (סק"ו), פאת השולחן (כט, י).

השמטת כספים שניתנו בהיתר עיסקא

הבית רידב"ז (על פאה"ש סי' י אות כח) האריך ליישב את שיטת הרדב"ז והתומים לעיל שאין שביעית משמטת עיסקא כלל, גם לא את הפלגא דמלוה, ולאחר מכן כתב שכל זה דווקא בעיסקה שהיה

מקובל בזמן הגמ' והשו"ע, שהנותן והמקבל היו שותפים בסחורה והנותן ידע וראה חשבון מהסחורה, ואם היה שכר והפסד היה לחצאין, אז שייך לומר דהסחורה קאי ברשותא דנותן, אבל בזה"ז, אחרי תיקון מהר"ם של היתר עיסקא שנותן המעות ואינו יודע כלל מה עושה בהן המקבל, והתפשרו ביניהם על סכום הרווחים, והמקבל פוסל את הנאמנות של עצמו כשלא הרויח, בזה לא שייך לומר שהעיסקא קאי ברשותא דנותן, ומחוייב לכתוב פרוזבול.

✎ האם שביעית משמטת שותפות

כתב הרא"ש בתשובה (כלל עז סימן ג) מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורה ובשטרות ונשאר ביד אחד מהשותפים, יראה לי שאין שביעית משמטת שותפות, דמה שהיה בידו מעסק השותפות כמו פקדון הוא ולא קרי ביה (דברים טו ב) 'כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו'. גם הר"ן (שבועות לב: ד"ה מתני') סובר שאין שביעית משמטת שותפות.

כתב השו"ע (סעיף ד): מי שהיה שותף עם חבירו, והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר ביד אחד מהשותפין, אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה.

כתב הפאת השולחן (כט, יא) שה"ה אם כבר כלה אצל השותף כל חפצי השותפות, ואין לו כלל במה לשלם, כי אם שילוח ממקום אחר - מ"מ אינו משמט, הואיל ומתחילתו אינו מלוה רק בשותפות. וכן כל דבר שאינו מלוה, כגון שמכר לו דבר ולא קבע זמנו לשלם אחר שביעית - מ"מ אין שביעית משמטתו, כיון שאין תחילתו מלוה.

✎ לוח שלא הספיק לפרוע לערב

כתב רבינו ירוחם (נ"ז ח"א כו ע"ד) ערב שפרע למלוה וקודם שנתפרע מהלוה הגיע שנת שמטה אינו גובה חובו שכבר נעשה מלוה משעה שפרע. כך כתבו הגאונים וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' נט).

כתב השו"ע (סעיף ה): ערב שפרע למלוה, וקודם שפרע הלוה הגיעה שנת השמיטה, משמט.

בחזון עובדיה (עמוד יג) הביא דברי השו"ע, והטעים ע"פ הפוסקים שהשביעית משמטתו, והוא הפסיד את ממונו, משום שהיה לו לכתוב פרוזבול.

✎ שביעית משמטת את השבועה

שנינו בשבועות (מה. מט.).

"משנה: והשביעית משמטת את השבועה. גמרא: מנה"מ? אמר רב גידל אמר רב, דאמר

קרא: וזה דבר השמטה, ואפילו דיבור משמטת"

הר"ן (על הרי"ף שבועות לב:) ביאר שהכוונה לשבועת מודה במקצת, והיינו שלפני זמן השמיטה הודה במקצת וכפר במקצת ונתחייב שבועה, ועברה עליו השמיטה, דחלק החוב שכפר בו אינו

נשמט, דמלוה כפרנית אינה משמטת. אך חלק ההודאה נשמט, ומתוך שהממון של ההודאה שהוא שורש חיוב השבועה נשמט, הו"ל ככופר הכל וגם השבועה נשמטת.

כתב השו"ע (סעיף ו): כל דבר שביעית משמטת, גם כן משמטת שבועתו. לפיכך שבועת הדיינים וכיוצא בה, שאם היה מודה בו היתה שביעית משמטתו, משמטת שבועתו.

האם שביעית משמטת שבועת עד אחד? מסתימת הגמ' והראשונים והרמב"ם משמע שגם שבועת עד אחד נשמטת, והיינו שאם תבעו לפני השמיטה וכפר, ובא עד אחד והעיד כדברי התובע ונתחייב שבועה להכחיש העד, ועברה השמיטה, נשמטה השבועה. וכ"כ הכפתור ופירח (סימן מט).

הלכה ז':

"בד"א בשבועת הדיינים וכל כיוצא בה מדברים שאם יודה בהן שביעית משמטתן, אבל שבועת השומרים והשותפין וכיוצא בהן משבועות שאם יודה ישלם ה"ז ישבע אחר השמטה"

השמטת שבועת שומרים ושותפים

הראב"ד כתב שמקור דברי הרמב"ם בירושלמי (י, א) "האונס והמפתה והמוציא שם רע וכל מעשה בית דין אינם משמטין אמר רב יהודה רבי מאיר היא דאמר במלוה הדבר תלוי".

הבית יוסף ביאר ששומרים ושותפים אם היה מודה לו קודם שביעית לא היתה שביעית משמטתו, כיון שאינו מלוה, אך לדעת הרמב"ם שכתב 'אבל שבועת השומרים והשותפין וכיוצא בהם משבועות שאם יודה ישלם הרי זה ישבע אחר השמטה' קשה, הרי שבועת הדיינים אם יודה ישלם! לכן ביאר שצ"ל ששבועת השומרים והשותפין וכיוצא בהם משבועות שאם יודה ואח"כ יעבור עליו שביעית ישלם, ולא תהא משמטתו שביעית, מפני שאינם דרך מלוה ואין שביעית משמטת אלא מלוה הרי זה ישבע אחר השמטה.

כתוב בתשובות **להרמב"ן** (סימן רנו) על מי שנשבע לפרוע לחבירו לזמן פלוני והגיע שמטה תוך זמן ההלואה אין שביעית משמטת דקיימא לן (מכות ג:) המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו, וכן אם הגיע זמן ההלואה קודם שביעית ונשבע שיפרענו ליום פלוני ולא פרעו כבר עבר על שבועתו. משום שלא נשבע זה לפרוע אלא כל זמן שהוא חייב, שאילו מחל לו זה חובו אין חיוב שבועה חל עליו והרי זה יכול להתיר שבועתו שלא על פי חכם.

כתב השו"ע (סעיף ו): אבל שבועת השומרים והשותפים וכיוצא בהם, שאם היה מודה בו לא היתה שביעית משמטתו, לפי שהם פקדון ולא מלוה, אין שביעית משמטת שבועתו. והרמ"א כתב: מי שחייב לחבירו ונשבע לשלם לו, כל דבר שהשביעית משמטת פטור ג"כ לשלם מכח השבועה, דלא נשבע לשלם רק כל זמן שחייב לו ממון (מהרי"ק שורש פ"א ותשובת רמב"ן סימן רנ"ו) וע"ל סימן ע"ג סעיף ז'.

לדברי השו"ע הטעם ששבועת השומרים והשותפים אינה נשמטת היא משום שממון זה אינו בגדר הלואה אלא הוא פקדון, וכיון שאף אם היה מודה בחיובו לא היה חובו נשמט כיון שאין שביעית משמטת את הפקדון, כך אין השבועה על ממון זה נשמטת. טעם אחר הביא הר"י **מיגש** (שבועות מח: דכיון ששבועה זו באה על טענת ספק, לא קרינא ביה לא יגוש, דנגישה היא בטענת ודאי.

האם פרוזבול מועיל שלא להשמיט השבועה? בשו"ת **אגרות משה** (חו"מ סימן כ) דן בזה, והעלה דמסתברא שיועיל פרוזבול גם לענין שבועה. אך הגאון **מהר"ש איגר** (חוברת קול התורה תשרי תשס"ח) כתב שלכאורה נראה דלא מהני פרוזבול לענין שבועה. וע"ע **בחזון עובדיה** (עמוד טו בהע').

הלכה ח':

"הלואה ותבעו וכפר בו, והגיע השמטה והוא בכפירתו, והודה אחר שעברה שביעית, או שבאו עליו עדים אחר השביעית אין השביעית משמטת"

שבועה על כפירה

איתא בירושלמי (שביעית י, א) "מלוה שהיא נעשית כפרנית אינה משמטת, כפרנית שהיא נעשית מלוה משמטת".

נחלקו הראשונים בביאור מימרא זו: **הרמב"ם** וה**סמ"ג** (הביאו הגה"מ) מבארים, דמלוה שנעשית כפרנית היינו שכפר במלוה והגיעה השמיטה והוא בכפירתו, ולאחר השמיטה הודה או שבאו עדים, וזה אינו משמט. וביאר **התשב"ץ** (ב, צט) בביאור טעמו של הרמב"ם, הואיל ולא קרינא ביה לא יגוש, שהרי לא היה יכול להוציא ממנו את הממון. וכ"כ **הסמ"ע** (ס"ק טז) שבשעת שמיטה כיון שכבר נשבע לא היה למלוה עליו שום חוב ואחר השמיטה כשהודה ה"ל כהלואה חדשה, משא"כ כשהודה קודם השמיטה דהשמיטה הבאה אחר ההודאה משמטת לאותו הלואה החדשה.

אך **הראב"ד** הקשה, שלדעת הרמב"ם דוקא אם חזר והודה ובאו עדים משמט, אבל אם עמד בכפירתו אינו משמט, ואם הוא עומד בכפירתו בזמן השמיטה, א"כ הוא מחויב שבועת היסט, והשביעית משמטת את השבועה! ולדעתו מלוה שנעשית כפרנית דאינה משמטת מיירי שכפר בו ובאו לבי"ד, וחייבוהו וכתבו לו זכות שרשאי לטרוף מנכסי הלוה, וכנראה מעשה בי"ד זה חשיב כגבוי.

כיצד ניישב את שיטת הרמב"ם? הר"ן (שם) ביאר ששביעית משמטת שבועת מודה במקצת משום שנשמט הממון של ההודאה, הא בשאר שבועות אין שביעית משמטת את השבועה ולא את הממון. והדרכי **משה** (אות ד) כתב דנראה שהרמב"ם מיירי במקרה שהנתבע כבר נשבע, שבזה מיקרי שהמלוה נעשתה כפרנית, ואה"נ דקודם שנשבע תשמט השבועה ועמה תביעת הממון. ה**רדב"ז** העמיד את דברי הרמב"ם באופן שכפר ועדיין לא חייבוהו שבועה, והגיעה השמיטה, שבכה"ג עומד בכפירתו בזמן השמיטה ואינה משמטת.

ולגבי המשך דברי הירושלמי "כפרנית ונעשית מלווה משמטת", כתב הרא"ש בתשובה (סוף כלל פ"ו סי' טו) שמדובר כשלא כתבו פסק דין ולא הוי כגבוי (דאל"ה הרי קי"ל שכל מעשה בית דין אינם משמטין).

כתב השו"ע (סעיף ז): (הלווה ותבעו), וכפר ונשבע לו, והגיעה שמיטה והוא בכפירתו, ולאחר שעברה שמיטה הודה או באו עדים, אינו משמט. אבל כפר ונשבע והודה אחר כך, או שבאו עדים קודם סוף שביעית, הרי זה משמטת. עוד כתב (סעיף ח): תבעו ממון וכפר, והביא עדים וחייבוהו בית דין וכתבו לו פסק דין, הוי כגבוי ואינו משמט.

והנה נחלקו הראשונים האם הוא בדווקא כאשר כפר ו'נשבע' או לא. הרמב"ם לא כתב 'ונשבע' וכ"כ הב"ח בכוונת הרמב"ם דמייירי אף בלא שבועה. אבל הדרכי משה (אות ד) כתב בדעת הרמב"ם שגם לדעתו היינו דווקא כשנשבע תחילה שאז נעשית ככפירה, ואין השביעית משמטת כפירתו, אבל כל זמן שלא נשבע, עדיין מקרי הלואה, דשמא לא ישבע, והשביעית משמטת השבועה. ומ"מ מרן השו"ע הביא את לשון הטור שבדווקא נשבע.

הלכה ט':

"המלווה את חברו וקבע לו זמן לעשר שנים אינו משמט, אף ע"פ שהוא בא לידי לא יגוש הרי הוא עתה אינו יכול לנגוש, התנה עמו שלא יתבענו שביעית משמטת"

המלווה את חברו לעשר שנים

שנינו במכות (ג):

"אמר רב יהודה אמר שמואל: המלווה את חברו לעשר שנים - שביעית משמטתו, ואף על גב דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש, סוף אתי לידי לא יגוש. איכא דאמרי, א"ר יהודה אמר שמואל: המלווה את חברו לעשר שנים - אין שביעית משמטתו, ואף על גב דאתי לידי לא יגוש, השתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש"

הרמב"ם פסק כלישנא בתרא דאינו משמט⁴⁴, וכ"כ ר"ת (הובא בתוס' ד"ה איכא) משום שהמשנה (ג). מסייעתו, שהרי היא מוכיחה בפשטות שהמלווה לעשר שנים אינו משמט, והרא"ש (ג, ג) כתב שהוא ספק כאיזה לשון לפסוק, וחשיב כספק איסור, ולא כספק ממון שהוא קולא לנתבע. ומכיון ששביעית בזה"ז מדרבנן, אמרינן ספק מצוה דרבנן של השמטת חוב לקולא, ופטור מלשמט.

אולם הרא"ש הביא בשם רבנו אליהו שפסק כלישנא קמא שמשמט, וכ"כ הטור בשם הרמ"ה.

כתב השו"ע (סעיף י): המלווה את חברו וקבע לו זמן לעשר שנים או פחות או יותר, אין שביעית הבאה בתוך הזמן משמטתו, דהשתא לא קרי ביה לא יגוש (דברים טו, ב).

⁴⁴ השיטה מקובצת (ב"ב נא: ד"ה וז"ל) כתב שהגאונים פוסקים בכל מקום שיש 'איכא דאמרי' כלישנא בתרא. וכ"כ הרשב"א (ר"ה כז:) בשם רבנו חננאל, והרי"ף ובה"ג.

האם חוב זה נשמט בשמיטה הבאה? **רבנו בחיי** (דברים טו, ב) סובר שכשמיטה הבאה נשמט החוב הזה, שהרי בהגיע השמיטה הבאה הוא רשאי לנוגשו. וכ"כ **ריב"א** (תוס' שאנץ ג:), **ר"ח** (שם) ועוד. **אולם המאירי** (מכות ג:) הביא י"א דאין משמט אף בשמיטות הבאות.

המלוה שלושים יום סמוך לשביעית

שנינו במכות (ג:)

"תנא: המלוה את חברו סתם - אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום. סבר רבה בר בר חנה קמיה דרב למימר: ה"מ במלוה בשטר, דלא עבד איניש דטרח דכתב שטר בציר מתלתין יומין, אבל מלוה על פה לא; אמר ליה רב, הכי אמר חביבי: אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה... מנא הא מילתא דאמור רבנן: המלוה את חברו סתם - אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום, אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה? א"ל, דכתיב: קרבה שנת השבע שנת השמטה, ממשמע שנאמר קרבה שנת השבע, איני יודע שהיא שנת שמטה? אלא מה תלמוד לומר שנת השמטה? לומר לך: יש שמטה אחרת שהיא כזו, ואיזו זו? המלוה את חברו סתם, שאינו רשאי לתובעו בפחות משלשים יום, דאמר מר: שלשים יום בשנה חשוב שנה"

נחלקו האחרונים מה דין המלוה לחברו סתם בתוך שלושים יום לשמיטה, שהרי 'סתם' הלואה שלושים יום'. **הב"ח** (אות יג) סובר שהמלוה לחברו בתוך שלושים יום לשמיטה ולא קבע לו זמן לפרעון, כיון שלא קצבו זמן מסויים ה"ז משמט, דקרינא ביה לא יגוש, והביא ראייה מהמשנה דשוחט את הפרה (הובא לעיל הלכה ה) שאם נתעברה השנה משמט אף שלא עברו ל' יום על החוב הזה. וכ"כ **התומים** (ס"ק טז) לדינא. וכ"נ בשו"ת **מנחת שלמה** (סימן מז אות א), וכ"כ בשם **הגר"צ אבא שאול** (קבא דקשייתא עמוד קח). **אולם** יש שהביאו מספר **אור זרוע** (פסקי ע"ז סימן קכג) ובחידושים המיוחסים ל**ר"ן** (שבת קמח:) שמפורש שגם סתם הלואה ל' יום הוי כמלוה לעשר שנים ואינו משמט. וכ"כ **הכתב סופר** (חו"מ סימן ח ד"ה ועד), **דבר אברהם** (סימן לב סק"ד), **שער המשפט** (סימן עג סק"ב), **חזון עובדיה** (עמוד כז) ועוד.

מי שהלוח לחברו, וקבעו ביניהם שאין זמן מסויים לפרעון, אלא שמשעה שהמלוה יתבע את החוב צריך הלוח לפרוע בתוך זמן מסויים, כגון בתוך שבוע או שבועיים, דעת **הגר"ש** **אורבך** (ספר שמיטת כספים כהלכתה, שביבי אש סימן יח) דשביעית משמטת חוב זה, ולא אמרינן דמתוך שלא תבעו בתוך השבוע שלפני ר"ה ה"ז כמלוה את חברו לעשר שנים, והטעם משום דסובר שאין לו קביעות זמן גמורה, ומסתבר שאם יש ללוח אפשרות לפרוע בקל בתוך אותם שבועיים והמלוה זקוק לכסף צריך הוא לפרוע, ולכן כתב דמסתבר דדמי לסתם הלואה שלושים יום שכתבו הב"ח והתומים שמשמטת.

☞ התנה עמו שלא יתבענו

מובא בירושלמי (י, א) שהמתנה עם המלוה שלא יתבענו, שביעית משמטת. מה טעם הדבר? הר"י קורקוס ביאר דאף שאינו יכול לתובעו ולנוגשו, מ"מ עצם החוב קיים והוא מוטל על הלוה, והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים. ועוד, שאם יתפוס המלוה בשל הלוה לא יוציאו מידו, ולכן קרינן ביה לא יגוש.

הטוש"ע השמיטו דין זה, וביאר **הפאת השולחן** (ס"ק מו) שזהו משום שיטת ספר **התרומות** (שער מה ס"ח) שכתב ע"ד הרמב"ם דלא ברירא לו דין זה.

מהרי"ק והכסף משנה סוברים שכיון שיכול לתפוס משלו, אע"פ שהתנה עמו שלא יתבענו - מכל מקום אינו מוחל לו - מקרי 'לא יגוש'. ועוד, מפני שהוא נגוש מעצמו כיון שאינו יוצא ידי שמים עד שיפרע.

הלכה י':

"המלוה את חברו והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית ה"ז נשמיט שאינו יכול לבטל דין השביעית, התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה ואפילו בשביעית תנאו קיים, שכל תנאי שבממון קיים, ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה שהוא חייב"

☞ המתנה שלא תשמיט השביעית

שנינו במכות (ג):

"ואמר רב יהודה אמר שמואל: האומר לחבירו ע"מ שלא תשמיטני שביעית - שביעית משמטת. לימא קסבר שמואל: מתנה על מה שכתוב בתורה הוא, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל... ה"נ: על מנת שלא תשמיטני בשביעית - אין שביעית משמטת, ע"מ שלא תשמיטני שביעית - שביעית משמטת"

ופירש"י (ד"ה לדידי) אם אמר לו לזה הלוי על מנת שלא תשמיטני אתה בשביעית תנאי הוא זה ואף על פי שהתנה על מה שכתוב בתורה תנאו קיים אבל אם אמר לו על מנת שלא תשמיטני שביעית השביעית אינה מסורה בידו להתנות שלא תהא השביעית משמטת לפיכך אין כאן תנאי.

לדעת רש"י אדם זה עבר על מה שכתוב בתורה. וכ"כ **הב"ח** (אות יב). אך **מהרמב"ם** משמע שמותר להתנות, שבידו לוותר ממון שזיכתה לו התורה.

הרא"ש (כלל עז סימן ד) חילק בין אמירה שלא תשמיטנו שביעית שאינו מועיל כיון שמתנה על מה שכתוב בתורה, ובין אם אמר שלא תשמיטנו בשביעית, היינו התנאי על האדם ולכן מועיל. וכ"כ **הריטב"א** (ד"ה א"ר) שכך פירשו **הרמב"ן** (ב"מ נא: ד"ה ע"מ) ו**התוספות** (ד"ה ע"מ). והביאו בשם

הרשב"ם שאם מתנה על ההלוואה אין כח בידו לעשות כן, שבעל כורחו חלים דיני שביעית עליה, אבל כשמתנה על הלווה, זה הוי דבר שבממון ותנאו קיים. וכ"כ הסמ"ע (ס"ק יח).

כתב הריטב"א (שם) כיון שתנאי זה קיים למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול? ^א י"ל שאין כל אדם זכור להתנות כן בשעת הלוואה וגם אינו רוצה שנראה כמתיימש מלגבות חובו בזמנו. ^ב ועוד שנראה כמראה עין רעה לשמטת שביעית. ^ג ועוד שתשכח תורת שביעית אבל בפרוזבול יהא זכר לשביעית דאוושא מילתא כשבאים כולם לעשות פרוזבול.

כתב הרמב"ם 'ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה שהוא חייב', התומים (אורים ס"ק יט) וקצות החושן (סק"ח) נקטו שהחוב עצמו נשמט, אלא שהלווה מתחייב בתחייבות חדשה. אלא שלכאורה השביעית יכולה לשמט גם התחייבות זו! נאמרו בכך כמה יישובים באחרונים, הקהילות יעקב (מכות סימן ג) ביאר שהתחייבות זו היא לפרוע אחר השמיטה, והוי כמלווה את חברו לעשר שנים שאינו משמט.

כתב השו"ע (סעיף ט): המלווה את חברו, והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית, הרי זה נשמט. אבל אם התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה, ואפילו בשביעית, תנאו קיים, שנמצא שחייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה, שהוא חייב. והוסיף הרמ"א: וכן אם כתב בשטר לשון פקדון, אינה משמטת, דלהכי כתב לשון פקדון, שלא ישמט (מהרי"ק שורש קפ"ב). אם נהגו לכתוב כן בשטרות, ובשטר אחד לא נמצא כך, לא אמרינן דהוי כאילו נכתב, אעפ"י שלענין שאר דברים אמרינן כך, כדלעיל סימן מ"ב (ב"י בשם הרשב"א בתשובה ח"ב סימן שיד).

הסמ"ע (סק"כ) ביאר שאם נהגו לכתוב בשטרות שהשביעית לא תשמט והוא לא כתב, אין אומרים דהוי כנכתב, משום שיתכן שהוא חפץ באמת להלוות באופן שישמיט ולקיים מצות שמיטה כדין, מפני שמצוות חביבות עליו. וכ"כ הערוך השולחן (אות ו).

הלכה יא':

"הקפת החנות אינה נשמטת, ואם עשאה מלווה נשמטת, שכן שכיר אינו נשמט ואם זקפו עליו במלווה נשמט"

הקפת החנות

שנינו בשביעית (י, א):

"הקפת החנות אינה משמטת ואם עשאה מלווה הרי זה משמט רבי יהודה אומר הראשון הראשון משמט..."

ביאר הרמב"ם (פיה"מ) ש'הקפת חנות' פירושו מה שדרך בני אדם להתקשר עם בעלי החנויות שיקח ממנו צרכיו עד שיתקבץ אצלו סכום וישלם לו, ואין אותו הסכום הנקבץ נשמט בשביעית,

לפי שאינו כדרך החובות, שלא מכר בעל החנות מה שמכר כדי שיהא חוב, ואינו אלא מוכר בדמים מועטים עד שיצטרף עם דמים אחרים ויקח את שלו. ומה שאמר ר' יהודה הראשון הראשון משמיט, ר"ל שאם קנה ממנו כלומר מבעל החנות פעם אחר פעם הנה תכלית מה שאמרנו שאינו משמיט בשנה שביעית הוא רק מה שנתן לו במכירה אחרונה אבל כל העסקות הקודמות הרי הם חוב כשאר החובות ונשמטים בשנה שביעית. **התוספות** (גיטין יח. ד"ה מאימתי) ו**הר"ן** (כתובות נה.) ביארו שהטעם שאין משמט אלא מלוה, והקפת החנות אינה מלוה. **המנחת חינוך** (מצוה תעז) כתב "נראה דגזה"כ הוא, דרך הלואה משמט ולא דרך אחר".

הב"י ביאר שהקפת החנות שונה מכל המקרים האחרים, מכיון שהדרך להקיף שנה ושנתיים ובסוף נוטל חובו, ואין דרך לנגשו, וכיון שכן הוה ליה כהלואה עד אחר שביעית, דלרוב הפוסקים אין שביעית משמטתו. אך אם הקיפו פעם אחד, הרי זה כשאר מלוה ומשמט. **אך הב"ח** (אות יט) סובר שאין חילוק, ולעולם כיון שלקח ממנו בחנות בהקפה - הרי זו אינה משמטת כי אם כשזוקף עליו במלוה.

כתב **השו"ע** (סעיף יד): הקפת (פי' שקנה באמנה) חנות, אינה משמטת. ואם זקפה עליו במלוה, משמטת. ו**הרמ"א** כתב: ומקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן לפרעו (טור והרא"ש פרק השולח). ויש אומרים דמקרי זקיפה מיד שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד (רש"י, מרדכי).

הב"י סובר שזקיפה במלוה היינו העמדה בדין, והכנסת הגדולה (הגב"י לח) הביא בשם **המרדכי** שזקיפה במלוה היינו כתיבת שטר חוב.

רש"י (ב"מ עב. ד"ה זקפון) כתב שע"י הזקיפה הוי החוב כגבוי, וכ"כ הרשב"א (שם) בשם י"א, דזקיפה כפרעון וכאילו יש כאן הלואה חדשה. וכעין זה כתב **הריב"ש** (סימן שמב) שע"י הזקיפה נפקע השעבוד הקודם וחל שעבוד חדש. **הקובץ שיעורים** (ח"ב ב"מ אות כו) הביא בשם הגר"ח מבריסק שענין הזקיפה הוא שהמוכר מלוה לקונה את החוב שהוא חייב לו, והיינו כיון שיש למוכר אצל הקונה ממון, הרי הוא מלוה לו את הממון הזה, ובהלואה זו נמחק שם הקפת החנות מן החוב הזה, והוא הפך להיות כחוב בעלמא וכשאר מלוה, ולכן שביעית משמטתו.

שכר שכיר

שנינו במשנה שביעית (י, א) "שכר שכיר אינו משמט ואם עשאו מלוה הרי זה משמט".

כתב **השו"ע** (סעיף טו): שכר שכיר, אינו משמט. ואם זקפו עליו במלוה, משמט.

כתב **הסמ"ע** (ס"ק כו) עפ"ד הב"י שדרך השכיר להניח שכר שנה או שנתיים ביד שוכרו ואינו נוגשו לתיתם לו, אלא הם בידו בפקדון או בהלואה עד אחר שביעית. וכתב הרב **בנימין זילבר** (הל' שביעית עמוד קכח) שלדבריו, שכיר זמני שבימו נותן שוכרו הרי זה משמט. ו**התומים** (אורים סק"ל) כתב דזהו דוחק, הרי חכמים אמרו (שבועות מה: ב"מ ק"ג א) 'חזקה אין שכיר משהה שוכרו, ואין בעל

הבית עובר בכל תלין, וע"כ איירי דנשלם שכירתו קודם סוף שביעית, דאם לא כן בלא"ה שכירות אין משתלמת אלא לבסוף! ולכן כתב הטעם פשוט דהתורה לא אמרה רק במלוה ולא בשכר שכיר וכדומה, וכן משמע בתוס' בכמה דוכתי (כתובות נה. ד"ה ולשביעית).

כתב בחזון עובדיה (עמוד לה) שפקיד העובד אצל בעל הבית, ומקבל משכורת מידי חודש בחודשו, ונזדמן שלא קיבל משכורתו ימים אחדים לפני סוף השביעית, ועברה שנת השביעית, אין השביעית משמטתו. וביאר בהערה שודאי גם הב"י סובר שעיקר טעם המשנה הוא משום שאין שביעית משמטת אלא מלוה, ולא דוקא כטעם שכתב דחשיב כמלוה לחברו לעשר שנים. והגר"מ אליהו (כב, יג) כתב שבעבר לא היתה השביעית משמטת הקפת חנות ושכר שכיר כי לא היה הדבר בגדר חוב, אולם בזה"ז הקפת חנות או שכר שכיר נשמטים, היות ומקפידים על יום התשלום וכל יום איחור הוא בגדר חוב, ולכן יש לכתוב פרוזבול.

הלכה יב':

"קנסות של אונס ושל מפתה והמוציא שם רע אינם נשמטין ואם זקפן במלוה נשמטים, ומאימתי נזקפין במלוה משעת העמדה בדין"

השמטת קנסות

שנינו במשנה שביעית (י, ב) "האונס והמפתה והמוציא שם רע וכל מעשה בית דין אין משמטין". כעין המחלוקת שהובאה לעיל בהקפת חנות ושכר שכיר, נחלקו הראשונים גם כאן. א. לפי רוב הראשונים (תוספות, ר"ן ועוד) הטעם שאין קנסות אלו נשמטים הוא משום שאין כאן מלוה. ולפי"ז לא רק הקנס אינו נשמט אלא ה"ה תשלומי כושת ופגם שהם ממון ולא קנס, וכן כל תשלומי נזק אינם נשמטים. ב. ולפי הרמב"ם ששמיטה משמטת גם חובות שאינם בגדר הלואה, צ"ל שיש כאן דין מיוחד בקנסות, וכפי שכתב בפיה"מ "אינם חוב כשאר חובות, אלא הם קנסות מוטלים על אותו אדם לא יפטרנו אלא תשלום מה שחייבו ה' לשלם". הכס"מ כתב שלא ירד לסוף חילוקו של הרמב"ם, שהרי כל החובות אדם חייב לפורעם ואפ"ה שביעית משמטתן, וכתב דאפשר לומר שמאחר שכתובים בתורה הו' כגבויים או כמסורים ביד ב"ד. ג. הרא"ש (י, ב) כתב שכל זמן שלא עמד בדין לאו ממון הוא, דאי מודה בה מיפטר ולא קרינא ביה לא יגוש, ולכן אינם נשמטים, משא"כ כשעמד בדין ממונא הוא.

כתב השו"ע (סעיף טז): קנס של אונס ומפתה ומוציא שם רע, אינם נשמטים. ואם זקפם במלוה, משמטים. ומאימתי נזקפים, משעת העמדה בדין.

הר"ש כתב דמיירי שרק עמד בדין, אבל לא כתבו לו ב"ד פסק דין על זה. וביאר היש"ש (גיטין ד, מה) שאם כתבו לו פסק דין - אינו משמט, משום דמעשה ב"ד אינו משמט. וכ"כ האורנים (ס"ק לא), פאת השולחן (סימן כט ס"ק נח) ועוד.

הלכה יג':

"המגרש את אשתו קודם השמטה אין כתובתה נשמטת, ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה נשמטת"

השמטת כתובה

שנינו בגיטין (יח.)

"איתמר: מאימתי כתובה משמטת? רב אמר: משתפגום ותזקוף, ושמואל אמר: פגמה אף על פי שלא זקפה, זקפה אף על פי שלא פגמה"

מבואר בגמ' שיש ג' אופנים בהם הכתובה נשמטת: א. פגמה: וביאר רש"י (ד"ה משתפגום) דגלי אדעתא שעומדת ליגוש ולפרוע. ב. זקפה: משום שאינה כתובה ומעשה ב"ד שאינו משמט, וחל עליה שם שטר חוב. ג. העמדה בדין: דינה כזקיפה, ונראה שג"כ חשיבא כחוב בעלמא.

מצינו בראשונים כמה טעמים מדוע גם אחר שנתאלמנה או נתגרשה האשה עדיין אינה משמטת:

א. רש"י (ד"ה ותזקוף) ביאר שכל זמן ששם כתובה ושם מעשה ב"ד עליה אינה משמטת. גם הטור (אה"ע סימן קא) ביאר שהוא משום דהוא מעשה ב"ד.

השטמ"ק (כתובות נה.) הביא בשם הר"י מיגש שהטעם הוא משום שאין זה חוב שהטיל הוא על עצמו, אלא הדין הוא שהטילו עליו.

ב. לדעת התוספות (כתובות נה. ד"ה ולשביעית) והר"ן (שם כב. ד"ה ולשביעית) הסוברים שרק הלואה נשמטת, כתובה אינה כמלוה.

ג. התוספות רי"ד (גיטין יח.) כתב שהטעם הוא משום שבדרך כלל אין אלמנה ממהרת לגבות כתובתה, משום שאינה רוצה לאבד את המזונות שיש לה כל זמן שלא גבתה הכתובה, ולכן לא קרינן ביה 'לא יגוש'. (אך צ"ב כיצד יבאר את דין גרושה שאין לה מזונות).

כתב השו"ע (סעיף יז): המגרש את אשתו קודם השמיטה, אין כתובתה נשמטת. ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה, משמטת. והרמ"א כתב: הבא מכח גוי, הרי הוא כגוי. ולכן מי שקנה שטר מן הגוי, על חבירו, אין השביעית משמטתו (תשובת הרשב"א סימן תשס"ט). וכן מי שערב בעד חבירו נגד גוי, ופרע לגוי, ולקח השטר מן הגוי ותבע חבירו באותו השטר, אין השביעית משמטת; אבל בלאו הכי, משמטת, אף על פי שפרע לגוי בשבילו (בית יוסף בשם הרשב"א).

הלכה יד':

"המלוה על המשכון אינו משמיט, והוא שיהיה החוב כנגד המשכון, ואם היה יתר משמיט היתר"

מלוה על המשכון

שנינו במשנה שביעית (י, ב) "המלוה על המשכון.. אינו משמיטין". ואיתא בגיטין (לז.):

"מלוה על המשכון מאי טעמא? אמר רבא: משום דתפס ליה... שאני משכון, דקני ליה, מדרבי יצחק, דאמר רבי יצחק. מנין לבעל חוב שקונה משכון? שנאמר: ולך תהיה צדקה, אם אינו קונה - צדקה מנין? מכאן לבעל חוב שקונה משכון"

התוספות (ד"ה שאני) כתבו שעיקר דברי ר' יצחק שבעל חוב קונה משכון הם במשכון שלא בשעת הלואתו, אלא הגיע זמן הפירעון ונטלו לגוביינא, אבל במשכון בשעת הלואתו אין בע"ח קונה, ואילו לגבי שביעית משמע שאף במשכון בשעת הלואתו אינו משמיט, דכן משמע מהלשון של המשנה 'הלואה על המשכון'. ומ"מ מתוך שבשלא בשעת הלואתו קונה מדר' יצחק, בשעת הלואתו נמי אלים שעבודה וקרינן ביה ולא של אחיך בידך. אך הרמב"ן במלחמות לא קיבל את תירוצו של התוס'.

נחלקו הראשונים מה דין משכון שאינו שווה כנגד כל החוב: **הרמב"ם** כתב שמה שעודף החוב על המשכון נשמיט, והטעם משום שאינו כגבוי וצריך לנוגשו ולתובעו, וכ"כ **הר"ן** (גיטין לז.). אך **הר"ש** והרא"ש (על המשנה) סוברים שכל החוב אינו נשמיט, וכן עולה מהירושלמי (י, ב) דאמר שמואל דאפילו הלואה על המחט.

הכסף משנה כתב שהרמב"ם נקט להלכה כאוקימנא האחרונה בגמ' בשבועות (מד:): שרשב"ג אמר דרך כנגד המשכון אינו משמיט, ורבי נקט שגם כנגד המשכון משמיט, כיון שלא נטלו אלא לזכרון דברים בעלמא. ולענין הראיה מהירושלמי כתב הכסף משנה, שהרמב"ם סובר דשמואל לשיטתו שסובר שאם הלואה אלף זוז על קתא דמגלא, אבד קתא דמגלא אבדו אלפא זוזי. והרמב"ם (ריש פ"י דשכירות) פסק דלא כשמואל בזה.

כתב **השו"ע** (סעיף יב): המלוה על המשכון, אינו משמיט מה שכנגד המשכון. ויש מי שאומר שאף היתר על המשכון אינו משמיט. עוד כתב (סעיף יג): משכנו שלא בשעת הלואתו, על ידי בית דין, דינו כמלוה על המשכון.

בחזון עובדיה (עמוד לד) כתב דמכיון שמרן הביא את סברת הרא"ש בשם 'יש מי שאומר', אם תפס המלוה יכול לטעון קים לי שאף מה שאינו כנגד המשכון אינו משמיט, ואין להוציא מן המוחזק. וכן הובא לדינא בשו"ת **רב פעלים** (ח"ב חו"מ סימן ג).

הלכה טו':

"המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חובי זה אינו נשמט שנאמר ואשר יהיה לך את אחיך וזה בית דין תובעין אותו, וכן ב"ד שחתכו את הדין וכתבו איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך אינו נשמט, שזה כגבוי הוא וכאילו בא לידו ואינו כמלוה"

המוסר שטרותיו לבית דין

שנינו במשנה שביעית (י, ב): "המוסר שטרותיו לבית דין אינן משמטין". וכן מובא בספרי (ראה פיסקא קיג) "את אחיך תשמט ידך, ולא המוסר שטרותיו לבית דין מיכן אמרו התקין הלל פרוסכול מפני תיקון העולם...". הר"ש הביא ג"כ בשם הירושלמי שהמקור לכך שהמוסר שטרותיו לבית דין אינו משמט, נלמד מהפסוק "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך" - ולא המוסר שטרותיו לבית דין.

רש"י (מכות ג: ד"ה מוסר) ביאר שהמוסר שטרותיו לבי"ד הוא פרוסכול שהתקין הלל שכתוב בו מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. אך התוספות (שם ד"ה המוסר) חולקים, שהרי במשנה (י, ב) תני המוסר שטרותיו לב"ד והדר קתני פרוסכול אינו משמט, אלמא תרי מילי נינהו, ולכך נראה דתרי מילי נינהו, ומוסר שטרותיו לב"ד מדאורייתא אינו משמט.

גם **הריטב"א** (מכות ג:) כתב שכל שמוסר שטרותיו ממש לבי"ד מדאורייתא אינו משמט דהא נגוש ועומד הוא. גם **החתם סופר** (גיטין לו.) כתב שלכאורה היה נ"ל, הא דמוסר שטרותיו לב"ד שיהיה אינו משמט מן התורה, ויהיה נכלל בקרא של אחיך בידיך הכל הוא, הואיל והפקר בית דין הפקר, ויש כח בידם לנגוש שלא מן הדין, דאל"ה לא הבנתי מאי אולמיה בשטרות שביד ב"ד מאשר הם ביד הדיוט?! אמנם **המשנה ראשונה** ביאר, שבשאר איסורים כגון ריבית ואונאה וגזל ומשקולות לא הותרו לעשות ע"י ב"ד, משום שדווקא במלוה דכתיב 'שמוט כל בעל משה', רואים שהתורה הקפידה דווקא על המלוה שלא יגוש, וע"י אחרים מותר, ומשמע לפ"ז דה"ה אם נותנו לאחר ולא דווקא לבי"ד, אלא אורחא דמלתא למוסרו לב"ד דמעייני במילי דמתא, דאלו אדם אחר לא ישמע להתעבר על ריב לא לו, אך מסתימת המשנה והפוסקים משמע דבי"ד דווקא, וביאר שהיתר זה אינו מקרא 'את אחיך' אלא משום שיש כח לבי"ד להפקיר (כן עולה מדברי רש"י ותוספות בגיטין לו.).

ובאמת הב"י הביא בשם בעל **התרומות** (שער מ"ה סי' יא) שיכול למסור גם לבי"ד של הדיוטות הואיל והם שלושה בני אדם, ולענין פרוסכול הקלו שאינו צריך למסור להם בפועל. וכ"כ **היש"ש** (גיטין ד, מג), **מנחת חינוך** (מצוה תעז). אך הפני יהושע (גיטין לו. ד"ה בתוד"ה מי איכא) סובר שצריך בי"ד חשוב. גם בדרך **אמונה** (ס"ק עה) כתב שמסתבר שבעל התרומות התכוון לומר שהבי"ד לא צריך

להיות מומחים, או גדולים שבדור, אך ודאי שצריך ב"ד כשר, שאחד מהם גמיר וסביר, והשניים האחרים גמירי אף דלא סברי.

כתב השו"ע (סעיף יא): המוסר שטרותיו לבית דין, ואמר להם: אתם גבו לי חובי, אינו נשמט.

כתב הסמ"ע (ס"ק כב) שדין 'מוסר שטרותיו' אינו כדין פרוזבול, דשם מיירי דאינו מוסר גוף השט"ח ביד הדיינים אלא אומר בפניהן בעל פה שהוא מוסר בידם החובות, ומשום הכי בעי דיכתבו לו פרוזבול, וכאן מיירי שמסר ביד הדיינים השט"ח, ומשום הכי לא בעי שום כתיבה.

כתב בחזון עובדיה (עמוד פא) מי ששכח לכתוב פרוזבול, ונזכר בביה"ש של יום ער"ה, ומיד כשנזכר אמר בעל פה, בפני עדים, הריני מוסר כל חובות שיש לי ליד בית דין פלוני ופלוני ופלוני, שאוכל לגבותם בכל זמן שארצה, נחשב כאילו כתב פרוזבול, ויכול לגבות חובו אחר שנת השמיטה.

הלכה טז':

"כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה ועוברין על הכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר וגו' התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב עד שילוו זה את זה, ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה"

תקנת פרוזבול

שנינו במשנה שביעית (י, ג-ד):

"פרוזבול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' התקין הלל לפרוזבול"

הגמ' בגיטין (לו.) דנה בתקנת הפרוזבול:

"ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא? אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא... מיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ותקינן רבנן דתשמט זכר לשביעית, ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה עמד והתקין פרוזבול. ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותקינן רבנן דתשמט? אמר אביי שב ואל תעשה הוא. רבא אמר הפקר ב"ד היה הפקר..."

הגמ' הקשתה ב' קושיות: א. אם מהתורה השביעית משמטת, איך תיקן הלל שלא תשמט? ותירצו בשביעית בזה"ז ואליבא דרבי הסובר ששביעית בזה"ז מדרבנן שתיקנו רק זכר לשביעית. ב. שוב

הקשו, אם מהתורה אין החוב נשמט, איך תקנו חכמים שישמט החוב? ותירץ אביי דשב ואל תעשה הוא, שהלוה נמנע מלפרוע ויש כח ביד חכמים לעקור ד"ת משוא"ב, ורבא תירץ דהפקר ב"ד הפקר.

נחלקו הראשונים בביאור דברי רבא: א. רש"י (ד"ה רבא) סובר שבתירוצו של רבא מתורצת גם הקושיא הראשונה, דאם שביעית בזה"ז מהתורה איך תיקן הלל פרוזבול שלא ישמט החוב ויהא הלוה חייב לפרוע, על זה תירץ שהפקר ב"ד הפקר. גם הרשב"א (לו: ד"ה רבא) ביאר שדברי רבא אמורים גם לקושיא הראשונה, ויוצא שגם אם נאמר ששביעית מהתורה, הפרוזבול מועיל מתוקף הכח של הבי"ד להפקר.

אך תוספות (לו: ד"ה מי) ביארו שדברי רבא לא אמורים על הקושיא הראשונה, דנהי שחכמים יכולים להפקיר ממונו של אדם, מ"מ לא היה להלל לתקן לעקור מצות התורה.

[מחלוקת זו של רש"י ותוספות לשיטתם לגבי המוסר שטרותיו לבי"ד, האם היא עצם תקנת הפרוזבול או שתרי מילי נינהו. לרש"י זהו אותו דין. אך תוספות סוברים שמוסר שטרותיו לבי"ד מדאורייתא אינו משמט, בשונה מפרוזבול שהוא רק מדרבנן].

כמחלוקת רש"י ותוספות, נחלקו גם הרמב"ם והראב"ד. לדעת הרמב"ם דברי רבא לא נאמרו על הקושיא הראשונה שבגמ', ולכן כתב שפרוזבול מהני רק בזה"ז ששמיטה דרבנן, וכ"כ הר"ש והרא"ש (י, ג). וכך נקטו ג"כ הר"י קורקוס, כס"מ ועוד.

אך הראב"ד סובר שתירוצו של רבא מהני גם לקושיא הראשונה, דמטעם הפקר ב"ד הפקר תיקן הלל שע"י פרוזבול לא יישמט החוב. וכ"כ הרשב"א (שו"ת המיוחסות סימן רנו) והר"ן.

מדברי פאת השולחן (סימן כט ס"ק סז) משמע שהפרוזבול מועיל מהתורה אפילו בלא תקנת הלל, שדין הפרוזבול הוא דין מוסר שטרותיו לבי"ד שמן התורה אינו משמט. אלא שאין ראוי ללמד את הרבים לעשות תקנה להפקיע מצות התורה. שאע"פ שאינם עוברים על איסור 'לא יגוש', מ"מ המצוה של השביעית בהשמטת כספים מופקעת מידם, ודמי למי שאינו לובש טלית החייבת בציצית, ומתוך כך פוטר עצמו מהמצוה, שע"ז מענישים בעידן ריתחא, מפני שראוי להדר בקיום מצוות. אלא מפני שראה הלל שדבר זה מביא לתקלה ועבירה, לימד את הכל להפקיע חיוב של השמטת הכספים ע"י פרוזבול, וכן הביא הראי"ה קוק (שבת הארץ).

התומים (סק"כ) שאל ע"ד הראב"ד, שלכאורה דבריו אינם מובנים, שמאחר שהשמיטה בזה"ז מדרבנן, מה יבקש הלל לעשות פרוזבול בימות המשיח, שיהיו כל יושביה עליה. הלכתא למשיחא? ואולי ס"ל לראב"ד כרמב"ן ששביעית בזה"ז מהתורה. אך בחזון עובדיה (עמוד מו) תמה עליו, הרי מפורש שלדעת הראב"ד שביעית בזה"ז ממידת חסידות בלבד!

הלכה יז':

"אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם, אבל שאר בתי דינין אין כותבין"

דייני הפרוזבול

שנינו בגיטין (לו:)

"אמר שמואל לא כתבינן פרוזבול אלא אי בבי דינא דסורא אי בבי דינא דנהרדעא, ואי סלקא דעתך לדרי עלמא נמי תקין בשאר בי דינא נמי לכתבו דלמא כי תקין הלל לדרי עלמא כגון בי דינא ידיה וקרב אמי ורב אסי דאלימי לאפקועי ממונא אבל לכולי עלמא לא"

ר"ת (ספר הישר סימן קלח) סובר שכתובת הפרוזבול היא דווקא בבית דינו של גדול הדור, וזוהי כוונת הגמ' שאין כותבים פרוזבול אלא בבי דינא דסורא או דנהרדעא. וכ"כ התוספות (לו: ד"ה דאלימי) בשם ר"ת דלא בעינן אלא ב"ד חשוב שבדור, ואשכחן נמי (לקמן לו:). שהיו מקילין רבנן דבי רב אשי דמסרי מיליהו אהדדי.

הרמב"ם כתב שאין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם, אבל שאר בתי דינין אין כותבין. **הב"י** ביאר שגם לדעת הרמב"ם כל בית דין חשוב בדורו כותבין, ומה שכתב בבית דינו של רב אמי ורב אסי היינו שהם גדולים בדורם כרב אמי ורב אסי בדורם דכל בית דין חשוב בדורו ראוי להפקיע ממון, דיפתח בדורו כשמואל בדורו (ר"ה כה:). **הר"י קורקוס** סובר שלא דווקא בית דינא דרבי אמי ורבי אסי, אלא כל שהוא גדול וחשוב בדור לדיין כותב פרוזבול, עוד כתב "שאם הוא דיין מקובל על כל העיר כב"ד של רבי אמי ור' אסי והלוה מבני העיר יכול לכתוב פרוזבול, שכיון שלוה זה קבלו עליו לדיין חשוב כרבי אמי ורבי אסי הרי הוא כב"ד חשוב ויכול להפקיע ממונו".

בספר התרומות (שער מה סעיף טז) כתב דלא בעינן דוקא ב"ד דר"א ור"א, אלא שיהיו ב"ד של חכמים גדולים ביותר ושהמחוהו רבים עליהם באותה העיר. ומדברי השו"ע שפסק כמותו משמע, שכיון שהמחוס רבים ויכולים להפקיע ממון הרי הם ב"ד חשוב.

אולם הרמב"ן (לו: **והרא"ש** (גיטין ד, יג) חלקו על הרמב"ם, ולדעתם כל ב"ד של שלושה כשר לפרוזבול, מקור לימודם מכך שמוכח בגמ' שהקלו בהך ב"ד דפרוזבול, ולא הצריכו דוקא ב"ד חשוב, ולמדו כן מכך שלפי ר"נ די בשני דיינים וא"צ שלושה, וכן ממה שנאמן המלוה לומר פרוזבול היה לי ואבד, דלא שביק איניש היתרא ואכל איסורא, ואם בעינן דוקא ב"ד חשוב כ"כ, מי יימר דמזדקנו ליה ב"ד.

נמצא לסיכום שיש ד' שיטות איזה ב"ד צריך בשביל הפרוזבול: א. ר"ת: גדול הדור. ב. רמב"ם: ב"ד החשוב שבעיר. ג. בעל התרומות: ב"ד שהרבים קבלו עליהם. ד. רא"ש ורמב"ן: כל ב"ד, וי"א אף ג' רועי בקר.

כתב **השו"ע** (סעיף יח) כדברי בעל התרומות: פרוזבול, אינו משמט. ואינו נכתב אלא בבית דין חשוב, דהיינו שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול, ויודעים ענין שמטיטה, והמחוס רבים עליהם באותה העיר. אך **הרמ"א** כתב: וי"א דכותבין פרוזבול בכל בית דין (טור וב"י בשם הפוסקים), ונראה לי דיש להקל בזמן הזה.

הגר"א הקביל בין מחלוקת השו"ע והרמ"א כאן לבין מחלוקתם לקמן (סעיף כ) האם דווקא ת"ח שמסרו הלוואתם זל"ז צריכים לכתוב פרוזבול, או שכל אדם יכול לומר כך.

הש"ך הביא את שיטת **המבי"ט** (ב, כא), ושם הביא שהרבה ראשונים נקטו דבעינן ב"ד חשוב, וכתב שכך נוהגים במדינתו. ובשנה אחת ביטלו כמה פרוזבולים שלא נעשו בב"ד החשוב של העיר, וכתבו אחרים תחתיהם בב"ד החשוב.

הפת"ש (סק"ג) הביא שהב"ח כתב שראוי לנהוג כרמב"ם ולמסור פרוזבול בפני שלושה ת"ח. בחזון **עובדיה** (עמוד מז) כתב כדברי השו"ע, שאין כותבים פרוזבול אלא בב"ד חשוב, שהם שלושה הבקיאים בדין ויודעים ענין השמטיטה ופרוזבול והמחוס רבים עליהם באותה העיר.

הגר"מ אליהו (כג, ב) כתב שלדעת השו"ע צריך לכתוב את הפרוזבול ע"י ב"ד חשוב הבקיאים בדין ובענין השמטיטה, שהרבים המחוס אותם עליהם, ולכך נראה שעדיף בתי דין מטעם הרבנות שנבחרו ע"י נבחר ציבור והמדינה מכירה בם, כך שסמכותם גדולה יותר מבתי דין פרטיים השייכים למגזר מסויים, אבל לדעת הרמ"א סגי בכל ב"ד.

הלכה יח:

"זהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינין או העדים חותמין מלמטה"

גופו של פרוזבול ❧

שנינו במשנה שביעית (י, ד):

"זהו גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצה והדיינים חותמין למטה או העדים"

הר"ן (גיטין יח: ד"ה פיסקא) ביאר שהלשון 'מוסרני' היינו שמוסר את כל החובות שיש לו אצל שאר האנשים, וכ"כ בחידושים המיוחסים ל**ריטב"א**. והגדר בזה שמוסר לבי"ד את תביעת החוב שלו כלפי האחרים, ומעתה כל החובות מסורים לבי"ד לגבותם.

ביאור אחר מובא ברמב"ם (פיה"מ) דמוסרני לכם היינו מעיד אני בכם, ופירושו שאינו מוסר להם כלל את החובות, אלא שתקנת הלל היא שכאשר מוסר לבי"ד הודעה זו, אין החובות נשמטים. והחילוק בין אנשים רגילים לת"ח (המובא לקמן הלכה כז), הוא, שבת"ח א"צ שבי"ד יכתבו את המסירה, מכיון שיודעים שדי בדברים בלבד, אך אצל שאר האנשים צריך בדווקא שהבי"ד יכתבו.

כתב השו"ע (סעיף יט): זה גופו של פרוזבול: מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינים או העדים חותמים מלמטה. (וה"ה שיוכל למסור בבית דין חובותיו שבעל פה) (ר"ן פרק השולח).

כתב הסמ"ע (ס"ק לט) אינו ר"ל מוסר השטרות, דבפרוזבול אין צריך למסור השט"ח, אלא ר"ל מוסרני דברים הללו לכם הב"ד. ולפ"ז לא ה"ל לרמ"א להסיק ולכתוב, וה"ה שיכול למסור חובותיו שבעל פה. דמהיכי תיתי לחלק כיון דלא כתב המחבר דבשט"ח איירי?

החתם סופר (סימן פו) כתב שני ביאורים בגדר היתר פרוזבול: א. ע"י מסירת הדברים לבי"ד חשוב החוב כגבוי, ואין הכתיבה אלא לראיה על הדברים. ב. ע"י המסירת חובות לבי"ד נעשים הם התובעים ונוגשים ולא הוא, ולכן מותר לגבות את החובות, דהוי כשליח ב"ד.

עיקר הפרוזבול, האמירה או הכתיבה: בשו"ת חתם סופר (חו"מ סימן קיג. הובא בפת"ש ג) כתב שלפי דברי הרמב"ם (הלכה כז) משמע שבשאר בני אדם בעינן דוקא כתיבה ולא די באמירה, ומשמע שעצם הכתיבה היא המפקיעה את השמיטה. ובמקום אחר (ליקוטי תשובות סימן פו) כתב שהדבר תלוי בגדר היתר פרוזבול, שבירושלמי מבואר שטעם הפרוזבול הוא משום שמשעת מסירת הדברים הו"ל כגבוי, והכתיבה אינה אלא לראיה בעלמא שכבר גבו ב"ד את חובותיו, ולכן מהני לת"ח אמירה בעלמא, אך לדעת רש"י אין הטעם משום דהוי כגבוי אלא שהבי"ד הם הנוגשים את החוב, ולפ"ז אפשר לומר שהפרוזבול עושה את עצם הפקעת השמיטה ואינו שטר ראייה בעלמא. אך כתב החת"ס שלא קי"ל הכי, ולכן לא מהני מסירת דברים דתלמיד חכם.

פרוזבול בלילה: האור שמח (ט, יח) הסתפק, האם פרוזבול כשר בלילה, או דכשם שאין דנים בלילה, כך אין מוסרים פרוזבול. ובהגהות מהריק"ש נקט שהפרוזבול כשר בלילה. וכ"כ בחזון עובדיה (עמוד נז, סא). וכ"ד הגר"מ אליהו (כג, ו).

מספר הדיינים

שנינו בגיטין (לב):

"איתמר: בפני כמה הוא מבטלו? רב נחמן אמר: בפני ב', רב ששת אמר: בפני ג'. רב ששת

אמר: בפני ג', ב"ד קתני; ורב נחמן אמר: בפני ב', לבי תרי נמי ב"ד קרי להו. אמר רב נחמן:

מנא אמינא לה? דתנן: מוסרני לפניכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני. ורב ששת? אטו תנא כי רוכלא ליחשיב וליזיל?"

כתב הב"י דלכאורה משמע דבתרי סגי דהלכה כרב נחמן בדיני. וכ"ד הרמב"ן (שם), רשב"א, ריטב"א ועוד. וטעם הדבר, שהמקור לג' דיינים הוא משום שכתוב בפסוק 'אשר ירשיעון אלוהים', ומיעוט רבים שנים, ואין ב"ד שקול ולכן מוסיפים דין שלישי. אך רק בדבר שצריך משא ומתן יש צורך בדין השלישי שיכריע, אך בפרוזבול אין מקום לשיקול דעת, ולכן גם ב"ד של שנים כשר בו.

אבל כתב דמלשון בעל התרומות נראה דשלשה בעינן, וכ"ד השאלתות, וכן נראה מדברי הטור שכתב 'פלוני ופלוני ופלוני', ואפשר דטעמא משום דמשמע להו דדיני שמיטה איסורא נינהו והלכה כרב ששת דמסתבר טעמיה דסתם דיינים תלתא נינהו.

כתב הב"י שדברי הרמב"ם סתומים שכתב מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים כלשון המשנה ולא פירש יותר. ומהר"י קורקוס כתב בדעת הרמב"ם שהיה נראה להצריך שלושה, שהרי כתב שיש צורך בב"ד חשוב, אך כתב שגם הר"ן כתב שלדעת הרמב"ם סגי בשנים.

כתב השו"ע (סעיף יח): ... דהיינו שלשה בקיאים בדין. וכ"כ הב"ח (אות כב), סמ"ע (ס"ק לח), שו"ע הרב (סעיף לה), פאת השולחן (סימן כט ס"ק עא) ועוד.

הכנסת הגדולה (הגב"י אות מא) תמה על פסק הב"י, דכיון שהלכה כר"נ בדיני לא פסק כאן כר"ש, ואי משום שסובר דדיני שמיטה איסורי נינהו, הרי בביטול הגט גופא פסק הרמב"ם (גירושין י, טז) והשו"ע (אה"ע סימן קמא) כר"נ דסגי בשנים, ואיך יתכן לפסוק בדיני שמיטת כספים כר"ש דבעי שלושה!?

כתיבת הפרוזבול בלשון עדות

כתוב בספר התרומות (שם סי' יז) בשם הר"י אלברצלוני (ספר השטרות השטר המ"ח) "ענין שטר פרוזבול כך הוא הולך המלוה אצל שלשה עדים ויש אומרים אפילו לשנים, ואומר הוו עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי שלשה דיינים דאינון פלוני ופלוני (דיינים) [ופלוני הדיינים] שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו אותם עדים באותו פרוזבול שהם ראו כי בפניהם מסרו בפני הדיינים, ואף על פי שאין הדיינים חותמין בו. מיהו אי חתימי דייני טפי מעלי, ואין צריך שם עדים כלל. וזהו ששנינו הדיינים חותמין למטה או העדים".

כתב השו"ע (סעיף כא): יש מי שכתב ענין שטר פרוזבול כך הוא: הולך המלוה אצל שלשה עדים (בה"ת בשער מ"ה בשם י"א), ויש אומרים אפילו לשנים, ואומר: הוו עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי שלשה דיינים דאינון פלוני ופלוני ופלוני שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו בו אותם עדים. ואי חתמו ביה דייני, טפי מעלי, ואין צריך שם עדים.

כתב בחזון עובדיה (עמוד מט) שהמלוה העושה פרוזבול כתקנת חכמים, אינו צריך להופיע בעצמו בפני בית הדין, אלא די שיכתוב הפרוזבול בפני שני עדים בנוסח זה, "אני מוסר כל שטרותי וכל חוב שיש לי, לבית הדין פלוני ופלוני, שאהיה רשאי לגבותם כל זמן שארצה". ויכול לרשום שמות דיינים חשובים אפילו של מדינה אחרת, ואע"פ שאינם יודעים כלל מזה. והביא בהע' בשם ספר ארץ חיים (חו"מ סימן סז) שנוהגים בעיה"ק ירושלים לסדר הפרוזבול בפני שני עדים ואפילו שלא בפני בי"ד. וכ"כ הרה"ג אליהו חזן מתלמידי הזבח צדק, בספר ידי אליהו (ח"ב דף פה:), וכתב הגרע"י שהטעם שהקלו בזה, כדי שלא יצטרכו לבוא בהמוניהם לבית הדין, ולומר את דבריהם אלו בפני הדיינים, בפרט שרוב העולם מתעכבים עד ערב ר"ה בכתיבת הפרוזבול כדי שיכלול את כל חובותיהם. גם בשו"ת ציץ אליעזר (יב, פה) כתב שזהו הטעם של גאוני ירושלים שנהגו לכתוב הפרוזבול ע"י חתימת העדים.

עוד כתב בחזון עובדיה (עמוד ס. עפ"ד ביביע אומר ח"ג חו"מ סימן ו) הנוסח שנהגו בו פעה"ק ירושלים ת"ו מלפני מאות שנים, כך הוא: "בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני ואמר לנו: היו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי לבית דין הצדק אשר פה עיר הקודש ירושלים ת"ו, הלא הם: הרב פלוני, והרב פלוני, והרב פלוני, ואגבנו כל זמן שארצה". וחתומים עליו שני העדים. ונכון לעשות כן אע"פ שאין הדיינים הללו יודעים כלל ממסירת החוב הזה. וכעין נוסח זה הביא גם הגר"מ אליהו (כג, כ).

הלכה יט':

"אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין קרקע ללוה מוכר לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו אפילו קלח של כרוב, השאלו מקום לתנור או לכירה כותבין עליו פרוזבול, היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול"

אין כותבים פרוזבול אלא על הקרקע

שנינו במשנה שביעית (י, ד):

"אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין לו - מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא. היתה לו שדה ממושכנת בעיר - כותבין עליה פרוזבול. רבי חוצפית אומר: כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין"

מדוע אין כותבים פרוזבול רק כאשר יש לו קרקע? רש"י (גיטין לז.) ביאר, שלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע, דהוי מילתא דשכיחא, דבמילתא דלא שכיחא לא עבדי רבנן תקנתא (עירובין סג.; כתובות נו:). ואדם לא רגיל להלוות ללוה שאין לו קרקע, שעיקר סמיכתו של המלוה היא על הקרקע, שא"א להבריחה.

טעם נוסף כתב הר"ש (י, ד) שכותבים פרוזבול רק על הקרקע, משום שאז החוב חשוב כגבוי ביד בית הדין, ולא קרינן ביה 'לא יגוש'. ודחה את פירושו של רש"י, שהרי אפשר לכתוב גם על עציץ נקוב שאפשר לכלותו, אלא כך הוא הדין, שקרקע חשיבא טפי כגבוי.

וכתב הר"ן (על הרי"ף גיטין כ: ד"ה ומסתברא) שיש ב' נ"מ בין רש"י לר"ש: א. אם זיכה קרקע ללוה בזמן כתיבת הפרוזבול שלא מידיעתו, וכאשר נודע הדבר ללוה צווח ומיחה שאינו רוצה בזיכוי זה, שלפי רש"י מסתבר שהפרוזבול כשר, הואיל ובזמן כתיבתו היתה בחזקתו קרקע. ולכן הלואה זו שכיחה. אך לפי הר"ש אין כאן פרוזבול, שסו"ס החוב אינו כגבוי. ב. אם בזמן כתיבת הפרוזבול היתה ללוה קרקע, ואח"כ מכרה קודם שנת השמיטה, לפי רש"י חל הפרוזבול, דסו"ס בזמן ההלואה היתה לו קרקע, והיתה זו הלואה שכיחה. אך לפי הר"ש בעינן שתהא לו קרקע בזמן השמיטה, שיהא החוב כגבוי. הר"ן לא הכריע בדינים אלו, והריטב"א כתב בשם רבו דמסתבר שיש להכשיר את הפרוזבול הזה.

מדוע אפשר לכתוב פרוזבול אפילו על קרקע כל שהוא? **התוספות** (גיטין לו. ד"ה אלא) הביאו בשם **רבינו שמואל** משום דקרקע כל שהו שוה כל החוב, דאין אונאה לקרקעות (ב"מ נו.). כלומר דסבירא ליה כהרי"ף (שם לב.) והרמב"ם (מכירה פ"ג ה"ח) דביטול מקח נמי אין להם.

ובגיטין (לו.) שנינו:

"אין כותבין פרוסבול אלא על הקרקע, אם אין לו - מזכהו בתוך שדהו כל שהו. וכמה כל שהו? אמר רב חייא בר אשי אמר רב: אפילו קלח של כרוב... רב אשי מקני ליה גידמא דדיקלא וכתב עליה פרוסבול... ת"ר: אין לו קרקע, ולערב יש לו קרקע, כותבין עליו פרוסבול; לו ולערב אין להן קרקע, ולחייב לו יש לו קרקע - כותבין עליו פרוסבול. מדרבי נתן; דתניא, רבי נתן אומר: מנין לנושה בחברו מנה וחברו בחברו, מנין שמוציאין מזה ונותנין לזה? ת"ל: ונתן לאשר אשם לו"

ומה הגדר של 'כל שהוא'? **הרשב"א** (ד"ה נקוב) כתב אפילו ראוי לנעוץ בו מחט (כדמשמע בקדושין כו. וב"ב כז.).

ופירש"י ולחייב לו - לאדם אחר שחייב ללוה זה מנה. מדרבי נתן - הוי קרקע לוי החייב לשמעון משועבד לפרוזבולו של ראובן המלוה את שמעון.

כתב **הרשב"א** (ד"ה לו) נ"ל דחייב למלוה או לערב קאמר. והטור מפרש דחייב לו למלוה נמי קאמר כלומר היכא דיש למי שחייב למלוה דהוי כאילו יש למלוה ויכול לזכות ללוה.

כתב **השו"ע** (סעיף כב): אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, ואפילו קרקע כל שהוא סגי, ואפילו אין לו אלא עציץ נקוב מונח על גבי יתירות באויר, אף על פי שאין מקום היתירות שלו, סגי; אפילו אין ללוה כלל, ויש לחייב לו או לערב, או למי שחייב לו, כותבין. ואפילו אין לזה ולא לזה,

ויש למלוה או למי שחייב לו, מזכהו אפילו על ידי אחר, ואפילו שלא בפניו. והרמ"א כתב: מיהו אם הלוח לפנינו וצווח: איני רוצה לזכות בקרקע של אחרים, אין מזכין לו לאדם בעל כרחו (ר"ן פ' השולח. אך רבנו קרשקש גיטין לו. ד"ה רב אשי בשם רבו הביא שכיון שהקלו בפרוזבול אפילו צווח כששמע אין זה מועיל לו כיון שעשו תקנה שלא תנעול דלת).

הטוש"ע כתבו שכותבים גם אם יש ללוה עציץ נקוב המונח ע"ג יתידות. הרמב"ם לא הביא דין זה, והמעשה רוקח תמה על כך. **המנחת חינוך** (מצוה לב, מלאכת קוצר). **אגלי טל** (מלאכת קוצר סק"ו אות ה) ועוד כתבו שהרמב"ם פוסק שעציץ נקוב המונח ע"ג יתידות דינו כתלוש, וכתבו שהרמב"ם פסק כן גם לעיל בסוגיא שרק בספינה גוששת דין העפר כמחובר לקרקע. וכ"כ בשבת הארץ.

בעל **התרומות** (מה, יז) כתב עפ"ד הירושלמי (שביעית י, ג) שלכתחילה צריך שיהיה קרקע ללוה ולמלוה. והמלוה צריך שימסור שטרותיו ע"י קנין אגב קרקע לבית דין, וכותבים מסירה זו בתוך נוסח הפרוזבול. וכתבו **המבי"ט** (סימן שא), **כנסת הגדולה** (הגב"י אות מז), **דרישה** (אות כד) ועוד, שאין לסמוך בזה על קנין קרקע שיש לכל אדם לקבורה או חלקו של כל אחד מישראל בא"י כמו שנוהגים לסמוך על זה בשטרי הודאה, שכאן צריך שיהיה לו קרקע בהקנאה ברורה. **אמנם החתם סופר** (חו"מ סימן ג) סובר שבזמן הזה אין להחמיר בדיני פרוזבול על הקרקע, מכיון שעיקר הגביה כיום היא ממטלטלין ולא מקרקעות.

כתב **בחזון עובדיה** (עמוד סג-סה) שאין להקפיד לכתוב את הנוסח שקבלנו ממנו קנין לזכות קרקע ללוה, ומה שנהגו להחמיר לכתוב כן, הוא רק לרווחא דמילתא. והביא בשם **החכמת אדם** (שערי צדק, פכ"א ס"ח) שכתב "בנוסח שטר פרוזבול לא כתבתי 'והקנתי לו ארבע אמות קרקע', כי מסתמא כל אדם יש לו קרקע בשכירות".

ס השאילו מקום לתנור או כירים

שנינו בגיטין (לו).

"אמר רב יהודה: אפי' השאילו מקום לתנור ולכירים - כותבין עליו פרוסבול. איני? והתני הלל: אין כותבין פרוסבול אלא על עציץ נקוב בלבד; נקוב אין, שאינו נקוב לא, אמאי? והא איכא מקומו! לא צריכא דמנח אסיכי"

פירש"י: לתנור - להניח בו תנור או כירים המטלטלים. וכתב **הב"י** דמשמע דכיון דעל קרקע מושאל כותבין הוא הדין נמי שכותבין על קרקע שהוא מושכר בידו, אך לא מצא אחד מהפוסקים שדבר בזה, עד שזימן ה' לידי ומצאתי **בעיטור** (מאמר ג' טו ע"ג) שדקדק מדתנן (פאה פ"ג מ"ו) רבי עקיבא אומר קרקע כל שהו חייבת בפאה וכו' ולכתוב עליה פרוזבול ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות, שמע מינה דפרוזבול ואגב חד דינא אית להו, וכי היכי דאמרינן בפרוזבול מזכה לו בתוך שדהו ואמרינן נמי השאיל לו מקום לתנור וכירים כותב עליו פרוזבול הכי נמי לענין אגב

בשאלה או בשכירות סגי והוא דאחזיק. וכ"כ בעל התרומות (שער מ"ג ח"א סי' יב), הרי שהשוה אגב ופרוזבול וכתב דבאגב בשכירות סגיא ואם כן הוא הדין לפרוזבול תנן.

הקשו הראשונים, גם אם העציץ מונח ע"ג יתידות, אכתי מקום היתידות מושאל לו! ונאמרו בזה שני תירוצים:

א. הרמב"ן והרשב"א תרצו שמדובר שהיתידות שייכות לבעל הקרקע, ונמצא שלא הושאלה קרקע לבעל העציץ אלא הושאלו לו יתידות נעוצות בקרקע, ואין דינן כקרקע.

ב. עוד תירצו הרמב"ן, הר"ן והריטב"א שמקום היתידות אינו מקום חשוב, ואין די במקום כזה כדי לכתוב עליו פרוזבול. הקשה הרשב"א, הרי בגמ' העמידו שאפילו קרקע שראויה רק לנעיצת מחט קונים אגביה מטלטלין וכותבים עליה פרוזבול. ומכך למד הרשב"א שאפילו בשיעור מועט ביותר כתבין פרוזבול, ונמצא שנחלקו הראשונים אם בעינן קצת שיעור כקלח של כרוב, או דאף בכל שהוא ממש.

כתב השו"ע (סעיף כג): השאלו מקום לתנור או לכירים, כותבים עליו פרוזבול (כ"כ בעיטור מאמר ג'). והוא הדין אם השכירו לו. כדברי השו"ע שלא דוקא השאלו, אלא ה"ה אם השכיר לו מקום כותבים עליו פרוזבול, כתבו ג"כ הסמ"ע (ס"ק מה), אור"ם (ס"ק מו) ועוד.

היתה לו שדה ממושכנת

שנינו במשנה שביעית (י, ו): "היתה לו שדה ממושכנת בעיר כותבין עליה פרוזבול".

ופירש הרמב"ם דאפילו היא ממושכנת במשכנתא דסורא דכתבי במישלם שניא אילין תיפוק ארעא דא בלא כסף, ואין לו בה רשות עד שישלם הזמן אפילו הכי כותבין עליה. והיינו שקבעו ביניהם מספר שנים שהמלוה יאכל פירות השדה ואח"כ תחזור השדה ללוה בלי כסף, והיינו שאין ללוה זכות בשדה עד סוף השנים האלו, ואפ"ה חשבינן ליה כיש לו קרקע. והריב"מ"ץ, ר"ש ועוד ביארו שגם אם השדה ממושכנת ביד הלווה יכולים לכתוב עליה פרוזבול.

כתב השו"ע (סעיף כד): היתה לו שדה ממושכנת, כותבין עליה פרוזבול.

הלכה כ':

"כותבין לאיש על נכסיו אשתו וליתומים על נכסיו אפטרופוס, אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע כותבין עליה פרוזבול, היה לו חוב על חברו ויש לחבירו קרקע הואיל והוא תחת שיעבודו כותב עליו פרוזבול"

✎ כותבים לאיש על נכסי אשתו

שנינו במשנה שביעית (י, ו)

"רבי חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופין"

המשנה משמיעה לנו שאם האיש לזה מעות ואין לו קרקע משלו ורק אשתו הכניסה לו נכסים, המלוה יכול לכתוב פרוזבול על סמך אותם נכסים.

מדוע מועיל לכתוב על סמך נכסי האשה? א. הר"ש ביאר שמדובר על נכסי מילוג שהבעל אוכל פירות, ונמצא שיש לו זכות גמורה בקרקע. ב. התוס' יו"ט כתב דמשמע שאף כאשר אינו אוכל פירות, מ"מ יש לו שייכות בנכסי אשתו. והביא ראה מדברי הירושלמי לגבי אפטרופוס בנכסי יתומים שיכול לכתוב על סמך נכסיהם אע"פ שאין לו שום שייכות בהם.

ובאשר לכתיבת פרוזבול לאשה על נכסי בעלה, מובא בירושלמי שכשם שכותבים ליתומים שלוו מעות על נכסי אפטרופוס, כך כותבים לאשה שלוותה מעות על נכסי בעלה. והביא הרא"ש (גיטין ב, טו) הלכה זו.

הר"ש סיריליאן ביאר שאישה שלוותה מעות יכולה לכתוב על נכסי בעלה משום שהבעל חייב במזונותיה, ולכן אנו דנים שכביכול יש לה שייכות בקרקע שלו.

כתב השו"ע (סעיף כה): כותבים לאיש על נכסי אשתו, ולאשה על נכסי בעלה, וליתומים על נכסי אפטרופוס.

הלכה כא':

"אחד שלווה מחמשה צריכים פרוזבול לכל אחד וא', וחמשה שלוו מאחד דיו פרוזבול אחד לכולן"

✎ אחד שלווה מחמשה, וחמשה שלוו מאחד

שנינו במשנה שביעית (י, ה):

"אחד לזה מחמשה כותב פרוזבול לכל אחד ואחד, חמשה לוין מאחד אינו כותב אלא פרוזבול אחד לכולם"

ובתוספתא שביעית (ח, י) מובא:

"חמשה שלוו בשטר אחד כל מי שיש לו קרקע כותבין עליו פרוזבול וכל מי שאין לו קרקע אין כותבין עליו פרוזבול רבן שמעון בן גמליאל או' אפי' אחד שיש לו קרקע כותבין עליו פרוזבול"

הרא"ש (שם סימן יח) הביא התוספתא להלכה, וכתב דנראה דהלכה כר"ש בן גמליאל דקיימא לן (ירושלמי שבועות פ"ה ה"א) חמשה שלוח כאחד נעשו ערבאין ואחראין זה לזה.

כתב **השו"ע** (סעיפים כו-כוז): חמשה שלוח מאחד, די לו בפרוזבול אחד. ואם לוו בשטר אחד, אפילו אין לו קרקע אלא לאחד מהם, כותבים פרוזבול על כולם. חמשה שהלוו לאחד, כל אחד צריך פרוזבול.

הסמ"ע (ס"ק מט) ביאר שיש ב' אופנים בזה: א. אם לוו בחמישה שטרות נפרדים, צריך שלכל אחד תהיה קרקע כדי שיוכלו לכתוב עליה פרוזבול, אך יכול המלוה לזכות ע"י אחר את הזכות שיש לו בקרקע של הלוח הנ"ל לשאר הלוחים. ב. אם כולם לוו בשטר אחד, די בזה שיש לאחר מהם קרקע וא"צ לזכות לכל אחד ואחד מהם קרקע, כיון דקי"ל חמישה שלוח בשטר אחד כולם ערבים זה לזה, ואותו לוח שיש לו קרקע גם הוא ערב לכולם, והרי זה ציור שללוח אין קרקע ולערב יש קרקע.

בחזון עובדיה (עמוד מד) כתב לגבי מנהלי בנקים, שחייבים לעשות פרוזבול כדת, בכדי שיוכלו לגבות החובות שחייבים להם גם לאחר סיום שנת השמיטה. ובהסתמך ע"ד השו"ע כאן די לעשות פרוזבול אחד. וה"ה בניד"ד שהמנהל הכללי של הבנק שהוא המוציא והמביא בכל ענייני הבנק, די שיעשה פרוזבול אחד לבנק.

הגר"מ אליהו (כג, יג) כתב שמעיקר הדין - א"צ לפרט שמות הלוחים. אבל שמא יבוא אחד הלוחים ויאמר שכוונת המלוה בפרוזבול היתה על לוחים אחרים ולא עליו, ואף שמצד הדין אין אנו מאמינים ללוח אלא למלוה, העצה היעוצה למלוה אם רוצה להחמיר על עצמו - לכתוב שמות הלוחים מאחורי שטר הפרוזבול.

הלכות כב' - כג':

"כתב הפרוזבול תחלה ואח"כ הלוח אינו מועיל, אלא משמיט עד שיכתוב הפרוזבול אחר שהלוח, נמצאת אומר שכל מלוה הקודמת לפרוזבול אינה נשמטת בפרוזבול זה, ואם הפרוזבול קודם למלוה נשמטת בפרוזבול זה"

"לפיכך פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול, כיצד כתבו בניסן והקדים זמנו מאדר כשר, שהרי הורע כחו שאינו משמיט אלא עד אדר, אבל אם איחר זמנו וכתבו מאייר פסול שהרי מייפה כחו שאינו משמיט עד אייר שלא כדין, שאין דינו שלא ישמיט אלא עד ניסן בשעת מסירת הדברים לבית דין"

פרוזבול המוקדם

שנינו במשנה שביעית (י, ה):

"פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרים כשרים"

הנה הרמב"ם (בפיה"מ מהדו"ק) פירש דינים אלו ע"פ דעת רב חפץ גאון, ואח"כ כאשר כתב את ספר משנה תורה עיין שוב בדבר, וראה שהפירוש היותר נכון הוא שיטה הפוכה, וכדלהלן:

א. הרמב"ם בהלכה, וכן הר"ש, רא"ש ועוד פירשו שפרוזבול מועיל רק לחובות שקדמו לו, דמוסר אותם לבית הדין, ואינו מועיל לחובות שהלוה אחרי כתיבת הפרוזבול. לשיטה זו המשנה מתבארת שפרוזבול מוקדם כשר, היינו שנכתב בפרוזבול זמן קודם ליום מסירתו בבי"ד, והפרוזבול כשר משום שהקדמת הזמן מגרעת את כוחו של המלוה, שיוכל לגבות רק את החובות שקדמו לזמן ההוא, משא"כ פרוזבול המאוחר שפסול הוא משום שיגבה בו חובות שלא כדין, שמן הדין אין לו לגבות אלא חובות שקדמו למסירת הפרוזבול בבי"ד, וע"י שאיחרו את הזמן יגבה בו חובות נוספים.

ב. שיטת רב חפץ גאון (וכ"כ הרמב"ם במהדו"ק) שאין הפרוזבול מועיל אלא לחובות שיעשו אחר מסירת הפרוזבול, דחובות אלו מתחילתן לא היו עומדים להיות נשמטים, הואיל וקדם להם הפרוזבול, משא"כ חובות שקדמו לפרוזבול, ומתחילתן היו עומדים להיות נשמטים בזמן השמיטה, אין הפרוזבול מועיל להפקיע מהן את דין השמיטה.

כתב השו"ע (סעיף לב): פרוזבול המוקדם, כשר; והמאוחר, פסול.

נחלקו המפרשים האם פרוזבול המאוחר פסול לגמרי גם לחובות שקדמו לכתיבתו, או שרק החובות המאוחרים אינו מועיל להם, אך לחובות המוקדמים לכתיבתו, מועיל. מדברי הרמב"ם משמע שפסול לגמרי, וכ"כ הטור, תומים (ס"ק כז) ועוד. מנגד, מהירושלמי (י, ג) עולה שמועיל הפרוזבול על החובות שקדמו לזמן מסירתו. ולא בגלל עצם הפרוזבול שהוא נפסל לגמרי, אלא משום מסירת הדברים בע"פ שנמסרו לפני בית הדין, שי"א שגם בזה בלבד מהני שלא ישמיט. וכ"כ הריבמ"ץ (י, ה).

כתב בחזון עובדיה (עמוד עז) שאם עשה פרוזבול בחודש אלול ואח"כ הלוה עוד הלוואות בסתם, ולא קבע זמן לפירעון, אינו צריך פרוזבול אחר. דסתם הלוואה שלושים יום, והו"ל כקבע לו זמן לאחר השביעית, וממילא אין שביעית משמטתו. ולכן צריך לעשות את הפרוזבול דווקא בערב ר"ה.

שליח לכתיבת פרוזבול

כתב בשו"ת כתב סופר (חו"מ סימן קיג. הובא בפת"ש סק"ג) שאם המלוה שלח מכתב לבית הדין ובו ביקש לסדר לו פרוזבול צריך לכתוב את הפרוזבול לפי הזמן של כתיבת המכתב, ולא לפי הזמן

של כתיבת הפרוזבול בבית הדין, והטעם הוא משום שמעשה של שליחת מכתב הוא כמעשה שע"י אמר המלוה לבית הדין שהוא מוסר להם את חובותיו, וכלולים במסירה זו רק החובות שקדמו לשליחת המכתב, ואם יכתבו בפרוזבול את הזמן של כתיבת הפרוזבול, הרי זה פרוזבול מאוחר ופסול.

כתב **המהריק"ש** (הגהות השו"ע אות יט) דלדעת המהרימ"ט הסובר "מילי לא מימסרן לשליח", היינו אם אדם אמר לחבירו: יש לי חפץ פלוני אני ממנה אותך שליח להקדיש חפץ זה להקדש - אין ההקדש של השליח עושה מאומה כי הוא לא מסר לו את החפץ במתנה ואמר לו: תקדיש את זה, אלא אמר לו בדיבור "במילי", ודיבור לא נמסר לשליח (ראה שו"ת מהרי"ט חלק א' סימן קכ"ז). ועל כן לדעתו אין למנות שליח בפרוזבול אלא כל אחד ואחד יגש בעצמו. ואיש לא יכול לעשות שליח לאשתו וכן אשה לא תעשה שליח לבעלה. ולפי זה מנהלי הבנקים, עיריות, וממשלה שצריכים לעשות גם כן פרוזבול, לא יוכלו למנות שליח, אלא אם יקנו לשליח את החוב. אך כבר דן **החיד"א** (ברכ"י או"ח סי' תל"ד אות ה') בענין ביטול חמץ אם יכול למנות שליח לבטל, כי מה שהוא אומר לשליח: תבטל את החמץ, זה לכאורה "מילי". והביא את דברי מהריק"ש והמהרי"ט הנ"ל, ואמר שלא פוסקים כדבריהם, וכל מה שאמרו חז"ל ש"מילי לא מימסרן לשליח", הכוונה ששליח לא יכול לעשות שליח, ואין זה אומר שאדם בעל החפץ לא יכול למנות שליח. ולפי זה אפשר לעשות שליח בפרוזבול רק שיודיע לעדים או לדיונים שהוא שליח של פלוני. ורצוי שיכתב בפרוזבול: בא פלוני ועשה פרוזבול לעצמו וכן בשליחות פלוני, ואולם מעיקר הדין גם אם יאמר בע"פ - מספיק. וכ"כ **הגר"מ אליהו** (כג, ז) "אפשר לעשות שליח לכתיבת פרוזבול, ולכן אשה שהלוותה לחברתה כסף - תעשה את בעלה שליח לכתיבת הפרוזבול". גם **בחזון עובדיה** (עמוד סה) פסק שיכול המלוה לעשות שליח לכתוב פרוזבול על שמו, ויש לו תוקף פרוזבול כדת. ולרווחא דמילתא טוב שהמלוה יעשה את השליח בקבלת קנין. עוד כתב (עמוד עה) שאנשים הרחוקים מהמצוות, ואינם יודעים כלל ענין הפרוזבול, יכול קרוב או ידיד שלהם לעשות להם פרוזבול, אפילו שלא בידעתם, כדי שיגבו חובותיהם בהיתר, שזכין לאדם שלא לפניו.

הלכה כד':

"המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול אבד חובו, ואם אמר היה לי ואבד נאמן, שמזמן הסכנה ואילך בעל חוב גובה שלא בפרוזבול, ולא עוד אלא כשיביא בעל חוב את שטרו או כשיבוא לתבוע במלוה על פה אומרים לנתבע שלם לו, ואם טען הנתבע ואמר איה פרוזבול שלו, אומרים לתובע היה לך פרוזבול ואבד אם אמר הן נאמן, ואם הודה שלא כתב פרוזבול אבד חובו. והיתומים אינן צריכין פרוזבול"

טוען שאיבד את הפרוזבול

שנינו בגיטין (לז):

"אמר רב יהודה אמר רב נחמן: נאמן אדם לומר פרוזבול היה בידי ואבד ממני; מאי טעמא? כיון דתקינן רבנן פרוזבול, לא שביק היתירא ואכיל איסורא. כי אתו לקמיה דרב, אמר ליה: מידי פרוזבול היה לך ואבד? כגון זה פתח פ"ך לאלם הוא. תנן: וכן בעל חוב שמוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול - הרי אלו לא יפרעו! תנאי היא, דתנאי: המוציא שטר חוב - צריך שיהא עמו פרוזבול, וחכמים אומרים: אינו צריך"

ואיתא בכתובות (פט.) "רשב"ג אומר: מן הסכנה ואילך, אשה גובה כתובתה שלא בגט, ובעל חוב גובה שלא בפרוזבול". ונמצא שלפי דברי רשב"ג ישנה תקנה מיוחדת רק מפני הסכנה שגובים שלא בפרוזבול, אך לא משום הטעם שנזכר בגמ' בגיטין 'דלא שביק היתרא'.

כתב הרא"ש שהרי"ף ז"ל לא הביא גמ' זו, אך הביא 'וכן בעל חוב שהוציא שטר חוב כתבה במקומה', ומשמע דסתמא דמתניתין כרבי מאיר דהלכתא כוותיה, מיהו נהגו העולם כרב, וכן מסתברא דכיון דאמוראי עבדי עובדא כחכמים דברייתא יש לסמוך על זה. גם הר"ן (כ.) כתב כהרא"ש, וכ"ד הרמב"ם, והרשב"א בתשובה (ח"ג סימן נז). לכל הראשונים הנ"ל האומר פרוזבול היה לי ואבד, נאמן. אך לדעת הרי"ף (כפי שכתב הרא"ש) אינו נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד. וכ"כ בעל העיטור, תרומה, מאירי (גיטין לז:) ועוד.

הרמב"ם כאן הביא את הטעם של הסכנה אך לא את הטעם 'דלא שביק היתרא', אולם להלן הלכה כו הביא טעם זה. וכתב בספר **שער המשפט** (סק"ט) ליישב דהרמב"ם סובר שצריך את שני הטעמים, דאף שהיה ראוי להיות נאמן מצד דלא שביק היתרא, מ"מ יש ריעותא שהפרוזבול לא בידו, ולכן קודם הסכנה לא היה נאמן, אך מהסכנה ואילך שלא היו רגילים לשמור פרוזבולים ובטלה הריעותא, מעתה נאמן משום החזקה דלא שביק היתרא.

כתב הרא"ש (סימן כ) בשם רבנו תם שנאמן אפילו שלא בשבועה, וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"ג סימן לג), דאיפשר דאף חרם סתם אינו מחרים, דכיון שנהגו הכל להתנות על מנת שלא ישמיטנו בשביעית כודאי משוינן ליה. וכ"כ בחזון עובדיה (עמוד צב). אולם בעל התרומות (מה, כב) הביא שיש הסוברים שרק בשבועה נאמן, וכ"כ הרמ"ה (שטמ"ק כתובות פט. ד"ה מן), לבוש (סעיף לג) ועוד. התומים (ס"ק כט) כתב שאין מחלוקת בין ר"ת לרמ"ה, אלא הרמ"ה חייב בשבועה רק כשמכישו, ואילו ר"ת דן בלא מכישו.

כתב הרשב"א בתשובה (ח"ב סי' שיג) שאם יצא מבית דין ולא טען פרוזבול היה לי או תנאי היה לי, שלא ישמיטנו בשביעית וגם הבית דין לא פתחו לו בכך ופסקו הדין שמשמט, והוא שתק עם שתיקתו בשעת פסק דין, נראה כמודה, ואע"פ שחזר לבית דין וטען - אינו נאמן, שאנו אומרים

טענטא דשקרא אנגמרוה. אך בתשובה אחרת (ח"ד סי' לב) כתב שאפילו יצא מבי"ד ולא טען נראה שיכול לטעון שהרי בית דין פותחין לו ואין חוששים שמא מתוך דבריהם ילמדו לשקר, כ"ש שאיננו יודעים אם לימדוהו בחוץ לטעון טענתו. הב"י כתב ליישב שתי תשובות אלו שלא יהיו כסותרות, שיש לחלק בין יצא מבי"ד ולא טען והבי"ד לא פסקו עדיין, ובין שפסקו הבי"ד שמשמט והוא עדיין בשתיקתו, דאז ודאי שאם יצא וחזר וטען, טענתו שקר בלי ספק. הש"ך (סימן פ סק"ג. הביאו הגר"א אות נו) סובר שבכל הטענות כולם נאמן הוא לתקן דבריו הראשונים כל זמן שלא חייבוהו בי"ד ע"פ אותן הטענות.

עוד כתב הרשב"א (ח"ג סימן נז) שהיו זמנים בהם לא נהגו לכתוב פרוזבול, לפי שהיו סבורים שאין נוהגים שמיטת כספים, ובאותם זמנים אינו נאמן לומר 'פרוזבול היה לאבי', לפי שהפרוזבול לא היה נפוץ, ואם היה כותב אותו קול היה יוצא לו. ולכן באותו זמן אין פותחים לו. וכ"כ הב"י. אולם הב"ח (אות לג) כתב שגם במקומות אלו, אם התובע טוען בכל זאת שלא עשה כמנהג מקומו, ופרוזבול היה לו ואבד, נאמן בשבועה. וכתב הראי"ה קוק שנראים הדברים שבזה בודאי אם הלוה מכחישו בטענת ודאי - הוא נשבע ונפטר.

כתב השו"ע (סעיף לג): נאמן אדם לומר: פרוזבול היה לי ואבד; ולא עוד אלא שפותחין לו: שמא פרוזבול היה לך ואבד, ואם אמר: כן, נאמן. והוסיף הרמ"א: ואם לא פתחו לו הב"ד, ויצא מבי"ד וחזר ואמר: פרוזבול היה לי, אם הוא קודם פסק דין, נאמן. אבל אם הוא לאחר פסק דין, אינו נאמן (ב"י בשם הרשב"א).

האם יש צורך שהפרוזבול יהיה קיים כליל ראש השנה של מוצאי השביעית? הרב כפתור ופרח (פרק ג) כתב שהפרוזבול צריך להיות קיים שלא יקרע כל שנת השביעית, כי השביעית משמטת בסופה, ואם כתב בסוף השנה השביעית, צריך להיזהר שיתקיים רק בו ביום שהוא סוף שנת השביעית. ומשמע שהפרוזבול חייב להיות קיים כדי שיהיה לו תוקף. אולם החתם סופר (סימן פו) כתב עפ"ד התוספתא שנחלקו בה מה דין פרוזבול שנקרע, שטעם המחלוקת היא האם הפרוזבול הוא לראיה בעלמא שכבר גבו בי"ד את חובותיו, ואפילו אם נקרע קודם שתגיע סוף השנה השביעית, מ"מ מועיל. או שנאמר שהפרוזבול עושה את תוקף הקנין, ואינו כראיה בעלמא, ולפ"ז צריך שהפרוזבול יהיה קיים בסוף השנה השביעית. ומ"מ כתב בשו"ת יהודה יעלה (אסאד, ח"ב סימן קעט) שכיון שבת"ח סגי לכתחילה במילי, גם באינו ת"ח דבעינן כתיבה, מ"מ כיון שכתב מהני, אע"פ שבסוף השביעית כבר אבד. בחזון עובדיה (עמוד עט) פסק שאפילו אם אחר שנכתב הפרוזבול, נקרע או אבד קודם ליל ר"ה של מוצאי שביעית, אין חובותיו נשמטים. והסתמך על הסוברים שכתובה כדיבור דמי, ובמסירת מילי לבי"ד סגי לן.

✎ יתומים אין צריכים פרוזבול

שנינו בגיטין (לז).

"אמר רב יהודה אמר שמואל: יתומין אין צריכין פרוזבול; וכן תני רמי בר חמא: יתומין אין צריכין פרוזבול, דר"ג ובית דינו אביהן של יתומין"

ו**פרש"י** אין צריכין פרוזבול - שאין שביעית משמטת חוב של אביהן המת. ר"ג ובית דינו - כלומר נשיאי ישראל שבכל דור ודור. אביהן של יתומין הן - וממונים עליהן ועל ממונם והיו שטרותיהן כמסורים לב"ד, הא דנקט רבן גמליאל שהיה בית דינו קיים ונוהג כשנשנית משנה זו והא דרמי בר חמא ברייתא היא.

הר"ן (יט: ד"ה גרסי') כתב שהרא"ה בשם רבו **הרמב"ן** כתב שהחידוש שיתומים אינם צריכים פרוזבול היינו ממה שהללו הם, אך מה שירשו מאביהם אין צריך (כדאמרינן בספרי: 'רבי שמעון אומר כל בעל משה ידו - ולא היוורש'). **אולם רש"י** כתב שאין שביעית משמטת חוב אביהם המת, וביאר הר"ן דאפשר דסבירא ליה דההיא דספרי רבי שמעון הוא, ואיפשר דרבנן פליגי עליה. וה**ב"י** כתב שלדעת רש"י דברי הספרי נדחים, מפני המשנה בשביעית (ו, ו) 'רבי חוצפית אומר: כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופין', ומשמע ליה שאם היתומים הם לוויים כותבין על קרקע האפטרופין וכן אם הם מלוים יכולין לזכות קרקע האפטרופין ללוה ולכתוב עליו פרוזבול דכדידהו דמי, אלמא איכא גוונא דבעו יתומים לכתוב פרוזבול. אך לדעת הרמב"ן ליכא גוונא דליבעו יתומים לכתוב פרוזבול, דאי ירשו מאביהם מימעיט מדסיפרי, ואי הללו הם מימעיט מדרב יהודה אמר שמואל.

כתב **נמוקי יוסף** (ב"ק יח:): דהא דיתומים דוקא בקטנים, אבל גדולים כאינשי דעלמא נינהו וכן עניים שהם בני דעה וכיון דיכלי למיכתב פרוזבול אי לא כתבו אינהו דאפסידו אנפשייהו. גם **רבנו ירוחם** (מישרים נתיב ז), **מהרשד"ם** (חו"מ סימן סא), **פאת השולחן** (סימן כט ס"ק צג) סוברים שדוקא יתומים קטנים א"צ פרוזבול, אבל גדולים צריכים, אע"פ שהיה החוב מאביהם ובא להם בירושה. **אולם** מדברי **העיטור** (פרוזבול), **אור זרוע** (פ"ק דע"ז בסימן קכ), **כפתור ופרח** (סימן נ ד"ה ביאור) נראה שאין היתומים צריכים פרוזבול כלל, משום שהתורה מיעטה חוב של ירושה מדין שמיטה, אלא שיתומים קטנים א"צ פרוזבול אפילו בחוב שלהם שהללו הם עצמם, משום שבי"ד אביהם של יתומים.

כתב **השו"ע** (סעיף כח): יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים, אין צריכים פרוזבול.

התומים (ס"ק כה) כתב שאם היו היתומים גדולים בשעה שחלה עליהם חיוב שביעית, דהיינו במוצאי שביעית הראשון - צריכים הם פרוזבול ככל אדם. אלא שאם היו בשביעית הראשון קטנים

- נכנס ע"י זה החוב בכח ב"ד, והוי כמו שנמסר לבי"ד, ושוב א"צ פרוזבול בכל השביעיות הבאות.

✧ השמטה בקופת הצדקה

כתב הרשב"א (ב"ק לו: ד"ה הא) דמהא דאמר רב יוסף יד עניים אנן דאמר רב יהודה אמר שמואל יתומים אין צריכים פרוזבול, שמעין דדין עניים כדין היתומים, ומי שחייב מעות לקופת הצדקה אינו משמט.

כתב השו"ע (סעיף כח): מי שחייב לקופת הצדקה, אינו משמט.

כתב בחזון עובדיה (עמוד מב. ומקורו בשו"ת יחיה דעת ח"ד סימן סד) שמנהלי קופות גמילות חסדים, אינם צריכים לכתוב עליהם פרוזבול. משום שבי"ד נחשב כמופקד עליהם לגבות חובותיהם, ומ"מ נכון לממונה על קופות גמילות חסדים שיכלול גם קופות אלו בשטר פרוזבול של הלואותיו הפרטיות. ומיהו אדם פרטי שחנן אותו הקב"ה עושר, ועשה לו קופה של גמילות חסדים, ויחד אותה להלוות לנצרכים, והוא המוציא והמביא, עליו לעשות פרוזבול כשאר כל ההלוואות. ועליו תבוא ברכת טוב. גם האור לציון (ז, ח) כתב שהלוואות מקופת גמ"ח השייכת לציבור אין שביעית משמטתם, וא"צ לעשות פרוזבול, אבל אדם פרטי שיש לו קופת גמ"ח שמלווה ממנה כסף לאנשים, שביעית משמטתו, וצריך לעשות פרוזבול.

הלכה כה':

"הוציא פרוזבול וטען הנתבע ואמר מלוה זו שהוא תובע אחר פרוזבול זה היתה והתובע אומר קודם פרוזבול היתה התובע נאמן, שאילו אמר היה לי ואבד נאמן ואף ע"פ שאין אנו יודעין זמן הפרוזבול שאבד"

✧ טוען שהפרוזבול היה לאחר ההלואה

כתב מהר"י קורקוס ואחרונים נוספים, שלא מצאנו מקור מפורש לדברי הרמב"ם שהתובע נאמן לומר שהמלוה קדם לפרוזבול, אך כתב הר"י קורקוס שנראה שהסכימו גם שאר הראשונים להלכות אלו. והכסף משנה כתב שזה נלמד ממה שנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד.

כתב בעל התרומות (שער מה ס' כב) על הרמב"ם הנ"ל דקשה, הרי לא אמרינן מיגו לאפוקי ממונא! ותירץ, דשאני הכא דמסייע לתובע חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא.

כתב השו"ע (סעיף לה): הוציא פרוזבול, וטוען הנתבע ואמר: מלוה זו שהוא תובע, אחר פרוזבול זה היתה, התובע נאמן, שאלו אמר: פרוזבול היה לי ואבד, נאמן, ואף על פי שאין אנו יודעים זמן הפרוזבול שאבד.

הלכה נו':

"טען הנתבע ואמר מלוה יש לו אצלי, והתובע אומר לא כי אלא הקפת חנות היא שאינה נשמטת שהרי לא זקפתי מלוה ה"ז נאמן, שהרי אם ירצה יאמר מלוה היתה ופרוזבול היה לי ואבד, שכיון שתקנו חכמים פרוזבול חזקה היא שאין אדם מניח דבר מותר ואוכל דבר אסור"

טוען שאינה הלואה אלא הקפת חנות

כתב רבנו ירוחם (נ"ז ח"א כו ע"ד) בזמן הזה שאין אדם נאמן לומר פרוזבול היה לי, נראה דנאמן נתבע, והמוציא מחבירו עליו הראיה. אבל הרשב"א (לז: ד"ה כי אתו) כתב בשם הרמב"ן שאפילו כשהיה המנהג שאין כותבים פרוזבול, נאמן לומר שהתנה עמו ע"מ שלא תשמיטנו בשביעית הליתית, שעצם הטענה יש להאמינה, דמכיון שיש תקנה לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ובפרוזבול נאמן. וכ"כ בתשובות הרמב"ן (סימן רנו) דבכגון זה פותחין לו למלוה ואומרים לו כלום תנאי היה לו עמך שלא תשמיטנו בשביעית? דכגון זה פתח פיך לאלם הוא וכיון שכן נאמן אפילו שלא בשבועה.

כתב השו"ע (סעיף לד): וכן אם אמר המלוה: תנאי היה בינינו שלא תשמיטני שביעית, או הקפת חנות היה, או משאר דברים שאין שביעית משמטתן, נאמן, במגו דאי בעי אמר: פרוזבול היה לי ואבד.

הרדב"ז כתב שאם הוא אדם שאין יודעים בו שהוא שביק היתרא ואוכל איסורא ואינו מדקדק באיסורים כלל - אינו נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, וק"ו שאין טוענים לו בזה, עד שיברר שהיה לו פרוזבול. והוסיף הראי"ה קוק שאפילו אם הוא שביק היתרא ואכל איסורא בעניינים אחרים, שכל ישראל זהירים בהם, ולא ראינו אותו שביק היתרא ואכל איסורא בענייני שמיטת כספים, י"ל דשוב הורעה חזקתו על כלל המצוות כולם, ואינה עוד חזקה אלימתא, ועכ"פ נאמן בזה הלוח במקום שיש לו מיגו דפרעתין או טענה אחרת הפותרתו.

הלכה כז':

"תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים, ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית"

ת"ח שהלוו זה את זה

שנינו בגיטין (לו-לז).

"ת"ש, דאמר שמואל: לא כתבינן פרוסבול אלא אי בבי דינא דסורא אי בבי דינא דנהרדעא; ואי סלקא דעתך לדרי עלמא נמי תקין, בשאר בי דינא נמי לכתבו! דלמא כי תקין הלל לדרי עלמא - כגון בי דינא דידיה, וכרב אמי ורב אסי, דאלימי לאפקועי ממונא, אבל לכולי עלמא לא"

"רבנן דבי רב אשי מסרי מילייהו להדדי רבי יונתן מסר מילי לר' חייא בר אבא אמר ליה צריכנא מידי אחרינא אמר ליה לא צריכת"

מתחילת דברי הגמ' משמע שאין כותבים פרוסבול אלא בבית דין גדול כבית דינא של רב אמי ורב אסי. ומאידך בהמשך דברי הגמ' מובא שרבנן דבי רב אשי מסרי מילייהו אהדדי. נחלקו הראשונים כיצד ליישב את הסתירה לכאורה בין הגמרות:

הרי"ף לא הביא את המימרא של שמואל דבעינן דוקא בי דינא דסורא או דנהרדעא, וכתב הרא"ש (סו"ס יג) שהרי"ף נקט שרבנן דבי רב אשי ור' יונתן חולקים על מימרא זו, ופסק כמותם משום שהם בתראי, ומשמע ברא"ש שנקט כך להלכה. וגם מדברי הראב"ד עולה שהבין ששתי מימרות אלו חולקות, אך לא פירש כמי קי"ל להלכה.

מאידך, הרא"ש פירש בדברי ר"ת, שגם רבנן דבי רב אשי חשיבי מומחים, כיון שהוא היה גדול הדור וכל בית דינו היו חשובים. וכעין זה כתב הכס"מ דרבנן דבי רב אשי היו גדולי בית דינו והיו חשובים להפקיע ממון, ותלמידים שכתב היינו תלמידיו מבי"ד חשוב שבדור. אמנם הרי"ף קורקוס (לעיל הלכה יז), הגידולי תרומה ועוד אחרונים נקטו בדעת הרמב"ם, שמחלק בין מקרה שהמלוה הוא ת"ח לבין מלוה שאינו ת"ח, דבמלוה שאינו ת"ח נאמרה המימרא של שמואל דבעינן בי"ד חשוב ביותר, ובמלוה ת"ח סגי בזה שימסור דבריו לפני ת"ח אחרים, והקלו בזה חכמים בתרתי, שא"צ כתיבה ודי בדברים, וגם א"צ בי"ד חשוב.

מדברי הרמב"ם משמע שתיקון זה הוא רק לת"ח, אבל לאנשים רגילים צריכים כתיבה בדוקא. וכתב הב"י וראיתי במצרים נוהגים כהרמב"ם.

אך רש"י פירש: מסרי מילייהו - בלא כתיבת פרוסבול אלא כך אמר לחברים הרי אתם בית דין וחובי מסור לכם לגבותו כל זמן שארצה. וכן משמע גם מדברי הרא"ש ושאר ראשונים.

כתב השו"ע (סעיף כ): תלמידי חכמים שהלוו זה את זה, ומסר דבריו לתלמידים, ואמר: מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, אינו צריך לכתוב פרוסבול, מפני שהם יודעים ששמיטת

כספים בזמן הזה מדבריהם, וכדברים בלבד היא נדחת. אך הרמ"א כתב: וי"א דכל אדם נמי יוכל לומר דבריו בעל פה לפני ב"ד, ומהני, ואין צריך פרוזבול.

א"כ נחלקו השו"ע והרמ"א, השו"ע נקט כרמב"ם שזו קולא מיוחדת לת"ח, דא"צ לכתוב פרוזבול, וסגי במסירת דברים בעל פה, והרמ"א נקט כר"ף שכל אדם יכול לעשות כן.

דעת הרדב"ז שתלמידי חכמים המוסרים את דבריהם יכולים למסור אפילו לאחד, ואינם צריכים לא ב"ד של שלושה ולא של שנים, אבל שאר העם צריך דוקא ב"ד של שנים או של שלושה.

כדברי הרמ"א הכריעו הלבוש (סעיף כ), חכמת אדם (שערי צדק כא, ו), תשובה מאהבה (סימן עב), ועוד.

כתב בחזון עובדיה (עמוד סא) דפשוט שגם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם לזה. ולכן הביאו מרן בשו"ע. לאפוקי מדברי הגר"י זילבר בספרו הלכות שביעית (ח"ב עמוד קלה).

הלכה כח':

"כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמיט אני וכבר נפטרת ממני, אמר לו אעפ"כ רצוני שתקבל יקבל ממנו שנאמר לא יגוש והרי לא נגש, ואל יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותן לך"

אמירת 'משמט אני'

שנינו במשנה שביעית (י, ט) והובא בגמ' גיטין (לז:)

"תנן התם: המחזיר חוב לחבירו בשביעית - צריך שיאמר לו משמט אני, ואם אמר לו אף על פי כן - יקבל הימנו, שנאמר: וזה דבר השמטה. אמר רבה: ותלי ליה עד דאמר הכי. איתיביה אביי: כשהוא נותן לו, אל יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך. אמר ליה: תלי ליה נמי עד דאמר הכי"

מה הכוונה שרוח חכמים נוחה הימנו? רש"י (שבת קכא: ד"ה ואתן) כתב "אין רוח חכמים עריבה עמהם, להיות נוחה ומיושבת במה שרואין במדת חסידים הללו". המלאכת שלמה ביאר שהכוונה שיש בו רוח חכמה וחסידות. ובעל העיטור כתב שרוח חכמים נוחה הימנו משום שאינו רוצה ליהנות מממון של אחרים.

דעת רבנו אביגדור (מרדכי גיטין ד, שפ) שאע"פ שהשביעית משמטת מאליה, מ"מ מצוה של תורה שיאמר בפירוש משמט אני את חובי. וכ"כ היש"ש (ד, מה). הראי"ה קוק ביאר שלדעתם מצוה לומר כן אפילו מי שלא הביאו לו הלווים את חובם, אלא שאין זה מעכב לענין הפקעת שביעית. אולם

דעת הריטב"א (שם), ר"ש, רא"ש (שביעית ט, ח) ועוד שאין שום מצוה לומר משמט אני אלא מי שהביאו לו הלויים את חובותיהם, רק אז ישנה מצוה לומר 'משמט אני'.

כתב השו"ע (סעיף לו) עפ"ד הר"ש והרא"ש: המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, יאמר לו המלוה: משמט אני וכבר נפטרת ממני. אמר לו: אף על פי כן רצוני שתקבל, יקבל ממנו. ואל יאמר לו: בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו: שלי הם, במתנה אני נותן לך.

הלכה כט':

"החזיר לו חובו ולא אמר לו כן, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתם לך, ואם לא אמר לא יקבל ממנו אלא יטול מעותיו וילך לו"

❧ לא אמר 'משמט אני'

ופירש"י אם היה רוצה לחזור בו, יתלנו על עץ אם גברה ידו עד דאמר ליה אף על פי כן. וכ"ד האור זרוע (ע"ז ח"א סימן קח) רדב"ז ועוד.

אך כתב הרא"ש (סי' יט) ולא נהירא, דאם כן בטלת תורת שמטה, לכן פירש 'תלי ליה' - כלומר יהיו עיניו תלויות, יושב ומצפה עד שיאמר כך. וכן מפרש בירושלמי (סוף ה"ג) גבי הא דתניא וצריך לומר משמט אני אמר רב הונא אמר רב אומר לו בפיו והימין פשוטה לקבל, וכן פירש בערוך (ערך תל) וכ"כ הרמב"ם.

כתב השו"ע (סעיף לו): החזיר לו חובו ולא א"ל כן, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו: שלי הם ובמתנה נתתי לך. ואם לא אמר, לא יקבל ממנו, אלא יטול מעותיו וילך לו.

הב"ח (אות לו) כתב על קושיית הרא"ש, שלא בטלה תורת שמטה, שהרי יכול הלוח שלא לבוא כלל אל המלוה עם מעות, דהחוב נפקע מאליו, ובכה"ג אכן אסור למלוה לכופף את הלוח להביא מעות ולומר אעפ"כ, ורק כשהלוח כבר החזיר חובו, והמלוה אמר לו משמא אני, כבר נתקיימה מצות השמיטה, שנאמר וזה דבר השמיטה, שבדיבור בעלמא מקיים המצוה, וכיון שכבר נתקיימה המצוה ויש לפני הלוח ב' אפשרויות, לומר אעפ"כ או ליטול המעות בחזרה, למה יבחר באפשרות השנייה, אפשר לכופו לומר אעפ"כ, ואין זה פוגם במצוה שכבר נתקיימה. וסיים הב"ח דלפיכך נראה שהמיקל כרש"י הרי זה זריז ונשכר, והש"ך (ס"ק יא) הביא דבריו. אך מהר"י קורקוס, הב"י ועוד סוברים כדעת הרמב"ם וסיעתו שאין לכפות.

❧ מוציאים השטר מהמלוה ונותנים ללוה

כתב השו"ע (סעיף לו) עפ"ד הרמב"ן בתשובה (י"ם תשלה סימן מב), והרא"ש (כלל עז סימן ד) בשם הרמב"ן: שטר חוב שעברה עליו שביעית ולא נכתב עליו פרוזבול, מוציאין שטר מהמלוה להחזירו ללוה.

המוכר שטר חוב לחברו

כתב השו"ע (סעיף לח) עפ"ד בעל התרומות (שער מה סימן ו): המוכר שטר חוב לחבירו ואחר כך עברה עליו שמיטה, אין הלוקח חוזר על המוכר, שהלוקח פשע מעצמו שלא עשה פרוזבול. ואם כבר עברה עליו שמיטה כשמכרו, טוענין ללוקח שהמוכר היה לו פרוזבול ואבד. ואם הודה המוכר שלא היה לו פרוזבול, אם אין לו נכסים אינו נאמן, ואם יש לו נכסים, נאמן ונפטר, והמוכר ישלם ללוקח.

הב"ח הקשה, דאף באופן שהמלוה חב לאחרני, מ"מ יהא נאמן במיגו דאי בעי מחיל להחוב, שהרי קי"ל שהמוכר שטר חוב לחברו וחזרו ומכרו מחול. ותירץ הב"ח דאה"נ דנאמן במיגו, אלא שהשו"ע בא לומר שמצד הטענה כשלעצמה אינו נאמן, ונ"מ למוכר שטרו במעמד שלשתן שאינו יכול למחול את החוב. הש"ך (ס"ק יג) הוסיף עפ"ד במקום אחר (סימן סו ס"ק לה) שהביא בשם הנימוק יוסף, דכל מלוה האומר טענה נגד השטר אין נ"מ אם היא מתקבלת או אינה מתקבלת, דעצם האמירה נגד השטר היא הסתלקות שלו מהחוב והרי זו מחילה, וממילא כשאומר שלא היה פרוזבול הרי הוא כמוחל את השטר ללוה, ואין נ"מ אם חב לאחרני או לא. וכיון דהוא כמוחל את החוב הרי הוא משלם את שווי השטר כפי שהיה אם היה בו פרוזבול.

כתבו הסמ"ע (ס"ק ס) ופאת השולחן (כט, ס"ק קיא) שבמקרה זה אין טוענים ללוקח מכיון שמכר קודם שהגיעה שמיטה, ויתכן שהמוכר אמנם לא עשה פרוזבול.

הלכה ל':

"מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמיטה שמא יתאחר החוב שלו וישמט עבר בלא תעשה שנאמר השמר לך וגו', וחטא גדול הוא שהרי הזהירה עליו תורה בשני לאוין שנאמר השמר לך פן וגו', וכל מקום שנאמר השמר או פן או אל הרי זה מצות לא תעשה, והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו וקראתו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן שנאמר נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתן לו וגו', והבטיח הקדוש ברוך הוא בשכר מצוה זו בעולם הזה שנאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'."

הנמנע מלהלוות קודם השמיטה

מובא בפרשת ראה (דברים טו, ט):

"השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יקוק והיה בך חטא"

הרמב"ם כאן הביא פסוק זה כאיסור לאו על הנמנע מלהלוות בהתקרב שנת השמיטה. ומשמע שאין זה דוקא בהלואה לעני אלא בהלואה לכל אדם. ויש לבאר ש'עני' דיבר הכתוב בהווה. או שהתורה הקפידה יותר על האביון.

אך רבנו יונה (שערי תשובה שער ג אות סז) הביא את הפסוק הזה לעניין הלואה לעני, וכתב שבפסוק זה למדו שהנמנע מלהלוות לעני עובר בשני לאוין, והוסיף דאין זה רק בהתקרב שנת השמיטה, דאדרבה ק"ו הוא, אם כשמתקרבת השמיטה הוזהרנו שלא להמנע מלהלוות לעני, כ"ש בזמן רגיל שאין חשש שיפסיד חובו.

היתר מכירה

סקירה היסטורית⁴⁵

בשנים הראשונות לתחיית הישוב היהודי בא"י, לפני למעלה ממאה שנה היתה בעיה קשה לעוסקים בחקלאות בארץ, לכן ביקשו החקלאים מהרבנים להכין להם היתר מיוחד למכור את אדמתם לערביי האזור לקראת שנת השמיטה תרמ"ט כדי שלא יפסידו כסף רב. היה חשש שהמושבות לא יוכלו להתקיים אם ישבתו מעבודה במשך שנה תמימה.

שנת התרמ"ט הייתה השמיטה הראשונה מזה כ-2000 שנה שבה ישבו בא"י יהודים עובדי אדמה. הבעיה החריפה יותר מכיון שרבים מהחקלאים היהודים לא ששו לקבל עליהם את מצוות השמיטה שתפגע בהתפתחותם במקרה הטוב, או תמוטט אותם במקרה הפחות טוב.

שנת השמיטה הלכה והתקרבה ולא נראה פתרון באופן, שכן חלק מעובדי האדמה פחדו שמכירת הקרקעות תגרום להשתלטות ערבית עליהם, ואילו רבים מהציבור השומר תורה ומצוות ורבניה, חיכו לזכות הגדולה שעמ"י ציפה לה במשך דורות, לקיים מצוה יקרה זו של שמירת השביעית.

למעשה, רבני ירושלים האשכנזים, ביניהם המהרי"ל דיסקין והרב שמואל סלנט קבעו שיש לשמור את מצות השמיטה כהלכתה, ולשמוח על הזדמנות זו (החבצלת ו, תרמ"ט). כנגדם קמו הרב שמואל מוהליבר מביאליסטוק, הרב ישראל יהושע טרונק מקוטנא והרב שמואל זאנוויל קלפפיש מוורשא שחתמו על ההיתר למכור את הקרקע לזמן מוגבל לנכרים, הידוע כהיתר מכירה (הצבי, טז). גם גדולי הרבנים הספרדים, היו הראשונים מהוגי המכירה, ביניהם הגאון הראשל"צ 'ישא ברכה' (שו"ת שמחה לאיש י"ד סימן כו), וכן הסכים הגאון הראשל"צ רפאל מאיר פנאז'יל. גם בטבריה הסכימו בית הדין של הספרדים למכירה.

משמעות הסכם זה אומרת שהקרקעות תימכרנה לגויים, וכך החקלאים יוכלו להמשיך לעבוד את האדמה ולגדל את גידוליהם כרגיל. הרב יצחק אלחנן ספקטור הצטרף לסיעת המתירים, הוא נחשב לרבן של כל בני הגולה באותו הזמן, אך התנה את חתימתו בהסכמת רבני ירושלים.

רוב המושבות בארץ פעלו ע"פ הסכם היתר המכירה ועבדו את האדמה, אולם חלק מחקלאי פתח תקוה ומזכרת בתיה שמרו בגבורה את מצות השמיטה מבלי להסתמך על היתר המכירה. בעקבות

⁴⁵ נעזרתי בדברי הרב שמואל זעפרני בספרו 'תלמי השדה' המבאר באופן בהיר סוגיות מרכזיות בהלכות שביעית. וכן במאמרו של הרב בניהו שנדורפי אודות היתר המכירה, והתפרסם באינציקלופדיה של מכון התורה והארץ. נעזרתי ג"כ במקורות הרבים בדפי העזר של 'ארץ חמדה', שסידרו ג"כ את הנושאים השונים הנידונים בהיתר המכירה. ישנו גם את ספרו של הרב זאב ויטמן "לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל" שדן בהיבטים הרבים של היתר המכירה תוך הכרות המציאות, והבאת פתרונות ישומיים לצמצום בשימוש בהיתר המכירה. וכן ספרו של הרב יהושע בן מאיר 'מה נאכל בשנה השביעית - היתר מכירה או אוצר בית דין' שמצדד בהיתר מכירה כדרך ההלכתית הטובה ביותר.

כך היה סכסוך ביניהם לבין הברון רוטשילד אשר ראה בהם עצלנים שלא השתמשו בהיתר המכירה.

מאוחר יותר המשיך הויכוח כאשר הרב קוק רבה של יפו וירושלים התיר את המכירה, ואילו הרידב"ז רבה של צפת שלל אותה.

למעשה בקיבוצי פועלי אגודת ישראל שמרו שביעית על פי הוראת החזו"א, אך נקלעו למצב כלכלי קשה והיו זקוקים לסיוע מבחוץ. לבסוף הוחלט לקיים היתר מכירה שיהיה תקף רק לאותה השנה, אך למעשה היתר המכירה מתחדש בכל שמיטה מאז ועד היום.

❧ הקדמה

ראיתי לנכון לפתוח כאן את אחת הסוגיות המרכזיות בדיני שביעית והיא 'היתר המכירה', מכיון שבסוף פ"ד עסקנו בדיני קנין הגוי להפקיע מדיני שביעית, נושא זה מתחבר וממשיך ממנו.

כדרכנו, איני מתכוון להביא את כל המשא ומתן בדברי הראשונים והאחרונים בנושא רחב זה, כוונתי לגעת בעיקרי הנושאים, ועיקרי הדיונים שנסבו סביב 'היתר המכירה', להציג את טעמי המצדדים בהיתר והמתנגדים לו.

בנוסף לכך, יש מקום לדון גם בהצעות מעשיות אחרות כיצד ומה לצרוך בשביעית, לכן נדון לאחר מכן בדיני 'אוצר בית דין', ונגסה לסכם מעט, מה סדר העדיפויות של קניית תוצרת שביעית ע"פ הפוסקים והשיטות השונות. וה' הטוב יהיה בעזרנו.

אנו נחלק את הדיון בנושא 'היתר מכירה' לכמה חלקים (לא בהכרח לפי הסדר): א. קנין לגוי להפקיע קדושתה. ב. איסור לא תחנם. ג. התוקף המשפטי של המכירה וגמירות דעת מצד המוכרים. ד. דיני השדה והגידולים לאחר המכירה, הן מצד המלאכות האסורות והמותרות ואיסור ספיחים. והן מצד קדושת שביעית ואיסור סחורה ביכול. ה. בנוסף לכך יש לבחון את השיקולים הציבוריים הן להיתר והן לאיסור.

❧ היתר מכירה - לכתחילה או דיעבד?

קודם שניכנס לעובי הקורה בנידונים ההלכתיים המרובים שיש בהיתר המכירה, נראה להביא כאן קריאת כיוון אף קודם שנדע את הצדדים ההלכתיים שבהיתר זה. והוא האם אנו מסתפקים במצב הקיים בו מרבית מהחקלאים עובדים ע"פ ההסכם של היתר המכירה, או שאנו שואפים להתקדם לעבר שמירת שמיטה כהלכתה בכל המובנים, תוך שימוש בפתרונות הלכתיים שונים, כגון אוצר בית דין, גידולים במצעים מנותקים, יבוא גידולים מחוץ לגבולות א"י כגון הערבה וכו', יכול נכרי ועוד. כמובן שבכל הצעה כזו ישנם ויכוחים הלכתיים כפי שאת רבים מהם כבר ראינו לעיל. אך השאיפה צריכה להיות ברורה.

כאן המקום להעיר, שודאי מצוות השמיטה איננה מצוה השייכת כיום רק לחקלאים, שהרי החלטת החקלאים מה לגדל וכיצד, תלויה במידה מרובה מאוד, בנו הצרכנים. אם לדוג' הצרכנים יפסיקו לצרוך עגבניות, ודאי שתוך זמן קצר גם החקלאות תפסיק לגדל עגבניות כיון שהגידול אינו ריווחי. ובדיוק אותו הדבר לגבי שנת השמיטה, חלק מהחלטת החקלאים כיצד לגדל או לא לגדל את גידוליהם תלויה במידה מרובה בנו - הצרכנים, כאשר הציבור צורך היתר מכירה, אזי החקלאים יודעים שבכך יכולים להמשיך את פרנסתם. ומאידך, אם הציבור צורך אוצר בית דין, הדבר נותן דחיפה לחקלאים לבחור בדרך זו לשמור את השמיטה. וכך הוא לגבי יכול נכרי, מצעים מנותקים, גידולי ערבה דרומית⁴⁶ ועוד.

הנצי"ב מוולוז'ין (משיב דבר ח"ב סימן נו) היה מתומכי חובבי ציון, ובישוב היהודי המתחדש באותה העת בארץ ישראל, ואעפ"כ הוא התנגד בתוקף להיתר המכירה. לדבריו, מצוות השמיטה מחזקת את הקשר בין העם והארץ, וביטולה של השמיטה היא סיבת הגלות, ולכן לא יעלה על הדעת לחדש את הישוב היהודי בא"י ללא מצות השמיטה. וז"ל:

"אכן עתה בהיות יושביה הגוים עובדים את אדמתם ומעט היושבים בקאלאניות אין זה דבר קשה כלל לקנות תבואה מהגוים יושבי הארץ, וגם היום רבו המתנדבים ומשתדלים בישוב הארץ, מכש"כ בהגיע שנה שביעית אפקעתא דמלכא מלך ה' צבאות אלהי הארץ, ועם ה' יושבי חו"ל שמחים לשמוע כי הגיעו לקיים קדושת הארץ ובשמחת לבבם יודו את ה' ואת עמו יושבי הקאלאניות אשר יצאו להיות חלוצים במלחמת החיים תחת השגחת ה' הפרטית בארצו, וכבר שמענו אשר אחר שנתברך בתבואות השדה בשנה זו הששית מה שלא היה כן זה עשר שנים, ואין זה אלא השגחת ה' כדי שימצאו רצון לשמור משמרת התורה וישוב הארץ וכן ירבה נדבות מיראי ה' ושומרי תורה, ובזה יקום ישוב הארץ בשלימות ברצון ה', וכן יהיו מאמינים שאם לא ישמרו מצות שביעית הרבה עונשים יש למקום ית' כמו עצירת גשמים וארבה וכדומה ח"ו, הכלל יש לנו לדעת ולשום אל לבבנו, דכמו קיום האומה הישראלית תחת זרועות עולם ואין קיומם ע"פ שכל אנושי הטבעי בהליכות עולם, אשר לפי הנראה אין טוב לישראל כי אם להתבולל בעמים ולחפוף קרבתם בכל האפשר, ואנחנו רואים את ההיפך, שכל מה שאנחנו רוצים להתקרב למעשי אוה"ע ולהתקרב להם יותר מהמדה הדרושה לצרכי פרנסה, המה שונאים אותנו ביותר. וכאשר אנחנו מאבדים צורת ישראל היינו בעיניהם כקוף בפני אדם, וכמאמר הושע הנביא נבלע ישראל ע"כ היו בגוים ככלי אין חפץ בו פי' כשצורת ישראל נבלע בתוך הלב ואינו ניכר בחוץ ע"כ היו בגוים לבז

⁴⁶ ראיתי שיש המערערים על ה'התנפלות' של רבים מחברות הכשרות על גידולי הערבה, מכיון שהדבר מביא את החלקאים ללחץ גדול מאוד לספק סחורה הרבה מעבר ליכולת הרגילה שלהם, וע"כ הם נכשלים פעמים רבות בחילול שבת שבדור"כ אינו נצרך כדי לספק את הסחורה הרגילה. הבאתי את הדבר רק כדי להביא דוגמא לכך שהשוק של הצרכנים הוא הקובע כיצד 'תראה' השמיטה במדינה, ולכן ודאי וודאי ששמירת השמיטה תלויה במידה רבה בנו, ואינה נחלת עובדי האדמה בלבד.

ולדבר שאין בו חפץ, וכך היא משונה א"י מכל הארצות דעיקר קיומה אין ע"פ טבע הליכות כל ארצות הגוים, ואינה תלויה אלא בהשגחת ה' ע"פ מצותיו, היינו הפרשת תו"מ וכמו שאמר מלאכי ובחנוני נא בזאת וגו', וכן בקיום מצות שביעית כמבואר בתורה"

עוד יש להעיר אודות הטוענים כנגד היתר המכירה, כיצד נתעלם מהבטחת ה' יתברך "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו: וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשית את התבואה לשלש השנים" (ויקרא כ, כ-כא). כמה תירוצים נאמרו בדבר, והמרכזי שבהם הוא תירוצו הידוע של הסמ"ע (חו"מ סימן סז) "כי אין הבטחת התורה עומדת אלא כאשר החיוב הוא מן התורה ולא מדרבנן כמו עתה בזמנינו". וביאר הרב חיים דוד הלוי (שו"ת מים חיים ב, סא) "ועומק הכונה הוא, כי התורה וחיוב מצוותיה הם חלק בלתי נפרד מן הטבע העולמי, וכאשר מצוה תורה על קיום מצוה, אז תוצאותיה ניכרים גם בעולם הטבע, משא"כ בזמן שהחיוב הוא מדרבנן אין בכח קיום המצוה לפעול בטבע".

א. קיום השביעית במהלך הדורות

ראינו לעיל את דברי הגמ' בסנהדרין אודות ההיתר של שכיר, וכן מובא בגמ' היתר משום 'ארנונא' כיון שהוא פיקוח נפש (כך הביאו התוספות בסנהדרין כו. ד"ה משרבו).

כבר לפני כארבע מאות וחמישים שנה בשנת שכ"ז, המבי"ט (ב, סד) נשאל כיצד יעשו יהודים שחכרו שדות מנכרים למשך עשר שנים (סכום נקוב עבור כל שנה ושנה), והישראל הוריד לשדה אריסים גויים, כיצד ינהגו בשנת השמיטה? המבי"ט פסק שישכירו את השדה לגוי לשנתיים כדי ששנת השמיטה תהיה מובלעת בשנה נוספת, ולאחר מכן אפשר להמשיך את העבודות ע"י הגויים כרגיל. הראי"ה קוק (שבת הארץ קונ"א א) ביאר שבשונה משבת שהרגילות היא לעבוד בכל יום, ולכן כשנותן את עבודתו לגוי נראה שאמר לו לעבוד בשבת, לגבי עבודת קרקע הדרך היא לעיתים להניח את השדה איזו שנה או שנים, ולכן מעיקר הדין א"צ הבלעה משום שלא מיחזי בכה"ג כאילו ישראל אמר לו לעבוד בשביעית. עוד מובא בשו"ת המבי"ט (ג, מו) שישראל שיש לו שדה וחייב לתת למלך קיצבה מסויימת בכל שנה ושנה מהיבול, וגם אם לא יזרע את השדה מחוייב לתת לו החלק הנהוג, מותר לו לחרוש ולזרוע, "ואינו צריך שיהיה אונס גדול" (עי"ש שהסתפק האם ההיתר לזרוע מחמת ארנונא הוא רק בכמות הנצרכת לארנונא, או שכל השדה הותר, וא"כ כיצד יש לנהוג בשאר היבול, האם חלה עליו קדושת שביעית?).

גם מהר"ם גלאנטי (שו"ת סימן נז) תלמידו של ר' יוסף קארו, נשאל בשנת תס"ב "שאלה על קרקעות שהם מנהר קאסומיאה להלן לצד צידון מה יעשו בשביעית הכא בשנה הבאה שהיא שנת שמיטה, איך יתנהגו בה בשביל הגויים שמאיימין אותם שיקחו מהם שוורים וכל כלי המחרישה ושאר דברים". ותשובתו דמכיון שמקום זה הוא בגבול עולי מצרים, השביעית שם מדרבנן, והשדה נתונה לו מהמלך ומוחכרת אצלו שיתן אחוזים מסויימים למלך, לכן "בשנה השביעית ימכרו כל

אחד זכותו או חזקה שיש לו לגוי סתם אני מוכר לך כל זכות שיש לו בקרקע, ואח"כ בשיעבור השביעית יחזור ויקנה אותה, ולית בזה בית מיחוש כיון שאינו ארץ ישראל ממש כבושה תחת ידינו".

רבה של חברון, הרב מרדכי רביו בשו"ת **שמן המור** (י"ד סימן ד) התיר למכור את הכרם עצמה לגוי לשנתיים, ולאחר זמן זה יחזור הכרם לבעלים. בדרכו הלכו גם לאחר מכן גדולי רבני הספרדים, ובראשם הראשון לציון **הרב אלישר** (שו"ת שמחה לאיש י"ד סימן כו) שסידר בפועל את היתר המכירה בשנת תרמ"ט, בהסתמך על קודמו הרב פאנג'ל, וכ"כ הרב יהושע מקוטנא בשו"ת **ישועות מלכו** (י"ד סימן נג-נז) "ומ"מ בכל מלאכות שאין אסורין מדאורייתא גם בזמן ששביעית נוהגת מה"ת יש להקל בשל נכרים דגם הישראל מותר לעבוד במקום הפ"מ לא במלאכות דאורייתא והן זריעה וקצירה ובצירה ואפשר דגם חרישה למ"ד דאינה אלא מדרבנן", וכ"פ לאחר מכן **הרא"ה קוק** (מבוא לשבת הארץ, יד) והביא שלוש סיבות מדוע עד ימינו לא עשו את 'היתר המכירה': א. בעבר היו נוהגים איסור בפירות שביעית של גוי, בגלל שרוב השדות היו מוחזקים על ידי יהודים. ב. בעבר לא היה ספק במניין שנות השמיטה. ג. בדורות האחרונים נכנסו יותר להיתרי ההערמה, כמו מכירת חמץ שנתחדשה רק בדורות האחרונים.

וכ"כ הגר"ע הדאיה בשו"ת **ישכיל עבדי** (ח"ח י"ד סימן כח), **הגרי"מ טיקוצ'ניסקי** (ספר השמיטה ח"ב), **הרב שלמה יוסף זיון** (בפרק על היתר המכירה), **הגר"ש ישראלי** (ארץ חמדה ח"א ספר א שער ה), וכ"נ דעת **הגרש"ז אוירבך** בספרו מעדני ארץ, הגרע"י בשו"ת **יביע אומר** (ח"י י"ד סימנים לז-מד. ח"ח חו"מ סימן ב), **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר סימן כא), **הרב אליהו בקשי דורון** (שו"ת בנין אב י"ד ד, סב) ועוד.

מנגד, **הנצי"ב** בשו"ת משיב דבר (ב, נו) בתשובה לד"ר פינסקר שפנה אליו בשם 'חובבי ציון' אסר את היתר המכירה, וכתב "עלינו למלא אחרי מצוות השי"ת בלי שום הרהור ומחשבה, כמו שנאמר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית... וציווית את ברכתך". גם הרב סולוביצ'יק בשו"ת **בית הלוי** (ג, א) התנגד למכירה. וכן **הערוך השולחן** (טו, י) כתב "ומה שהקילו בעוה"ר בעת הזאת בישובי אה"ק לעשות בשביעית ע"פ שטרי מכירה על היסוד שאין זה רק מדרבנן, זהו עלבון תוה"ק ועלבון אה"ק להאריך פזורינו ככתוב בתוכחה ויד המכוונים רק בשם ישראל באמצע כאשר כבר צווחו גדולי הדור על זה כמבואר בתשובת גיסי הגאון הצדיק מוולאזין בחיבורו משיב דבר בקונ' השמיטה ע"ש, והוא רחום יכפר עוון וכו'". גם בספר **בית רידב"ז** (בהקדמה) החמיר, והביא ראיה לשיטתו מהמשנה (שביעית פ"ו) שאין עושים מלאכה בסוריא, והטעם משום שהפועלים בא"י לא היתה להם מלאכה, ושמא ילכו לסוריא וישתקעו שם. הרי לך שלא חסו חכמים על אותם שלא היתה להם פרנסה, אע"פ שגם בזמן ההוא שביעית היתה מדרבנן. ומדוע לא מכרו לגוי או גר תושב את הקרקע?! וכ"כ בשו"ת **דברי מלכיאל** (ז, מט), **שאלת דוד** (סוף ח"א) ועוד רבים מגדולי הדור בחוץ לארץ. וכ"ד **החזו"א** (כד, ד. ועוד), **אור לציון** (הקדמה לשביעית) ועוד.

הרב **יצחק אלחנן ספקטור** (שו"ת רבי יצחק אלחנן, מכתבים מכתב ה) הסכים להיתר המכירה, אך כתב שהוא "רק על שנת תרמ"ט הבאה עלינו לטובה, אבל לא על שמיטות הבאות לאחר כן, כי אז יצטרכו להיתר מחדש ולעיין אי"ה. וד' יהיה בעזר עמנו שלא יצטרכו להיתר כלל וישמרו שמיטה כדין תורה". ולאחר מכן כתב (שם, מכתב יא) שאע"פ שההיתר היה רק לשנת תרמ"ט, מאז "נתרבו ברוך השם הרבה מן אחינו בית ישראל שהתישבו בארץ הקודש על אדמת הקודש וגם עתה ענין הזה נוגע לפקוח נפשות רבות עניים ואביונים שלא יסבלו חרפת רעב ח"ו, על כן דעתנו להחזיק בהיתר על פי הפרטים הללו גם בשנת השמיטה דשנת תרנ"ו הבאה עלינו לטובה. וכדעתי אז כן דעתי עתה על פי פרטי היתר הנ"ל. הנני להגיד מפורש כי ההיתר הזה הוא רק על השמיטה דשנת תרנ"ו הבאה עלינו לטובה ולא על שמיטות אחרות, וד' יזכינו בהשמיטות הבאות עלינו לטובה לקיים כל מצות השמיטה עם כל דקדוקיהם ופרטותיהם כהלכתם". גם הגרי"מ **טיקוצ'ינסקי** (ספר השמיטה עמוד סב) כתב שאף **הרא"ה קוק** היה נוהג לכתוב בכל מכירה שהיא נעשית לצורך שעה, ולכן בכל שמיטה על בית הדין לשבת ולעיין אם כבר הגיע זמן קיום מצות השמיטה לפרטיה, או שיש עדיין הכרח לחדש את המכירה. ולא עוד אלא שהוא היה מעודד מצדו את כל האכרים החרדים שאמרו לשמור את השמיטה כהלכתה.

ב. שביעית בזמן הזה

לעיל (סוף הלכה כה) הרחבנו בסוגיית שביעית בזמן הזה האם היא מדאורייתא או מדרבנן. ראשית הסוגיא בגמ' בגיטין (לו.) שלדעת רבי שביעית בזמן הזה מדרבנן. ונחלקו הראשונים בסוגיא זו, רוב הראשונים סוברים ששביעית בזה"ז מדרבנן. דעת הראב"ד וסיעתו שנוהגת רק ממידת חסידות, ודעת הרמב"ן ששביעית בזה"ז מדאורייתא. רוב ככל האחרונים והפוסקים נקטו כסוברים ששביעית בזה"ז מדרבנן.

עוד יש להוסיף בסוגיא זו, לגבי דעת יחיד בשעת הדחק. כפי שראינו לעיל, דעת הראב"ד וסיעתו ששביעית אינה נוהגת בזה"ז אלא ממידת חסידות בלבד, אלא ששיטה זו לא נתקבלה להלכה (כפי ששיטת הסוברים ששביעית בזה"ז מהתורה), אך נשאלת השאלה האם בשעת הדחק כזאת שיש הכרח לבצע את היתר המכירה, אפשר לסמוך על הסוברים ששביעית בזה"ז אינה אלא ממידת חסידות.

בשו"ת **יביע אומר** (י, מג) הרחיב את היריעה בנידון זה, ולדעתו בדברי סופרים סומכים אפילו על דעת יחידאה בשעת הדחק. ובמצב שהחקלאים שכל פרנסתם מיבול השדה שלהם, נחשב שעת הדחק, הילכך יכולים לסמוך על היתר המכירה. ומקורו בשו"ת הרשב"א (א, רנג) שבשעת הדחק במקום שיש בו הפסד מרובה סומכים אפילו על דעת יחיד. ויש הסוברים שאפילו במצוה דאורייתא סומכים על דעת יחיד. ועוד, שכאן הסוברים ששביעית בזה"ז מחסידות אינה דעת יחיד אלא כמה מגדולי הראשונים סוברים כך. אך **החזו"א** (כג, ד) טען שבעניין זה נאמר 'איתמר הלכתא' שלא כדעת הר"ז והראב"ד.

ג. קניין הגוי להפקיע את השביעית

לעיל (הלכה כט) הארכנו בשאלה האם יש כח לגוי להפקיע את קדושת הארץ ולפטור את הקרקע ממצוות התלויות בארץ. ראשית הסוגיא בגמ' בגיטין (מז.) לרבה אין קניין לגוי להפקיע ממעשר, ולכן גם אם מכרו קרקע לגוי, ממשיכים לנהוג בה דיני מעשרות. אך לדעת ר' אלעזר קניין הגוי פוטר את פירותיה מחיוב במעשר. נחלקו בדעת הרמב"ם. ולמעשה ישנה מחלוקת גדולה בין המבי"ט לב"י, לדעת המבי"ט אין לגוי שום אפשרות להפקיע את קדושת הארץ, ואין משמעות לקניין שלו בהקשר זה. ואף בזמן שהשדה ביד הגוי אינו מפקיע את המצוות שבה. אולם מרן הבית יוסף סובר שבזמן שהקרקע ביד הגוי אין המצוות בארץ חלות עליה. ורק לאחר שתחזור השדה לידי היהודי, יחזרו החובות ההלכתיות התלויות בה. לדבריו פירות הגדלים ביד הגוי בשביעית, לא חלה עליהם קדושת שביעית, ולכן אם נתמרחו ביד ישראל חייבים הם בתרו"מ.

ובעל התרומה סובר דמכיון שכיום שביעית מדרבנן, יש כח לגוי להפקיע מקדושת הארץ גם לסוברים שבאופן כללי הגוי לא יכול להפקיע את קדושת הארץ בקניין הקרקע. וכ"נ מדברי הגר"א. ובאמת שנראה שגם מחלוקת המבי"ט והב"י נובעת מהשאלה האם שביעית בזה"ז מדאורייתא או מדרבנן. ולמעשה רובם המוחלט של האחרונים נקטו כדעת הב"י, והעידו שכן היה המנהג בא"י שאין קדושת שביעית בפירות נכרים. כנגדם סבר החזו"א שאין עובדים בשדה נכרי בשביעית, שכן עיקר ההוראה.

ד. עבודת יהודי בשדה לאחר המכירה

שנינו בסנהדרין (כו.).

"רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא. פגע בהו ריש לקיש, איטפיל בהדיהו, אמר: איזיל איחזי היכי עבדי עובדא. חזייה להווא גברא דקא כריב. אמר להן: כהן וחורש? אמרו לו: יכול לומר: אגיסטון אני בתוכו"

ופרש"י: "אגיסטון - שכיר, וקרקע של נכרי הוא". ומכאן עולה שכאשר הקרקע של הגוי מותר ליהודי לעשות בה מלאכה, ולכאורה אף מלאכה מדאורייתא. וכ"ד ספר התרומה (הלכות א"י) ועוד.

ובגיטין (סב.) שנינו "אמר רב דימי בר שישנא משמיה דרב: אין עודרין עם הגוי בשביעית". לכאורה גמ' זו דמשמע ממנה שאסור לעבוד עם הגוי בשביעית, סותרת את הגמ' בסנהדרין שכאשר הקרקע של הגוי, מותרת בו העבודה! על כך ענו התוספות (ד"ה אין עודרין) "והא דקאמר בפרק זה בורר גבי כהן וחורש 'יכול לומר לו אגיסטון אני בתוכה', לא כמו שפי' בקונטרס שכיר לנכרי דהא משמע הכא דאסור ולא מסתבר לחלק בין חנם לבשכר, אלא מפרש"ת אגיסטון בקרקע שמקבלים מן המלך לפרוע כך וכך תבואה בשנה. כדאמר התם לעיל מינה רבי ינאי מכריז פוקן וזרעו ארנונא

בשביעית ושמא סכנת נפשות איכא אם לא יפרעו מס למלך, אי נמי קסבר יש קנין לנכרי בארץ להפקיע משביעית".

בפירוש 'גרש ירחים' (לרב אריה לייב צינץ. על הגמ' בגיטין הנ"ל) יישב את דברי רש"י, שבשל גוי אין איסור אלא משום מראית עין בלבד, שהרי איש אינו יודע שהקרקע של גוי, וזוהי הכוונה ב'יכול לומר אגיסטון אני בתוכה', היינו שתולים בכך ולכן אין מראית עין. או להתנצלות בעלמא שאין חשודין על השביעית. וההיתר בגמ' בסנהדרין נאמר כשאין מראית עין. הגרע"י (שו"ת יבי"א י, מב) סובר שאם כל האיסור הוא משום מראית עין, כאשר מפורסם לכל שרוב החקלאים מוכרים את שדותיהם לנכרים ע"פ היתר מכירה, שוב אין משום מראית עין.

תירוצ' נוסף כתב המאירי (סנהדרין כו). שאיסור העבודה עם הגוי הוא רק בקרקע בבעלות משותפת, מחשש שאנשים יטעו לחשוב שהוא עובד בשל עצמו, בדומה לסברת ה'גרש ירחים', אך רק בשדות משותפים. או שהגמרא בגיטין מדברת על התקופה שלפני החורבן, והגמרא בסנהדרין על התקופה שאחריה. מהרי"ט (א, מג) ביאר שבגמרא בגיטין מדובר על קרקע גוי, ובכל זאת אסור לעדור איתו, כי הקרקע נשארת בקדושתה. הראי"ה קוק (שבת הארץ קונ"א ב) ביאר שמדובר בקרקע של יהודי, והגמרא מחדשת שאסור לעדור יחד עם הגוי, אפילו שעידור היא מלאכה המותרת בשמיטה. החזון איש (סימן כ) ביאר שחכמי צפת נחלקו רק לגבי קדושת הפירות, אבל גם רבי יוסף קארו מודה שאסור ליהודי לעבוד בקרקע הגוי בשמיטה. וכך כתב גם הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה שער ה אות ג סימן ב) ושכך מוכח מהירושלמי. הרב ישראלי אינו מסכים עם הרב צינץ והרב עובדיה, כיון שלשיטתם איסור העבודה בקרקע הגוי הוא רק משום מראית העין, ולדעתו האיסור הוא מהדין. גם האור לציון (עמוד יט) סובר שאסור לעבוד בקרקע שנמכרה לגוי. ולדעתם אם עבר וזרע בקרקע המכורה לגוי, יש לאסור משום ספיחים, שהרי עשה איסור.

אך הגר"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד צג) כתב שבזמן הזה ששמיטה נוהגת רק מדרבנן מותר לעדור עם הגוי, כי ניתן להסתמך על הסוברים שקנין גוי מפקיע מקדושת הארץ כשהיא מדרבנן. וכפי העולה מדברי ספר התרומה (הלכות א"י עמוד סג) שבזמן הזה מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי אפילו מדרבנן. גם הראי"ה קוק (מבוא לשבת הארץ, יא) סובר שיש לסמוך על שיטת בעל התרומה בשעת הצורך.

בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן נה) סובר שגם לאחר המכירה אין היתר לישראל לעבוד בשדה שמכר לגוי. אך בכל העבודות שאינם אסורות מהתורה, "יש להקל בשדה שמכר לגוי שהישראל מותר לעבוד במקום הפסד מרובה, לא במלאכות דאורייתא והן זריעה וקצירה ובצירה, ואפשר דגם חרישה למאן דאמר דאינה אלא מדרבנן". הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן סימן סז. שבת הארץ ח, ח) ג"כ סובר שרק מלאכות מדרבנן מותר לישראל לעשות בשדה שמכר לגוי, וגם חרישה לא התיר בשום מקום. ורק במקום דחק גדול יש דרכי היתר מסויימים לגבי זמירה, קצירה ובצירה. אך

באשר למלאכת זריעה אין שום עצה להקל ממנה אפילו בכל דהו. עוד כתב (שם סימן עא אות ה) שאינו מתיר לנטוע עצים חדשים, אע"פ שלדעת כמה מרבתינו הראשונים הן אסורות רק מדרבנן, "מכל מקום מפני שההשערה היא תמיד, שעל ידי מניעת נטיעות חדשות לא תצא קלקלה למעמד הישוב, הונהגו להחמיר בה עוד יותר מבשאר מלאכות, שהן על פי דין תורה חמורות ממנה, מפני שהן נוגעות יותר למצב הישוב".

אולם הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ סימן יב אות טו) כתב שלדעת המתירים את היתר המכירה, אין הבדל בעשיית מלאכות מהתורה או מלאכות מדרבנן, ולכן מותר לבצור ולקצור בקרקע המכורה לגוי, כיון שאין קדושת שביעית בפירות. ולכן כל המלאכות הנוגעות לפירות לא נאסרו. והמחמירים חששו שמכירה לזמן לא מועילה למלאכות מדאוריתא.

ה. הפקעת מצות השמיטה

שנינו בעבודה זרה (כ-כא).

"משנה: אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות. **גמרא:** מאי אין צריך לומר שדות? אילימא משום דאית בה תרתי, חדא חניית קרקע, וחדא דקא מפקע לה ממעשר, אי הכי, בתים נמי איכא תרתי"

א"כ מהמשנה עולה שלא משכירים לגוים שדות בארץ ישראל, ובגמרא התבאר שיש לאיסור זה שתי סיבות: משום חניית גוים בארץ ישראל, וגם משום הפקעת השדות ממעשרות. **הרשב"א** כתב שמדרבנן אסור להפקיע ממעשר, על מנת שלא לפגוע בשבט הלוויה שיפסיד את המעשרות. **תוספות** (ד"ה הא אמר) כתבו שכאן דיברו לפי השיטה ש"ש קנין' לגוי להפקיע מחיוב מצוות התלויות בארץ, לכן כשהקרקע אצל הגוי היא מופקעת ממעשר.

הרא"ה קוק (משפט כהן סימן נח) כתב שכיון שלהלכה 'אין קנין', מותר גם להפקיע ממעשרות ומשמיטה. וגם למ"ד 'יש קנין', אולי כיון שהקרקע לא פוקעת לגמרי מקדושתה זה לא נחשב להפקעה ממעשרות, כי חיוב מעשרות יחזור לאחר שהקרקע תחזור להיות של יהודי. כמו כן, האיסור למכור ולהשכיר נוהג רק כאשר יש גם איסור 'לא תחנם', אבל כאשר אין את איסור 'לא תחנם' - אין איסור להפקיע ממעשרות.

הרב עמרם בלום בשו"ת בית שערים (יו"ד סימן תה) שהפקעה מ'מעשר' הוא לאו דווקא, אלא בכל המצוות התלויות בארץ יש בעיה כאשר מפקיעים אותם. **אך האדר"ת** (ר' אליהו דוד רבינוביץ' בספר 'אדר היקר' איגרת ט) שנקט דווקא מעשר, אך בשביעית אין שום איסור שביתה לישראל כאשר גוי יעשה בשדהו בשביעית. ורק בשבת התירו בשבות בהפסד גדול, וה"ה לשביעית, ומאידך כתב "י"ל דלא התירו משום הפסד רק לפעמים, ולא כהאי גוונא דשביעית שהיא שנה שלימה ובפומבי...".

רבי יעקב וילובסקי **בבית רידב"ז** (סימן ד, נז): סובר שההיתר מבוסס ע"ד הב"י הסובר שאין נוהגת שביעית אצל גויים (ולכן חלק על המבי"ט בסוגית קדושת שביעית בפירות הגויים), וטעמו משום שיש כח לגוי להפקיע את קדושת הארץ, אך תמה כיצד נסמך על הסוברים שיש קנין לגוי להפקיע, משום ישוב ארץ ישראל (הרי אם הגוי מפקיע את קדושת הארץ, שוב אינה חשובה לא"י לכל דיניה, וכיצד נשוב ונשתמש בטיעונים של 'מצות ישוב א"י', כאשר הארץ כבר איננה בקדושתה?), ולא קיבל את דעת הסוברים שדווקא לעניין המצוות התלויות בארץ הופקעה הקדושה אך לא לעצם קדושת הארץ לשם הישיבה בה. **אולם הראי"ה קוק** (מבוא לשבת הארץ, טו) דחה דבריו, מכיון שהרידב"ז סובר שאין שום מעלה לא"י מלבד קיום המצוות התלויות בה, ולדעת הרב קוק א"י דומה לתורה, ובדומה לכך שערך לימוד התורה בחשיבותו העליונה אינו תלוי בשאלה האם הוא מביא לידי מעשה, אלא יש לו ערך עצמי, ה"ה לקדושת הארץ שאינה תלויה דווקא במצוות התלויות בה, אלא יש לה ערך עצמי, "כי עצם ישיבת ארץ ישראל מצד עצמה שקולה היא נגד כל המצוות שבתורה שבכלל כל המצוות כלולות גם כל המצוות התלויות בארץ". עוד כתב (שו"ת משפט כהן סימן סג) שעניין הישוב היהודי בא"י הוא של דורות, והגאולה תלויה בהתקדמות הישוב היהודי בא"י, ולכן עלינו להיתלות בשיטות דחוקות כדי לבסס את ישוב א"י (כפי שסומכים במקרים רבים על דחות דחוקות מפני שעת הצורך והדחק).

הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד עג) בתגובה לטענה שמצוות השמיטה עלולה להישכח ע"י היתר המכירה, הציע שכל אחד המוכר אחוזתו ישאיר בה לכה"פ חלקה קטנה שבה יקיים את מצוות השמיטה לפרטים, ועל ידי זה לא תשכח וגם תקיים תורת השביעית.

ו. לא תחנם

אחת הטענות המרכזיות כנגד היתר המכירה הוא האיסור של 'לא תחנם' שלכאורה מנוגד הלכתית ורעיונית לכל המעשה של 'היתר המכירה'. **הנצי"ב** (שו"ת משיב דבר ב, נו) סובר שהאיסור במכירת הקרקעות חמור יותר מהאיסור לעבוד בקרקע בשביעית. שלרוב הפוסקים איסור עבודה בקרקע בזה"ז הינו מדרבנן בלבד, אך איסור מכירת קרקע לגוי הוא איסור דאורייתא! וכ"ך סובר גם **החזו"א** (כד, ד).

ננסה לעמוד על עקרונות האיסור, דרכי ההיתר, והאם אי קיום היתר המכירה הוא עצמו סניף של איסור לא תחנם.

לא תחנם' בגויים שאינם עובדי ע"ז:

התורה בפרשת ואתחנן (ז, ב-ג) עוסקת בזמן כניסת עם ישראל לארץ, ודין כיבוש הארץ משבעת העממים, כחלק מירושת הארץ מביאה התורה ציוויים נוספים הקשורים לכיבוש:

"ונתנם ה' אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם. ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך"

הגמ' בעבודה זרה (יט: - כא:) דנה באיסור 'לא תחנם':

"[יט:] משנה: ואין עושין תכשיטין לעבודת כוכבים... אין מוכרין להם במחובר לקרקע, אבל מוכר הוא משיקצץ; ר' יהודה אומר: מוכר הוא על מנת לקוץ. גמרא: מנהני מילי? אמר רבי יוסי בר חנינא, דאמר קרא: לא תחנם, לא תתן להם חנייה בקרקע. [כ:] משנה: אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות, ובסוריא משכירין להם בתים אבל לא שדות, ובחו"ל מוכרין להם בתים ומשכירין שדות, דברי רבי מאיר; רבי יוסי אומר: בארץ ישראל משכירין להם בתים אבל לא שדות, ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות, ובחוץ לארץ מוכרין אלו ואלו. אף במקום שאמרו להשכיר, לא לבית דירה אמרו, מפני שהוא מכניס לתוכו עבודת כוכבים, שנאמר: לא תביא תועבה אל ביתך. ובכל מקום לא ישכיר לו את המרחץ, מפני שהוא נקרא על שמו. גמרא: אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יוסי. אמר רב יוסף: ובלבד שלא יעשנה שכונה. וכמה שכונה? תנא: אין שכונה פחותה משלשה בני אדם"

תוספות (ד"ה דאמר) למדו שיתכן ואיסור 'לא תחנם' הוא דווקא בשבע אומות, שעליהם דיבר הכתוב. אך כתבו שזהו דווקא בשאר הציוויים האמורים בפסוק, אך לגבי מתנת חנם ונתינת חן וחנייה, אין שום טעם לחלק בין שאר גויים לשבעה עממים.

אולם הרמב"ם (הל' ע"ז פ"ה ה"א, ג, ד) כתב "אין כורתין ברית לעובדי עבודה זרה... אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל... ומפני מה אין מוכרין להן? משום שנאמר 'ולא תחנם' לא תתן להן חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להן קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא".

הרב אשתורי הפרחי בעל **ספר כפתור ופרח** (פרק י) נקט כדעת הרמב"ם שמותר למכור לגויים ישמעאלים שאינם עובדי ע"ז, וכן נקט הרב רפאל מיוחס בעל **מזבח אדמה** (דף יב:) דלאו ד'לא ישבו בארצך' לענין חניה בקרקע היינו על גוים עובדי עבודה זרה דוקא, וכ"ש שמותר למכור לישמעאלים. עוד הוסיף שמתנת חנם אסורה לכל מי שאינו גר תושב (גם כשאינו עובד ע"ז), "אבל מכירה דאית ליה הנאה למוכר שרי".

הרמב"ם (ע"ז י, ו) סובר שלא מקבלים גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, ובזמן הזה אין להניח גויים שיגורו בארץ. אמנם הראב"ד חלק עליו בעניין ישיבת הארץ. הכסף משנה ביאר את דברי הראב"ד, שאע"פ שאין מקבלים גר תושב בזמן שאין היובל נוהג, אם קבל שבע מצות - למה ימנעו אותו מישיבת הארץ, הא ליכא למיחש ביה פן יחטיאו? וגם בדעת הרמב"ם ביאר שאם מעצמו קיבל עליו, אין מונעים אותו מישיבת הארץ. הרא"ה קוק (משפט כהן נח) תלה את השאלה האם מותר

לתת לישמעאלים חניה בקרקע כמח' הרמב"ם והראב"ד, ולדעת הראב"ד גם בזה"ז יש גר תושב לענין חניה בקרקע, וכ"ד הרמב"ם לפי הסבר הכס"מ, ולכן מותר למכור קרקע לישמעאלים שאינם עובדי ע"ז. עוד הוסיף שע"פ עקרון זה אפשר להסביר מדוע בזמן חז"ל לא עשו היתר מכירה "ובזה אזלא קושית המחמירים מפני מה לא עשו זאת ההערמה בימי חז"ל, והוא מפני שבימיהם היה קשה למצא נכרי שאינו עובד עבודה זרה, אם כן יש בזה איסור תורה במכירה עצמה, ואם יזדמן כזה לא רצו להשתמש בזה וחיישינן משום דאתי לאיחלופי. אבל בזמן הזה, דשכיח הוא באומות שלמות ב"ה, אין חשש".

אמנם הנצי"ב (משיב דבר ב, נו) תמה, שהרי גר תושב צריך לקבל על עצמו ז' מצוות בני נח בפני בית דין, ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג. ולכן ודאי שאין היתר להושיב ישמעאלים בארץ שהוא איסור מהתורה של 'לא תחנם' (ורק לענין מגע ביין שהוא איסור מדרבנן היקל הט"ז). הרב קוק (משפט כהן סימן סא) סובר שהיתר חניה בקרקע דומה להיתר ישיבה בקרקע, וגם א"צ בי"ד, שכל הצריכותא בהם הוא רק שיהיה פרסום לקבלת המצוות, "ויש לומר שאומה שלמה שהיא מתנהגת בנימוסין כאלה יהיו חשובין לענין זה כגר תושב".

גם **מהחזו"א** (כד, ב-ג) עולה שלישמעאלים אין מעמד של גר תושב, ולדעתו מקבלים גר תושב רק בזמן שהיובל נוהג משום שחוששים שכמות גדולה של עניי גויים יגיעו לארץ, ויעמיסו על כלכלת הארץ, שהרי אנו מצווים לפרנסם, לכן רק בזמן שהיובל נוהג וישראל שולטים באופן שלם מקבלים גר תושב. והוסיף שודאי לרמב"ן אין היתר להושיבו בארץ, גם גם לראב"ד יש איסור להשאיר בארץ גוי שאינו עובד ע"ז, אם יש לו דעות כוזבות. ולכן האיסור נוהג בכל גוי. גם בבית **רידב"ז** (סימן ד נו). הסכים עם הנצי"ב ("והמציאו היתר קלוש"), ולדעתו גם לגר תושב ממש אסור למכור, שהם דומים לכותים שלא היו עובדי ע"ז, ואעפ"כ אסור למכור להם קרקע ואף להשכיר להם.

אך במשמרת לבית (סוף בית רידב"ז דף י). הביא ראיה שמותר לתת חניה בקרקע לגר תושב, מתוספות ביבמות (כג). שכתבו דשמא חירם מלך צור גר תושב היה, ומצינו ששלמה הביא לחירם עשרים עיר בארץ הגליל, וע"כ נתן לו חניה בקרקע מכיון שהיה גר תושב. אולם הרידב"ז (שם הערה ג) השיב לו, ששלמה לא נתן לחירם את הערים עצמם, אלא נתן לו את המיסים מאותן הערים.

הרא"ה קוק (משפט כהן סג) סובר דמכיון שהמצב הוא דוחק עצום ונורא, מצוה לסמוך ולהקל על כל מי שיש לסמוך, והב"ח סובר שישמעאלים אינם כעובדי עבודה זרה לענין מתנת חנם. וכ"ש לענין איסור חניה שהטעם הוא משום 'פן יחטיאו' של ע"ז, יש לומר דכולי עלמא מודים שאינו כי אם כגר תושב.

'לא תחנם' במכירה זמנית:

שנינו בעבודה זרה (כ):

"משנה: אין מוכרין להם במחובר לקרקע אבל מוכר הוא משיקצץ, רבי יהודה אומר מוכר הוא לו על מנת לקוץ. גמרא: תנו רבנן: מוכרין להן אילן על מנת לקוץ וקוצץ, דברי ר' יהודה. רבי מאיר אומר: אין מוכרין להן אלא קצוצה"

רש"י (יד: ד"ה אין) ביאר שהאיסור למכור להם במחובר לקרקע הוא משום 'לא תחנם'. **ורבנו יהונתן מלוניל** (ה): הסביר שיש חשש פן ימלך שלא לקצוץ את האילן ויעבור על 'לא תחנם', ורבי יהודה שרי אפילו בעודו נטוע, כיון שקבל עליו לקוץ תו לא גזרינן דילמא יהיה נמלך. מרן **הש"ע** (קנא, ז) פסק כך להלכה "אין מוכרין להם בארץ ישראל כל דבר המחובר, כגון אילן וקמה, אבל מוכרים על תנאי שיקוץ, וקוצץ".

עוד מובא בעבודה זרה (יד): שאין למכור לגוי פירות המחוברים לעץ. **הגרש"ז אורבך** (מעדני ארץ סימן א אות ו) סובר שאם נתן לגוי זכות שהייה בקרקע, ולא התנה עמו אלא שיקוץ לאחר זמן, יש בזה ספק איסור תורה, שאותו 'חלק' מהזמן שהוא ברשות הגוי לגמרי, אינו ברשות המוכר וחשיב כמכירה לצמיתות, ולכן "בעלי פרדסים שמוכרים פירותיהם במחובר קודם גמר בישולם לאגודה נכרית באופן כזה שהלוקח זוכה בהפירות בעודן במחובר, הרי הם עוברים באיסור לא תחנם, כיון שאין המכר על מנת לקוץ לאלתר".

במכתב ששלח הרב **שמואל סלנט** (שו"ת רבי יצחק אלחנן ספקטור מכתבים, מכתב ב) לר' יצחק אלחנן הוא כותב דממ"נ מכירה לזמן אינה מועילה, אם היא נחשבת למכירה, הרי יש לחוש לאיסור 'אין מוכרין להם שדות בארץ ישראל', ואם אינה נחשבת מכירה לחלוטין, יש לאמר כי נחשבת כשכירות, ושכירות אינה קנויה לגוף, ונקרא שדה של ישראל. אך הביא את דברי **השמן המור** (סימן ד) שמכירה לזמן אינה אסורה. אולם **במעדני ארץ** (סימן טז אות י) דחה את הלימוד מדברי שמן המור, שעיקר היתרו הוא להפקיע את חיוב הבעלים משביתת שדהו, ולא להיתר הפקעת קדושת הפירות הוא היתר עבודת הארץ, ולדעתו אין להקל כלל ולסמוך על ההיתר של מכירה לזמן, שצריך בעלות גמורה על גוף הקרקע כדי להפקיעה משביעית. **החזו"א** (כד, ד) סובר שמכירה לזמן אסורה, שאין לך מכירה לזמן יותר ממכירת אילן בלא קרקע, ואפ"ה נאסרה משום שחשובה למכירה ואסורה בא"י מהתורה.

מנגד, הגאון מקוטנא בשו"ת **ישועות מלכו** (יו"ד סימן נה) דמכיון ששביעית בזה"ז מדרבנן פשוט שמותר למכור ע"מ להחזיר, כפי שמועיל בחמץ. וודאי כאן שהוא לטובת היישוב היהודי, פשוט שאין בזה 'לא תחנם'. **הראי"ה קוק** (משפט כהן סה) ביאר את ההיתר באופן אחר, שמכירה לזמן אינה

בכלל הגזירה, שאינה חשובה לשכירות וגם לא למכירה, "על כן אין לנו לחדש גזירה מדעתנו, ויש לומר דבמלתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן". וכ"כ בשו"ת הר צבי (זרעים ב, מח) ועוד.

מכירה לגוי הגר בארץ:

רבה של חברון בשו"ת שמן המור (סימן ד) כתב שאיסור לא תחנם אינו אלא כשאין להם כלל חניה בארץ ישראל, אבל בזמננו שבכל השדות של א"י יש להם חנייה, בכל כה"ג לא אסרה התורה, והתירה למכור להם אפילו שדות וכרמים, ואפילו איסור דרבנן ליכא דלא מצאנו שגזרו רבנן. וכ"כ בשבת הארץ (מבוא, יב), ולכן הוסיף "ויותר נכון לפי זה לבחור בגוי שכבר יש לו קרקע בארץ ישראל. אף על גב דיש לומר, שאם יקנה ממנו ישראל הקרקע הקודמת אז הלא תצא החניה מתחת ידו, ונמצא אז שבקרקע זו הנמכרת לו כעת ניתנה לו חניה בקרקע, מכל מקום יש לומר דבתר השתא אזלינן, ועכשו הוא אינו נותן לו חניה בקרקע שהרי כבר יש לו מקודם". עוד כתב (שו"ת משפט כהן סימן סח) שסברא זו מתיישבת יפה בדברי הרמב"ם (ע"ז י, ד) שטעם איסור לא תחנם הוא שאם לא יהיה להם קרקע, ישיבתם ישיבת עראי היא. ומשמע שהעיקר תלוי בישיבת הקבע ולא רק במה שאין להם קרקע, ולכן אם הם כבר יושבים ישיבת קבע, אין איסור למכור להם.

אולם החזו"א (כד, א) סובר ש"אין חילוק בין אם כבר יש לו להגוי קרקע בארץ או לא, דבכל בית ושדה שמוסר להם הרי הוא נותן חניה לגוי בקרקע זה. ואף אם היה מקום להסתפק - סתימת המשנה והגמרא והפוסקים מכרעת שאין חילוק... וחס וחלילה לנהוג קלות ראש בלא תעשה בלא תחנם דאורייתא".

'לא תחנם' במקום שיש תועלת ליהודי המוכר:

כתב בשו"ת שואל ומשיב (תניינא ב, עז) כתב לגבי מכירת חמץ שצריך למכור גם את החדר עצמו שהחמץ נמצא שם, ולכאורה יש בכך איסור 'לא תחנם' של מכירת או השכרת דירה בא"י? אלא ביאר "דכל הטעם הוא משום 'לא תחנם', וכאן עושה בשביל עצמו, וכעין מה שכתב הר"ן בשם יש מפרשים לענין מה ששחרר רבי אליעזר עבדו להתפלל". גם הרב שמואל מוהליבר (שו"ת, יו"ד סימן כב) סובר שכל האיסור הוא כשמתכוון לטובת הנכרי, אך כשמוכר למכור לטובת עצמו, מותר למכור "ואם כן עיקר המכירה בעת השמיטה היא לטובתינו ומוכרחים אנו לזה, פשיטא דשרי, בלי שום פקפוק". גם בשו"ת שמן המור (סימן ד) כתב "דעל ידי תקון מכירה הלא הוא גורם להיות לישראל חנייה בקרקע יותר שיקנו כרמים בארץ הקדושה הלזו". וכ"כ הרא"ה קוק (שו"ת משפט כהן סימן סג) "לא שייך איסור דחניה בקרקע במכירה כזו, שהיא דרך הערמה להפקיע מקדושת שביעית כדי שיוכלו לעבוד בהיתר, שהיא לטובתינו כדי שיתחזקו ישראל בקרקע".

אך החזו"א (כד, ד) סובר שכל החילוק שכשעושה לריוח ישראל מותר, הוא דווקא לענין 'לא תתן להם חן', אך לענין חניה בקרקע אין חילוק, "דנתינת חן אינו אלא ברגש החנינה אבל לא בדורש

טובת עצמו, אבל חניה בקרקע המציאות של עובדי עבודה זרה על אדמת ישראל בקנין שנאווי לפני המקום, וכל שקנה הקרקע והיא שלו הרי עובד עבודה זרה חונה על קרקע הארץ". ולכן לא התיר למכור לגוי בשביל להפקיע קדושת שביעית, שהמכירה אסורה מהתורה. אלא שהגרצ"פ **פרנק** (הר צבי זרעים ח"א סימן מז) דחה דבריו, שחילוקו לא מוזכר בשום מקום, ולכן "אין סברא כזו קובעת מסמרות לבנות על זה יסוד לדינא, ומאן מפס להכריע דכאן הטעם הוא משום דשנואה לפני המקום חנייתו, וכאן הקפידא על רגש חנינה של הנותן?".

מקור נוסף בו מבואר שיש מקרים בהם מותר להשתמש בהיתרים, הוא כאשר יש הפסד, וכך מובא בגמ' בגיטין (מד.) "המוכר ביתו לעובד כוכבים - דמיו אסורין. ועובד כוכבים שאנס ביתו של ישראל, ואין בעליו יכול להוציאו לא בדיני ישראל ולא בדיני עובדי כוכבים - מותר ליטול את דמיו, וכותב ומעלה בערכאות שלהן, מפני שהוא כמציל מידם". **רש"י** ביאר שדמי המכירה אסורים משום שעבר על 'לא תחנם'. **הכפתור ופרח** (פרק י) למד מהגמ' שישאל העובר דירה ממקום שכולם גויים למקום אחר בא"י, ומתיירא שהגויים יחריבו את ביתו, או ישתלטו עליו, מותר לו למכרו לגויים, וה"ה אם יש לו דוחק כלכלי ואינו מוצא ישראל שיקנה את דירתו אפילו בזול, מוכר לו למוכרו לגוי.

אולם ה'תורת חסד' (הרב שניאור זלמן מלובלין, מובא בשו"ת זכר שמחה סימן רטו) למד מהירושלמי (דמאי ו, א. ע"ז א, ט) שאסור למכור להם בתים גם במקום הפסד, משום שאיסור מכירה הוא איסור דאורייתא, ולכן לכו"ע אין היתר. גם **הבנין ציון** (סימן ב אות צח) דחה מכל וכל את הדעה שמותר למכור כאשר עושה לטובת עצמו, דא"כ מדוע הגמ' בגיטין מביאה מציאות של אנס ישראל, הרי בכל מקרה שעושה לטובתו מותר למכור! אלא ע"כ אין שום חילוק בין אם המכירה היא בהשתדלותו של הגוי לקנותו לטובתו לבין אם הישראל משתדל למכרו לטובתו. אלא שבשו"ת **הר צבי** (סימן מז) דחה את השגתו של הבנין ציון על הכפתור ופרח, שבשביל הפסד ולטובת הישראל ליכא משום לא תחנם ואינו אלא כמציל מידם.

ז. אופן המכירה

בשו"ת **שמן המור** (סימן ד) סובר שכאשר אין אפשרות להשכיר את שדהו לגוי, יש שתי אפשרויות: א. "למכור את כרמו לגוי מכירה גמורה וחלוטה גוף הקרקע ממש בשטר מפורש לשתי שנים, כמה ששוה זאת הכרם להיות קנויה לו לאדם גוף הקרקע והאילנות להיות אדון ומושל בה שתי שנים כקונה קנין עולם, ושיחזור לו את כרמו תכף אחר עבור שתי שנים. ב. שיתנה בעל הכרם עם הגוי שחוכר את הכרם ממנו, שבשביעית לא יעשה שום עבודת הכרם, והוא מצידו יוותר לגוי את חלקו בפירות. ולכן מכן יפקיר את כרמו בפני שלושה, ויפרש שאינו מפקיר אותה אלא לשנת השביעית בלבד. ולאחר השביעית ילך לכרמו ויחזיק בה חזקה גמורה.

הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד ס) הביא שלאחר שהגרי"ל דיסקין הסכים להיתר, כתב הרב **נפתלי הרץ** שהיה רב דיפו והמושבות, חוזה ע"י שלושת ההיתרים הללו: א. מכירה לזמן. ב. מכירת אילנות עם שטח הקרקע בשיעור יניקה. ג. ועל מנת לקוץ האילנות, ובאם לא יקוץ הקונה את האילנות עד תחילת השנה השביעית אזי תחל המכירה על גוף הקרקע לב' שנים היינו האילנות עם שטח הקרקע בשיעור יניקה.

והביא שם (עמוד עה) את נוסח שטר המכירה שנוסח ע"י **רבי יוסף הלוי** (חתנו של הרב הירץ), ובשטר כתוב: "ובפרוש הותנה שהקונה הנ"ל מחויב לעקור את כל האילנות והנטיעות עד משך חודש אחד קודם תשרי תרס"ג עם העפר בשיעור יניקתם ולשותלם במקום אחר בקרקע של הקונה הנ"ל. ואם לא יעקור אותם הקונה הנ"ל... אזי הרשות למוכר הנ"ל לעקור אותם על הוצאות על חשבון הקונה. ואם המוכר לא יעקור אותם בזמן הנ"ל, אזי יחול הקנין על הקונה הנ"ל בעד סך הנ"ל על כל הקרקע של הפרדסים והגינות עם האילנות והנטיעות...". **הרב טיקוצ'נסקי** (שם עמוד עט) מעורר על נוסח זה, מדוע הקציצה תלויה אח"כ בדעת המוכר, שודאי יותר רצוי שהדבר יהיה תלוי בדעת הקונה, והגוי יהא הגורם לחלות קנין הקרקעות, שהישראל לא יעבור על 'לא תחנם'. עוד כתב, שכאשר המכירה היא רק לשתי שנים, נכנסים למחלוקת האם הנותן מתנה לחברו ע"מ להחזיר חשיב לקנין או שהוא 'שאול'. שכדי שיחול הקנין ממש צריך למכור לו מכירה גמורה שאינה לזמן. עוד העיר, דמכיון שאנו יודעים שלא יקוץ את האילנות, לא מובן מה הועילה מכירתם על מנת לקוץ, ותנאי זה ודאי לא יתקיים! ולכן ודאי עדיף שתהיינה שתי המכירות קשורות זו בזו, שכל עיקר תקון מכירת האילנות על מנת לקוץ בא כדי שתהיה המכירה על ידי זה שהנכרי הקונה לא קיים התנאי ושהוא הגורם לחלות המכירה... אלא צריך לכתוב שבאם הנכרי הקונה לא קיים התנאי של קציצת אילנות תהא המכירה לשתי השנים. גם **הגרש"ז אורבך** (מעדני ארץ סימן א אות יד) סובר שמקח משונה כזה שאם לא יקוץ הגוי את האילנות יזכה בשדה למשך שלוש שנים, נראה יותר מהערמה, ועכ"פ אין זה תיקון. ויותר טוב לנסח את המכירה, שמוכרים את האילנות והקרקע בשיעור יניקה על מנת לקוץ מיד, ואם יעברו שלשים יום ולא יקוץ - תחול אותה מכירה מעכשו למשך שלש שנים שלא על מנת לקוץ.

גם בשו"ת **משפט כהן** (סימן פח) הביא את נוסח שטר המכירה משנת תר"ע, "...על פי כח ההרשאות של אחינו בית ישראל בעלי האחוזות בארץ ישראל... שנתנו לי בין בכתב בין בעל פה, למכור או להשכיר את קרקעותיהם וכל הנטיעות והצמחים שעליהם שיש להם בארץ ישראל - בכח ההרשאות הנ"ל הרי אני מוכר מעכשיו במכירה גמורה וחלוטה, מזמן הנקוב למטה עד סוף שנת תרע"א הבאה עלינו לטובה את כל הקרקעות הנ"ל שיש בכח למכרם, והריני משכיר את כל מה שיש בכח להשכירם... וכן יהיו כלולים בכלל מכירה זו ובכלל שכירות זו, גם כן כל הקרקעות השייכים לכללות הצבור של ישראל, או לאגודות מיוחדות; וכן כל מה ששייך ליתומים וקטנים, שאנו צריכים לדאוג בעד תקנתם; או לכל מי שלא הספיק לתן הרשאה, מפני חסרון ידיעתו, או

שכחתו וכיו"ב; וגם כל מה ששייך לאנשים שהם רחוקים ואין מקומם ידוע לנו, אם לכשידעו את תוכן המכירה והשכירות הנ"ל, שהננו עושים עם האדון הקונה הנ"ל, יהיו גם הם מרוצים בדבר... וזאת המכירה המוחלטת של האילנות והגידולים, עם הקרקע של שיעור יניקתם, מכרתי לו דוקא על מנת שיקוץ ויחפור את הקרקע הנ"ל כנ"ל. אבל גם אם לא יקוץ האילנות והגידולים, ולא יחפור את הקרקעות הנ"ל של שיעור יניקתם, מכל מקום קיימת היא המכירה המוחלטת של הזמן הקצוב שעל גוף הקרקעות הנ"ל וגידוליהן, וכן של השכירות הנ"ל בכל תוקף, ואין מכירה אחת מעכבת את חברתה כלל וכלל". **הגרש"ז אוירבך** (מעדני ארץ סימן א אות יט) העיר שהשדות שלא נתבררו בשעת המכר האם הן מכורות או לא, מעמידות את המכר בבעיה, דקי"ל כמאן דאמר אין ברירה. ולכן לדעתו יש לשנות את הנוסח במעט, ולא לכתוב באופן התלוי בברירה אלא לכתוב בלשון של תנאי, כגון שיכתבו בית דין בתוך השטר שהם מוכרים את כל שדותיהם של ישראל לנכרי על תנאי אם יעשה על ידי ישראל בהשדות או בגדוליהן איזו הנהגה האסורה על פי דין תורה... חשיב זכות ושפיר אמרינן זכין לאדם שלא בפניו. עוד כתב, שבמקרה והבעלים מוסיפים להחזיק בשדותיהם ולהשתמש בהן כאדם העושה בתוך שלו, בכהאי גוונא אפשר שהוא סותר את פעולת הזיכוי, ומסתבר דבקנין גרוע כזה לא אמרינן דמהני קנין הגוי להפקיע את השדה מקדושתה.

בעלות המדינה על הקרקעות:

בתחילת פרק זה הבאנו את דברי הפוסקים לגבי קיום השמיטה, המבי"ט ועוד עסקו במציאות בה השדות מוכחרות לישראל, ובעצם משועבדת למושל שבאותו הזמן, שג"כ חייבים להביא לו חלק מהתוצרת של השדות.

הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד סה) סובר שלאחר הקמת המדינה, קשה לצרף את ההיתר של 'ארנונא', שאין להתיר לנו לעבוד בשדה עבור המדינה שגם היא מצווה על מצות השמיטה. אך העיר שיש צד אחר להתיר "שכיום יש לא רק מסתננים חומסים ושוודדים אלא שהננו מוקפים אויבים אורבים לנפש, ושגם שמו עלינו מצור כלכלי ולא על נקלה יש להביא מזון מבחוץ, ומבחינה זו אפשר שישנו גם הטעם 'משום סכנת נפשות'". גם **הרב הרצוג** (פסקים וכתבים ג, נ) הביא דברים אלו, שמצד אחד אין היתר של ארנונא, ומאידך יש סברא גדולה להקל משום חיי הנפשות וקיום המדינה שצריכה גם לעמוד בגלי עליה גדולים, ומלחמה המאיימת עלינו תמידית.

אולם הגר"ש גורן (תורת המדינה עמודים 452 - 454) סובר שלאחר תקומת המדינה, כל האדמות הן תחת ריבונות מדינת ישראל, ולכן בעלות זו יש בה כדי למנוע את הפקעת קדושת הארץ ע"י העברת הבעלות הפרטית שלנו לגויים. "מכיון שגם לאחר המכירה לנכרי נשארות האדמות תחת בעלות-על של השלטון היהודי, המהווה רשות עליונה על כל אדמות המדינה, מכל האמור, ברור שלאחר קום המדינה כאשר רוב ארץ ישראל נתונה בידי יהודים, אין תוקף להיתר המכירה כפי

שכתב הגר"ה קוק בעצמו. או שההיתר נחלש לגמרי ואין לסמוך עליו, בייחוד כאשר מדובר על מכירת כל ארץ ישראל לנכרים כדי להפקיע את קדושתה". אלא שבאזורי יש"ע הנמצאים תחת ממשל צבאי והחוק הישראלי לא חל עליהם, ומבחינת הסטטוס החוקי שלהם אין למדינת ישראל ריבונות על אזורים אלו, ולכן ישנה האפשרות לקיים את היתר המכירה. וע"ע ב'לקראת שמיטה ממלכתית (עמוד 40 והלאה) שכתב הרב **זאב וייטמן** שהביא מדברי שו"ת שמן המור שהיה מראשוני מתירי ה'היתר מכירה' והוא מזכיר פעמים רבות בטעמים להקל, את העניין שהקרקעות נמצאות ב'בעלות על' של המלך הגוי. ובסוף דבריו כתב שפוסקי הדורות צריכים לתת את דעתם בנושא, אולם "עצם ההתלבטות מעידה על שינוי משמעותי, שאיננו מאפשר לנהוג בהיתר כהלכה לדורות, גם אם יוכרע שבעלות העל היהודית איננה עומדת למכשול מבחינת חלות ההפקעה".

שליחות לדבר עבירה:

בימים עברו המכירה בוצעה באופן אישי של החקלאי מול הגוי לו היה מוכר את שדהו. אלא שכאשר רבו החקלאים לאחר קום המדינה, נוצר צורך שגוף מסודר ירכז את המכירה, ולכן אין מכירה פרטית של החקלאים, אלא הם ממנים את הרבנות שתמכור להם את האדמות. אלא שמצב זה יצר בעיה לפי חלק מהפוסקים, שהרי גם אם נאמר שמכירת הקרקע אסורה, הרי החקלאי הוא העובר על האיסור, ויתכן שהמכירה תקפה והעבודה מותרת בקרקע, אך אם עצם המכירה היא אסורה, נמצא שאין אפשרות למנות שליח למעשה זה, ש'אין שליח לדבר עבירה', וא"כ חלות המכירה לא יכולה להתבצע בימינו. ועוד, שבגמ' בתרומה (ד:) איתא "כל מידי דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני".

שנינו בקידושין (מב:) "אין שליח לדבר עבירה, דאמרינן: דברי הרב ודברי תלמיד - דברי מי שומעים?". וכ"כ החזו"א (כד, ד) שהמוכר על ידי שליח "ודאי לא חייל המכירה מדין אין שליח לדבר עבירה, ומיהו על פי זה נצולים מאיסור מכירה". לדבריו המכירה לא תקפה, וזאת בדיוק 'ההצלה' ממכשול איסור לא תחנם. ולכן החזו"א מודה (י, ו) שאם בעל הקרקע עצמו ימכור את שדהו, המכירה תקפה אע"פ שעובר לשיטתו על 'לא תחנם', והפירות הגדלים בשדה מותרים. גם **האור לציון** (עמוד יד) סובר שאחת מהסיבות שהמכירה אינה תקיפה היא השליחות לדבר עבירה.

אולם האחרונים הביאו מספר טעמים מדוע שליחות זו אינה נחשבת לדבר עבירה: **הרא"ה קוק** (שו"ת משפט כהן סימן ס) ביאר עפ"ד המשנה למלך, שכל מקום שהשליחות היא בסתם, לא נתבטלה אפילו כשנעשית על פי דבר עברה, וה"ה כאן ההרשאה כתובה בכללות ויכולים אנו גם למכרה לישראל, והישראל יוכל אחר כך למכור בעצמו לנכרי. בשו"ת **הר צבי** (זרעים ב, ג) הביא את דברי בעל הנתיבות שגם בשליח לדבר עבירה המעשה קיים, ו'אין שליח לדבר עבירה' היינו שהעונש לא יהיה מוטל על המשלח. ועוד, ששיטת התוספות שבשוגג יש שליח לדבר עבירה, וה"ה כאן השלוחים המוכרים ודאי סוברים שאין במעשה זה עבירה ("דאינם משועבדים לדעת האוסרים במקום

שגדולי הדור התירו המכירה"), ולכן השליחות אינה בטילה. הרב **שלמה יוסף זווין** (לאור ההלכה פ"ד ד"ה אנו) הביא טעם נוסף, שאם השליח מוחזק לעשות העבירה יש שליח לדבר עבירה, והרבנות הראשית הרי מוחזקת היא בכל שמיטה ושמיטה לסדר את המכירה.

יש לציין שכיום המכירה לא נעשית ע"י שליח, אלא החקלאים מחזירים את הקרקע לרשות מקרקעי ישראל, והמנהל מוכר ישירות לגוי, ולכן בעיה זו איננה קיימת כיום.

מכירה ללא רישום בטאבו:

כתב **השולחן ערוך** (חור"מ סימן קצד) "אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכתוב בשטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו, עושים כפי משפט המלך". עפ"ד השו"ע מעשה מכירה שאינו תקף בדיני המלכות, אינו תקף גם ע"פ התורה. ולכן הפוסקים העלו בעיה שלכאורה ישנה בחלות היתר המכירה, מכיון שהמכירה לא נעשית ברישום בטאבו, א"כ אין לה כל חלות ממשית (חוק מקרקעין, תשכ"ט - 1969, סעיף 7), ואם לדוג' אדם ימכור כך את דירתו, הרי ע"פ חוקי המדינה העברת הבעלות כלל לא חלה, וה"ה לעניין מכירת השדות.

רבי **שמואל סלנט** (הובא בשו"ת רבי יצחק אלחנן ספקטור, מכתבים ב) שלח מכתב לרבי יצחק אלחנן ספקטור בו הוא כותב לו שלדעתו מכיון שמכירת הקרקעות לא נעשית באופן חוקי ע"פ הממשלה, המכירה אינה תקפה, וכן אין אפשרות למכור באופן חוקי את הקרקעות, וכן הנדיב הברון רוטשילד ודאי לא ירצה שימכרו את הקרקעות באופן זה. עוד הוא מוסיף, שאין אפשרות לעובדי האדמה למכור את הקרקע, מכיון שהיא רשומה ע"ש אחד מבאי כוחו של הנדיב רוטשילד (בעיה שקיימת במקומות רבים גם כיום, שעובדי האדמה בפועל אינם בעלי הקרקעות, אך הם אלו שמוכרים את הקרקע בהיתר המכירה). הרב **שמואל אהרון יודלביץ'** (כרם ציון תשכ"ה, שביעית פ"ב אות יב) הביא בשם מהר"י בסן שכשהמכירה אינה נעשית ברישום בטאבו, המכירה לא מועילה כפי שכותב השו"ע לעיל. ועוד, אין סמיכות דעת של המוכר והקונה, מכיון שאין לו כח כנגד הגויים והממשלה להחזיק בקרקע. ואע"פ שלגבי הגמירות דעת, אם כותבים חוזה חוקית עם הגוי שבכל עת שיביא הכסף שאנחנו מחוייבים לסדר את המכירה בטבו על שמו - כבר סמכה דעתיה כיון שעל ידי הממשלה יכול להכריח לסדר את המכירה בטבו, והקנין חל תיכף באחד מדרכי הקנינים לפי דינינו. הבעיה הראשונה במקומה עומדת, "דכיון דדינא דמלכותא דינא אין מועיל שום קנין זולת העברת המכירה בפנקס הטבו". וכ"ד **החזו"א** (ב"ק י, ט. דלא כמ"ש בחו"מ ליקוטים טז, ח).

אך רבי **יצחק אלחנן ספקטור** (שם מכתב ג) עונה לו, שלדעתו מספיק שהמכירה תתבצע בבי"ד של ישראל בלבד, שבדאורייתא גם כן סמכין על קנינים שלנו ולא מהדרין שיהיו נעשים בקנינים של דיניהם, וגם היכא דבעינן קנין משיכה, בכל הנך סמכין על קנין החדרים שיהיה קנין חצר אגב קרקע, אף דהשטר נעשה רק באופן המועיל רק בדינינו, ועל כן אין להחמיר בזה. גם בשו"ת **משפט כהן** (סימן ע) כותב הרב קוק שאין לפקפק על המכירה מצד דינא דמלכותא, "משום שבמכר

כזה הנעשה לא לתועלת של מסחר חומרי אלא מפני תיקון של ענין דתי, אין המלכות מקפדת כלל שיהיה נעשה דוקא בערכאות. וגם כשהקונה הוא ישמעאלי שקונה מישראל הם מאשרים את הקנייה אפילו בלא ערכאות". גם בשו"ת דברי חיים (או"ח ב, לו) שאין לנו אלא דין שפסקה לנו התורה.

הגרש"ז אוירבך (מעדני ארץ סימן יח אות ב, יד) מתייחס לשתי הבעיות שהעלה הרב שמואל אהרון יודלביץ'. לגבי הבעיה של גמירות דעת, כאשר עשו קניין באופן שהקונה מאמין למוכר שלא ישתמש לרעתו בכך שבאופן חוקי המכירה לא נרשמה בטאבו, פשוט שהקונה חשוב לבעלים גמור (וכן נהגו בזמן שארץ הקודש היתה תחת עול ממשלת טורקיה והיה אז חוק ששום נתין זר לא יוכל לרכוש לו נכסי דלא ניידי, ואף על פי כן התחכמו הזרים וירכשו להם בתים וקרקעות על שמות נתינים טורקיים). ומכיון שאין המלכות מקפידה על עצם המכירה, אלא שרק באופן סידור המכירה היא אינה תקפה, מסתבר שהמקח תופס ואין שום כח לבטלו. אלא שהוסיף שבזמנינו שיש רישום בטאבו, כל זמן שהמכירה אינה רשומה, הלוקח אינו סומך על הקנין. ולכן כתב שאם ימכרו את השדה לשתי שנים, גם אם הגוי לא אמר שסומך דעתו - קנה, כיון שלגבי האנשים המעשה חשוב כשכירות ולא כמכר, והגוי סומך דעתו על הקנין כיון שהוא יודע שהישראל מוכרח לעשות את המכירה בגלל השביעית.

ובאמת כיום ישנה "תקנות עסקאות במקרקעין (קיום מצות שמיטה) תשל"ט-1979", וזו תוכנה: 1. עסקה במקרקעין לצורך קיום מצוות השמיטה, שנעשתה באישור מועצת הרבנות הראשית (להלן - המועצה) או באישור מי שהמועצה הסמיכה לכך תהיה תקפה על אף האמור בחוק המקרקעין תשכ"ט-1969, או בכל דין אחר, ואף אם היא לזמן, ותהיה נגמרת אף בלא רישום. 2. עסקה כאמור בתקנה 1 תהיה פטורה מכל האגרות, המסים, הארנונות ויתר תשלומי החובה שתשלומם הוא תנאי לרישום עסקה במקרקעין.

בעקבות שינוי התקנות במדינה, כתב הגרע"י בשו"ת יביע אומר (י, מ) בשם הגרצ"פ פרנק "שהיום קיל טפי, שהמכר נעשה בהסכמת הממשלה, ואפילו מי שהחמיר על הרישום בטאבו מצד דינא דמלכותא, זהו רק כשהשלטון של גוים, אבל כשהשלטון של ישראל, והם מסכימים שמכירה זו תיעשה לטובת החקלאים שפיר דמי... לרווחא דמילתא בשנת תשל"ט התקבל חוק מיוחד בכנסת על פי בקשת הרבנות הראשית, לפיו, שלטונות מדינת ישראל מכירה במכירת הקרקעות לצורך השמיטה בשנת השביעית, שהיא תקפה, אף ללא רישום בטאבו".

מכירת קרקע היניקה בלבד:

האדר"ת (אדר היקר אגרת ט) כתב בשם רבי נפלי הערץ זצ"ל שהיה אב"ד ביפו, שהביא פתרון למכור רק את האילנות עד מקום שיונקים מהקרקע ע"מ לקוץ, ובזה לא שייך האיסור של 'לא תחנם', ומכיון שאין הוא מוכר את הקרקע עצמה, אין צורך למכור ולרשום בטאבו, אלא די בקניין בינו ובין הקונה. וכן הסכים רבי יהושע ליב דיסקין ז"ל.

אך האדר"ת פקפק על פתרון זה, שההיתר 'על מנת לקוץ' הוא רק כאשר באמת קוצץ לאחר מכן, ולא באינו קוצץ. ועוד, כיצד נדע מה שיעור הניקה של האילנות. גם הגרש"ז אוירבך (מעדני ארץ סימן יז אות ב) הביא בשם ר' **איסר זלמן** מלצר שהקשה, דמכיון שעיקר הקרקע הוא של ישראל, מנלן לחדש שבעלות הגוי על גוש העפר שהאילנות יונקות ממנו, מועילה להפקעת הקדושה מהעצים. וכן תמה החזו"א.

הגרש"ז אוירבך (שם) יישב, דמכיון שכל מהות המכירה היא כדי להפקיע את הקדושה מהפירות, א"כ ודאי כשקנה קרקע כשיעור יניקה, חשיב הגוי הבעלים הגמורים של הפירות, ומכיון שרק הגוי הוא הבעלים של החלק העליון של הקרקע, אמריןן יש קנין. והוסיף "על כל פנים נמצא דלפי זה לא היינו צריכים למכור את גוף השדה לגוי אלא סגי גם בהשכרת השדה והיינו יוצאים בזה מחשש לא תחנם דאורייתא".

הערמה במכירת השדות:

הרא"ה קוק (שבת הארץ מבוא, יג) הביא שבהערמה מצינו שלפעמים התירו גם באיסורי תורה, ולפעמים החמירו גם באיסורי דרבנן. ולכן אין ללמוד דבר מדבר, אלא יש לדון על כל מקרה בעצמו. ונחלקו בירושלמי האם יש צורך בפסוק מפורש להתיר הערמה, ומכיון שהמחלוקת היא בדרבנן, יש להקל בשביעית בזה"ז. ועוד, "במצוה כזאת, שעיקר עשייתה הוא משום זכר, בודאי מותר לעשות הערמה. שגם בהערמה, כיון שעושה אותה על פי דין תורה יש זכר למצוה, כי בכל מה שעושים מצד המצוה יש זכר. וכן בשביעית כיון דלא נהגה מהתורה ואין אנו עושים כי אם זכר לשביעית...".¹ גם **הגרצ"פ פרנק** (שו"ת הר צבי יורה דעה סימן קכג) סובר שבעל השדה מכוון להקנות לקונה בקנין גמור את הקרקע כדי שלא יעבור על איסור שביעית, "ומה בכך שהוא רוצה שאחרי שביעית יחזור לכרמו ולשדהו, מאי איכפת ליה אם יכוין להקנות לו בכוונה גמורה שיהא שלו בשביעית והוא ינצל מאיסור שביעית?". גם **הגרש"ז אוירבך** (מעדני ארץ זימן א אות יא) סובר שמכירה לזמן לא הוי כ"כ הערמה, אבל המכירה ע"מ לקוץ היא הערמה ניכרת, שלגבי מכירת חמץ צריך לקבוע את מחיר החמץ לפי השער שבשוק, וכאן אם יקצצו את העצים עם השטח העליון של הקרקע, ודאי הוא הפסד כל רכוש המוכר, וגם ללוקח הוי הוצאות מרובות, ונמצא ששתי הצדדים מפסידים מהעסקה.

אולם בשו"ת **חלקת יעקב** (יו"ד סימן קפד) כתב ש"המכירה היא הערמה גדולה עד שבני אדם מן השוק מחייכין עליה למכור כל ארץ ישראל לאיש ערבי". ובשונה ממכירת חמץ שאם הגוי ישלם עבור כל החמץ, ודאי שלא אכפת לישראל למכור לו. את א"י לא ימכרו בעד כל הון. ולכן מי שיכול להחמיר, עדיף שלא יסמוך על היתר המכירה. גם הרב **חיים דוד הלוי** (שו"ת מים חיים ב, סא) כתב שלגבי החשש של הערמה "לא נמצא שום פתרון המניח את הדעת, משום שאיש אינו מוכן להשתכנע שהמכר הוא אמתי והקונה-הגוי מעולם לא חשב על קנין גמור". ושונה המצב מראשית

קיום היתר המכירה, שאז היה הישוב היהודי בא"י דל וקטן, ורק יחידים מכרו את קרקעותיהם. אך כיום זכינו ורוב אדמות מדינת ישראל שייכות ליהודים, "איך יעלה הגוי-הקונה על דעתו שהוא אכן קונה את כל קרקעותיה החקלאיות של מדינת ישראל, היש הערמה גדולה מזאת?!".

הרא"ה קוק (מבוא לשבת הארץ, יג) מעלה בעיה, שמכירה שנעשית בהערמה אין גמירות דעת ואולי לא יהיה קנין כלל. ובשונה מקנין מטלטלין שהקנין ניכר מעצם שינוי מקומו, כאשר הקנין נשאר במקומו ואין ניכר עליה שום שינוי במעמדה, לא סמכה דעתיה על הקנין, "אבל במקום שכל עיקר הקנין הוא כדי להפקיע האיסור, וקנין כזה גמר המקנה להקנות והקונה לקנות שפיר סמכא דעתיה".

ח. קדושת שביעית בפירות היתר המכירה

לעיל בהלכה כ"ט הבאנו את מחלוקת המבי"ט והב"י בעניין קדושת שביעית בפירות שגדלו בשדה הגוי, וכ"כ **הילקוט יוסף** (כה, ח) "פירות הגדלים בקרקעות של ישראל שנמכרו לגוי ע"י הרבנות הראשית ב'היתר מכירה', אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית... שהרי הופקעו מקדושת שביעית כדין של פירות גויים ממש". וכ"כ בשו"ת **יביע אומר** (י, נח). ובאמת שכ"כ **כבר האדר"ת** (שמן רענן ח"ב. קונטרס שבת הארץ סימן לב), **הגר"ש ישראלי** (חוות בנימין סימן ט ס"ק יב) ועוד.

ומ"מ **הרא"ה קוק** בשו"ת משפט כהן (סימן עה. וכן באגרות הרא"ה ח"א אגרות שו, שי, שיב, שיח ועוד) כתב "...וכיון שלא יהי' הפסד למה לא נחוש לסברת האוסרים, הלא כל דברינו אמורים תמיד, שרק מפני הדחק אנו סומכים על ההיתר, ובתור הוראת שעה. ע"כ עצתי שיאותו הכורמים להצעה להנהיג קדושת השמיטה בפירותיהם בכל מה דאפשר". אמנם בשבת הארץ (ח, ה) כתב שא"צ לשמור קדושת שביעית בפירות של היתר מכירה⁴⁷. **הגר"מ אליהו** (יב, ה) כתב "לכתחילה יש לנהוג גם בפירות של היתר מכירה, בקדושת שביעית". היות ואנו סומכים על היתר המכירה בדיעבד.

ט. סחורה בפירות היתר המכירה

לפי המבואר לעיל, כל הפירות הגדלים בשדה הגויים שנמכרו להם בהיתר המכירה אין בהם קדושת שביעית לכל הדינים, ולכן ה"ה לגבי איסור סחורה שלא נוהג בהם.

אך כיצד ינהג אדם שאינו סומך על היתר המכירה, האם גם לעניין איסור הסחורה בפירות או נתינת דמי שביעית לעם הארץ צריך להחמיר או לא. **הגרש"ז אורבך** (שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן מד) סובר שלפי מה שנוהגים כהכרעת האחרונים להקל בזה⁴⁸ באיסור משומר ונעבד, (וכ"כ החזו"א סי' י

⁴⁷ ובטעם הדבר כתב **הגר"ש ישראלי** זצ"ל (חוות בנימין סימן קיא) שנראה שאכן חשש הרב קוק שמא המכירה אינה תקפה. אמנם **הגרש"ז אורבך** (שם עמוד תרמו) דחה אפשרות זו, וכתב ש"הרב עצמו וכל הגאונים שהתירו לא חיישי כלל דשמא אין המכירה קיימת". והרב יהודה עמיחי הסביר (התורה והארץ ח"ח עמוד 383) שמרן הרא"ה העיד על עצמו (אגרות הרא"ה ח"א אגרת שי ושיג) שהוא רוצה לצאת י"ח כל הדעות, ולכן למרות שהיה ברור לו שהמכירה מועילה, בכל אופן הוא החמיר בקדושת שביעית.

אותו דבדיעבד אין הפירות נאסרין ומותרין באכילה (לאחרים), "נראה שמותר גם למחמירים לקנות פירות שביעית או ירקות דלא אסירי משום ספיחין מחנוונים שסומכים על ההיתר ושוקלין ומודדין ועושין סחורה בפירות שביעית, ואין הלוקח מהם צריך לחשוש משום לפני עור, או לזה שהוא מוסר דמי שביעית לע"ה דאסור גם בשביעית בזה"ז שהוא רק מדרבנן... עפ"ד המבי"ט דכיון שהדבר להם היתר שסומכים על המורים להם היתר, ולא נדון אותם כעורים שלא ליתן להם דבר שנראה להם היתר... בנד"ד ששביעית בזה"ז רק מדרבנן וגם רוב המחמירים אינם מחזיקים את הדבר לודאי איסור, שהרי אינם נמנעים מלהשתמש בכלים של הנוהגים כהמתירים... ואף שלרגל התפשטות ההיתר יש הרבה חנוונים שלצעה"ג אינם יודעים מאומה מדיני שביעית, מ"מ אם ברור הדבר שאלמלי היו יודעים היו שומעים ודאי למתירים אין לחוש בזה משום נתינת מכשול". גם בשו"ת **יביע אומר** (ט, כח. חזו"ע שביעית עמוד קצו) העלה שאף הנוהגים להחמיר שלא לסמוך על היתר המכירה, יכולים לקנות פירות אילן מחנות המוכרת יכול של היתר מכירה, ואין בזה חשש לפני עור שמכשילים את המוכר באיסור סחורה בפירות שביעית.

י. סוף דבר

פולמוס היתר המכירה הוא כנראה הנידון המרכזי ביותר בדיני שביעית שהיה ויהיה בדורותינו, ונראה שפולמוס זה ימשיך להוות ויכוח מרכזי גם בשמיטות הבאות.

אמנם נראה לענ"ד לסכם את הדברים שראינו בפסקאות האחרונה בשני מישורים. המישור האחד הוא ההכרחיות של היתר המכירה, והמישור השני הוא ההכרחיות לנסות ולהתקדם לשמירת שמיטה אמיתית וליצור פתרונות יעילים בהם החקלאות והיצוא לא יפגעו, ומאידך תהיה אפשרות להשמיט באופן מלא את הקרקעות בשמיטה.

נראה ששתי סיבות מרכזיות שהיו לעיני מתירי 'היתר המכירה' נשארו ועודם נכונות גם היום. א. חקלאים רבים שאילולא היתר המכירה יעבדו את שדותיהם בשביעית כרגיל, אותם אנו מצילים ע"י מכירת קרקעותיהם, ובכך מצילים את השוק שלא יהיה בו פירות האסורים בשביעית. ב. חקלאים המייצאים לחו"ל אינם יכולים להפסיק את האספקה של היבול למשך שנה, דבר זה יכול לפגוע קשות בענפים מסויימים עד כדי השבתתם המוחלטת. ולכן ודאי שבראייה ציבורית אין כלל אפשרות לקיים את החקלאות בארץ ללא היתר המכירה, וכפי שהיטיב לבאר זאת הרה"ג **אברהם שפירא** זצ"ל (הובא בקט"ף שביעית עמ' 10) "קו בולט בנידון הוא, שאם כי רבו חכמי התורה שנטו לחומרא, הרבנים מארי דארעא שנשארו בעול ההוראה של הציבור הורו למעשה כפי הוראות הגאונים הנ"ל שסמכו על היתר המכירה, וכפי שכתב הגרא"ד תאומים... שבזמן שהיה בחו"ל היה נוטה לאיסור, אבל כשעלה לארץ, נתמנה כרבה של ירושלים וראה את המצב כפי שהוא, שינה באמת דעתו להיתרא".

אע"פ שכפי שראינו היתר המכירה מבוסס ונתקבל אצל רבים מגדולי הדורות, יש לתת את הדעת לשינויים מהותיים שחלו בענף החקלאות בעשורים האחרונים, אם בתקופתו של הרב קוק המצב היה "נוגע לעיקר קיום הישוב" וזאת משום שענף החקלאות היה עשירות אחוזים מסך היצוא, היום עומד על פחות מ-3%, ופחות מ-3% מהאוכלוסיה מועסקים בחקלאות. ומספרים אלו כוללים גם ענפים ומגזרים שאין בהם שום בעיה בשמיטה, כגון גידולי מצע מנותק, או גידולי בעלי חיים וחקלאים מהמגזר הערבי. זאת ועוד, כיום 'פגיעה בחקלאות' אין פירושה שאותם חקלאים יהיו מובטלים כל ימי חייהם, אלא חלק ניכר מהם יעבור לעבוד בענפים אחרים המשוועים לידיים עובדות. אלא שודאי אנו צריכים לכך שהחקלאות בא"י היא ערך עצמי ללא קשר לכסף ולפרנסה שהיא מביאה לחלק מהציבור, ודאי שאין כל אפשרות לוותר על ענף החקלאות בא"י, אלא שיש לתת את הדעת בעניין פתרון שנת השמיטה במצב החדש שנוצר (עיין בכל האמור במארו של הרב עזריאל אריאל 'האומנם נוסף למכור' - התורה והארץ שביעית)

כמו כן ודאי שיש לשאוף ולהתקדם למצב בו הארץ תשובת במלואה, ולחפש פתרונות אחרים שיחליפו את היתר המכירה, וכפי שהיטיב לבאר זאת מרן הרב קוק (ש"ת משפט כהן סימן סג) "שעל עצם ההיתר אין לדעתי מה לפקפק כלל, אבל כל זאת אין זה מונע ופותר אותנו מלבקש כל העצות אשר יזמין ד' לנו, שיוכלו אחינו ב"י היושבים באה"ק לקיים את המצוה כהלכתה בלא שום הפקעה ודרישות היתר. וכל חלק קטן שבקטנים מאה"ק שביד ישראל, שתקוים בו מצות שביעית כדינה, אנו צריכים לשמח עליו כמוצא שלל רב. אבל חלילה לנו ללמד קטיגוריא על ישראל, מצד הוראת ההיתר של דרך המכירה".

עיין עוד בדברי הגר"מ אליהו (מאמר מרדכי שביעית, מאמרים סימן כא) שאע"פ שלדעתו היתר המכירה אינו לכתחילה, אבל יש בה כדי להציל ממכשולים חמורים מאוד, ומהם: א. תפיסת קדושת שביעית במעות שקנו בהם פירות שביעית, או בכל מה שנעשה בהם דרך מקח וממכר (כגון חליפין וכדו'), ועדיין נשארה קדושת שביעית בפירות שלא נתחללו כדרך שמחללים או פודים כל הקדשות, והדבר דורש זהירות רבה. ב. ישנה מחלוקת ראשונים אינתי ירקות נקראו 'ספיחים', ולכן יש לסמוך בענין זה על היתר המכירה בצירוף דעת המתירים. ג. הרמ"א (יו"ד סי' ס' ס"א) כתב שאסור לאכול בשר של בהמה שנתפטמה כל ימיה ואכלה רק דברים אסורים, ולפי זה תימה עצומה על ההולכים ביד רמ"א, כיצד אוכלים ביצים בשנת שמיטה, וכי אפשר להשגיח על כל התרנגולים בארץ שיאכלו מפירות שביעית עם פירות אחרים ושלא יאסרו, וכמו שאמרו שזה מדין: זה וזה גורם, והרי אם נמצא לול תרנגולים שמאכילים בו את העופות רק מגידולי שביעית הרי שהם והביצים שלהם נאסרו, וגם בזה נצטרך לסמוך על "היתר מכירה". ולכן הרוצים להחמיר באמת שלא לסמוך על היתר המכירה צריכים להחמיר גם שלא להשתמש במעות בשנת השמיטה, כיון שקדושת שביעית נתפסת בהם. וכן לא ניתן לאכול ירקות שנלקטו בשביעית, שכיון שגדלו רוב גידולם בשישית - לא נקראים "ספיחי שביעית". וכן א"א לאכול מיבול הגויים, מכיון שקרקע

אינה נגזלת, וקרקעות רבות שייכות ליהודים ונגזלו מהם. ולכן אין שום ברירה אלא לסמוך על היתר המכירה. וגם העצה של 'אוצר בית דין' חייבים להיות יחד עם היתר מכירה, כיון שמוכרים את היבול במידה, ובכמויות גדולות ועוד כמה פרטים שאסור לעשות באוצר בית דין, אך אם עושים גם היתר מכירה, יוצאים ידי הספקות הללו.

אוצר בית דין

הקדמה

אחד הפתרונות הנהוגים כיום בשנת השמיטה הוא 'אוצר בית דין', כפי שנראה רעיון זה מקורו בתוספתא. אוצרות בית הדין שנוסדו בארץ ישראל התבססו על התוספתא הנ"ל, אך שונים ממנו בצדדים מסויימים.

ההבדל המרכזי הוא, שאוצר בית הדין המוזכר בתוספתא מטרתו וייעודו הוא תקנת הציבור, לאפשר לכולם לזכות בפירות שביעית, ואילו אוצר בית הדין הנוהג כיום מטרתו היא תקנת החקלאים השובתים בשביעית, ע"י מינוי החקלאים לטפל בשדות שלהם ובשיווק הפירות.

מקורו של 'אוצר בית דין'

המקור הראשוני שמופיע בו תקנת 'אוצר בית דין' הוא בתוספתא (שביעית ח, א):

"בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו, ונותן לו מהן מזון שלש סעודו' והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר. הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין עוודין אותן, ועושין אותן דבילה, וכונסין אותן בחביות, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין, בוצרין אותן, ודורכין אותן בגת, וכונסין אותן בחביות, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זתים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין, ומוסקין אותן, ועוטנין אותן בית הבד, וכונסין אותן בחביות, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר, ומחלקין מהן ערבי שבתות - כל אחד ואחד לפי ביתו"

התוספתא מתארת שבית הדין מינו שלוחים לעמוד בכניסה לעיר, וכל אדם שהיה מביא פירות לעיר היו נוטלים ממנו ומחלקים לו מזון שלוש סעודות, ואת השאר מכניסים לאוצר שבעיר. כהמשך לכך, שכרו בית הדין פועלים שיצאו לשדות לקטוף פירות כדי להכין מהם יין ושמן, ואותם היו כונסים לאוצר שבעיר. את הפירות שבאוצר זה היו מחלקים בשווה לבני העיר.

התוספתא מזכירה ש'בראשונה' היו שלוחי בית הדין יושבים בפתחי עיירות. המנחת יצחק (לר' יצחק הכהן שוודרון, מפרש על התוספתא) ביאר שבזמן שהיו הרבה חשודים על השביעית, חששו שמא לא יפקירו כראוי, ואח"כ אכשור דרי ולא היו כ"כ חשודים, לא הוצרכו לכל זה. החסדי דוד ביאר דאפשר ש'בראשונה' היינו ששביעית הייתה מדאורייתא, אך בזה"ז דאינו אלא מדרבנן לא קפדי כוליה האי.

הרמב"ן (ויקרא כה, ז) ביאר שכל התקנה והטורח של בית הדין, מפני חשד שלא יבואו לעכבן ולעשות בהן סחורה. והביא שם את כל דברי התוספתא. גם **הרשב"ש** (סימן רנח) הזכיר את תקנת האוצר בית דין שהביאה התוספתא.

דברי התוספתא לא הוזכרו בתלמוד הבבלי או הירושלמי, גם הרמב"ם אל הביאה. **הרדב"ז** (ז, ג) סובר שהרמב"ם השמיט את התוספתא מכיון שאינה להלכה. וכ"ה **הגרב"צ אבא שאול** (התורה והארץ ג, עמוד 180) והגר"מ **אליהו** (שם) דמכיון שהרמב"ם לא הביא תקנה זו, אין לסמוך עליה אלא בשעת הדחק. **אמנם** הרבה ראשונים הביאו בהקשרים שונים. ביניהם **הר"ש** (ט, ח), **רא"ש** (ט, ח), **רי"ד** (פסחים נא:), ועוד. גם **הרדב"ז** הציע הסבר אחר מדוע הרמב"ם השמיט את דין אוצר ב"ד, מכיון שרק 'בראשונה' בית הדין נטל אחריות על תהליך זה, אך לא מצינו לאחר מכן שבית הדין התעסק בכך. **החזו"א** (יב, ו) ביאר שהרמב"ם מתייחס רק לפעולות של האדם בשדה שלו, ואינו שולל עשיית פעולות אלו ע"י בית הדין. ולכן השמטת התוספתא ע"י הרמב"ם אינה מלמדת שאינו סובר כמותה.

אוצר בית דין' בימינו

הרא"ה קוק (החבצלת 46, תר"ע. אגרות הרא"ה א, שיג) בשנת תר"ע הציע לתקן יחד עם היתר המכירה גם אוצר בית דין. הרב קוק הציע שבעלי השדות ימסרו את שדותיהם לבית הדין, ובית הדין ימנה את בעלי השדות כשלוחיו לטפל בשדה. התשלום כשיקנו את הפירות יהיה עבור ההוצאות הכרוכות בטיפול הנ"ל, ומראש יגבו מחיר גבוה עבור עבודתו של בעל השדה, כדי שיקבל תמורה גם מעבר להוצאות עבור הפירות. הרב **חיים ברלין** (החבצלת 50, עמוד שכח, תר"ע) שמח על הצעתו של הרב קוק, ובאמת בשנת תר"ע הוקמה מערכת אוצר בית דין ע"י רבני ירושלים, אולם לא ברור כיצד פסקו לגבי הבצירה ולקטית הפירות. עוד יש להוסיף נקודה חשובה מאוד, שגם הרב קוק וגם הרב **חיים ברלין** הנהיגו את אוצר ב"ד רק במקומות שכבר נמכרו בהיתר המכירה, וכסניף להידור וזכר לשביעית הנהיגו בו גם את אוצר בית דין.

בשמיטות לאחר שנת תר"ע כמעט נפסק לחלוטין השימוש באוצר בית דין, בשנת השמיטה תש"ה ותשי"ב **החזו"א** נטל על עצמו את התיקון של אוצר בית דין, ולדעתו מותר במסגרת זו גם קצירה, בצירה וטיפול בפירות השדה (עיין שו"ת משנת יוסף ג, מ. הליכות שדה 50 עמוד 35).

מכיון שהטיפול בפירות והבאתם לציבור כרוך בעלויות כספיות, כגון השכרת פועלים לפעולת הקטיפה, אחסנת הפירות והובלתם למקומות היעד, מעדיפים בית הדין שהבעלים של השדה יהיה אחראי על פעולות אלו כיון שהוא מכיר את שדהו ויודע לטפל בה יותר מכולם, ולכן מציעים לו שיהיה אחראי על פעולת הקטיפה ואחסנת הפירות ויקבל תשלום כשכר פועל, על העבודה אך לא על הפירות. וכך מסייעים בית הדין לחקלאים לשמור את השמיטה.

הגר"מ אליהו (מאמ"ר מרדכי, מאמרים סימן יא) כתב לפקפק על אוצר בית דין הנוהג כיום, מכמה סיבות: א. בתוספתא מבואר שהיתה חלוקה שבועית מוגבלת, ואילו כיום קונה האדם ללא הגבלה. ב. בתוספתא מבואר שהחלוקה היתה ללא תשלום, ואילו כיום נהפך הדבר למסחר, ולמרות שטוענים שהתשלום הוא עבור ההוצאות, עינינו רואות שאין הדברים כן. ג. יש להסתפק אם מינוי בעל השדה לשליח ב"ד הוא כוונת התוספתא או שיש בכך גריעותא. אך כתב ש"אף שדעתי מעולם לא היתה נוחה בדין זה של 'אוצר בית דין', בימינו, הצנעתי את דעתי משום 'הנח להם לישראל'... וכיום דעתי שעדיף לקנות דרך 'אוצר בית דין' מאשר לקנות ישירות מירקנים שאינם יודעים את דין 'הבלעה' בשביעית". גם **האור לציון** (ד, ו) כתב לפקפק על האוצר בית דין, ולדעתו לכתחילה אין לסמוך על תקנה זו.

בילקוט יוסף (יח, ב) כתב שגם כיום ישנו אוצר בית דין, וקיימים תחנות חלוקה מטעם האוצר כאשר יבואר. ואין לפקפק על ענין זה, שכבר נהגו בו גדולי הדור שלפנינו. ולכן אפשר לכתחלה לקנות פירות מאוצר בית דין שמתנהג כהלכה [ואינו מוכר יותר ממחיר השוק] ואם בית הדין ממלא את שליחותו כדבעי, בגביית דמי ההוצאות ולא בגביית מחיר מופקע, פירות אוצר בית דין עדיפות על פירות של גויים מהיתר המכירה. ובזה אנו גם מחזקים את ידיהם של אותם גבורי כח עושי דברו, החקלאים השומרים ומקיימים כל הלכות שמיטה מתוך מסירות נפש וביטול הפרנסה. אולם אם בית הדין מוכרים את הפירות במחירים גבוהים יש לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית, ובאופן כזה עדיף יותר לקנות פירות של היתר המכירה, מאשר לקנות פירות מאוצר בית דין. והוסיף (שם הלכה ג) שאפשר לסמוך על אוצר בית דין ואין לפקפק בזה. וב

במנחת אשר (סימן מא אות ב) כתב ש"אינו דומה אוצר בית דין שבימי קדם, שבהם שליחי בית הדין הן הם שיצאו לשדות וקצרו ואספו ועמרו והתעסקו בפירות לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל. לא כן בימינו שהקוצרים קוצרים והבוצרים בוצרים, ומי שעובד בשדות בששת השנים הוא זה שעובד גם בשנה השביעית, ומי שמוכר בשאר ששת השנים הוא זה שמוכר גם בשנה השביעית, אלא שכל אלה כאילו שליחי בית דין המה, ואין בין זה לזה אלא כמלא נימא. ומציאות החיים היא שמכתיבה ומכרחיה את השינוי הזה, כי שומרי המצוות והמדקדקים בהן נתרבו בעה"י אלף מונים מאז חידוש הישוב, ובלתי אפשרי היום לספק את צרכי כל הציבור הגדול ע"י שליחי ב"ד שיגיעו בעגלות וקרונות לכל מקום לחלק פירות שביעית בחינם... ומ"מ יש לתהות הרבה בפתרון זה של אוצר ב"ד בזמנינו בחנויות ובמרכולים, וספק גדול בעיני אם דעת החזו"א היתה נוחה באוצר ב"ד הנהוג בזמנינו".

נביא בקיצור את הקושיות שהביאו המתנגדים לאוצר בית דין (עיין בזה בקדושת השביעית הררי, יד, ח):
א. בתקנה המקורית החלוקה היתה בחינם, משא"כ כיום מקבלים תשלום עבור היבול, וענו על כך שהתשלום הינו מדין צורכי העיר שמוטל על הבי"ד (עיין ילקוט יוסף פי"ח הע' ב. מאמ"ר פי"ט הע' 2.

קטי"ש פ"ס הע' 40). ב. מינוי החקלאי בעל השדה כשליח בי"ד הינו דחוק (הגר"ש ישראלי בצאת השנה עמוד כא. הגר"מ אליהו מאמ"ר שם. קטי"ש שם). ג. תקנת אוצר בי"ד היתה באופן של חלוקה שבועית, ולא באון של מכירה בחנויות כפי שמתבצע היום (מאמ"ר שם, קטי"ש שם). ד. הרמב"ם לא הזכיר את דברי התוספתא. אמנם יש שתירצו שהרמב"ם אכן לא ס"ל פתרון זה. וי"א שמסכים לפתרון זה, ומה שהמשיטו אינו משום שלא מסכים לכך, אלא מחמת שאין בכך חידוש אלא רק סידור טכני של ההפקר וזו רק עצה טובה (עיין קטי"ש נספחים עמוד 366. ספר השמיטה לרי"צ רימון עמוד 264). ה. בזמן התוספתא הייתה חלוקה רק של ג' סעודות לנפש, ואילו כיום מוכרים ללא הגבלה (מאמ"ר נספח כג) ו. פירות שביעית אסור למכור במידה ומשקל, ואילו כיום מוכרים בקבוקי יין במידה מדודה (מאמ"ר שם).

✻ המלאכות המותרות ב'אוצר בית דין'

בתוספתא מובא ששלוחי בית דין היו יורדים לשדות, בוצרים, דורכים, מוסקים וכו' את הגידולים, ומשמע שדרך המלאכות לא נעשתה בשינוי מסויים. אך מפורש שמלאכות כמו קצירה ובצירה הותרו רק בשינוי, גם על דריכת הענבים ועשיית דבילה, מוזכר במשנה (ה, ו) שאסורות. גם הרמב"ן (כה, ז) הזכיר תוספתא זו כפשוטה, ששלוחי בית הדין היו בוצרים, דורכים, כונסים וכו'.

הר"ש סיריליאו (ט, ד ד"ה נותנין) הקשה קושיות אלו על התוספתא, ולכן ביאר שמדובר על פירות שעיקר גידולם היה בשישית ורק סיימו את גדילתם בשביעית, ומכיון שהולכים בתר לקיטה יש בהם קדושת שביעית, ולכן בית הדין מטפל בפירות עצמם, אך בגידול שלהם אין כלל בעיה מכיון שכל הפעולות נעשו בשישית. ולבית הדין היה אוצר גדול וכל העיר אוכלים מאותו אוצר. אך פירות שגדלו בשביעית עצמה, אסור לתקן אותם בבית הבד ובגת.

אולם החזו"א (יא, ז) תמה על הרש"ס, שאם מדובר על פירות שישית הרי הם שייכים לחקלאים המגדלים, ומדוע שבית הדין יפקיע אותם מהם "תמוה, וכי הפקירו בי"ד פירות שישית וגזלו את כל העולם?!". לכן ביאר (יב, ו) שהאיסור לדרוך בגת הוא דווקא ע"י הבעלים, אבל אותם שזכו מההפקר מותרים בכל. וגם האיסור של 'לא תקצור' הוא דוקא כדרך הקוצרים, שהזהיר הכתוב את הבעלים. לכן כאשר שלוחי בית דין עושים מלאכות אלו בשדה, אין בכך כל בעיה משום שאינן מבטאות בעלות.

ככלל, שיטות החקלאות המודרניות מחייבות טיפול באילנות באופן מאומץ במהלך כל גדילת הפירות, ואין כל אפשרות להזניח את האילנות במשך כל השנה ולהסתפק בקטיפת פירות שצמחו מאליהם. ללא טיפול רציף של דישון ריסוס וכד', הם יוציאו פירות בכמות קטנה ובאיכות ירודה,

ולא יהיה משתלם לקטוף אותם. ולכן מנגנוני אוצר בית דין מסתמכים על הסוברים (עיין בהרחבה לעיל א, ז⁴⁸) שמלאכות שהותרו לצורך קיום האילן, הותרו גם לצורך קיום הפירות.

המצדדים באוצר בית דין סוברים שכל המלאכות האסורות בשביעית מטרותן שלא להראות בעלות על השדה, ולכן כאשר שלוחי בית הדין הם אלו שעובדים שם, אין בכך בעיה של בעלות. כ"כ הרה"ג **יעקב אריאל** (תחומין כח, עמוד 303), הרב **אהוד אחיטוב** (התורה והארץ ו, עמוד 389) ועוד.

הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמוד כא) כתב שאפשר להתיר להעמיד מבני ביתו, או פועלים, שכל אחד ואחד ילקט או יבצור מעט מעט ולהביא הכל לביתו. "ולכן היו נוהגים שביה"ד היו לוקחים את הבציר לרשותם, ושלוחיהם היו קוצרים ובוצרים ועודרין ומוסקין וכו' שלא בשינוי, והיו מחלקין לכל אחד בשוה, דאחרי שכל עיקר הטעם הוא כדי להראות שהוא הפקר, אין לך מנהג הפקר גדול מזה". גם **הגר"ש ישראלי** (שו"ת חוות בנימין ג, צח) למד מהתוספתא דמשמע ששלוחי בית הדין היו עושים את כל המלאכות הדרושות כדרך שעושים בכל השנים, ללא כל שינוי. אף על פי שהיחיד העושה אותן המלאכות באותה צורה עובר איסור תורה ולוקה על זה... "הוי אומר שאין המלאכות אסורות מצד עצמן... אלא מה שיש בביצועם כדרך הרגיל משמעות הסותרת את הבלטת היותן פירות הפקר... דאשר על כן בית דין שעושין את המלאכה עבור הציבור כולו, הרי בזה יש הבלטה דוקא על היות הפירות הללו הפקר, כדין שאמרה תורה, על כן אין בהם איסור".

אולם הרב **יהושע בן מאיר** (מה נאכל בשנה השביעית עמוד 42 הע' 24) תמה, אם התוספתא מחדשת חידוש עצום כ"כ שלשלוחי ביה"ד מותר לעשות מלאכות רבות, הרי יש בה חידוש דין גדול, והיה על הרמב"ם להביאה. והוא עצמו כתב שהרמב"ם השמיט את התוספתא כיון שאינה אלא 'סיפור מעשה'!! גם **הר"י הרצוג** (פסקים וכתבים ח"ג סימן עב) סבר שאין הכרח ללמוד מהתוספתא שיש קולא

⁴⁸ האם הותרה מלאכת 'אוקמי' גם עבור הפירות? **הרא"ה קוק** (שבת הארץ קונ"א סימן י. שו"ת משפט כהן סימן עט. שבת הארץ פ"א ה"ה) סובר שאם יפסידו את הפרי ודאי שאין להתיר, משום שאת הפירות הפקירה התורה, וכל ההיתר הוא רק ביחס לאילן, "לפי טעמו של הרמב"ם בהלכה יוד, דעיקר ההיתר הוא משום שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, ובודאי לא שייך זה בפירות שביעית עצמם, שאין אנו אחראים לקיומם כלל", עוד כתב "שמה שהוא לצורך הפירות הפקיעה התורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל וסלקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילים" (וכ"כ עוד בקונ"א בסימן יב). וכ"כ מדברי **פאת השולחן** (כ, ד). ע"ע **בפניני הלכה** (פ"ב הע' 3. ח, ג) שביארו מדוע שיטת הרב קוק מוכרחת. **אולם** **הגרי"מ טיקוצ'נסקי** (ספר השמיטה עמ' כב, ועמ' כד בהע' 5) חלק עליו בעקרון שאין להתיר מלאכות לאוקמי בשביל הפירות, ולדעתו ה"ה לאוקמי פירי שמותר לעשות מלאכת אוקמי עבורם, והביא כמה וכמה הוכחות לשיטתו. וכ"ד **החזו"א** (סימן טז אות ד. סימן כא אות יז), אע"פ שבדעת הרמב"ם למד שיתכן ומתיר רק לצורך האילנות ולא הפירות (כהבנת הרב קוק לעיל), מ"מ כתב שכאשר הרמב"ם מתיר עבודת קרקע בשביל שלא ימות כל עץ שבה, הכוונה גם לפירות דמכיון שאם אין פירות העץ חשוב למת. וטעם ההיתר משום שאף שהם הפקר מ"מ הרי הם נאכלים ונהנים מהם עד זמן הביעור. גם **במנחת שלמה** (ג, קלב. מעדני ארץ סימן ז), **הגר"מ אליהו** (מאמ"ר ג, ח-ט), **שביתת השדה** (ו, ה), **אור לציון** (א, יב) הסכימו לדברי החזו"א להקל גם בהפסד הפירות. **במנחת אשר** (סימן ב אות ב) העלה שאף שמצינו ראיות מפורשות דאף הצלת פרי הוי בכלל לאוקמי, לכאורה לא מצינו אלא בהצלת פרי קיים, אך אין מקור דמותר לעשות עבודות כדי להבטיח יכולת ראוי של פירות שעדיין לא צמחו.

כאשר שלוחי ביה"ד מבצעים את המלאכות בשדה. ודחה בתוקף את חידושו של החזו"א שהלאו של 'שדך לא תקצור' לא נאמר אלא בשדה ובכרמו, לא בשדה חבירו וכרם חבירו... ואי אפשר לנו לחדש דרשה כזאת שאין לה רמז רמיזא בשום אחד מהראשונים, המפרשים והפוסקים... מה שלא דרשו רז"ל להלכה באורייתא דמשה, אנו לא נדרוש. ואם באמת כך ההלכה, כיצד לא מצינו אפילו רמז קל לכך בשום ראשון?!

❧ מניעה מאחרים להיכנס לפרדס

הפירות אותם שלוחי בית הדין מטפלים הם פירות הפקר לכל ומותר לכל אדם לקחתם, ולכאורה אין לשום אדם רשות למנוע מאחרים לקטוף אותם.

ובאמת **הרב הרצוג** (פסקים וכתבים ג, עב) פסק שאסור למנוע מאנשים להיכנס ולקטוף את הפירות. וכ"כ **בקטיף שביעית** (כב, י) שיש לאפשר לכל אדם לקחת מהפירות, אמנם אנשים הקוטפים בעצמם או לוקחים פירות ישירות ממעך המיון, צריכים לשלם לבית הדין את חלקם בהוצאות הטיפול בפירות. גם **בפניני הלכה** (ח, ב) העלה שחובה לשמוט את כל השדה, ואסור למנוע מהרוצים בכך לקטוף פירות, אך מותר לבקש מהם לשלם את חלקם עבור הטיפול, אבל אם יטענו שאינם מעוניינים בכך, אין לחייבם בתשלום. והאור לציון (עמוד סד) כתב "שלדעת הרמב"ם אם שומר פרדסו אף על ידי אוצר בית דין, לא קיים מצות הפקר בפירות, אלא צריך להפקיר פירותיו לגמרי שכל הרוצה ליטול יבוא ויטול... ולפחות ישאיר שדהו פתוחה לכל כמה שעות ביום, ויעמוד באותן שעות וישמור על שדהו מחשש נזקים, ובשאר הזמן שאינו יכול לשמור על השדה, יסמוך על דין אוצר בית דין השומרים על השדה כדי לחלק אחר כך את הפירות, וכך לא יפקיע דין הפקר דאורייתא".

מגד, הרשב"ש (סימן רנח) למד מהתוספתא "נראה ממנה ששלוחי ב"ד יכולין ללקוט בשביל עניים, והוא הדין לשמור לפי שב"ד הם יד עניים". עקרון זה עולה גם מדברי **הערוך השולחן** (טז, ח) שמותר לשלוחי בית הדין לשמור על הפירות, ואין בכך איסור משומר, מכיון שלא הבעלים שומרים אותו. ויש שביארו (לקראת שמיטה ממלכתית פרק טו, 5) שכל האיסור של שמירת השדה מוטל רק על הבעלים ולא כלפי בית הדין, משום שמגמת המצווה היא שיד הכל תהיה שווה בפירות, ולכאורה, כאשר בעל השדה הפקיר את שדהו ומסרה לידי בית הדין, הרי בזה קיים את מצוותו, שהרי ביה"ד הוא כיד הציבור, ומרגע שקיבל את השדה לידי, יד כל הציבור שווה בו. שמגמת השמירה היא לדאוג לכך שכל הנהנים משירותי בית הדין בטיפול הפירות ישתתפו בהוצאות. ובשמירה כזאת אין כל פגיעה בהפקר היבול, וממילא אין בה איסור.

❧ תשלום על פירות 'אוצר בית דין'

בתוספתא מובא שכאשר הגיע העת לקטוף ולבצור, שלוחי בית הדין היו 'שוכרים פועלים' כדי שיעשו את המלאכות הנדרשות, ומשמע שהיו משלמים להם על עבודה זו. אולם נראה שתשלום

זה לא נילקח מהקונים, אלא מהקופה הציבורית שהיתה נהוגה בימיהם. הראי"ה קוק (שם) כתב שבעלי השדה יקבלו את שכר טרחם ומכשיריהם.

אולם החזון איש (אגרות החזו"א ב, עג) סבר שאין לתת לחקלאים סכום מלא עבור הפירות, משום שצריך להיות ניכר שמחיר הפירות נמוך כדי שידעו הקונים שהמחיר הנגבה מהם הוא רק עבור העבודה ואילו הפירות מחולקים לכולם בשווה, "כאשר חושב את המחיר כבכל שנה, משכח את עניין מצוות שביעית. אחת היא לי אם הטורח מרובה או פחות, ובלבד שיהיה ניכר".

ונחלקו הפוסקים באופן שבית הדין לא מצליח לחלק את פירות אוצר בית דין במחיר זול ממחיר השוק, האם בכל זאת מותר לו להמשיך לקיים את האוצר ב"ד, או שעליו להפסיק ולא להמשיך בחלוקת הפירות בתשלום: דעת הגר"ע יוסף (עדות הרב שניאור זלמן רוח, עיין חלקת השדה ח"א סימן א) שאסור לעשות אוצר ב"ד אם לא מצליחים להביא לציבור סחורה הזולה במקצת ממחיר השוק, דבכה"ג אמרינן להו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. וכן הובא בשם הגר"ש אלישיב (הובא בספר פירות שביעית עמ' רכז). וכ"נ מדברי הילקוט יוסף (יח, ב).

אולם הגר"נ קרליץ סובר שבית הדין צריך להשתדל ולהתאמץ להוריד את מחירי הפירות ממחיר השוק, אבל אם לא הצליחו, מותר להם להמשיך לחלק את הפירות בתשלום יקר ומי שרוצה לקנות יקנה, היות וסו"ס אין כאן רווחים אלא כיסוי הוצאות.

למעשה יישום אוצר בית דין כהלכתו הוא משימה מורכבת מאוד, כיוון שבפועל אין לבית הדין כסף לשלם לפועלים, ומה יעשה אם מכירת הפירות לא תצליח? מה יעשה את תהיה ירידה משמעותית בביקוש של הגידולים? הרי"צ רימון (שמיטה עמוד 269) הביא שבשמיטת תשס"א נעשה אוצר בית דין ע"י תנובה, ואוצר ב"ד זה הפסיד עשרה מליון שקלים כיון שהיו אנשים שחששו לקנות פירות הקדושים בקדושת שביעית. והמשיך, שישנן הוצאות מיוחדות באוצר ב"ד, גם בדרך השיווק, וגם בטיפול בעצים, ולכן המחירים בהתאם.

הרב **יעקב משה חרל"פ** (מכתבי מרום אגרת עא) הסתפק האם ב'שכר הטרחה' שמשלמים לשלוחי בית הדין, מותר לכלול גם את ההוצאות של 'לאוקמי אילנא' כגון השקיה וכיוצ"ב, שהרי כל ההיתר 'לאוקמי' הוא בשביל גדילת האילן בשנים הבאות, "וא"כ מדוע יצטרכו הזוכין בפירות לשלם שכר טירחא שהוא בשביל הבעל הבית בעצמו? שגם אם לא היו נושאים פירות בשנה זו גם כן היו עושים אותם, דאם בשביל הפירות שיגדלו, הרי אין זה לאוקמי אלא לאברויי אילנא. לפי זה אי אפשר לזקוף במחירים אלא שכר טירחא דביצור וכיוצא, שהם נעשים בשביל הפירות להגיעם להזוכים אחרי שישלמו שכר טירחא". גם הגר"מ שטרנבוך (השמיטה כהלכתה עמוד סה) סובר שבתוספתא מובא ההיתר לגבות תשלום רק עבור הלקיטה, ההובלה והחלוקה, אבל אי אפשר לו לדרוש שכר על כל הוצאותיו במשך כל השנה, כגון מה שמשקה מרסס, מטפל על ידי מומחה, ומעמיד כל השנה שומר, או אם דורש לעצמו שכר שמטפל כל הזמן וקוצץ לעצמו כפועל בטל,

לכל זה לא מצינו שום היתר. לדעתו ע"י כך ניכרת היטב מצות השביעית שמפסיד מכספו כדי להחזיק את הפרדס כל השנה על חשבוננו, ואינו מקבל תמורה משום שהכל הפקר. אלא שהוסיף הרב שטרנבוך, שכיום מעטים הם גיבורי כח המוכנים לוותר על הרווחים וגם להפסיד מכספם, ולכן דורשים שכר על כל פעולותיהם, ויש בתי דינים שמסכימים לכך, אך הוא תמה על מה הם סומכים? וכך דעתו להלכה שאין לשלם עבור ההוצאות הנוספות, אלא שכתב שבתי הדינים הנ"ל סומכים על כך שהם יכולים לקבוע את גובה התשלום שמשלמים לעובדים, ואינו תלוי בעבודתם בפועל, אלא תלוי לפי ראות בית הדין. גם הגרש"ז **אורבך** (שו"ת מנחת שלמה תניינא סימן קכג) הסכים שאפשר לגבות עבור הוצאות מסויימות, משום שיש כח לבית הדין לגבות מס מהציבור, ורק מי שישלם את המס יוכל לקבל את הפירות (אך לא ברור האם יש כיון ב"ד כזה שיש לו כח לעשות זאת), אולם עכ"פ "אבל עבור השקאה וזיכול וכדומה לענ"ד תמוה מאד". גם הרב **יהושע בן מאיר** (מה נאכל, עמוד 76) סובר שלא שמענו על תשלום עבור הפירות.

אולם הגר"ש ישראלי (חוות בנימין ג, צח) סובר שודאי בחשבון ההוצאות שהיו כרוכות מסביב עד שהגיעו הפירות לאוצר בית הדין שבעיר, יש לקחת גם את עצם ההוצאה הכרוחה בחלוקה, וכן את ההוצאות המוקדמות שנעשו לצורך שמירת הפרי, ואפילו את העבודות שנעשו לשם כך בשנה השישית, וכן ריסוס לשמירה מן המזיקים. הרב **זאב ויטמן** (שמיטה ממלכתית עמוד 162) טען ג"כ שהמציאות היום מראה שללא טיפול מקצועי בעצים, לא תהיה כל תוצרת הראויה לשימוש, שודאי החקלאי לא ידאג לטיפול אם הפירות הפקר, ולכן "סביר מוצדק והגיוני יהיה שבעלי המטע או השדה יתנו את הסכמתכם לבקשת בית הדין בכך שבית הדין ישכור דווקא אותם לצורך עשיית העובדות הנחוצות במטע, וישלם להם עבור עבודתם בהתאם להסכם שיחתם ביניהם מראש".

לגבי מדידת ושקילת הפירות - עיין לקמן פרק ו הלכה ג. לגבי יצוא פירות שביעית לחו"ל עיין לקמן פרק ה הלכה יג.

⌘ 'היתר המכירה' כנגד 'אוצר בית דין'

למעשה החזו"א צידד בתקנת אוצר בית הדין, וכ"כ הגר"ש **ישראלי** (חוות בנימין ג, צח) ולדעתו זו אחת מהדרכים לקיום השביעית בזמן הזה. ועיין במאמרו של הרב **יעקב אריאל** (תחומין כח) שזו הדרך הטובה ביותר לקיום השביעית בימינו. וכ"כ הגר"א **שפירא** (קדושת השביעית נספחים), אך לא מבורר האם גם בקולות גדולות שנוהגים באוצר ב"ד דעתו להקל. וכ"נ דעת הגר"מ אליהו (מאמרים, סימן יח) שדירג את 'יבולי' היתר מכירה' כבירה אחרונה. גם **בילקוט יוסף** (יח, ב) פסק שאוצר בית דין עדיף על היתר מכירה, אך בתנאי שהאוצר מתנהל כדבעי ולא מוכרים את הפירות במחירים גבוהים (שבמקרה כזה עדיף לקנות היתר מכירה). ומ"מ כתב (יח, ח) שהיות ובענין אוצר בית דין יש כמה פקפוקים, לכן מהיות טוב הדרך הישרה שהעושים אוצר בית דין, יעשו עכ"פ לרווחא דמילתא גם את מכירת הקרקעות הנערכת ע"י הרבנות, ואז יצא דבר מרווח. וגם יהיה בזה משום ס"ס לקולא בשביעית בזה"ז שהיא מדרבנן. וע"ע במאמרו של הרב יהודה עמיחי (התורה והארץ ח"ח

עמוד 169). ובספר לקראת שמיטה ממלכתית מציע הרב **זאב ויטמן** להרחיב את התקנה באופן שבשליחות בית הדין תנוהל כל החקלאות וחלוקת הפירות והירקות במרכולים, בהפחתה מסויימת של המחיר. זאת על סמך ההנחה שהיתר המכירה נועד לשעת הדחק ועדיף להסתמך על כל הקולות האפשריות מאשר על היתר המכירה.

אולם פוסקים רבים סוברים שתוצרת היתר המכירה עדיפה על אוצר בית דין, מכיון שמקלים קולות מופלגות במלאכות הנצרכות לגידולי הפירות. ובכך מבטלים את שביתת הקרקע לגמרי. וכ"כ **הרב הרצוג** (כתבים ופסקים ג, עב), **הרב עוזיאל והרב פרנק**. וכ"כ בספר **'מה נאכל בשנה השביעית'**, וכ"כ בפניני הלכה (ח, ג. הערה 4. ושם הלכה ח), והוסיף בפניני הלכה שאין פתרון בשימוש אוצר בית דין לקיום החקלאות והחקלאים בשביעית. אך בפניני הלכה (ח, ה) הוסיף שכל האמור הוא לגבי החקלאים שעדיף להם לבחור בהיתר המכירה מאשר באוצר בית דין בו הם ממשיכים לעבוד את האדמה, אך לגבי הקונים, אם מחיר פירות האוצר זול באופן משמעותי, יש הידור בהעדפתם. ואם הם שווים במחירם לפירות הרגילים וק"ו אם הם יקרים, יש להעדיף את הפירות של היתר המכירה משום איסור סחורה.

ונראה שעיקר מחלוקתם היא מה העיקר בשביעית, האם חלוקת הפירות לכל, ולכן כדי להגיע למצב זה תומכי ה'אוצר' מוכנים להקל בהרבה ממלאכות שנצרכות לגידול הפירות. או שעיקר מצוות השמיטה היא שביתת המלאכה בקרקע, ועשיית מלאכות כה רבות עוקרת את מגמת השביתה, ולכן לדעתם אין להקל בגידולים שתחת אוצר בית דין. אלא יש להעדיף גידולים אחרים. יש להרחיב עוד ב'סדר העדיפויות ברכישת פירות וירקות בשביעית', ועיין בכל זה בספרו של הרב משה הררי שליט"א 'קדושת השביעית' פרק יז. נביא כאן מעט מדברי אחרוני זמנינו שדירגו את העדיפות.

ראשית, נביא בקצרה את האפשרויות השונות שישנן לרכישת ירקות ופירות: מבחינת הזמן: יכול שישית שנקטף בשישית או בשביעית (הרחבנו לעיל ד, יב). מבחינת המקום: גידולי הערבה (צפונית או דרומית, דנו לעיל ד, כו). גידולי הנגב המערבי או גידולי חו"ל. או מבחינת אופן הגידול: יכולים שגדלו במצע מנותק או בחממה (הרחבנו לעיל ד, ד). או יכולי היתר מכירה או אוצר בית דין.

הגר"מ אליהו (מאמר מרדכי, סימן יח): "סיכום ה"דרגות" הנבחרות בשנה השביעית: 1. הרוצה לאכול למהדרין ללא קולות - יחזר אחר גדולי 'גוש קטיף' כי הם גדלים לדעת הרמב"ם במקום כיבוש עולי מצרים. ובפרט שהם גדלים בחממה בתוך בית, שספק אם נוהגת בהם שמיטה, ובפרט בזה"ז ששבועית מדרבנן, ועכ"ז גדלים על מצע מנותק כדין עציץ שאינו נקוב. ולכן אין להחמיר בהם משום קדו"ש. 2. מוצרים שנזרעו בשישית והתחילו לצמוח בה ונלקטו בתחילת שביעית. 3. ירקות שגדלו ומיובאים מאזור הערבה. 4. ירקות שגדלו ברמת הגולן והנהיגו בהם היתר מכירה. 5. ירקות שגדלו ומיובאים מעבר הירדן. 6. ירקות שגדלו ומיובאים מעזה, ובהסתמך על כך שבאמת

גדלו שם. 7. ירקות שגדלו ומיובאים ממצרים. 8. ירקות שגדלו בארץ, ועשו עליהם "היתר מכירה", ונעבדו רק על ידי גויים. 9. ירקות שגדלו בארץ, ועשו עליהם "היתר מכירה", ושנעבדו על ידי ישראל".

הגר"ד ליאור (שו"ת דבר חבון יו"ד ח"ב סימן תקיג): א. אוצר בית דין. ב. גידולי ערבה. אך יש להעדיף פירות אוצר בי"ד משום שיש מצווה לאכלם. ג. מצע מנותק וחממות. ד. היתר מכירה.

מפתח נושאים מורחב

225	איסור אסיפתם
287	ביעור דמי שביעית
288	דרכי הביעור בהם
	ביעור פירות שביעית
283	אתרוג, מה דינו
282	באילנות הנותנים פירות פעמיים בשנה
295	בגרעינים וקליפות
294	בדבר שאינו מיוחד לשימוש מסוים
285	בטעם הפירות
296	בעלי העצים
273	בפירות אוצר בית דין
171	בפירות עולי מצרים
290	בתמרים זיתים וחרובים
286	דין טעם הבלוע בכלים
278	הוצאת הפירות לרה"ר
279	הפקר בפני שלושה
291	זמן הביעור בספק
275	חלוקת מזון ג' סעודות
283	כשכובש כמה מינים יחד
291	כשמוליך פירות ממקום למקום
275	מהות הביעור וגדריו
272	מצות הביעור
281	עבר ולא ביער
297	עד מתי העניים נכנסים לפרדס
279	קדושת הפירות לאחר הביעור
292	שיצאו לחו"ל
273	של נכרים
288	שלוש ארצות לביעור
290	שלוש ארצות, חילוקם בזמנינו

בבנה

94	איסור ספיחים

א

	אבות ותולדות בשביעית
22.....	הגדרתם
	אגידה
255.....	איסורו בגידולי שביעית
	אדמה
26.....	פיזור סביב הבית לגינה
	אוצר בית דין
395.....	בימינו
273.....	ביעור פירותיו
221.....	הוצאת פירותיהם לחו"ל
397.....	המלאכות המותרות בו
254.....	מדידת ושקילת פירותיו
399.....	מניעה מאחרים להיכנס לפרדס
394.....	מקורו
401.....	עדיפותו על היתר מכירה
399.....	תשלום על הפירות
36.....	אוקמוי ואברויי
36.....	במלאכות מהתורה ומדרבנן
36.....	הגדרתן
40.....	לצורך הפירות
30.....	איבוק
	אתרוג
219.....	הוצאתו לחו"ל
115.....	שלב הגידול הקובע בו

ב

בוסר

263	גמילות חסדים בהם
261	חלות הקדושה בצ'ק
307	מסירתם לעם הארץ
267	מתנת חנים לאומן
259	על מה אפשר לחללם
262	פריעת חוב בהם
260	קבלת עודף מחנות של פירות שביעית
261	קדושתם בשטרות כסף
258	קדושתם לאחר הביעור
263	שימושים שונים בהם
266	שכר עבודה בהם
257	תפיסת הקדושה בהם

דשא

21	כיסוחו בשביעית

ה

	הבדלה
243	בין של שביעית
	הבלעה
309	במכירת פירות שביעית
	הבשלת הפירות
226	זמנה
	הדלקה
209	בשמן של שביעית
209	נרות חנוכה, בשמן שביעית
	הוצאת פירות שביעית לחו"ל
221	אוצר בית דין
219	אכילתם שם
219	אתרוגים
216	האיסור
218	לצורך סחורה
218	מכיוון עולי בבל לעולי מצרים
220	ממדינה למדינה בחו"ל

ג

154	גבולות הארץ
156	לאחר כיבושם ע"י צה"ל
166	נגב המערבי וחבל עזה
174	סוריה, איסורים הנוהגים בה
176	עבר הירדן
175	עמון ומואב
161	ערבה צפונית ודרומית
176	רמת הגולן

גדר

73	בנייה בשביעית

גוי

222	האכלתו פירות שביעית

גויים

306	החזקת ידיהם בשביעית
	גידולי שביעית
255	איסור אגידתם
211	בביסה בהם
206	סיכה בהם
228	שריפה והסקה בהם
	גיוזם
	ראה ערך 'זמירה'

גן

5	עשיית מלאכות בגינתו
60	גרמא
62	השקיה

גרעין

35	נתינתו במים או צמר גפן
242	גרעינים
242	קדושתם וזריקתם

ד

140	תרו"מ בפירות שלא הופקרו
	הקפה
311	במכירת פירות שביעית
	השאלה
330	פירות, האם משמט?
	השמטת כספים
333	שותפים
	השקיה
41	איסורה
62	בגרמא
42	במרווחים גדולים יותר
44	דשא
43	פרחי נוי

ז

	זיבול
64	הוצאת זבלים לשדהו
	זמירה
18	איסורה והגדרתה
18	באלו עצים נוהגת
20	בירק
21	גיזום גדר חיה
21	כיסוח דשא
20	קציצת סכך לסוכות
20	תולדותיה, קרסום וגיזום
	זריעה
33	במים, (הידרופוניקה)
32	לשם התלמדות
46	מפני ארנונה
35	נתינת זרעים במים

369.....	היתר מכירה
372.....	בדורות הקודמים
388.....	במכירת קרקע היניקה בלבד
375.....	האם קנין הגוי מפקיע?
369.....	היסטוריה
375.....	העבודות המותרות בשדה
389.....	הערמה
377.....	הפקעת מצות השמיטה
183.....	חשש ספיחים בגידוליו
123.....	חשש 'שמור ונעבד'
378.....	לא תחנם וסעיפיו
370.....	לכתחילה או דיעבד?
387.....	ללא רישום ב'טאבו'
390.....	סחורה בפירותיהם
390.....	קדושת פירותיהם
386.....	שליחות לדבר עבירה
	הנוטע בתוך הבית
11.....	מה חשיב לבית?
9.....	מותר או אסור?
	הפסד פירות שביעית
233.....	בגרמא
235.....	בפירות שאינם מיועדים לאכילה
237.....	בשאריות מזון
230.....	גדר האיסור
234.....	השלכת פירות לאשפה
243.....	נתינת פירות לילד
	הפקר
138.....	איסור נעילת השדה
188.....	האם גם לגויים?
137.....	הקרקע או הפירות
	הפקר פירות שביעית
145.....	האם יש צורך בפה
137.....	הקרקע או הפירות
139.....	מאליו או ע"י הבעלים?

ח

חילול פירות שביעית

כשמסרם לעם הארץ.....308

חממות

גידול בהם בשביעית.....11

קדושת שביעית בגידוליהם.....12

חנוכה

היתר הספחים בו בשמינית.....104

חצר שותפים, בניין

חיוב שמירת השמיטה בה.....8

חרישה

בגרמא.....61

דאורייתא או דרבנן?.....25

סוגי החרישה השונים ודיניהם.....25

שדה שנחרשה בשביעית.....49

חשוד על השביעית

מכירת כלים עבורו.....303

ט

טעם פירות שביעית

מה דינו.....299

י

יבול נכרי.....ראה 'פירות גוי'

ייבול.....30

יין של שביעית

הבדלה בו.....243

יתומים

כתיבת פרוזבול עבורם.....361

כ

כביסה

בגידולי שביעית.....211

כובש כמה מינים יחד

דינם לעניין ביעור.....283

כיבוש יחיד.....173

'כלה מן השדה'

הגדרתו.....272

ל

לא תחנם.....378

בגוי הגר בארץ.....382

בגויים שאינם עובדי ע"ז.....378

במכירה זמנית.....381

במקום שיש תועלת ליהודי המוכר.....382

בקרקות המדינה.....385

מ

מאכל אדם

האכלתו לבהמה.....205

מוסר שטרותיו לבית דין.....344

מזגן

השקיה ע"י מימיו.....62

מכירת כלים

אלו כלים מותרים במכירה.....303

בכמות.....304

לאדם שאינו חשוד.....304

לחשוד על השביעית.....303

תליה בדבר היתר.....305

מכירת פירות שביעית

אלו פירות מותרים בקניה.....313

86	קודם שביעית
89	שתילת אילן עם גוש בע"ש
88	שתילת ירקות ופרחים בערב שביעית
27	ניכוש וכיסוח עשבים
	'נעבד' בשביעית
118	היתר אכילתו
	נעילת השדה
138	איסורה
	נקב
16	הגדרתו
26	נקיון הגינה
	נרות חנוכה
209	הדלקתן בשמן שביעית

ס

	סוכה
63	בנייתה על דשא ופירוקה
173	סוריא
174	אלו איסורים נוהגים בה
307	מלאכות האסורות והמותרות שם
	סחורה
252	בפירות שביעית, כשאחד לוקט ואחד מוכר ..
249	בפירות שהגיעו מגוי
184	בפירות שקונים מגוי
246	גדרי האיסור
258	דרך מקח ודרך חילול
248	האיסור על המוכר או הקונה?
218	הוצאת פירות שביעית לחו"ל
246	מהות האיסור
248	מכירת דבר מועט
250	מכירת פירות שביעית בחנות ובשוק
247	על אלו גידולים חל האיסור
	סחיטה

44.....	מלאכה במקום הפסד
44.....	אלו מלאכות הותרו
46.....	ספק הפסד
46.....	רמת ההפסד
58.....	מלאכת מחשבת בשביעית
58.....	אינו מתכווין
60.....	גרמא
58.....	פסיק רישא
336.....	מלוה את חברו לעשר שנים
337.....	מלוה שלוששים יום סמוך לשביעית
	מסייע ולפני עיוור
302.....	באיסורי שביעית
13.....	מצע מנותק
14.....	קדושת שביעית בגידוליו
13.....	תחת כיפת השמיים, גידול בו
	משחות
207.....	עשייתם משמן של שביעית
	משלוח מנות
264.....	בפירות שביעית
	'משמט אני'
365.....	אמירתו לאחר השביעית

נ

	נטילת ידיים
208.....	קודם אכילת פירות שביעית
	נטיעה
29.....	אילן סרק
87.....	אילן סרק, קודם שביעית
24.....	בעצים הנמצאים בגוש
47.....	בשוגג בשביעית, דינה
23.....	דאורייתא או דרבנן
30.....	לצורך גדר
29.....	פרחים

172	מלאכות קרקע	196.....	בפירות שביעית
	עידור		סיכה
26	הגדרתו	206.....	בידולי שביעית
30	עישון		סיקול
30	ריסוס מזיקים	70.....	אבנים, ההיתר
	ענפים		סכך
20	קציצתם לסכך סוכות	20.....	לקיחתו מעצים שקצצה העיריה
	עצים	91.....	ספיחים
54	קציצתם בשביעית	98.....	איסור הנאה
	עציץ	97.....	בידולים שאינם קדושים בק"ש
15	אדניות כבדות	101.....	בדבר שאינו מאכל אדם
14	בקומות עליונות	100.....	בחממות
14	בתוך הבית	93.....	בירקות שנזרעו בשמיטה
16	הגדרת נקב	94.....	בננה
17	החומר ממנו עשוי	94.....	בפירות האילן
16	העברתו ממקום למקום	182.....	בפירות של גוי
13	זריעה בו בשביעית	97.....	בפרחים ועצי בשמים
15	שנופו נוטה חוצה לו	99.....	בשדה שנזרעה בזמן שונה
126	עקירת הספיחים	94.....	בשיח רב שנות

פ

239	'פח שמיטה'	126.....	חיוב עקירתם
	פירות גוי	92.....	טעם האיסור
182	איסור ספיחים בהם	92.....	מהתורה או מדרבנן
184	דרך קנייתם	102.....	של שביעית שיצאו למוצאי שביעית
187	החזקת הקרקעות בידיהם		
187	החזקת ידי הגויים		
185	מחו"ל		
178	קדושת שביעית בהם		
186	קרקע גזולה בהם		
	פירות חו"ל		
256	צורת מכירתם בא"י		
	פירות שביעית		

ע

	עודף		
260.....	קבלה מחנות של פירות שביעית		
169.....	עולי מצרים		
169.....	גזירת ספיחים בה		
171.....	חיוב 'ביעור שביעית'		

אבד קודם סוף השביעית, האם מועיל?	360
אחד שלוחה מחמשה, וחמשה שלוחו מאחד	355
בלילה	349
דייניו, מי כשר	347
טוען שאיבדו	359
יתומים, כתיבתו עבורם	361
כמה דיינים צריך	349
כתיבתו בלשון עדות	350
כתיבתו ע"י שליח	357
כתיבתו על סמך נכסי אשתו	355
כתיבתו רק לבעלי קרקע	351
מוקדם	357
עיקרו האמירה או הכתיבה	349
תקנתו	345
פרחים	
נתינתם במים	35
פריעת חוב	
בדמי שביעית	262

צ

צביעה	
בפירות שביעית	210
בשכר וטובת הנאה	251
צדקה	
האם השביעית משמטת חובותיו	362
צ'ק	
קדושתו עבור פירות שביעית	261

ק

קדושת פירות שביעית	
לאחר זמן הביעור	279
קדושת שביעית	

איסור ביזויים	235
איסור הוצאתם לחו"ל	216
איסור מדידה ושקילה	253
אכילתם בטובה	270
גדרי האכילה והשתיה בהם	194
האכלתם בשכיר ואכסניא	223
האכלתם לגוי	222
האם יש מצוה באכילתם	189
הבאתם לידי פסול	204
הדלקת הנר וצביעה בהם	194
הלואותם	319
הפסדם, גדריו ודיניו	230
השלכתם לאשפה	234
טעם הפירות, מה דינו?	285
מכירתם בהבלעה	309
מכירתם בחנות ובשוק	250
משלוח מנות בהם	264
נטילת ידים קודם אכילתן	208
נתינת ככר תמורתם	269
נתינתם לילד	243
סחיטתם	196
עירובם כדי לבטלם	244
עשיית תרופות מהן	213
פסיקת מזונות לאישה מהם	224
קבלת שכר עבור בישולם	252
קנייתם בהקפה	311
ריסוקם	200
שינוי דרך אכילתו	202
שיצאו לחו"ל	292
שנתערבו בפירות אחרים	300
פסיק רישא	58
פרדס	
עד מתי העניים נכנסים אליו	297
פרוזבול	

ש

שאריות מזון	237
שביעית בזמן הזה	145
'ביאת כולכם'	146
ישיבת השבטים כתיקונם	150
'כל יושביה עליה'	148
מדאורייתא או מדרבנן?	151
קדושת הארץ	145
שווה פרוטה	
חילול דמי שביעית מנה על פרוטה	259
שטרות בסף	
קדושתם עבור פירות שביעית	261
'שמור' בשביעית	120
אכילת הפירות	120

ש

שמור ונעבד	
בפירות 'היתר מכירה'	123
נעבד	118
שמור	120
שמור ביד גוי'	121
שמיטה	
מניעת עבודה בשדהו	4
מצוה על האדם או על הקרקע	3
קניית קרקע לקיום המצוה	6
שמיטת כספים	
אמירת 'משמט אני'	365
במלוה שחציו עיסקא	332
המצוה ומקורה	321
הנמנע מלהלוות קודם שביעית	367
הקפת חנות, דינה	339
זמן ההשמטה	326

אימתי חלה על הפירות	107
בגידולי חממות	12
בירקות שגדלו בשישית ונקטפו בשביעית	112
בעצי סרק	190
בפירות שגדלו אצל הגוי'	178
בפרחים לנוי'	193
בפרחים עם ריח בלבד	192
בפרחים עם ריח וטעם	191
להחמיר בקדושת שביעית בהם	181
על אלו צמחים חל?	293
על מה חלה	190
קוצים	
תלישתם להרחקת מזיקים	28
קליפות	
קדושתם	241
קציצת אילנות	
זמן תחילת האיסור	228
לעצים	227
קצירה	
דרך השינוי שמותר לקצור	133
האיסור רק בפירות הקדושים	135
כדרך הקוצרים	131
כמות היבול שמותר לקצור	134
ראש השנה	
לאילן, לעניין שביעית	106
ריסוס	ראה 'עישון'
ריסוק	
פירות שביעית	200
רפואה	
שימוש במיני שביעית לצורך רפואה	213
רפואת האילן	35

ת

תבלינים	
בשביעית, דיניהם	244
תבשיל שנפסד	
אכילתו	204
תוספת שביעית	74
בזמן הזה	75
חרישה	76
מלאכות המותרות בה	82
נטיעה	86
שתילת אילן עם גוש	89
שתילת דשא	89
שתילת ירקות ופרחים	88
תרומות ומעשרות	
בפירות שלא הופקרו	140
מענבים שקנה מגוי לעשיית יין	144
מפירות שגדלו אצל הגוי	141
תרופות	
מפירות שביעית, וקדושתם	213

כתובה	342
מהות המצוה	321
מהתורה, מתי?	322
מוסר שטרותיו לבית דין	344
משכון, הלואה עליו	343
צדקה, האם משמט	362
צ'ק, שאינו פרוע, האם נשמט בשמיטה?	330
קנסות	341
שכר שכיר	340
תנאי שלא יתבענו	338
תנאי שלא תשמט השביעית	338
שמן שביעית	
הדלקה בו	209
שנת השמיטה	
זמנה	324
שקילה	
איסורו בפירות שביעית	253
שריפת קוצים	
להרחקת מזיקים ומניעת שריפות	32
שתילה	ראה 'נטיעה'